

IOHANNIS WYCLIFFE

SVMMAE IN THEOLOGIA TRACTATVS TERTIVS

DE CIVILI DOMINIO

LIBER PRIMVS

Oxford

PRINTED BY HORACE HART, PRINTER TO THE UNIVERSITY

IOHANNIS WYCLIFFE

TRACTATVS DE CIVILI DOMINIO

LIBER PRIMVS

NOW FIRST EDITED FROM THE UNIQUE MANUSCRIPT AT VIENNA

BY

REGINALD LANE POOLE, M.A.

BALLIOL COLLEGE, OXFORD
DOCTOR IN PHILOSOPHY OF THE UNIVERSITY OF LEIPZIG
FORMERLY OF THE DEPARTMENT OF MANUSCRIPTS
BRITISH MUSEUM

LONDON
PUBLISHED FOR THE WYCLIF SOCIETY BY TRÜBNER & CO.
57 AND 59 LUDGATE HILL

MDCCCLXXXV

TO

THE REVEREND BENJAMIN JOWETT, M.A.,

MASTER OF BALLIOL COLLEGE,

REGIUS PROFESSOR OF GREEK, AND VICE-CHANCELLOR OF THE UNIVERSITY OF OXFORD,

HONORARY DOCTOR OF THEOLOGY IN THE UNIVERSITY OF LEYDEN, AND OF LAWS IN THE UNIVERSITY OF EDINBURGH, ETC., ETC., ETC.,

IN GRATEFUL RECOGNITION OF HIS

SERVICES TO THE HISTORICAL STUDY OF THEOLOGY,

THIS WORK OF A FORMER MASTER OF HIS COLLEGE

IS RESPECTFULLY DEDICATED

BY ITS FIRST EDITOR.

PREFACE.

THE three books *De civili Dominio* occupy the third, fourth, and fifth places in the series of twelve books that make up Wycliffe's *Summa in Theologia*. They are believed to exist only in a single copy, contained in two volumes and preserved in the imperial library at Vienna. Books I. and II. are together in codex 1341, and Book III. in codex 1340. The former volume[1], with which we are here exclusively concerned, is a quarto volume written on vellum and bound in the original wooden boards. It measures 21 x 13·5 centimètres. The page is divided into two columns (indicated in this edition by A, B, and C, D, for the recto and verso respectively); and each column measures about 15·5 x 4·2 centimètres, the interval between them being something less than 9 millemètres. The volume is composed of quires of twelve leaves, and every twelfth leaf is headed by the title of the book in red ink[2]. The manuscript.

The first book is contained in the first 152 leaves[3]. The handwriting changes at the end of f. 96 B; but there is no good reason to assume that more copyists than two were at work in preparing the text of the Handwriting.

[1] The designation of the manuscript given by Michael Denis is Cod. Theol. ccclxxxii.: Codices MSS. Theol. Biblioth. palat. Vindobon., vol. i. par. ii. 1447 seq., Vienna 1794, folio.

[2] This is only the case in Book I., to which the following description is limited.

[3] The total is really 148, since the numbers 13, 145, 146, and 147, are accidentally omitted in the pagination.

manuscript. The latter part of the book was apparently written with greater haste than the former; and this fact, together with the natural variations caused by difference of pen and ink, will perhaps sufficiently account for the diversity of complexion in certain parts of ff. 96 c–152, which might at first sight lead one to distinguish several new hands. The corrections added either in the text or in the margin are various in origin. Those made by the scribe himself, being almost uniformly corrections of obvious clerical errors, I have usually received into the text without specifying the fact in a note. The corrections on the other hand which are not due to the scribe I have invariably noticed as '2da manu.' These latter, which proceed from more than one corrector, are based, I am persuaded, upon a collation with the archetype from which our manuscript was copied. I have therefore, in by far the majority of cases, adopted these readings into the text, relegating those of the *prima manus* into a footnote.

Corrections.

The presumed original.

With respect to the history of this presumed archetype it is impossible to arrive at any definite conclusion until a comprehensive study is made of the entire series of Wycliffe manuscripts now collected at Vienna and Prague. I offer the following considerations with extreme reserve. Aeneas Sylvius tells us, in the thirty-fifth chapter of his *Historia Bohemica*, that a certain Bohemian student, 'vir quidam genere nobilis, ex domo quam Putridi Piscis vocant,'—a person who is without doubt identified with Nicholas Faulfisch,—brought home with him from Oxford a number of Wycliffe's writings, 'de civili, de iure divino [4]' (or,

[4] Opp. p. 103, ed. Basle, 1571, folio; and in Orthuinus Gratius' Fascic. Rer. expetend. et fugiend., f. cxlviii b, s. l., 1535.

according to another reading, 'de civili iure deque divino [5]'), etc. It so happens that the Vienna manuscript 1294, which contains the treatise *De Dominio divino*, as well as that *De Veritate sacrae Scripturae*, bears a note at the end of the latter work recording that it was 'corrected' by Nicholas Faulfisch and George of Knyehnicz in 1407 [6]. The fact thus elicited, that Faulfisch had a literary interest in Wycliffe's writings, goes far towards inclining me to believe that Aeneas Sylvius' account has an authentic foundation; while the argument by which it has been supposed to be invalidated (namely, that Faulfisch is known to have brought to Prague a document, almost certainly a forgery, containing a testimonial to Wycliffe's orthodoxy from the university of Oxford) appears to me irrelevant. Because Faulfisch and his companion had with them a spurious document, it does not follow that they had not also genuine works of Wycliffe: on the contrary it shews that they carried off whatever of or relating to Wycliffe they could lay their hands on [7].

If then the evidence of Aeneas Sylvius be admitted, we have the fact that a treatise of Wycliffe *De civili* [*Iure*?], which can hardly be other than our *De civili Dominio*, was imported into Bohemia in (or more probably before) 1407. We know from another source that a work bearing the title *De Dominio civili* was ordered to be burnt at Prague in 1410 [8]. Between these two dates then, unless a second copy of the original had found its way into Bohemia,—a supposition which, con-

Date of the manuscript.

[5] Hist. Bohem., p. 49, ed. Helmstaedt, 1699, quarto.

[6] The words are given by Shirley, Fascic. Zizan., intr., p. lxxxii., n., London, 1858; and more accurately by Dr. J. Loserth in the English translation of his Wiclif and Hus, p. 101 n., 1884.

[7] Dr. Loserth, pp. 71 seq., dismisses the whole statement of Aeneas Sylvius on these (as they seem to me) insufficient grounds.

[8] F. Palacký, Docum. Mag. Io. Hus, p. 380, Prague, 1869.

sidering the size of the work and the fact that only one copy is now known to exist, is hardly probable,—our manuscript must have been transcribed; that is to say, assuming that it was written in Bohemia: on palaeographical grounds I should place the handwriting with little hesitation in the early years of the fifteenth century[9]. On the same hypothesis the manuscript must have been corrected before 1410, since with due deference to the authority of Shirley, whose acquaintance with the Vienna manuscripts was far wider-reaching and more minute than mine can pretend to be, I do not find any traces in the book which I now publish of the corrector being 'one who felt himself at liberty to correct the text on conjecture[10].' On the contrary he, or rather they (for I think I can discern two or three hands in the work) limited themselves to corrections of the sort that we expect to be found necessary in the performance of a careful but somewhat ignorant copyist. Often they add a series of words which is just long enough to fill a line of the text, shewing that the stichometry of the transcript was modelled upon that of its original. Scarcely in half-a-dozen cases do the corrections bear to me at least the look of conjectural emendations.

Nature of the corrections.

Place of writing.

The question of the date of the manuscript will of course be affected by the view we may be inclined to take of its nationality. In claiming it as Bohemian I am influenced principally by the ignorance displayed in it with respect to English names and English technical terms. A common word like *ballivus* (*balliuus*) is generally written *ballinus*; *forisfactura* is apt to

[9] Dr. Herzberg-Fraenkel believes that it may date from the last quarter of the preceding century, but I do not think his arguments convincing.

[10] Ubi supra, p. lxxxii.

become *fortisfactura* [11]; *Lincolniensis* appears as *Lincolien*[*sis*], *Lincolen*[*sis*], or *Lincon*[*ensis*] [12]. On the other hand it does not follow, because the manuscript is Bohemian, that it was necessarily written in Bohemia. Czech students in England there were in plenty. Part of a manuscript of Wycliffe's treatise *De Ecclesia* was written at Kemerton in Gloucestershire, not far from Tewkesbury [13]; and a manuscript of the *De Dominio divino* was written at Braybrook in Northamptonshire [14]: but both these transcripts are the work of Bohemian students, the notes from which we learn these particulars being written in Czechish. If then the manuscript of the *De civili Dominio* were written in England, our speculations as to its precise date must fall to the ground. On the other hand, if the evidence for a copy having been brought to Bohemia be admitted, and if it be conceded also that the corrections in our manuscript were made by strict διορθωταὶ with the help of the archetype from which it was transcribed, it seems to me more natural that the manuscript, as the work itself of a Bohemian scribe, should have been actually written in Bohemia.

Chapter-divisions.

The beginnings of chapters are indicated in the manuscript by coloured initials, red and blue, for the most part alternately. These initials were probably added by the same scribe throughout the volume, but this is a point on which it is difficult to speak positively, since the letters were not written but drawn. The *numbers* of the chapters are variously indicated,

[11] See p. 29, n. 19, etc.

[12] Where the manuscript has *Linc'* or *Lincol'* simply, I have usually printed the word in its correct form.

[13] See a note in Dr. Loserth's edition of the treatise, p. 47, of which I have been favoured with the proof-sheets.

[14] Cod. Vindob. 1294, f. 250 c.

chapter i. alone being without any number. In the others we find the following methods adopted:

1. Number placed in the margin against the first line of the chapter: ii.–iv., viii.–x., xxxv.
2. Number inserted in the vacant space at the end of the last line of the preceding chapter: v., xv., xxi.–xxv., xxviii.–xxx., xxxvii., xli., xliii., xliv.
3. Number inserted between the columns: xxxix., xl.

In the remaining chapters the number is repeated:

4. As (1) *twice*: xix., xxvii.
5. As (2) *twice*: xxxiii., xxxiv.
6. As in (1) and (2) *combined*: vi., xii., xviii., xx., xxvi., xxxi., xxxii., xxxvi., xxxviii.
7. As in (1) and (3) *combined*: xlii.
8. As in (2) and (3) *combined*: vii., xi., xiii., xiv., xvi., xvii.

Sectional divisions.

The capital letters in the margin of the manuscript, indicating the beginnings of sections, are all added by one hand, both in Book I. and Book II. They are however very irregularly inserted. They first make their appearance in chapter iii., but it is not until about the twelfth chapter that any approach to uniformity is attained. Nor do these sections at all correspond with the logical divisions of the subject: they seem to have been noted down wherever the eye of the scribe was caught by a word like 'patet,' 'item,' 'ex istis,' etc.; or by a numeral, 'tercio,' etc., which might denote merely a subdivision, or a subdivision of a subdivision. Thus out of sixteen sections marked in ten consecutive chapters which I examined for the purpose of testing their value, only six agree with the logical divisions of the subject; four of these occur at the beginning of the chapter where the scribe could not go wrong, and the

other two, marked respectively *B* and *C* (in different chapters), indicate not the second and third, but the third and fourth divisions of the chapter. As I have not printed any of the sectional letters in this edition, I add as a specimen those relating to the last two chapters, which are also of interest, because of a certain confusion that has arisen with respect to the order of the several sections. I give first the marginal letter or number, secondly the folio in which it occurs (to indicate the intervals at which these signs appear), thirdly the words to which they refer in the text, and fourthly the page and line of my edition:

A.	f. 116 A	beginning of ch.	p. 358	l. 14.	CH. XLIII.
B.	,, B	*Secundo continet*	359	20.	
C.	,, D	*Nec moveat*	361	3.	
D.	117 B	*Item nisi ecclesia*	362	9.	
E.	,, D	*Item, ut alias*	363	12.	
F.	118 A	*ut si communitas*	364	12.	
G.	,, C	*Ostendi secundo*	365	28.	
H.	119 A	*Tercio vero*	366	29.	
I.	,, B	*Tercio principaliter*	368	11.	
K.	,, D	*Et patet quomodo*	369	18.	
L.	120 B	*Item beatus Petrus*	370	25.	
M.	,, D	*Ideo notum est*	372	9.	
N.	121 B	*Item superiores*	373	24	
O.	,, D	*Unde libro quinto*	375	2	
P.	122 A	*Unde in premium*	376	15.	
Q.	,, C	*Et sicut contingit*	377	25.	
R.	123 A	*Ex quo patet*	379	6.	
S.	,, B	*Item Deus*	380	10.	
T.	,, D	*Unde pro dictis*	381	10.	
V.	124 B	*Unde apostolus*	382	24.	
12.[15]	,, C	*Quod si obicitur*	383	12.	
13.	,, D	*In hoc autem*	384	15.	
14.	125 A	*Unde Lincolniensis*	385	18.	
15.	,, C	*Iste autem est tenor*	386	28.	

[15] To this number belongs the marginal note printed below, p. xv.

	16.	f. 126 A	*quomodo ergo*	p. 387	l. 27.
	17.	„ B	*ipsa enim*	388	24.
	18.	„ D	*Nec potest quis`*	389	25.
	19.	127 A	*Illi, inquam*	391	5.
	20.	„ B	*sic enim humilitate*	392	1.
	21.	„ D	*Nec timeret*	393	15.
Ch. xliv.	*A.*	128 B	beginning of ch.	394	24.
	B.	„ D	*Pro dicendis*	396	17.
	C.	129 B	*Tercio probatur*	398	14.
	X.	„ D	*sed secundum*	399	30.
	Y.	130 B	*Item Legifer*	401	9.
	2.	„ C	*Ex istis tercio`*	402	7.
	3.	131 A	*Unde audenter*	403	25.
	4.	„ C	*Ex istis quinto*	404	27.
	5.	132 A	*Et ita officium*	406	7.
	6.	„ C	*Ex istis sexto*	407	23.
	7.	„ D	*Ideo omnis*	408	25.
	8.	133 B	*Unde primi*	410	1.
	9.	„ D	*In istis enim*	411	5.
	10.	134 A	*Pono ergo*	412	21.
	11.	„ C	*Unde Augustinus*	414	2.
	D.	135 B	*Debet tamen*	415	29.
	E.	„ D	*Econtra vero*	417	10.
	F.	136 B	*Quod si verbosus*	418	25.
	G.	„ D	*Quarto obicitur*	419	33.
	H.	137 B	*Tercio predicitur*	421	6.
	I.	„ D	*Quod si quinto*	422	24.
	K.	138 A	*Quantum ad partes*	423	22.
	L.	„ D	*Ex dictis septimo*	425	4.
	M.	139 A	*Item non licet*	426	7.
	N.	„ C	*Item quam sufficiens*	427	24.
	O.	140 A	*Item si duarum*	428	34.
	P.	„ C	*Et ista videtur*	430	11.
	Q.	„ D	*Et quero utrum*	431	18.
	R.	141 B	*Item lex Christi*	432	20.
	S.	„ D	*Ideo fucus*	433	32.
	T.	142 B	*Correpcio itaque*	435	5.
	V.	„ D	*Tercia vero*	436	12.
	X.	143 B	*Tercio colligitur*	437	23.

Y. f. 143 c	*Quarto et ultimo*	p. 438	l. 30.
Z. ,, D	*Quomodo, queso*	440	1.

From this table it appears that the alphabetical series in chapter xliii. is broken off after *V*, the following divisions being indicated by the numerals from 12 to 21; while the intervening signs are inserted in the middle of the complete alphabetical series of chapter xliv. after *C*, and in this intercalated series the number 1 is wanting. The irregularity naturally did not escape the attention of readers, and we find in f. 124 C, where the first numeral (12) occurs, the following question added in the upper margin: 'Quere istum numerum: *X*, *Y*, *Z*, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, capitulo sequenti post *C* litteram[16].' To this another annotator rejoined, 'Sed nota quod textus bene stat, sed registravit secundum librum aliter transpositum.' A third note written above the first is almost rubbed out, and I have not been able to decipher the whole of it. The second note given above suggests at first sight that its writer answered the question on the authority of another copy of the book, as though he said to the writer of the first note, 'Your doubt would be justified by codex A, but the marginal number is correct according to codex B.' But I do not think this hypothesis necessary. It seems to me that the second annotator simply recorded what he thought an obvious explanation of the difficulty, without examining the contents of the sections; for it is perfectly clear that the order of sections indicated by the marginal signs involves an absolutely impossible transposition of the text. The only explanation that I can suggest of the way in which our manuscript came to be thus misnumbered, is that the quires of its

[16] The omission of the numeral 2 is probably accidental.

original were accidentally disarranged ; an error of this sort could not have occurred in our manuscript itself, because the first deviation from the natural order appears in the middle of a folio.

Catch-words.

The catchwords in the margin of the manuscript proceed from at least four different hands. The first hand appears alone as far as f. 7, where the second is found associated with him. After this a third hand comes in and works together with the second as far as f. 22, at which point a fourth writer appears. This last coöperates with his two next predecessors, the share taken by him gradually preponderating, until the end. Some of the catchwords were added by the correctors of the manuscript. I have had no hesitation in omitting the whole series altogether from this edition [17]. The object of catchwords was to serve the purpose of a marginal analysis, and this object their authors believed they secured by jotting down any word or phrase in the text that struck the attention of not too intelligent readers. To have printed them would have been merely to encumber the notes of this book without the smallest corresponding advantage. In no instance that I have examined do they help to emend or to elucidate the text.

Relation of the present edition to the manuscript.

In the foregoing description I have specified the only parts of the manuscript which I have omitted from my edition. My aim has been to print the manuscript as it stands and to make no single change without indicating it. To this rule there are the following exceptions :

(1) In order to save an unnecessary increase of the notes, I have altered the references to places in the

[17] In the same class I include the headings of pages that appear at intervals through the book.

Bible according to the usage customary in England; that is to say, I have changed the figure into a Roman numeral, and added the number of the verse[18]. Citations from other books I have left unaltered, except that I have commonly used Roman numerals.

(2) I have ignored the punctuation and the use of capitals of the manuscript, which for the most part observes no rule either of logic or of grammar in these respects. The division into paragraphs is also my own.

It will doubtless be objected by some that, although I have, to the best of my knowledge, invariably specified in a footnote every case in which I have deviated from the reading of the manuscript, I have made these changes with unnecessary freedom. But it seems to me that an editor of a work that makes no pretensions, or at all events has no claim, to literary value is not bound by the same rigid laws which regulate the procedure of an editor of a work that has such a claim. Fidelity is in either case indispensable; but in the former, I conceive, the editor has an ampler license of placing his conjectures in the text, provided always that he never consciously makes even the most trifling change without saying so in a note. His first object should be to produce an intelligible text. In the present edition I have been compelled to conjecture far more freely than would be necessary in regard to most books. The fact of my having but a single manuscript to go upon has deprived me of the ordinary means of emending

[18] When I came to examine the manuscript itself, I found that some of the abbreviated titles of the books of the Bible had been somewhat irregularly transcribed. Perhaps the only one however to which exception may be taken is 'Math.' for the 'M^{t}' of the original; but 'Matheu' is the form found in Wycliffe's English works (e.g. English Works hitherto unpublished, p. 8, ed. F. D. Matthew, 1880), and in Chaucer.

my text. In the case of quotations, I have of course availed myself, wherever possible, of the help of their originals[19]; but in the rest of the book I have had nothing but my own judgement to rely upon. Passages which appear to be corrupt, but in which I have been unable to propose any satisfactory emendation, I have marked with an obelus. The spelling of the manuscript I have left unaltered, except in cases where it might possibly give rise to ambiguity.

Wycliffe's Latin.

Not a little of the difficulty attending the preparation of the edition is due to the peculiar nature of Wycliffe's Latin. The immense interval that separates the style of his age from the comparatively pure Latinity of the twelfth century is well known. But Wycliffe's Latin is base even as compared with that of such of his predecessors as Ockham; there is a gulf between it and that of Thomas Aquinas. Wycliffe in fact belongs to a time when scholars were ceasing to *think* in Latin. It is significant of his position that he is one of the founders of English prose-writing. To understand his Latin it is often necessary to translate it into English; certainly in obscure passages this is often the readiest way of getting at his meaning. For instance, he frequently uses the active infinitive for the passive or the gerund: thus, 'rex posset exigere' for 'exigi' (p. 197, ll. 20, 21); compare the English idiom, 'hard to find,' 'far to seek.' In other cases he employs the active infinitive for the corresponding abstract noun; as

[19] In these cases I am sometimes apt to think that I have too much assumed the fidelity of Wycliffe's quotations or the correctness of the copies from which he quotes. Thus the chapter in the Decretals, II. xxiv. 1, *Audivimus*, is regularly cited by Wycliffe as *Audiamus*, and I can hardly doubt that the error is due not to himself or his scribe, but to his original. Instances of this kind are frequent, and I have often preferred to put the reading of the author quoted in a note rather than to take for granted that Wycliffe must have quoted from a good text.

'propter nullius creature concedere' for 'concessionem' (p. 244, ll. 16, 17). Again, as in the older English, we find double negatives; e.g. 'bonum nullum non inest homini' (p. 56, l. 9). Adjectives and adverbs are interchanged; as 'pro nullis similiter' for 'similibus' (p. 118, ll. 22, 23), and, *vice versa*, 'infinitum plus diligens' for 'infinite' (p. 49, l. 24). Wycliffe constantly feels the want of a 'he,' 'she,' 'it,' in Latin; and he regularly uses 'sui,' etc., for the oblique cases, and for the nominative 'is,' 'iste,' 'ille,' or 'ipse.' This extinction of the reflexive sense of 'sui' is a source of continual bewilderment to those unfamiliar with the Latinity of the later middle ages.

The formation of the frequently recurring adjectives in *-ivus* and *-bilis*, about which lexicographers have not been precise enough, may also deserve notice here. Ducange, for example, makes 'dominativus' equivalent to 'dominans,' while he translates 'cogitativus' as 'multum cogitans.' With Wycliffe however all adjectives in *-tivus* (*-sivus*)—at least all those of his own mintage—take their meaning directly from the related substantive in *-tio* (*-sio*), those in *-tativus* sometimes from substantives in *-tas*. Thus the 'vis cogitativa' (p. 115, ll. 3, 4), is simply *the faculty of thinking*; 'potencie volitive' (p. 96, l. 13), *of the power of volition*. Similarly 'dispositive' (p. 66, l. 10) is *by way of disposition*; 'generative' (p. 69, l. 26), *as pertaining to generation*. Occasionally adjectives of this form are used as virtual equivalents of active participles; thus 'divisivo' and 'frangitivo[20]' (p. 329, ll. 29, 30). Adjectives in *-bilis* are the strict correlatives of those in *-ivus*, and are thus found in immediate juxtaposition, as passive

[20] For barbarous formations of this sort compare 'regitivus' (p. 270, l. 11), 'vicivus' (p. 234, l. 26).

and active; thus the combination, 'dominabile et dominativum,' used as substantives (p. 6, ll. 11, 12), means 'the relation of possessor and possessed.' These meagre notes may be of service in the absence of the glossary, which I have prepared so far as this book is concerned, and which I propose to complete for the second book and to publish together with it.

This glossary, as well as a full introduction discussing the various questions that arise with respect to the authorship and date of the work, and its relation to previous productions of a kindred nature, I have been reluctantly compelled to postpone until the second volume.

Summary of contents.

In the present preface I limit myself to a brief statement of the contents of the first book. It might seem that this object would be best secured by means of a table of contents in the usual form, and indeed I had drawn up such a table for a good many chapters before I convinced myself of its practical inutility. The formal arrangement and division of each chapter are given in the Latin register at the end of the book (pp. 443–460); and the details of the different arguments are sufficiently indicated in the running summary printed in the margin throughout the work. But the truth is that an analysis of a scholastic work like the *De civili Dominio* does not carry home to the understanding of the modern reader anything like a conception of the real bearing of the treatise; he is only confused by the multiplicity with which, for reasons of symmetry or school *étiquette*, the same points are proved and re-proved, distinctions are invented, analogies are forced, the true scope of the book is as it were industriously concealed from view. These characteristics are what we expect in the age not only of

infima Latinitas, but also of the extreme debasement of the scholastic method, when logic had ceased to act as a stimulus to the intellectual powers and had become a mere clog upon their exercise, and when men no longer framed syllogisms to develop their thoughts, but argued first and thought, if at all, afterwards. Consequently the detailed contents of a work of this kind give no clear indication of the real purport of that work. The course of the main argument is perpetually interrupted ; there are digressions, meanderings, excursions, innumerable : we seem to be moving rapidly, but we soon discover that we are moving in a circle. Such are the limitations of the world of thought in which Wycliffe lived : his formal treatment is of the poorest and most wearisome description ; it is only when we reach the special points which he set himself to prove, and which he thought he proved by means of all this clumsy groping, that we at all realise the intellectual vigour which, in spite of his method, Wycliffe possessed in no contemptible degree, although it is no doubt vain to compare him with the greatest thinkers of the middle ages. The treatise retains its value by virtue of the interest attaching to the main principles which it was written to establish, and the occasional vestiges of independent reflexion that meet us in its course. The following sketch traces only the outline of the former ; it does not concern itself with any ulterior deductions or applications of these principles, far less with any discussion of their relation either to those of Wycliffe's predecessors or to the general scheme of his works.

The first division of the book is in effect a commentary on the old saying quoted by saint Augustin, *Fidelis hominis totus mundus divitiarum est, infidelis* CH. I.

autem nec obolus[21]. It opens with the announcement of 'two truths:' one, that no one in mortal sin has a right to God's gift, in other words, he cannot hold *dominium* or lordship; the other, that every one in a state of grace has real lordship over the whole universe. The former truth is developed in ch. i.–vi., the latter in ch. vii.–xiv. Lordship, it is argued, implies usufruct, and as the unrighteous cannot use what he has to good purpose, he cannot be said properly to have it. A distinction is drawn between God's 'gift' (*donum*) and his 'grant' (*donatio*): his 'grant' is only to the righteous, to the church, whereas 'giving' is a general term which includes that which all creatures receive. Conversely the verb 'to have' is ambiguous: one may have a thing naturally, civilly, or according to the gospel; civil possession may be either righteous or unrighteous, evangelical possession is alone unequivocally righteous. The wicked can only 'have' in the lowest manner, i.e. naturally: civil lordship, and much more evangelical lordship, require the foundation of righteousness. Civil lordship therefore can only be ascribed to the wicked by an abuse of language; their lordship is *usurpative falsum et pretensum*. Another distinction is made in the fourth chapter, which treats of the limitations of human grants, namely, that between 'giving' and 'administering;' no creature can give without God's good pleasure, in other words he can only administer or communicate what God gives. Wycliffe proceeds to shew that the doctrine that the unrighteous can hold lordship is contrary to the first principles of law, of lordship, and of service; and finally that it is incompatible with the perfection which must belong to all gifts of God. Such lordship

CH. II. CH. III. CH. IV. CH. V. CH. VI.

[21] See pp. 5 seq., and compare p. 20, n. 13.

therefore can have no real existence: it but seems to exist for a time, to the ruin of the possessor.

The correlative principle that the righteous is lord of all things is expanded in the next section of the book. The arguments of the preceding chapters are inverted; and the same reasons which shew that the unrighteous has not, are adduced with equal cogency to prove that the righteous has. If God grants himself,—since in him is contained the essence of every creature,—with that grant he must necessarily grant all things. Examining the application of this doctrine to the different classes of 'goods[22],' Wycliffe treats separately of *fama* or 'social character,' and shews that the opinion of the world is irrelevant to it. In the same way civil lordship exists not by virtue of any human opinion but by God's grant; nor can it be lost except by a man's free will, i.e. by sinning[23]. If he renounce it for Christ's sake he obtains in exchange complete lordship of the universe, an ampler lordship even than that possessed by man before the fall. Lordship is thus predicable of all classes of Christian men, clerical as well as lay[24]. As kings temporal rule conformably to civil laws, so do kings spiritual, i.e. prelates, in accordance with the law of the gospel: but the essence of the latter is that men should be lords over one another, since Christianity supersedes the relation of lord and servant by an universal reciprocity of service; a man is lord, just so far as he is servant, of his brethren. At this point Wycliffe treats of the attitude that should be observed by the righteous towards earthly wealth,—that he who loves riches shall lose them, while he who hates them shall have them in abundance;—and then digresses into the

CH. VII. CH. VIII. CH. IX. CH. X. CH. XI. CH. XII. CH. XIII.

[22] See p. 44, n. 19. [23] See p. 58, n. 8. [24] See p. 96, n. 15.

general consideration of 'goods,' shewing how the higher classes of them are inseparably connected with grace in the possessor.

CH. XIV. Returning to the discussion of the universal lordship of the righteous, Wycliffe now develops the other side of the question, namely, how it is possible that each man can individually be lord of all things. One answer alone is possible: goods must be held in common. Wycliffe has no doubt or hesitation about this doctrine of community: he avows it plainly as a Christian application of the 'Socratic,' that is, the Platonic doctrine, excluding only the view that wives should be held in common. It should seem however from certain qualifications that occur later on in the book[25] that Wycliffe has no aim of suggesting a communistic reorganisation of the state, at least in the present conditions of society,—though he looks forward to it as a future ideal;—the doctrine may be regarded on the one hand as a necessary logical deduction from the principle that the righteous has all things, and on the other, from the principle that the human arrangements of society are in their nature the consequence of sin, and ought to be exchanged for the simpler and more universally applicable law which
CH. XV. Wycliffe read in the New Testament[26]. In this belief he expounds in the chapters immediately following the 'conditions of charity' as laid down by saint Paul,
CH. XVI. and enforces their practical application.

The second main division of the book extends from ch. xvii. to ch. xxv.: it treats of the relations of divine and human law, with the object of eliciting the

[25] See for instance pp. 127, 131 seq.

[26] See p. 1, n. 9. I may be allowed to refer to my Illustrations of the History of medieval Thought, pp. 294–300 (1884), for a fuller discussion of the question.

inference that the law of the gospel is by itself sufficient for all the purposes of human life and government. Civil law and 'that called canonical' are in this view unnecessary: this is obvious if they are actually implied in the law of Christ; if they be contrary to it they must be wrong; and if they stand out of relation to it they must also be wrong, since they would thus presuppose an imperfection in the divine law. The real nature of these laws and of the different kinds of lordship based upon them is next analysed, with the result that civil ordinances, as originating in the fall of man, are found to be essentially tainted with sin and to have the elements of righteousness in them only in so far as they are controlled by the divine law. This conclusion Wycliffe applies in detail and defends against objections: he returns to the demonstration of the weakness of human sanctions, and combats the 'three diabolical laws' that 'legal right *per se* involves free use,' that 'the best title to possession is that of conquest,' and that 'any injury is lawful against enemies;' expanding his argument against the second of these maxims in a separate chapter. The rest of this section of the book is an exposition of the results of the foregoing doctrines in the Christian man's practice. Starting with a statement of the burthen and danger of riches, the discussion centres in the old antithesis between the life of action and the life of contemplation. The superiority of the latter is insisted upon, and specially urged in the case of the officers of the church, but not to the exclusion of the life of action. The clergyman must be both Jacob striving and Israel beholding God; but it is a grievous corruption if he take his active functions as a pretext for secular employments.

CH. XVII. CH. XVIII. CH. XIX., XX. CH. XXI. CH. XXII. CH. XXIII. CH. XXIV. CH. XXV.

The third division of the book, ch. xxvi.–xxxiv., is of a more political character: it seeks to answer
CH. XXVI., XXVII. the question how the state is best governed. Wycliffe enumerates separately the arguments in favour of monarchy and aristocracy, in his opinion the only
CH. XXVIII. two legitimate forms of polity. He then passes to the question as to whether obedience is due to tyrants, and answers in the affirmative sense, with the important qualification that *si esset verisimile homini per subtracciones temporalis iuvaminis destruere potentatus tyrannidem vel abusum, debet ea intencione subtrahere.* Incidentally it is denied that the clergy have any right to refuse payment of taxes exacted by the civil power. In conclusion, balancing the merits of the two forms of government allowed by him, Wycliffe decides in favour of an aristocracy, which he considers to be identical with the rule of 'judges' in the history of Israel: but he concedes that monarchy has many advantages, considering the sinful nature of human society; and that it is distinctly preferable if one man markedly preëminent in virtue can be found to take
CH. XXIX. upon him the duties of king. If there is to be one ruler, the question next arises, whether his power should pass to his children or whether the monarch
CH. XXX. should be elected. The answer is that neither heredity nor election by itself furnishes an adequate basis for the erection of sovereign power: kingship stands
CH. XXXI. in no human right but in grace. Objections to this solution having been met, Wycliffe turns to the cor-
CH. XXXII., XXXIII. relative of lordship, service, and indicates the limits within which slavery is admissible: he concludes by
CH. XXXIV. rejecting, except in very special cases, the position that slavery may be hereditary.

The fourth and last division of the book, beginning

at ch. xxxv., treats of the extent of human grants and by this means arrives at the discussion of the practical doctrine of the relation of the state to church-property, an exposition with a view to which the entire book was plainly written[27]. Wycliffe begins by questioning the lawfulness of grants in perpetuity; arguing that it is beyond the competence of man, or even of the whole race of mankind, to ordain that any person shall hold civil lordship over any specified grant. The title to such grant must rest on the approval of God, without which the grant of the pope himself is of no account. Human lords are the mere stewards of the Lord-in-chief, and they can but administer what he grants. It is by a figure of speech that we say that the priest 'absolves the penitent,' 'makes the body of Christ,' or 'excommunicates sinners;' since all these acts do but shew forth that which is done alone by God: the priest has no authority to make or carry into effect, he can but declare that which is already effectuated by the divine power. If then man's capacity is limited to administering God's grants, and if these grants are secured only to the righteous, it is plain that man has no power to determine that any one shall hold a possession irrespectively of his personal merit. CH. XXXV. CH. XXXVI.

Hence follows the important 'corollary,' introduced by an impassioned exordium, that if an ecclesiastical person or corporation habitually abuse his property, he must be deprived of it; and that the duty of carrying out this deprivation lies with the secular power, as the body responsible for the good govern- CH. XXXVII.

[27] Almost all the conclusions of Wycliffe which were condemned by pope Gregory the Eleventh, in 1377, are found in this part of the book.

CH. XXXVIII., XXXIX. ment of the state. Two difficulties here arise: first, if the temporal power were to seek to deprive the churchmen of their property, they would render themselves liable to excommunication; and secondly, the churchmen on their part ought to submit to martyrdom rather than allow their goods to be taken from them. The former doubt Wycliffe resolves by the consideration that excommunication can only be rightly pronounced in the case of offences against God, that is, of strictly spiritual offences; if pronounced in other cases, it is without effect. The argument leads Wycliffe to dispute the 'plenitude of power,' which was believed to be conferred with the keys upon the successors of saint Peter, and maintains that any vicar of Christ may err even in matters of faith. CH. XXXIX. The nature of the church is then treated, in order to elicit a conclusion as to what are the essential elements of it making martyrdom in their defence justifiable. CH. XL. Wycliffe now resumes the question of the lawfulness of excommunication, and carries his enquiry into detail, CH. XLI. especially concerning tithes, which he holds to be rightly payable to the clergy as the almoners of the poor. CH. XLII. Tithes are, however, none the less a voluntary grant, and only to be paid with the object of attaining their original end. Thus, if the clergyman be notoriously wicked, it is open to the parishioners to pay their tithes to the poor directly, or to a committee of laymen who can be trusted to perform their duty on behalf of the poor. The main principle of this division of the book,—namely, that in a possible state of things the church, that is, the whole Christian community, of England may righteously deprive the clergy of their possessions,—is now repeated and rëenforced with new proofs, which are for the most

part little more than a recital of ones which have been already set forth in the earlier parts of the treatise.

The last two chapters, each of which is equal to about five of their predecessors,—the two together forming nearly a fifth part of the whole book [28],—are of the nature of an appendix. The former treats of the supreme authority in the church, and may be divided into three sections. In the first of these the universality and the unity of the church catholic are expounded in such a way as not to limit the term to any individual church, or to the church of any individual time or place. It is the entire body of the predestinate, past, present, and future; whose head and eternal director is Christ. The second section is devoted to the question of the limitations on the papal authority. The pope, it is argued, may excommunicate unjustly, because as man he is peccable; the pope and his whole college may sin. We must believe the church, in the proper connotation of the word; but any particular church is only to be believed in so far as its judgement proceeds from Christ. No pope or college of cardinals is absolutely necessary to the government of the church. In the third section of the chapter Wycliffe elaborates his doctrine by a well-known reference to the history of Robert Grosseteste, who refused to induct a person recommended by papal letters of provision to a canonry at Lincoln. The letter and its answer are given at length and furnished with a commentary.

CH. XLIII. *A.* *B.* *C.*

The concluding chapter is mainly recapitulatory: it CH. XLIV.

[28] The chapters in the first three divisions of the book, i.–xxxiv., have an average of less than seven and a-half pages each; those in the fourth division gradually increase in length, so that the eight chapters, xxxv.–xlii., have an average of more than thirteen and a-half, while the last two chapters add by themselves eighty-four pages.

§§ 1, 2. deals with the sufficiency of the divine law revealed in holy Scripture, and the superfluity of human laws
§ 3. unless taught there; hence follows the necessity of
§ 4. the study of theology. Next, it declares that the law of Christ is the only law that we ought to learn, teach,
§§ 5, 6. or practise; and then passes to the question as to the range within which belief is requisite. In this connexion Wycliffe compares the absolute authority of the holy Scriptures with the relative authority attaching to any ordinance of man, e.g. the Decretals of the church. Incidentally the primacy of the Roman
§ 7. see is again denied to be essential to the faith. In the last section Wycliffe once more insists upon the vanity of adding to the law of Christ, and expounds at large the sufficiency and necessity of the holy Scriptures, as the one complete and indispensable code for the government of the individual and of society.

References in the notes.

A few words may be added concerning the references in the footnotes. Citations from the fathers are made, unless otherwise stated, from the editions published at Paris by the Benedictines of Saint Maur; those from Aristotle refer to the edition of the royal academy of Berlin. The small capital letters added to the pages of the former mark the place in the page; but the letters A, B, C, D, when referring to manuscripts, indicate respectively the two columns of recto and verso. If a manuscript is not divided into columns the two sides of the folio are cited as *a* and *b*. In cases where references in the text have no note appended to them, it is to be understood that after using all available means I have been unsuccessful in recovering the original passages.

In concluding the first instalment of a somewhat laborious undertaking,—though it has been less labo-

rious than such a work would have been, had it not been entirely a voluntary undertaking,—it is my grateful duty to record my obligations to my wife, who has read with me nearly every page of the proof-sheets, and to Mr. F. D. Matthew, who has kindly gone through the whole volume in sheets, and supplied me not only with many corrections, but also with a multiplicity of acute and ingenious conjectures, most of which I have thankfully adopted. Dr. S. Herzberg-Fraenkel, also, of Vienna, to whose skilful labour I owe the transcript of the book, has assisted me in the course of its preparation by verifying doubtful points and suggesting explanations of difficult readings. All through the work, and not least when I was engaged in a personal examination of the manuscript, I have had abundant opportunities of judging, not only of Dr. Fraenkel's conscientious accuracy as a transcriber, but also of his critical power and his minute acquaintance with the palaeography of the class of manuscripts with which he has been engaged. Finally, I must offer my thanks to the veteran Wycliffe scholar, my friend Professor Lechler of Leipzig, for placing at my disposal his manuscript collections relative to the *De civili Dominio*; to Mr. Furnivall, for the unvarying courtesy and consideration with which he has conducted all the arrangements connected with the printing and publication of my work; and to the master and fellows of Balliol College for the protracted loan of books from their library.

R. L. POOLE.

OXFORD, *June* 22, 1885.

ADDITIONS AND CORRECTIONS.

Alterations referring to the text, the textual notes, and the footnotes, are printed in the same respective types as in the body of the work.

A supplementary table will be given in the second volume.

Page 14, line 23, *for* argumentum septimum *read* bonum argumentum.

19, l. 22, *for* eque *read* univoce.

21, l. 17, *for* evangelicam *read* ewangelicam.

22, l. 16, *for* monet *read* movet.

26, l. 1, *for* sequitur *read* sequatur.

34, l. 29, *for* descriptione *read* descripcione.

70, l. 14, *for* redemptoris *read* redemtoris.

Pag. 1. Adde n. 7. *Primus* in cod. cancellatum est, et 3o supra scriptum. P. 3. Dele n. 22 [librarius enim ipse notis monuit verba esse transponenda]. P. 4. Adde n. 21. *philosophorum*: cod., ut videtur, *phisicorum*. P. 5. Dele n. 22 priorem [nam hic et p. 35, l. 20 et p. 60, l. 18 numerus in cod. recte invenitur; modo p. 25, l. 22 error exstat]. P. 19, n. 22. Pro *eque* lege *univoce*. P. 22. Dele n. 16. P. 26. Dele n. 1. Ibid., n. 28. *Pro* suspexit *lege* suspicatus est. P. 27. Adde n. 2. *ipsum*: cod. *ipsam*. P. 34. Adde n. 19 & 21. *volicio*: cod. *volucio*. P. 35. Dele n. 20. P. 49. Adde n. 24. *dabit* in margine additum 2da manu. Ibid., adde n. 28. *graciam*: cod., ut videtur, *gracia*. P. 54, n. 27. ita corrige: *diffamare*: cod. *diffamantur* expunctum. P. 56, n. 16. ita corrige: *de* in cod. cancellatum. P. 60. Dele n. 18. P. 70. Dele n. 13 [*dat* enim in cod. exstat; quod autem suspicor nihilominus omittendum esse, et sententiam ita interpungendam: *Et patet, quoad materiam, superhabundans operacio ubique redemtoris*]. P. 73, n. 6. Pro, cod. 2am, lege, cod., ut videtur, *sentencia*; quod autem 2da manu in 2am immutatum est. P. 74, n. 4. Dele *diversificantur* et sequentia verba. P. 76, n. 15 ita corrige: *in quantum* 2da manu in margine superiori correctum: text. *inquit*.

Page 6, n. 11. *For* correlation *read* cöexistence.

33. *Add* n. 31. *Iacobi capitulo ii.* For the argument compare Augustin, ep. clxviii. 5, § 16; vol. ii. 600 E–G.

35. *Add* n. 12. *Quidquid, &c.:* quoted also in Wycliffe's tract De nova Praevaric. Mand. ii. p. 119, ed. Buddensieg (Polem. Works, vol. i.).

36, n. 26. *For* Bodl. 242 [*the old number*] *read* Bodl. F. infr. I. 2.

50. *Add* n. 15. De Dom. div. iii. 2; cod. Vind. 1339, f. 71 D.

63, n. 7. *For* f. 1 B *read* f. 1 D.

74. *Add* n. 26. Apparently August. de Consensu Evang. ii. 30, §§ 71–74; vol. iii. par. ii. 63 A, B, 64 D, E. See however below, p. 328.

Page 84, l. 21, *for* † pene *read* Primo modo Deus odit peccatum, cum non vult id habere; et secundo modo iustus odit suam animam quando vult sibi malum pene.

86, l. 29, *for* civilitas *read* civilis possessio.

132, l. 4, *for* possessionibus *read* passionibus.

139, l. 23, *for* proprius *read* primus.

„ l. 27, *for* aliquocies *read* aliquociens

157, l. 31, *for* capitulo vi. ultimo Moralium *read* ultimo Moralium capitulo vi.

P. 81, n. 26. Adde, cod. *quo*. P. 84. Adde n. 21. Verba *Primo modo Deus odit peccatum, cum non vult id habere; et secundo modo habet iustus odit suam animam quando vult sibi malum* in superiori margine sunt addita 2da manu; in quibus *habet* sine dubio omittendum est. P. 86. Dele n. 29. P. 92. Dele n. 8. P. 95, n. 28. Pro, inter columnas, lege, in margine. P. 107. Adde n. 2. *suis* 2da manu in margine additum. P. 120, n. 13. Pro *repūgnāns* lege *repūgnās*. P. 132. Dele n. 4. P. 133, n. 19. Pro $\overset{u}{pa}$ lege $\overset{u}{po}$. P. 135, n. 25. Pro 3o lege 2°. P. 137. Dele n. 23. P. 139, l. 23, ita corrige: *primus*: in margine notatur *vel proprius.* Ibid., adde n. 31. *quidem* 2da manu in margine additum. P. 159. Adde n. 27. *irretitos:* cod. *irritetos.* P. 169, n. 29. Pro *et quartum* (leg. *quantum*) lege 24^{m}. P. 215. Adde n. 5, tercium *sive* in margine additum 2da manu. Ibid., n. 5, ad l. 6 pertinet. P. 246. Adde n. 20. *lv.:* cod. 51. P. 308. Adde n. 22. *sacrum* bis: cod. *sacramentum.* P. 325. Adde n. 28. *meridianum:* cod. *meredianum.*

Page 84. *Omit* n. 21.

139, n. 23. The reference is to August. Serm. lxxxv. 3, § 3; vol. v. 454 A: 'Primus vermis divitiarum superbia.'

140, n. 8. *Add:* Wycliffe probably derived it from the dying speech of Grosseteste recorded by Matthew Paris, Chron. mai., a. 1253; vol. v. 401, ed. Luard. The speech is cited below, pp. 392 seq.

204, n. 29 *belongs to* l. 19.

The following corrections concern the analysis in the outer margin:

P. 20. The numeral 3 should be placed against l. 20 of p. 19, where *Istis premissis* should open a new paragraph, the preceding sentence being united with the preceding paragraph.

P. 90, l. 13 of margin. For *grace* read *nature.*

P. 190. For *iv.* read *d.*

Pp. 216, 217. Correct the divisions 3. *a, b, c,* and 4 into *c. i., ii., iii.,* and 3.

1A *PRIMUS LIBER DE CIVILI DOMINIO DE SUMMA SUA IN THEOLOGIA TERCIUS IN ORDINE INCIPIT HIC.*

Ius divinum presupponitur iuri civili
Dominium naturale presupponitur dominio civili.

DE CIVILI DOMINIO LIBER PRIMUS.

I.

THE UNRIGHTEOUS HAS NO RIGHT TO LORDSHIP.

TRACTANDO de civili dominio hominis superaddito naturali, oportet in primo videre si civile dominium presupponat dominium naturale fundatum in gracia, sicut ius civile presupponit ius divinum, tamquam causam essencialiter exemplantem. Intendo itaque pro dicendis ostendere duas veritates quibus utar tamquam principiis ad dicenda: prima, quod nemo ut est in peccato mortali habet iusticiam simpliciter ad donum Dei; secunda, quod quilibet existens in gracia gratificante finaliter nedum habet ius, sed in re habet omnia bona Dei. Sed ne in primo impediatur sentencie explanacio ex equivocacione vel ignorancia terminorum, suppono quod ille solum dicatur habere simpliciter ius ad bonum aliquod vel in illo, dum pure iuste, quod non

9. The two principles here stated, namely that the wicked have, properly speaking, no lordship, and that the righteous actually possess the whole universe, are elaborated in the first great division of the book. The former occupies ch. i–vi, the latter ch. vii–xiv. An epilogue on the rules of charity (ch. xv, xvi) concludes the section. With respect to the principles laid down it may be observed that the first is a logical deduction from the Augustinian doctrine of the negativity of evil, and inevitably leads to the second, upon which however is superimposed another doctrine, distinct in origin (since it starts from the notion that human laws are prima facie wrong), but the kernel of Wycliffe's theory, namely that of the community of goods. This, it needs not be said, is as ideal and spiritual as the other doctrine with which it is connected.

17. *Gracia gratificante:* for the expression compare Eph. i. 6.

tunc iniuste, ipsum possidet sive habet; sic videlicet, si aliquis pro aliquo tempore iniuste quidquam occupat, non habet illud simpliciter iuste pro eodem. Quo supposito, arguitur per raciones, primo per tres consequentes raciones cum suis ratificacionibus ad probandum questionem propositam. [1A

1. Man's relation to man is determined by his relation to God;

Primo sic: Omne ius humanum presupponit causaliter ius divinum, ut patet de iure, ex supradictis, tractatu primo, capitulo iii.; ergo omne dominium iustum ad homines presupponit iustum dominium quoad Deum. Sed quilibet existens in peccato mortali caret, ut sic, iusto dominio quoad Deum; ergo, et simpliciter iusto dominio. Sicut enim in relatis tenet consequencia * a quoad simpliciter, ita tenet si aliquid sit iustum quoad Deum, tunc simpliciter erit tale, cum regula prima non potest arbitrando deficere. Set peccator caret vero dominio quoad Deum, quod quilibet existens in peccato mortali caret, ut sic, vero dominio quoad Deum. B

and if he is unrighteous, all he has is unrighteous,

Argumentatur sic: Omne bonum quod talis possidet, iniuste possidet, ergo deficit a cuiuscunque dominabilis vero dominio. Antecedens probatur: Peccator solum illo modo quo est possidet, sed qualitercunque est iniuste est, ergo qualitercunque possidet iniuste possidet; maior patet ex hoc quod mortale peccatum cum inficit naturam, multo evidencius inficit omnem modum vel accidens eiusdem, ut si vita hominis sit iniusta, ita quod iniuste vivit, tunc quelibet operacio eius est iniusta cum non aliter operatur quam vivit, et cum vivere viventibus sit esse (ex secundo de Anima) patet quod sicut iniuste est et vivit, ita iniuste est dominus et iniuste subiacet cuilibet signabili accidenti. Ista racio, etsi videatur multis sophistica, daret tamen cuilibet methaphysico plenam fidem, cum sit conclusio primi Philosophi: Math. vi. 22, 23, sic dicit: *Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit; et si*

8. *Tractatu primo:* i.e. the first book of Wycliffe's Summa, De Mandatis Dei; just as 'tractatus secundus' refers to the book De Statu Innocentiae.

27. Arist. de Anima ii. 4.

1B] *nequam fuerit, et corpus tuum tenebrosum est.* Cum ergo secundum sanctos noscentes quomodo Veritas modo suo intelligit per organa operaciones elicitas ab eisdem, patet quod iste sit sensus: Si intencio sit recta, tota multitudo operum consequencium erit iusta, et si intencio obliquet a iusticia, tota multitudo operum etiam bonorum de genere est iniusta. Iusticia enim secundum Aristotelem, quinto C Ethicorum, est virtutum preclarissima, lucens inter * ceteras sicut hesperus inter astra; cui sensui videtur Christus alludere quando vocat totam multitudinem operum iustorum lucidam et totam multitudinem iniustorum operum tenebrosam. Et si ex isto infertur quod peccator iniuste habet corpus et animam ac organa vel quodcunque bonum aliud naturale, patet quod nimis bene concluditur. Nam si talis iniuste vivit, patet quod iniuste habet animam et sic vitam. Et aliter non tam crebro diceret Veritas, que mentiri non poterit, quod *Qui amat animam suam*, volendo eam voluptuose contra iusticiam amare, *perdet eam* (ut dicitur Ioh. xii. 25). Nemo autem perdit possessum vel habitum nisi dum eius privatur iusticia, ergo etc. Et inter alia hoc movet Augustinus, super Iohannem omelia prima, quod *Peccatum nihil est et nihil fiunt homines cum peccant.* Nemo enim peccans mortaliter habet pro tunc corpus vel animam nec aliquod bonum fortune nisi equivoce, quia cum habet esse ex pura gracia, quo esse tenetur ex lege nature continuare in gracia, dum perdit regulam huius iuris non manet creatura vel quidquam possidens nisi equivoce.

even things good in themselves.

He neither has nor is anything, since he violates the terms of his being.

Secundo principaliter sic argumentatur: Si contingit iniustum simpliciter iuste temporalibus dominari, per idem contingeret iniustum pure iuste uti temporalibus quorum habet simpliciter iustum dominium. Consequencia patet ex hoc quod nemo habet liberum et purum iustum dominium cui iuste debet negari quilibet ususfructus; cuilibet ergo iusto

2. The contrary position would admit an ability in the unrighteous to use his possessions righteously, for usufruct and lordship go together.

16. *que:* cod. *qua.* 22. *nihil est et nihil:* cod. *nihil et nihil est.*

7. Arist. Eth. Nic. v. 3.
21. August. in Ioh. Evang. tract. i. (ed. Bened. vol. iii, pt. 2. 294 C).
33. Compare, however, below, p. 25, n. 28.

In the case of the unrighteous man who gives alms,

possessori licet legitime uti suis. Sed contra consequens [1C datum sic argumentatur: et sit Petrus * iniustus occupans D temporalia de quibus faciat elemosinam egentibus, cum quibuscunque circumstanciis volueris, ipso tamen stante iniusto continue; et patet quod, si aliquis usus temporalium iniusti non foret iniustus, potissime foret talis, maxime cum opus sit bonum de genere, quod nihil inficeret nisi iniusticia, quasi distribuens est iniustus; quod si detur, per idem inficeret quodlibet aliud bonum opus, quia de quocunque dando, comitante iniusticia, eque bene procedit. Detur ergo quod Petrus iniustus, non iniuste (sed, distribuens elemosinam in mortali peccato, iniuste distribuit, et sic quodcunque opus bonum de genere iniuste, ut sic, operatur) sed pure et iuste distribuerit. Contra: Nullum opus extrinsecum est iustum simpliciter, nisi ut procedit a virtute iusticie; sed distribucioni Petri defuit in Petro virtus iusticie, cum sit habituatus iniusticia repugnante: ergo distribucio data non est iusta simpliciter; ymmo, cum iusticia sit omnis virtus (ex quinto Ethicorum), si iuste distribuit, tunc distribuit virtuose; et per consequens est virtuosus operans placenter et meritorie quoad Deum: consequens contra philosophorum et theologorum omnem sentenciam, qui dicunt quod existens in peccato mortali operatur bonum opus de genere sed non bene. Similiter, Deus requirit ab isto, sicut a quolibet viatore, quod nihil operetur nisi in gracia. Iste autem operatur extra graciam, cum sit * in peccato mortali (ut supponitur): ergo operatur 2A aliter quam debet. Nec ista alietas operandi exigitur obligat Petrum ad aliter operandum sub pena qualibet, sed sub pena

it is the motive that determines the act.

The unrighteousness of the agent makes even good acts unrighteous;

2. *sit:* cod. *sic.* 15. pro *distribucioni, distribucio* 2da manu. 26. *ergo—debet* in superiori margine 2da manu suppleta sunt. 27. *exigitur* pro *exigit* emendatum 2da manu.

2. Peter and Paul are Wycliffe's analogues to the Caius and Balbus of grammarians. Cf. infra, p. 39, n. 1.

18. Arist. Eth. Nic. v. 3. Cf. Io. Chrysost. Hom. in Matth. xvi. § 4, Ἐνταῦθα δικαιοσύνην τὴν πᾶσαν ἀρετὴν λέγει: vol. vii. 209 A, ed. Montfaucon, Paris. 1727, folio.

24. *Viator* is a 'traveller on earth,' as in f. 31 A: cf. *vians*, f. 28 C. This use of *via*, especially in opposition to *patria* (ff. 12 D, 23 C, &c.), is constant with Wycliffe.

2A] mortalis peccati. Ex quo patet quod, si Petrus sit iniustus, quidquid fecerit, sive dormiendo sive comedendo sive quodcunque opus bonum de genere faciendo, continue peccat mortaliter. *whatever he does is a continual deadly sin;*

Nec hoc vertitur in dubium theologo qui noscit quomodo interior homo infectus peccato inficit totum residuum nature corporee et singulos actus suos: quemcunque autem iniustum est vivere, iniustum et cuiquam dominari. Si queris testimonium Scripture quoad istam sentenciam, ecce conclusio conversionis apostoli (1 Cor. xiii. 3): *Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* Et notum est cuicunque noscenti terminos quod iniusticia et caritas sunt duo immediate opposita, ita quod oportet alterum inesse homini et, si unum inest, alterum deesse, et econtra. Et iterum notum est, si non sit possibile iniustum uti aliquo nisi eo ipso iniuste utatur vel pocius abutatur, per idem non est possibile iniustum alicui dominari nisi, ut sic, iniuste dominetur vel potius tiranniset, cum iniuste extorquet et occupat aliena. Quod si queris sanctorum doctorum testimonium, ecce magni Augustini sentencia: Epist. xxxvii. ad Macedonium de tyranis, plane docet istam
B * sentenciam: *Ideo*, inquit, *si prudenter intueamur quod scriptum est, Fideli homini totus mundus divitiarum est, infideli autem*

his use of a thing is an abuse;

his lordship a tyranny.

2. primuni *sive* 2da manu. 10. pro *conversionis* suspicor *conversi* legendum esse. 22. *xxxvii.:* cod. 3[a], sicut et in ff. 8 A, 11 B; cf. autem ff. 28 C, 41 C. Nam quid noster in 3[a] quam dicit epistola legerit, patet e tract. de Incarn. Verbi, i. p. 7 (ed. Harris.). *tyranis* v. not. infra.

22. August. ep. cliii. § 26: Iam vero si prudenter, &c.: vol. ii. 534 E, F. The quotation is continued without break, infra, ff. 8 A, 28 C, D.

Tyranis. There is evidently a puzzle about this word, and I have adopted the reading which involved the slightest change. The text reads *tyrancis* or *tyrantis:* but the corrector (secunda manu) has written in the lower margin *triantis*, followed by a small erasure. I am of opinion that the foreign scribe found *triallis* or some similar English term in the manuscript before him and not understanding it presumed an error. As a matter of fact the epistle of Augustin is in answer to a question of Macedonius as to whether a bishop had a right to intervene in the interests of mercy between a judge and a prisoner.

24. *Fideli*, etc. The reference is to a verse inserted in the Septuagint after Prov. xvii. 6 (after ver. 4 in cod. Alex.): cf. infra p. 20, n. 13.

nec obulus; nonne omnes qui sibi videntur gaudere licite con- [2B *quesitis eisque uti nesciunt, aliena possidere convincimus? Hoc enim certe alienum non est, quod iure possidetur, hoc autem iure quod iuste, et hoc iuste quod bene. Omne ergo quod male possidetur, alienum est: male autem possidet, qui male utitur. Iusticiam*, inquit, *nemo male habet, et qui non dilexerit non habet. Peccunia vero et a malis male habetur, et a bonis tanto melius habetur quanto minus amatur.* Hec Augustinus.

3. Righteousness is the one basis of lordship,

Iterum tercio arguitur ad idem: Multa sunt dominia civilia hominum civiliter dominancium super temporalibus (ut suppono), et ad tale dominium non sufficit ponere dominativum et dominabile esse simul; ergo oportet aliquod fundamentum dominii ponere in altero extremorum: sed nullum est pertinens si non iusticia dominantis; ergo adversum civile dominium presupponitur disposicio virtutis iusticie in taliter dominante. Minor patet ex hoc quod tunc omnis homo, eo ipso quod est, dominaretur civiliter omnibus temporalibus huius mundi; et patet quod dominium non est relacio † que essencialiter consequitur ad extrema, sicut equalitas et inequalitas per se consecuntur quantitates, ut patet quinto Methaphysice ii. Cum ergo nulla creatura sit per se dominus cuiuscunque, quia tunc non posset sibi acquiri * accidentaliter dominium vel deperdi, palam sequitur C quod preter extrema oportet ponere in quocunque † domino mediantem civiliter disposicionem dominio pertinentem. Sed

1. *licite* ex Augustino sumpsi: cod. *licitis*. Eadem ratione 3. *certe* (cod. *est vere*); *hoc autem* (cod. *autem hoc*); 6. *nemo male habet* (cod. *nemo habet*). 17. *dominaretur* conieci: cod. *dominatur*. 24. *domino mediantem* conieci: cod. *divino mediante*.

6. *Iusticiam, inquit:* the quotation-mark is repeated because Wycliffe has dropped a sentence of the original before *iusticiam*.

Nemo male habet. I have inserted the *male* from the text of Augustin, which is indispensable from Wycliffe's point of view, as marking the distinction between virtues and natural goods, on which he dwells, infra f. 29 C, D: Cum habicione naturalium propter eorum abusum stat perpetua dampnacio; cum nullius virtutis habicione stat dampnacio, eo quod non contingit abuti virtutibus.

11. *Dominativum et dominabile esse simul*, i. e. 'the correlation of possessor and possession.'

17. *Tunc*, 'in that case;' assuming the fact denied in the minor premise.

24. Cf. infra f. 11 D: Oportet . . extremis supcradderc virtutem do-

2C] et hoc omnes rectiloqui confitentur, dicentes concorditer quod oportet omnem talem dominum habere ius ad rem cui civiliter dominatur, ut iure hereditario, emcione, vel donacione, et quod non sit aliquod ius creatum nisi a iure primo fuerit extractum (ut patet de communi sermone de iure); palam sequitur quod nemo habet ius vel dominium super quemquam, nisi habuerit ad hoc beneplacitum Dei sui. Confirmatur: Omne iustum creatum ideo est iustum, quia placet Deo; cum non potest esse tale iustum quod de Dei beneplacito non procedat. Similiter, sive iudex sentenciaverit sive lex propter aliquam trium causarum predictarum approbaverit cuiuscunque dominium, ideo sic facit, quia est iustum et racionabile ita esse; et per consequens prius naturaliter iustum est hominem dominari quam lex creata vel iudex terrenus non errans hoc approbat; et per consequens primus titulus iusticie cuiuscunque civilis dominii est a Deo.

for possession presupposes a right to possess, and the original title which constitutes this right proceeds from God,

Nec hoc licet catholicis dubitare, cum iste magnus Dominus, racione sue omnipotencie et efficacia sue volencie, habet in suo regno quidquid vult, et quidquid noluerit non habet; et patet quod ad omnem iustam occupacionem civilem oportet quod iste dominus auctoriset, ratificet, et confirmet, cum omne quod ipse non approbat, non est iustum. Nec oportet circa hoc solicitari, cum Ioh. i. 3, Collocens. i. 16, et Iacobi i. 17, dicitur concorditer cum
D philosophis * quod omnia sunt per ipsum; dominium ergo creature si est, est per Deum ipsum originaliter approbantem. Et ex ista maxima iuris nature regula extractum est ius monarchie terrene, quod non licet inferiori domino alienare, specialiter ad manum mortuam, bonum immobile sine licencia domini capitalis; quod ideo est quia in omnibus illis habet iustum quod excidat. Et patet, quomodocunque

the sovereign lord;

2. *dominum*: cod. *dominii*. 3. *civiliter*: cod. *civitati*. 12. *approbaverit*: cod. *approbraverit*.

minativi mediate qua serviat Deo. The place here is certainly corrupt, and I am far from satisfied with the emendation which I have ventured to make in it.

homines conmutaverint inter se aliqua sine suo consensu, [2D non est iustum; et patet, quomodocunque homines conmutaverint bonum domini emendo, vendendo, donando, iudicando, nisi ipse concesserit, conmutacio est iniusta. Hoc ergo habito probatur quod Deus non approbat quod iniustus aliquis dominetur, quia sit de Petro iniusto. Contra, si Deus approbat istud dominium, per idem approbat usum illius dominii et omnia alia que sibi pertinent; et cum omnis talis abutatur bonis domini (ut patet ex secundo argumento), sequitur quod Deus approbat hunc abusum: ymmo, cum quodlibet opus talis iniusti sit peccatum, sequitur quod Deus sit auctor et approbator peccati, non solum quoad esse secundum sed quoad esse primum; quia, si Deus vult quod iste dominetur et iste solum sic dominatur tyranisando, sequitur quod Deus vult quod ipse tyranniset, et per consequens, ut sic, peccet: quod est blasphemum dicere. Confirmatur ex Scriptura: nam Osee viii. 4, Deus dicit prophetice de tyrannis, *Ipsi regnaverunt et non ex me;* tyrannides enim dicuntur equivoce regnaciones pretense (ut dictum est superius, capitulo tercio de iure simpliciter et pretenso); et patet cum iniusti non dominantur ex * Deo 3A quod nullius simpliciter dominantur.

whose approval the unrighteous lacks,

and lacking this, lacks strict lordship altogether.

II.

LORDSHIP IS OF GOD'S GRANT.

Licet autem raciones tres predicte dent fidem pluribus ad conclusionem propositam, tamen quia alii, secundum variacionem suorum sensuum, et in aliis racionibus delectantur, ideo ut conclusio sit universalius et magis evidens, adiciam sex raciones alias ad eandem. Primo sic: Non est possibile hominem iuste simpliciter habere aliquod bonum sibi adiacens, nisi Deus donando id sibi prestiterit (ut patet tractatu tercio de Dominio divino); sed Deus non prestat alicui, dum est in mortali peccato, aliquod donum suum: ergo nullus existens in mortali peccato habet pro tunc iuste

1. Therefore no one in deadly sin can have it,

21. *Deo* conieci: cod. *dicto*. 28. *adiciam*: cod. *addiciam*.

20. *Superius*, presumably *tractatu primo*. Cf. supra, p. 2, n. 8.

3a] simpliciter aliquod bonum. Minor videtur ex hoc quod non est prudentis prestare inimico, quem scit solum abuti prestito et ad sui damnum dissipare bona prestantis: Deus autem est summe prudens et providus; ergo non prestat creature sue quidquam pro tempore quo peccat mortaliter.

for he would only abuse it.

Confirmatur ex hoc quod non est possibile Deum prestare alicui aliquod nisi digno: nullus talis est dignus esse Dei prestarius; ergo nulli tali, pro tempore quo est huiusmodi, prestat assumptum. Patet ex hoc quod Deus, cum non potest nisi voluntarie et racionabiliter prestare, eo ipso quod prestat aliquid creature, dignificat ipsam ut sit Deo prestarius: et cum hoc sit magna gracia, videtur quod Deus prius vel simul gratificat creaturam racionalem, dum aliquid sibi donat. Secundo confirmatur ex hoc quod oportet omnem impetrantem dominium, eo ipso impetrare a Deo dominium, ut sit capitalis dominus cuiuscunque (ut patet ex ultima

b racione capituli precedentis); ergo conclusio: et * minor patet ex hoc, quod impetrare, cum sit creaturam se dignificare, est mereri, quod non potest inesse nisi per graciam. Tercio confirmatur ex hoc quod si quis impetret a Deo, Deus consentit impetracioni, et per consequens iustum est quod habeat id; et cum omnis iusticia accidentis presupponit iusticiam in subiecto (ut patet ex racione prima prioris capituli), sequitur quod, prius quam iustum sit quod quis habeat donum Dei, oportet eum in sua substancia esse iustum. Et istud videtur Scripturam innuere (Iacobi primo capitulo, 5) quando dicit, *Si quis enim vestrum indiget sapientia, postulet a Deo qui dat omnibus affluenter et non inproperat.* Ecce, quod oportet impetrare a Deo quidquid homo habere voluerit; secundo, quod Deus non donat nisi grato, quia non inproperat in donando, sed post conveniendo ingratos et infideles servos ad iudicium, (ut patet Math. xxv. 14 de homine profecto peregre postquam tradidit famulis bona sua). Et potest istud confirmari per illud Psalm. xlix. 16, ubi inproperat peccatori quia enarrat iusticiam suam et

a. He is unworthy of it.

b. One can only have by asking, only ask by deserving, only deserve by grace.

c. God's grant, being free, presupposes righteousness in the recipient.

29. *homo* in margine 2da manu additum.

assumit testamentum suum per os suum tam indignum. Si [3B ergo non licet peccatori sine gravi peccato predicare vel legis divine sentenciam pertractare, a maiori vel pari nec alicuius doni Dei usum vel pocius abusum percipere.

2. But it is objected: (*a*) 'God gives sinners body and soul, and

(*b*) 'the other goods of nature and fortune;

(*c*) 'Is it of no profit for the sinner to do good works?'

Sed obicitur contra illud per hoc quod 'Deus prestat 'hominibus post lapsum tam corpus quam animam, et tamen 'tunc sunt in originali peccato; ergo stat Deum prestare 'iniustis misericorditer bona sua. Sic enim hortatur Veritas 'discipulos suos ad misericordiam * instar Dei qui *pluit super* C '*iustos et iniustos* (Math. v. 45). Similiter, videmus, nedum 'peccatoribus sed eciam infidelibus donantur bona naturalia 'et bona fortune, eque sicut iustis. Cum ergo *omne donum* '*perfectum est descendens a Patre luminum* (Iac. primo, 17) 'videtur quod Deus sine personarum accepcione donat tam 'iustis quam iniustis. Similiter, nisi peccator haberet meritum 'de bonis propriis, non expediret peccatori bonum facere, 'cum ut sic abutitur alienis.'

The Answers: *a*. The soul and body are in substance pre-existent to man and his sin.

Ad primum dicitur quod donare et prestare presupponunt existenciam prestarii, et per consequens Deus nulli homini prestat substanciam anime; et patet ad primum. Et per idem sequitur quod Deus non prestat originaliter peccanti aliquam partem corporis vel aliquod donum suum; et per idem nos non deberemus prestare vel donare aliquid peccatori dum cognoscimus ipsum esse talem, tum quia sic foveremus proditorem Domini nostri et non exemplaremus donacionem nostram conformiter ad ipsum; tum eciam quia non licet nos alienare bona nobis solum prestita sine approbante licentia Domini nostri (sed ipse non approbat aliquod bonum iniusti pro tempore quo vivit iniuste; ergo nec nos): debemus tamen communicare cum ipso, specialiter correp-

5. Compare the explanation of the difficulties raised here and at greater length, infra, pp. 16 sq., which is given by Augustin, Enarr. in Psalm. ciii. i. § 9 (vol. iii. 1135 G–1136 D).

12. *Fortune* in Wycliffe's usage strictly follows the definition of Augustin, Retract. i. 1, as 'fortuitum rerum eventum, vel in corporis nostri vel in externis bonis aut malis:' vol. i. 3 C. The goods of nature are those which are intrinsic to the body. The classification of 'goods' is the subject of ch. xiii. of this book: cf. f. 15 A, not.

C] cione fraterna et aliis bonis, de quanto media sunt ad sui conversionem et non ultra. Et ad istum sensum precipimur diligere inimicos, id est, velle illis bonum ad Dei honorem et nostri comodum; et sic Deus diligit inimicos, sed non donat eis aliquid proprie dum sunt tales. Pro quo notandum, D quod * donacio dicit gratuitam dacionem, et dacio est equivocum ad tradicionem solum ad bonum nature aut esse primum, vel ad bonum gracie vel perfeccionem secundam: primo modo dat Deus omni inanimato vel iniusto quidquid habet; sed secundo modo dacionis, que est donacio, non dat aliquid nisi iustis. Unde signanter dicit Scriptura quod Deus *solem suum facit oriri versus malos et pluit super iniustos*, sed non dicit quod aliquid donat eis. In nomine Domini bona fortune accipimus, non ut laudem nobis aut voluptatem indebite cumulemus.

'Granting' and 'giving' are not equivalent, the former applies only to the righteous.

Ad secundum nature argumentum: Cum nihil donatur proprie nisi Deus donaverit; Deus autem non donat sic iniustis; ergo nec aliqua creatura (licet multi prodigaliter, contra liberalitatem eciam Aristotelis, distribuant indignis que non donant sed proditorie usurpant dissipando bona Dei); et per consequens ex mera gracia ipsa donat. Sed ut sciatur quibus donantur, secundum sensum Scripture, notandum quod totum genus hominum salvandorum, a primo parente usque ad novissimum electum, est una ecclesia sponsa Christi, que pro tempore milicie miscetur cum reprobis (ut patet in parabola Salvatoris de zizaniis, Math. xiii. 24); et illam eque diligit sponsus continue, dans sibi quidquid communicatum est reprobis: unde quando prescitus peccans mortaliter habet bona fortune et nature, Deus communicando dat et vult ipsum habere talia; sed solum sue ecclesie inter homines donat ista. Ideo universitatem malorum, ut prescitorum, quam Veritas vocat *mundum*, et diabolum 4A eius principem, dividit cum suis ab * universitate predestina-

b. In this strict sense, the unrighteous receives no grant even of natural and temporal goods: that grant is to the church.

4. *non* 2da manu additum.

3. Compare the distinction made below, f. 27 c.

28. *Prescitus* is Wycliffe's technical correlative to *predestinatus*. He is unwilling to think of the reprobate as foredoomed.

torum quam sepe vocat *regnum celorum*, ut patet, Ioh. xv. 19: [4A *Si*, inquit, *de mundo fuisset is, mundus quod suum erat diligeret;* mundo itaque dat, et ecclesie donat, omnia que sunt mundi. Patet ista sentencia ex sentencia parabolica Salvatoris, Math. xxv. 28, 29, ubi post tradicionem bonorum hominis Iesu Christi servis suis in gracia baptismali vel alias, dum sunt grati, in finali iudicio positurus racionem, revertitur, et condemnando servum pigrum, quia noluit bona Domini sibi data ad sui profectum et Dei servicium ad augendum dare spiritualiter ad usuram, sodales suos alloquitur per hunc modum: *Tollite ab eo talentum, et date ei qui decem talenta habet;* et sequitur ad propositum, *Omni habenti dabitur et habundabit, ei autem qui non habet et quod videtur habere aufferetur ab eo.*

The wicked hath not; only seemeth to have:

Et idem dicit, Math. xiii. 12; et patet ex sequela parabole, secundum concordem doctorum sentenciam, quod intendit hec duo dicere: quod peccator, licet videatur in facie ecclesie errantis habere dona Domini, non tamen vere est dotarius, sed ex permissione divina iniuste occupat hec ad tempus.

i.e. he possesses now unrighteously

(Unde ad denotandum istam equivocacionem, in qua non est contradiccio, habet textus, Marc. iv. 25, et Luc. xix. 26, *Ab eo autem qui non habet, et quod habet aufferetur ab eo.*) Et patet secundo quod habens universitatem bonorum Domini figuratam per denarium talentorum, aufferret sibi ex donacione Domini ista bona, et sic a iusto active aufferentur hec bona, ab iniusto materialiter et passive, cum iustus aufferret hoc ab illo.

what he must hereafter restore to the righteous.

Et patet utraque consequencia in principio proposita; et patet quod assumptum in secundo argumento et eius conclusio non * vera, limitando utrobique, ut suppono limitatum, quod B Deus non donat creature sue, pro tempore quo est iniusta, bonum aliquod, sed dat ad esse nature et abusum permittit. Et hinc prelati ecclesie, sencientes humiliter de se ipsis, non dicunt quod ordinacione, donacione, gracia, aut voluntate

4. Cf. Gregor. Hom. in Evang. i. 9: Ecce homo qui peregre proficiscitur, servos suos vocat, eisque ad negotium talenta partitur. Post multum vero temporis positurus rationem revertitur, &c.: Opp. vol. i. 1464 A.

B] divina sunt taliter perfecti, sed permissione divina: quod sciunt ex sensu et noticia infallibili esse verum ;—sed utinam non ad sensum equivocum.

Ad tercium dicitur quod quilibet existens in peccato mortali debet mereri et uti continue bonis Domini, faciendo bonum opus de genere: patet quod quilibet existens talis debet esse in gracia et facere consequenter que ad servum fidelem pertinent; quod debitum quia obmittit, ideo peccat continue sic in Deum. Sed difficultas conclusionis stat in isto: Utrum expedit peccatori pro tempore quo est in mortali peccato facere bonum opus de genere? Et partem affirmativam huius difficultatis declarat Lincolensis, lxviii.,

c. The objection is fallacious; because good works presuppose grace, failing which the sinner cannot choose but sin.

Can then his good works profit? Grosseteste's view:

12. *Lincolensis* or rather *Lincolniensis* with Wycliffe is regularly Robert Grosseteste, bishop of Lincoln. The scribe of this manuscript however, apparently not understanding the contraction of the name as it stood in his original, writes it indifferently *Lincolensis* and *Lincoliensis*.

lxviii. Dict. lxviii.; cod. Bodl. 830 ff. 56 D, 57 A. Wycliffe's quotation being inexact and corrupt beyond the possibility of emendation, I subjoin a transcript of the original: Opera bona extra caritatem facta, licet non mereantur celum, tamen hiis modis valent: bona male facere minus malum est quam bona male omittere, et hoc est [*v. l.* eciam, *cod. reg.* 6 E. v f. 32 C, *Brit. Mus.*] minus malum quam mala male facere. Qui itaque bona male faciens decedit minus dampnabitur quam qui bona male omittens decedit, et eciam is minus quam qui mala male faciens decedit. Preterea dum est in via minus profundus est in peccato qui bona male agit quam qui bona male omittit, et is minus quam qui mala male agit: sed quanto minus profundus est in peccato tanto minus longinquus est a Deo et ab [*om.*, 6 E. v] eius gracia. Non parvum autem est dampnato minus dampnari, sicut non parvum est [*v. l.* erit, *cod. reg.* 7 E. II f. 157 A] incarcerato minus profunde in carcere [carcerem, *id.*] poni, minusque torqueri; sicut non parvum est peccatori minus a gracia elongari, sicut non parvum est lapso minus profunde labi, minusque limo infigi, minusque a sublevacione [*v. l.* sublevante, 6 E. v] removeri. Adhuc [Ad hoc, *id.*] omne opus bonum, licet eciam extra caritatem factum, donum Dei est, quod autem male fit ab agente est non a Deo, ipsum tamen bonum opus est a Deo; sed cum datur [datum, 6 E. v] sine gracia, parvum et leve donum est, cum gracia autem magnum et preciosum est. Cum [*so* 7 E. II: Omne, 6 E. v] itaque donum parvum et leve non tanquam vile [*so* 7 E. II: utile, 6 E. v] repellitur, congruum est ut donum magnum et preciosum cicius et facilius conferatur. Unde congruum est ut propriores sint gracie Dei qui dona eius bonorum operum, licet extra caritatem, viliter non repulerunt. Ceterum opera bona extra caritatem assuefaciunt hominem ad exercicium bonorum operum, ut data gracia faciliter faciat que inassuefactus faciet cum difficultate. Adhuc [*so* 7 E. II: ad hec, 6 E. v] cum

Good works dispose the sinner towards conversion.

racione septemplici: *Opera*, inquit, *bona extra caritatem facta*, [4B *licet non mereantur celum, tamen aliis modis valent et prosunt: isti a magno malo excusant, et prescitum se in illis exercentem micius dampnant, minus in peccato profundant, et per consequens minus a gracia divina elongant, aliis multipliciter proficiunt, et ad primam graciam disponunt. Nec sunt ista bona parvipendenda; nam sicud prodest incarcerato minus profunde poni in carcere et torqueri, correspondenter de damnato intelligitur. Et sicud prodest lapso * minus profunde lacu infigi* C *minusque a sublevante removeri, sic prodest iniquo minus profunde viciis irretiri et sublevanti ad graciam apropinquari. Quinto, bonum male factum valet in tantum, quod pollitici, secundum faciem iudicantes, respiciunt solum substanciam boni actus, non curantes sive bene factus fuerit sive male; quod Deus scrutans corda appropriate respicit. Sexto, sicut exul vel carceri adiectus non meretur protunc aput dominum, a cuius presencia elongatur, sed habentes liberum accessum ad dominum quibus incarceratus ad partem seorsum proficit; sic peccator non meretur sibi, ut sic, beatitudinem vel graciam, cum nemo scit si bona opera sua, que facit alii existenti in gracia, sunt occasio, vel oracio grati recipientis elimosinam peccatoris mereatur ipsi primam graciam, quod ipse non potest in propria persona: cum illis paribus.* Et argumentum septimum addit doctor, quod *assuefaccio sensualis peccatoris in operibus bonis de genere reddit ipsum post adeptam graciam facilitatum ad operandum virtuose, ubi aliter et data gracia operaretur cum difficultate.* Oportet enim omnem virtuosum esse in caritate, licet Aristoteles et alii gentiles philosophi, ex quacunque operacione bona de genere tracta in consuetudinem delectabilem, convincunt hominem esse mortaliter virtuosum.

1. *septemplici*: cod. 6ci; cf. autem l. 23 infra, p. 23, l. 11, et f. 144 D. 2. *prosunt* conieci: cod. *sunt*. 4. *micius* 2da manu; 1ma, ut suspicor, *minus*. 7. *parvipendenda*: cod. *parvipendencia*. 11. *apropinquari*, *a-* deletum. 30. *convincunt*: cod. *convinciunt*.

extra caritatem fiant opera misericordie, hii qui per illa a miseriis sublevantur (cum obnoxii sint orare pro suis benefactoribus) possunt per oraciones suas et alia bona [*add.* sua 6 E. V] promereri primam graciam eis quorum beneficia susceperunt, quia ipsi opera misericordie exhibentes sibi [*I correct from* 6 E. V] promereri non possunt.

28. Arist. Eth. Nic. ii. 1.

4D * Et patet quod peccator, si non meretur pro tunc beatitudinem, nec meretur pro tunc, ut alius mereatur, sibi propriam graciam nec bonum aliquod temporale. Nam, cum omne mereri sit creaturam racionalem se dignificare ad premium, patet si tunc meretur aliquid, facit se tunc dignum ad id; cum *mereri* dicit simul actum merendi et dignitatem ad premium. Patet quod si nunc meretur, nunc facit se esse dignum ad premium; quia aliter peccator indubie mereretur pro tempore quo esset in peccato premium sempiternum; quia multi sunt, qui dum peccant faciunt se esse expost dignos ad regnum Dei. Et ex istis videtur mihi quod nullus prescitus, in quantumcunque magna gracia fuerit secundum presentem iusticiam, meretur regnum vel graciam finalis perseverancie, sed aliquod bonum citra. Et racio est quia nemo meretur aliquid, nisi habuerit ius ad illud: sed nullus prescitus habet ius ad regnum, cum tunc (iuxta conclusionem tercii capituli tractatus primi) haberet pro suo tempore ius in regno; ergo nullus prescitus meretur regnum: non enim se dignificat ad habendum quod Deus vult ut non habeat; cum omne ius creatum sit a iure, quod est divina volicio, extractum. Et ex eodem sequitur quod nullus predestinatus, quantumcunque graviter peccaverit secundum iniusticiam iam instantem, demeretur penam perpetuam; quia dignum non est, cuius contradictum placet Deo. Unccio ergo gracie predestinacionis, a qua nemo potest excidere, salvat omnem predestinatum, nec si peccat: sed omne meritum mercedis perpetue respicit
5A * finalem perseveranciam in bono vel abstinenciam in malo. Itaque nemo meretur mercedem perpetuam, nisi ut alterum istorum dat meriti conplementum. Unde, sicut conductus pro denario ex opere diurno, bene faciens usque ad primam et post ociando continue, non meretur denarium, sed eius privacionem; sic, secundum parabolam Salvatoris, est demerentibus mercedem propriam. Et omnia allegata in oppositum intelligunt quod gratus vel peccans habet disposicionem qua continuata finaliter ita foret; ut sicut Petrus negando Christum habuit disposicio-

3. *Conclusion: a.* For the time that the sinner deserves not blessedness, he deserves nothing; for he does not fit himself for a reward.

b. No one of the foreknown is worthy of the eternal kingdom,

for he has no right to it

according to God's will.

c. The predestinate,

however surely saved,

has his reward by virtue of final perseverance.

nem qua continuata finaliter damnaretur, sic Iudas, quando [5A receperat dona Christi, habuit disposicionem in qua, perseverando finaliter, salvaretur. Et patet per hoc quomodo sit dicendum de descripcione peccati mortalis et gracie etc.

III.

1. POSSIBLE OBJECTIONS. *a.* The sinner is a man and is a possessor by right,

Sed argumentatur contra sentenciam ultime racionis per hoc, quod 'omnis peccator sit univoce homo cum iusto; 'ergo univoce habet corpus et animam cum iusto, et per 'idem omnia bona fortune; et per consequens est univoce 'dominus cum iusto.

'since it pleases God that he be and have.

Confirmatur primo per hoc quod sicut 'placet Deo quod iste homo sit, ita placet Deo quod habeat 'corpus et animam et omnia organa ac bona sibi accidentalia, 'et nihil placet nisi iustum; ergo iustum est quod habeat 'ista bona, et per consequens iustissimo titulo iuris occupat 'bona illa.

b. 'God wills that he do good works;

Similiter Deus vult quod iniustus, faciendo * bona B 'opera de genere, disponat se ad graciam; ergo Deus vult, 'quod habeat instrumenta taliter operandi.

'else Daniel would not have enjoined them to Nebuchadnezzar.

Antecedens patet 'per Lincolensem, ubi supra, et per Scripturam, Daniel. iv. 24, 'ubi consulit Nabugodonosori infideli ut peccata sua elemo'sinis redimeret et iniquitates misericordiis pauperum. Sed 'constat quod tam sanctus propheta non ita consuleret, nec 'esset bonum aut placitum Deo sic fieri, nisi eciam foret 'iustum; ergo stat quod pravissimus bene et iuste distribuat 'bona sua.

c. 'The sinner may have even spiritual gifts:

Similiter, cum mortali peccato stat donum carac'teris, potestas clavium, et donum prophecie, ut patet de 'Balaam (Num. xxiv.): cum ergo potestas utendi temporali'bus videtur maxime elongata a donis Dei gratuitis, videtur 'quod ista stant cum peccato mortali: et cum ista sit ius '(ex dictis superius), videtur esse possibile quod iniustus iuste 'occupat bona Dei;

'Therefore grace is but an accident of lordship,

potissime cum comitancia gracie videtur 'accidentalis dominio, et nullum accidentale variat speciem:

24. The three gifts here spoken of are (1) the tonsure, i.e. the religious vocation, (2) the power of the keys, i.e. ecclesiastical authority, and (3) the power of prophecy, apparently as the highest of spiritual gifts.

B] 'non ergo sufficit dicere quod Deus permittit talia, ut peccata, 'cum ex approbacione divina habet iniustus tam bona natu-'ralia quam fortune.'

'and God not only permits but approves the possession of the unrighteous.'

Hic oportet distingwere de habicione atque iusticia. Quamvis enim secundum Aristotelem et auctorem Sex Principiorum multiplices sunt modi, tres tamen sufficiunt pro presenti: scilicet, habicio naturalis, civilis, ac evangelica; et media habicio subdividitur ad sensus equivocos in habere civile verum et pretensum, ut dictum est tractatu primo, C capitulo iii., de iure. * Primo modo habendi habent peccatores bona naturalia, et tamen non iuste simpliciter (ut patet superius) sed iniuste: secundo modo habendi, secundum utrumque membrum equivocum, habent potentatus seculi bona fortune, aut fortuita. Sed tercio modo habendi, excellentissimo possibili, quoad genus, habent solum existentes in caritate vel gracia quidquid habent. Unde propter habicionem tam equivocam dicitur (Luc. xix. 26, ut supra) quod *ab eo qui non habet, et quod habet auferetur* per iustum; ubi plane patet distinccio modo dicta. Unde quam equivoce diceretur Petrus, tyrannice occupans dominium, ipsum habere per hoc, in comparacione ad Paulum qui iure hereditario habet suum; tam equivoce possident iustus et iniustus temporalia hic in via: et tamen necessitati sumus, post lapsum et multiplicitatem peccati, sic loqui; cum Veritas (Math. xix. 22) dicit de adolescente avaro, *Erat enim multas habens divicias.*

2. *Necessary distinctions:* The terms are ambiguous. *a.* One may 'have' in three ways: first, naturally; secondly, civilly; thirdly, according to the gospel.

Sed propter responsionem absolutam ad proponenda, secunda distinccio de iusticia est notanda; aliquid enim est iustum active, et aliquid ab extrinseco vel passive. Primo modo solum est iustum quidquid habet in se virtutem iusticie

b. Righteousness is of two sorts: active,

26. Post *divicias* in cod. additur *possessiones;* id quod, utpote glossam ex Evangelio, omisi.

5. Arist. Metaphys. v. 23.
Auctorem: Gilbert de la Porrée. The treatise (Gilberti Porretani Peripatetici Sex Principiorum Liber) is commonly printed in the early editions of Aristotle's works in Latin; e.g. in the Venice folio of 1552 where the passage referred to (Dicitur autem habere multis modis) appears in vol. i. fol. 34 recto.

of God and of the righteous; and passive, of all creatures, as the recipients of righteousness: being, i. the objects of God's love, ii. ordained by him to be, iii. his creatures; for nothing can be contrary to God essentially;

formaliter: et hoc contingit dupliciter; vel quod ista iusticia [5c sit essencia iusti, quomodo solus Deus potest esse iustus, vel quod ista iusticia sit accidens de genere qualitatis, et taliter sunt creature racionabiles existentes in gracia solum iuste. Secundo modo est omnis cre*atura iusta, cum ens D iustum et bonum simpliciter convertuntur. Iusticia autem, naturaliter et per se consequens creaturam, est bonitas qua creatura conformatur voluntati primi principii. Et fundari potest illud membrum distinccionis triplici racione: primo, per hoc quod Deus nichil diligit nisi iustum, sed diligit omnia que sunt (ut patet Sapient. xi. 25), ergo omne ens est iustum: secundo confirmatur per hoc quod omne ens ordinatum a Deo esse, est iustum esse (ut patet tractatu primo, capitulo primo), sed omnis creatura est ordinata a Deo esse, ergo omnem creaturam est iustum esse; patet consequencia ex hoc quod omnis creature esse est essencia, et econtra: tercio confirmatur per hoc quod omne opus procedens a creatura iusta simpliciter, secundum direccionem sue iusticie, est iustum, et eciam si fuerit malum de genere (ut patet philosophis qui concedunt opera hominum virtuosa), ergo a maiori vel pari omne opus prime Iusticie, quod continue facit ad exemplar sue volencie, erit iustum. Dicat, rogo, qui scit, racionem diversitatis; quia revera ego nescio, nec estimo Deum scire. Unde, secundum Augustinum, nichil potest quoad essenciam esse Deo contrarium, cum oportet omnia contraria habere esse contractum in genere secundum quod repugnant formaliter, ut *album* et *nigrum* sunt due forme que superaddunt essenciam; sed in Deo esse intrinsecum est purum esse, ergo nichil intrinsecum

27. *repugnant*: cod. *repūgnāt*.

6. *Bonum*. The minor premise is not stated: it should of course imply a reference to Gen. i. 31.

24. E. g. de Civit. Dei xii. 2: Cum enim Deus summa essentia sit, hoc est, summe sit, et ideo immutabilis sit; . . ei naturae, quae summe est, qua faciente sunt quaecumque sunt, contraria natura non est, nisi quae non est. Ei quippe quod est, non esse contrarium est. Et propterea Deo, id est, summae essentiae, et auctori omnium qualiumcumque essentiarum essentia nulla contraria est (vol. vii. 302 B, C).

D] Deo potest esse alicui contrarium: minor patet per Au- 8A gustinum * (septimo de Trinitate), quod in Deo esse iustum, bonum, sapientem, etc., non est unum formale superadditum essencie sed esse Deum vel divina essencia. Cum ergo nichil, in quantum est ens, repugnat alteri (quia sic quodlibet repugnaret cuilibet), sequitur quod primo pure esse, quoad sua intrinseca, nichil poterit repugnare; aliter enim non adhereret sibi universitas creata, tamquam accidens ad subiectum. Ideo quod dictum est tractatu primo, capitulo v., quod leges repugnant legi Dei; hoc est, secundum mandata et ordinem quem creaturis instituit, quem ordinem creatura racionalis nititur dirrumpere vel ab ipso deficere; et non quoad divinam essenciam. Et ex ista consideracione concludit philosophus (primo Phisicorum) quod materie prime nichil potest esse contrarium, cum non sit quale nec quantum nec aliquid aliorum encium (ex septimo Metaphysice).

for nothing, as being, is opposed to any other being.

Ex istis patet quod nulla creatura potest esse iniusta nisi per accidens; et oportet illi iniusticie vel peccato subesse quandam essenciam, qua, ex conformitate divini beneplaciti, sit iustum esse. Istis premissis concedo quod iustus et iniustus, quantum ad essenciam vel naturam attinet, sunt eque homines et sic iusti. Unde sicut omnis natura mala est bona (ut patet Enchiridion 9), sic omnis natura iniusta; quia iniustum active est iustum passive, de quanto est opus prime Iusticie: et ita concedatur quod tam iustus

Therefore a man can only be unrighteous by accident;

all are in essence righteous.

What is unrighteous actively is righteous pas-

17. *iniusta:* cod. *iusta.* 22. *eque:* cod. *equivoce.*

2. August. de Trin. vii. § 2: Quia in illa simplicitate non est aliud sapere quam esse, eadem ibi sapientia est quae essentia (vol. viii. 855 B); and a little before: Hoc ergo est illi esse, quod sapere (854 G). The sentence is repeated four times substantially in the same section, and recurs in lib. xv. § 22: In illius naturae simplicitate mirabili non est aliud sapere, aliud esse; sed quod est sapere, hoc est et esse (984 B).

14. Arist. Phys. i. 9.

16. Arist. Metaphys. vii. 6.

23. August. Enchir. xii. § 4: Quia omnis natura, in quantum natura est, bonum est, nihil aliud dici videatur, cum vitiosa natura mala esse natura dicitur, nisi malum esse quod bonum est: nec malum esse, nisi quod bonum est; quoniam omnis natura bonum est, neque res aliqua mala esset, si res ipsa quae mala est natura non esset. Non igitur potest esse malum, nisi aliquod bonum: Opp. vol. vi. 199 F et seq.

sively; and as such the unrighteous man has what he has by nature: yet his possession is equivocal and improper,

quam iniustus habet, secundum primam existenciam* creature, [6B univoce tam corpus quam animam, cum quolibet alio naturali: verumtamen, quod iniusto deficit perfeccio secunda in talibus, ideo, secundum perfeccionem secundam, non dicuntur iustus et iniustus habere talia nisi equivoce; cum, iuxta dicta superius, omnia bona quoad perfeccionem secundam sunt perdita sic iniusto, et sic habicio caritativa vel evangelica, que est perfectissima, sibi deest. Unde, sicut iusto deest instrumentum vel ad bonum fortune (licet habeat in eo civilitatem), dum deficit quoad usum; sic iniusto deest quidquid habuit, dum non tunc utitur sed abutitur quocunque quis occupat: hinc vere et philosophice dicit Ieronimus (capitulo ultimo, Epistola ad Paulinum): *Avaro*, inquit, *deest tam quod habet quam quod non habet.*

since he lacks the capacity of using what he possesses.

Therefore he has not rightful lordship, for this expressly requires a foundation on grace.

Et patet in principali argumento quod non sequitur, quod iniustus sit univoce dominus cum iusto, licet univoce habeat bona naturalia cum illo; set dominium dicit distincte perfeccionem secundam fundatam in gracia, que cum deest iniusto, et verum dominium sibi deest. Et sic quandocunque ascribitur tali super extrinseco dominium sive regnacio, subintelligendum est usurpative falsum et pretensum dominium.

3. *Answers to the Objections:*

a. The sinner's righteousness is passive,

Per hoc patet responsio ad primam confirmacionem, concedendo consequenciam quod omnis iniustus de divino beneplacito habet quidquid est iustum quod habeat (ut patet tractatu primo; capitulo i.), et sic ipse cum omnibus bonis suis est iustus passive vel iusticia naturali. Sed cum, loco perfeccionis secunde, habet iniusticiam, patet quod non * 'ius- C 'tissimo titulo' sed debilissimo 'occupat illa bona.' Et patet quod ille fucus sophisticus non inpugnat veritatem ascitam in principio, cum idem limitatum est ad puram iusticiam sine permixta iniusticia a loco perfeccionis secunde. Cum enim quelibet creatura racionalis habet potestatem datam

13. Hieron. Ep. l.: Antiquum dictum est: Avaro tam deest quod habet, quam quod non habet. Credenti totus mundus divitiarum est. Infidelis autem etiam obolo indiget. Sic vivamus tamquam nihil habentes et omnia possidentes: Opp. vol. iv. par. ii. 575.

6C] sibi ad habendum, optimo modo habendi in genere, quidquid habet; patet quod est multum culpandus si abutitur sua potestate, quiescendo in habicione pure naturali, ut habent ligna vel lapides aut alie creature insensibiles bona sua. Insuper si quiescit contentatus de habicione civili, non impetrando a Domino capitali bona gracie et glorie quibus hec bona adiacent, secundum cartham vel inscripcionem securissimam libro vite (ut loquitur Veritas, Luc. x. 20) indubie est damnandus. Unde pertinenter confirmando istam sentenciam dicit Veritas (Math. v. 20): *Nisi*, inquit, *habundaverit iusticia vestra plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabitis regnum celorum.* Ubi patet primo inplicacio quod Pharisei sunt iusti, nam (sicud notat Crisostomus) *nichil habundat super iusticiam non existentem.* Et patet secundo contra mundanos, quod non sufficit ad beatitudinem hec naturalis iusticia, vel civilis; sed oportet superaddere, sub pena damnacionis perpetue, iusticiam evangelicam vel moralem. Unde Lincoliensis super isto textu dicit de triplici
D * iusticia, scilicet naturali que consequitur ad ens; de iusticia pollitica, super tradicionibus hominum stabilita, cuiusmodi solum infuit Phariseis; et de tercia iusticia ewangelica vel morali, que simpliciter expellit omnem iniusticiam in subiecto.

he *has* in the lowest mode of having.

Nota tamen quod nullum est civile dominium, nisi in

But civil lordship requires

4. *insensibiles* conieci: cod. *invisibiles*. 20. *pollitica:* cod. *pollicita.*

13. Io. Chrysost. Hom. in Matth. xvi. § 4: *Οὐ γὰρ εἰ μὴ κατώρθουν [οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι], ἔφησεν αὐτοὺς ἔχειν δικαιοσύνην, οὐδὲ ἂν παρέβαλε τὴν οὐκ οὖσαν τῇ οὔσῃ*: vol. vii. 209 B.

18. Grosseteste, Dict. lxxiv., cod. Bodl. 830 f. 62 B: Est autem iusticia triplex. Prima est que consistit in doctrina moralium et observacionum ab humana racione et sapiencia inventorum. . . . Est quoque iusticia secunda que consistit in observancia exteriorum mandatorum Dei. Hec est iusticia legis et factorum [et, *add.* Bodl. 798 f. 55 C] iusticia scribarum et Phariseorum, super quam iusticiam nisi nostra habundaverit, non intrabimus in regnum celorum. . . . Tercia iusticia est cum opus rectum et a sacra Scriptura regulatum a radice caritatis procedit et finem sumum habet bonum. Hec itaque iusticia abundat a iusticia scribarum et Phariseorum in radice et fine, comunicat autem in opere.

righteousness of the highest order,

iusticia ewangelica sit fundatum; ideo peccans mortaliter [6D non habet dominium pocius quam virgo perpetua habet paternitatem carnalem, quia deficit fundamentum in quo huiusmodi relacio fundaretur: † nam illud dominium quod non est, sunt tantum corpus et anima; ideo non est iustum. Et patet quod iustum est quod iniustus habeat bona nature, que non possidet sed habet simplici dacione. † Et si aper de silva exhinc concluserit quod iuste sit dominus eorundem, patet cuicunque pastori ovium, quando propter ineptiam sit vulpecula capienda: nam habet iuste omnia que sunt sua; iniuste habet, iusto ex conductu, equum proximi; sicut dampnatus habet iuste penam perpetuam, quia utrobique ex beneplacito Dei sui; et tamen nullus eorum est dominus dati sui, quia ad dominium requiritur Dei donacio.

and can only be obtained by the *grant* of God.

b. The sinner's good deeds have God's permission,

Ad secundum conceditur conclusio prima, supposito facto; nam Deus monet et iuvat peccatorem ad faciendum opera bona de genere, et placet sibi de omni actu vel habitudine positiva quam peccator habuerit, sicut omne tale, secundum Lincoliensem, est donum Dei. Sed eo ipso quod peccatum mortale * fuerit concomitans in quocunque quod peccans 7A fecerit, est abusus et deficere, quod Deus non approbat, sed permittit.

not approval.

Et sic concordande sunt Scripture (Osee viii. 4), *Ipsi regnaverunt et non ex me* (suppone) secundum illud deficere vel abusum; et Iob xxxiv. 30, dicitur quod Deus *regnare facit ippocritam propter peccata populi*, approbando (scilicet) omne esse primum exterius positivi et omne esse secundum defectus cuiusmodi est iusta punicio vel profectus; non autem approbat quod aliquis tyranniset. Et hec considera, quod abutentes bonis domini per peccatum exercent actus bonos de genere sed malos moraliter circa illa, ut comedendo, se tegendo, et distribuendo, cum sibi similibus: et substancias omnium iustorum actuum, cum bonis que inde proveniunt, vult et ordinat Deus; sed non vult quod sapiendo abusum deficiatis a virtute conformiter, sicut dictum est tractatu primo, capitulo quinto de legibus iniquis. Sed

16. *monet*, vel *movet*. 22. *concordande*, syllaba ultima 2da manu correcta.

7A] deficit cuilibet vicioso dominium et habicio cuiuscunque distantis, circa quod non exercet actus huiusmodi positivos; ita quod nichil habet de bonis fortune nisi quod est sibi presens in exercicio (licet false fingatur dominus terrarum vel bonorum multum distancium), et in hoc differt ab amplo dominio ewangelico, quod propter sui spiritualitatem terminatur ad quemlibet punctum mundi.

In a case like Nebuchadnezzar's,

De Nabugodonosore, quem doctores credunt verisimiliter B esse de tanto genere sal*vandorum, dicitur quod eius bona opera causaverunt in eum penitenciam salutarem; et in quocunque salvando vel damnando, aliquo septem dictorum modorum proficiunt: et sic Deus approbat substanciam actus, quem homo peccando exercet circa bona aliena. Sed absit ex illo inferre quod sit dominus bonorum huiusmodi, vel quod iuste moraliter exerceat illos actus; cum stat hominem facere bonum utile, cuius esse primum Deus acceptat, ut actum bestie, non merendo. Unde correspondenter ad loicam moralium conceditur quod iniustus, exercitans se in opere bono de genere, facit quod debet; ymmo, cum habet multas bonas circumstancias in genere, facit iuste naturaliter sicut debet. Sed quia deficit sibi iusticia morum, ideo facit quidquid fecerit, ut non debet, quia iniuste moraliter. Multis ergo modis facit iuste et iniuste, sed quia offendit in uno factus est omnium reus; licet in casu multum proderit sibi et aliis, sicut philosophi loquuntur de vicioso disponente se, per opera bona de genere, ad virtutem. Talis enim bene facit bonum, sed non virtuose, quousque habuerit habitum.

the substance of the good act is approved by God,

but not the unrighteous doer of it.

c. A sinner may no doubt have spiritual gifts,

Ad tercium dicitur quod argumentum est verum, sicut conclusio, scilicet quod 'donum caracteris, donum prophetandi, et potestas utendi clavibus cum peccato mortali stat': sed absit ex hiis concludere quod stat iustum simul uti cum iniusticia bonis Dei, cum, eo ipso quod sit peccans, intro-C mittat se de aliquo * operando vel pausando; que racione

but he cannot use any gifts of God righteously.

8. *Nabugodonosore*: cod. *Nabug°*.

11. *Septem dictorum modorum.* See the extract from Grosseteste, supra, p. 14.

God may turn his gifts to good account, so that the wickedness of the minister does not affect the validity of his ministration;

comitancie peccati, sua abutitur potestate ad modum loquendi [7C apostoli, 1 Cor. ix. 18. Sed est notandum quod, licet exercens potestatem ordinis vel iurisdiccionis peccet mortaliter, tamen Deus, in cuius nomine ministrat, supplet quod capacibus proficiat, ac si iustus uteretur debite potestate; excepto quod in abutente meritum personale subtrahitur. Et patet quod iniustus non debet exequi officium in mortali sed confitendo in gracia; quod si in culpa facit bonum opus de genere, contingit (ut supra dictum est) quod sibi proderit et alii mereantur, licet minus benefaciendo quam iustus iniuriatur cuilibet fratri suo, quem iniuste iudicat, licet sentencia sit iusta.

but the sinful agent remains guilty.

Besides,

Sed, redeundo ad propositum, conceditur esse possibile quod iniustus habeat cum hoc eternam Dei voluntatem, que est ius efficacissimum, ad regnandum beatifice, quam voluntatem non potest amittere; sicut nec graciam predestinacionis, que exinde sequitur: et patet quod non sequitur: 'Nunc habeo ius ad regnum sive dominium, ergo iustum est 'quod nunc dominer sive regnem'; sed satis est quod suo tempore habeam dominium tale. Quilibet enim homo habet naturaliter potestatem creatam (que est liberum arbitrium) secundum quam dominari poterit toti mundo; nec ex ista potestate sequitur ius regnandi. Ideo, preter istam potestatem, oportet superaddere aliam, que sit ius crea*tum a iure D eterno extractum: et sic est inpossibile quod, simul cum mortali, et per consequens cum iniusticia, habeam ius ad dandum; unde, per adventum peccati mortalis, donum Dei desinit esse peccanti donum, eo quod ut sic perdit datum. Sicut habens iure humano ius perpetuum pro se et suis, post forefacturam perdit illud dominium, licet ad tempus habeat eius usum; multo magis existens in gracia, secundum quam potest in persona propria gaudere perpetuo hereditate regni et cuiuslibet partis mundi, et decidens in peccatum, cui

power is not necessarily right,

nor can the gift of God consist with sin,

which deprives the sinner of all

16. *amittere:* cod. *ammittere.* 19. *satis:* cod. *sacis.* 20. *tale* in margine additum 2da manu. 25. *inpossibile* dubitanter converti: cod. *possibile.*

7. *In mortali* sc. *peccato.* The ellipse is frequent in Wycliffe. Cf. infra, l. 26, ff. 23 D, 33 A.

7D] repugnat usus cuiuslibet usibilis, perdit quodcunque quod prius habuerit; licet habicione naturali inperfecta habeat equivoce multa bona: et sic gracia non est inpertinens sed fundamentum dominii. Sicut naturalis potencia et actus procreandi preter extrema principiant paternitatem; sic, inquam, gracia requiritur ad usum, et per consequens ad omne verum dominium.

power of using and of all perfect possession.

Grace, therefore, is not an accident, but the basis, of lordship.

IV.

HUMAN GRANT CONFERS NOTHING.

Sed quia pauci mundani consenciunt huic sentencie, contentati de iure humano vulgariter accepto; unde se habet probare quod nec testium deposicio nec iudicis sentenciacio nec corporalis possessio, sicut nec descensus hereditarius nec commutacio sive humana donacio, confert homini sine gracia dominium vel ius ad aliquid, nec omnia ista simul. Quoad primum palam sequitur quod officium testium est testificari veritatem iusticie delitentis, que si non prefuerit constat quod
8A deposicio testium * erit falsa; et cum nullum falsum probat verum, nec illud quod non habet existenciam quidquam causat, palam sequitur quod testium deposicio non confert ius, sed ius prius latens dilucidat, supposito per possibile veritatis deposicione. Et illa est conclusio Augustini (Epistola xxxvii.) sub hiis verbis: *Hec tolleratur iniquitas male habencium, et quedam inter eos iura constituuntur que appellantur civilia; non quod hinc fiat, ut bene utentes sint, sed ut male utentes minus molesti sint: donec fideles et pii, quorum vere sunt omnia, perveniant ad illam civitatem ubi hereditas et eternitas est.* Ecce quod non sequitur: 'Iura humana adiudicant 'Petro b. usibile, ergo non iniuste'; cum non ex iure hu-

1. As to witnesses:

a. They only declare a right already existing.

22. *xxxvii.*: cod. 3^a; cf. supra p. 5, l. 22 et not. crit.

21. August. ep. cliii. § 26: Sed inter haec toleratur, &c.: vol. ii. 534 F.

26. The Bened. ed. of Paris reads *hereditas aeternitatis;* the older one of Louvain, *hereditas aeternitas*, which latter is followed by Wycliffe in a fuller citation of the end of this passage, infra f. 28 C.

28. *b. usibile*, like A *usibile* (infra, f. 12 B), refers to a quantity which it is not necessary to define; as we should say, x.

Cum non ex iure humano sit usus licitus. Cf. infra f. 28 C:

Else opposing witnesses would create contradictory rights in the same thing.

mano sit usus licitus. Item quero a politico si sequitur: [8A 'Testes deponunt pro iure Petri ad b. usibile, ergo Petrus 'habet ius ad illud usibile'; quod si sequitur, ergo oportet per idem concedere quod idem vel alii alias deponentes oppositum, sine variacione pertinenti ex parte rei, extinguunt illud ius et suscitent ius novum: quod est inpossibile, cum origo iuris sit voluntas divina, que non variando consequitur tam inconstantem testificacionem creature peccabilis; ymmo, cum tunc sequeretur contradictorio quod Petrus habet ius et non habet ius. Patet quod nemo non blasfemans ad tantum extollit testes creatos, quod 'si quidquam, tunc ergo verum'; cum hoc asserere * esset diffinire creaturam inpeccabilem, et B contra Scripturam sacram (Math. xxvi. 60) dicentem quod *venerunt duo falsi testes* in Christum et quod *non fuit conveniens eorum testimonium.* Et idem patet de sacerdotibus accusantibus Susannam (Dan. xiii.). Cum ergo omnis creatura racionalis citra Christum poterit deflecti a veritate, dicendum videtur quod de nulla tali sequitur: 'Ista deposicio 'sic asserit, ergo verum.' Quo habito, patet quod ante deposicionem requiritur iusticia ad hoc, quod iuste deponatur vel teneatur pro depositorio: quia tamen ista deposicio non sufficit pro iure fundando (ut ostensum est), patet quod oportet causam completam superaddere alteram; que non est fingibilis, nisi ponatur approbacio ac iudicium capitalis domini, qui est Deus.

The deposition requires an anterior right,

i.e. the approval of God;

For *b.* his action necessarily precedes his creature's,

Confirmatur: Deus non potest in aliquo tali actu deposicionis sive iudicii esse neuter; cum necessario in omni accione creata Creator prevenit quamlibet creaturam: ergo, si testes vel iudex deponit aut sentenciat iuridice, Deus prius testatur et sentenciat illud idem. Si ergo ex testimonio vel iudicio creature acquiritur ius homini, multo magis ergo ex

1. *sequitur* conieci: cod. *sequenter.* 3. *si:* cod. *sicut.* 12. *asserere:* cod. *assere. inpeccabilem* conieci: cod. *peccabilem.* Dubito vero an potius *diffinire* sit corrigendum. 28. *creata Creator:* verba codicis, *creator creata,* transposui. Errorem iam dudum suspexit corrector, delens *creator* atque perperam in margine *creature* addens. 31. *creature* 2da manu additum in margine.

Usus et dominium distinguuntur. Human lordship requires the condition of grace to justify use (compare end of preceding chapter, above, l. 6).

14. Marc. xiv. 50.

8B] necessario iudicio et testimonio Creatoris. Cum ergo in Deo oportet ipsum precedere, nec licet fingere quod non sufficiat ius, nisi homo suppleverit: patet quod, ante omnem iusticiam decisam per homines, habet quicunque pro quo iuste iudi- C catur, plenam iusticiam quo*ad Deum. Et patet quod in placitis, ubicunque fertur iustum iudicium, non sunt terreni iudices nisi organa Dei ad promulgandum eius sentenciam; nec propter eorum dicere est quoad placitantis iusticiam plus vel minus: cum ergo non sit possibile Deum testificari vel sentenciare pro iure cuiusquam, nisi sit iustum quod illud habeat; patet primo quod deposicione testium non acquiritur ius homini, nisi iusto. Stat autem in hoc racio: per humanam probacionem non acquiritur, nisi Deus prius iustificet; sed Deus non iustificat pro iniusto, ergo nec creatura iuste iudicat pro iniusto.

and needs no supplement of man's confirmation;

judges are but the instruments of God.

Consequently by the deposition of witnesses right is only acquired by the righteous; and this not by human proof, but by God's justification.

Iterum, nemo dat quod non habet, sed nec testes nec iudices civiles habent ius civilitatis ad bonum quod iudicant, ergo non dant ius illi pro quo iudicant. Argumentum patet per hoc quod Deus non posset dare formas ad existenciam creature nisi penes se haberet exemplaria, que alii nominant ydeas, alii esse intelligibile creature quod est idem essencialiter cum producto; ergo multo magis creatura non potest quidquam dare alteri nisi ipsum prius habuerit. Illud est planum de quocunque fortune bono quod adiacet et non inheret datorio, et de quocunque bono inherente: nichil dat alteri talem formam, nisi consimilem habeat vel excellencius in virtute; ut nichil dat alteri esse calidum, nisi fuerit calidum * formaliter vel virtualiter; ut noscunt philosophi et theologi concedentes quod minister Christi non dat alteri graciam vel donum spiritus, licet per suum ministerium habeat illud donum. Sed solum Deus dat huiusmodi illud donum spirituale: et minor argumenti patet ex hoc quod civilitas domini repugnat, ut ex equo convincetur multis. Ideo indubie testes, adducti ad testificandum de iure alterius, non testarentur contra se ipsos, si eis prius ius incumberet

Again, c. witnesses and judges have no right to the thing they adjudge; therefore they can give no right.

We must distinguish between giving and administering:

11 et 13. *acquiritur*: cod. *aquiritur*. 23. *alteri*: cod. *aliter*. 34. *adducti*: cod. *aducti*.

God gives; man administers, and his power to administer comes from God.

non ergo dant ius, licet faciant quod aliis fiat notum. Istud [8D confirmatur ex sentencia sepe dicta, quod non est possibile creaturam iuste conferre quidquam, nisi prius naturaliter sit iustum quod habeat (quia, deficiente recta causa, collacio creature non est iusta); et per consequens Deus prius plene donat: quoniam non sine causa utitur Scriptura verbo *ministrandi* vel *communicandi* in dacione huiusmodi ministeriali (ut patet, 2 Cor. iii. 8, 9, Gal. vi. 6, et alibi in multis locis): potest autem istud specialiter confirmari per hoc quod omnis potestas est libera nature racionalis potencia ad perficiendum ordinem universi; cum ergo a solo Deo potest natura racionalis habere talem potenciam, patet quod solum a Deo potest habere huiusmodi potestatem: quis ergo posset tribuere homini interiori libertatem arbitrii? * Indubie solus Deus, 9A qui potest illabi anime. Et ista est conclusio sancti Pauli (Rom. xiii. 1) sic dicentis: *Non est*, inquit, *potestas nisi a Deo.* Et patet quod iudex terrenus non plus † revocat qui mittit vel dat alteri potestatem, quam episcopus dat sacerdoti clavium graciam vel cetera dona Deo appropriata, quomodocunque emuli Scripture locuti fuerint.

Right, therefore, cannot be bought.

Ex isto patet quod ius sive iusticia vendi non poterit: nam omne ius fundatur in volicione divina supra potenciam creature; nullum tale est peccunia emibile; ergo conclusio: unde tantum videntur peccare, qui peccunia mercantur iusticias vel aput iudices seu testes, sicut Simon qui voluit emere Spiritum sanctum peccunia; quia utrobique supponitur divinam volicionem trahi consequenter ad contractus eciam illicitos; quod tamen sequeretur, si homines darent dominia; ideo patet quod dominium est speciale donum Dei fundatum in gracia. Unde signanter dicit Scriptura (Gen. xxv. 31) quod Iacob dixit Esau quod non venderet ius primogeniture sed *primogenita*.

2. As to succes-

Ex istis colligitur, cum omnis potestas a solo Deo tribuitur,

6. *quoniam;* in margine stat *unde*, quod fortasse non reiiciendum est. 10. *potencia*, in margine suppletum 2da manu. 17. *qui mittit:* lectio valde dubia. 19. *quomodocunque:* cod. *quocunque*. 22. *volicione:* cod. *volucione*. 27. *volicionem:* cod. *volucionem*.

25. Act. viii. 18, 19.

9A] et ius, quod est proxima racio utendi donario, cum precedit omnem usum (ut patet ex dictis), a solo Deo donatur; sequitur quod ministerialis donacio creature presupponit donacionem Dei secundum illa iura que solum convenit Deo dare; et cum Deus non donat nisi grato, palam sequitur quod dominium * presupponit dominium esse gratum; et cum iudex sentencians presupponit sentenciam ferendam esse probatam per testimonium Trinitatis, patet quod ipse non dat sed declarat decisum dominium: et multo magis possessio iusta presupponit rem, de qua capitur possessio, esse possidentis, quia aliter indubie esset intrusio usurpata: unde ridiculum est credere quod pedum posicio vel alii ritus in persona occupantis vel sui procuratoris, facti in facie ecclesie, iustificet sine prima gracia usum suum; et per idem nullum trium sequencium.

> sion, conveyance, etc.: righteous possession depends on the reality not on the ceremony or form: *i.e.* use depends on grace.

(Margin: B, beside "quitur quod dominium * presupponit")

Si enim successio hereditaria, sine precedente gracia, daret verum dominium, tunc tale dominium foret pure naturale, forisfactura non inpedibile; consequens contra racionem civilis dominii. Si enim forisfactura contra terrenum dominium sine emenda precludit civile dominium, multo magis gravior forisfactura erga Dominum capitalem, cuiusmodi forisfactura consequitur ad omne mortale peccatum; et per consequens omnis peccans mortaliter est indispositus ad civiliter dominandum. Istud patet ex dictis tractatu primo, capitulo v., ubi ostenditur quod omnis peccans mortaliter est in Deum suum falsissimus conspirator; quia facit servos Dei sui, cui iuravit fidelitatem, insurgere contra illum.

> Thus, in the case of hereditary succession, lordship is lost by forfeiture; and if by offence against an earthly lord, much more by such against the Lord-in-chief. For the deadly sinner is a conspirator against God.

Et potest aliter confirmari tripliciter: primo per hoc quod quilibet usurpans sibi quod regi suo est proprium, ut sic, est
C traditor regis * sui; ergo multo magis quilibet usurpans sibi quod soli Deo potest competere, est, ut sic, traditor regis sui vel Dei sui: hoc facit quilibet superbus et per consequens quilibet peccans mortaliter; ergo omnis peccans mortaliter est traditor Dei sui. Minor patet ex hoc quod omnis superbus negat obedienciam Deo suo. Cum ergo soli Deo

> *a.* He claims for himself that which belongs to God alone;

5. post *Deus* addidi *non*. 19. *forisfactura*: cod. *fortisfactura*; quod vero et in sententia exstitit praecedenti, littera *t* autem deleta est.

potest competere dominium, sine hoc quod sit superiori [9C subiectus, sequitur quod omnis superbus, quantum in se est, usurpat regalia que soli Deo possunt competere.

b. He makes sin his king,

Similiter omnis superbus habet peccatum sibi dominans, ut dicit apostolus (Rom. v. 17, ubi dicit peccatum regnare); sed nullum peccatum est servus subordinatus Deo; ergo omnis superbus, diffidendo domino, subicit se domino directe opposito: et per consequens non est iustum protunc quod quidquam possideat iure Dei: ymmo, quantum in se est, supponit Deum servituti peccati; cum indubie Deus serviret peccato in qualibet diffidencia qua peccator, recedendo a Deo, coniungitur peccato iusticie Dei opposito, nisi omnipotencia Dei eo ipso ipsum puniret, faciendo eum debite pati penam. Aliter enim Deus sustentaret servum inimici et non suum, sine iusta vindicacione, quod si esset, Deus indubie serviret; et patet quod omnis superbus est traditor domini sui: nec tollit, quod Deus non potest servire peccato vel dimittere peccatum aliquod inpunitum (ut patet tractatu primo, capitulo secundo); quia, quomodocunque culpabiliter facit aliquid unde dominus traderetur, nisi dominus prudenti potencia obviaret, est plenus traditor, * cum non stat per D eum, quominus illa malicia non sequatur.

and counts God the servant of sin;

and *c.* he slays God's vassal, *i.e.* himself, and thus incurs forfeiture.

Similiter quilibet iniuste occidens servum domini portantem eius similitatem et representantem personam domini in fungendo officio sic credito, forisfacit: sic est de quolibet peccante post graciam; ergo secundum legem Dei perdit dominium, si quod habuit existens in gracia. Minor patet ex hoc, quod nimis realiter occidit se ipsum, eo quod peccatum separat Deum ab anima, qui prius per graciam fuerat eius vita (et tunc fuit ad similitudinem Dei sui, adherendo sibi per graciam et serviendo sibi ministerio dignissimo quoad genus); ergo, etc.

21. *traditor* 2da manu in margine adiectum.

7. *Diffidendo domino.* I suspect the termination: *diffidando* (which the contraction in the manuscript will equally allow) *dominum*, 'by defying his lord,' would give a better sense.

9D] Unde notet homo causas in iure humano, quando quis forisfacit vel sit puniendus ultimo supplicio: videbit quod peccator incidit in illas causas realius quoad Deum; ut comittendo, quantum in se est, crimen lese regie magestatis, conspiracionem in mortem, degradacionem principis regum terre, in regalie usurpacione, iniustissima occisione, enormissima fornicacione, et tocius rei publice iniuriacione; et sic de aliis causis polliticis in lege Dei originaliter exemplatis. Unde nimis exorbitant theologi, dicentes quia tales sentencie non sunt vere de virtute sermonis; quia indubie quicunque concedit dominium Dei super qualibet creatura et servicium creature ad Deum, habet concedere consequenter quod recitata delicta tanto realius insunt peccanti in Deum quam peccant in terrenum dominum, quanto Deus est verior dominus.

Crimes in the eye of the law are more really crimes against God,

for God is more truly lord than any earthly lord.

10A Unde po*litici, propter nutricionem sensus tenebrati in sensibilibus, non considerant divinum dominium nec eius servicium, sed statim auditis hiis verbis applicant dominium et servicium factum homini; idem enim tamquam bestiales solum considerant.

3. Hence it is an error to exclude as inapplicable *a.* the divine lordship,

Alii dicunt quod misericordia et gracia Dei exigunt quod remittat iniurias, et quod non ita rigide puniat adversarios ut homo. Revera verum capitur quoad primum: cum aliter Deus anichilaret omnem peccantem eo ipso quod peccaret; quod indubie non potest facere, ideo non potest nisi misericorditer punire: sicut nec potest restituere peccatorem ad prius dominium a quo iuste decidit per peccatum, nisi faciendo sibi magnam graciam; et per consequens requiritur ad condonacionem delicti vel restitucionem dominii magna gracia in forisfaciente taliter restituto. Et hoc est quod intenditur. Sed quoad secundam partem, indubie Deus punit gravissime prevaricantes tam pena dampni quam pena sensus, ut patet tractatu primo, capitulo ii. Ideo dicit apostolus contra taliter fabulantes, Rom. xi. 22: *Vide*, inquit, *bonitatem*

or *b.* judgement;

2. *videbit* e margine assumpsi: in textu quidem legitur *vidit.* 8. *causis* in margine adiectum 2da manu. *polliticis:* cod. *pollicitis.* 16. *politici:* cod. *policici.* 34. *Rom. xi.:* cod. 2º.

et severitatem: indubie non potest Deus dimittere aliquam [10A prevaricacionem in regno suo que non ad regulam sit punita.

or *c.* to limit it by human proof;

Nec valet tercia ficcio in illa materia, quod iustum esset peccatores privari dominiis, sed oportet prius illos convinci probato delicto. Sic autem loquentes non considerant quod *Oculi Domini plus sunt lucidiores sole, circumspicientes omnes vias hominum*, sicut Ecclesiastici xxiii. 28, dicitur contra tales. * Non est enim sibi necessaria probacio testium, cum eterna- B liter scit quidquid est in homine, et adintra iudicat penam cuiuscunque delinquentis eterno iudicio quod non potest infringi vel revocari ab aliquo: sed eo ipso quo terrenus dominus forisfacit, privatur dominio quoad Deum; licet ex gracia sua permittat eum abuti donatis, si forte voluerit converti: verumtamen multo misericordius agit cum multis a quibus subtrahit abusum temporalium et infligit penas sensibiles; quia hoc est signum dileccionis divine, quod apponit curam castigandi, et non permittit desperatum in viciorum voragine profundari, iuxta vocem Apocal. iii. 19: *Ego quos amo arguo et castigo.*

or *d.* to consider the church's warrant as of itself making lordship righteous;

whereas the grant is liable to be vitiated by its agents.

Ergo istis refellitur quarta cecitas mundanorum putancium quod sufficit habere pretensa dominia in facie ecclesie militantis; in tantum quidem quod politici asserunt nimis heretice quod, si ecclesia adiudicat cuiquam aliquod bonum ecclesiasticum vel aliquod temporale, tunc est iustum quod habeat illud bonum; quod indubie, si esset verum, destrueret ex integro fidem catholicam: cum certum sit quod stat cum iudicio ecclesie iniquitas ex parte persone pro qua iudicatur, ex parte testium vel iudicis, et utrobique propter discordiam iuri primo, quod non foret maius ius quam in quantumcunque tyrannice occupante; ut, si testes * false deponunt, C vel iudex corporeus per cautelam Deo odibilem sentenciat, vel tercio si sentenciat pro aliquo tamquam digno quem Deus non approbat, non licet catholico dubitare quin nullo tali iudicio legitime, sed damnande, quicunque fuerit iniustus occupat bona Dei. Et patet quam periculosum est secularibus

7. *xxiii.*: cod. 21. 19. *amo arguo*: cod. *arguo amo*. 22. *politici*: cod. *policiti*.

10c] negociis implicari; et utinam ecclesiastici nostri temporis purgarent oculos mentis ad videndum errorem illius argucie: 'Iudex secularis vel ecclesiasticus adiudicat mihi hoc bonum 'vel beneficium; ergo iustum est quod illud possideam.' Sine dubio oportet requirere ius ulterius quoad Deum, quod non sit nisi avariciam declinando, etc.

In all cases there is required a further right, in relation to God.

V.

Consequenter faciam alias tres raciones que quietant aliquos ad probandum conclusionem primo propositam; primo sic: Eo ipso quo quis est in mortali peccato, habet primam legem sibi contrariam; et eo ipso quod sic, non occupat nisi iniuste; ergo eo ipso quo quis est in mortali peccato, non habet protunc iustum dominium alicuius. Maior patet ex dicto Salvatoris (Math. v. 25): *Esto consenciens adversario tuo cito dum es in via cum ipso* (ut exponitur tractatu primo, capitulo v.): patet ergo quod omnis peccator habet legem, que est prima iusticia, adversantem; et cum illa non potest esse in uno consenciens homini, in alio contra illum (cum sit sapiencia odiens duplicitatem, et nihil amans vel odiens nisi ex integro), sequitur quod iniustus, in omni quod oc-
D cupat, * habet legem sibi contrariam; et cum illa sit lex simpliciter, penes cuius dampnacionem vel approbacionem debet attendi quodcunque aliud illegitimum vel legale, videtur quod omnis peccator, habens illam legem utrobique sibi adversarium, facit illegaliter quidquid facit.

THE POSSESSION OF THE UNRIGHTEOUS IS CONTRARY TO THE FIRST PRINCIPLES

1. OF LAW: for the first law, or righteousness, stands opposed to him: he therefore can have nothing except unrighteously;

since the law cannot be at once for and against him,

Istud patet noscenti quomodo Deus non potest concordare cum homine pro uno peccato, cum hoc quod aliud remaneat irremissum; quia non concordat vel remittit nisi ex integro, eo quod gracia repugnat cuicunque peccato mortali: et exhinc dicunt doctores quod sicut virtutes, sic et vicia stant connexa. Unde Iacobi capitulo ii. 10 dicitur, *Qui offendit in uno factus est omnium reus:* quia, da quippe,

and one sin involves all sins,

10. *quo* 2da manu in margine additum; sicut et 15. *primo*. 16. *patet*, eodem modo correctum (pro *peccator*); sicut et 18. *in uno* (pro *cum uno*). 27. *cum homine* bis scriptum.

conveniat mandato de dileccione Dei, cum hoc tamen quod [10D non conveniat mandato de dileccione proximi, vel econtra; si Petrus offendat in altero istorum mandatorum, peccat mortaliter, et per consequens iniuriatur Deo et cuilibet proximo, et per consequens nullum diligit sicut debet illud diligere (declaratum est tractatu primo, capitulo secundo):

however remote.

ymmo descendendo specialiter patet, si quis offendat in aliquo mandatorum, peccat, iniuste ac furtive auferendo bona proximi, que tamen connexio videtur maxime elongata. Nam eo ipso quod quis iniuste, invito vel ignorante domino, capit

The possession of the unrighteous is a theft from the righteous;

bona aliena, furtum committit vel latrocinium: cum ergo omnis iniustus iniuste capit bona corporis sui ac bona fortuita, que omnia sunt cuiuscunque iusti * (ut post osten- 11A ditur); et constat quod ipso non consenciente, cum tunc peccaret, et eciam ignorante: ergo rapit quecunque bona huius-

his use an abuse.

modi vel furatur: et per idem cupiendo, cum comitancia illius peccati, quod omnia bona mundi sint sicut non esse debent, abutitur cuiuslibet proximi; cum omnis conplacencia inordinata de natura corporea est abusus, dicta volicio est conplacencia inordinata de omni natura corporea, ergo dicta volicio est abusus. Debet enim habere conplacenciam serviendo Deo in caritate; sed modo placet sibi, serviendo peccato contra Deum, ergo conplacencia inordinata: et patet quod quilibet vocatus usus iniustus realiter est abusus; sed de isto postmodum.

2. Of lordship, which the sinner reverses, serving that which should serve him;

Item, de racione domini, ut huius, est quod suo preficiatur servienti: sed iniustus ut sic non preficitur temporalibus, sed eius servienti subicitur, ergo non est dominus eorundem. Maior patet ex descriptione dominii, cum aliter quelibet creatura indifferenter dominaretur cuilibet. Et minor patet ex hoc quod omnis peccator voluntarie prefert, in suo amore, bono eterno bonum aliquod temporale, et, eo ipso quod sic,

17. *non* addidi. 29. *Maior:* cod. *Minor.* 30. *minor:* cod. *maior.*

27. Cf. August. de Moribus Ecclesiae catholicae, i. § 42: . . . ista quae, cum volunt homines per dominationem tenere, ab his ipsis potius per cupiditatem tenentur et rerum mortalium servi fiunt, dum imperite domini esse desiderant: vol. i. 703 A.

1A] servit huiusmodi temporali, quia subicit se secundum supremam potenciam, scilicet volitivam; ergo etc. Argumentum declaratum est superius, tractatu primo, capitulo quinto, de modo temptacionis et superacionis hominis ad peccandum, quomodo est propter adherenciam ad bonum conmutabile et declinanciam ab inflexibili veritate. Ex quo plane patet (cum bonum temporale ad tantum damnificat
B abutentem et trahit ipsum, * secundum supremam potenciam, ad gradum infimum) quod non pocius servit tunc homini quam servus qui dominum suum prosterneret et in lacum traheret per capillos.

for he makes his earthly goods his god,

Et hinc vere dicunt doctores quod quidquid homo magis dilexerit, illud constituit deum suum et bonum ad cuius cultum principaliter intuetur; et hoc dissonat in uno sermone. Et patet quam philosophice dicit ille divinus Philosophus, veritas in abstracto (Luc. xvi. 13), *Nemo potest* univoce *Deo servire et mammone.* Et suus discipulus conqueritur (Rom. i. 25) quod philosophi perversi a Deo ad mundum *servierunt pocius creature quam Creatori.* Et sic intelligendus est Augustinus, epistola xxxvii. superius allegata, quod *Peccunia tanto verius habetur a bonis quanto minus amatur* ab eisdem. Patet eciam quomodo intelligendi sunt doctores, dicentes quod ydolatria consequitur ad omne peccatum; quia, eo ipso quod quis peccat peccato mundi, carnis, sive dyaboli, prefert in sua affeccione bonum temporale, cuius habet simulacrum vel fantasiam, bono incommutabili, supra omnem fantasiam intelligibili, ut ostendit Augustinus in De vera Religione xiv. et Confessionibus similiter, unde, propter dictam connexionem peccatorum adinvicem et servitutem qua peccator superatus servit pocius creature quam Deo, dicit beatus ewangelista

and is an idolater

8. *ipsum* in margine 2da manu adiectum. 14. *uno*: cod. *una*. 16. *Luc. xvi.*: cod. 15. 20. *xxxvii.*: cod. 3^a. 21. *habetur* in margine 2da manu: cod. *habet.*

20. August. ep. cliii. § 26 (vol. ii. 534 F): v. supra, pp. 5 seq.
28. August. de vera Religione, §§ 18 (vol. i. 754 B, C), 41 (761 D, E), 67–69 (771 E–772 F), et passim: Confession. vii. 1 et seqq. (ibid. 131 et seqq.).

pro finali conclusione, concludente sufficienter totam regulam Christianam, *Filioli mei custodite vos a simulacris* (prima Ioh. ultimo). Nec dubium alicui philosopho de ista sentencia, qui admittit Scripturam sacram vel racionem philosophicam sine * protervia. Omnis enim peccator constituit creaturam, quam plus Deo vero diligit, deum suum, quod est ydolatrare. Nec refert ad hoc, sive sit argentum sive aurum que sunt simulacra avarorum, sive corpus proprium quod est simulacrum carnalium, cum gracia illius voluptuose fovendi: offendunt divinum mandatum, quod est signum infallibile prestancioris amoris sine fantasia honoris mundani que omnia sunt connexa et indubie inficiunt fidem e quodlibet preceptorum. Patet ergo quod omnis iniustus caret vero dominio cuiuscunque creature: nam potissime dominaretur suo proprio corpori; sed illi subicitur serviliter superatus; ergo etc. [11B, C]

and a slave to a slave; *i.e.* to sin.

Confirmatur universaliter per hoc quod *Omnis qui facit peccatum servus est peccati* iuxta vocem Veritatis, Ioh. viii. 34; sed omne peccatum est in servis, quia minus ens quam aliqua creatura, ergo omnis peccator degradat se ad serviendum inferiori quam aliqua creatura: et cum dominus, in quantum huiusmodi, prefeccionem significat, sequitur quod peccator, ut huiusmodi, nulli creature proprie dominatur; sed virtuosus, dominans omni generi peccatorum, multo magis dominatur omni peccatori, cui peccata singula dominantur. Unde dominus Armachanus, qui tractavit istam materiam usque ad fundamentum, in capitulo quarto, libro quarto de Pauperie Salvatoris, sic ait: *Cum*, inquit, *dominus a domo, cui debet preesse, dicitur, patet, cum peccator non sic presit sed subsit domui, et aliis rebus ab eo iuste detentis, vere*

4. *qui:* cod. *que.* 6. *quam* 2da manu correctum: cod. *quod.* 23. *huiusmodi:* cod. *huius.* 28. *quarto* addidi.

2. I Jo. v. 21.

26. Richard fitzRalph, archbishop of Armagh, de Pauper. Salv. iv. 4: Cum dominus a domo dicatur eo quod presit aut preesse debet domui, nec peccans mortaliter domui potest preesse, quia verius subesse per cupiditatem domui est censendus, et aliis rebus ab eo detentis, non est verus dominus appellandus sed servus: cod. Bodl. 242 f. 39 D.

11C] *servus et non dominus est censendus.* Et patet responsio ad D questionem politicam, qua queritur, quid requiritur ad * hoc quod quis sit dominus alicuius, cum existencia extrinsecorum non sufficit, et (ut probatum est capitulo proximo) iudicia et ritus vel opiniones hominum non pertinent; ideo oportet et sufficit extremis superaddere virtutem dominativi mediate qua serviat Deo, et tunc indubie serviunt sibi inferiora creata singula.

Whereas lordship cannot exist without the lord's recognition of God's over-lordship;

Iterum, iuxta sentenciam sepe tactam, omne dominium hominis naturale vel civile est principaliter a Deo collatum homini pro reddendo Deo continue servicio debito, eterno consilio suo stabilito; sed eo ipso quo quis omittendo vel committendo peccat mortaliter, subtrahit a capitali domino dictum servicium et per consequens forisfacit; ergo eo ipso quo quis peccat mortaliter, est de iure privandus quocunque dominio: sed cum in Deo non sit probacio vel conviccio expectanda (iuxta dicta proximo capitulo), sequitur quod omnis peccator statim privatur vero dominio. Si enim finis, gracia cuius confertur dominium, qui mensurat media, sit subtractus, tunc et media ab isto essencialiter dependencia; ut si do tibi decem marcas ad finem ut servias mihi, tamquam per se causam, patet quod si subtrahis servicium et ego plene sciam atque sufficiam, racionabiliter subtraham collatum dominium. Et super isto fundantur multa iura regni Anglie de forisfactura, de preexigita licencia capitalis domini, et de excepto servicio capitalibus dominis debite consueto. Nec dubitat theologus de asserto secundum quamlibet eius 12A particulam. Deus enim naturali * instinctu mandavit homini ut sibi serviret correspondenter ad suum dominium: nec potest cum debito illius servicii dispensare, cum fundatur in Scriptura et lege incommutabili; quia aliter homo posset esse exutus ne teneretur Deum diligere vel facere sicut debet.

AND 3. OF SERVICE, from the dependence of human lordship upon God by this condition, in default whereof, *i.e.* through sin, the lordship is forfeited:

for the terms of the contract are violated.

And this is the principle both of law

and of theology;

for God cannot dispense with man's service.

Confirmatur per hoc quod nullum civile dominium est iustum simpliciter, nisi in naturali dominio sit fundatum; sed nemo habet naturale dominium pro tempore quo peccat mortaliter;

Now no sinner has strictly righteous civil lordship,

25. *forisfactura*: cod. *forisfacture*.

4. V. supra, ff. 7 D—9 B. 17. V. supra, f. 10 B.

because he has not natural lordship:

ergo nec civile dominium iustum simpliciter. Minor patet [12A ex facto iudicis summe iusti, qui expulit primum hominem de paradiso post peccatum (Gen. iii. 23, 24): et cum perante dominatus fuit paradiso (ut patet tractatu primo, capitulo secundo), patet quod iniuste sic fecisset, nisi homo naturale dominium perdidisset; eo quod non potest punire nisi racione peccati: ergo, cum eadem sit racio de quolibet peccante mortaliter, sequitur quod naturale dominium sit incompossibile cum peccato mortali.

and civil lordship rests upon natural lordship; for

a. Adam would otherwise not have been rightly expelled paradise;

Et maior argumenti potest suaderi tripliciter, primo ex facto summi iudicis expellentis Adam occupantem paradisum racione peccati, quod non iuste fecisset si tunc habuisset dominium civile in eodem; ergo, cum eadem sit racio de quolibet peccante mortaliter, sequitur probandum: si enim conquestus vel sola occupacio rei que prius non est proprium alicui, facit civilem iusticiam, subiecta gracia, non est fingendum quin Adam post peccatum habuit verum dominium de paradiso.

b. when Adam afterwards received true lordship upon earth,

it could only be by God's restitution of his natural lordship,

for the artificial presupposes the natural;

Similiter Adam vel aliquis de filiis suis post expulsionem habuit verum dominium in valle miserie; ergo aliqua fuit causa incepcionis veri dominii: et cum nuda * occupacio non sufficit, relinquitur B quod restitucio naturalis dominii post datam graciam penitenti (ut tangitur tractatu primo, secundo capitulo). Sicut ergo omnis forma artificialis presupponit naturalem, sicut et ars creature presupponit artem Dei; sic omne artificiale dominium presupponit naturale dominium, tamquam necessarium fundamentum. Aliter enim non potest iustificari, quomodo civilia dominia forent iusta originaliter; ut, capto primo civili dominio, cum ipsum non fuit iustum ex sola ordinacione hominum (cum homines ideo ordinant, quia iustum), relinquitur quod Deus prius iustificet; quod tamen non potest facere, nisi dando graciam et dominium naturale: relinquitur ergo eius necessitas ad humanum.

c. to separate natural and civil lordship would lead to a confusion of rights

Tercio confirmatur per deducciones ad inconveniens; ponendo quod Petrus in gracia habeat solum naturale dominium ad A usibile, et Paulus iniustus habeat solum civile dominium in eodem; et conveniat utrique simul necessitas utendi A usibili

12B] usibus inconpossibilibus: tunc queritur utrum Linus politicus iuste iudicaret pro Petro vel pro Paulo quoad datus usus, post plenam noticiam iuris utriusque. Et videtur multipliciter quod pro Petro; primo quia Petrus habet ius auctorisatum a Deo et Paulus solum ab homine; ergo ius Petri est longe uberius: similiter manifesta foret blasphemia dicere quod Iudex iustissimus subtraheret a suo pio servitore posito in ultimata necessitate, auctoritatem sive licenciam utendi C bonis domini cui servit tam sedule, * et dare suo publico contemtori. Et iterum palam est quod pro quocunque istorum qui habet prestanciorem licenciam quoad Deum debet Linus hoc noscens iudicare, eo quod omnis iudex adversans divino iudicio et scienter iniuste iudicat: ergo secundum legem civilem Petrus haberet ius in illo casu ad A, et Paulus nullum simpliciter. Ex quo patet quod ius civile sit ius nature vel gracie, aut ipsum necessario supponens; nam Linus in casu posito sentencians pro Paulo facit sentenciam iniuste contra legem Dei et eius iudicium: et patet conclusio quod civile dominium presupponit graciam, quia dominium naturale; ideo etc.

only to be resolved by the recognition of the former.

Civil right therefore either is natural right, or rests upon it.

VI.

Ultimo in ista materia argumentatur, per modum universalis epilogi, isto modo: Nulla creatura potest esse dominus alicuius nisi Deus ipsum donaverit, ut patet ex sepe dictis; sed Deus non potest quidquid donare nisi optimo modo capacitati donaturi possibili; ergo si creatura sit dominus, hoc erit titulo huius dacionis. Minor patet racione naturali et sanctorum testimoniis. Sicut enim Deus est, quo maius cogitari non potest; sic est, cui non potest competere melior

UNRIGHTEOUS LORDSHIP IS INCOMPATIBLE WITH THE PERFECTION OF GOD'S GIFT: For 1. he can only give in the best manner possible,

10. *palam* conieci: cod. *malum*. 12. ante *noscens*, verba *audiens sive iudicare* deleta: deinde *iudicare* 2da manu in margine suppletum.

1. *Linus* is the judge in the imaginary case of Peter *v.* Paul, or as we should say of John Doe and Richard Roe. The name is no doubt chosen, as Dr. Herzberg-Fraenkel suggests, because it stands in the list of the bishops of Rome immediately after that of Peter. Cf. supra, p. 4. n. 2.

28. *Deus est*, &c. The reference to S. Anselm's Proslogium, cap. ii., is obvious. Augustin's definition, quo nullus est superior, rests upon a different course of argument: de lib. Arbitr. ii. §§ 14, 39 (vol. i. 591 C, 602 E).

i. e. for the freest use, with the securest tenure, but terminable by abuse:

modus dandi: cum enim oportet magnificum servando vir- [12C
tutem dare proporcionaliter ad sui magnificenciam, patet quod oportet Deum donare optimo modo possibili capacitati sui dominii; aliter enim redundaret defectus modi dacionis in parcitatem donantis, quod non potest Deo competere: oportet ergo quod * si Deus donaverit aliquid creature, quod D
det liberalissime, securissime, et utilissime, quoad eius capacitatem. Quo habito patet secundum Lincoliensem (Dicto xxvi.), quod *Optimus modus donandi usibilis creature est quo donum bonum in se sub hac condicione donatur et recipitur quod donatorius potest eo uti liberius et sic melius:* secundo, *quod datum nemo auferre possit, quamdiu donatorius eo uti voluerit;* quia aliter non esset securissimus, si aufferri possit domino inculpato: et tercio *quam cito ipse donatorius ipso dono abuti voluerit, eo ipso ipsum perdat;* aliter enim non esset modus donandi utilissimus, cum semper datum, quo quis abutitur, ipsum dampnificat: Deus ergo istum modum donacionis usibilium secundum legem infringibilem observabit.

even as the gifts of the Spirit are given,

Sic enim *Filius datus est nobis* quoad incarnacionem (ut dicitur Ysaie ix. 6), et Spiritus sanctus cottidie modo optimo creature possibili, et quoad modum donantis, et quoad precium rei date: datur enim nobis ad fruicionem perpetuam, sic quod nemo potest eos amittere nisi gratis voluerit delinquendo; et indubie eo ipso quo peccaverit perdit illos. Et eciam in istis donis dat homini virtutes in via et gloriam consumatam in patria, et indubie solum ad fruicionem, sic quod nemo potest abuti istis bonis nec perdere nisi velit; cum corpora lacerata a tortoribus, servata

9. *xxvi.* : cod. 36.

8. Grosseteste, Dict. xxvi., cod. Bodl. 830 f. 26 B, C: Optimus modus dandi est cum res data sub hac condicione committitur et recipitur, ut (scilicet) recipiens habeat in plena proprietate bene et recte uti re data quantumcumque libuerit; nec sic quod datum auferri possit quamdiu is [*I correct from* Bodl. 798 f. 23 A: *cod.* hiis] qui recipit non aliter quam bene et recte eo uti voluerit; quam cito vero dato abuti voluerit, is qui recipit datum amittat. The whole Dictum is worth reading in connexion with the text; for Wycliffe, as is usual, has derived a good deal more from his authority than he actually quotes.

14 A *caritate, deponuntur eo gloriosius et securius ad beatitudinem, iuxta illud apostoli, 2 Thimoth. i. 12, *Scio cui credidi, et certus sum quod potens est depositum meum servare in hunc diem.* Cum enim sit demonstrabile quod iustus, consumans hanc vitam, beatificabitur in anima et corpore, et iterum quod eadem essencia humani corporis servatur in materia prima non anichilabili, quomodocunque fuerit in minimis micis fracta vel formis variata; quilibet Christianus cum apostolo debet esse certus quod deponendo corpus pro Christo in gracia, non perditur interiori homini, sed securissime conservatur. Et quoad bona fortune, patet quod Deus non potest dare illa ad abusum solum; cum non potest intendere vel velle quod homo abutatur aliquo bono suo, eo quod non est possibile hominem abuti aliquo usibili secundum virtutem nisi peccando; ergo, si Deus velit quod quis abutatur aliquo, vult quod peccet.

so are the gifts of fortune.

Ex istis patet primo quod si iniustus recipit bona fortune vel alia bona Dei, hoc erit, racione peccati, longe inperfeccius quam convenit Deo donare; et per consequens habicio non esset sufficiens ad fundandum in sic habente dominium: ecclesie autem donat quidquid iniustus modo naturali et simplici habet. Ex istis secundo patet quod Adam fuit creatus in gracia, cum Deus donavit sibi dominium universitatis sensibilis, ut patet tractatu secundo, capitulo —. Nichil enim obesset quod Deus daret sibi optimo modo dandi, cum peccatum precedens non ponat obicem. Et patet tercio B quod omnis iniustus * caret dominio; primo ex hoc quod modus donacionis divine sit sibi inconpossibilis; secundo per hoc quod perdit per iniusticiam graciam Dei, et per consequens dominium consequens ad graciam. Si enim rite vocatus in lege humana perdit, propter defectum conparicionis per se vel procuratorem, terras et tenimenta; quanto

2. *a.* What therefore the unrighteous has is too imperfect for God to give, whereas, *b.* Adam, being created in a state of grace, was lord of all; *c.* the unrighteous has no lordship; i. his lordship being incompatible with God's way of giving: ii. he being without grace, the basis of lordship:

1. marg.] Incipit in cod. fol. 14, numero 13 ex errore praetermisso. 7. *minimis micis* conieci: cod. *inimiciciis.* 14. *abuti* correxi: cod. *uti.* 21. *autem*: cod. *aut.*

21. *Ecclesie,* &c. Compare above, p. 11, ll. 21–31.
24. *Capitulo* —. The references to the chapters in the preceding books of the Summa are frequently wanting in our manuscript. These omissions I indicate by a dash.

magis rite vocatus secundum legem Dei ad respondendum [14B pro suo dominio, et illegitime se absentans, perderet suum dominium? revera tanto racionabilius, quanto Deus verior dominus et preco vocans dignior; cum sit Trinitas cum suis sanctis nichil potens exigere nisi iustum. Et certum est quod vocat sub pena amissionis omnium bonorum, quoad titulum gracie ad servicium continuum; et alius modus habendi non plus sufficit fundare dominium in homine quam in bestia. Tercio patet ex hoc quod nullus paterfamilias sciens, potens, et prudens, committeret oppositum bonorum suorum servo proditori, dissipatori, et inobedientissimo dominum contempnenti; specialiter dum ipsum noverit esse talem, et habuerit ex uno latere sufficienciam degradandi, sine expectacione probacionis testium vel ferende sentencie, ex alioque latere habuerit copiam servorum fidelium et prudencium, qui dominum suum diligunt viscerose: nulli dubium quin sic facere foret suprema fatuitas; non ergo potest competere iudici iustissimo, omniscienti, omnipotenti, habenti omnia bona mundi distribuenda et ad manus istas duas maneries famulorum.

and iii. such gift being contrary to the character of a prudent lord.

Quod si obicis * factum, cum tyrranni habundant diviciis, C iuxta illud Iob xii. 6, *Habundant tabernacula predonum*, et Ierem. xii. 1, *Iustus quidem es, Domine, si disputem tecum; verumtamen iusta loquar ad te: Quare via impiorum prosperatur; bene est omnibus qui prevaricantur, et inique agunt?* patet solucio ex predictis; nam iniustos Deus permittit habundare diviciis, quas habent ad sensum equivocum, non ad sui utilitatem sed dampnacionem. Et patet quod questio Ieremie implicat duo falsa: nam Osee viii. 4 dicitur, propter talem defectum usus tyrrannorum, *Ipsi regnaverunt, et non ex me;* suppone, *non habent auctoritatem taliter abutendi:* iustis autem dat illa bona que promittit iniustis cedere ad abusum, iuxta illud Math. xxv. 28 superius allegatum, *Tollite ab eo talentum et date illi qui decem talenta habet.* Ita equivoce

3. The riches of tyrants

God permits,

10. *et* 2da manu: cod. *que*.

10. *Prudens*, &c. Cf. supra, f. 3 A.

14C] abutens eis ad sui incommodum, licet non habeat aliquam pruriginem sensualem, sed miro modo crescit anxietate insaciabili circa illa, quousque cum dolore magno in articulo mortis illa perdiderit, et dehinc, propter abusum et delectacionem sophisticam, in perpetuum crucietur imo: contra, iustus vere dives habens in omnibus temporalibus delectacionem et per consequens usum statui innocencie competentem, crescit continue, modo motus naturalis, in usu delectabili possessorum, quousque intrans in gaudium Domini sui regnet beatifice super omnia bona sua. Et patet quod iste habiciones sunt condiciones opposite.

but to their own destruction;

D Sed quia nondum solvitur questio Ieremie, quare * Deus permittit huiusmodi abusus, approbando in eis omnia positiva; ideo dicitur quod triplex est causa in genere quare sic divites ordinantur: primo ad puniendum peccata sic abutencium bonis Dei, et populi subiecti, qui multiplicis prevaricacionibus meruit se puniri, iuxta illud Iob xxxiv. 30: *Deus regnare facit ippocritam propter peccata populi.* Unde, secundi Regum ultimo, peccatum Davidi numerantis populum in ipso populo et non in ipso David pestilencialiter est punitum. Dignum namque est ut communitas inficiens aërem verbis pompaticis de gestis regiis ac magnatum, et sic adulatorius provocans eos ad superbiam, puniatur pestilenter infeccione aëris, et proporcionabiliter ad delictum: unde non legitur in Scriptura pestem inflictam, nisi ut notetur peccatum lingue venenantis aerem hoc fecisse. Secunda causa est ad exercendum iustos in paciencia contra persequentes, et post beatos cum usuris premiandos; ut patet tractatu primo, capitulo secundo. Ex quibus indubie sequitur decor universitatis creati, omni genere encium decorate, scilicet, pena et premio, carcere et regno; ut sic innotescat nobis divina severitas, iusticia, et bonitas, que hec ordinant ad iusta, in penam pravorum, ad gloriam sanctorum, et universitatis ambitum ampliandum; (de istis patet tractatu primo, capitulo

and for three reasons: *a.* for the punishment of sins;

b. for the discipline of the righteous,

to prepare them for future redress;

5. *imo* conieci: cod. *uno*. 25. *lingue*: cod. *ligne*.

18. 2 Sam. xxiv. 17.

quinto, et infra, capitulo decimo:) unde longe melius est, [14D universitatem istam esse ex bonis et malis oppositis sic ample compositam, quam esset quod solum ex bonis arcius integretur. Et patet solucio ad * questionem que rotatur communiter in 15A ore plebeorum disputancium quare Deus sic potens et prescius permittit tot mala fieri: nam ex iustis penis prevaricatorum et gaudiis beatorum, ac bonis exinde sequentibus, intendit Deus perficere pulchritudinem universi; sed absit ex istis concludere, quod cuiquam sit peccandum. Tercia causa est, ut innotescat viris ewangelicis quod non proporcionaliter ad civile dominium, nec eciam ad iustum temporalium ministerium, est persone accepcio quoad Deum (ut patet Luc. xii. 15 et xxi. 3): per hoc enim non speraremus *in incerto diviciarum*, nec fuco faciendi elemosinam cumularemus nobis divicias, dimittendo vitam ewangelicam. Stat enim, quoad mundum, ditissimos esse quantumlibet cruciatos corpore, animo viciosissimos, et utrumque eternaliter puniendos; et sic non preponeremus bona fortune bonis gracie, cum sint infima inter quinque. Unde secundum Augustinum (primo de Civitate Dei, capitulo ix.), si solum iustis commu-

c. to teach them that God accepts not by virtue of civil lordship or administration,

but by the life of the gospel.

1. V. infra, f. 22 A.

14. 1 Tim. vi. 17.

19. *Quinque.* The five orders of goods are given below, ch. xiii., in a two-fold classification, either as (1) uncreated good, and those of glory, grace, nature, and fortune; or (2), omitting the first, as goods of glory, grace, reputation, nature, and fortune. The three lowest are further subdivided into seven, below, pp. 51 seq. The different meanings given to the middle good, *fama*, converge in the notion of 'social character,' whether shewn in one's bearing towards others (thus explained as *iusticia*, below, p. 47) or in its result, one's good repute, the good opinion others have of one (thus *laus* or *amicicia*, p. 53).

Aug. de Civit. Dei i. 8 § 1: Ista vero temporalia bona et mala utrisque voluit [Deus] esse communia, ut nec bona cupidius appetantur quae mali quoque habere cernuntur, nec mala turpiter evitentur quibus et boni plerumque afficiuntur . . . § 2: Nam si nunc omne peccatum manifesta plecteret poena, nihil ultimo iudicio servari putaretur: rursus si nullum peccatum nunc puniret aperte Divinitas, nulla esse providentia divina crederetur. Similiter in rebus secundis, si non eas Deus quibusdam petentibus evidentissima largitate concederet, non ad eum ista pertinere diceremus: itemque si omnibus eas petentibus daret, non nisi propter talia praemia serviendum illi esse arbitraremur; nec pios nos faceret talis servitus, sed potius cupidos et avaros: vol. vii. 8 A-C.

A] nicarentur divicie, nec iusti forent tam liberi ad merendum, nec Deus tam misericorditer ageret cum iustis. Si solum iniusti haberent divicias, reputaretur Deus non esse eorum dominus, ymmo deficeret servis suis fidelibus in mediis necessariis ad servicium quod requirit: et patet ex modo habendi solucio questionis prophetice.

4. The title of the divine gift being lost by abuse,

Ex istis colligitur quod si Deus homini det bonum quodcunque, statim dum ipse abutitur, deficit iusta vendicacio ex B titulo donacionis divine *; et revera si titulus iste deficit, nescio quis valebit. Probatur sic: Deus solum concedit hec bona ad usum, et nullatenus ad abusum; sed omnis peccans abutitur bonis Dei; ideo deficit sibi verum dominium, quia titulus donacionis divine: ut si acomodem tibi equum meum sub certis condicionibus ad tantum limitem, et illicenciatus excedis pactum et limites utrobique, nonne iniuste occupas equum meum? Correspondenter Deus limitans cum famulo suo continuum servicium, constituit utrobique limites usus, abusum penitus interdicens; ideo non dubium, eo ipso quo abutitur potestatem, iniuste occupat bona Dei, quia sine licencia ad hoc data: et per consequens Omnipotens eo ipso spoliat ipsum iure suo; quia aliter indubie oporteret quod Deus autorizet et abusum quem iniustus continuat, quidquid facit. Quod si obicitur melius esse Deum aufferre corporaliter sive simpliciter bona sua a peccante; sicut acomodans gladium compoti mentis, decidenti postmodum in furiam, deberet, si sufficeret, repetere gladium quo furiosus abutitur: patet quod ille modus propter ineptitudinem non potest Deo competere; primo, quia sic Deus necessitaret, sed non liberaret, hominem ad merendum; secundo, quia tunc inurbane, eo ipso quod quis mente peccaverit, foret omni bono sensibili spoliatus, et per consequens omni conversanti deC tectus, quod esset Deo infaceta crudelitas; ymmo, si * bene consideretur, tunc oporteret anichilacionem consequi, et sic non proficeret bonorum ablacio sive pena. Cum enim

why does God not take it bodily away?

a. Because this would destroy free will;

b. because it would be cruel,

and rightly involve the annihilation of the sinner;

3. *haberent:* cod. *habent*. 11. primum *ad* in margine 2da manu adiectum. 13. *acomodem:* cod. *acomedem*. 24. *a peccante* e correctione 2dae manus in margine adiectum: cod. perperam *acceptante*.

c. Because God i. is merciful, and thus ii. shews forth his might and goodness, and iii. gives us an example of pity.

peccatum primo ingruit secundum potenciam volitivam, patet [15C quod oportet dictam legem illam primo subtrahere, cum quocunque alio subtracto; et illa servata inesset nedum peccabilitas sed, occasione crudelitatis exercite, occasio blasfemandi: et quod Deus minus peccans vel accionem prebens subtrahat, et servat peccans gravius, non videtur esse indifferens nec consonum racioni: patet ergo, cum essenciale non potest esse sine accidentali, iuxta illam legem, ad omnem iniusticiam anichilacio sequitur. Tercio, quia Deus, universitatis sue providus gubernator, debet, ex condicione sua intrinseca, pariter peccatoribus (et secundum condicionem summe iusticie) misereri, aufferendo ius atque dominium, et servando naturam, atque permittendo abusum sine scandalo sensibili proximi quem hoc latet. Unde nobis, quibus non patescit experiencia de creacione, manifestatur maxime ex divina parcencia et misericordia eius omnipotencia et bonitas infinita; non enim posset servare peccatum tantum elongans a virtute, cum pena tam subiecta et decenti, nisi esset bonitatis et potencie infinite, ex cuius infinitate, occasione peccati perficit mundum suum. Et tercio exemplificat nobis quomodo debemus inimicis nostris proporcionaliter misereri, non contencione tumultuosa * scandalisando, sed causam nostram, servando caritatem D fraternam, in manu Iudicis comittendo (ut est doctum tractatu primo, capitulo secundo): et patet quomodo lex et modus dandi manent undique inculpato. Sed considera diligenter et distingue subtiliter quod in racionali creatura auffert Deus, occasione peccati, graciam et activam iusticiam, servando iusticiam naturalem; et sic de omni genere positivo habenti existenciam in peccante. Sed loquendo de habitudine, que foret dominium, quia non existit (licet deceptis appareat ipsum esse), concedendum est simpliciter quod iniustus non habet dominium, licet habeat bona naturalia modo inproprio, ut est dictum: et patet conclusio de carencia dominii peccatoris.

1. *volitivam* conieci: cod. *volitam.* 24. *est* 2da manu suppletum. 29. *et sic* conieci: cod. *etc.;* sicut et 30. *habenti:* cod. *habuit.*

15D]

VII.

THE RIGHTEOUS IS LORD OF ALL THINGS.

1. *a.* He has the required conditions: the capacity of ruling, and charity.

Consequenter ad dicta restat ostendere quod quilibet iustus dominatur toti mundo sensibili: primo per hoc quod sufficit ad verum et naturale dominium coexistencia extremorum, naturalis prefeccio dominative potencie et caritas in eadem; sed hec omnia insunt cuilibet iusto, quoad totum mundum sensibilem et verum dominium in eodem. Et hinc dicit Veritas (Matth. vi. 33) post phisicam solicitacionem: *Querite,* inquit, *primo regnum Dei et iusticiam eius, et hec omnia adicientur vobis;* intendens quod principium quinque bonorum recitatorum superius principalissime debet queri ex hoc per medium bonum, quod est iusticia, et tunc ad illa consequitur,
16A si habetur universitas * bonorum inferiorum: nec turbetur iustus quod non habet civile dominium in hiis bonis, quia revera non proficeret sed noceret. Et hinc dicit Ieronimus capitulo ultimo epistole ad Paulinum: *Credenti,* inquit, *totus mundus diviciarum est; infidelis eciam obulo indiget,* etc.

b. He is the son of God by adoption

Iterum, omnis existens in caritate predestinacionis est, quandocunque habet graciam Dei, filius adoptivus; sed, eo ipso quod sic, habet ius ad regnum integrum, et per consequens ad quamlibet eius partem; ergo omnis sic iustus dominatur toti mundo sensibili: maior supponitur ex fide et racione filii adoptivi; et minor patet ex hoc quod, quantumcunque fuerit iuvenis filius regis, si non forisfecerit nec habuerit superiorem, cuius regnacio est incompossibilis regno suo, eo ipso est verus dominus dati regni. Cum ergo quilibet sic iustus est filius Regis eterni, non forisfaciens nec habens regnacionem contrariam sibi, quilibet talis est vere dati regni dominus. (Nam propter spiritualitatem regnandi ewangelice

and so has a right to rule.

19. *sed* e correctione 2dae manus in margine appositum. 28. *quilibet:* cod. *quelibet.*

8. *Post phisicam solicitacionem,* 'after speaking about anxiety on account of natural goods' (ver. 25–31). This is quite in Wycliffe's manner; but the reading phīcam solici^{om} may equally be resolved as 'philosophicam solicionem,' taking *solicio* as equivalent to *solitudo,* 'wont.'

16. Hieron. ep. l.: v. supra, p. 20, n. 13.

sunt quotlibet regnaciones compossibiles, ut patet ex fide et [16A exemplo. Species enim quotlibet qualitatum moralium in eodem medio sunt compossibiles, ubi ille qualitates propter sui moralem grossiciem repugnarent). Unde istam sentenciam philosophice inculcat apostolus, Rom. viii. 15: *Accepistis*, inquit, *spiritum adopcionis in quo clamamus, Abba, Pater;* et sequitur quod sumus filii et heredes. Et hinc vere dicit Salvator (Math. v. 3, 10), *Beati pauperes spiritu*, et *persecuti propter iusticiam, quoniam ipsorum est regnum celorum.* Si, inquam, sint beati, * habent quidquid boni voluerint: sed B constat quod dominari toti mundo est bonum ab eis volibile, cum foret de perfeccione bonorum; ergo realiter habent illud.

c. He has the use of all things,

Item, omnis iustus utitur toto mundo sensibili; sed nullo utitur cuius non habet dominium (cum sit iustus), ergo omnis iustus dominatur toti mundo sensibili. Argumentum patet ex dictis de usu et dominio innocentis: nam, eo ipso quo res natura inferior proficit alicui, de tanto ipsa utitur usu dominativo; sed totus mundus prodest cuicunque iusto multipliciter; ergo, etc.: prodest enim sibi de quanto terminat actum meritorium copulandi, de quanto integrat universitatem a qua iustus preficitur, et ipsum iuvat tanquam in natura; aliter enim non diceret apostolus, 1 Thimoth. vi. 17, quod Dominus *prestat nobis omnia habunde ad fruendum.* Si enim iusto serviat iniustus, adversans et crucians cum pena et ceteris que videntur a servicio iusti maxime elongari, multo magis et alia que videntur minus contraria: et ista videtur esse sentencia apostoli (Rom. viii. 28), *Scimus enim quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, hiis qui secundum propositum vocati sunt sancti.* Si ergo omni predestinato, secundum eternum Dei propositum, omnia inferiora proficiunt, quomodo non foret illorum dominus? ut si iustus habuerit usumfructus de bonis avari, merendo ex illis beatitudinem, ubi avaro non serviunt sed dominando obfiunt, quomodo diceretur avarus istorum dominus et non

even when we least think it.

11. *volibile:* cod. *volubile.* 19. *dominativo* conieci: cod. *dominacio.*
25. *iusto:* cod. *iuste.*

16 C iustus, cum quomodocunque et quandocunque voluerit * potest recipere eorum usum?

d. God gives only in the best way;

Iterum Deus nichil dat capaci, nisi optimo modo dandi (ut patet superius, capitulo vi.); sed omnis iustus est capax optimi modi donacionis in genere; ergo Deus non dat, pro tempore quo quis est iustus, nisi solum modo illo: nec hoc potest verti in dubium; cum, eo ipso quo dat existenti in caritate aliquid, dat sibi caritatis originem, que est Deus: 1 Ioh. iv. 16 scribitur, *Deus caritas est; et qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Nec aliter esset possibile, Spiritum sanctum esse datum homini, nisi, eo ipso quo datur gracia, detur ipse: unde, sicut repugnat magnificencie regis Anglie dare maxime indigenti precise atomum, vel inimico, sic repugnat liberalitati magnifice Regis regum donare famulo suo tam egeno temporalia que Scriptura vocat stercora et pulverem, nisi accessorie ad donum complecius; tunc enim parte et incomplete remuneraret suum assiduum servitorem: et ista videtur mihi Veritatis sentencia, Math. vii. 11: *Si*, inquit, *cum sitis mali, nostis bona dare filiis vestris, quanto magis Pater vester celestis dabit Spiritum bonum petentibus se;* quasi diceret, Si oporteat donum proporcionari magnificencie donatoris, et vos, patres incompleti nichil habentes nisi ex prestito, scitis illis dare bona naturalia et fortune, quantum magis Pater celestis, infinitum plus diligens et sufficiens, dabit non solum bonum creatum sed Spiritum increatum: unde D Deus non potest dare creature aliquod bonum * creatum, nisi prius dederit increatum. Patet sic: Deus non potest donare aliquid creature, nisi det graciam (ut patet supra capitulo secundo), et non potest dare graciam, nisi dederit Spiritum sanctum (ut patet ex dictis), ergo conclusio: nec est possibile hominem recipere illud donum, nisi eo ipso totum mundum secum habuerit; quia, cum sapiencia vincit mali-

and the righteous has his gift,

charity, which is God,

and grace, which is the holy Spirit.

Having this gift,

he has the whole world,

1. *quomodocunque:* cod. *quocunque.* 13. *inimico:* cod. *inimicum.* 21. *diceret* in margine 2da manu suppletum. 26. *creature aliquod:* cod. *aliquod creature.*

4. V. supra, f. 12 C, D.
20. *Spiritum bonum*, added from the parallel place, Luke xi. 13.
28. V. supra, f. 3 A, B.

ciam (ut patet tractatu primo, capitulo quinto), patet ex parte [16D cuiuscunque ipsa fuerit, tota universitas eciam usque ad peccata tenebit: et hinc, Rom. viii. 31, per condonacionem Spiritus filiis adoptivis, et miseracionem conclusionum pulcherrime contextarum, subdit: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* et constat quod meliorem usum de dominabili nemo posset recipere, quam quod idem iuvaret hominem ad inpugnandum hostes nitentes perdere animam et corpus, et acquirere beatitudinem; ad quod, cum ministrat omnis natura corporea cuicunque predestinato in gracia, sequitur quod omnis talis istis dominabilibus, secundum usum summe fructiferum, dominatur.

and has it to the best use.

e. The grant of the whole involves that of everything essentially consequent upon it. God's grant of himself involves the grant of all things;

Item, eo ipso quo donat principale, donatur et quodlibet essencialiter consequens ex eodem. Sed Deus non donat quidquam homini, nisi principaliter det se ipsum (ut patet Rom. viii. 32, et declaratum est De divino Dominio, tractatu tercio, capitulo secundo); ergo Deus donat quodlibet accessorium consequens ex se ipso. Minor patet ex eo quod ridiculosa esset donacio dare equum vel quodvis aliud subiectum, non donando partem vel accidens consequens ex eodem; et habito consequente palam sequitur: cum esse intelligibile cuiuslibet creature absolute necessario inest Deo, sed Deus donatur homini, igitur et esse * intelligibile cuius- 17A libet creature; et cum supremum esse possibile creature, et per consequens multo magis esse existere cuiuslibet creature, cum id adheret esse intelligibili essencialius, si fieri potest, quam accidens ad subiectum. Et ista racio dat plenam fidem nutritis in materia de ydeis, et patet ex testimonio apostoli, Rom. viii. 32: *Si Deus*, inquit, *proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non*

because in him is contained the ideal,

and therefore also the potential and the actual, essence of his creature.

6. *dominabili:* cod. *damnabili.* 9. *acquirere:* cod. *aquirere.* 11. in cod. post *istis* inepte legitur *dona*, quod verbum omittere non dubitavi.

21. The scholastic distinction between the *esse intelligibile* and the *esse existere* is given by Wycliffe in his Determinatio contra Kylingham: Ideo instruxerunt nos sancti doctores quomodo creaturae habeant triplex esse, scilicet *esse intelligibile* in Deo, *esse possibile* in causis, et *esse existere* in proprio genere: Fascic. Zizan., append. pp. 463 seq.

17A] *eciam cum illo omnia nobis donabit?* patet plane, si quis habet sapienciam increatam tamquam suum donum, habet et intellectivitatem cuiuslibet intelligibilis, et per consequens intelligibilitatem cuiuslibet intelligibilis, donum suum; et per consequens existere intelligibilis, quod est accessorium. Et sic intelligendum est illud Sapient. vii. 7, 8: *Invocavi, et venit in me spiritus sapiencie; et preposui illam regibus et sedibus, et divicias nichil esse duxi in comparacione illius:* et sequitur, *Venerunt autem mihi omnia bona pariter cum illa.*

Nec dubium quin ista sit conclusio Veritatis, quod omnis relinquens universitatem temporalium, propter Christum in affeccione debita debite preponendum, habet ex adieccione consequenti omnia illa melius quam esset possibile habere illa amore prepostero; unde Marc. x. 29, 30 sic testatur: *Amen dico vobis, nemo est qui dimisit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros, propter me et propter ewangelium, qui non accipiet cencies tantum, nunc in tempore hoc, domos, et fratres, et sorores, et matres, et filios, et agros, cum persecucionibus; et in seculo futuro vitam eternam:* quod
B dictum non licet catholico * ad sanum sensum vertere in dubium de virtute sermonis. Sunt autem hec alia bona fortune, mundialis amicicie, vel nature; bona autem fortune inanimata sunt, alte *domus*, iocalia, et alia artificialia minime necessaria; ideo preponitur eorum reliccio tamquam facilima. Per *fratres* intelliguntur amicicie ex carnali cognacione contracte; per *sorores*, amicicie ex connubio contracte, correspondenter ad sexum, sunt magis debiles. Bona autem nature consistunt in tribus: scilicet, in potenciis anime signatis per *patrem*, in bonis corporis signatis per *matrem*; quia nono de Naturalibus dicit Aristoteles quod in procreacione carnali vir dat formam et mulier dat materiam; unde correspondenter ad bonitates sexuum valent et ista bona: tercium bonum nature est bonum prolis, vel ex nutricione

2. *Corollary.* By surrendering all earthly things for Christ, the righteous obtains a more real possession of all things, whether *a.* goods of fortune; or *b.* friendships of kin, or *c.* of affinity; or goods of nature, whether *d.* of mind, or *e.* of body, or *f.* of increase;

1. *donabit*: cod. *donavit*. 8. *duxi*: cod. *dixi*. 12. *habet* conieci: cod. *licet*. *adieccione*: cod. *adiccione*. 20. *vertere in dubium*: cod. *verum indubie*. 30. *in* 2da manu in margine suppletum.

30. Arist. de Gener. Anim. i. 21.

or g. bodily sustinence:

incrementum corporis signatum per *filios*. Septimum bonum [17B magis necessarium vite nostre est bonum temporale unum quo alimur et vestimur, et id signatur per *agrum* in quo mittuntur terre nascencia, ut granum, vites, et bestie. In affeccione itaque inordinata ad istum septenarium consistit universitas peccatorum. Unde, per hoc quod Math. xix. 29, superaddit, per *uxorem* signatur voluptas, que, cum sit in omnibus istis communis, non ponitur in numerum cum eisdem.

for he obtains a new title of possession, that of grace; and thus has all natural and social goods spiritually, and all goods of fortune

Non ergo est aliquis secularis abutens bonis Dei quin habeat quandam falsam pretensam iusticiam ad omnia ista vel aliquod eorundem. Sed quicunque reliquerit istum titulum, capiendo a capitali Domino titulum gracie, ob amorem Christi et iuris ewangelici * accipiet centuplum bonorum et C in hac vita; et per centuplum intelligite universitatem bonorum, cum sit denarius in se ductus. Patet sic: Si quis habet titulum gracie vel ius ewangelicum ad aliquod, tunc habet totum mundum et omnia ista bona, cum Deus non potest donare partem nisi totum donaverit; possessio autem ex humano titulo est satis stricta, et patet valore comercii ex conmutacione humani tituli ad dominium: unde Luc. xviii. 30, dicitur quod nemo est sic conmutans, qui *non recipiat multo plura in hoc tempore, et* preter hoc *in seculo venturo vitam eternam, sicut* dicunt alii duo ewangeliste concorditer. Unde quod spiritualiter debet textus Marci intelligi, patet ex hoc quod nemo ambigit quin non consequatur virum ewangelicum ex tali conmutacione, sequendo Christum, cencies tantum de fratribus, sororibus, matribus, et filiis carnalibus; sed tota universalis ecclesia erit sibi tunc frater prestancior quam carnalis; secundum naturam corpoream erit soror; gignendo eum in filium ecclesie erit mater; et reciproce iuvando, ut Christus formetur in illis, habebit omnes filios adoptivos. Et istum sensum docet Veritas (Math. xii. 50), quando dicit, *Quicunque fecerit voluntatem Patris mei qui in celis est, ipse meus frater, soror, et mater est.* Et quantum ad bona fortune cum suis appendiciis, certum

4. *mittuntur:* cod. *mittunt.* 8. *ponitur:* cod. *ponit.*

17C] est quod omnia illa, quoad dominium ewangelicum, consequuntur; unde videtur mihi quod verbum Marci, *cum persecucionibus*, non sonat *in tribulacionem*, sed *in perfectam se-*
D *quelam* cuiuslibet positivi * fundati in illis, quorum possessio ewangelica est quesita; ut non oportet, si hec omnia sint bona iusti, quod defectus qui illis insunt sint eciam iusti; quia non est *perfecta secucio* peccati ex homine: et patet veritas cuiuslibet particule dicti Christi; et indubie ad hec bona antecedunt in predestinato bona gracie et glorie, et per consequens universitas bonorum adiacet omni iusto, etc.

in their due and perfect course: and the higher goods of grace and glory, as predestinate, he has already assured to him.

VIII.

Ex istis patet quod bonum fame vel amicicie presupponit caritatem vel graciam in habente. Nam si crebrescat fama viciosi inter homines tamquam iusti, cum subsit falsitas, non est vera; ymmo, secundum Augustinum, cum mundus laudat hominem tamquam talem et non est talis, non illum laudat sed alium qui est talis. Sicut ergo dominium creature donacionem Dei et per consequens existenciam creature in gracia presupponit, sic fama vel vera laus hominis presupponit laudacionem Dei et per consequens graciam in laudato; et hec est conclusio apostoli (2 Cor. x. 18) inquientis, *Non enim qui se ipsum commendat, iste probatus est, sed quem Deus commendat.* Nec hoc verti debet in dubium apud philosophum qui recte sapit de Dei sciencia atque infringibili et universali iudicio.

REPUTATION IS FOUNDED ON GRACE; else it is false: for the praise of man presupposes the praise of God.

Ex istis patet primo quod omnis iniustus pretense dominans sit infamis ippocrita: infamis, quia pretendit se dominari iuste, et per consequens esse iustum, dum tamen actualiter sit iniustus; unde signanter dicit Scriptura nostra
18A (Iob xxiv. 30) * quod Deus *regnare facit ippocritam propter peccata populi.* Et patet secundo quod omnis iniustus est ippocrita, et econtra: omnis enim iniustus pretendit se non iniuste occupare bona Domini; quod cum sit falsum, patet quod pretendit se esse sanctum sine veritate substrata, quod

Hence 1. the unrighteous in pretending to lordship is disreputable, and 2. an hypocrite.

est proprium ippocrite. Sicut enim virtutes, sic et vicia [18A sunt connexa; unde signanter reprobavit Salvator Phariseos, secundum tradiciones hominum temporalibus abutentes, de peccato ippocrisis, ut patet Math. xxiii.

3. A good name is more excellent than civil lordship,

Patet tercio quod bonum fame est melius quam civilis dominio alicui personalis. Nam si fama vera inest homini, hoc est propter virtutem qua commendatur aput Deum, iuxta illud apostoli, 2 Cor. x. 13: *Nos autem non immensum gloriabimur, sed secundum mensuram glorie quam nobis mensus est Deus:* cum ergo illa commendacio sit prestancior quam aliquod dominium temporale, sequitur conclusio: illa enim manet perpetue cum beatis, sed omne civile dominium oportet excidere, iuxta apostolum 1 Cor. v. Unde Proverb. xxii. 1 dicitur, *Melius est nomen bonum quam divicie multe;* et, innuendo quod illud nomen fundatur in gracia, subdit, *Super argentum enim et aurum gracia bona.*

for it is eternal;

and 4. it cannot be taken away by slander,

Quarto patet quod non est possibile diffamare iustum nisi peccando excidat a virtute. Patet sic: Omnis fama creature servatur aput Deum proporcionaliter ad virtutem; sed non est possibile creaturam famam istam a Deo tollere, stante dignitate; ergo conclusio. Unde falsum est quod mencientes denigrant famam constantis, cum inscripta sit libro vite, qui est *speculum sine macula* (Sapiencie vii. 26); sed, ad proprium * modum loquendi Verbi veritatis, Math. v. 11, *mencientes* B scandalizati sunt in iusto, et secundum Aristotelem † sicut tetragous sive vitupero. Quod si dicatur ipsos famam proximi diffamare aput graves personas que male opinantur de diffamato, dicitur quod a nullis talibus personis dependet fama iusti, sed tam illi quam mencientes sunt diffamati, sed, nimis creduli, falsum fuerunt suspicati; et iusti, cuius nomen eiectum est, equanimiter sustinentis, sit fama serenior, quia racione paciencie aput tres Personas gravissimas accepcior. Unde Math. xv. 12, 13, postquam Veritas reprobavit doc-

for it rests upon a divine sanction,

27. *diffamare* addidi e coniectura.

1. Cf. supra, f. 10 D.
13. 1 *Cor. v.* Perhaps ch. xv. 24.
26. *Tetragous.* Can Wycliffe mean κακήγορος?

18B] trinam Phariseorum vocando ipsos ippocritas, discipuli quadam ceca comparacione dixerunt: *Scis quia Pharisei audito hoc verbo scandalizati sunt? Et ille respondens ait, Omnis plantacio quam non plantavit Pater meus celestis erradicabitur;* quod dicit: Omnis laus vel fama yppocrite inserta mentibus deceptorum, ex hoc quod non inscribitur libro vite, non crescet, sed punito peccato ippocrisis peribit funditus; quia Iob xx. 5 dicitur, *Gaudium ippocrite ad instar puncti.* Ex quibus capitur quod utilis veritas non est tacenda propter scandalum reprobati, quia qui verum dicit taliter non diffamat; et nunc utinam placitantes pro infamiis accenderent ad istam sentenciam, instar Christi (Ioh. viii. 50) dicentis, *Ego gloriam meam non quero: est qui querat et iudicet.* Quod si obicis per hoc quod quicunque menciendo depravat fratrem, iniuriatur sibi, faciendo alios amicos, odiendo, falsum
C * de ipso opinari; concedo consequenciam: ymmo conceditur (ut patet tractatu primo, capitulo secundo) quod non est possibile hominem peccare convivendo cum aliquo, nisi iniurietur cuilibet fratri suo; et, cum pro minoribus iniuriis non prosequimur contra fratres, verissimum est quod pocius pro fama notificata in facie ecclesie, instar ippocrite, quam pro fraterna correpcione, tam acute prosequimur contra illos; quia indubie, quantum ad nos attinet, fama nostra foret sincerior committendo causam supremo Iudici, orando caritatem pro iniuriante, quam zellando pro propria vindicacione, ut patet capitulo tercio tractatus primi: cum quibus autem circumstanciis talia possunt fieri, bene patet inferius, tractando si licet contendere sive pugnare pro bonis fortune.

and if attacked,

its vindication may be safely left to God.

Ex isto patet quinto quod nullius est hominis fama laudabilis nisi ubique fuerit promulgata. Patet sic: De racione fame, in quantum huiusmodi, est quod sit bonum nomen, et specialiter virtutis, pluribus publicatum; sed nemo diffamari potest, nisi per totum mundum Trinitas increata ostenderit

5. Reputation, to hold good, must be universal,

16. *conceditur*, i.e. 9^{r}: cod. q^{r}, i.e. *queritur*. 26. *tractatus*: cod. *tractatu*. 28. *licet*: cod. *habet*; loco cuius *licet*, quod inter columnas scriptum est 2da manu, videtur legendum esse. Illud tamen non est deletum.

not resting on the opinion of men,

nomen suum; ergo conclusio: non enim est fama hominis [18C opinio vera vel falsa quam fratres de ipso concipiunt; tum quia ista opinio non est proprium bonum diffamati sed bonum opinancium multum alienum a famato, nec fama habet se proporcionaliter ad opiniones huius modi, ut patet combinantibus; tum eciam quia nullum bonum inest nominato secundum virtutem, que est una pars nominis, quod est proprietatum vel accidencium coleccio in subiecto; et sic vere bonum nullum non incst homini, nisi communiter fuerit cognitum utrobique. Sicut * enim Deus non potest creature D sue donare dominium, nisi ipsum se extenderit ad quamlibet partem mundi; sic nec potest dare bonum nullum homini, nisi Trinitas ipsum cognoverit utrobique. Et patet quam sit arta fama sophistica que non fundatur in iusticia, sicut et tale pretensum dominium. Pro cuius declaracione notandum secundum Boetium, primo de Consolacione, prosa xii., quod tota sphera terre est quasi punctus contoralis in comparacione ad magnitudinem universi: a qua sphera si primo notaveris separatam superficiem terre sub zona torrida divisam in scptem climata; et secundo notaveris situs climatum per loca non limitata, ut deserta, maria, atque campestra; tercioque, quod loca habitacionis humane non sunt hominibus occupata; et quarto, quantumcunque celebre fuerit nomen hominis aput

which is locally restricted,

1. *est*, quod 1ma manu post *hominis* legebatur, huc 2da translatum est.
16. *de* addidi.

16. Boëthius de Consolatione Philosophiae, lib. ii. pros. 7. Wycliffe is plainly quoting from memory; the original runs as follows: Omnem terrae ambitum . . . ad coeli spatium puncti constat obtinere rationem: id est, ut si ad coelestis globi magnitudinem conferatur, nihil spatii prorsus habere iudicetur. Huius igitur tam exiguae in mundo regionis quarta fere portio est . . . quae a nobis cognitis animantibus incolatur. Huic quartae, si quantum maria paludesque premunt, quantumque siti vasta regio distenditur, cogitatione subtraxeris, vix angustissima inhabitandi hominibus area relinquetur. In hoc minimo igitur puncti quodam puncto circumsepti atque conclusi de promulganda fama, de proferendo nomine cogitatis? . . . Videsne igitur quam sit angusta, quam compressa gloria, quam dilatare et propagare laboratis? (P. 997, ed. Basle, 1570 folio.) It may be added that Wycliffe's reading receives no light from the text of older editions, such as the Strassburg quarto of 1491, nor from the commentary attributed to S. Thomas Aquinas, therein printed, from which our author might be supposed to have drawn.

18D] mundum, non ex hoc integre est cognitum uni provincie vel opido; ymmo, posito quod sit, modicum vel nichil valet fame efflacio, et eciam in momento oblivioni committitur; pateret, quam arta et vana sit laus humana. Patet sentencia ista, Sapiencie v. Econtra de iusto finaliter: unde Christus, docens nos famam mundi aufugere et curare de bono nomine (Luc. x. 18–20), sic alloquitur septuaginta duos discipulos, reversos cum inordinato gaudio de hoc quod illis demonia sunt subiecta: *Vidi*, inquit, *Sathanam sicut fulgur de celo cadentem. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes: verumtamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subiciuntur; gaudete autem quoniam nomina vestra scripta sunt in celis.* In quo dicto patet primo, per-
19A tinenter * ad inordinatum gaudium, discipulorum doctrinale exemplum ab inani gloria revocatum, cum supremus angelus, in hoc abutens potestate sua, statim decidit ab originali dominio; et sic in fulgure notantur fetor peccati, intollerabilis cum celesti dominio, et inflammacio tumida alios ad superbiam provocandi: ideo non de opibus magnificis in vestram famam et laudem mundanam procurantibus, debent Christi discipuli inaniter gloriari, sed securi de vera et ampla et perpetua fama, qua in racionibus exemplaribus et naturis angelicis inscribuntur. Et patet quod est fama simpliciter sive laudabilis, quia solum illa que est aput Deum accepta et ubique: licet enim quelibet creatura secundum esse intelligibile sit ubique famata, tamen secundum esse existere est reputative et terminative in Deo, et sic in qualibet parte mundi; sicut dominium est terminative ubicunque est serviens, licet utrumque sit subiective solum in dominante substancia vel famata.

but on God.

Sexto patet quod nihil potest privare hominem fama sua nisi ipse gratis consenciat. Probatur: Eo ipso quo homo perseverat in gracia aut virtute, manet fama sua integra et illesa (iuxta conclusionem quartam); sed nemo potest virtutem perdere nisi velit; ergo neque famam. Minor patet

6. Reputation can only be lost by a man's free will: for it stands with virtue,

1. *cognitum*: cod. *cōgnitum*. 6. *aufugere*: cod. *affugere*. 7. *alloquitur*: cod. *loquitur*. 14. *inordinatum*: cod. *ordinatum*. 20. *famam*: cod. *famem*. 26. *famata*: cod. *fama*.

which, as God's gift, *a.* must be safe against injury; and thus *b.* only destructible by sin, *i.e.* by free will;

tripliciter ex modo donacionis divine que est liberalissima [19A (ut patet supra, capitulo sexto); donacio autem que est absoluta sine repugnacione que no*ceret donacioni, est liberalior B quam donacio post quam fit spoliacio sine demerito donatorii; ergo sola ista potest Deo competere. Similiter, nemo potest privari virtute nisi peccaverit; sed nemo potest peccare nisi consenciendo peccaverit; ergo etc. Nam secundum Augustinum (primo Retractacionum, xiii.) omne peccatum est adeo voluntarium, quod si non est voluntarium, non est peccatum.

besides, *c.* it is blasphemous to say that God can deprive a man of virtue unjustly.

Similiter, si Deus posset servum suum spoliare fidelem virtute sine suo demerito, per idem posset quantumlibet dampnificare et peiorare hominem ipsum sincerius continue diligentem, consequens contra fidem. Ideo dicit Crisostomus quod *Nemo leditur nisi ledatur principaliter a se ipso* (ut patet tractatu secundo, capitulo primo).

Conclusion: What is true of reputation is true also of lordship, which can only be lost by a man's free will, *i. e.* by sin; but if he renounce it for Christ's sake

Cum ergo Deus non potest aufferre famam de suo fideli ministro sine eius demerito, nec quidquam potest creatura rapere de manu Dei (ut dicit Veritas, Ioh. x. 28); sequitur conclusio: nec quidem creatura potest quidquam facere nisi Deus approbaverit, utendo creatura pro organo; quia Ioh. xv. 5 dicitur, *Sine me nihil potestis facere:* et cum eodem sic considerato, de quolibet dono Dei sequitur quod nemo potest perdere dominium nisi gratis peccaverit; quicunque enim gratis perdit tam utile donum Dei, peccat indubie, factus stultus: renunciacio autem civilitatis propter Christum, etsi videatur multis stulticia, est tamen magna negociandi prudencia;

3. *donacioni:* cod. *donacio*. 25. *renunciacio:* cod. *renuncciacio*.

2. V. supra, f. 12 C, D.

8. Usque adeo peccatum voluntarium malum est, ut nullo modo sit peccatum si non sit voluntarium: Opp. vol. i. 19 F, 20 C. The place is itself a citation from the De vera Relig. § 27 (ibid. 756 E). Sin in Augustin's view is the direct correlative of free will: see the De lib. Arbitr., passim, especially i. § 21; ii. § 1; iii. §§ 47, 48 (vol. i. 578 D, E, 583 F, 629 F seqq.).

14. The nearest place I can find is in Chrysostom's homilies on the Romans, xxii. § 4: Ὁ *μὲν γὰρ κακῶς πάσχων οὐκ ἔχει μόνιμον οἴκοι τὸ κάκον.* Οὐ *γὰρ αὐτὸς αὐτὸ ἔτεκεν· ἀλλ' ἑτέρωθεν αὐτὸ δεξάμενος ἐποίησεν ἀγαθὸν διὰ τῆς ὑπομονῆς.* Ὁ *δὲ ποιήσας κακῶς οἴκοι τὴν πηγὴν ἔχει τῆς κακίας*: vol. ix. 685 B. The quotation is a favourite one with Wycliffe: cf. De Diab. et Membr., i. (Polem. Works, vol. i. 362, ed. Buddensieg).

19 C cum, propter * dominium sophisticum non existens, acquiritur verum dominium universi, secundum quod 1 Cor. ii. 14 scribitur: *Animalis homo non percipit ea que Spiritus Dei sunt; stulticia enim est illi, et non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur.* Oportet enim examinare voluntatem legem Dei cum veritatibus stultis in ea absconditis, exuere vim cognitivam a corporalibus fantasmatibus, et non quiescere in isto fuco sophistico: 'Nemo est dominus alicuius usibilis 'quoad mundum nisi sit notum mundo et capiat de illo 'occupacionem, secundum exigenciam seculi abusivam; er- 'go aliter non est simpliciter et vere dominus.' Fumus iste cum libidine temporalium excecat plurimos in tantum quod quidem professores Scripture nostre dicunt quod talia devota sunt predicabilia sed non vera: sed revera praedicabilia debent exquisitissime examinari ne secundum aliquid sapiant falsitatem; primo ne tam publice predicans comittat mendacium; secundo ne auditorium deprehendens falsitatem exortantis in aliquo, habeat totum sermonem suspectum tamquam ludicrum; tercio, cum voces praedicantis signa sint ad nihil vel modicum efficacia ad hortandum, nisi de quanto veritas, subtracta veritate, docet et excitat, patet quod si deest veritas, deest doctrix, quia quod non est, non edocet. Et hinc dicit Augustinus quod, si aliqua pars Scripture sacre foret falsa, ipse haberet totam suspectam; ymmo, auditorium nesciret quomodo predicatori admodum concionatoris fingentis fabulas loqueretur et quomodo predicaret sensum catholicum: et hinc dicitur quod parabole
D * Salvatoris erant narracio veridica rei geste; cum Dominus veritatis non indiguit mendicare fabulas vel iocose mentiri ad populum edocendum: in exhortacionibus quidem debet burdacio, sicut et falsitas, precipue semoveri. Et revera si scirem aliquam partem Scripture sacre, et specialiter dictum Domini, non esse verum de virtute sermonis, ego non forem amplius Christianus: sed scio quod cicius celum et terra

he acquires true and universal lordship,

a truth to which the lower intelligence is blinded,

being led astray by sophisms.

Of such sophisms should preachers be ware.

5. *examinatur:* cod. *examinantur.* 14. *predicabilia . . . praedicabilia:* diversitatem scripturae hic et inferius (l. 19), sicut et alibi, non iudicavi mutandam esse. 27. *dicitur:* ita correctum; fuerat *dicit Gregorius:* neque potui quidem in Gregorii scriptis verba invenire.

deficerent; ideo firma fide adhereo dictis Christi de amicicia; [19D patet, primo, capitulo iii., etc.

IX.

THE LORDSHIP OF THE RIGHTEOUS IS EQUAL TO THAT BEFORE THE FALL.

1. *a.* What God gives a man, cannot be taken away except by his own fault: for God cannot will to take it away himself; and what man takes away from the righteous, leaves charity remaining, and thus grace, the basis of lordship; which grace is increased by such robbery.

Ex istis patet ulterius, si non fallor, quod Deus non potest donare homini quodvis donum quod, sine suo defectu dampnificando, quis aufferat; vel quod iustus perseverans privetur dono aliquo, nisi Deus secundum valencius recompenset. Prima pars patet ex proximo dictis, quod Deus non potest dampnificando velle aufferre a servo grato donarium; et cum potest impedire quamlibet creaturam adversantem legi sue, ne in substancia dissolvatur, patet conclusio. Cum enim ablacio dicit remanentem existenciam ablati, patet quod si quis aufferret a iusto membrum vel tunicam, servando caritatem, habet ipsum excellencius in maiori gracia ex virtute paciencia cumulata; et quanto maior est gracia sive dileccio fundans dominium, tanto est dominium verius sive firmius, quia divino dominio similius: et ideo vere dicit Augustinus, epistola xxxvii., quod temporalia tanto verius habentur quanto minus amantur; * quia, cum amor eorum 20A subtrahit ab amore Dei, et econtra, patet quod de quanto minus amantur, amor Dei de tanto intenditur: illi enim amores mutuo se augmentant et minuunt ex adverso; et patet quod raptores auferendo temporalia iustorum fundant in eis titulum ampliorem; et ideo signanter, commendans prudenciam Hebreorum, dicit apostolus (Hebr. x. 34), quod *rapinam bonorum cum gaudio* susceperunt, non intelligendo quin liceat habere temporalia et displicere de iniusticia rapientis, sed nemo affectaret illa nisi de quanto sunt sibi necessaria ad ministerium Dei sui, nec excidet a fraterna caritate propter aliquam iniuriacionem possibilem fratris sui; que si assit, patet quod iniurians non dampnificat, sed lege

2. *primo, capitulo iii.:* cod. 1ᵃ, *capitulo* 3ᵒ. 18. *xxxvii.:* cod. 3ᵃ. Cf. supra, p. 5, l. 22, not. crit. 24. *prudenciam:* cod. *prudencia.* 30. *iniuriacionem* e corr. marginis (pro *iniuriam*).

8. V. supra, f. 19 B.

18. August. ep. cliii. § 26 (vol. ii. 534). cf. supra, pp. 5, 35.

20A] invincibili cooperatur in comodum servi Dei; et patet prima pars conclusionis.

Secunda vero pars superaddit, cum stat hominem privari viribus corporis, ut visu et aliis donis Dei, cum hoc quod ista postmodum non existant, et isto modo contingit Deum privare electos suos bonis que prius donaverat, ut patet de Iob et Thobia et multis similibus. Sed da, tamquam falsigraphus, quod Petrus iustus finaliter peyoretur privacione doni Dei, vel quod sine suo defectu Deus non retribuat sibi valencius; et quero utrum Petrus servat caritativam pacienciam vel excidat ab eadem. Si excidit ab ea, peccat
B mortaliter; et cum nemo peccat * in aliquo, nisi in illo quod potest declinare (cum lex Dei non potest obligare hominem facere quod non potest), sequitur quod Petrus notabiliter deficit: cuius oppositum erat datum. Si detur altera pars, quod Petrus perseverat in paciencia caritativa, patet quod notabiliter meretur, et per consequens Deus noviter donat sibi graciam et virtutem: cum omne donum gracie sit melius quam universitas bonorum naturalium, corporis, vel fortune, sequitur quod Deus recompensat sibi loco privati longe valencius; et per consequens melioratur et non simpliciter peyoratur.

b. The righteous cannot be deprived of anything, except God recompense him with something better:

for if the loss involve the loss of charity, he is a sinner and no longer righteous;

and if it does not, he retains a virtue more excellent than any earthly goods.

Ex isto argumento legis Christi capiunt sancti quod non potest esse tribulacio vel passio hominis nisi iusta; quia si perseveret in gracia paciencie, tunc passio est meritoria et sic iusta. Si excidat pusillanimiter a gracia, tunc, racione peccati, est iustum quod taliter puniatur. Et istam conclusionem clarius demonstrabilem credo quam ego esse, fidem in qua sancti *vicerunt regna*, etc. (Hebr. xi. 33); et eadem fides est novum testamentum in quo altilia Christi pasta et condelectata sunt, sustinendo pro ewangelio Christi contumelias et omnes penas inferibiles congaudenter. Et ista videtur sentencia apostoli (2 Cor. iv. 16), ubi postquam declaravit tribulaciones, aporiaciones, et persecuciones redere sanctis ad gloriam, subdit finaliter verbum spei: *Propter quod*, inquit, *non deficimus;* et quia posset

His reward justifies all present suffering.

7. *Thobia:* cod. *Hobia.* 27. *credo quam:* cod. *quam credo.* 28. *xi.:* cod. 15.

7. Job i. 21; Tobit i. 20 (ver. 22, Vulg.)

obici contra ipsum de deficiencia corporis, subdit, *Sed licet is* [20B *qui deforis est homo noster corumpatur, tamen is* * *qui intus est* C *renovatur de die in diem;* cum enim tota personalitas hominis servatur in spiritu, patet quod deponens corpus pro fideli Domino qui non potest deficere, est securus de retribucione, ut tangitur supra, capitulo sexto. Nec video quomodo Christianus posset aliter in Deum suum secure credere.

2. The universal lordship held by man before the fall

is restored to the righteous through Christ,

Ex istis formetur racio ad probandum conclusionem principaliter propositam: homo in statu innocencie habuit dominium cuiuslibet partis mundi sensibilis (ut patet tractatu secundo, capitulo —), et virtute passionis Christi est iustis plena peccatorum remissio ac dominium restitutum; ergo iam tempore gracie habet iustus plenum universitatis dominium. Et cum idem sit iudicium de quolibet predestinato, sequitur conclusio: minori autem quoad primam partem nullus fidelis dissenciet; sed quia in secunda parte posset fingi quod 'lapsus non dominatur suo corpori, cum peccatis 'dimissis, secundum apostolum et certissimum experimentum, 'remanet rebellio,' ideo argumentando propositum tollam primo hanc evidenciam: nam nemo est iustus simpliciter nisi sit immunis a peccato mortali; sed eo ipso quod sic, anima dominatur corpori, igitur etc. Nam corpus non dominatur anime, nisi ipsam adduxerit per peccatum servituti. Ideo dicit apostolus (1 Cor. ix. 27), *Castigo corpus meum et in servitutem redigo, ne cum aliis predicaverim, ipse reprobus efficiar.* Et patet quod repugnat aliquem esse iustum moraliter nisi anima corpori dominetur; nec oppositum umquam expertum est, vel apostolum affirmasse, cum rebellio * penalis D difficultans ad meritum non tollit.

since grace involves lordship,

Hoc ergo habito, probatur quod iustificato restituitur dominium sicut et gracia; nam eo ipso quod alicui restituitur principale, restituitur complete iusticia, ergo et dominium consequens ad iusticiam sicut passio ad subiectum. Unde veritate asserti pro maxima parte dicunt mundani philosophi quod irregularitas tollitur in homicida iniusto, virtute baptis-

11. *passionis* e corr. marg. (loco *possessionis*). 12. *restitutum:* cod. *restitum.*

6. V. supra, ff. 13 D, 14 A. 18. Rom. vii., &c.

20D] matis, non autem in legaliter ac meritorie occidente; quia, ut dicunt, irregularitas, licet non sit peccatum, fundatur tamen in peccato priori quod deletur cum suis sequentibus per baptismum, et in secundo, cum non sit ad peccatum consequens, non deletur. Nec debet principalis conclusio verti in dubium, cum descriptive dominium hominis sit *habitudo qua dominus denominatur suo prefici servienti;* sed iusto servit totus mundus sensibilis eciam post lapsum (ut patet ex dictis septimo capitulo), ergo conclusio; nam aliter abuteretur mundo, recipiendo usum tam utilem alieni; ergo etc. Unde apostolus (1 Cor. iii. 19), sciens quod ista sapiencia videtur dubia et fatua apud mundi sapientes, sic scribit: *Sapiencia huius mundi stulticia est aput Deum;* et sic verbum directum Corintiis observantibus caritatem: *Omnia,* inquit, *vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors, sive presencia, sive futura; omnia enim vestra sunt:* et revera nescio quomodo ista sentencia
21A planius posset dici. Si autem Corinthii habebant * caritatis titulo omnia ista, a pari quilibet iustus quamlibet partem mundi. Si enim tres precipue columpne ecclesie asserunt, quod quecunque, sive vita, sive mors, amici vel inimici, et omnia futura, de quibus minime videtur, cedunt in sanctis ad bonum utile, quomodo non totum residuum huius mundi?

Confirmatur tripliciter: primo ex hoc quod Deus non potest donare posterius nisi prius donet quodlibet essencialiter ipso prius, cum sit prima natura donans ordinatissime, non potens donare aliquid nisi prius naturaliter det se ipsum, iuxta illud apostoli, Rom. viii. 9: *Si quis spiritum Iesu non habet, non est eius:* cum ergo transcendens sit primum omnium creaturarum, videtur quod non posset dare homini

for *a.* God cannot grant the subsequent without its essential antecedent, *i.e.* himself,

30. Pro *creaturarum* stat in margine *creatorum,* id quod minus accipiendum est quia scriptor illud ep. ad Coloss. i. 15 recte videtur spectare.

7. The words are cited from the De Dominio divino i. 1: Dominium est habitudo nature racionalis secundum quam denominatur suo prefici servienti: cod. Vindob. 1339 f. 1 B.

9. V. supra, pp. 47-51.

20. *Tres precipue columpne,* apparently Paul, Apollos, and Cephas: cf. Gal. ii. 9.

and therewith his full lordship:

b. nor does he grant the lower without the higher, which is its cause,

any more than the accident without the substance.

c. In restoring mankind after the fall, God restored it completely,

with universal lordship

and ampler use than previously.

quidquam inferius nisi prius naturaliter daret ipsum, et per [21A consequens sicut communicat suo donatorio se ipsum, sic et totum amplum suum dominium, iuxta illud Math. xxiv. 47: *Amen dico vobis, super omnia bona sua constituit eum.* Similiter cum omne inferius requirit causanciam sui superioris, videtur quod si Deus donat inferius, donat quodlibet essencialiter vel accidentaliter ipsum causans; huiusmodi est omne superius; ergo etc. Aliter indubie donacio foret inutilis, ac si quis donaret mihi accidens et non substanciam; unde iure illius donacionis que omni iusto ex Deo competit, dedit Achimelek David et pueris suis, dum tamen mundi fuerint, panem sanctum Deo specialiter consecratum, docens in hoc plane quod omni iusto licet in tempore necessitatis uti ex natura*li dominio bonis Dei. Aliter enim Deus deficeret B servis sui in sibi necessariis. Nec est fingendum quod Deus primo in hora necessitatis daret dominium, quia omnia fundamenta dominii sunt equaliter post et ante. Similiter Deus non restituit vel reparat aliquid nisi complete et perfecte restituat, quia Dei perfecta sunt opera; sed restituit genus humanum ad dominium perditum, ergo plene et perfecte ipsum restituit. In cuius signum, Gen. ix. 1–3, alloquitur iustos lapsos sic: *Crescite et multiplicamini et replete terram: et terror vester ac tremor sit super cuncta animancia terre et super omnes volucres celi, cum universis que moventur in terra; omnes pisces maris manui vestrae tradite sunt: et omne quod movetur et vivit, erit vobis in cibum; quasi olera virencia tradidi vobis omnia.* Et tam amplum et explicitum usum non legitur Deum innocentibus concessisse; et in idem sonant quotlibet dicta scripturarum tam Novi quam Veteris Testamenti. Unde Gen. iv. 3, 4, scribitur: *Factum est ut post multos dies offerret Caym de fructibus terre munera Domino; Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui:* in quo verbo sic notamus subtiliter digitum Spiritus scribentis tam varie, quod Abel iustus de suis obtulit et Caym impius extranee de

23. *ac* addidi e Bibliis. 25. *tradite*: sic. 27. *omnia*: cod. *semina.*

11. 1 Sam. xxi. 1–6.

21B] terre fructibus; patenter innuitur quod omnis iustus simpliciter dominatur iuste omnibus quibus preest, iniustus C * autem iniuste occupat aliena; sicut notat et declarat dominus Armakanus (libro secundo de Pauperie Salvatoris, tercio capitulo) utilis testis istius sentencie: et idem dicit Augustinus, Ieronimus, Hugo de Sancto Victore, Lincoliensis, et alii doctores, quibus concesse sunt primicie sensuum Scripturarum. Sed et doctor gencium, Hebreorum ii. 8, probat quod Christus habet dominium universitatis humanitus, per illud Psalmi, *Omnia subiecisti sub pedibus eius: in hoc,* inquit, *quod omnia ei subiecit, nihil dimisit non subiectum ei.* Sed cum nos simus fratres Christi, filii adoptivi, coheredes sui, sequitur per idem quod omnia sunt nobis subiecta, eciam ipsemet Christus.

3. The righteous therefore has all things, except sin, which is incompatible.

Iusti ergo sunt omnia, non tamen peccata, quia non prosequuntur ex creaturis: ut mors et vita, virtus enim et peccatum, que sunt fines universitatis create, nulli possunt servire, licet sint iusti ad tempus qui statim excidunt a iusticia ut presciti, et quidam iusti predestinati qui finaliter perseverant; et hii solum sunt heredes regni habentes ius perpetuum pro se et suis. Primi autem, tamquam liberi tenentes, habent ad tempus pro quo serviunt sine forisfactura, omnia bona Domini secum tunc existencia: verumtamen non habent simpliciter titulum hereditarium pro suo perpetuo ad hec bona, quod non stat per defectum domini, cum limitat illis sub pena forisfacture quod omnia sua in caritate fiant D * (ut patet 1 Cor. xvi. 14); quod servicium debitum dum subtrahunt, a suo dominio excidunt; ideo non conceditur de illis quod habent omnia, sed, quantum merentur de congruo de bonis gracie et nature, omnia tunc secum existencia: sed

He is an heir; while those who fall away are but tenants-at-will, and have incomplete possession:

3. *autem:* cod. *aut.* 16. *virtus:* cod. potius *veritas.* 27. *xvi.:* cod. 14.

4. Rich. fitzRalph de Paup. Salv. ii. 3: Secundum purum sensum huius verbi *dominus,* ut supra probabimus, dominus rerum non est aliquis nisi gracia iustificante sit iustus, quales non sunt in sua concepcione filii Eve, sed *omnes nascuntur filii ire,* secundum apostolum, Eph. ii.: cod. Bodl., auctar. F. infr. 1. 2, f. 39 D.

10. Psalm viii. 6 (Vulg. 8).

12. Matth. xii. 50, Rom. viii. 15–17.

he has all things, present or future, by the eternal grace of predestination.

non habent suam beatitudinem, cum ipsam non merentur [21D (ut patet supra, capitulo secundo), nec bona futura post sui dampnacionem; predestinatis autem promittit apostolus signanter, 1 Cor. iii. 22, quod omnia sunt illorum, *sive presencia sive futura;* de preteritis autem non meminit, quia, cum dominium requirit existenciam extremorum, videtur quod preterita corrupta ante illorum existenciam non sunt sicut futura omnia, cum manent in gracia predestinacionis perpetua; verumtamen, cum omnia preterita, que iam non existunt, perficiunt dispositive ordinem seculi iam instantem, potest probabiliter dici quod omnis predestinatus habet omnia preterita vel futura, et correspondenter habet esse sempiternum in causis secundis, et iam non habet illa in propria existencia sed in effectu vel fruitu, modo quo opera bonorum sequuntur illos, ut dicitur Apokal. xiv. 13, et alibi sepe in Scriptura patet consimile; ideo etc.

X.

Four general deductions: 1. Man's lordship after the fall is larger than in the state of innocence: *a.* by the addition to the lordship of the righteous in consequence of sin, they gaining in the precise ratio of its extent;

Ex istis possunt elici quatuor veritates: prima, quod humanum dominium racione lapsus hominis est extensius et graciosius quam fuisset toto humano genere statum * inno- 22A cencie conservante. Patet primo ex hoc quod regnum universitatis occasione peccati est per dampnatos, cum appendiciis suis, extensius quam foret subducto omni peccato; et super omnibus illis dominatur quilibet beatus, ergo extensius quam dominaretur subducto pcccato. Pro asserto suppono pronunc quod tanta multitudo precise sit celestium civium, quanta fuisset subducto peccato. Ex quo patet quod, quot sunt homines vel angeli damnati, tot erunt homines, et plures quam fuissent statu innocentie ex integro conservato; et cum mors et vita omnium istorum ccdunt sanctis ad gloriam et ministerium, secundum Paulum, patet quod occasione peccati est dominium beatorum extensius et gloriosius.

b. by the minis-

Secundo confirmatur idem per hoc quod humanum genus

25. *peccato:* cod. *peccati.* 28. *damnati* marg.: cod., ut videtur, *dominati.*

2. V. supra, f. 4 D.

22A] recipit multa ministeria a Christo, qui est *magni consilii Angelus*, et a ceteris angelis, que non recepisset stante statu innocencie ex integro; ergo conclusio. Argumentum patet ex hoc quod Christus fuit minister Hebreorum (secundum apostolum, Rom. xv. 8) et omnes alii sunt *administratorii Spiritus* (ut dicit apostolus, Hebr. primo capitulo); et quod nec Christus fuisset incarnatus nec angeli taliter administrantes si nullum peccatum precesserit. Ex hoc videtur quod utrumque foret superfluum; ymmo, posito quod sic, Christus non fuisset sic passus et mortuus, nec angeli ex pugna cum dyabolo mererentur; que omnia cum serviunt beatis ad gloriam, sequitur quod tale dominium illorum est modo amplius quam fuisset.

try of Christ and the angels, consequent upon the fall;

B Tercio con*firmatur ex hoc quod predestinati pugnando cum hostibus, in virtute ducis exercitus Iesu Christi superaddunt unum genus meriti, quod pro statu innocencie non fuisset, et aliunde est equivalens vel superhabundans quantum ad graciam; ergo simpliciter est dominium hominis graciosius et premium gloriosius quam fuisset: patet consequencia, cum quia nullum triumphum laudabilem pretermittit Deus irremuneratum, eciam ultra condignum, tum eciam quia, racione lapsus, est talis gracia sincerior quam fuisset si filius adoptivus staret innocens, immunis simpliciter a peccato; gaudium ergo de triumpho superadditur beatis occasione peccati, cum constat quod, subducto omni peccato, non fuisset rebellio: unde non legi angelos astitisse hominibus ministraliter ante lapsum, cum instructi fuissent sufficienter per dominium; nec oportuisset opposuisse angelum bonum contra malum, ubi nulla adversancia astitisset: unde in signum huius dominii legitur Apok. ultimo, postquam Iohannes cecidit ad pedes angeli ut adoraret eum dulia, qui ostendit sibi ministeria: *Vide*, inquit, *ne feceris; conservus enim tuus sum et fratrum tuorum*; ubi non est putandum angelum propter urbanitatem falsum fingere.

c. by virtue of the Christian's conflict with evil

and his final victory.

1. *Magni consilii Angelus.* The title is quoted from an antiphon for the Nativity: see S. Gregory's Antiphonary, Opp. vol. iii. par. i. 658 B. Its original is the LXX. version of Isa. ix. 6, Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος.
6. Hebr. i. 14.
31. Revel. xxii. 9.

Illustrations.

Et hinc credo beatum Gregorium in cantico ecclesie con- [22B firmasse quod necessarium fuit Ade peccatum et nostrum, et felix culpa que talem ac tantum meruit habere redemptorem: felix, dico, a signo remissibilitatis, sicut urina est sana. Et huic sentencie videtur apostolus * alludere (Rom. C v. 20) quando dicit, *Ubi habundavit delictum, superhabundavit et gracia.* Sed absit ex isto concludere quod peccandum est ut bona eveniant (ut supra dictum est, capitulo sexto); quia quod bonum evenit, non est ex occasione data delicti, sed ex gracia Salvatoris. Ex quo patet quod propter istam sentenciam Christianus speraret in nomine Christi, potens victorialiter insurgere ad pugnandum viriliter pro corona, et yperduliam devocius sibi refunderet in cuius virtute fiunt hec omnia. Et sic patet illud, Luc. xv. 7, salvari ad litteram quod *Gaudium erit in celo super uno peccatore penitenciam agente, quam super nonaginta novem iustis qui non indigent penitencia.* Pro cuius declaracione suppono quod Salvator intelligat in sua parabola per centenarium universitatem creature salvandam, per ovem perditam humanum genus per Christum redemptum, et per nonaginta novem universitatem novem ordinum angelorum stancium: cum ergo Christus sit unum suppositum illius generis, qui, licet non peccavit, egit tamen penitenciam principalem pro omnibus; patet quod plus gaudendum est de illo genere quod, secundum plurem partem, est peccator, quam super universitate ordinum angelorum; ymmo super quolibet illorum peccatorum racione redempcionis et Christi conversacionis est materia plus gaudendi.

2. The restoration of man is more complete than his loss. For, dividing mankind into two generations or kinds, that of the second Adam

Secunda veritas est ista, quod totum genus humanum complecius per mediatorem Dei et hominum est redemptum quam fuit perditum: pro cuius declaracione suppono quod tota multitudo predestinatorum sit una generacio sive genus, * cuius principium sit secundus Adam celestis; et totum D

5. *alludere*: cod. *aludere*. 12. *pugnandum*: cod. *pūgnand'*. 25. *super* e corr. marg. (pro *sit per*): cui correctioni formam accommodavi proximae vocis, quae in codice *universitatem* legitur.

8. V. supra, f. 14 D. 12. Cf. 1 Cor. ix. 25, 26.

and that of the devil,

22D] genus prescitorum sit generacio pessima, cuius pater seu principium sit dyabolus. Patet ista supposicio ex modo loquendi Salvatoris: creberrime de prima dicitur, 1 Ioh. v. 18, *Generacio Dei conservat* predestinatum; de secundo, Math. xvi. 4, *Generacio mala et adultera signum querit:* et de illa loquitur Math. xxiii. 34–36, *Ecce ego mitto ad vos sapientes*, etc., *ut veniat super vos omnis sangwis iustus. Amen dico vobis, venient hec omnia super generacionem istam;* ubi nec dubium intelligit totam multitudinem prescitorum, cum Math. xxiv. 34 dicit, *Amen dico vobis quia non preteribit generacio hec donec omnia fiant.* Unde Crisostomus super illo Math. xxiii. scribit: *Omnium*, inquit, *iniquorum persecutorum homicidarum generacio una est, et si non sint omnes in tempore uno omnes sunt filii persecutorum, ipsius Caym;* et declarat diffuse continuacionem illius generacionis a gente in gentem.

it is plain that the redemption of the former is in all respects completer than its loss through sin.

Istis suppositis patet conclusio de generacione predestinatorum que ex integro est redempta. Et cum redimitur ad maius et melius dominium, ad gloriosius premium, et secundum tantam multitudinem electorum quanta fuisset servata in innocencia, patet quod complecius est redemptum quam fuit perditum per peccatum: utrum autem precise idem homines qui fuissent in statu innocencie iam salvantur, vel mixtim utriusque generacionis homines tunc fuissent, non audeo temere diffinire; sed probabiliter assero quod manet idem genus salvatum quod 23A fuit perditum per peccatum, intelligendo * modo priori per genus generative, excluso principio qui est Christus. Nam non est qui ex integro faciat bonum, usque ad illud unum exclusive; cum ipse nunquam illegaliter declinavit.

Of the whole human race some are not redeemed; some fall away;

Et patet quod de toto genere humano, aliqui sunt non redempti, ut presciti qui nunquam gustaverunt carismata caritatis; aliqui sunt redempti set non ad hereditatem vel gloriam,

13. *uno omnes:* cod. *omnes uno.*

11. Io. Chrys. in Matth. Hom. lxxiv. (vol. vii. 715 seq.), who however furnishes only the general sense of what Wycliffe gives as a quotation.

26. *Nam non est*, &c. The meaning I take to be: 'For there is no one who can do good *ex integro*, every one needs to be redeemed *ex integro* (above, l. 16), up to that *principium*, Christ, and excluding him, because he never needed redemption.'

and some persevere:

and even supposing the two former to be the more numerous, the latter have the advantage in the universal sufficiency of their salvation.

ut presciti qui a gracia exciderunt; et aliqui sunt redempti de [23A captivitate ad gloriam, ut generacio iustorum qui in gracia finaliter perseverant: utrum autem plures sunt dampnati quam salvati, sicut videtur multis Scripturam sapere, non est nostrum discutere. Non enim sequitur: '*Multi sunt vocati*, '*pauci vero electi*, ergo plures sunt dampnandi quam sal-'vandi;' cum tota generacio salvandorum et maior pars adultere sit vocata, et minor numerus est paucus respectu minoris: unde, licet perdicio sit universalior quam redempcio, ipsa tamen est prestancior ex perdicione finali prescitorum, cum ultra genus salvandorum in statu innocencie exinde perficitur, et precium sufficiens pro quotlibet mundis salvandis, si fuerint, est solutum. Et patet quod materiam superhabundans dat operacio ubique redemptoris, quia maius genus hominum redemit ad gloriam vel graciam, quam in statu innocencie salvaretur, et preter hoc creavit unum aliud genus, quod licet ex proprio peccato sit perditum, tamen cedit salvandis ad gaudium, et precium redempcionis illorum sufficiens, si non rennuerint, est inpensum: unde quod Adam habet plures filios modo licet indebite * procreatos quam habuisset subducto B peccato, est bonum sibi et ordinatum eternaliter ad perfeccionem perpetuam universi.

3. As the sinner, the more grace he has received, sins the more heavily,

a. the fault being relatively greater,

b. the act being one of aggravated ingratitude

and *c*. disobedience;

Tercia veritas sequens ex dictis est ista: Sicut peccans post maiorem graciam peccat gravius, sic resurgens post lapsum a gracia redit ad tantam graciam vel maiorem. Prima pars ex hoc videtur evidens, quod peccatum dictum formaliter est defectus amplior et per consequens maius peccatum: igitur confirmatur ex hoc quod ingratitudo prius grati, peccantis post maiora carismata, est eo maior; et omnis ingratitudo est peccatum vel sese inseparabiliter consequitur; ergo et peccatum est adeo magis grave. Et tercio confirmatur ex hoc quod omnis Deo gracior est de tanto

6. *quam*: cod. *quod*. 13. *dat* addidi e coniectura. 25. *redit*: cod. *reddit*.

5. Matth. xxii. 14.

8. *Adultere*, scil. *generacionis*: cf. Matth. xvi. 4.

Minor numerus, &c.: i.e. the righteous are *few*, as the part is small in relation to its whole, not as part to part.

32. *Omnis Deo gracior*, &c.: i.e. apparently, the more grace a man

23B] sibi obligacior, et per consequens solvendo obligacionem est inobediencior, et obliganti plus debitor, et † hec ac peccata sibi invicem in gravedine commendent. Sicut ergo cadens a gradu alciori ad situm eque bassum patitur ruinam cum paribus graviorem, sic cadens spiritualiter a maiori gradu ad non gradum simpliciter magis peccat. Et hinc dicunt doctores quod primus parens post statum innocencie non potuit primo venialiter peccavisse, quia tanto dotato virtutibus non affuisset excusacio peccandi, quantumcunque levi peccato de genere; et cum venialitas et excusabilitas a dampnacione, sicut et eorum opposita, corespondent, videtur patere sentencia: ideo (ut patet tractatu primo, de ordinacione temptacionis, capitulo quinto) primum peccatum fuit defectus submissionis, ad quod sequebatur superbia peccatum proximum actuale.

for the gravity of a sin is determined by the depth of the sinner's fall,

C * Sed pro solucione obiectuum dicitur communiter quod 'gravedo peccati potest attendi tripliciter: primo intensive, 'et sic defectus gracie Petri, a qua cecidit negando Dominum, 'fuit maius peccatum quam peccatum traditoris, posito quod 'nunquam fuerat ita grave; secundo dicitur peccatum reliquo 'gravius extensive, et sic quodlibet peccatum finalis inpeni- 'tencie est infinitum gravius quam peccatum aliquod quod 'doletur; et tercio dicitur peccatum gravius effective, in hoc 'quod magis nocet rei publice quoad sensum, et sic occidens 'plures homines vel meliores iniuste plus peccat quam gracior 'ad hoc consulens vel consenciens.' Et istam gravedinem attendunt iudices, secundum faciem solum iudicantes; et in opinione gravedinis talis peccati sensibilis, sicut et sue pene, errant plurimi putantes quod pena sensus propter eius sensibilitatem equiparari poterit pene dampni.

not by any consideration of its intention,

its extent,

or its effect:

Secunda vero pars conclusionis patet ex largitate et perfeccione divini operis, quod non potest quidquam reparare vel facere nisi augendo ipsum perficiat; cum sit Ioseph acre-

So man after falling from grace is restored the more amply:

13. *submissionis:* cod. *obmissionis.*

has received of God, the more he is bound to him; and thus by sin, in other words, by breaking the bond, is the more disobedient, and consequently a greater debtor than before.

32. Gen. xxxix. 1–6, xli. 40–45.

for if he be restored to a lower degree of grace than before,

scens et non decrescens in aliquo vel peyorans. Probatur [23C per deducens ad impossibile, capiendo a falsigrapho quod Petrus cadens a gracia, ut 2, peccando mortaliter restituatur tantum ad gradum gracie, ut 6; in qua decidat, proporcionabiliter ad istam graciam premiatus: et patet, cum gracie vie et glorie patrie correspondent, quod Petrus est parcius premiatus quam foret si in prima gracia decessisset. * Ex quo D patet quod manebit perpetuo privatus gloria correspondente gracie, ut secunda, ad quam ante lapsum habuit iusticiam; quod, stante ista dampnacione perpetua, peccatum non est plene dimissum; sed, cum manet perpetua pena peccati dampni, gravior quam aliqua pena sensus, relinquitur quod manet peccatum in beato: consequens inpossibile, cum Deus non potest remittere partem peccati et dimittere reliquam irremissam, eo quod non potest remittere culpam nisi infundat graciam que non stat in aliquo cum mortali. Et ista est sentencia Linconiensis, Armakani et aliorum doctorum concorditer.

he will be hereafter partly saved, partly damned:

which is impossible.

4. Baptism restoring from the smallest, *i. e.* from original, sin, restores to the smallest grace;

repentance adds ampler grace

and by consequence restores to more useful lordship.

Ex qua quarto patet quod, si sine superaddicione meriti peccans originaliter baptisetur, restituitur ex equo ad minimum gradum gracie, que per minimum peccatum, scilicet originale, sibi defuerat; quod si attricione vel contricione meruerit sibi secundam graciam, tunc de lege divine misericordie restituitur ad graciam ampliorem. Ex quo patet quod, sicut Deus restituit naturam lapsam penitentem ad graciam uberiorem quam fuit illa a qua ceciderat, sic restituit ad utilius dominium, tollendo omnia mala culpe. Et ex ista radice eliciunt doctores quod Christus non sanavit aliquem corporaliter nisi quem prius mentaliter sanaverat; quia si corporaliter sanavit, tunc donavit sanitatem huiusmodi corporalem, et per consequens graciam et alia queque se-

3. *ut* 2. Numerum in cod. vix legibilem ex *ij* corruptum esse suspicor. 9. *secunda:* cod. *secundo.*

5. *Gracie vie et glorie patrie.* Cf. supra, p. 40: virtutes in via et gloriam consumatam in patria.
31. *Corporalem.* Perhaps we should read *mentalem.*

23D] quuntur: quis ergo non delectaretur cum apostolo (Rom. vii. 22) in huiusmodi lege Dei, etc.?

XI.

First Objection *to our assertion* *that* a prelate has lordship, yea kingship, over his subjects:

24A * Ulterius pro istis duabus claris veritatibus, quantum pronunc expedit, argumentatur contra istas tripliciter. Videtur primo contra sentenciam quod omnis prelatus, alteri ex vocacione Dei prepositus, sit cuilibet sue iurisdiccioni subiecto vere dominus; et sic, rex constitutus super gentes et regna (ut dicitur Ieremie i. 10), nedum foret dominus, sed eciam rex eorum: quod tripliciter videtur esse falsum; 'primo ex doctrina sacri canonis, quo inhibetur prelatis sub'ditis dominari. Nam 1 Petri v. 2 prelatis dicitur, *Pascite qui* '*in vobis est gregem Dei;* et sequitur, *non dominantes in* '*clero.* Secundo confirmatur ex testimonio Originis super 'idem Ieremie iam allegato, dicentis, *Hic* (inquit) *committitur* '*prophete officium predicandi, non dominium possidendi:* tercio 'ex hoc quod homines essent sibi reciproce domini et servi; 'consequens inpossibile, cum tunc eadem persona esset 'simul inferior et superior se ipsa.'

1. *a.* 'that the prelate is not lord but minister of his flock;
b. 'that his office is to preach, not rule;
c. 'that he cannot be lord and servant at once.'

2. *Preliminary Distinction:* Every Christian has a lordship, not civil but evangelical; and such had the prophets, such have Christian prelates.

Hic oportet notare distinccionem in principio tractatus de Divino Dominio, capitulo tercio, declaratam, quod aliud est dominium divinum, aliud angelicum, et aliud humanum: ipsum autem subdividitur, cum aliud civiliter coactivum, et aliud ewangelice regimentum; primo modo non debet ecclesiasticus dominari, sed secundo modo debet quilibet Christianus modo suo dominari cuilibet; et sic prophete erant reges eorum quibus a Deo preficiebantur, et prelati tempore legis gracie sunt reges eorum quibus spiritualiter sunt prefecti, et tanto verius quam reges seculi, quo officium regendi exercent in animam. Alii vero ad regimen corporale primo

6. *sentenciam* conieci: cod. 2^{am}. 8. *subiecto:* cod. *subiecte.*

15. Orig. in Ierem. Hom. i. § 7 (vol. iii. 128 et seq., ed. C. Delarue, Paris, 1740, folio). The quotation gives the sense of Origen's argument, but does not answer exactly to any sentence of it.
20. De Dom. div. i. 3: cod. Vindob. 1339, f. 5 A, B.

As kings temporal rule

respiciunt; scio tamen quod mundani cum vulgo, solum [24A acceptans sibi * famosius, vocant solum regem, potentem B seculi communitatis, principaliter ac corporaliter humanitus regitivum; et diversificantur plurimum (ut in Hibernia quilibet capitaneus generacionis alicuius dicitur rex eorum; in Anglia vero et alibi solum dicitur rex ille qui capitaliter et politice regit provinciam sive regnum): et correspondenter ad reges vel regulos quoad corpus, oportet esse reges

conformably to civil laws,

animorum secundum ordinem se habentes; et sicut reges

so kings spiritual to the law of the gospel.

gencium utuntur iuribus civilibus pro suo regimine, ita debent reges spirituales uti pro suo regimine lege ewangelica inpermixte. Et sic intelligenda est Scriptura quandocunque attribuit Christo titulum regnandi vel nomen regis, ut patet inferius capitulo xvi. Verumtamen notandum quod in isto genere regnandi Christus Dei filius naturalis dicitur autonomatice et equivoce in comparacione ad alios filios adoptivos, quia ipse capitaliter, cum sit caput ecclesie, et alii ministraliter ut ballivi; in cuius signum tam crebro vocati sunt ministri Christi in Scriptura canonica, et precipiuntur, Marc. vi. 8, non baculum sed virgam ferre in exercendo predicacionis officium, ad denotandum quod sunt balivi Domini, habentes potestatem regendi subiacentes et sumendi stricte quantum alimenta et tegumenta exigunt de subiectis, et non ad regnum civile onuste et superflue pompando cum baculis. Unde Math. x. 10 et Luc. ix. 3, prohibentur huiusmodi grosse virge, ut exponit Augustinus xx. de Concordia. Ex istis colligitur quod Scriptura sacra, Origenes, Augustinus, et quotquot alii negaverunt dominium vel regnacionem a viris ecclesiasticis, intelligendi * sunt de dominio civili coactivo, C quod in penam peccati introductum est et viris ewangelicis propter eius inperfeccionem interdictum est.

3. *Answer to the Objection:*
a. Prelates are indeed kings,

Sed ne videar ex propriis fingere istam sentenciam, declaro istam tripliciter: primo ex hoc quod non est racio quare prefectus communitatis regimini quoad corpus foret exinde rex eiusdem, quin a maiori vel pari prefectus sibi in

2. *vocant:* cod. *vocat.* 4. *regitivum:* cod. *regitivam.* *diversificantur* e. coni. d. Herzberg-Fraenkeli: cod. *dnīsificantur.*

24C] spiritualibus foret proporcionaliter rex eiusdem; sic enim vocatur Christus rex, et consequenter eius vicarii: aliter enim non foret *sacerdos in eternum secundum ordinem Melchisedech*, qui simul fuit rex et sacerdos, ut diffuse prosequitur apostolus, Hebr. v. et infra. Huic sentencie alludit beatus Petrus (1 Petri ii. 9), sic inquiens: *Vos estis genus electum, regale sacerdocium;* ubi patet attendenti quod prelati, ymmo omnes Christiani, debent simul esse episcopi atque reges, quia ad minimum superintendendo sensibus se ipsos regere: ymmo, cum prius debent naturaliter ministrare sacram doctrinam ac eciam sacramenta, quam cohercendo regem, ideo signanter est in dicto Petri *sacerdocium* substantive suppositum et *regale* mobiliter adiectum.

but in things spiritual; kings because priests, as all Christians are.

Secundo confirmatur ex hoc quod minister vel servus, in quantum huiusmodi, respicit dominum relative; sed quilibet Christianus debet reciproce alteri ministrare, ergo et esse reciproce servus et dominus. Minor patet ex doctrina Christi (Luc. xxii. 24–27) sedantis contencionem inter discipulos, *quis eorum videretur esse maior*, per istam sentenciam quod Christianus, in quantum humilior atque in officio ministrandi diligencior, sic est maior. Unde, distinguendo domi-
D nium civile et ewangelicum (ut tactum est * superius) atque secludendo ab eis civile dominium, ita dicit, *Reges gencium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos benefici vocantur: vos autem non sic.* Ecce primo quod civile dominium est ritu gencium introductum, et potestas coactiva ex consuetudine et consensu acceptata est a populo racionabiliter commendata, quia Rom. xiii. 4, quod non sine causa portant gladium: sed quia oportet discipulos Christi, si voluerint ipsum sequi, excellenciorem modum dominandi addiscere, adicit negativam, que generaliter obligat et prosemper, dum dicit, *Vos autem non sic:* et tercio tradens regulam dominandi, subdit expressius, Marc. x. 43, 44, *Quicunque voluerit fieri maior, erit minister vester, et qui primus voluerit esse in vobis, erit omnium servus;* et subdit racionem

b. Christianity supersedes the relation of lord and servant by an universal reciprocity of service, according to Christ's precept

31. *addiscere:* cod. *adiscere.*

22. V. supra, f. 24 A.

huius, *nam filius hominis non venit ministrari sed ministrare*, [24D ut dicitur Math. xx. 8. Ex quo patet quod volens sequi doctrinam Christi in opere et sermone, obligatur ad faciendum similiter.

and the example of the popes.

Et hinc sumpsit beatus Gregorius et alii sancti pape evidenciam vocandi se non patres sanctissimos sed servos servorum Dei, non fingendo mendacia sed verba ministerio conpensando. Et patet quod dominus et servus ewangelicus non repugnant sed pocius se invicem consequuntur.

It is futile to say that 'temporal lordship is the only proper one, 'because resting on force:' for, in comparison with Christ's institution, human tradition

Unde ad pauca respiciunt qui dicunt quod 'domini temporales et non viri ecclesiastici proprie dominantur, pro eo' quod fingunt 'quod dominium, ut huiusmodi, sapit violenciam coactivam.' Idem videtur enim sic dicere et inponere Christo vel nature quod institucio sua sit solum inpropria et tradicio hominum propria atque vera; sed quid insanius? cum, notata racione positiva dominandi, * in quantum per- 25A feccionem sapit, habet verius et proprie esse ex opere creacionis et recreacionis quam ex ficticia vel deputacione peccancium cecatorum. Ideo econtra debet Christianus asserere quod divites trahentes iniuste Christicolas ad iudicia, sicut et

is improper and false;

quicunque solum civiliter dominantes, false vel inproprie dominantur; econtra presbiteri, imitatores Christi, tamquam filii carissimi: cum primi solum ex titulo humane iusticie, alii

and as to force, or sin, not it but God determines lordship;

dominantur ex titulo Salvatoris. Et quod additur racioni proprii dominii, 'sapere violenciam vel peccatum,' falsum assumitur; cum Deus propriissime dominatur universitati create, quilibet innocens vel iustus dominatur toti mundo sensibili et beati regnant tamquam veri reges super omnia bona Dei.

the civil sanction is accidental.

Et correspondenter de servicio vel ministerio est censendum sic: quod civilitas sive penalitas per accidens, racione peccati, advenit servicio et facit ipsum recedere a vera et propria racione; angeli enim serviunt Deo et homini, sicut corpus et totus mundus sensibilis spiritui creato existenti in gracia, sine violencia vel racione huiusmodi coactiva. Sed scio quod mundani temporalibus inviscati, audito de servo vel domino, statim ex infirmitate puerili applicant ad illos qui sunt consti-

15. post *in quantum*, *inquit* legitur, id quod (utpote glossam pro *in quantum*) omittere non dubitavi. 29. *civilitas*: cod. *civitis*.

25A] tuti humanitus, et locucionem de dominio vel ministerio ewangelico abiciunt tamquam vanam; non sic autem Christi discipulus vel sacre Scripture professor qui vel salutem anime vel universaliter in racionibus exemplaribus naturas considerant.

Tercio confirmatur catholice ex regula indispensabili B Christiane religi*onis qua scimus quemcunque Christianum, in quantum est donis Dei fertilior, in tantum debet esse aliis membris Christi servitute subieccior et per consequens magis servus. Argumentum patet per hoc quod quilibet servus Dei ad hoc recipit hec dona, ut aliis membris corporis Christi mistici subministret, in tantum quod aliter abutitur datis Dei; sed cuicunque aliquis subministrat, eius servus efficitur et alius eius dominus; ergo omnes Christiani debent ex regula sue professionis adinvicem esse domini atque servi. Confirmatur ex hoc quod de quanto quis magis obligatur ut serviat, de tanto efficitur magis servus. Nec abhorreat Christianus naturam servi, eciam quoad fratres; cum Christus (Math. x. 24 et Marc. x. 43, 44) ex ministerio concludit quod ministrans, in quantum huiusmodi, sit servus homini ministrato; et angelus, Apoc. xxii. 9, confessus est se esse conservum discipulorum Christi; et peccator dicitur servus peccati (ut patet Rom. viii. 21 et vi. 17); et sic corpus servit anime; et omne ministrans alteri, vel natura inferius iuvans sive proficiens, servit sibi. Ista ergo est regula Christiane religionis, qua observata non esset necesse aliam superaddere, scilicet quod serviant sibi reciproce: et id docet vicarius Christi, 1 Petri ii. 13, *Subiecti* (inquit) *estote omni creature propter Deum;* et apostolus, Ephes. v. 21, *Subiecti estote invicem in timore Christi;* et ad Rom. xii. 10, precipiuntur viri apostolici quod sint *honore invicem prevenientes*, quod fit quandocunque quis meritorie iuvat fratrem ad portandum C * onus ecclesie, redendo sponso amorem debitum: unde et precipit apostolus, *Alter alterius onera portate* (ad Galat. vi. 2).

c. The Christian is bound to use his gifts to the service or ministry of others;

so that (as before) all Christians are reciprocally lords and servants.

Sed adhuc non deprehenditur fucus sophisticus supra tactus, quod homines, reciproce se maiores et minores, sint

4. This general principle of reciprocity

10. *hoc*: cod. *hec*. 15. *quod* in cod. bis legitur. 20. *xxii.*: cod. 9.

rests upon the double constitution of man, and the mutual service of body and soul; so that he is bodily the inferior of himself or anyone else spiritually:

sibi invicem servi et domini. Solucio vero stat in hoc quod [25C omnis homo cum sit duarum naturarum, utraque (scilicet corpus et anima) servit sibi ipsi et cuilibet iusto, si sit in gracia; et sic secundum naturam corpoream est inferior quam ipse vel alius frater suus est secundum spiritum, et sic est servus ac dominus sui ipsius. Et sic diceret logicus quod non oportet, si servus, in quantum talis, sit secundum aliquam naturam inferior quocunque domino suo, quod simpliciter sit ipso inferior; sed satis est quod secundum racionem qua

but Christian service brings with it superiority,

servit. Verumtamen logica Scripture est concedere quod Christicole invicem servientes sunt sese maiores; et exinde non sequitur quod sint maiores quam sunt secundum aliquam racionem, sed sufficit quod sint reciproce alique raciones pre-

and thus spiritual lordship and service are not mutually repugnant.

cellencie. Unde maioritas et minoritas ewangelica propter suam spiritualitatem, sicut dominium et servitus ewangelica, non repugnant: unde Veritas, Luc. xxii. 27, dicit quod *Maior est qui recumbit*, et tamen se ipsum dicit in medio stare ministrantem; et sic ille qui se ipsum exinanivit inferioravit se suis discipulis. Unde apostolus, ad Philip. ii. 2, 3, docet hanc regulam ecclesiasticam sub hiis verbis, *Implete gaudium meum, ut idem * sapiatis, eandem caritatem habentes, unanimes,* D *id ipsum sencientes, nichil per contencionem neque per inanem gloriam sed in humilitate superiores sibimet arbitrantes.*

In one sense indeed God alone is Lord

Et revera ista sola regula sufficeret ad fundare religionem congruam toti mundo; sed in hoc gravatur Christicolla quod quilibet sit dominus, cum ecclesia canit de Deo, *Tu solus Dominus*, hoc dicitur quod dominus dicitur equivoce de Deo

and master:

et aliis (ut patet, de Divino Dominio, capitulo ii.). Unde si hoc moveret, nec concedendum esset quod aliquis preter Deum sit magister, quia Math. xxiii. 10, dicitur, *Nec vocemini*

but the other acceptation is warranted by the

magistri, unus est enim Magister vester; et tamen sanctum vas eleccionis, 2 ad Thim. i. 11, dicit se magistrum gencium:

1. *invicem:* cod. *idem.* 20. *ecclesiasticam:* cod. *ecclesiam.* 25. *gravatur:* cod. *graviter.*

26. *Tu solus Dominus*, from the *Gloria in Excelsis* in the Missal.

28. De Dom. div. i. 3: cod. Vindob. 1339, f. 5 A, B. Most of the exposition of the present chapter is closely modelled upon the principles laid down in the early part of the De Dominio divino.

25D] possunt eciam viri ecclesiastici et bene et male vocare se dominos; male blasphemando quod ex se sint domini vel usurpando sibi civile dominium, et bene effectuantur domando rebelles regule Christiane: unde quod licet Christianis reciproce vocare se dominos. example of S. Paul

Ex hoc evidet quod sancti doctores, ut Augustinus, Ieronimus, et ceteri, in epistolis vocant se dominos; et cum omne mendacium in tam perfectis viris cum tanta deliberacione conscriptum foret mortale peccatum, verisimile est quod sint sibi invicem domini sicut scribunt. Unde Augustinus in epistola xcii. ad Maximianum hereticum, qui solebat rebaptisare baptisatos, ita scribit: *Domino dilectissimo et honorabili fratri Maximiano Augustinus presbyter ecclesie catholice in Domino salutem;* et quia stilus talis directus incredulo and of the fathers.
26A posset ad scribentis * vicium imputari, sic subinfert: *Prius quam* (inquit) *ad rem veniam de qua tue benivolencie scribere volui, tituli huius epistole, ne vel te vel alium quempiam moveam, racionem breviter reddam, de eo quod scripsi, quia* (ad Galat. v. 13) *scriptum est,* Vos in libertate vocati estis, fratres, tantum ne libertatem in occasionem carnis detis, sed per caritatem servite invicem: *cum ergo hoc officio litterarum per caritatem tibi serviam, non absurde* dominum *voco propter unum et vere Dominum qui nobis ista precipit.* Dilectissimo *eciam scripsi, cum novit Dominus quod non solum te diligo sed eciam ut me ipsum;* honorabili *vero addidi, non ut honorarem tuum episcopatum, cum mihi non sis episcopus, nec econtra, neque hoc in contumelia dictum acceperis, sed ex animo quo in ore nostro debet esse,* est et non. Honorabilem *ergo te ex illa regula libenter appello, qua novi te esse hominem et novi hominem ad ymaginem et similitudinem Dei factum, et per consequens ipso iure nature in honore positum;* iuxta illud Psalmi xlviii. 13,

17. *vel te* addidi ex August. 25. *vero:* cod. *viro.* *addidi non* correxi: in cod. *non* deest. Aug. *quod addidi non ad hoc addidi.* 27. *ore:* Aug. *honore.* 29. *appello:* cod. *apello.* 31. *xlviii.:* cod. 98.

10. August. ep. xxiii. ad Maximinum (vol. ii. 30 E—31 B).

18. *De eo quod scripsi.* I leave the text as it stands, because Wycliffe had probably a bad manuscript of Augustin before him. The editions have '*Domino* scripsi,' beginning a new sentence, like '*Dilectissimo*,' &c., below.

Homo cum in honore esset, non intellexit. Ecce primo testimonium Augustini fundatum in Scriptura de reciproco dominio. Et nota secundo quod non licet fingere sermones floridos ut quod scribens sit † creature persone ad quam scribitur sancta ex eius pura gracia: * et sic de ceteris infundabilibus que ignari inferunt blasphemando; ideo etc. [26A B

XII.

SECOND OBJECTION *to our assertion of universal riches for the righteous.*

Secundario principaliter argumentatur contra predictam sentenciam per hoc 'quod videtur omnes iustos esse eque 'divites, et per consequens tam Scriptura quam vulgaris 'opinio de divitibus foret falsa.' Hic dicitur quod dupliciter dicitur *dives* satis equivoce, ut *dives in mundum* et *dives in Deum*: dives in Deum est cui Deus donat divicias; dives in mundum est qui solum ex titulo mundi habet divicias, cuiusmodi sunt omnes avari. Patet hec distinccio Luc. xii. 20, 21, ubi post parabolam de divite avaro volente ampliare horrea ad proprietarie congregandum, subditur divina sentencia, *Stulte, hac nocte repetent animam tuam a te; que autem parasti, cuius erunt?* et sequitur Veritatis distinccio, *Sic* (inquit) *est qui sibi thezaurizat et non est in Deum dives.* Et sic loquitur Salomon, Prov. xiii. 7, 8, *Est quasi dives cum nihil habeat, et est quasi pauper cum in multis diviciis sit;* et declarando quod virtutes, non estimacio mundi faciunt vere divitem, ita subdit: *Redempcio anime viri divicie sunt; qui autem pauper est, increpacionem non sustinet;* ubi patet ipsum intendere quod vere dives et pauper virtutes primo respiciunt, illos autem qui iniuste occupant bona Dei vocat *quasi divites*: et ista distinccio de divite multum confert ad

1. 'Rich,' we answer, is an ambiguous term: a man may be rich unto God or unto the world.

8. *contra predictam sentenciam* ex emendatione 2dae manus in margine additum: cod. *per dictam sentenciam.* 24. *sunt:* Bibl. *suae.*

4. For *persone* the text will admit *per se:* but I do not think that this makes the sentence, which must be corrupt, any the more intelligible.

9. '*Quod videtur*,' scil. 'according to Wycliffe's argument,' an attempted reductio ad absurdum.

26B] intelligendum Scripturas, quando quotlibet Scripture sint in- C telligentes divitem utut * in malum, et alique ut sonant in bonum.

a. The former is truly rich:

Patet autem ex dictis istorum diversitas, cum omnis dives in Deum sit vere, large, et utiliter sibi dives; econtra autem dives in mundum sit false vel reputative dives, stricte et dampnabiliter sibi. Primum patet ex hoc quod solum dives in Deum habet verum titulum possidendi; cum, deficiente titulo illius principalis Domini, est omnis dissimiliter occupacio usurpata. Unde Apocal. iii. 17, 18, angelo Laodicie ecclesie dicit Testis fidelis et verus, *Dicis quod Dives sum et locupletus, et nullius egeo; et nescis quia tu es miser, et miserabilis, et pauper, et cecus, et nudus. Swadeo tibi emere aurum ignitum et probatum, ut locuples fias et vestimentis albis induaris, ut non appareat confusio nuditatis tue; et collirio inunge oculos tuos ut videas.* Ecce, primo, error opinionis mundane quoad suas divicias; et ecce, secundo, medicina faciendi vere divitem, emendo sapienciam caritate formatam (ut supra, capitulo vii.): quia sine caritate, que est vestis nupcialis, non habet aliquis tantum iuste, cum quanto possit carenciam divine donacionis contegere; et consequenter magna confusio est racionali creature nichil habere nisi habicione naturali ut bestie: et tunc cognosceret prius cecatus diviciis quomodo dives in mundum non est vere dives, sed solum dives in Deum quoad largitatem et strictitudinem.

for i. he has the divine title to possession;

ii. (as has appeared, supra, pp. 57, 62 seqq.) he is lord of the universe;

Patet ex dictis viii. et ix. capitulis quod omnis dives in Deum D est vere dominus uni*versi: ideo dicit apostolus sic divitibus, 1 Cor. i. 5, *In omnibus divites facti estis in illo.* Et quoad alium in mundum divitem, dicunt Augustinus et Ieronimus quod *Infidelis eciam obulo indiget*, cum nullius usum habet.

iii. he deserves eternal life:

Quoad tercium: Cum omnis predestinatus dives in Deum meretur sibi vitam eternam, omnis autem prescitus, quantum-

10. *Laodicie:* cod. *Loadicie.* 11. *quod:* cod. *que.* 26. *quod* 2da manu additum.

9. *Dissimiliter.* For the construction, compare 'nullis similiter,' infra, p. 118, l. 25.
19. V. supra, f. 15 D.
30. Cf. supra, pp. 5 seq., 20, n. 13.

cunque dives in mundum, meretur dampnacionem; patet [26D quam utiles sunt ille divicie et quam inutiles divicie mundialiter usurpate.

whereas *b.* he that is not rich from God, gets not gain but loss

Et ideo dicit Veritas, Math. xvi. 26, *Quid prodest homini, si universum mundum lucretur, anime autem sue detrimentum paciatur?* Indubie dampnificacio vel deterioracio est homini quamlibet sic ditari, quia omnis renitencia contra Deum incutit dampnum, eo gravius renitenti, quo plus innititur: sicut nitens inpingere in murum inmobilem, de quanto inpetuosius innititur, de tanto violencius prosternitur; sic nitens ditari contra insuperabilem veritatem fit de tanto pauperior.

by resisting his law.

Oportet enim secundum legem Dei invincibilem, si quis sibi lucrifaciat, quod comodum ex Deo veniat propter observanciam legis sue; ideo, a contrario antecedentis convertibilis consequenti, cum hoc non ex Deo sibi eveniat, se ipsum peccando dampnificat; quia argumentatur: Deus degradatus et in lege sua superatus desineret esse Deus, cum adversarius suus factus Deo potencior reportaret comodum rebellando, et bonum utile contingeret non ex Deo.

Therefore *c.* worldly opinion of riches is folly.

Non ergo debemus attendere iudicio vel opinioni * mun- 27A dialium reputancium solum suos vere divites, cum Scriptura sacra et vivax racio sentenciant quod quantumcunque gloriosi censeantur divites quoad mundum, si non ex observancia mandatorum ipsas possideant, se ipsos dampnificant, incidant in miserimam paupertatem. Ideo signanter vocat Veritas, Luc. xii. 20, mundi divitem stultum; et subditur racio, quia, nocte peccati, et per consequens ignorancia, precipitanter decidens, spoliabitur anima quam prius perdidit. Nam vitam suam, pro qua stulte sollicitus fuit, diaboli, quos Deus formavit ad illudendum ei false, repetent tamquam suam; et insuper relinquent abusum temporalium ex quibus dampnum percipiet, et iustus comodum omniquaque. Et revera non est maior stulticia quam inniti ad finem aliquem, ut esse divitem, per medium quod patenter inducit oppositum; et ideo mundi prudencia vocatur a beato Iacobo, tercio capitulo,

29. *stulte:* cod. *stulce.* 31. *relinquent:* cod. *relinquet.*

35. Actually, 1 Cor. iii. 19.

27A] stulticia aput Deum, et per consequens est pure stulticia. Patet totum ex duabus preclaris veritatibus supradictis.

Ex istis colligitur quod predicata a sanctis doctoribus non sunt ficta sed verissime demonstrabilia; primo quod divicie in persecucione vel fuga ut umbre fugiunt vel sequuntur. Sicut enim umbra aufugit proporcionaliter se sequentem et insequitur fugientem, sic temporales divicie aufugiunt sine conprehensione possibili affectum, a luce vera prepostere declinantem et istis temporalibus secundum faciem animi innitentem; econtra autem consequuntur ad affectum, ipsas

2. *a*. Riches are as shadows; they fly the pursuer and pursue the flier.

B postponen*tem et faciem ad solem iusticie dirigentem. Istam sentenciam insensati in inferno unanimiter confitentur, sed sensus cecatus voluptatibus et simulacris temporalium nunc non sentit. Patet idem in terminis Sap. v. 8, 9, ubi inter alia sic dicitur: *Quid profuit nobis superbia, aut diviciarum iactancia quid contulit nobis? Transierunt omnia ista tamquam umbra.*

Unde signanter comparat Lincoliensis, Dicto i., amatorem mundialium *famelico, qui intrat ortum fructiferum, in quo sunt arbores fructus suavissimos in sumitate ferentes, quorum fructuum umbras proiciunt super spinas, tribulos, et urticas. Ingressus autem declinans ad umbras, manus apprehensione, oris morsu, et lingue gustacione umbram nititur apprehendere, deglutire, et virtutem famelicam saturare, sed reperit in apprehensione punccionem, in morsione laceracionem, et in gustacione inanicionem. Sic*, inquit, *homo esuriens cibum anime, mundum ingrediens, dum non ista exemplaria virtutum que sursum sunt respicit, sed temporalia super terram, in istis diviciis punccciones sentit spinosas, que sensum mentis consequente dolore ledunt, ut spine, iuxta similitudinem Veritatis, Luc. viii.* 14, *de semine quod cecidit inter spinas.* Quod si mordendo abutitur hiis temporalibus ad suam iactanciam ostendendam, invenit laceracionem affectus, tamquam ad tribulos, que affeccio debet

b. He who seeks the shadow loses the substance.

16. *iactancia* in cod. deest: supplevi e Sap. Salom. 19. *intrat;* correxi e Lincoln.: cod. *intrans*.

18. Grosseteste, Dict. i.: cod. Bodl. 830 f. 1 c. The passage is extremely loosely quoted, and the concluding sentence introduced by 'inquit' has no precise parallel in the original.

esse continua ad Deum amandum. Quod si tercio degusta- [27B verimus voluptates carnalium, * manebit affectus finaliter C frustratus et urticatus, quia novissima voluptatis huius amara sicut absintium. Si ergo aliquid racionis in nobis vigeret, deberemus per umbras huiusmodi transeuntes reminisci veri boni permanentis, quod umbram talem proicit et sibi inniti subnixius, cum ibi solum sit solida suavitas finaliter quietata; et illa est fructus virtutum anime fundatus in Deo, quam solum iusti violentantes se ipsos per penitenciam rapiunt ascendendo. Et ista est sentencia Veritatis, quod oportet tollendo crucem regnum celorum rapere violenter, ut patet Luc. xiv. et Math. xi. 12.

c. The Scriptural use of *love* is ambiguous, according i. as it means to *desire* or *wish well*, and ii. as it is taken as a principal or secondary object:

Sed notandum pro acceptacione logice, quod *amare* dupliciter capitur in Scriptura, scilicet pro *desiderare, habere volitum*, vel pro *velle sibi bonum*, et utrumque membrum dupliciter, vel principaliter vel secundarie; unde *amare* accipitur sepe in Scriptura autonomatice, pro *finaliter* vel *principaliter diligere*, et qui sic amat vitam suam vel aliqua transitoria perdit illa, ut dicitur Ioh. xii. 25. *Odire* eciam accipitur dupliciter, correspondenter opposite, scilicet pro *nolle, habere sibi oditum*, vel pro *velle sibi malum* † *pene* ut sibi serviat; et odit temporalia, cum vult ipsa habere civiliter ut Deo placeat. Et istas significaciones oportet notare pro intellectu Scripture.

and similarly of its contrary, to *hate*.

3. Thus, *a.* he who loves riches hates them,

Ex quibus Lincoliensis elicit triplicem veritatem, primo quod omnis inordinate amans transitoria, odit ea; et omnis ordinate vel inordinate odiens temporalia, amat ea. Prima pars patet capiendo amorem primo modo: et quicunque

1. *tercio* in margine suppletum 2da manu: sicut et 3. *urticatus*. 23. *significaciones*: cod. *signes*.

12. *Luc.* xiv. Perhaps ch. xvi. 16.

13. The sense of this paragraph as well as of the following (as far as p. 86, l. 7) is taken from Grosseteste, *l.c.* (f. 1 A, B); but although the latter part is substantially a quotation, Wycliffe has entirely rearranged the sentences, omitted a good deal, and added glosses of his own. The original will be found in the Introduction, ch. ii. § 1.

21. After *malum* the manuscript has a sign of insertion, and a corresponding mark in the margin; but the words to be added are accidentally there also omitted. There seems to be a somewhat large lacuna: but, as I despair of supplying a plausible conjecture, I have punctuated the sentence as it stands.

27D * inordinate vult habere divicias, vult eas servire sue libidini; et cum create sint ut serviant ordinate voluntati hominis Deo subservientis, quod est illarum bene esse, patet quod quicunque sic amat hec temporalia, implicite odit illa; quia, ut sic, vult istorum malum esse. Secunda vero pars ex hoc liquet quod moderate contempnens hec transitoria nihil de eis cupit nisi ut ministrent Deo obedientibus, quantum ad hoc expedit, vel hominibus Deo inobedientibus, quantum ad eorum conversionem, iustam punicionem, vel aliorum utilitatem proficeret: cum ergo in hoc consistit corum secunda perfeccio, sequitur quod omnis sic odiens, contempnens, vel abiciens hec temporalia, amat ea, quia vult illa esse in fine debito quo Deus ordinat illa esse. Et sic condescendendo modo vulgari, loquitur Veritas in ewangelio de amore et odio que sese consequenter respiciunt: dicitur enim vulgariter quod affectus tantum alicui temporalium ut offendat in aliquo mandatorum, multum amat ipsum, cum tamen realiter odit ipsum; et postponens temporale propter observanciam mandati, odit ipsum, cum vult ipsum deficere a bonitate veritatis quam elegit.

since he desires to misapply, *i. e.* to injure them; and he who hates them loves them, since he desires them to fulfil their true purpose.

Secunda conclusio doctoris, quod ordinate odiens quecunque temporalia est dominus eorundem, probatur: Omnis sic odiens hec temporalia vult plene de illis conformiter, quoad predicta quatuor, ut vult Deus; sed oportet voluntatem Dei generaliter esse adimpletam, ergo et cuilibet moderate odienti hec temporalia modo dicto; et cum hoc sit servire voluntati humane, 28A * in omnibus se conformari et subici ad gaudium et profectum, patet conclusio: et iste sensus Scripture, *Omni habenti dabitur et habundabit*, Math. xxv. 29, et Prov. xii. 21, *Iustum non contristabit, quidquid ei acciderit.*

b. He who hates earthly things is lord of them; for his desire is conformed to God's will, which cannot be incomplete and requires that earthly things should serve the will of man.

Ex istis tercio concludit doctor quod inmoderate amans hec temporalia non est istorum dominus, quamcunque dives fuerit aput mundum. Probatur ex hoc quod illa non obediunt sue voluntati, cum vult in eis habere quietem et quod serviant sibi inobedienti Deo: quod est impossibile. Cum

c. Conversely, he who loves earthly things to excess is not lord of them; for they cannot serve him who is disobedient to God.

13. *condescendendo:* cod. *condescendo.* 21. *doctoris:* cod. potius *doctorum.*
26. *odienti:* cod. *odientis.*

Therefore in attempting to overthrow the order of nature, his wishes are frustrated.

ergo vult sic ordinem nature pervertere ut temporalia serviant sue libidini, eo ipso quod Deus convertat ipsa ad oppositum, ut cedant homini ad flagellum: quod si desint, torquet eum anxietas et desiderii sollicitudo; si habentur a talibus, torquet timor amittendi et solicitudo conservandi. [28A

The righteous on the contrary has full possession of true riches,

Habenda igitur sunt temporalia ut vere amentur et plene possideantur et in omnibus gaudium inveniatur. Hec doctor. Iusti eque divites, cum predestinati sint prescitis diciores (ut patet

albeit with differences on earth,

supra, capitulo ix.). Et de predestinatis est quedam differencia anotanda. Nam licet eque sint divites in via et patria, quia eandem universitatem habentes in usibus, tamen in modo habendi et in partibus dominii variantur, ut in via sunt filii Dei multis penalibus convoluti, ut patet Hebr. xi. 37, *Circuierunt in melotis* etc. Hii ergo sunt abiecti mundo, et gemendo adopcionem filiorum secundum plenam fruicionem desiderant, cuius dulcedinem nunc, ad modum pignorum, parum gustant. Patet ista sentencia Rom. viii. 23 * et B 1 Ioh. iii. 2, *Carissimi, nunc filii Dei sumus, et nondum ap-*

to be redressed hereafter.

paruit quid erimus. In patria vero regnabimus plene, fruentes Deo et utentes sine rebellione vel miseria qualibet creatura, ut patet Apoc. xxii. 5 (de beatis dicitur, *Regnabunt in secula seculorum*, et sequitur, *Scribe hec verba; fidelissima sunt*): et patet quod in patria habemus beatitudinem et multa bona, a quibus modo defficimus; sed et modo habemus multa bona que tunc non habebimus sed fructum eorum.

4. The reward is delayed for our own sakes,

Quod si argumentatur Deum iniuste tardare dando premium servis suis, dicitur quod non, sed utrobique nobis utiliter. Nam hic dat dominium nobis universitatis partibiliter succedentis, quod valet plus quam civilitas possibilis, et apertat nobis pronunc usum dominabilis competentem ad tractatum servilem utilem, iuxta illud apostoli Gal. iv. 1,

7. *doctor* addidi e coni. d. Herzberg-Fraenkeli. 18. *Carissimi:* cod. *carissini.*
23. *patet* 2da manu inter columnas additum. 29. *civilitas:* cod. *civilis.*

9. V. supra, f. 21 D.

28. *Partibiliter succedentis*, 'by way of instalment of that to come,' according to Wycliffe's loose use of adverbs, as though cases of the related noun. But I should not be surprised if he took *partibilis* not (with Ducange) as *in partes dividuus* but simply as 'partial.'

28B] *Quanto tempore heres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium;* habemus enim modo patrie sive gaudii, cum solicitudine sub temporalibus huius mundi et super vescibilibus, usum parcum, qui de quanto fuerit moderacior, de tanto est usui patrie proporcionalior; unde tediosum esset nobis, a felicitate distrahens, ac ad perdendum ius occasionem prebens, quod gloria mundi, modo primogeniti regis temporalis vel principis, floremus. Coronacio ergo, qua intrando in gaudium Domini frueremur, est adhuc in deposito aput Deum; cum nec adhuc ipsam plene meruimus nec sumus eius capaces, sed dominium nunc habemus C * cum fructu congruo: oportet enim, secundum processum Cantici Canticorum, quod fidelis anima sit primo adolescentula currens in montibus post dilectum; secundo concubina in lectulum floridum contemplacionis, tamquam dormiens, absente tamen dilecto graciosius introducta; tercio est sponsa in morte et purgatorio, de securitate beatitudinis, spe felici, fruendo sponso, omni ambiguitate postposita, affidata (et ista sponsalia erant in apostolo et multis aliis sanctis viantibus celebrata); sed quarto est regina in lecto Salomonis accepta, perpetuis ac indissolubilibus fruens sponsi amplexibus, iam plene beata. Et cum *omnia tempus habent,* patet quod non sequitur: Iste coheres Christi iam est dominus regni, ergo iam est beatus et habens quemlibet usum eius; quia usus et dominium distinguuntur. Unde signanter promittit Veritas (Marc. x. 29, 30 et Luc. xviii. 29, 30) quod relinquens civilitatem propter ipsum, contentus de titulo sui dominii, habebit universitatem bonorum hic in via, sed vitam eternam ac plenam possessionem primo in patria. Et istam sentenciam compendiose tractat Augustinus epistola xxxvii., ut dixi superius: *Fideles,* inquit, *et pii, quorum vere sunt omnia, qui nichil ex iniustis fiunt, sed inter illos tantum viventes malis eorum non obstringuntur sed*

to keep us in the way

and to fit us for final fruition.

Present lordship does not necessarily mean present use:

but if we are satisfied with the title of our lordship, we shall not fail of enjoyment of it hereafter.

3. *solicitudine:* cod. *solitudine.* 7. *mundi* in margine 2da manu adiectum. 10. *deposito:* cod., ut videtur, *deposite.* 19. *postposita:* cod. *preposita.* 32. *vere:* August. *iure.* *nichil ex iniustis fiunt, sed:* Aug. *vel ex illis fiunt vel.*

23. Eccl. iii. 1.

31. August. ep. cliii. § 26; vol. ii. 534 F, G. See on p. 25, supra.

exercentur, pervenient ad illam civitatem ubi hereditas eternitas [28C *est; ubi non habet nisi iustus locum, nisi sapiens principatum: ibi possidebunt, quicunque ibi erunt * vere sua.* Hic autem D vita nostra abscondita est in Christo etc.

XIII.

Digression on the different classes of goods, namely, uncreated good and goods of glory, grace, nature, and fortune;

Cum, secundum apostolum, 2 Cor. iv. 7, *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus*, expedit pro eius custodia, ne perdatur, gradus bonorum cognoscere, ne obmittendo bonum preponderans ex eleccione culpabili pereamus. Quamvis autem secundum Augustinum, primo Retractacionum ix., omne bonum sit fortune, nature, vel gracie, tamen sine huiusmodi repugnancia Lincoliensis distinguit quintuplex genus boni, quod et potest dupliciter intelligi: primo computando bonum increatum et consequenter bonum glorie, gracie, nature, et fortune (de quibus supra tactum est secundo capitulo); vel obmittendo bonum increatum, propter eius equivocam excellenciam, in calculacione et inserendo bonum fame, bonorum laudis, vel amicicie, medium inter bonum gracie et nature.

1. In practice we may omit the highest good and add that of reputation or friendship.

Friendship, founded not upon goods of nature or fortune, but of grace, is either the mutual relation subsisting among the virtuous or the general relation towards them of all things, from which they derive benefit.

Sed notandum quod amicicia potest intelligi quoad mundum carnaliter vel quoad Deum spiritualiter; et in hoc differunt, quia prima precise fundatur in bonis nature vel fortune, secunda vero fundatur in bonis gracie. Dimittendo ergo primam propter eius ineptitudinem, secunda potest dupliciter intelligi, vel quod sit relacio equiparancie virtuosorum se mutuo diligencium pro virtute, vel quod sit communis relacio cuilibet nature racionalis iuvantis iustum sibi similem in natura: et correspondenter distinguendum est

4. Col. iii. 3.

10. Augustin's classification is less definite. With him the highest goods are the 'virtutes quibus recte vivitur,' the principles of life: below these stand its indispensable and dispensable conditions, the 'potentiae animi sine quibus recte vivi non potest,' and the 'species quorumlibet corporum sine quibus recte vivi potest:' Retractt. i. 9. § 4 (vol. i. 13 F). The place is cited from the De lib. Arbitr. ii. 19. § 50 (p. 607 C).

12. Cf. supra, p. 44, n. 19.

15. V. supra, f. 3 B–4 B.

In the second sense the righteous has every man his friend;

28D] de inimicicia. Unde secundo modo necesse est quod iusto quilibet proximus sit amicus: et cum caritas tollit inimici-
29A ciam, * et cum inimicicia, sicut et amicicia, sit relacio equiparancie, patet quod iusto non sit possibile aliquem esse taliter inimicum; nam ad talem amiciciam sufficit mutuum adiutorium similium in natura, set iustum iuvat quilibet iniustus vel active vel passive (ad modum loquendi 1 Cor. iii. 9, *Dei adiutores sumus*), ergo conclusio. Quilibet enim actus salvati vel dampnati cedit iusto ad bonum utile, et sic Veritas vocat Iudam *amicum* (Math. xxvi. 50) et prescitum in finali iudicio carentem veste nupciali (Math. xxii. 12). Sed primo modo loquendi est iniusto quilibet proximus et ipsemet inimicus, quia Psalmo x. 6: *Qui diligit iniquitatem odit animam suam.* Et ex hoc colligitur apparencia repugnancie Scripturarum: cum enim amicicia sit benivolencia (in contra passis viii. Ethic. capitulo iv.) et non est simpliciter iusta volencia nisi in moraliter virtuoso, patet quod non sit propria amicicia in iniusto. Unde propter defectum talis noticie benivolencie reciproce et disparitatem vicii ad virtutem, videtur Salvator dicere, Ioh. xv. 13, 14, *Vos amici mei estis, si feceritis que precipio vobis; iam non dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat dominus eius:* ubi patet quod ad amiciciam requiritur mutua benivolencia, cognita inter personas consimiles in virtute. Ex quo patet quod si aliqua pars ecclesie sit sic amicus Dei, tunc amicus Christi, et
B econtra; eo quod amicicia consequitur ad virtutem.* Patet eciam quod generalis amicicia, que est mutua iuvancia, requirit graciam in altero extremorum, ut dampnati non iuvant se mutuo sed impediunt. Unde quandocunque Scriptura vocat peccatorem inimicum iusti, intelligit per inimiciciam malivolenciam non impeditivam quia observantibus caritatem cuncta proficiunt, sed peccatum perturbat relacionem equiparancie.

in the first the unrighteous has every man, and himself too, his enemy.

13. *quia:* cod. *et quia.*

15. *In contra passis.* As Wycliffe is here *adopting* the sentence of Aristotle, I suppose we should emend 'in consequencia passus,' or the like.

2. The degrees of good follow this order: fortune, nature, friendship, grace, and glory; considered in reference, not to essence, but use.

a. Goods of fortune—riches—rank below goods of grace, i. because they can be lost with less detriment,

ii. as instinct itself proves;

and iii. because nature surpasses human policy,

which gives civil position

but not natural or moral goods.

Patet ergo quod ista quinque bona fortune, nature, amicicie, [29B gracie, et glorie se habent, in ordine superhabundancie bonitatis, sic quod quodlibet posterius melius sit priori. Et suppono quod intelligimus bonum utile sive habitudinem habendi, et non bonum essencie absolutum; et probatur tunc quod melius est esse perfectum in naturalibus quam habere civiliter quotlibet divicias temporales. Probatur primo ex hoc quod ablacio bonorum fortune, cum sit homini extrinseca, non tantum inperficeret hominem, sicud ablacio bonorum nature; et cum generaliter principale tam bonum est quodlibet quam mala foret eius privacio, sequitur quod habicio naturalium sit melior quam quantumlibet magnum pretensum dominium. Secundo ex hoc quod homo instinctu naturali doctus perderet omne bonum fortune de possibili adiacens sibi civiliter propter penam corporis aufferendam; sed natura non docet commutare bonum prestancius pro minori, ergo melius est habere bona nature quam bona fortune civiliter. Tercio ex hoc quod natura, prestancior opere quam ars * humana, plus C perficit hominem dando sibi naturalia, quam policia adiciens temporalia; ergo naturalia sunt fortuitis meliora. Antecedens patet ex hoc quod civilitas est tantum inpertinens perfeccioni hominis quod stat cum eius carencia esse quantumlibet perfectum in naturalibus atque moralibus, et cum eius habicione esse quantumlibet miserum quoad naturalia et ad mores; ergo naturalia sunt perfeccioni hominis propinquiora: sed et illud determinat Boecius primo de Consolacione diffuse. Adiacencia enim civilis temporalium facit precipue divitem esse magnum in reputacione hominum deceptorum, naturalia vero in reputacione Dei, et iuvant propinquis ad virtutes: ymmo si bona fortune proficiunt, hoc est in quantum sunt media ad sustentacionem naturalium, et per consequens naturalia, ut finis illorum, sunt mediis meliora.

b. Natural goods are inferior to moral,

Secundo principaliter patet quod genus moralium sit melius quam genus naturalium accidentaliter in existencia, sic quod melius esset habere minimam virtutem moralem quam totam

3. *quodlibet* in margine adiectum 2da manu. 16. *commutare:* cod. *communicare.* 19. *adiciens* in margine additum 2da manu.

i. because the lack of the latter involves deadly sin, which is worse than the loss of any natural good;

29C] multitudinem naturalium: primo ex hoc quod ablacio cuiuscunque moralis induceret peccatum mortale, quod faceret hominem magis odiosum Deo quam cuiuscunque naturalis ablacio; cum ergo reputacioni vel iudicio divino sit standum quoad valorem appreciabilis, sequitur quod habere virtutem, quod est Deo carius, sit melius quam habere quecunque naturalia. Similiter cum habicione naturalium propter eorum

ii. because natural goods can be abused, whereas virtues cannot.

D ab*usum stat perpetua dampnacio: cum nullius virtutis habicione stat dampnacio, eo quod non contingit abuti virtutibus; ergo melius est habere virtutes quam bona nature. Consequencia patet ex hoc quod plus proficit illud bonum cum quo non stat miseria, quo non contingit abuti vel ipsum invite perdere, quam bonum condicionis opposite. Similiter, Deus nunquam appropriate dat formam absolutam superadditam, nisi sit gracia; ergo quelibet virtus (si Deo est proprium dare quamlibet virtutem moralem) est melior quam forma supposita naturalis. Argumentum patet ex hoc quod natura creata non potest induere formam superadditam, cum sit melior quam forma ex qua materialiter resultat; ergo multo magis Deus, qui non potest nisi meliorando procedere.

iii. Because the form superadded must be better than that upon which it is imposed.

c. Friendship therefore, founded on charity, is better than natural goods, since it presupposes them and superadds the merit of social communion.

Ex istis tercio colligitur, quod melius est esse in amicicia proximi fundata in caritate quam habere naturalia; quia hoc presupponit habere bona naturalia, et superaddit bonum communicacionis meritorie: sed omne meritum proximi, quoad vitam eternam, est melius quam bonum nature; ergo melius est habere hominem taliter amicum quam bonum continens naturale. Patet deduccio ex hoc: cum tali bono amicicie repugnat divinum odium sive dampnacio (cum omni bono nature stat odium Dei et eterna dampnacio); ergo melius est habere amiciciam huiusmodi spiritualem. Unde, propter prestanciam amicicie supra bona fortune, videtur sapiens, Ecclesiastici xxix. 13, *perdere peccuniam*
30A *propter fratrem * et amicum;* et propter bonum perpetuum spiritualis amicicie, Prov. xvii. 17, *omni tempore diligit qui amicus est.*

28. *repugnat:* cod. *repūgnat.*

d. The good of virtue is above that of human friendship, for it means the friendship of God

and of itself suffices to blessedness.

Of such goods there are five sorts:

that of virtuous action

and its issues, the goods of praise, honour, reputation, and friendship; all which are founded in grace

and all mutually connected.

Quarto patet quod bonum virtutis est melius quam bonum [30A amicicie humane; quia bonum virtutis, cum sit subiectum passionis, que est amicicia divina, est melius vel eque bonum cum amicicia divina: sed melius est esse amicum Dei quam esse amicum proximi; ergo melius est esse virtuosum quam amicum proximi. Hoc enim est bonum per se sufficiens ad beatitudinem, licet reliquum non ponatur, sed primum est necessarium ad salutem. Hic tamen opportet attendere quod in bono virtutis sunt quinque maneries bonorum fundate. Primum est bonum operis virtuosi, quod procedens a virtutibus intellectualibus et moralibus philosophi vocant felicitatem vie; et id dicitur ab Aristotele, primo Ethicorum, esse melius virtute, cum sit quasi fructus vel finis, gracia cuius virtutes sunt donate. Et ex operibus huiusmodi virtutis procedit bonum laudis, honoris, et fame, et consequenter bonum amicicie. Et hec omnia quinque sunt bona gracie; quia omnis virtus moralis, cum denominat subiectum formaliter gratum Deo, est donum gracie, et per idem quodlibet aliorum fundatum in gracia. Nemo enim habet amiciciam proximi nisi dominus papa ipsam sibi donaverit, et per consequens nisi prius fuerit carus Deo; et de fama dictum est supra, octavo capitulo, quod oportet ipsam fundari in gracia et terminari ad primum Iudicem arbitrantem. Unde de istis quinque modis bonorum, quod sit reliquo melius, est difficultas, cum sint contexta * adinvicem: certum tamen videtur B quod actus caritatis sit melior virtute mediante ad ipsum; honor autem differt a laude, cum laudamus lapidem ex virtute, honor autem est solum merces iusticie; virtus autem videtur esse melior, quia per se sufficiencior, quam aliqua istarum quatuor habitudinum, honor, laus, fama, vel amicicia: omnia autem hec quinque, ut sonant in bonum, pullulant ex virtute, tamquam ex per se causa ad quam consequuntur inseparabiliter, sicut passio ad subiectum; non sic autem bonum

8. *tamen* vel *inde*, lect. incert.

12. Arist. Eth. Nic. i. 10.

19. *Nemo*, &c.: apparently because the social relation is broken by excommunication. 22. V. supra, f. 17 D et seqq.

30B] virtutis ad bonum nature, nec actus ad habitum, vel merces ad meritum. Ideoque oportet efficientem secundum graciam superadditam in istis meliorando procedere; et cum multe sunt raciones boni, nil obest unum istorum habere plus de una racione boni et reliquum de reliqua. Nam virtus habet plus racionem permanencie et sufficiencie, cum *caritas non excidit* sed sufficit ad salutem: operacio virtuosa habet enim plus racionem delectabilis et utilis quam virtus; fama, de quanto est utilis, sicut laus et honor, consequitur ad virtutem, et amicicia consequitur ad posicionem extremorum observancium caritatem: unde cum hec quinque bona superaddunt virtutem, quam presupponunt in subiecto, videtur quod computando virtutem habent racionem excellencie bonitatis. Unde, quia hec bona videntur esse permixta, alii dicunt quod bona gracie, bona nature, bona sciencie, bona potestatis sive C potencie, * et bona fortune sunt quinque genera bonorum que Deus servis suis distribuit hic in via; et cum sciencia inflat aut potestate contingit abuti, patet quod virtus sit melior quam hec duo, que videntur esse bona nature, sicut alia accidencia acquisita. Sed ista consideracio plus habet curiositatis quam utilitatis, ideo ista dimissa ad propositum redeundo manifestum est.

e. Better than the four preceding goods is the end to which they are the means, viz. the good of glory; and best of all is the good uncreate, which may be classed by itself.

Quintoque omnibus istis bonis est melius bonum glorie, cum hec omnia media sint ad id. Et iterum manifestum est quod omne bonum glorie subiectum, cum sit clarivisio, sive fruicio, sive caritas consumata, vel aggregatum ex omnibus istis et dotibus utriusque nature, est infinitum minus bonum quam bonum increatum, quod est primum obiectum. Unde satis est ad divisionem boni quod aliquod est bonum inconmutabile increatum, et aliquod bonum conmutabile et creatum; et super descripcione et adherencia istorum bonorum stat tota religio Christiana: cum nemo observat religionem Christi nisi dum bonum prestancius, scilicet insensibilius, preficit in amore; nec evanescit a religione Christi, nisi dum bonum conmutabile prefert bono inconmutabili, vel

19. *acquisita:* cod. *aquisita.* 33. *nec evanescit:* cod. *ne evanescat.*

5. 1 Cor. xiii. 8.

bonum sensibile bono insensibili meliori. Sicut enim sensibilia [30C sunt minus encia et bestialibus plus cognita, sic sunt regulariter minus bona.

3. *Illustration from the Parable of the Talents:*

Unde Veritas, Math. xxv. 14, 15, comparat se ipsum homini cuidam qui *peregre proficiscens vocavit servos suos* et distribuit illis secundum gradus * triplices bona sua. Christus enim, D secundum Gregorium, peregre profectus est quando, relinquens patriam nativitatis sue, ascendendo in celestem Ierusalem, visitat limina beatorum; et cum perante fundavit ecclesiam, vocavit tempore peregrinacionis sue servos triplices, ad mercandum, ad laborandum, ad edificandum ecclesiam usque ad eius adventum ad finale iudicium.

Of the predestinate some are contemplative, some active.

De bonis vero predestinatis vocavit alios contemplativos et alios activos, ex illis constituendo ecclesiam, tamquam ex anima et corpore. Unde contemplativis dedit quinque talenta, activis duo, et generacioni reprobe dedit unum.

The talent is wisdom.

Per talentum enim, quod est maximum in mensuris ponderum, secundum Hugonem de Sancto Victore ponderans centum libras, intelligitur donum sapiencie, discernendi bonum, ad regulam Prov. xvi. 16, *Posside sapienciam, quia auro melior est.* Ista quidem sapiencia est cunctis aliis scienciis humanis preponderans.

The contemplative have five talents: *a.* to discern between good and evil; *b.* to discern the degrees of good and *c.* evil; *d.* to distinguish all good and *e.* all evil.

Contemplativis vero dat Deus, secundum elaboracionem quinque sensuum, discrecionem intellectualiter discernendi, secundum quinque gradus, de quinque dictis bonis et malis eis oppositis: primo discernendo inter bonum et malum, secundo discernendo de bonis meliora et de melioribus optima, tercio discernendo de malis peyora et de peyoribus pessima, quarto distinguendo sagaciter et universaliter omne bonum (unde Rom. xiv. 5, *Alius iudicat inter diem et diem, alius iudicat omnem diem:* et tale talentum creditur Moysen, apostolum, et alios celestes * theologos habuisse), et quinto 31A discernendo estimacione sagaci universaliter omne malum: qui autem secundum hos quinque gradus discrecionis iugi

22. *elaboracionem:* cod. *eleboracionem.*

7. Greg. Hom. in Evang. i. 9 (Opp. vol. i. 1464 seqq.), from whom in the main Wycliffe also borrows the interpretation of the different numbers of talents. He has however much enlarged on his original.

31A] meditacione informat affectum superlucratur quinque maneries actuum meritoriorum in voluntate, condelectando legi Dei de omnibus istis quinque, quodlibet quinque bonorum diligendo in suo ordine, sed bonum preponderans magis care et omnia in mensura et pondere primi boni. Oportet autem activos ecclesie inter bonum et malum scire et discutere sive discernere ac deliberacione consultiva cognoscere, quomodo bonum complendum sit in opere. Unde duplex talentum activi geminatur, quando sciencia et consilium sanum in opere conpletur: et signanter attribuuntur activo duo talenta, tum propter scienciam et consilium, tum quia satis est sibi scire et discernere inter utile et inutile et quid utilium sit magis utile: cum constat quod discutere de gradibus malorum vel universaliter de omnibus malis foret activo inpertinens, et cognoscere utiliter quidquid foret nobis utilius esset statui activi viatoris inconpossibilis. Ideo de istis quinque combinacionibus, activis solum pertinent duo membra; unde apostolus Rom. viii. 26, *Quid*, inquit, *oremus sicut oportet nescimus:* unde de bonis mediis et operibus circa illa, quod foret expedicius, solum noverunt illi qui supernaturaliter Spiritu Domini ducti, ut patet de bonis fortune et nature; cum apostolus ter rogavit Deum propter amocionem stimuli
B carnis et * non obtinuit, 2 Cor. xii. 8, 9. Sic et Moises *stulto labore* consumtus est, ut patet Exod. xviii. 18. Et multo magis nos ignoramus de multis agibilibus, quid foret nobis plus utile in bona expedicione nostra: bene ergo est sibi qui habet alteram istarum multitudinem talentorum et apponit diligenciam ad corrigendum cum Deo meritorie talentum creditum geminando, quia indubie intrabit in gaudium Domini pro labore, emendo pro talento fructum centesimum; ubi habens secundum sui capacitatem bona naturalia vel donum intellectus, et nec utitur eis speculative nec practice, sed contra mandatum Domini involvit se terrenis negociis, spoliabitur perpetuo cunctis bonis.

The active have two talents: to discern between good and evil, and to apply this knowledge to practice.

In noticia ergo istorum bonorum completa in actu vel

4. By observance of the aforesaid

12. *quid:* cod. *quod.* 26. *nostra: bene:* cod. *nostri unde.* 28. *corrigendum* ex emendatione 2dae manus inter columnas addita: cod. *colligendum.*

goods is lordship preserved.

opere stat conservacio predicti dominii, et in eorum defectu [31B eius perdicio. Nec obest istam Scripturam sensum habere alterum plus splendentem, quia campus Scripture propter eius fertilitatem in floribus est longe copiosior quam est sufficiencia ecclesie ad carpendum; ymmo in qualibet eius parte potest, cui Deus donaverit, varios flores colligere et medicinas salubres conficere, alius sic et alius sic, sine repugnancia cum summo Medico, opus proprium bonum de genere secundum donaria ad hoc data. Thesaurus ergo qui est sapiencia increata, et consequenter eius carismata, ut omnia dona gracie ac dona nature vel fortune, quantum ad eorum dominium, conservantur in homine per amorem ordinatum potencie volitive, etc.

XIV.

THIRD OBJECTION *to our assertion of the community of goods.*

Answer.

* Tercio principaliter argumentatur contra predicta per hoc C 'quod, si omnia debent esse communia, tunc non contingeret 'rapere aliena, cum quicunque qui usus fuerit bonis Dei, 'iuste ipsa occupat tamquam sua.' Hic dicitur quod prima consequencia non valet, cum formaliter sequitur oppositum.

1. This community is proved by man's obligation of being in grace, for as such he is lord of all things,

which therefore men, being many, must hold in common.

Pro cuius intellectu sunt tria dicenda per ordinem: primo quod omnia bona Dei debent esse communia. Probatur sic: Omnis homo debet esse in gracia, et si est in gracia est dominus mundi cum suis contentis; ergo omnis homo debet esse dominus universitatis: quod non staret cum multitudine hominum, nisi omnes illi deberent habere omnia in communi; ergo omnia debent esse communia. Et ista racio notatis predictis daret cuilibet catholico plenam fidem. In cuius confirmacionem Veritas cum suis discipulis aufugit proprietatem sed habuit temporalia in communi (ut patet posterius),

25. *hominum:* cod. *hominem.*

15. The previous two objections, to which Wycliffe's answer is contained in chaps. xi. and xii., oppose (1) his doctrine of *lordship* by that of the Christian *ministry*, and (2) his doctrine of *possession* by the Scriptural language concerning *riches.* The present objection attacks his doctrine of the *community of goods* by arguing that on his shewing robbery can have no existence, in other words, that the universal possession claimed for the righteous can be itself nothing but mere robbery.

31c] et post eius ascensionem erant eius discipulis omnia communia; *dividebatur enim singulis prout cuicunque opus erat*, Act. iv. 35.

Secundo restat tollere obiectus sophisticos qui volant communiter contra id. Primo videtur 'quod perirent pollicie, 'cum nullus curat de rebus communibus.' Sed declarabitur posterius quod, observata ista lege, foret policia optime conservata; et quod plurimi minus curant de bonis communibus, est peccatum; et per consequens non infirmat quod omnia debent esse communia, quia indubie quilibet maxime curaret de bonis communibus. Probatur: Proporcionabiliter
D sunt bona diligenda ut sunt meliora; * bona comunia sunt optima; ergo sunt maxime diligenda. Maior supponitur ex proximo declaratis: et minor patet de prima veritate que est communissimum; et cetere veritates, ut universaliores, sunt prius intente a natura et per consequens meliores; ymmo, considerando racionem utilitatis et profectus, patet quod universaliora magis proficiunt, quia instar Dei magis causant et sunt ad plura maxime requisita; ymmo, cum generaliter tam bonum sit aliquid quam mala foret eius privacio, et generaliter minus mala foret privacio particularioris quam universalioris, patet quod generaliter minus bonum est particulare suo universaliori. Minor patet per deducens ad impossibile, capiendo a falsigrapho quod non sit magis malum non esse animal quam non esse hominem: contra, primum tolleret omne bonum hominis et insuper omnia alia bona omnium aliorum animalium, ergo ablacio generis animalis, cum magis bonum tolleret, foret simpliciter magis mala. Et idem est argumentum de quocunque communiori, respectu sui minus communis. Unde (ut alias declaravi) non est possibile Christianam religionem infringere, nisi ex inordinata affeccione, preponendo veritates particulares veritatibus com-

2. If it be said 'that such a theory destroys government, because "every one's business, no one's business"'

a. I reply that our disregard of a duty does not make it less a duty.

Goods in common are most to be cared for, because the universal is by nature better than the particular:

5. This, like the following objection, is taken from Arist. Polit. ii. 1. See especially the sentence (in the old version): Quod enim multorum commune est, in eo minima adhibetur diligentia, nam de propriis maxime curant homines, de communibus autem minus quam quantum singulis competit: vol. iii. f. 120 verso (ed. Venet. 1550).

munibus. Econtra Christus plus dilexit speciem humanam [31D quam humanitatem propriam, et generaliter veritatem communem plus quam veritatem privatam: nec potuit fecisse oppositum, cum sua dileccio correspondet, ad secundam, bonitati rei dilecte; sed communia sunt privatis generaliter * meliora, ergo etc. 32A

so that b. possession in common is more beneficial than possession in severalty:

for i. as lordship rests on charity, the more lords, the more charity;

ii. numbers add strength;

iii. the end of the thing used is to minister to the right use of men,

and this is the better attained, the more numerous the users,

Ymmo, plus accedendo ad sensus philosophorum sensibilium, simpliciter melius esset quod datum usibile foret communicatum cuilibet individuo humani generis, quam quod esset proprium soli Petro; et idem est argumentum de quocunque consimili. Probatur primo ex hoc quod, omni homine observante caritatem, omnis homo foret dominus dati usibilis; et solo Petro observante caritatem, solus Petrus foret eius dominus (ut patet ex dictis): sed melius esset quod omnis homo foret in caritate quam quod solus Petrus sic foret; ergo melius esset quod datum usibile esset commune omni homini quam quod esset proprium soli Petro. Secundo confirmatur ex hoc quod communicacio multorum dominorum super eodem usibili meliorat et roborat eorum dominium; sed quanto dominium est forcius est melius; ergo melius est quod multi communicent dominando in eodem quam foret dominacio propria uni soli. Argumentum patet ex hoc quod multorum communicacio in caritate roborat caritatem, et cum illa sit fundamentum dominii mensurans dominii passionem, sequitur intentum. Tercio patet idem ex parte usibilis: nam de perfeccione secunda cuiuscunque usibilis est quod serviat ordinate hominibus ordinate servientibus Deo, et de inperfeccione sua est quod deficiat ab isto ordine (ut patet supra ex testimonio Lincoliensis, capitulo xii.); sed de quanto plures homines sibi dominantur, de tanto ordinacius et copio*sius servit ut debet; ergo melius B est simpliciter quod dominium usibilis communicetur pluribus, quam in paucioribus sit restrictum. Et confirmacio

26. *nam:* cod. *non.* 30. *xii.:* cod. 9°. *dominantur:* cod. *donantur.*

4. *Ad secundam,* sc., *essentiam.*
7. Compare the extract from Grosseteste in the Introd., ch. ii. § 1.
30. V. supra, f. 27 D.

32 B] illius est quod dominium vie sic communicatum foret similius dominio status innocencie et dominio patrie: cum ergo ista sint mensure inperfecti dominii viatoris, sequitur quod dominium vie, racione sue communicacionis, sapit perfeccionem. Secunda confirmacio est quod dominium, ut communicabile, est naturale et spirituale; dominium autem, ut repugnat communicacioni, est artificiale et corruptibile; ergo melior est condicio communicacionis in dominio quam condicio proprietatis. Et iste raciones darent cuicunque philosopho nutrito in rectis principiis plenam fidem.

such lordship being thus, α, more like that of a perfect state, and, β, more natural and spiritual.

Secundo obicitur ex hoc quod 'Aristoteles, secundo Politicorum, capitulo primo, diffuse per multas raciones vivaces 'reprobat policiam Socratis opinantis quod omnia debent 'esse communia: ymmo Nicolaus dyaconus de quo Act. vi. 5 'legitur contaminatus ex ista heresi; unde Apoc. ii. 6 dicit 'Deus episcopo ecclesie Ephesine, *Hoc habes bonum, quod* '*odisti facta Nicholaitorum que et ego odi*.' Ad illud dicitur quod sentencie philosophorum contra quos arguit Aristoteles sunt, ut plurimum, catholice et per consequens philosophice, licet raciones sue ex equivoca vel sinistra intelleccione videantur secundum corticem verborum, procedere contra istos. Capit ergo Aristoteles de Socrate quod omne bonum hominis debet esse commune cuilibet, ad quemlibet usum dandum; et sic uxores forent communiter cuilibet suppo- C nende, * et sic periret bonum coniugii vel educacio, cognacionis distinccio, parentum discrecio aut veneracio; et confusio feminarum pluris discordie, quia vinculi pacis dirrupcio contra legem nature. Unde non credo Socratem sic sensisse, sed iustum sensum solum catholicum habuisse, quod cuilibet licet habere aliquem usum utilem de quibuscunque bonis fratris; quod est catholicum, eo quod non aliter diligit proximum sicut debet, nisi complaceat sibi de bonis proximi.

3. 'The authority of Aristotle is precise against the Socratic theory about community of goods.'

Answer: Aristotle attacks an ambiguity in a doctrine which is otherwise correct, for he assumes in it the consequence that wives must be held in common.

7. *repugnat* e corr. 2dae manus in margine appositum: cod., ut videtur, *respectat*. Similiter 9. *darent*: cod. *docent*. 17. *Nicholaitorum*: cod. *Nicholaicorum*.

11. This is the *second* of the objections announced above, p. 97, but opens the *third* division of the chapter. See the register, sub fin., f. 149 B. Arist. Polit. ii. 1.

Et revera illa meritoria complacencia in bonis alterius, et [32C displicencia in nocivis, est usus prestancior quam procreacio prolis, quia actus meritorius, quo communicans comitat in bonis anime que sunt utiliora quam bona corporis: unde istum usum fructiferum docet apostolus, Rom. xii. 15, volens nos *gaudere cum gaudentibus et flere cum flentibus.*

The conclusion Aristotle attacks is a fallacy.

Et revera Aristoteles decidet istum fucum sophisticum: 'Quilibet debet habere uxorem proximi commune bonum, 'eciam quoad usum; ergo debet ipsam carnaliter cognos'cere:' cum turpissime argumentatur a superiori ad suum inferius sine aliquo rectificante consequenciam. Et forte fuit in isto errore Nicolaus diaconus: 'Si cibaria erant apostolis 'communia ad vescendum et sic de quibuscunque aliis quo ad 'usum debitum, ergo per idem uxor debet esse communis ad 'actum venericum:' sed procul a fideli logico ista deduccio. Sive autem Socrates sic intellexerit, sive non, non * D contendo; sed scio quod quilibet Christianus ex lege caritatis debet habere talem usum de quibuscunque bonis proximi, eciam malis pene (iuxta illud apostoli 2 Cor. xi. 29: *Quis infirmatur et ego non infirmor? quis scandalisabitur et ego non uror?*), et per consequens omnia positiva proximi; eciam mors et pena debent esse sua, ut dicit apostolus, 1 Cor. iii. 22.

4. No argument can be drawn from a relative term like 'wife.'

Ex istis patet quarto solucio sophismatum quibus argumentatur a disiunctis in relativis ad coniuncta; ut 'Si caput 'vel pars Petri sit meum, tunc est caput vel pars mea; si hec 'uxor sit mea, tunc est uxor mea;' et sic de similibus inaniter conglobatis. In absolutis tamen et stantibus ad relacionem pertinentem tenet consequencia a disiuncto ad coniunctum; ut, Si ista res vel hoc bonum sit meum, tunc est bonum meum, et si iste servus sit meus, tunc est servus meus; cum servus generaliter dicit ministerium vel inferioris in natura iuvamen, quia aliter angeli non dicerentur servi, Iohannes xvi. papa

15. *deduccio:* cod. *deduco.* 17. *quilibet* in cod. bis legitur.

33. I am at a loss to know why Wycliffe selects as his example the unfortunate ally of Crescentius, the anti-pope, John of Placentia. I note

32D] *servus servorum*, nec Christus formam servi accepisse. Quia tamen nomen servi, rotatum in ore politici, signat subieccionem politicam et condicionem peccati (quod tamen facit regularius in Scriptura), ideo mirantur politici quod rex sit servus plebis, vel papa servus Christianitatis, ymmo quilibet iustus servus sibi ipsi: sed dicunt quod sit servitor vel ministrator, sed non servus. Theologus autem, utens terminis 33A in sua significacione * propria, debet concedere quomodolibet talem, ad sensum expositum, servum esse. Et de substancialibus per se in genere potest probabiliter concedi disiunctim et non divisim quod Iste homo est meus, hoc corpus est meum, hoc accidens est meum; et ceteris per se in genere, que coniuncta cum possessivis sapiunt relacionem, extra racionem suam absolutam. Sed secus est de transcendentibus et divinis nominibus, ut conceditur quod Trinitas est Deus meus, et quod iste Deus est meus, quia donum mihi datum, si quidquam possideo; Spiritus tamen sanctus est meus, sed non est spiritus meus. Sufficit enim ad hoc quod aliquid sit meum, quod habeam illud aliquo modo habendi.

5. We maintain therefore that not our theory of the community of goods, but the possession of the unrighteous, involves theft.

Redeundo ergo ad propositum, conceditur quod omnis iniustus occupans quodcunque bonum Dei capit rapina, furtu, vel latrocinio aliena, ut dixi superius capitulo quinto. Ideo dixi ex ista sentencia catholica quod contingit faciliter hominem esse furem, cum in quantum incidit in mortale, abutendo bonis Dei, perdit dominium, et per consequens, iniuste, latente aut invito domino, usurpat capere aliena: ideo oportet sic arguentem sic fundare quod manet dominium cum iniusticia; quod non potest. Unde cum *videns mulierem ad concupiscendum eam iam mechatus est in corde suo*, et per consequens deest sibi eius dominium; multo magis procedens ad abusum grossiorem illicitum abutitur

22. *quinto*: cod. 3°.

this because one might else naturally understand the text as referring to John xvi., where however no appropriate passage occurs.

1. Phil. ii. 7.

20. The paragraph refers back to the original terms of the objection stated in p. 96.

22. V. supra, ff. 10 D, 11 A.

28. Matth. v. 2

alienis: et sic de quibuscunque bonis, eo ipso quod viciose [33A * presumpserit ipsa occupare, deest sibi illorum dominium; B et † quibuscunque bonis usus fuerit, quomodocunque et quicunque voluerit satis licet.

Such thieves are unrighteous prelates

Ideo concedatur conclusio adiecta in fine argumenti, et sic intelligenda sunt dicta Scripture, Ioh. x. 8, *Omnes quotquot venerunt* in officium prelacie, et non per ostium qui est Christus, *fures sunt et latrones;* quia indubie, et latenter et publice, sub nomine pastoris rapiunt aliena. Et patet ex testimonio Salomonis, Prov. xi. 24, *Alii dividunt propria et diciores fiunt, alii rapiunt non sua et semper in egestate sunt:* prima pars patet ex hoc quod communicando caritative bona fortune non abdicatur eorum dominium naturale; et secunda pars patet ex hoc quod predones non sunt domini alicuius.

and the unrighteous rich.

Et patet quomodo intelligendi sunt sancti predicantes catholice quod divites abutentes temporalibus iniuriantur pauperibus, cum illorum sint bona que superbi dissipant. Unde Bernhardus in quodam sermone (et recitat Lincoliensis de Gradibus Humilitatis) alloquitur ecclesiasticos in hec verba: *Clamant nudi, clamant famelici, conqueruntur et dicunt, In freno quid aurum? Numquid frigus repellit aut sedat esuriem? Nobis fame et frigore miserabiliter cruciatis, quid conferunt tot mutatoria vestium vel extensa in perticis vel plicata in manticis? Nostrum est quod ad oculos pascendos effunditur; nobis iniuste atque * crudeliter, inaniter expensum subtrahitur.* C Nec dubium de ista sentencia, intelligendo egenos cum pau-

7. *ostium*: cod. *hostium*. 25. *expensum*: cod. *suspensum*.

18. Bernard. ep. xlii. *al.* Tract. de Officio Episcoporum ii. § 7 (Opp. vol. i. col. 464 B, ed. Jo. Mabillon, Paris 1690 folio). Part of the quotation is corrupt: it reads in the edition, 'dicunt, Dicite, pontifices, in freno quid facit aurum? [The words are a corrupt quotation from Persius, Sat. ii. 69.] Numquid aurum a freno repellit frigus? Nobis . . . laborantibus, quid conferunt,' &c. The rest is, as usual, far from literal. Its intermediate stage in Grosseteste I have not been able to trace. His 142d Dictum (printed in Edw. Brown, Fascic. Rer. expetend. et fugiend. ii. 290 seqq., London, 1690 folio) discusses the 'gradus humilitatis' and twice quotes S. Bernard; but it does not contain the passage in the text.

23. *Extensa in perticis*. Cf. Ducange s.v. *Mutatoria*.

33C] pertate spiritus, cum illorum sint omnia. Unde beatus Augustinus, epistola xxxiii. ad Bonifacium: *Attendant*, inquit, *Donatiste ipsos, quondam suos, iam nostros socios et fraterna nobis dileccione coniunctos, quemadmodum sua teneant, non solum que habebant, sed eciam nostra que non habebant: que tamen, si pauperum conparticipes sumus, et nostrum sunt et illorum; si autem privatim quid nobis sufficiat possideamus, non sunt illa nostra sed pauperum quorum procuracionem gerimus, non proprietatem nobis usurpacione dampnabili vendicamus.* Et post probat multipliciter quod corpus Christi misticum habet omnia bona mundi: primo per illud apostoli, 1 Cor. iii. 22, 23, *Omnia vestra sunt; vos autem Christi, Christus autem Dei;* secundo per illud Sapient. x. 19, *Iusti tulerunt spolia impiorum;* et tercio per illud Prov. xiii. 22, *Thezaurizantur iustis divicie impiorum.* Ecce ydoneus testis sentencie supradicte; et indubie iste tres Scripture possunt pertinenter demonstrari, etc.

XV.

COMMENTARY ON 1 COR. XIII. 4–8.

Lordship being based on charity, we must examine the nature of charity.

Ut autem discamus acquirere et servare dictum dominium necessaria est nobis observancia caritatis, cum ad ipsam consequitur sicut passio ad subiectum: licet omnes ore fatemur nos observare in dileccione Dei et proximi caritatem; verumD tamen * discussis eius sedecim condicionibus de quibus 1 Cor. xiii. pateret quod nos mundialibus dediti sumus, a perfecta caritate plurimum elongati.

1. *Charitas patiens est,*

Est autem prima condicio caritatis in abstracto vel, quod idem est Christiani, in quantum carus Deo, quod sit *paciens.* Probatur sic: nullus amor ordinatus capit minus bonum, dimisso magis bono eque possibili, sed magis bonum; et

3. *suos* (ex August.): cod. *quod suos.* 6. *conparticipes:* Aug. *compauperes.* 14. *xiii.:* cod. 18.

1. Matth. v. 3.

2. Aug. ep. clxxxv. (otherwise known as Liber ad Bonifacium de Correctione Donatistarum) cap. ix. § 35: Ipsos certe adtendant quondam suos, &c.: vol. ii. 657 F, G.

10. Ibid. §§ 36, 37 (658 A, C): cf. § 40 (659 D).

14. Prov. xiii. 22, according to the Septuagint.

facilius esset pati propter iusticiam quam iniuriam propriam [33D vindicare, ergo ordinata caritas exigit hoc fieri. Sic enim reservatur Deo vindicta et attribuitur sibi cultus quem nemo tribueret ante lapsum: ideo de condicione perfecte dileccionis Dei est, quod homo sit paciens in adversis. Sed et hoc diffuse ostensum est tractatu primo, capitulo iii., per hoc quod nemo posset sic paciendo perdere mercedem, sed ampliorem reciperet quam posset causam propriam vindicando: oportet ergo quod quicunque voluerit acquirere mundi dominium, quod sit paciens in adversis, quia presupposicione opposita fuerit dominium mundi perditum. Ideo dicit Salvator, Luc. xxi. 19, *In paciencia vestra possidetis animas vestras.* Si ergo nemo potest possidere animam propriam sine paciencia, multo magis nec bona extrinseca vel accidentalia.

2. *benigna est,* having no enemy

Secunda condicio est quod *caritas est benigna.* Non enim sufficit pati adversa, cum fures hoc faciunt; sed oportet *diligere inimicos*, ut docet Veritas, Math. v. 44. Probatur: Quilibet debet diligere confratrem accumulantem bonum utile sibi, et specialiter si ex * eius opposito fuerit peyorandus; sed 34A quilibet inimicus iusto cooperatur in bonum, multipliciter sibi proficiens (ut supra, capitulo xiii.) et ex eius odio incurritur magnum dampnum; ergo conclusio. Et hinc dicit Hugo de Sancto Victore, de Laudibus Caritatis, quod *Caritas modo mirabili non sinit aliquem inimicum, sed Deum quodammodo obligat et necessitat ad amandum:* et intelligendo inimicum solum istum qui dampnificat vel peyorat, indubie sequitur demonstrative, cum iusto totus mundus proficiat, quem profectum dileccionis obmissio privat; et quoad secundum patet quod licet Deus sit imperator supra leges, habens omnes leges in scrinio cordis sui, vult tamen propriis legibus conformari. Inter alias autem hec est una, quod si creatura racionalis Deum diligit, Deus eam prevenit reamando; debet ergo Deus

and obliging God to a reciprocal love

(for God is bound by his own laws,

9. *acquirere:* cod. *aquirere.* 10. *fuerit:* cod. *fuit.* 18. *accumulantem:* cod. *acumulantem.*

21. V. supra ff. 28 D, 29 A.

22. The general sense, but nothing approaching the exact words, is to be found in the tract cited, Migne clxxvi. 974 B–975 D.

34A] implere hanc legem, ut innuit Ysaie quinto capitulo: *Quid enim debui ultra facere vinee mee et non feci?* Inpertinens enim fuisset Deitatem asserere istam negativam de debito, nisi poterit obligatorie debuisse. Ideo dicunt aliqui doctores quod aliqua est debicio ex gracia promittentis et aliqua de subieccione indigentis: prima convenit Deo cum summa libertate; unde Augustinus super Psalmos dicit quod Deus avarum alloquitur sic de facto: *Da mihi de eo quod dedi tibi; habuisti me largitorem, habe me debitorem et feneratorem.* B Talia * ergo sunt plus predicabilia quo magis vera et de virtute sermonis minus inpugnabilia. Unde sicut liberius servit religiosus Deo post votum, si sit in maiori gracia, quam secularis qui faciens actum consimilem non sic vovit, sic Deus promissioni addens iusiurandum, que apostolus, Hebr. vi. 18, vocat *duas res inmobiles*, obligatus fuit Abrahe et suo semini adimplere de necessitate promissum; et tamen summe libere pertinenter ad utrumlibet illud fecit. Sed indubie negasset se ipsum (ut dicit apostolus, 2 Thim. ii. 13), si promissionis ordinem distulisset.

albeit entirely free,

or rather because he is entirely free,

Unde istam obligacionem innuit Deus, Exod. xxxii. 10, *Dimitte me ut irascatur furor meus contra eos et deleam eos.* Non enim Spiritus sanctus, duplicem falsitatem et superfluitatem effugiens, locutus est tamquam pompator violente detentus, volens in fratrem iniuste irruere; sed sancto Moisi ligatus fuit vinculo caritatis: et hoc innuitur digito Dei nichil scribente superfluum, quando dicit, *Dimitte me.* Nec mirum quia Moises fuit in oracione et caritate tam fervidus quod oravit pro populo (ut patet eodem capitulo) sub hac forma, *Ne, queso, dicant Egipcii, Calide eduxit eos, ut interficeret in montibus:* ecce zelus precipuus pro honore divino. Et sequitur eodem capitulo, *Obsecro, Domine, peccavit populus iste*

as we learn from the history of Moses).

17. *pertinenter:* cod. *continenter.* 18. *ut:* cod. *Unde.* 31. *peccavit:* cod., ut videtur, *peccatavit.*

1. Isa. v. 4.

7. The reference appears to be to the Enarr. iii. in Psalm. xxxvi. § 6: Eia, avare foenerator, vide quid dedisti, vide quid accepturus es, &c.: vol. iii. 286 D, compared with the preceding passage from col. 285 G.

28. Ex. xxx. 12. 31. Ver. 31, 32.

*peccatum maximum; aut dimitte hanc * noxam, aut si non* 34C *facis, dele me de libro tuo quem scripsisti:* ecce quomodo sanctus iste non solum ad tempus voluit esse anathema pro fratribus, nec solum non deputari ad illud ducatus officium, sed, ut ego credo, preeligeret dampnari perpetuo, antequam eligeret tantam multitudinem sic dampnari, cum fuit inbutus in maxima eligendi et scivit quod melius fuit tantam multitudinem salvari quam se solum; cum bonum publicum prestancius sit privato.

Nec credat quis quod aliquis debet preeligere suam dampnacionem, licet positus in adopcione debet esse in tam fervida caritate quod pocius eligeret hoc quam illud, sicut pocius eligeret † angelis accionem propriam quam peccare: condicionalis enim huiusmodi non ponit eleccionem possibilem de inesse. Nec moveat quod Scriptura petit sepe delecionem hominum de libro vivencium, quia, sicut eternaliter iusti inscribuntur sic quod non possunt incipere vel desinere sic inscribi, sic eternaliter iniusti delentur sic quod non possunt incipere vel desinere sic deleri. Non enim inscripcio vel delecio sunt actus temporales sed ordinaciones eterne; sic quod delecio sit ordinacio ut persona que salvari poterit non salvetur: et de omnibus dampnandis est huiusmodi eterna delecio de libro vite et inscripcio in libro mortis vel *terra*, ut loquitur propheta, Ierem. xvii. 13.* Potest autem huius- D modi eternum contingentissime non esse; sic subest oracioni, ut voluntas Dei; ut patet alibi.

3. Charitas non emulatur

Tercia condicio caritatis est quod *non emulatur.* Patet faciliter: Caritas et invidia directe opponuntur; sed omnia huiusmodi opposita mutuo se expellunt; ergo non stat quod caritas invideat alicui, quamvis enim carus potest esse invidus, non tamen tamquam Deo: et ad istum sensum ponitur caritas in abstracto. Sicut ergo volens dominari toti mundo nedum pacienter sufferret rapinam bonorum suorum sed et diligeret

32. *nedum* addidi.

6. The meaning seems to be that Moses had so thoroughly learned the *maxim* or principle of choosing that he knew how to prefer that which was truly the more desirable.

34D] persequentem, cum tantum bonum spirituale sibi accumulat; sic eodem modo non invideret abutenti bonis suis, cum talis abusus cedat iustis ad comodum. Unde *benignitas* dicitur quasi *bona igneitas*, quia est fervor caritatis de quo Luc. xii. 49, post abdicacionem temporalium, Veritas ita dicit, *Ignem* (inquit) *veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur?* Dicit ergo caritas, cum apostolo, Gall. iv. 12, cuilibet raptori abutenti bonis suis, *Nichil me lesisti*, sed facio tibi grates cum occasionaliter profuisti.

Quarta condicio caritatis est, quod *non agit perperam:* sicut 4. *non agit perperam* enim non sufficit pati iniurias sed oportet iniuriantem diligere, sic nec sufficit a malivolencia animi sed oportet a vindicativo actu extrinseco continere. Patet illud ex dictis tractatu primo, capitulo ii. Nam inde substancia fidei est quod Deus necessario vindicat iniuriatum observantem caritatem plenius, utilius, et securius, quam ipsemet vindicaret. Ideo dicit
35A Petrus, * *Non reddentes malum pro malo nec maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes.* Non sufficit cognoscere modum paciendi malum (ut docet primum iugum proprietatum) aut continere a malo inferendo proximo (ut docet secundum iugum), sed oportet Christianum cavendo malum 5. *non inflatur,* in se ipsum non inflari superbia, sed senciendo humiliter de se ipso oportet quod non presumat ex dignitate propria uti aliquibus bonis Dei nisi pure ad regulam, quantum expedit, ut reccius serviat Deo suo. Patet ex hoc quod caritas con- 6. *non est ambitiosa,* traria omni peccato erat. *Inicium omnis peccati est superbia*, Eccli. x. 15 dicitur: quia ambicio, que est appetitus inordinatus honoris proprii, est filia superbie, patet quod caritas est sibi contraria. Sicut enim Deum nemo perfecte diligit qui ex cecitate de suis naturalibus inturgescit, sic nec aliquis dum supra legem aut ordinacionem divinam excellenciam inutilem in ecclesia Dei querit; que duo si assint homini, non caperet de temporalibus ad victum vel ornatum, nisi quantum esset ad Dei honorem et utilitatem ecclesie, et tunc statim caperet hic a posteriori vulpeculam: 'Mundus exigit ut persone graves in

12. *a vindicativo:* cod. *ab iudicativo.* 35. *a posteriori:* cod. *ap9*[i].

17. 1 Pet. iii. 9.

'victu et ornatu bona ecclesie sic expendant; ergo sic est [35 A 'faciendum:' tolle ambicionem et nega argumentum: 'In-'imicus, ut dyabolus, caro, vel mundus, hoc exigit; ergo 'dandum:' indubie ipse non observat caritatem qui prefert Deo suo creaturam in dando sibi a Deo vetitum quod requirit.

7. *non quaerit quae sua sunt,*

Ex istis patet septima condicio caritatis, scilicet quod *non querit esse proprietarius* sed habere * omnia in communi. B Sicut enim evitat scandalum fratris, sic prefert bonum publicum; cum sit ipsum esse melius et per consequens eligibilius, eo quod dominium foret sic extensius, famosius, et clarius, ut patet ex dictis x. et xiv. capitulo. Et patet quod faciendo oppositum mala eleccio repugnans caritatis regulis est in culpa.

8. *non irritatur,*

Ex istis patet octava caritatis condicio, scilicet quod tanta inest sibi mentis tranquilitas quod *non irritatur*, licet fuerit persecuta vel postposita in usu temporalium vel honore. Patet ex hoc quod habet artem plus amandi prestancius, sed scit quod melius est bonum meriti et virtutis quam bonum nature, fortune, vel mundani honoris; ideo pacificat mentem, ne prosiliat sic in iram: scit enim, quod omnia tam bona quam mala sibi ministrant.

9. *non cogitat malum;*

Ex quibus nona caritatis condicio, quod *non cogitat malum*, machinando vel solicitando quomodo vindicando adversantibus obviaret. Patet ex hoc quod commisit causam suam in manu scrutantis corda: et eo ipso quod sic faceret, inaniter et anxie laborando causam propriam inficeret. Studeat ergo quomodo placeret Domino qui pro iusticia sua vindicaret, et non diffidendo de isto, tamquam aliter Deus iniuriam propriam non vindicaret.

10. *non gaudet super iniquitate,*

Sed quia posset ex dictis credi quod caritas provocaret ad malum culpe, cum sit sibi tam utile, ideo obviat decima caritatis condicio, quod *non congaudet super iniquitatem*, id est, non gaudet ex deesse peccati, quod secundum Augustinum

15. *postposita:* cod. *proposita.* 27. *non* addidi e coniectura.

11. V. supra ff. 21 D, 22 A, 32 A.

31. E. g. Tract. i. in Ioh. ev.: Peccatum quidem non per ipsum factum est: vol. iii. pt. 2. 294 C: et passim.

Deesse peccati: 'the non-existence of sin,' an awkward expression which the context shews to mean 'sin which has no real existence.'

35B] non habet causam efficientem sed deficientem. Cum tamen C foret * ceca vel stulta iniquitas gaudens ex hoc quod proximus suus peccat, verumtamen cum omnia tam bona quam peccata cooperantur sibi ad bonum, et per consequens de omni peccato habet gaudium; patet quod gaudet cum suo Iudice, cui se commisit, cum omni veritate peccati, scilicet pene, vel profectu qui inde evenit: nisi enim ista consequerentur peccatum, non esset veritas ipsum esse, ut patet supra capitulo iii. Et sic de eodem gaudet et tristatur secundum dispares raciones; ut gaudet cum Deo quod peccatum est punitum, et tristatur vel dolet in via quod quis peccat, quia iam in patria non erit amplius luctus vel dolor. Ideo maluit apostolus in condicione decima caritatis dicere negativam, cum caritas ista manebit in patria.

11. *congaudet autem veritati;*

Ex istis duodecimo colligitur fortitudo mirabilis caritatis, scilicet quod *omnia suffert:* considerat enim quod Deo et cuilibet creature per peccatum iniuriatum est (ut ostenditur superius, capitulo v.); et cum adherendo Deo uno Spiritus sanctus conportat, ymmo supportat, cum qualibet creatura, patet quod difficilius suffert quam sustinens quodlibet ponderosum. Et racio istius est terciadecima condicio caritatis scilicet quod *omnia credit* divine ordinancie subiacere. Aliter enim non esset iustus tollens spolia impiorum, laudans victricem manum Domini, hoc est, sapienciam vincentem maliciam (ut exponitur tractatu primo, capitulo vi., et tractatu secundo, D capitulo xiv.); et tunc indubie * caritas in fide deficeret. Quod inde sit possibile quod virtutes theologice sunt connexe, patet quod *omnia sperat* sanctis cedere ad gloriam (ut probatum est superius, capitulo x.). Et cum virtus tante fulcita diuturnitate expectacionis non frangitur, patet quintodecimo quod *omnia* longanimiter *sustinet,* quodlibet pro suo tempore, secundum quod Dominus cui utiliter ordinavit.

12. *omnia suffert,*

13. *omnia credit,*

14. *omnia sperat,*

15. *omnia sustinet.*

16. *Charitas nunquam excidit.*

Ex istis ultimo colligitur quod, cum perfecta caritas iam

18. *uno:* cod. *unus,* nisi potius *verus* sit corrigendum. 25. *secundo* conieci: cod. 3°.

8. V. supra, f. 7 B. 17. V. supra, ff. 10 D, 11 A. 29. V. supra, f. 23 A.

descripta habet virtutem perseverancie tam connexam, quod [35D ipsa *nunquam excidit*, sed, aliis virtutibus deficientibus secundum illud inperfeccionis quod dicunt formaliter, caritas vigoratur. Induat ergo quicunque politicus istam vestem nupcialem et fruatur ea in via, cenando cum Domino quantumcunque voluerit omnibus bonis eius. Et ista est declaracio Lincoliensis, quomodo licet iusto uti utiliter, quandocunque et quocunque voluerit, bonis Dei. Cum ergo sine induicione tunice quicunque abutitur bonis Dei, patet cum quanta diligencia debet Christianus eius consuicioni insistere. Et patet quam philosophice Hugo, de Laude Caritatis, asserit quod fortis ut mors, ymmo supra mortem, dileccio, quia non morte intercedente dissolvitur sed pocius vigoratur, que neminem spoliando vel a quoquam auferendo aliquid, omnia facit sua. Nam eo ipso quod in aliquo quidquam diligit, suum facit; unde sue fortitudini nichil potest resistere cum omnia sibi subicit, eciam inimicos sibi * servire cogit: et iste est alius 36A testis ydoneus pro sentencia sepe dicta, etc.

XVI.

APPLICATION OF THE RULES OF CHARITY: 1. The sign of our having it is the preference of the eternal good above the temporal, *a.* by seeking it, *b.* by thinking upon it,

Quicunque ergo voluerit uti hiis temporalibus iure dominii naturalis, videat si hec signa caritatis sibi conveniant; ymmo, cum multitudo confusionem pariat, videat si, secundum quinque talenta declarata superius, pro querendo bono incommutabili supra bonum commutabile laborat obnixius: secundo si habita sint illa caritatis (cum ibi sit amor ubi mentis oculus), videat utrum bonum incommutabile supra bono commutabili meditatur frequencius: tercio, cum dolor perditi et amor habiti correspondet, videat si plus dolet propter sentitam carenciam caritatis quam propter amissionem boni utilis temporalis: que signa si assint satis secure, potest uti, iure naturalis dominii, bonis Dei. Et sic intelligendum est illud Apok. iii. 18, *Swadeo tibi emere aurum igni-*

c. by feeling its loss heavier than that of anything temporal.

22. *pariat:* cod. potius *pareat.*

11. Hugh of S. Victor, ubi supra, col. 971 D.
23. V. supra ff. 30 D, 31 A.

36 A] *tum ut locuples fias: aurum ignitum* est talentum quintuplex supradictum, rutilans caritate, etc. Licet autem me ipsum senciam a predictis caritatis regulis plurimum elongatum, velle tamen utriusque adiacet; et predictas regulas scio infalibiliter esse veras; nec ullum divitem esse sine titulo caritatis, de qua nemo digne loquitur, nisi ipsam habuerit et sine duplicitate, secundum quod dictat cor interius, ex-
B terius verba componit: scio * in quantum secundum doctrinam ewangelicam, que prohibent,—aut caro, mundus, atque dyabolus. Nam solum tria genera hominum excusarunt se a cena Christi, ut patet Luc. xiv. 18–20: scilicet, peccato diaboli irretiti qui, aspirantes dominia civilia, *villam emunt;* citra mundialia negociantes, qui *emerant iuga boum;* et carnalibus dediti qui *uxores duxerant:* omnes enim isti, propter defectum affectus quo in Domino tenderent, sunt caritatis expertes, et per consequens veri dominii atque dulcedinis veri boni.

Pro cuius declaracione oportet primo supponere (ex dictis tractatu de Divino Dominio, capitulo xxiii.) quod universitas creata sit medium opacum inter racionalem creaturam et Deum suum, qui supra dictam universitatem lucem habitat inaccessibilem. Secundo supponitur quod racionalis creatura habet potenciam penetrandi totam universitatem creatam in cognoscendo clare divinam essenciam. Quibus duobus tamquam fide suppositis intellectum pro stabili fundamento, suppono quod spes erigatur movens affectum ad desiderandum videre clare dictam lucem propter gaudium ineffabile consequens, exclusa omni molestia; aliter enim non negociatur, dans talentum creditum ad usuram. Sed quia secundum vocem Veritatis, Math. vii. 21, *Non omnis qui dicit sibi, Domine, Domine, intrabit in regnum celorum,* sed necesse est superaddere tercium *Domine,* pro adipiscendo
C dicto * gaudio per opera meritoria secundum regulas cari-

2. The main hindrance to charity is the sensuous universe, which is *a.* as a screen between God and man, but which *b.* the reason is able to penetrate, *c.* being stimulated by hope of fruition tending to righteous works.

8. *secundum* in margine superiori 2da manu suppletum. 21. *supra dictam:* cod. *predictam.*

18. The MSS. of the De Dom. div. break off at the 19th ch. of bk. i. and follow directly with bk. ii.

tatis; quibus tribus habitis inventus est *thesaurus in agro* [36C Scripturarum *absconditus*, pro quo tenendo ac possidendo homo calcaret totam universitatem creatam in affectu, parvipendens eam, tamquam ad quietandum inhabilem: et subiret omnem letus penam possibilem, que foret utile medium ad dictum gaudium possidendum; nec aliter habet artem vel habitum milicie spiritalis ad regnum dictum debite rapiendum. Et revera si, per inpossibile, deficeret veritas istis subtracta sermonibus, adhuc ego letus audirem istam sentenciam ad excludendum mundi solicitudines et mortis terrores. Si enim mundiales libenter auscultant tragedias ad excuciendum solicitudines et mentis mesticias, quanto magis catholicus amplecteretur gratanter istam veritatem stabilissimam, saluberrimam, et desiderabilissimam.

3. The perception and love of the highest is the true armament of the Christian;

Unde illa arma induti sunt omnes milites Christi, eius imitacione tamquam ducis exercitus pugnantes et recipientes eadem eruginamenta pro premio sive regno, ut Christus docuit instinctu, opere, et sermone; sicut testatur Augustinus et ceteri ewangelici methaphysici, docti tam experiencia quam testimonio Scripturarum: unde Hugo, ubi supra, *O insuperabilis virtus caritatis, que ipsum invincibilem superasti et cui omnia subiecta sunt et omnibus quodammodo * subiecisti, dum intus* D *amore Deus se humiliavit formam servi accipiens, factus non solum homo sed obprobrium hominum et abieccio plebis. Nam propter nimiam caritatem qua dilexit nos, continere ultra non potuit in ira sua minas suas, quominus dilectam animam inimicis exponeret pro amicis, ut mortis terrorem pariter vigorem tollat ab amicis. Si ergo caritas contra Deum fortis fuit, quanto magis contra homines prevalebit.* Hinc sancti supplicia contempnentes, ut mortem calcantes, per medias corporis fauces ad patriam revertentur, dum morientes exultant, mortique insultant, cum apostolo, 1 Cor. xv. 55, *Ubi est, mors, victoria tua? ubi, mors, stimulus tuus?* Iam non

16. *imitacione*: cod. *imitacionem*. 17. *eruginamenta*: cod. *erug^ta^*.

1. Matth. xiii. 44. 7. Matth. xi. 12.
20. Hugh of S. Victor, ubi supra, col. 974 C–975 A. But the text is hardly close enough to be called a quotation.

36D] solum *fortis ut mors dileccio* ut dicitur Cantic. viii. 6, sed mors mortis facta est Vita prima, ut dicitur Osee xiii. 14.

a truth alike supported by theology

Et istam sentenciam teneret catholicus infringibilem de virtute sermonis, si diceret quod Deus est caritas obiectiva et fructus spei, utens creatura sua ut organo ad taliter militandum. Illa autem superinduicio qua creatura ipsum induitur est fides, spes, et caritas subiectiva; et omnia ista sunt Deus secundum esse essenciale. Et si secundo dixerit cum isto doctore quod Christus sit duarum naturarum utraque, et tercio quod anima hominis sit eadem persona cum homine, tunc consentiret logice illius sentencie.

and philosophy:

37A Unde et ista est sentencia * Aristotelis, in De Pomo et comentariis, et xii. Metaphysice, consideracione xviii., dicentis, quod *ultima prosperitas est intellectum humanum coniungi forme prime:* et consideracione xxxix., dicit quod *intelleccio Dei eterna qua comprehendit se est maxime voluptuosa, sicut intelleccio nostra, quando intellectualissime et pure comprehendimus nos ab illo dependere, licet in nobis maneat parvo tempore.* Si ergo philosophi infideles racione et experimento convicerant quod optima opera hominis in optimo intelligibili consistant, quanto magis tempore gracie, quibus *virtus Altissimi obumbravit* in quantum incarnata mediavit inter nos et Deum, docens nos terrena despicere et colligendo omnes vires, intellectum, et affectum, in Deum proicere. Ipse enim est umbrosum oculo mentis circumdatum, ut, exclusis solicitudinibus temporalium, sequuntur ipsam in vita et moribus.

whereas, 4. the love of the sensuous is a barrier against the love of God;

Ex istis formetur racio sic: Quelibet intencio et affeccio temporalibus in fide, quanto requiruntur ut media ad dileccionem Dei fulciendam, distrahit ab amore Dei, et per con-

13. *xii.:* cod. 2º. 13 & 15. *consideracione* conieci: cod. *conco* vel *conto.*
17. *quando* in margine additum 2da manu.

12. The reference to the spurious book De Pomo (printed in the older Latin editions of Aristotle, e.g. that of Gregorius de Gregoriis, Venice 1496 folio, ff. 370–373) appears to concern no more than the general principle announced in the following sentence, the quotations in which are discoverable in the Metaph. xii. 18 and 39, read in the light of Averroës' commentaries *ad loc.*

21. Luke i. 35.

being of three sorts,

sequens destruit vel minuit caritatem: huiusmodi est triplex [37 A dileccio supradicta; ergo illa est a quolibet catholico precavenda. Et hinc dicit Ioh. prima, ii. 16, *Omne quod est in mundo aut est concupiscencia carnis* quoad gulam atque luxuriam, *aut concupiscencia oculorum* quoad affeccionem indebitam mundanorum, *aut superbia vite* * quoad peccatum dyabolicum: cui B concorditer beatus Iacobus adoptat sapienciam trimembrem; scilicet, quod est *terrena*, etc. Unde hii tres doctores, scilicet Christus, Iohannes, et Iacobus de istis tribus peccatis variunt quoad aliquam excellenciam anteponunt, scilicet Christus peccatum dyaboli, Iohannes peccatum carnis, et Iacobus peccatum avaricie sive mundi. Nam peccatum dyaboli est primum, et primum spiritualitate, generacione, et tempore, ut patet tractatu primo, capitulo ii.; peccatum carnis est primum quoad hostis applicacionem atque nocenciam, cum *nemo leditur nisi ledatur principaliter a se ipso*; et tercium peccatum habet quandam prioritatem quantum ad generalem cecitatem, cum in eadem universitate omnes peccantes velud ceci sompniferi sunt sopiti.

of the devil,

of the flesh,

and of the world.

5. For the worldly are all sunk in a dead sleep,

Unde Lincoliensis, Dicto xv., declarat quod omnes eterna temporalibus postponentes dormiunt sompno gravissimo. Cum enim sompnus secundum philosophos sit privacio senciendi

4 et 5. *concupiscencia*: cod. *concupīa*. 9. *Christus*: cod. *Crisostomus* (*Criso*⁹). 21. *postponentes*: cod. *preponentes*.

1. *Triplex dileccio, i.e.* of the world, the flesh, and the devil (supra, p. 111). 7. James iii. 15.

10. *Christus*. V. supra, p. 111, ll. 8 seqq.

15. Cf. supra, p. 58, l. 14.

20. Grosseteste, Dict. xv.: Sompnus namque fit cum vapor resolutus a nutrimento ascendit ad cerebrum et ibi infrigidatus redit et ocupat primum instrumentum senciendi ut non possit agere. In Scriptura vero comedere dicimur omne quod summe amamus et in quo summe delectamur. Cibus itaque peccatorum sunt hec temporalia summe amata in quibus summe delectamur. Fantasmata autem horum amatorum usque ad racionem pertingencia quasi vapores sunt a nutrimento resoluti ad caput ascendentes: que cum alliciunt animam ad amandum ea quorum sunt fantasmata quasi deorsum redeunt et gravant animam ocupantque eius predictos sensus ut non possunt agere: cod. Bodl. 830 f. 13 D. The entire Dictum is illustrative of the passage following in the text, but is too long for quotation.

22. Compare Vincent of Beauvais, Spec. natur. xxvii. 1–25; especially

37B] ex fumositatibus, resolutis a stomacho, obturantibus poros spirituum intrinsecus repressorum, patet quod in homine interiori mundialibus debito sit consimile. Nam vis cogitativa revolvit bonorum genera, quibus hominem interiorem pasceret, abiectis bonis infimis (ad modum loquendi apostoli, Phil. iii. 8) tamquam stercoribus, a quibus suggendus est grossus cibus epatis per venas miseraicas corde, capite, et C ceteris membris subtilibus, spiritibus educatis. Sed heu * (ut dicitur Tren. iv. 5), prelati *qui olim nutriebantur croceis iam amplexati sunt stercoribus :* omnes enim avaricie student, et, bonum terrenum infimum tractando, degenerant, et fumos opacos obfuscantes intellectum et affectum resolvunt, infrigidant, et obturant meatus per quos dona spiritus radiarent; et tunc mirum frigescit exterior homo quoad opera caritatis (quia, Math. xxiv. 12, *Refrigescit caritas multorum*) et calescit pars interior, cum quilibet peccans contra caritatis regulas mutat apparenti commodo personali (quia, 2 Thim. iii. 2 : *Erunt homines se ipsos amantes*); et tunc sensus quo eterna discernerent suis actibus sunt privati, et specialiter ac primo omnium visus quo Deum aspicerent; ipse enim non penetrat sed ad temporalia est retromissus.

Et revera tota estimacio quam sic cecati habent circa temporalia est quasi sompnium ymaginarium simulacrum, their life is but dream,

11. *infimum* e corr. 2dae manus in margine adiectum.

ch. 12: Dicimus ergo secundum Arestotilem quod prima somni causa est calor intrinsecus circa locum digestionis: qui pervenit a stomacho: et epate: et corde: et naturaliter reciprocatur .i. repercutitur a frigiditate cerebri: ad quod elevatur: et sic descendit humidum frigidum. Et propter hoc sunt multi motus dormientis scilicet quia est evaporatio ascendens et humidum descendens, &c. I quote from vol. ii. of the undated folio known to bibliographers as Mentelin's edition, Strassburg, 1473.

10. *Stercoribus.* Cf. infra, f. 51 c: Cum ergo mundi divicie sint stercora corporis Christi mistici.

11. *Fumos,* &c. Cf. Vincent., ubi supra, lib. xxix. 71: Haec intestina circumdant vene nervi et arterie: liganturque cum panniculis: et glandosa in carne sua concavitate. horum iuvamentum est: ut a stomacho digesta accipiant: et inde succum ad epar mandent: fecesque foras expellant: a superiori namque vena que vocatur porta: multe vene subtiles proruunt ad intestina: et ab intestinis ad epar. et he vocantur miseraice: per quas cibi succus ab intestinis ad epar tendit.

fantasticum illusum, cum putant se esse divites quoad mun- [37C dum, et illud quod apparenter possident non est suum. Hinc Psalmo lxxv. 6 dicitur, *Dormierunt sompnum suum et nichil invenerunt omnes viri diviciarum in manibus suis.* Mundiales enim sompnio dormiunt in hac vita, sed spoliacione corporis expergiscunt, sencientes se vacuos tam ab occupa*cione D quam iure bonorum huiusmodi; cum tunc (iuxta declarata superius, xii. et xiv. capitulis) dantur iustis. Et hinc dicitur, Ysaie xxix. 8, *Sicut sompniat esuriens et comedit, cum autem fuerit expergiscens vacua est anima eius, sic erit multitudo gencium:* et illud Ecclesiasticus explanat expressius, dicens, xxxiv. capitulo, *Sompnia extollunt imprudentes; quasi qui apprehendit umbram et prosequitur ventum, sic qui attendit ad visa mendacia: secundum hoc visio sompniorum.* In inferno autem causa sompnii est soluta, ut patet supra capitulo xii.: et conformiter loquitur Iob. xxvii. 19, *Dives cum dormierit nichil secum aufert; apperiet oculos suos et nichil inveniet.*

Mundiales ergo sompniant hic in via fecibus et opacitate terrestrium cum suis sapienciis debriati. Tales ergo sompniantes propter defectum iudicii currunt precipites, innitentes fantasmatibus tamquam bonis stabilibus. Et hinc apostolus tam crebro hortatur nos de sompno surgere, et Salvator precipue curatos instancius vigilare. Unde causam huius sompnii et incitatum vigilie post prenarrata conpendiosissime et utilissime tangit Veritas, Luc. xxi. capitulo, sub hiis verbis: *Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate, et curis huius vite.* Ecce, comessacio gulosa et vini inebriacio *in quo est luxuria*, et negociorum secularium * in- 38A plicacio in qua est accidia, gravat caput interioris hominis si terrena sapiat, et per consequens ad spiritualem sompnum excitat, et consequenter caritatem suffocat, ut patet ex sedecim condicionibus caritatis supradictis.

from which the Christian is commanded to wake;

since that sleep renders us incapable of the practice of charity.

14. *visio*: cod. *viso*. post *sompniorum, et* inseri docet codex, cuius error facile agnoscitur. 19. *sapienciis* 2da manu in margine suppletum.

8. V. supra, ff. 27 A, B, 33 C.
15. V. supra, f. 27 A–C.
28. Eph. v. 18.
12. Ecclus. xxxiv. 1–3.
25. Luke xxi. 34.
32. V. supra, cap. xv.

38A] Et si obicitur quod nemo in via observat tam stricte regulas caritatis, dicitur quod replicacio aggravat, non excusat. Nam Christus, apostoli, et multi sancti utriusque Testamenti dictam legem caritatis ad regulam observarunt: sic et nobis est observancia ista possibilis, cum sub pena peccati ad ipsam astringimur. Et hoc audenter assero quod nemo intrabit in gaudium Domini sui antequam istum caritatis gradum compleverit; cum sit trabea milicie sponsi quam vult ad sui similitudinem superindui omnem militem cenam novissimam gustaturum, ut patet Math. xxii. 11–13. Patet sic: Non est possibile aliquem esse beatum nisi habuerit caritatem indefectivam; eo ipso quod aliqua istarum sedecim condicionum defuerit, est caritas defectiva; ergo etc.

6. Our failure to observe the law of charity is no defence, since its observance is not only possible but indispensable.

Vult ergo Deus quod caritas nostra magis ac magis habundet (ut loquitur apostolus, Phil. i. 9); quod si fuerit pro statu vie completa, mortui statim sine pena purgatorii advolabunt; et si diminuta, oportet quod in purgatorio perficiatur secundum tres gradus quos apostolus commemorat, prima Cor. iii. 12, de ligno, feno, et stipula, ut Augustinus exponit, Enchiridion xv.; de istis est autem alibi longus sermo. Nunc autem sufficit dicere quod oportet salvandum decedere in aliquo gradu caritatis, sic quod in fine vite pre-
B ponat in amore Deum quolibet temporali, et quod * ex integro remittat cuilibet iniurianti offensam, iuxta illud Math. vi. 14, *Si vos non dimiseritis, nec Pater vester qui est in celis dimittet vobis:* et oportet tercio quod pure transcendat universitatem creatam, et infigatur intellectus ac affectus inseparabiliter in Deo, suspensa solicitudine cuiuslibet temporalis: et tunc pedem ponit in gaudium.

7. We must press forward to perfection, whether we attain to it on earth or not: at least we must reach such a measure of charity *a.* that we love God above temporal things, *b.* that we forgive all injuries, and *c.* that we fix our heart and mind inseparably on God.

Sicut enim punctus circumferencialis non subiacet interpretacioni diametrorum, sed centrum maxime; et alii, ut plus vel minus ab illo distincti, intersecciones proporcionales recipiunt: sic et affectus racionalis creature, qui est plus in

2. *aggravat:* cod. *agravat.* 7. *Domini:* cod. *dominii.* 11. *indefectivam* (i.e. *indefcīaz*): cod. *inde scienciam* (*inde fcīaz*). 33. *sic et:* cod. *sicut.* *qui:* cod. *que.*

19. Aug. Enchir. lxviii. § 18: Ligna quippe et foenum et stipula non absurde accipi possunt rerum saecularium, quamvis concessarum, tales cupiditates ut amitti sine animi dolore non possunt: vol. vi. 222 A.

temporalibus profundatus, plures intricaciones ac perplexiones [38B sustinet, ubi spiritualis homo, soli Deo innitens, qui est circulus intelligibilis complectens omnia, a talibus intricacionibus est immunis. Et utinam ego ac mei similes, infesti tam per mundi miserias, sciremus aliquid circumferenciam istam transcendere et, subducta dormitacione ac sompno, locum Domino, hospiti salutifero, invenire; quia secundum Lincoliensem tam monstruosum esset prelatos ecclesie pro temporalibus perturbari, quam mirabile foret astrum celi pro ventis, fluminibus, auris gelidis, vel turbacionibus sublunaribus dislocari: sed talem oportet esse erroicum, abstractum a mundi solicitudinibus; et expedit Christicolas saltem speculative cognoscere istum gradum caritatis esse a Deo exigitum, a sanctis servatum, et a quolibet salvando ante beatitudinem possidendum: sic enim cogitabimus quantum de caritate nobis deest etc.

XVII.

THE LAW OF THE GOSPEL IS SUFFICIENT for all the purposes of human life without the addition of any other law.

*Pro ulteriori declaracione illius materie sunt tria dubia C lacius disserenda: primo videtur, cum omnia debent esse communia, quod omnia iura humana superfluunt; secundo videtur quod nemo secundum legem ewangelicam debet habere quidquam civiliter; ymmo posito quod habeat, non debet pro bonis nature vel fortune, et per consequens pro nullis similiter, in iudicio contendere vel pugnare; et tercio videtur quod contra delinquentes quomodolibet in ecclesia militante, sit aliquis habens architectoriam potestatem cohercendi divinis legibus rebellantes.

1. For

Ad primum suppono ex fide quod Christus instituit unam legem, que est Vetus et Novum Testamentum ad ecclesiam catholicam regulandum: patet supposicio ex dictis tractatu primo, capitulo vii. Suppono secundo id quod in primo

12. *cognoscere*: cod. *cōgnoscere*. 30. *secundo* addidi.

7. *Lincoliensem:* perhaps in the sermon on Gen. i. 17, printed by Brown, Fascic. Rer. expet. et fug., ii. 269 sq.

17. The second main division of the book extends from this chapter to the twenty-fifth, inclusively, and treats of the relations of *divine and human law.*

25. *Architectoriam:* perhaps a clerical error for *autocraticam.*

38C] argumento supponitur, scilicet quod omnia debent esse communia: patet ex dictis superius, capitulo xiv. Ex istis argumentatur sic: Summe potens, sciens, et benivolus non ordinat inperfecte aliquid (cum eque perfecta sunt opera recreacionis, sicut creacionis, ut patet supra capitulo x.); sed Christus cepit constituere novam legem (ut patet ex prima supposicione); ergo sequitur quod ipsam consumavit. Confirmatur ex dicto Salvatoris, Math. v. 17, *Non veni legem solvere sed implere* (ut exponitur tractatu primo, capitulo vi.): si ergo ad hoc venit, indubie hoc fecit.

[*a.* it must be perfect, as the work of a perfect lawgiver.]

Item Christus est summus medicus anime humane (ut ex fide supponitur), sed non perfecte mederetur animam, tamquam sponsam carissimam quam relinqueret in terris peccabilem, nisi * relinqueret sibi unam legem sufficientem pro
D regimine debite sanitatis; ergo talem legem reliquit anime: sed ex eo ipso quod anima perfecte regitur, tunc et corpus et quidquam bonorum fortune sibi contigerit, ergo reliquit legem sufficientem ad regendum tam corpus quam animam, quam et quecunque bona fortune acciderint. Minor patet ex hoc quod regimen corporis et bonorum adiacencium consequitur ad regimen anime, sicut dominium bonorum nature et fortune consequitur ad dominium bonorum gracie.

[*b.* Being sufficient for the soul it must also be sufficient for the body,]

[since the well-being of the one involves that of the other.]

Et potest demonstrari per deducens ad impossibile, capiendo a falsigrapho quod oportet aliam legem superaddere pro corporis regimine, et simus in tempore antequam illa lex sit edita, pro quo tempore lex ewangelica sufficiens pro regimine anime est donata, et in defectum legis corporis ipsum indebite paciatur; tunc oportet consequenter dicere quod corpus non servit anime, sicut debet, et per consequens illa lex non est sufficiens ad corpus debite regulandum; et cum corpus sit servus necessarius, ad ministerium anime mancipandus, sequitur quod lex anime sit in sibi necessariis defectiva, ut pollicia illa signanter deficeret que constitueret legem

[If the body needed another law,]

[it would not be that servant of the soul which we postulate.]

9. *ut exponitur:* cod. *ut patet exponitur.* 12. *tamquam* in cod. bis legitur.
21. *et* addidi. 33. *pollicia:* cod. *pollici*[a].

2. V. supra, f. 31 C. 5. V. supra, f. 23 C.

domino, si lex non quemque subditum necessarium mancipa- [38D ret: et idem est argumentum de regimine bonorum fortune.

c. That man should supplement the law of Christ is as though he could give it its perfection, which is impossible.

Item si legem Christi posset homo supplendo perficere, cum talis supplecio se haberet per modum formalis complementi, sequitur quod perfectissimum legis Christi posset eius vicarius ordinare: consequens inpossibile, cum possibilius esset celum et terram dis*solvi, quam iota vel apicem a lege 39A Christi dissolvi (ut exponit capitulum sextum tractatus primi dictum Christi, Math. v. 18).

The addition must be either i. implied in the evangelical law, and therefore not a new law; or ii. opposed to it, and therefore wicked; or iii. unrelated to it, in which case it must suppose the imperfection of Christ's law

Confirmatur: Vel esset lex superaddita in lege ewangelica inplicata vel inpertinens vel repugnans. Si inplicata, tunc hoc declarans non superadderet novam legem, sed modo doctorum postillancium legem ewangelicam declararet. Si lex superaddita sit repugnans, indubie est iniqua, iuxta modum loquendi propheticum Ysaie x. 1, *Ve qui condunt leges iniquas.* Si sit inpertinens, supplet legem ewangelicam incompletam, et cum moderni apreciantur non errando, ut asserunt, appreciando adeo istam legem, videtur quod homines consumantes legem Christi perfecciorem quam fuit lex Christi instituunt. Et ne fiat equivocacio ex amplo ambitu signi legis, suppono quod lex ewangelica sit lex a Christo pro tempore sue viacionis exposita ad regimen militantis ecclesie requisita.

and thus be blasphemous,

Quo supposito, videtur blasphemium dicere quod illa lex Christi sine nova humanitus superaddita non sit sufficiens; tum quia quodlibet eius particulare observare sufficeret, tum eciam quia doctrina humana et eius ordinacio foret doctrina et ordinacione Christi perfeccior, tum tercio quia ante edicionem illius legis addite, non foret ecclesia debite regulata, quod dictum quilibet catholicus pius abhorreret.

and moreover stand out of relation to morality.

Tercio confirmatur per deducens ad impossibile, signando per A legem humanitus inventam, perfecciorem lege Christi sed sibi inpertinentem: * ex quo B patet sequi quod est inpertinens dileccioni Dei aut proximi, ut observancie mandatorum, et per consequens cuicunque quod homo debet facere; et indubie lex huiusmodi non valeret, quia neminem ligaret ad debite se habendum.

13. *repugnans:* cod. *repūgnāns.* 16. *apprecianiur* 2da manu in margine suppletum. 34. *lex:* cod. *se* .

2. The law which binds men towards God is more effective than, since it carries in it, one which determines merely men's relations to one another; and therefore it needs no supplement of civil or canon law: for its sufficiency is proved by reason and authority.

39B] Ex istis patet quod lex que ligat efficacius hominem ad se habendum erga Deum, ut debet, est efficacissima, quia illa exhinc docet quomodo homo se haberet erga quamlibet creaturam. Et ex istis videtur mihi quod lex ewangelica per se sufficeret sine lege civili vel vocata canonica ad completum regimen ecclesie militantis. Probatur ex hoc quod ad regimen, scilicet anime, sufficit lex caritatis, ergo ad regimen cuiuscunque accessorii, cuiusmodi sunt bona corporis et fortune. Argumentum patet Math. xxii. 40, ubi Veritas affirmat doctori legis quod in mandatis de dileccione Dei et proximi *universa lex pendet et prophete;* et Luc. x. 28, innuendo ista sufficere ad salutem, subdit querenti, *Hoc fac et vives.* Et apostolus, resolvens istum binarium in unitatem, Rom. xiii. 10, sic dicit, *Plenitudo legis est dileccio;* et prima Thim. i. 5, *Finis precepti est caritas.* Et credo quod claret ex dictis xv. et xvi. capitulis quod lex caritatis non est in lege aliqua expressius explanata quam in Scriptura sacra. Cum itaque lex caritatis sufficit, ergo lex Scripturarum. Confirmatur ex facto: nam, quando ecclesia crescebat ab uno supposito usque ad gradum eius maximum inter tot adversantes, sine regimine iuris civilis sive canonici, regulata fuit lege simplici caritatis; et expost, quando

a. Thus too the history of the Church teaches;

C istas duas * inmiscuit, ut asserunt considerantes status ecclesie, continue decrescebat. Secundo probatur racione: nam Christus nichil requirit ab homine nisi caritatem et media ad eandem; sed omnia docentur efficacissime lege Christi, ergo quidquid Christus requirit ab homine: et per consequens, cum Christus sit magister optimus et iudex supremus, quidquid homo debet facere docetur efficacissime lege Christi. Tercio confirmatur ex testimonio Scripture: nam apostolus, Gal. i. 8, *Licet nos vel angelus de celo ewangelizet vobis preter quam quod ewangelizamus vobis, anathema sit;* ubi constat tam contrarium quam impertinens interdictum: et Apoc. ultimo, *Si quis apposuerit ad hec, apponat*

b. Christ demands nothing more from us;

c. alteration, of whatever sort, has a curse attached to it.

19. *Scripturarum:* cod. *scripturis.*

34. Rev. xxii. 18.

ei Deus plagas scriptas in libro vite, et sic diminucione, ex quo [30C patet sufficiencia legis Christi.

3. The sufficiency of Christ's law is proved *a.* by his example

Tercio principaliter probatur conclusio ex testimonio Augustini in De vera Religione capitulo xxix., ubi post declaracionem efficacissime ablacionis peccati et revocacionis in statum filii per incarnacionem Christi, ita subdit: *Satellites voluptatum divicias semper perniciose appetebant: pauper esse voluit. Honoribus et imperiis inhiabant: rex fieri noluit. Caros filios bonum magnum putabant: tale coniugium prolemque contempsit. Contumelias superbissime horrebant: omne genus contumeliarum sustinuit. Iniurias intollerabiles esse arbitrantur: que maior iniuria quam iustum innocentemque dampnari? Dolores corporis execrabant:* * *flagellatus atque* D *cruciatus est. Mori metuebant: morte multatus est. Ignominiosissimum genus mortis crucem putabant: crucifixus est. Omnia que habere cupientes non recte vivebamus, carendo vilefecit: omnia que vitare cupientes a virtute defecimus, perpeciendo deiecit.* Et sequitur: *Non enim ullum peccatum potest committi nisi dum appetimus illa que ipse contempsit, aut fugimus ea que ipse sustinuit. Tota itaque vita eius in terris per hominem quem suscipere dignatus est, disciplina morum fuit.*

and *b.* precept;

Cum ergo Christus omnia que fecit in opere docuit in sermone (ut patet ex serie ewangelii et econtra), ac omne peccatum quod prohibet docuit evitare, sicut omnem veritatem quam exigit adimplere; sequitur quod efficacissime et completissime docuit in lege sua iniusticias aufugere et virtutes perficere. Cum ergo lex non plus potest facere, sequitur quod nulla complecior potest esse: cum quanta ergo diligencia describeret Christicola legem Christi, cuius essencia est premium obiectum, cuius conversacio est plenum exemplar morum, cuius verba sunt omnis legis sufficientissimum complementum, ideo nimirum apostolus nichil iudicavit se scire, nisi dominum Iesum Christum.

8. Ante *voluit* in cod. legitur *volebat sive;* quae verba, ut glossam, omittenda iudicavi. 9. *Caros:* August. *carnales.* 14. prius *est* addidi ex Aug. 17. *perpeciendo* correxi ex Aug. : cod. *propiciando.* 33. *dominum:* cod. *deum.*

3. August. de ver. Relig. xvi. §§ 31, 32, vol. i. 758 A, B.
32. 1 Cor. ii. 2.

39D] Tercio confirmatur conclusio testimonio Lincoliensis in sermone quodam coram papa, in quo declarat multipliciter istam sentenciam; unde post multa subtilia ita subdit: *Non recte*, inquit, *navigamur per artem edificatoriam, nec edificamur* 40A *per navalem. Sed nec per artes subalternatas aut sub*ministrantes principali dirigitur aut iudicatur opus artis principalis; ut opus militare non dirigatur per frenefactivam aut factivam selle, lorice, aut clipei, sed econtra* (ut patet primo Ethicorum); *nam per artem propriam militarem oportet miliciam regulari. Cum ergo maximum, principalissimum, et dignissimum opus sit animas salvare, sequitur quod ars ad hoc opus dirigens et ipsum diiudicans sit arcium principalissima et dignissima, cui omnes alie subministrant. Hec autem est, quam morum doctrina et operis exemplo tradidit animarum Salvator, Dominus Iesus Christus, beatissimum* (*scilicet*) *ewangelium; per quod, comprehendens utrumque Testamentum, tamquam per artem principalem, et non per sciencias sibi subministrantes, oportet prepositos animarum dirigere operaciones earum, et per hanc iudicare an recte processerint in opere salvacionis anime, an oblique:* (quia secundum Ieronimum, Epistola ad Paulinum, *Quod medicorum est promittunt medici, tractant fabrilia fabri.*) *Alioquin*, inquit Lincoliensis, *erunt animarum curatores ducibus exercituum similes, quorum acies cum oppugnatoribus congressiones et alie operaciones conflictui militari convenientes non per artem militarem diiudicantur sed per frenefactivam aut aliam militari subministrantem: sed constat quod exercitus talibus inertibus in conflicto bellico regulatus statim confunderetur, et dispersus propter defectum regiminis vinceretur, specialiter assistente multitudine hostium gravi ad expugnandum animose, et unanimi ad* B *invadendum, et * forti et experta artis bellice ex congressus frequencia et diuturnitate.* Sic, inquit doctor, est de ecclesia

and *c.* by the completeness with which it is adapted to the first business of life,

the saving of souls, which all other businesses subserve.

7. *factivam*: cod. *factiva*. 17. *sibi subministrantes*: cod. *sibi ministrantes*.
28. *assistente*: cod. *asistente*. 29. *expugnandum*: cod. *expūgnādū*.

3. Grosseteste, Serm. ap. Brown., Fascic. Rer. expet. et fug. ii. 256.

8. Arist. Eth. Nicom. i. 1.

20. Hieron. ep. l., vol. iv. par. 2. 571. Wycliffe does not appear to suspect the original: Hor. 2 epist. i. 115, 116.

militante cuius dux foret papa et milites prelati ceteri, exer- [40B citus autem oppositus est multitudo demonum, cui cognoscimus ex Scriptura multitudinem, fortitudinem, animositatem concordem, et artis bellandi subtilitatem nimium convenire. Ars autem expugnandi istum exercitum in Scriptura sacra solummodo est edocta.

4. *Conclusion.* Theology is the sole art

Ex ista sentencia doctorum que collata est ex infringibili Scriptura, patet primo quod sola theologia sit ars ecclesie et in spiritualibus directiva; secundo patet quod ipsa sit sufficiens ad hoc, cum auctor illius sit Deus, qui solus scit instituere et magistraliter instruere in hanc artem; et tercio patet quod execucio huius artis ex commixto regimine arcium subalternarum confunditur. Ex istis patet quod prima consequencia non valet: 'Si omnia debent esse com'munia, tunc iura humana superfluunt;' cum artes, tam mechanice quam liberales, secundum theologiam ut sentencie regulate sibi debeant subservire, mechanice necessaria corporis preparantes, et liberalium alique, ut septem artes, ad Scripture sacre intelligenciam preparantes, alique, ut iura civilia, adversarios ecclesie compescentes, et alie, ut iura canonica, sicud decretum ecclesie ex Scriptura sacra elaboratum, secundum modum et ordinem debitum exequentes.

upon which all other arts hang.

A pope therefore must be a theologian.

Ex quo patet ulterius quod necesse est papam esse theologum; nam sibi ut huiusmodi committitur vicarium * regimen in C spiritualibus tocius ecclesie militantis, quod non potest cognoscere si non sit theologus; ergo conclusio. Nam temporalia bona civiliter regere, regna conquirere, et tributa exigere, pertinet ad terrenum dominum, non ad papam: quod si, dimisso vel omisso officio spiritualis regiminis, misceat se cum istis, practica artis qua utitur est nedum superflua sed Scripture sacre contraria etc.

XVIII.

Distinctions touching Law and Lordship.

Ut autem ista materia sit clarior oportet ex dictis de iure trimembrem divisionem excerpere, scilicet quod aliquod est

10. *auctor*: *a^or* in codice, qua forma vulgo syllogismi *maior*, ut nuncupatur, praemissa solet exprimi, coniicio pro *au^or* fortuito scriptum esse. 28. *dominum*: cod. *dominium*. 34. *est* in cod. bis legitur.

40C] ius divinum, aliquod est ius canonicum, et aliquod ius civile. Ius divinum est ius a solo Deo institutum, per Christum verbo et opere explanatum, ut lex ewangelica. Ius canonicum vocatur ius a prelatis ecclesie institutum et promulgatum ad rebelles sacris regulis cohercendum: et potest intelligi ut incommunicans iuri ewangelico, ut sunt tradiciones humanitus invente; vel ut communicans iuri ewangelico, ut sunt articuli fidei in sanctis synodis sive consiliis explanati. Sicut enim idem est homo in vestibus aut actibus noticiam inducentibus variatus, sic eadem est lex vel veritas ewangelica in ewangelio inplicita vel detecta, et per ecclesiam postmodum aliter sed non contrarie explanata, ut patet de fide quam credimus: nec capit lex canonica inpugnacionem a lege Dei quoad istam partem, et quoad aliam partem communicat plurimum cum civili, ideo ag- D gregat in se parcialiter * duas leges. Ius autem civile est ius occasione peccati humanitus adinventum ad iustificandum rempublicam coactive quoad bona corporis et fortune, sicut ius ewangelicum rectificat quoad bona gracie: sed post dotacionem ecclesie adinventa est una differencia inter ius canonicum et civile, quod ius canonicum rectificat bonum fortune et nature parti ecclesie clericali, ius vero civile rectificat predicta bona parti ecclesie laycali. Et de commixtione usus istorum disseminatum est seminarium magnum discordie in ecclesia sancta Dei, sic quod in toto sufficit ad propositum bimembris, iuris divini scilicet et humani. Ius divinum creatum est ius divinitus inspiratum: ius humanum est ius occasione peccati humanitus adinventum. Nec sunt ista membra in sua analogia ex opposito condicionata; cum omne verum ius sit eternum aput Deum, sed inspiracionis et promulgacionis et execucionis modus facit aput nos differenciam.

1. Of Laws *a.* The divine law is that of the Gospel. *b.* Canon law is either a tradition of man's invention or a truth discoverable in the divine law. *c.* Civil law was invented to meet the consequences of sin, but now it bears the same relation to the laity as canon law does to the clergy: the two may therefore be combined as 'human law.'

Ex istis incidenter patet divisio inter dominium naturale vel ewangelicum, et civile. Dominium quidem naturale est dominium divinitus institutum, in primo titulo iusticie fundatum, quotlibet divites ex equo compaciens, sed aliena-

2. Of Lordship,

10. *variatus:* cod. potius, ut videtur, *variatiis.*

cionem dominantis, servata iusticia, non permittens: domi- [40D nium autem civile est dominium occasione peccati humanitus institutum, incommunicabile singulis et ex equo multis dominis, sed abdicabile servata iusticia.

a. Natural or evangelical lordship is i. divinely instituted, ii. founded on righteousness, iii. unlimited as to the number of lords, and iv. inalienable save by unrighteousness.

Prima descripcio patet ex dictis: nam ex condicione status innocencie * requiritur quod Deus ordinet creature 41A racionali naturale dominium, ut patet tractatu ii., capitulo –; et quod sit sufficienter fundatum in iusticia eciam post lapsum (patet ex dictis isto tractatu, capitulo vii., ubi ostenditur consequenter ad graciam dominium ex integro restitutum): et quoad terciam particulam patet ex condicione legis et dominii naturalis, capitulo xiv. declarata, quod stat quotlibet ex equo super eodem dominabili dominare; dominium enim naturale propter sui spiritualitatem aliud non excludit: et ultima particula patet ex hoc quod sufficit ad existenciam naturalis dominii coexistencia iusti dominativi et dominabilis, ergo non stat cum posicione horum trium abdicacio naturalis. Consequencia patet ex hoc quod aliter ista extrema cum iusticia nature dominative non sufficerent. Ex quo patet quod nemo potest, servando iusticiam, abdicare, alienare, vel extraneare a se vendendo vel aliter commutando dominium naturale; cum enim proprium insit ex natura et non potest extraneari a re cuius est proprium. Ita dominium naturale inest ex pura gracia: sicut non potest vendere graciam vel extraneare aliter commutando, sic non potest dominium naturale, eo quod ipsum per se consequitur ad graciam et coexistenciam extremorum. Et sic intelligendus est beatus Gregorius cum ceteris sanctis vere et inpugnabiliter vere de virtute sermonis dicentibus quod omnia terrena amare servando, amittimus; sed misericorditer distribuendo pauperibus, nobis dominium cumulamus, quod nec furtu nec * tinea consummi vel diminui potest dominium B naturale. Nam in quorumcunque manus devenerit, quomodocunque essencia transmutata fuerit, semper servatur

3. *institutum:* cod. *institum.* 16. *dominativi:* cod. *dominati.*

12. V. supra, f. 32 B. 32. Luke xii. 33.

41B] Christo dominium, quod non potest manendo Christi discipulus abdicare. Nec moveat quod 'dominium naturale 'exinde sit inperfeccius quam civile,' quia dominium est perfectissimum possibile: et tamen patet ex dictis de Divino Dominio tractatu primo capitulo –, quod Deus non potest donando a se abdicare dominium; ideo perfectissimus in donando est, cum donans permanet sine alienacione, conservans donabile, auferens ipsum ad quemlibet abusum donatorii (ut patet supra capitulo vi.): ymmo donatorius liberius habet isto modo donando quam haberet commissa cura civili super dominabili, dominativo alienante a se eius dominium.

b. Civil lordship is i. of man's institution after the fall,

Secunda vero descripcio quoad eius primam particulam exhinc patet quod, subducto peccato, sufficeret dominium naturale: ideo indubie quod amplius est de divino quam primo sit divinitus institutum, a malo culpe est; ideo satis signanter dicitur quod dominium civile est dominium occasione peccati humanitus institutum. Patet idem ex dictis tractatu secundo, capitulo –, de dominio quod homo in statu innocencie habuisset. Secunda vero particula est famosa, cum omnis dominans, in quantum huiusmodi, vendicat esse proprietarius rei possesse; proprietarius enim, in quantum huiusmodi, vendicat incommunicabiliter ex equo dominabile esse suum. Ideo Augustinus, Epistola xxxiii., ad Bonifa-

ii. not communicable to every one, but of severalty,

C cium, distinguendo inter civile dominium et divinum * secundum differenciam communicabilitatis et incommunicabilitatis, postquam declaravit communicabilitatem ex condicione perfeccionis inesse divino dominio, subdit de humano dominio ut civili, *Quis* (inquit) *avarus querit conpossessorem aut quis, dominandi cupiditate inflammatus, vel fastu dominacionis elatus, desiderat habere consortem?* et racione illius addidi *ex equo*, sciens quod tam in naturali quam civili dominio stat multos dispariter et unum capitaliter dominari, ut in latitudine civilis dominii

20. *innocencie*: cod. *nocencie*.

9. V. supra, f. 12 D.

29. August. ep. clxxxv. 9, § 35: vol. ii. 657 F.

stat regem et principem, baronem et militem, super eodem [41C fundo dominari; sed hoc erit gradatim in gradu dispari. [and iii. alienable at pleasure.] Ultima vero particula est famosa, cum acceptum sit regulariter inter politicos quod dominus civilis potest donando, vendendo, vel aliter commutando, abdicare a se civile dominium: nec exinde sequitur quod iniuste. Et patet utraque descripcio.

[3. *a*. Natural and civil lordship] Sed ex dictis posset capi evidencia credendi quod civile dominium, in quantum huiusmodi, sapit nequiciam, potissime cum Augustinus (ubi supra) annectit avariciam et fastum civiliter dominanti, et in Epistola xxxvii. dicit quod *non* ex iure civili *fit ut bene utentes sint, sed ut male utentes minus molesti sint:* et indubie si iura illa sint iniusta, et dominia in eis fundata. Quoad illud persepe revolvi, si de- [are both modes of having;] cimum praedicamentum, quod Aristoteles vocat *habere*, sit tantum ab humana invencione fundatum vel ex perpetua ordinacione nature, sicut cetera genera, stabilitum: et videtur mihi quod, sicut cetera praedicamenta constant ex opere nature * subducta arte humana, sic et eo ordinacio decima; D cum nec logicus nec methaphysicus eget ex arte humana mendicare principia. In dominio ergo naturali fundatur habicio, que est decimum genus praedicamentorum, etsi Aristoteles non consideravit pertinenter statum innocencie atque lapsus: [but the latter, as arising from the fall, needs to be guarded by the human sanctions of civil law,] ulterius autem dicendum est quod iura civilia, in quantum iura vel leges nominant, forent iusta; unde, supposito lapsu humani generis et cecitate proclivi bonis sensibilibus precipue innitendi, necesse fuit leges vel ordinaciones humanas statuere, ne quilibet lapsus de bonis fortune caperet quantumcunque voluntas indebite inclinaret. Et indubie si totum genus humanum perfecte observaverit regulam caritatis, superflue foret inniti dictis legibus: unde de quanto genus humanum elongatur a iure nature vel lege ewangelica, de tanto necesse est quod dictis legibus diligencius innitatur;

10. *annectit:* cod. *anectit.* 14. *revolvi:* cod. *resolvi.*
22. *praedicamentorum* conieci*:* cod., ut videtur, *primum* (vel *principium*).

11. August. ep. cliii. § 26: vol. ii. 534 F.
15. Arist. Categ. xv.

41D] in tantum quod posset contingere, sicut nutritus veneno, quod solum istas tradiciones hominum acceptet populus tamquam iustas, abiciendo leges nature vel ewangelicas tamquam inutiles. Sequitur ergo quod ius civile vel humanum, ut sapit iusticiam, est ius ordinans ydoneum ad custodiam temporalium pro utilitate reipublice, ad refrenandum voluntates ipsam iniuste dirrumpere, et ad sagaciter ministrandum illa in necessitatis tempore.

to keep, protect, and administer, temporal goods:

42A Et ad ista tria faciendum debet civiliter dominans * habere a communitate proprietatem custodie: quod si multe persone sint sibi coniuncte in isto officio, tunc communitas illorum dominatur proprietarie super bonis subiectis, et nulla pars illius communitatis, ut contingit de collegiis. Et ad istum sensum dicunt pollitici quod civiliter dominantes vere dicunt, *Hoc esse meum proprium;* sed collegialiter dominantes dicunt, *Hoc est nostrum*, vel *meum in communi:* sed pure naturaliter vel ewangelice dominantes perfectissime dicunt, atque verissime cum Scriptura, quod *Omnia bona mundi sunt singulorum nostri ordinis, et tamen nichil habemus civiliter in proprio vel communi;* et sic intelligo locuciones venerabilis ordinis fratrum minorum, qui sunt quasi nichil habentes secundum civilem solicitudinem, et tamen omnia possidentes.

b. and this state of things requires that each man should have a separate interest in his property

Ex istis patet dictum superius, quod cum civilitas non sit nisi officium onerosum, potest dimitti caritate servata; unde Augustinus in De Disciplina Christiana: *Quid est quod dicis, Ego dives, ille pauper, nisi Ego oneratus, ille levis?* et si non fallor, ultra hos tres limites custodiendi, defendendi, et distribuendi conformiter racioni, non habet mundanus ex iure civili super temporalibus potestatem. Custodia autem civilis non foret sine proprietate possibilis; et exhinc potest civiliter dominans commutare sua, donando in nomine Domini, vendendo, prestando, disponendo, et sic de actibus
B similibus consonis racioni. Potest * eciam in usus proprios,

and be at liberty to dispose of it without sin.

c. But to prevent abuse

18. *singulorum* e corr. 2dae manus in margine appositum (pro *famulorum*).
32. *disponendo:* cod., ut videtur, *deponendo*.

25. August. de Disc. Christ. viii.: vol. vi. 586 D.

inconsulto terreno domino, bona sua consumere et cuicun- [42B que alteri usum impeditum usus proprii racionabiliter negare; et sub pallio illius iusticie surrepserant fastus seculi, libido dominandi, et multiplex exigencia tyrannica de subiectis: et sic intelligit Augustinus iura civilia, quod sunt plurimum permixta nequicia.

> and tyranny

Nam non sequitur, 'Totus populus vult Petrum dominari 'civiliter; ergo iuste:' ymmo primus consensus populi ad aliquem civiliter dominandum, qui tamen fuit a peccato purior, non fuit iustus nisi presupposita racione, scilicet quod persona dominans sit a Deo accepta ad illud officium; et per idem nulla principia iuris civilis de successione hereditaria vel commutacione mutua terrenorum est iusta vel vera, nisi de quanto est legis nature particula. Ita quod intelligendo principia iuris civilis condicionaliter non absolute, si taliter aut taliter in probacionibus humanis processum fuerit, tunc pro iure talis aut talis persone est civiliter iudicandum; et sic de consimilibus regulis iuris humani sunt omnes absolute inpossibiles; quia oportet personam pro qua adiudicaretur iuris complecio, esse aput divinam acceptacionem ydoneam, quod non fit nisi per graciam requisitam ad hoc quod digne recipiat iusticie complementum: quod cum iudices non attendunt, procedunt ex minori errore in maiorem precipites. Et hinc * miscentur in humanis legi- C bus tot iniusticie, cuius signum sunt multe cause vel contenciones iudiciarie, et appreciaciones iurium humanorum ultra iura ewangelica vel nature.

> we must postulate not only human agreement but also the confirmation of divine or natural law: without which civil law becomes license and wrong,

Quando enim hec accidunt, significant placitancium avaricias et iudicum corruptelas, et per consequens comitatum destrucciones; quia Ecclesiastici x. 8 scribitur, *Regnum transferetur de gente in gentem propter iniusticias, iniurias, contumelias, et diversos dolos:* quod de facto patuit de regno Israel, quod nunquam captivatum vel conquestum fuit nisi propter iniusticias ex pretensis humanis legibus pululantes. Quando enim Iudei captivati sunt per Nabochadnosor, regnaverunt

> to the destruction of the nation; as is shewn by the Babylonian

26. *humanorum:* cod. *humanarum.*

42C] in eis iniusticie ex humanis tradicionibus pululantes, ut patet Ierem. ii. 13: *Me*, inquit, *dereliquerunt, fontem aque vive, et foderunt sibi cisternas dissipatas, que continere aquas non valent;* et sequitur post captivitatem prophetatam, *Numquid non illud factum est tibi quia dereliquisti Dominum?* Et illud patet frequenter in Ysaia; ut xxiv. 5, datur causa dissipacionis et predicacionis populi, sub hiis verbis: *Dissipabitur terra quia transgressi sunt leges, mutaverunt ius, dissipaverunt fedus sempiternum.*

and the Roman subjugations of Israel.

Unde et tempore ante captivitatem magnam per Tytum et Vespesianum, superhabundabant iniusticie ex tradicionibus phariseicis adinvente, ut patet Math. xv. 3: *Quare vos transgredimini mandata Dei propter tradiciones vestras?* Quando ergo communitas secundum tradiciones humanas ad tantum D habun*dat nequicia quod ulterior eius continuacio perturbaret decursum et statum ecclesie, quem Deus eterno consilio ordinavit, necesse foret, per pestilencias, hostiles invasiones, vel legis vive exhortaciones, humanum propositum interrumpi; quia Prov. xxi. 30 dicitur, *Non est sapiencia, non est prudencia, non est consilium contra Dominum*, et Psalmo cxviii. 126, *Tempus faciendi, Domine: dissipaverunt legem tuam*, etc.

XIX.

Objections *drawn from the nature of civil lordship:*

1. 'Every man holds civil lordship, but not in common with others.'

Answer:

A man has the goods of nature and grace as a private possession

Et contra dicta de iure et dominio civili obicitur: videtur enim primo quod 'omnis homo habet civile dominium, quia 'custodiam propriam temporalium pro utilitate reipublice 'et cetera que dicuntur; nam nemo est qui non habet 'proprietatem appropriate, et vescibilia et corporis tegu-'menta.' Hic dicitur quod necesse est omnem hominem aliquid habere bonorum in propriis, vel bonum sibi proprium, quod cum debet esse multis commune et proprium non repugnat. Argumentum patet de bonis nature, que singule persone habent propria: nam caput Petri est sic sibi proprium, quod non est caput alterius nisi sui, et sic de ceteris

2. *ii.*: cod. 10.   33. *sic* inter columnas suppletum 2da manu.

[42D] membris accidentibus que quicunque homo appropriata habet. Unde ad talem proprium modum habendi sufficit aliquem habere, quali modo habendi nullum aliud suppositum communicat in eodem, ut contingit de possessionibus vel

yet they belong also to every righteous man, as ministering to his advantage:

propriis, et ceteris bonis nature et gracie; et tamen omne tale est bonum cuiuscunque persone existentis in gracia, sed alio modo habendi, ut omne quod iustus vel iniustus habet, ut accidens sive partem, habet iustus predestinatus ut bonum utile subministrans, et per consequens tamquam eius verus dominus, licet non sit eius civili dominio vel relacione * propria informatus. [43A]

so also the goods of fortune;

Correspondenter dicitur quod quilibet habet super bonis fortune usum proprium, ut cibis vescendi, vestes atterendi, etc., qualem usum non habet alius, sed usum ministerii gaudiosi qui usus sufficit ad fundacionem dominii in observantibus caritatem: et sic omnia bona sunt communia secundum aliquem modum habendi vel possidendi, propria subiectis eis informatis vel speciali modo ipsa possidentibus.

for civil possession is distinguished from natural not by virtue of its being in severalty, but
a. by its title, of human right (instead of charity),
b. by its function,

Et patet quod civilitas non distingwitur ab habicione naturali per talem proprium modum habendi, sed penes titulum, penes officium, et penes vinculum: penes titulum, quia civiliter dominans innititur principaliter humanis iuribus, ubi dominans naturaliter innititur solummodo titulo caritatis; penes officium, quia officium civiliter dominantis est custodia possessorum a capitali terreno domino vel communitate

of first serving the state

secundum formam adinvencionis humane, recipere res possessas ad utilitatem rei publice, custodire, et secundum regulas civilis iusticie, ut communitati expedit, distribuere. Nec ponat capciosus vim in hoc quod omne ius civile est divinitus ordinatum, quia satis est quod sit humanitus adinventum, sic quod non primo divinitus revelatum et post in nomine Domini solummodo promulgatum, sicut lex utriusque Testamenti: promulgans autem ius humanum dicit quod talis communitas ex elaborata racione, non ex divina

(instead of God)

revelacione, taliter ordinavit. Officium autem ewangelice do-

1. *quicunque*: cod. *quiscunque*. 4. *possessionibus*: cod. *passionibus*. 32. *sicut* conieci: cod. *Si enim*. 33. *autem*: cod. *aut*.

43A] minantis est temporalium civilem custodiam abdicare, totam solicitudinem in Deum proicere, et contemplative conversando B de * alimentis et tegumentis ad vitam necessariis contentari.

Tercio quoad vinculum variantur; oportet enim civiliter dominantem affeccione solicita secundum exigenciam vite active temporalibus colligari. Unde oportet ipsum in iudicio contenciose in casu secundum iura civilia ipsa repetere, quibus legibus oportet se submittere vendendo, emendo, vel aliter commutando: unde vinculum quod habet civiliter dominans ad divicias, potest ex commutacione dissolvi stante gracia. Econtra autem est de vinculo ewangelice dominantis; nam ille pure pre omnibus diligit Deum, et temporalia accessorie (ut supra capitulo xii. declaratur): unde non pro terrenis diviciis laboriose prosequitur, nec repetit ipsas in iudicio contenciose secundum iura civilia; sed sciens quod non exhinc hoc possidet, ymmo ex titulo caritatis, rapinam bonorum suorum, si evenit, gaudenter suscipit, dum noscit alienacionem non esse observanti caritatem possibilem. Unde de puro naturali dominio contentatus, omnem mercacionem civilem, ut emcionem, vendicionem, et consimiles commutaciones abicit; cum nullis negociis secularibus se involvit, sed habet per ea vite necessaria ex labore manuum vel ex gracia Dei, populum ad subveniendum sibi in corporis necessariis instigantis; et taliter vixerunt prophete quidem et appostoli: et sic auctor, usus, et lex variant ista dominia. Alii autem sunt mixtim dominantes civiliter et ewangelice, sicut sunt maior pars ecclesie, qui omnes C sunt dominantes civiliter: nam sicut * forma artificialis non potest esse nisi presupposita naturali, nec civile dominium nisi presupposito naturali (ut patet supra capitulo v.), nec credat aliquis quod lex civilis, que occasione peccati est humanitus instituta, non sit a Deo principaliter ordinata; quia aliter non poterit esse iusta nisi civiliter ordinantes et

and *c.* by its obligation to civil law (instead of resigning earthly cares).

Civil lordship, however, so far as it is righteous, depends on natural lordship.

12. *Deum* inter columnas suppletum 2da manu. 13. *xii.:* cod. 13, sed inferiori formae 3 membro oblito. 19. *puro* (i. e. *p°*²): cod. *potencia* (i.e. *pa*''). 25. *auctor*· conieci: cod. *aor*.

13. V. supra, f. 27 D. 30. V. supra, f. 12 B.

adinvenientes legem huiusmodi forent organa Dei principa- [43c liter ordinantis.

2. 'Our theory endows every administrator of earthly things with lordship.'

Sed secundo obicitur per hoc quod 'videtur omnem 'custodem temporalium esse dominum eorundem, et sic 'omne dominium foret utile et dominium gubernacionis sive 'custodie.'

Answer: All righteous administration involves lordship, though not civil lordship; while civil lordship does not exist without administration, of which an account is to be rendered:

Hic dicitur quod omnis iustus custos temporalium est ewangelice sed non civiliter dominus eorundem. Nec est possibile quemquam dominari civiliter, nisi fuerit custos, balivus, vel villicus super bonis Domini dominorum; quia oportet omnem dominantem civiliter habere custodiam vel officium huiusmodi sibi deputatum ab illo capitali Domino, reddendo sibi racionem de novissimo quadrante quomodo sit custoditum vel expensum, ut patet in parabola Salvatoris, Luc. xvi. 2, de villico diffamato, et ex fide patenter convincitur; cum omnia sint bona Domini et quilibet terrenus dominus debet in die iudicii reddere de factis propriis racionem, que si fuerint sibi qui est prima racio conforma, sunt laudanda, et si a racione discrepant sunt dampnanda. Ideo philosophice dicitur Sap. vi. 6, *Durissimum iudicium hiis qui presunt fiet.* Et patet quod omne humanum dominium est utile, sicut et divinum non est sibi utile, * ymmo D nobis: omne eciam civile dominium est gubernacionis, direccionis, sive custodie (quomodocunque legiste locuti sunt in ista materia); quia si creatura habet dominium, tunc iuste dominatur, et per consequens tam sibi quam communitati est prefeccio utilis sive expediens: nec dominatur aliquis civiliter alicui quod non custodit, gubernat, vel dirigit, ut rex gubernat quamlibet partem regni sui, cum ex sui prudencia, si iuste regnaverit, quelibet talis pars dirigitur sicut debet; nec mirentur si rex terrenus custodit oves et peccora regni sui, vel quod sit pastor pecorum sicut et custos et pastor hominum, quia in hoc consequitur Deum suum. Nec miretur philosophus quod rex terrenus gubernat et custodit eciam civiliter dominabile, quantumcunque distans ab eo localiter sed sibi assistens virtualiter; quia homo

26. *prefeccio:* cod. *perfeccio.*

12. Matth. v. 26.

43D] potest quantumcunque distanter facere opus virtutis per media; ut, sicut Adam facit nos omnes et singulos, mediate quoad tempus et parentes, sic rex providus, faciens servos suos ordinatim regere, quantumcunque distans dominabile regit ipsum, quia Prov. xx. 8 scribitur, *Rex qui sedet in solio iudicii, dissipat omne malum.* Ex quo patet quod oportet ad esse regis quod primo omnium regat se ipsum, quia aliter tyrannizat.

Explanation of ambiguous terms:

Unde rex, dives, dominus, lex, ius, et cetera consimilia nunc sumuntur in Scriptura vere et simpliciter, et nunc reputative seu nuncupative; et hinc concordantur Scripture, 44A que videntur * in sentenciis repugnare: ut 1 Reg. xiii. 1 dicitur quod Saul *duobus annis regnavit* (supple) vere et simpliciter; postea vero circiter octodecim annis tyrannisavit et fuit rex nuncupative solum. Sicut eciam loquitur Scriptura de usu, nunc de usu simpliciter sive vero, qui est accepcio creature in facultatem nature racionalis conformiter racioni, qualiter solum existens in caritate utitur creatura; nunc autem vocat Scriptura abusum rei nuncupative sive inproprie usum eius. Unde dicitur Rom. i. 26, *Femine eorum mutaverunt naturalem usum in eum qui est contra naturam;* et tamen Iudic. xix. 22, vocarunt et Sodomite talem actum abusum, sicut 1 Cor. ix. 18, vocatur opera dissipans racione abusus potestatis: et sic peccans abutitur quocunque quod habuerit cum peccato. Et sic de habere vero vel nuncupativo, ut patet Luc. xix. 26 et exponitur supra, capitulo iii. Ex quibus patet quod non infirmatur sentencia de perdicione dominii per peccatum ex hoc quod Scriptura vocat discipulos dominos, 1 Petri ii. 18; et Veritas, Luc. xxii. 25, dicit infideles *reges gencium dominari*, et Math. xxii. 21 hortatur *que sunt Cesaris reddenda Cesari:* et sic de multis nuncupative vel reputative intellectis equivoce.

'reign,' *'use,'* *'have.'*

God's grant is the sole security for civil tenure:

Redeundo ergo ad propositum dicitur quod solum conductus vel deputatus a Deo ad civilem custodiam temporalium, quamdiu non forisfecerit, a nemine violente legitime amo-

11. *sentenciis repugnare:* cod. *sciênciis repūgnare.* 22. post *abusus* in cod. *et* legitur. 25. iii.: cod. 3°.

25. V. supra, f. 5 B, C.

mere human grant is revocable.

vendus est civilis dominus eorum. Unde nec conductus ab [44A homine pro tempore ad laborandum circa custodiam temporalium, * nec conducens ea solum ad usum, nec habens B arte vite necessaria, est exhinc civiliter dominans eorundem; quia uterque potest priorum sine suo debito amoveri a suo officio sive usu, et quoad tercium, cum civilitas sit sensibilis, philosophus solum curat de dominio usibilium, ultra necessitatem vite dominantis, legitime possessorum, unde servos vocant dominos.

3. 'If the possessor has not free use, there is no more a motive for civil lordship.'

Sed tercio videtur 'quod non liceret civiliter dominanti 'expendere bona propria quomodocunque voluerit, sed 'haberet eorum solicitam custodiam sine fructu, et per 'consequens deficeret racio animans ad civiliter dominan- 'dum.' Hinc dicitur quod non licet civili domino consumere vel expendere eciam in minimo bona sua nisi secundum limitacionem legis ewangelice, sic quod, excedendo eius limites, forisfaceret perdendo dominium et obligando se perpetuo carceri, cum eo ipso excommunicatus et exulans omni dominio prius habito privaretur. Probatur sic: Non licet homini quidquam facere nisi ad honorem Dei et utilitatem ecclesie militantis; ergo non licet civili domino expendere vel consumere bona sua nisi ad honorem Dei et utilitatem ecclesie militantis; negato enim superiori negatur et inferius. Cum ergo hoc docetur expressius et limitatur omnibus fidelibus in lege ewangelica, patet prima pars conclusionis. Et argumentum patet ex hoc quod lex ewangelica requirit, sub pena peccati mortalis quod omnia opera vel gesta viatoris in caritate fiant, et per consequens in ordinata dileccione Dei et proximi; quod non potest fieri (iuxta dicta de * legibus caritatis) nisi honor Dei precipue et, con- C sequenter, edificacio proximi intenta perficiantur: ergo, etc. Aliter enim dives ageret perperam, quod non potest competere caritati. Nec dubium fideli quod, eo ipso quod extra caritatem vivitur, Deus inhonoratur et respublica dampni-

Answer:
a. He is certainly bound to use his possessions according to the law of the gospel under pain of forfeiture and excommunication:

he may do nothing except to the honour of God and the service of the church,

for all acts unless done in charity are sin;

6. *civilitas*: cod. *civilis*.

29. V. supra, cap. xv. 32. *Perperam*: 1 Cor. xiii. 4.

44C] ficatur; et certum est cuicunque catholico quod omnis talis conservacio est perperam sive perversa: et patet cuilibet non blasphemo, quod non licet diviti seculi expendere vel consumere bona sua quomodocunque voluerit, sed oportet quod collum subiciat legi ewangelice et voluntatem suam conformet regulis caritatis. Scio tamen quod hec fides necessaria est homine parvipensa, cuius causa, si non fallor, est avaricia, adinvencio humana magnificata, et lex inmaculata parvipensa infideliter: quando enim loquimur mundialibus istas preclaras et necessarias veritates ewangelicas, videmur eis quasi ludentes loqui et sic propter defectum fidei mundialium derideri.

Quoad forisfacturam, patet quod, cum Deus sit summus dominus, eo ipso subtrahens dominium, quo quis peccat mortaliter contraveniendo cuiquam mandatorum (ut patet ex predictis, quinto capitulo), plane sequitur penultima pars dicte sentencie. Et quoad excommunicacionem, patet quod non est possibile privari caritate nisi privatus, ut sic, sit extra communicacionem fidelium, in nullo participans pro-tunc merito ecclesie, cum existens in mortali peccato est, ut sic, indignus ad meritum et ad vivendum (ut patet supra, secundo capitulo): et cum sit prescitus obligatus perpetuo
D carceri et proscriptus extra regnum celorum * vel ecclesiam predestinatorum, ymmo tantum elongatus a Deo, qui est essencialiter ipsum regnum, patet quod perdet legitime terras et tenimenta, cum anima et alio quidquam.

and disobedience to the Lord-in-chief involves forfeiture

and (as spiritual) excommunication:

Verumtamen non ex hoc sequitur quod omnis civiliter dominans perdit fructum, cum servando iusticiam acquirit meritum et gaudium de premio pro labore: et ista foret racio ad civiliter dominandum, et nec libido dominandi vel excellencia quoad mundum, ut habere magnam familiam, ornamenta splendida, vel alia adiacencia secundum fastum seculi sumptuosa, nec honores seculi vel lauta cibaria; que omnia, vel eorum aliqua, cum insunt communiter divitibus

b. but it does not follow that a man must lose the fruits of lordship; because the reward of righteousness is a better reason for civil lordship than any worldly considerations of riches, &c., which are fraught with danger.

16. *quinto:* cod. 6°. 23. *carceri:* cod. *careri.* 26. *tenimenta:* cod., ut videtur, *terrimenta.*

16. V. supra, f. 11 D. 21. V. supra, f 4 D.

How hardly shall he that hath riches enter into the kingdom of heaven.

huius mundi, patet quam periculosum sit esse sic divitem: [44D et ideo Veritas (Math. xix. 23, 24, et Marc. x. 24, 25, et Luc. xviii. 24, 25) affirmavit quod est tanta difficultas quod est *inpossibile aput homines* divitem intrare in regnum celorum; quod et edocet per exemplum, dum *facilius sit intrare camelum per foramen acus quam divitem in regnum celorum.* Sicut enim camelus est bestia fortis et velox, disposita ad portandum, cum anteriorem poplicem inclinat ut pondus super gibbum dorsi recipiat; sic et mundi divites sunt seculo potentes, ad precipitanter currendum circa mundi divicias proniores, et aversis oculis a sarcina mundanorum superiorem partem affectus inclinant diviciis: et sive per acum intelligatur porta in Iherusalem per quam cameli deonusti * sarcina solebant intrare, sive evidencius instrumentum fer- 45A reum quo vestis consuitur, patet utrobique amplior difficultas. Sicut enim essencia cameli non posset intrare foramen huiusmodi instrumenti, nisi prius comminuta et gracilata fuerit modo fili; sic essencia mundani divitis, nisi prius contrita fuerit humilitate atque subtiliata, et gracia finalis perseverancie conciliata, non posset intrare artam viam que ducit ad celum: cum sit media caritas acuta et dura pro statu vie, qua vestis nupcialis consuitur (de qua supra, sextodecimo capitulo). Primum autem subiacet potencie nature create, et in secundum non potest nisi potencia increata, cum interior homo non potest esse contritus nisi per graciam: et hinc dicit Iacobus ii. 6, 7, *Divites per potenciam opprimunt vos, et ipsi trahunt vos ad iudicia. Nonne ipsi blasphemant bonum nomen quod invocatum est super vos?* Et utinam nostri divites crederent istam sentenciam ewangelicam; quia indubie negans ipsam corde et opere est infideli deterior, etc.

22. *sextodecimo:* cod. 18.

22. V. supra, f. 38 A.

45A]

XX.

Ex istis patet quod totum corpus iuris humani debet inniti legi ewangelice tamquam regule essencialiter directive. Nam eo ipso quo quis secundum iura humana preterit utendo diviciis terminos in lege Domini limitatos, peccat in Dominum, et per consequens se habet illicite ac illegitime quoad B divicias. Argumentum patet ex dictis: et confirmatur * quod iure humano non potest acquiri dominium nisi precedente dominio ex titulo caritatis; et per idem nemo potest servare dominium, uti diviciis, vel debite exequi ius humanum, sine ewangelica lege regulante.

THE LAW OF THE GOSPEL IS THE EXEMPLAR OF HUMAN LAW.

Ex quo patet quod theologus, qui et legista ewangelicus, debet omnem legem humanam et eius execucionem principaliter regulare, tum quia debet esse in caritate et per consequens habere in omnibus temporalibus interesse, tum eciam quia debet practicam sue sciencie exercere. Ad hoc enim est talentum sibi creditum ut legem Christi doceat arguendo instanter malos secundum legem correpcionis fraterne et consolando bonos secundum regulas sapiencie lenitive. Unde I Thim. vi. 17, *Divitibus* (inquit) *huius seculi precipe:* ecce auctoritativa potestas. Et sequitur septuplex doctrina divitum: prima quod non ex diviciis inflentur superbia. Nam secundum Augustinum *superbia est* proprius *vermis diviciarum;* et patet de Nabochodonozor erigente blasphemam statuam, Daniel iii., et generaliter de quolibet potentatu seculi de quo Scriptura meminit: cuius cor est racione temporalium aliquocies elevatum. Ideo dicit vir ewangelicus, *Eis precipe, non sublime sapere*, cum sint tantum ballivi Domini compotum strictissimum redituri.

1. Therefore it becomes the theologian to expound the duties of the rich in accordance with S. Paul's precept: namely, *a. that they be not high-minded;*

Secundo debent precipi *non sperare in incerto diviciarum:* divicie quidem nunc ab intrinseco, ut putrefaccione, et nunc

b. nor trust in uncertain riches, which perish

5. *Dominum:* cod. *Dominium.* 8. *acquiri:* cod. *aquiri.* 16. *debet* in margine 2da manu suppletum. 23. *proprius:* cod. *primus;* at in margine notatur, *vel proprius.* 24. *blasphemam:* cod., ut videtur, *blasphemicam*, sed scriptura ambigua.

23. August. Serm. lxii. 10: Vermis divitiarum superbia: vol. v. 355 B.

i. of themselves or ii. through celestial or iii. sublunary causes; which iv. are subject to robbery,

ab extrinseco consumuntur, ut patet * de eventibus ab in- 45C fluencia celesti causatis, cuiusmodi sunt pestilencie et sterilitas terre, vel ab agente sublunari, ut igne, fulmine, vel quovis consimili. Quarto contingit diviciarum alienacio furto vel rapina predonum, et occasione eorum clades hominum vel dampnificacio in bonis corporis: unde apostolo deferenti collectas Ierusalem apposite sunt insidie; alias autem securus incessit, quia *Cantabat vacuus coram latrone viator.*

v. forfeiture and vi. dispossession; and finally, vii. which flee like shadows from him who seeks them:

Quinto forisfactura dominantis, sicut circumvencio palliative iuris humani, contingentissime evenit mundi divitibus: divicie enim sunt bona fortune que volubilis est: Prov. xi. 28, *Qui confidit in diviciis suis corruet;* Iob xxxi. 24, *Si putavi aurum robur meum, et obriso dixi, Fiducia mea.* Non sic ille dives qui dicebat (Luc. xii. 19) *Anima mea, multa habes bona*, etc. Et septimo moveret quod divicie modo umbre aufugiunt eis sollicite innitentes et consequuntur ad viros ewangelicos, omnem solicitudinem in Deum proicientes (ut patet supra capitulo xii.): quomodo ergo poneret theologus spem in illis?

c. that they hope *in the living God:* i. for whereas riches and friends fail,

Tercio precipiendi sunt sperare *in Deo vivo* (non mortuo, sicud pecunia: Psalm lxi. 9 *Sperate in eo, omnis congregacio populi*), *qui prestat nobis habunde omnia ad fruendum.* In quo dicto patet quod spes solum proicienda est in Deum, habentem penes se eternas raciones vitales omnium vivencium. * Omnia enim temporalia possunt homini sine defectu sui D deficere: nam divicie deficiunt ex causa argumenti supradicta; amici eciam, nunc morte intercedente, nunc in potencia, et nunc in gratitudine, deficiunt homine inculpato. Omnia eciam corpora non possunt necessario ubique existere; unde necesse est omnia citra Deum in maxima necessitate, quia in mortis articulo (scilicet) homini, in mundano, deficere: Deus autem est ubique et semper, sic quod non potest quemquam deficiendo deserere; sed si deserit, hoc

12. *xi.:* cod. 10. 21. *lxi.* in cod. deest. 31. *mundano* 2da manu in margine suppletum.

8. Iuven. Sat. x. 22: no doubt a proverb.
18. V. supra, f. 27 A, B.

45D] est culpa hominis primitus Deum deserentis. Ipse ergo est ubique et semper securum refugium; cum, spe in ipso posita, non est compossibile quidquam ad deterioracionem sperantis deficere: nec solum ex parte securitatis, sed ex parte delectabilitatis, est in Deo solo spes ponenda. In ipso enim est vitalis racio sine inmixto fastidio cuiuscunque desiderabilis saciantis, ut ostendit Augustinus, nono Confessionum, et Anshelmus in De Similitudinibus: et demonstrari potest ex hoc principio: *Deus est quidquid melius est esse quam non esse;* ipse enim est esse, quod est perfeccionis simpliciter. Signanter ergo propter raciones vitales sperandum est in Deo vivo, quia solum in illis racionibus est spes nostra. Patet secundo quod omnis homo est solum prestarius Dei sui, et per consequens amor, qui est vinculum colligans divicias homini, foret secundum suas raciones predictas moderatus; patet tercio modus donandi Dei qui 46A donando aliquid predestinato donat omnia * (ut patet supra capitulo vii.), et non ad quamlibet facultatem sed ad fruendum Domino in donis suis.

God remains, being the principle of all life; ii. because love should bind us rather to the Giver than to the gift; iii. because God's gift brings with it all things.

Et quoad occupacionem vel exercicium circa divicias, oportet ewangelicum precipere mundi divitibus *bene agere*, iuste querendo divicias, non postponendo Deo debitum propter mundum; quia non est possibile quod sint vere divites sine operibus caritatis (ut patet supra capitulo ii.): ideo signanter dicit apostolus, Gal. vi. 10, *Dum tempus habemus operemur bonum:—bene agere, divites fieri in bonis operibus;* aliter enim quidquid exercent circa divicias, eciam distribuendo pauperibus, vel quecunque alia bona opera, in genere est abusus; cum sic faciendo peccant mortaliter (ut patet supra capitulo i.).

d. That they do good, that they be rich in good works,

4. *sed ex parte delectabilitatis* in superiori margine 2da manu addita. 30. *capitulo i.:* cod. *capitulo* 2.

7. The place does not occur in the De Similitudinibus (printed among Anselm's works in the editions anterior to 1744), nor is it easily discoverable in the Confessions, unless possibly in lib. i. 6, § 9: Opp., vol. i. 72 D.

9. Anselm. Proslog. v., title.

18. V. supra, f. 16 C, D.

24. V. supra, ff. 3 D, 4 B, C.

30. V. supra, f. 1 D.

e. ready to distribute,

Quinto, data forma querendi temporalia, debent de suis [46A non de iniuste detentis, tamquam ministri Christi, ballivi vel thezaurarii, *facile tribuere* indigenti. Ad hoc enim manifestum, Luc. xvi. 9, a Domino: *Facite vobis amicos de mamona iniquitatis ut cum defeceritis recipiant vos in eterna thabernacula.* Et apostolus, 2 Cor. ix. 7, *Hilarem datorem diligit Deus.*

f. willing to communicate;

Sexto, debent *communicare*, id est, secundum gloriam communia putare dicta bona cuilibet servo Dei, et sic humiliter in nomine Domini ministrare: quia aliter indubie non communicabunt cum datariis *in omnibus bonis*, recipiendo pro ministerio bonum gracie, ut dicitur Gal. vi. 6; nam ad bonum gracie consequitur quodlibet bonum mundi. Oportet enim mundi divitem prescindere cervicem superbie, reputando, sicut se habet veritas, quia ex se non habet divicias; sed ut abiectus minister * Domini cui gracie principaliter sunt re- B ferende, habet hoc ministerium mandatum a Domino.

g. laying up in store for themselves a good foundation against the time to come, that they may lay hold on eternal life.

Et tunc, septimo, sequitur servum Domini sic fidelem *thezaurizare sibi*, non filiis, *fundamentum bonum in futurum* et non presens, *ut apprehendat veram vitam*, scilicet eternam: thezaurizat (inquam) sibi, non inimicis vel heredibus hic in via; tum quia elemosine bonorum distributorum recepte in manus pauperum ut gazophilacium servantur inspoliabiliter distributoribus observantibus caritatem (cum, ex dictis quintodecimo capitulo, forciori titulo quam prius habeant distributa); tum eciam quia merces exinde fenerata in eternis racionibus usque ad vitam perpetuam reservatur. Et hinc Math. vi. 20 dicitur, *Thezaurizate vobis thezaurum in celo, ubi nec erugo nec tynea demolitur, nec fures effodiunt aut furantur.*

2. Especially because

human laws

Istam sentenciam demonstrabilem debet ewangelicus loqui divitibus exhortando, quia res sua agitur in distribucione temporalium; cum habet in illis verum dominium et per consequens interesse: et ista preceptoria potestas ac directiva usus temporalium est soli theologo reservata. Unde quia iura

24. V. supra, f. 35 D.

46B] humana non curant quomodo divicie expendantur, dum tamen in facie ecclesie habeat ius secundum sua principia paliatum, et legis divine professores torpescunt corripere, eo quod sunt in eadem dampnacione, innitendo secundum corrupta principia avaricie eciam plus quam domini seculares; nam † sepum spericum, id est, universitas mundialium, est adeo inglutitum quod vix tradamus aliquid in cogitacione, opere, vel C sermone; * et hinc hii deficiunt exhortari, inviscati lubricitate carnali atque reumate laxante organa vocis, causando raucedinem; et hii, peste avaricie paralitica sive spasmatica, contrahendo ac constringendo organa, et sic causando simpliciter mutitatem: Ysai. lvi. 10 scribitur, *Canes muti, non valentes latrare;* et hec causa quare hodie suspenditur lex divina.

and professors of divinity conspire to suppress the divine law,

Corruptum quidem principium est, 'Si lex humanitus 'adinventa sentenciat pro iure meo ad data temporalia possi'dendum, ergo licet mihi alienare vel expendere ea quomodo'cunque affectus mihi dictaverit:' et sic de multis inpossibilibus corrumpentibus politicis; ut inter homines armorum est nimis ius vulgatum principium quod 'Titulus conquestus 'est optimus inter omnes, quod probatur ex hoc quod non 'superest quod legaliter impugnaret, potissime toto iure 'civili vigente aput populum conquestorem. Confirmatur ex 'dictis de iure, tractatu primo, capitulo –, quod est constans 'et perpetua voluntas tribuens unicuique quod suum est. 'Populus ergo invasus habet quilibet quod est suum, sic'ut et Deus vult iuvando predones quod iste populus sit 'predatus.' Tercium vero mundanorum principium venenosum est quod 'licet nocere inimico quocunque medio ma'chinandi, ut insidiando, spoliando, occidendo, diffamando, 'vel quomodocunque suffragium subtrahendo:' et ista tradicio Phariseica habet secum plures discipulos quam lex proximi qua, Math. v. 44, precipit *diligere inimicos;* et D * Petrus, *non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed contrario benedicentes,* 1 Petr. iii. 9; et Rom.

asserting (*a*) 'that legal right gives free use,

(*b*) 'that the best title is that of conquest,

(*c*) 'that any injury is lawful to enemies;'

whereas Christ teaches us to love them:

6. *sepum spericum*: cod. *sepū spicū*. *id est*: cod. *et*.

xii. 20, *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum.* Lex ergo Christi [46D est huic directe opposita, scilicet quod omnis homo debet omni modo quo sufficit proficere inimico. Patet ex hoc quod sic, Christum imitando, sibi ipsi multipliciter bene facit. Et quoad argumentum Phariseicum a contrario antecedentis, 'Amici sunt diligendi, ergo inimici odiendi,' patet ex principiis fidei sequi oppositum; cum regnat iudicio divino quin sic faciens se ipsum dampnificet, etc.

and as to the two former principles it is evident

Iste ergo tres leges diabolice dissipant legem Christi. Quantum ad duo priora, patet quod utrumque illorum, sicut et multa eis similia, est inpossibile et ius nimis hereticum.

a. that human grants are invalidated i. by the fallibility of judges

Primum quidem tripliciter est inpossibile, cum stat iudicem deficere racione et affeccione; racione, cum non sit Deus, potest ignorancia legis deficere, ut arguendo per locum ab insufficienti similitudine; affeccione, deflectendo a iure pro munere vel personarum accepcione:

and ii. of witnesses

secundo, in testium corruptorum probacione, quia (ut supra dictum est, quarto capitulo) falsa testium deposicio nichil probat:

and iii. by their impotence, without the condition of a state of grace:

tercio, persone pro qua iudicatur inydoneitate, nisi enim sit in gracia, non est dignus aliquid possidere (ut patet supra, sexto et primo capitulis); et patet quod non potest esse, si lex humana sentenciat pro iure cuiusquam ad temporalia quod iustum est quod ita possideat; patet insuper quod non potest esse ut eo ipso liceat occupanti expendere bona huiusmodi quocunque libuerit, eo quod oportet in utroque superaddi rectificacionem autenticam * secundum ius ewangelicum, sine cuius 47A rectificacione nullum creatum poterit esse iustum.

and *b.* that the right of conquest is determined by the righteousness of the conqueror.

Et conformiter dicitur ad titulum conquestus: oportet enim, si titulus cuiusquam sit validus, quod et in caritate occupantis et in rectificacione Domini sit fundatus; que si assint, iustificatur titulus, quotcunque media varientur; et si alterum istorum defuerit, deest iusticia occupantis. Et cum

1. *xii.*: cod. 13. 27. *nullum* (i. e. n^{m}): cod. *nomen* (n^{n}). 29. *et in*: cod. ut videtur, *in in*.

17. V. supra, f. 8 A, B. 20. V. supra, ff. 14 B, 1 C.
28. The argument is expanded in the following chapter.

47A] utrumque istorum in conquestibus pro maiori parte defuerit, patet quod inpossibile est, 'Si populus ex conquestu quid-'quam occupat, tunc illud occupat non iniuste.' Et patet quod in probacione legis secunde falsum assumitur: cum necesse sit sapienciam vincentem maliciam omnem iniuriam vel iniusticiam legaliter inpugnare; ideo deficiente iure civili lex Dei vel iudicium eius non potest deficere; et sic spoliatus habet quidquid debet habere, quia si observat veritatem ewangelicam, tunc habet ewangelice bona rapta.

3. All human judgements therefore are subject to an appeal to God,

Ex istis colligitur quod nedum licet sed necesse est a quocunque terreno iudice iniuriante ad Iudicem summum appellare. Patet sic: Omnis creatura dicit se cum omnibus circumstanciis Deo suo; omnis iniuriatus est aliqua creatura; ergo omnis homo dicit se cum omnibus suis iniuriis Deo suo, et per consequens summo Iudici. In cuius evidenciam tria genera peccatorum leguntur nedum appellasse sed ad Deum clamasse, scilicet homicidium Abel (Gen. iv. 10), vicium Sodomiticum (Gen. xviii. 20, 21), et iniusta detencio bonorum pauperum (Iacobi v. 4). Et omnia ista sunt contra

who protects the rights of nature

B naturam, duo prima in bonis nature sal*vantibus individuum atque genus, et tercium in bonis fortune que in statu innocencie debent esse communia: et indubie, sicut est contra naturam quod aliquis occidat temere fratrem suum, cum *omne animal* naturaliter *diligit sibi simile* (Eccli. xiii. 19), sic est contra naturam quod vis generativa abducatur ab actu salvante speciem, sicut vis augmentativa salvat individuum (ex secundo de Anima): et eque tercio est contra naturam quod divites seculi iniurientur pauperibus, ducentes eos ad mendicitatem, cum in statu innocencie omnia debuerunt naturaliter esse communia; unde, Gen. iv. 9, post homicidium sic scribitur: *Ubi est Abel, frater tuus?* At ille: *Nescio: numquid custos fratris mei sum?* ubi patet innuitive quod false negavit custodiam quam debuit fratri suo. Deus enim et quilibet creatus dominus debet custodire subserviens

and enforces the reciprocity of obligations.

3. *iniuste* conieci: cod. *iuste*. 12. *appellare* addidi.

27. Possibly Arist. de Anim. ii. 4.

(ex proximo capitulo); cum cuiuslibet proximi corporis [47B debet cuilibet existenti in gracia subservire; ideo quilibet debet corpus proximi custodire, nedum iuvando spirituali suffragio sed adminiculo corporali: talis enim est armonia existencium in gracia quod quilibet modus vel accio corporalis iuvat quemlibet, quantumcunque distiterit; ut quilibet motus astri in celo, sicut quelibet quies partis terre iuvat existentem in gracia, cum ipsis, ut sic, utitur ad bonum utile (ut secundo tractatu ostenditur). Unde sequitur divina sentencia: *Ecce, vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.* * Gen. xviii. 20, 21, scribitur: *Clamor Sodomorum et* C *Gomorarum multiplicatus est; descendam et videbo utrum clamorem opere compleverint an non est ita, ut sciam.*

Wherefore *a.* judges must use all diligence, in the example of God:

In quibus duobus dictis patet, primo, doctrina necessaria terrenis iudicibus, examinando cum diligencia partem ream, cum Omnisciens dicit, *Cayn, quid fecisti?* et nedum partem sed testes, quod notatur in descensu Domini per angelum Sodomitis; quam scienciam experimentalem, proposita utraque parte contradiccionis ad notandum diligenciam, angelus non haberet, si non sic descenderet; nec Deus eterna sciencia aliter hoc scivisset. Secundo, notatur eterna Dei sciencia, eo ipso quod aliquid tempore suo fiat, quia aliter non diceret, quod vox sangwinis iusti et clamor confusus populi iniqui venit ad eum: unde de tanto est appellacio ad summum Iudicem verior et proprior quam appellacio humanitus instituta, de quanto ars summi Iudicis extollit artem hominis. Illa quidem nunquam est frivola interposita: solum quando iudex iniuriatur appellanti, per superiorem Iudicem compescendus, sic quod non licet sibi facta appellacione ulterius procedere, vel amplius facta peticione instantissime denegare; cum Iudex supremus in defectu inferioris iudicis illud facit, supplens notarii instrumentum et evidenciam testium, cum omne verum sit sibi per se notum, dicens inter se ipsum. Unde, Iacobi v. 3, 4, dicitur:

b. God's knowledge supplies all defects in human judgements.

4. *talis:* cod. *causalis* (*cālis*). 20. prius *non:* cod. *enim.*

1. V. supra, f. 43 C, D. 10. Gen. iv. 10.

47D *Aurum et * argentum vestrum eruginavit, et erugo eorum in testimonium vobis erit:* et sequitur, *Merces operariorum vestrorum qui messuerunt regiones vestras, que fraudata est a vobis, clamat; et clamor eorum introivit in aures Domini Sabaoth.* Unde Apok. vi. 10, 11, sancti sub altari Dei clamantes voce magna, *Vindica sanguinem nostrum*, receperunt responsum dilatorios apostolos antecellens: *Dictum est* (inquit) *ut requiescerent tempus adhuc modicum, donec compleantur conservi eorum qui interficiendi sunt sicut illi.*

Nec timendum est de defectu instrumenti vel testium, de citacione persone, de iudicis examinacione, vel huiusmodi cerimoniis humanitus adinventis, quia omnia illa in die iudicii supplet Iudex. Nam Ieremie xxix. 23, scribitur, *Ego sum iudex et testis, dicit Dominus;* et patet posterius, vir ewangelicus, modo celestis Spiritus innitens isti appellacioni, permanserat quietus: quia indubie omnibus pensatis hec pars est securior atque suavior, cum non sit possibile invenire aliquam circumstanciam in appellacione humana quin proporcionalis circumstancia atque remedium sit excellencius in appellacione ewangelica; cum Deus non potest deficere iuridice appellanti: dimissa tamen ista appellacione verissima, tradicionibus humanis dediti ad tantum apreciantur attestaciones, provocaciones, et appellaciones frivolas huma-
48A nitus adinventas, quod debriati veneno pesti*fero putant verba secundum ritus hominum prolata operari tamquam sacramentalia; et ex talibus appellacionibus frivolis foventur trutanni in suis maliciis, manibus iudicis, quantumcunque caritative corrigere innitentis, non divinitus sed humanitus sequestratis, cum innaturalibus malis exhinc gravantibus, ecclesiam Christi, postposita lege ewangelica, inficientibus, ut patet posterius. Scio tamen quod appellacio ordinata est ut non sit iniquitatis vinculum sed oppressorum suffragium, etc.

1. *eruginavit:* cod. *eruga etc.* 10. *Nec:* cod. *Nunc.*

XXI.

On the right of conquest. As for the historical arguments alleged in the support of this right,

Sed ut clarius extirpetur secundum mundanorum princi- [48A pium, solvenda est duplex argucia que communiter fit pro ipso. Videtur primo 'quod titulus conquestus sit validus, eo 'quod filii Israel primo titulo terram promissionis occu- 'pantes, septem naciones expulerant, ut patet Iosue primo 'et infra de utro argumento; et illud ius violente perditum, 'vi armorum sepius renovarunt, ut patet in libris Iudicum, 'Regum, et Machabeorum: quod non esset, nisi conquestus 'daret iustum titulum; ergo verum. Iterum, omnes quatuor 'monarchie, de quibus Dan. ii.: titulo conquestus adopcio 'dominii fuit iusta; quia ius quod in principio est nullum, 'non potest posterius convalescere fundando iustum domi- 'nium. Et confirmacio illius est de regno Anglie conquesto 'per Britones, Saxones, Normannos, quos conquestus non 'licet iustos ambigere, cum in illo iure multi * gloriosi sancti B 'et canonizati reges processerant: et simile contingit de regnis 'aliis.' Hic dicitur, ut supra, quod dictum principium foret hominibus armorum nidus hereticus, fovens quemcunque in fratrem inbecilliorem, rapiendo vel predando, irruere: et cum Ysaie xxxiii. 1, dicitur, *Ve qui predaris; nonne et ipse predaberis?* et Prov. xxi. 7, *Rapine impiorum detrahunt eos;* et Math. xxiii. 25, exprobando Phariseis dicit Veritas, *Pleni estis rapina*, nec in isto licet catholico dubitare.

we reply preliminarily, 1. that all robbery and spoliation is forbidden:

and a. if the conqueror is unrighteous, his conquest must be a theft:

Probatur tripliciter: primo ex hoc quod contingit facilime conquestores exuere caritatem, et si sint extra caritatem, tunc sic faciendo rapiunt aliena; ergo contingit conquestores iniuste rapere aliena, et per consequens non, si conquerunt, rapiunt, vel predantur, acquirunt exhinc titulum iustum simpliciter ad predatum. Argumentum patet supra quintodecimo capitulo de sedecim condicionibus caritatis: caritas enim non querit esse proprietarius, nec propter ambicionem tem-

20. *inbecilliorem:* cod. *inbecilliori.* 29. *acquirunt:* cod. *aquirunt.*

18. V. supra, f. 47 A. 30. V. supra, ff. 33 D, scqq.

48B] poralium cogitat malum fratri; cuius oppositum contingit communiter conquestori.

b. occupation by itself gives no right, far less forcible seizure:

Item non ex hoc quod quis occupat bona que perante nulli sunt propria, occupat simpliciter iuste illa: ergo multo magis non ex hoc quod occupat bona que perante erant iusto propria, occupat simpliciter iuste illa. Argumentum patet supra, capitulo v., ex hoc quod tunc Deus non iuste expelleret primos parentes de paradiso: et consequencia patet ex hoc quod minus videtur differre a iusticia occupando sine C irritacione vel scandalo bona neutra, * quam a iusto rapere que sunt sua; nec aliter contingeret abuti bonis vel iniuriari proximo quoad illud, consequens contra dicta.

c. if conquest gave a right, it would imply (since the seizure of another's goods is only justified if it be an assertion of a prior title) that righteous and unrighteous possessed all things in common; but as this is not the case, unrighteous conquest can only be robbery,

Item tunc omnia bona mundi essent tam iustis quam iniustis communia, consequens contra dicta sexto et primo capitulis: et consequencia patet, eo quod nemo raperet iusto bona aliqua nisi antea forent sua; quia omnis iusta bonorum capcio presupponit eorum dominium vel comutacionem legitimam inter capientem et prius occupantem, qualis non est in conquestu, cum conquerens capit bona contra voluntatem predati; et sic non raperet sed legitime caperet bona sua, et per consequens nemo iuste defenderet patriam vel bona communia, quia ut sic prohiberet dominos uti suis: et sic duobus contradictorie volentibus, mutuo se inpedientibus, et acceptacione usibilis, ambo contradictoria vel forent iusta vel iniusta, quod est inpossibile. Unde oppositum illius maxime bellatorum, † et proximum pro se notis: et hinc dicit Augustinus, quarto de Civitate Dei, sexto capitulo, *Inferre* (inquit) *bella finitimis et deinde in cetera procedere, ac populos sibi non molestos sola regni cupiditate conterere et subdere, quid aliud est quam grande latrocinium?* Nec dubium de hoc cum peyus

7. *v.*: cod. 4°. 16. *iusta*: cod. *iniusta*. 28. *finitimis*: cod. potius *finitis*.

7. V. supra, f. 12 A. 14. V. supra, ff. 14 A, B, &c.; 1 C, &c.

25. *Maxime.* Sir John Fortescue's interpretation of the term, De Laudibus Legum Angliae, viii., is worth quoting: 'Principia autem quae commentator dicit esse causas efficientes, sunt quedam universalia que in legibus Angliae docti, similiter et mathematici, *maximas* vocant, rhetorici *paradoxa*, et civiliste *regulas iuris*:' Works, p. 343, ed. lord Clermont, 1869, quarto. 26. August. de Civit. Dei, iv. 6 (vol. 7. 92 D).

and robbery of the worst kind.

sit manifeste spoliare occidendo personas, quam occulte [48C furari paucas divicias. Nec obligaret mandatum negativum de facto * de concupiscencia rerum proximi, et cum singula D sint connexa, nullum mandatorum esset servabile; quod est nimis hereticum.

2. Conquest alone, therefore, gives no title to possession, except with certain conditions; and these can only be *a.* charity in the conqueror, *b.* the authorisation of God, and *c.* unworthiness in the conquered.

Habito ergo quod solus conquestus non sufficit fundare titulum possidendi, restat videre quid oportet conquestui superaddere; et patet quod requiritur caritas conquestoris, auctoritas Creatoris, et indignitas intrusoris. Primum patet ex dictis, ex hoc quod nemo est sine caritatis titulo dominus alicuius, et per consequens sine caritatis titulo nichil iuste occupat per conquestum. Secundum patet ex hoc quod sine ratificacione, confirmacione, et auctorisacione summi Domini, nulla creatura iuste simpliciter habet quidquam. Et tercium patet ex supra dictis octodecimo capitulo, quomodo regnum de gente transfertur propter iniurias, iniusticiam, contumelias, et diversos dolos: quamvis enim persona puniatur interdum in corpore ad pacienciam exemplandum, ad meritum cumulandum, vel ad gloriam Dei manifestandam, ut patet de Iob et ceco nato; tamen iusta depredacio regnorum sive reipublice presupponit abusum temporalium predatorum, quia servata iusticia predantes iniuste expellerent depredatos. Unde Augustinus de Civitate Dei, capitulo xv., *Multum*, inquit, *ad latitudinem imperii iniquitatem alienam cooperatam videmus, que faciebat iniuriosos, ut essent cum quibus iusta bella gererentur et augeretur imperium.*

3. Accordingly *a.* the first argument for conquest in general rests upon a false analogy:

Sicut ergo ad satisfaccionem, sic * ad iustam depreda- 49A cionem requiritur iniusticia pacientis; et patet responsio ad primum argumentum factum a loco insufficientis similitudinis: 'Filii Israel ex conquestu adepti sunt terram pro- 'missionis; ergo licet predonibus quomodolibet conquirere 'regna queque:' apponant itaque bellantes tres supradictas condiciones ratificantes conquestum, que inerant Israhelitis,

25. *faciebat iniuriosos;* sic Aug.: cod. *faciebamus iniuriosis.* 26. *gererentur;* Aug.: cod. *gerentur.* 32. *queque:* cod. *quem* (*q̄3*).

15. V. supra, f. 42 c. 20. *Ceco nato:* John ix. 3.
23. August. de Civit. Dei, iv. 15 (vol. 7. 99 E).

49A] et procedant securius conquerendo. Fuit enim populus Israheliticus secundum maiorem partem in caritate fraterna, quia in dileccione Dei: unde quandocunque in bellis personе graves notabiliter peccaverunt, superatus est Israel; ut patet de Achar Iudeo qui cepit de anathemate palium coccinum, ducentos ciclos, et regulam auream (ut patet Iosue vii. 1, 21), et antequam illud peccatum punitum fuit, dicit Scriptura, ibidem, quod Israel non poterit stare ante hostes suos. Unde et ille magnus ariolus, Balaam, Num. xxiii. 21, excusando se quare non potuit maledicere filiis Israel, nec Moabite eos superare, sic eloquitur: *Non est* (inquit) *idolum in Iacob nec videtur simulacrum in Israel. Dominus Deus cum eo est.* Et idem patet de translacione regni Israel a Saule, 1 Reg. xii., de divisione regni a Roboam, 3 Reg. xii., quod racione peccati contigerat, ut patet ubilibet in Veteri Testamento; quod Achior diffuse declaravit Oloferni, Iudith v. Et patet quod nulla communitas presumeret de sua B iusticia et iudicaret de fratris nequicia, intendendo * conquirere bona sua, cum ad hoc requiritur revelacio specialis de hiis tribus condicionibus; sed populus qui hodie est iniustus, cras est iustus, et econtra: et ista doctrina efficaciter predicata sopiret tyrannides atque bella. Unde frequenter mirabar qua auctoritate sive sciencia nostri prelati excitant ad conquestus regnorum sine prophetica visione: non credo quod innitentes legi Dei dicunt, 'Vere hec dicit Dominus,' sed degenerantes fodiendo in humanis tradicionibus, asserunt quod 'talia vult Augustinus': sed ceca auctoritas cecos precipitat. Ex istis patet, cum idem sit Deus in Veteri Testamento requirens pacem et abdicacionem temporalium ampliorem, quod omnibus hominibus et viris armorum, precipue cum arbor eorum sit precisioni propinquior, necessaria est observancia caritatis. Quod autem filii Israel auctoritate et precepto Domini expugnaverant inimicos, patet quotlibet locis. Non enim licuit eos ad pugnam pro-

for the Israelites won the land of promise i. by virtue of charity,

ii. by God's authorisation,

18. *intendendo*: cod. *intendo*.

8. Ver. 13.

cedere Domino inconsulto, et terram promissionis, ut nomen [49B sonat, dedit Abraham, Ysaac, et Iacob, et suo semini, ut notat apostolus, Gal. iii. 16: *Abrahe* (inquit) *dicte sunt promissiones, et semini eius*, ut patet Gen. xxii. 17, 18. Unde Psalmo civ. 10, 11, dicitur, *Statuit verbum suum Iacob in preceptum, et Israel in testamentum eternum, dicens, Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hereditatis.* Unde et patet de iniusticia * septem generacionum ipsam occupancium, Levith. C xviii. et Deut. vii.; ubi propter peccati contaminacionem prohibetur eorum communicacio, et precipitur usque ad interempcionem eorum destruccio: et patet quod non sequitur: 'Cum istis tribus condicionibus conquestus est licitus, 'ergo licet cuicunque populo conquirere hiis dimissis.'

and iii. on account of the wickedness of the conquered.

b. The existence of the four monarchies is no proof of their rightness. Civil life itself originated in the lust of lordship.

Ad secundam arguciam dicitur quod vanum est defendere has quatuor monarchias ab iniusticiis; unde verisimile est quod prima civilitas originata est ex libidine dominandi. Nam Gen. quarto capitulo, 17, legitur quod Cayn post fratricidium civitatem construxit, cuius causa secundum Iosephum fuit quod *rapinis et violencia opes congregans suos ad latrocinia invitabat et simplicitatem vite hominum, quam ad invencionem mensurarum et ponderum permutavit, ad caliditatem et corrupcionem perduxit; terminos terre primus posuit, civitates muravit, et timens quos ledebat, suos in suis urbibus collegit:* hec origo civilitatis secundum Scripturas. Post diluvium vero Nemroth gigas de genere Cham resumpsit tyrannidem edificando turrim Babel, et post eum Belus et Ninus et ceteri principes Assiriorum usque ad regnum Persarum et Medorum, et post illam monarchia Grecorum et quarta Romanorum, cum aliis regnis minoribus ab istis ingentibus exemplatis, * ut patet Dan. ii. et alibi in Scriptura. D Dicitur ergo quod contingit principium alicuius generacionis ex mera tyrannide occupare regnum, et filium eius proximum iuste dominando regere, et econtra.

4. *Gen.:* cod. *Sap.* 8. *generacionum:* cod. *generacioni.* 20. *simplicitatem:* cod. *simplicitate.* 25. *Cham:* cod. *Cayn.* 30. *exemplatis:* cod. *exēplatīs.*

19. Ioseph. Antiq. Iud. i. 2, § 2.

49D] Ex quo plane patet quod titulus successionis hereditarie non sufficit ad fundandum verum dominium, sed per se titulus caritatis; et quomodocunque parentes iniuste in casu dominant, dum tamen filii succedentes sunt in caritate vel gracia, recipiunt a Domino eciam verum civile dominium, et si putes iustissime dominentur: dum tamen filii, quoad homines iure hereditario succedentes desint a gracia tyrannisando, perdunt verum dominium. Unde Ezech. xviii. diffuse docetur ista conclusio, quomodo *iusticia iusti super ipsum erit et impietas impii super eum*, cum *pater non portabit iniquitatem filii*, nec econtra, nisi propriam addiderit patrisando; cum oportet quemlibet ex factis propriis iudicari: et patet quod successio hereditaria est inpertinens eciam ad civile dominium nisi forte pater meruerit filio graciam sequendi ipsum in moribus. Patet totum ex hoc quod civile dominium et intrusio consequuntur graciam et peccatum; hec ergo maxima de successione hereditaria pacificat dominos quoad mundum. Et patet plane solucio de successione regum Anglie, quomodo contingit sanctum post tyrannum
50A succedere, * non in iure suo, quod non remansisset in posteros, sed novo iure acquisito a Domino capitali.

Hereditary succession, without charity, is no title even to civil lordship; and thus, when a righteous son succeeds a tyrant, he inherits no right, but creates a new one.

Et si obicitur per illud Augustini, epistola xxxvii., *Non dimittitur peccatum nisi restituatur ablatum*, et per consequens oportet de necessitate salutis restituere hereditatem quam pater tyrannice conquesivit, specialiter si subiugati simpliciter iuste fuerant dominati, dicitur quod de necessitate salutis est restituere ecclesie iniuste ablatum vel sibi equivalens, non autem oportet quod restituatur persone, a qua ablatum est, ut posito quod sit mortua incognita vel notorie iniusta; heres tamen qui novit bonum quod occupat iuste deberi alteri, non observat caritatis regulam, si non satisfaciat. Unde Augustinus, ibidem, *Si res aliena propter quam peccatum est, cum reddi possit, non redditur, non agitur penitencia sed fingitur;* ut

4. Restitution must be made, but not necessarily to the individual despoiled,

7. *tyrannisando*: cod. *tyrannisantis*. 20. *remansisset* conieci: cod. *remīscit*. 21. *acquisito*: cod. *aquisito*. 23. *dimittitur*: Aug. *remittetur*. 27. *restituere* addidi. 33. *possit* sic Aug.: cod. *posset*.

22. August. Ep. ad Maced. cliii. § 20: vol. ii. 532 A.

nemo debet presumere se iuste expendere civiliter bona Dei [50A et alium, a quo ablatum, sumi indignum ad civiliter dispensandum, nec pretextu illius fuci civiliter ipsa detineat ab iniuriato, patet quod hoc confunderet legem reddendi debitum, cum animaret avarum presumere de se ipso et per consequens iudicare temere de proximo, et utrobique contra tranquillitatem reipublice onerare se ipsum servili officio. Patet ergo quod pater, conquirens eciam iniuste regnum aliquod, potest confitendo restitui ad iusticiam, et sic in se ipso vel in filio restituere ecclesie quod est suum, etsi non restituat parti spoliate; * quia posset contingere quod in- B iustum esset propter inidoneitatem ex peccato restituere sibi bona regni: verumtamen ad hoc discernendum requiritur revelacio specialis, patens evidencia, vel renuncciacio civilitatis et caritativa administracio bonorum huiusmodi.

nor without manifest proof of unworthiness on one side;

for the wickedness consists in the evil intention and in the misuse of the spoil,

and if an unrighteous possessor becomes righteous, he by that fact restores his goods to the church.

Non enim in ablacione per se, sed in sinistra intencione in modo auferendi et abusu ablati, stat tota iniquitas seu nequicia; licet politici propter tranquilitatem reipublice indifferenter quoad iniustum vendicantem precipiunt debitum solvi. Quicunque ergo iniuste occupaverit bona quequam, debet iustificari, et sic illa bona, tamquam membrum ecclesie, noviter possidere, vel saltem loco illorum bonorum habebit iusticiam, quod est equivalens ecclesie, et sic restituet ecclesie secundum unam partem quod continue secundum aliam fuit suum. Unde non est possibile quod heres quantumcunque iniusti tyranni servando iusticiam iniuste occupet bona sua: non oportet quod restituat civilitatem populo, quem credit verisimiliter minus dignum; cum ipse non iniuriatus est tali populo, et scit quod *Domini est terra et plenitudo eius, orbis terrarum et universi qui habitant in eo.* Sed si sciret alium suum dominium virtuosius gubernare, vel patrem exinde salvari, deberet alteri eciam iniusto custodiam illorum committere et nullo modo contra conscienciam aliquid possidere. Unde securum est non occupare bona mundi civiliter sed serviendo Deo * continue capere de bonis Domini ad par- C

29. Psalm. xxiv. (Vulg. xxiii.) 1.

50c] cam vite necessitatem, quod licet fideli facere de iniustissime spoliatis. Unde contingit hominem ex titulo gracie sive civilitate occupare et magnum regnum, sicut creditur sanctum Edwardum Confessorem fecisse de regno Anglie, quod iuste a Britonibus detinebat. Talibus tamen magnis iniuriis est commixta latens nequicia, quam non est iuris humani sed divini discutere: cum enim populi conquerentis paucissimi observant regulam caritatis et regni conquestus multi sunt, patet quod in conquestibus specialiter Christianissimi sunt, ut plurimum, commixte iniurie, et regnum prevalens infectum ex consensu ad facinus et contaminacione civilis occupacionis, nedum ydolatriorum sed rapinarum, que avare idola sua constituunt; que sine satisfaccione a devotis fidelibus spoliarunt: ideo, si non fallor, conquestus huiusmodi est a lege ewangelica plurimum elongatus, cum non sit gracia populi emendandi, sed pre libidine civiliter dominandi.

XXII.

Divicias civiliter habere est onerosum et periculosum.

RICHES ARE A BURTHEN AND A PERIL: 1. A burthen, because they are a trust from God, who requires an account of them: So that, *a.* unless this account

Ex istis colligitur quam onerosum et periculosum est civiliter habundare diviciis. Onerosum, quia nemo est civiliter dives legitime, nisi ut habet divicias a Domino capitali; et indubie non ad nichil a summo Sapiente illis preficitur, ideo relinquitur eius officium ad divicias sub Domino debite D ministrandum. Patet * ex supra dictis, xix. capitulo. Si enim Dominus requirit de minimo bono nature vel gracie racionem (ut patet Luc. xix. 13–23), ymmo *de omni verbo ocioso quod locuti fuerint homines* (ut Veritas dicit in terminis, Math. xii. 36); quanto magis de bonis extrinsecis que sunt nobis magis extranea. Nemo ergo dicat, 'Habeo divicias 'naturaliter vel succesione hereditaria, ideo licet eas consu'mere sicut volo;' quia indubie de quanto verius vel forciori iure eas possidet, de tanto erit examinacio officii plus stricta:

24. V. supra, f. 43 c.

be justified according to the law of the gospel, the possessor will receive eternal punishment;

patet ex eo quod de tanto est possessor Deo obligacior ad [50D debite ministrandum. Sed si queris racionem compoti huius servilis officii: Ut patet ex dictis, xix. capitulo, quod necesse est omnem mundo divitem sub pena incarceracionis perpetue de omni bono fortune eciam minimo sibi prestito, talem reddere racionem quod nullo tali abusus fuerit, hoc est, nullum bonum Dei expenderit nisi ad eius honorem et utilitatem ecclesie secundum formam legis ewangelice, vel si fecerit, oportet quod dampnetur vel satisfaciendo consenciat adversario hic in via; totum illud ex principiis fidei est evidens cuilibet non blasphemo: quia si aliquo bono abusus fuerit, sic quod non cedat ad utilitatem ecclesie, peccat mortaliter, cum solum talis abutitur bonis Dei; et si peccat sine satisfaccione est perpetuo carceri mancipandus; ergo conclusio. Et ex hoc plane patet conclusio de iniuste occupacione bonorum fortune a quolibet peccatore (sicud sexto et primo * capitulis erat tactum), quantumcunque videatur, secundum 51A iura humana, iuste dominans; quia omnis talis ex principiis fidei, nisi renuncciaverit querendo ius uberius, est perpetuo carceri a Domino iustissimo adiciendus: quod non potest esse nisi iniuste occupaverit bona illa, cum Deus non potest facere alicui iniuriam; ergo conclusio. Si ergo notorie infamis secundum adinvenciones humanas sit privandus beneficio, quanto plus omnis peccator cuius diffamacio est aput Iudicem non egentem probacione testium summe nota.

wherefore, *b.* the law of the gospel is necessary to every part of the church and

Patet secundo, quod necessaria est lex ewangelica cuicunque parti ecclesie, nam sine ista regulante non potest aliquis civiliter vel libere dominari, nec virtuose vivere vel iuste agere; ut tangitur supra xx. capitulo: et patet ex hoc quod illa est lex caritatis quam Augustinus, de Natura et Gracia lviii., dicit esse *legis perfecte libertatis* (de qua Iacobus, i. 25): et sine caritate inpossibile est placere Deo. Et tercio

16. *et* in cod. deest; cf. autem p. 144, l. 20. 20. *adiciendus:* cod. *addiciendus.* 30. *Natura:* cod. r^{a}.

3. V. supra, f. 43 C. 16. V. supra, ff. 14 B, 1 A, &c.
29. V. supra, f. 45 A, B.
30. August. de Nat. et Grac. contra Pelag., lvii. § 67: vol. x. 156 D.

51A] patet quod necesse est ad pacificandum regnum regno, hominem homini ad se ipsum pacificandum, duci principaliter regimine huius legis. Patet sic: Inpossibile est hominem pacificari nisi prius fiat homini pax cum Deo, cum aliter pugnaret contra eum orbis terrarum (ut patet tractatu primo, capitulo vi.); sed nemo potest pacificari cum Deo sine observancia sue legis, cum Ioh. xiv. 23 scribitur, *Si quis diligit me, sermonem meum servabit;* ergo conclusio. Et hinc signanter dicitur, Ezech. xiii. 10, de mundialibus, quod
B dixerunt, *Pax, pax, et non est pax.* * Quid, queso, valet inniti paci hominis ad hominem, vel hominis ad se ipsum, secundum ius canonicum vel civile, nisi primo omnium quesita sit tercia pax, hominis ad Deum secundum regulas iuris sui? Unde Baruch iii. 13, *Si in via Dei ambulasses, habitasses utique in pace sempiterna:* quocontra Ysa. xlviii. 22 dicitur, *Non est pax impiis, dicit Dominus.* Iste preclare veritates licet ex principiis fidei sequantur demonstracione certissima, tamen mundi divites propter cecacionem diviciis et defectum fidei, ipsas tamquam stulti precipites parvipendunt; putantes quod omnis † bonorum fortune tardancium ab ascensu in Deum sit honor precipuus, preeligentes vitam pecudum, et diffidentes severum Christi iudicium de novissimo quadrante quem Dominus commisit diviti, vel thezaurario vel custodi ad debite ministrandum.

c. to the very existence of peace among men.

Ex istis colligitur quod officium mundi divitum est plurimum onerosum: et hinc in sacra Scriptura comparantur divites activam vitam ducentes asinis et camelis: asinis, ut Gen. xlix. 14, *Isachar, asinus fortis accubans in terminos, vidit requiem quod esset bona, et terram quod esset optima, supponit humerum suum ad portandum, factusque est tributis serviens;* et significat secundum Gregorium (capitulo vi., ultimo Moralium) onustos diviciis: et quoad camelos, patet

The rich therefore are likened to asses

and camels,

12. *primo* loco *prius* in margine 2da manu appositum. 15. *sempiterna:* cod. *super terram* (cf. Baruch iii. 16). *xlviii.:* cod. 18. 28. *xlix.:* cod. 45°.

31. Greg. Mor. i. 16, § 24: vol. i. 25 C, D. The explanation of the different meanings of 'asinus' in the *last* book, xxxv. 16, § 40, col. 1161 A, is inapplicable.

because of their burthen; for riches are the dung of the church.

Luc. xviii. 25, *Facilius est camelum per foramen acus transire*, [51B etc. (ut exponitur xix. capitulo), et conveniunt stoliditas, portancitas, et alie proprietates horum animalium, divitibus * mundi. Stulticia quidem est obligare se vero Domino, C quem nichil latere potest, in custodia abiectissima et difficillima bonorum infimorum, dum libere possunt sibi servire, servicio liberiori, faciliori, et delectabiliori: cum ergo mundi divicie sint stercora corporis Christi mistici (ut patet supra capitulo xvi., et testatur apostolus, Phil. iii. 8), perinde videtur † tercio custodire divicias et custodire feces ecclesie militantis; et non solum serenissimo Domino computabit sed cuilibet iudici assessori, quorum multi forte sibi servierant civili servicio hic in via. Cum ergo homo vix sufficiat custodire nobilem animam sibi intrinsecam, que naturaliter est ad bonum dedita, quanto magis extrinsecas sibi, fallaces divicias. Et hinc utique vere dicunt mundi divites in inferno, Sap. v. 7, quod *ambularunt vias difficiles*, et Luc. xviii. 24, *Quam difficulter qui peccuniam habent, regnum Dei intrabunt.*

2. Riches are a peril to the body and to the soul, being an occasion of sin against God,

Et ex istis patet periculositas in mundi diviciis; periculositas, dico, quoad corpus et quoad animam: quoad corpus, nedum quod sic dives exponit se periculis fluminum, latronum, et bellorum pro acquirendis et tenendis diviciis, sed anxie solicitudini ex qua corpus consumitur, quia Prov. xvii. 22, *Animus gaudens etatem floridam facit; spiritus tristis exsiccat ossa.* Et quoad periculum anime, sine dubio divicie sunt occasio labendi in quodlibet genus culpe. Nam raro invenies mundo divitem, * quin ex diviciarum affluencia D reputet se magis dignum, et sic iniuriando fiat accidiose impius quoad Deum. Hinc dicit sapiens, Eccli. xxxi. 8–10, *Beatus vir qui post aurum non abiit nec speravit in peccunie thesauris; qui potuit transgredi et non est transgressus, facere mala et non fecit:* et propter raritatem ac difficultatem subditur *Quis est hic, et laudabimus eum? fecit enim mirabilia in vita sua.* Hoc ergo principium inpossibile mundanorum

4. *Stulticia* conieci: cod. *Iusticia*. 5. *abiectissima*: cod. *obiectissima*.
10. prius *et*: fortasse *esse* corrigendum. 22. *acquirendis*: cod. *aquirendis*.

2. V. supra, ff. 44 D, 45 A. 9. V. supra, f. 37 B, C.

51D] excecat plurimos tumore superbie, cum indubie mundo divites habent, ut sic, in ecclesia officium plus abiectum, quia compotum reddendi de bonis minimis; quorum si non asserit allocanda prudencia, comitatur dampnacio. Et revera prudens administracio est satis difficilis, scilicet, quod non nimis avare detineat, quod prudenter distribuat, et quod in se ipso bona Domini sui non consumat. Primum patet ex libidine occupandi divicias, secundum patet inferius capitulo —, et tercium patet exemplo multiplici in Scriptura. Nam de divite epulone, Luc. xvi. 19, 22, legitur quod *induebatur purpura et bisso, et epulabatur cottidie splendide*, sed post *sepultus est* miserabiliter *in inferno.*

Potentatus ergo ex virtute et non ex diviciis sunt laudandi: et patet inpossibilitas supradicti principii; cum divicie sunt inpertinentes dignitati hominis, cum non inferunt sed pocius extinguunt vel mitigant caritatem, et post peccata dyaboli 52A * sunt occasio inducendi in peccata carnalia. Omnis enim gulosus aliquo modo superhabundat et spumat post gulam in multas luxurias: patet de Salomone, quem ex habundancia diviciarum, licet per accidens, vinum et mulieres apostatare fecerant, ut innuitur Eccli. xix. 2; et Ezech. xvi. 49, *Hec fuit iniquitas Sodome, sororis tue, superbia et saturitas panis et habundancia et ocium ipsius*, que quatuor hodie inducunt omne malum in populo. Et quoad peccatum mundi patet ex supradictis sitis inextinguibilis avarorum, et exemplificat Salvator, Luc. xii. 16–21, de divite qui voluit ampliare: unde inter omnes viciis irretitos mundo divites necessitati sunt obedire contra caritatis regulam, ut patet capitulo xv. Hinc mundi argucie: 'Mundus hoc exigit, ergo dandum;' qualiter sequeretur hoc ei inconveniens quod non sic secundum tradiciones seculi ditarentur: et hec seculi indigencia mala innumerabilia introducit, et hinc signanter dicit apostolus, 1 Thim. vi. 9, 10, *Qui volunt divites esse incidunt in temptacionem et in laqueum dyaboli* (quoad concupiscenciam oculorum et superbiam vite, que est laqueus, quo dyabolus homines

and exposing their possessor to the temptation of the devil, the flesh,

and the world.

4. *allocanda:* cod. *alocanda.* 5. *administracio:* cod. *aministracio.*

28. V. supra, f. 35 A. 34. Cf. 1 Ioh. ii. 16.

concathenat), et subdit (pro concupiscencia carnis et omnium [52A simul), *et in desideria multa* (propter divisionem a Deo et varianciam obiectorum) *et inutilia* (quoad finem debitum consequendum) *et nociva* (propter malum fugibile quod * in- B ferunt). *Radix*, inquit, *omnium malorum cupiditas.* Et hinc vita ewangelica quam Christus docuit suos discipulos est perfectissima, paratissima, et securissima inter omnes; cum omnes contenciones et brige ecclesie, omnes distrasie ab observancia legis ewangelice, et per consequens omnes deviaciones hominum a veritatis tramite, a cupiditate temporalium, ut honoris vel mammone, sumpserant originem: et hinc dicitur, Iacobi secundo capitulo, 6, 7, *Nonne divites per potenciam opprimunt vos, et ipsi trahunt vos ad iudicia? Nonne ipsi blasphemant bonum nomen quod invocatum est super vos?*

3. Good men have been rich,

but rich towards God:

they furnish no argument for inordinate wealth.

Nec obiciat mihi potentatus seculi fucum dyaboli quod patres Veteris Testamenti, ut Abraham, Iob, et David, in Novoque Testamento multi gloriosi reges atque episcopi habundabant diviciis, quia omnes illi erant finaliter in Deum divites et non in mundum, ut supra expositum est capitulo xii. Unde inter alias cecitates argumentacionis vulpine, hec exterminat mundiales: 'Tales sancti erant divites, ergo licet 'quemlibet habundare diviciis:' cape vulpeculam negando arguciam, sed assume sufficientem similitudinem ex modo possidendi, quomodo et quando ex diviciis sunt laudati, et *fac tu* secure *similiter:* littera enim exponitur iure legis nature. Possidet divicias ad augendum divinum cultum innitendo fidelem populum, sicut Iob gentilis et ceteri sancti patres Veteris Testamenti, usque ad tempora * regum Israel, C qui primo inter eos regnarunt civiliter et multociens peccaverunt; unde, generaliter loquendo, omnes reges, patres, episcopi, qui ex possessionibus sunt laudandi solum, ut sic, possiderunt tamquam necessaria instrumenta divini servicii et non propter libidinem dominandi; unde suffecit illis titulus

12. *dicitur:* cod. *dicit.* 20. *et* in cod. deletum. 24. *assume:* cod. *assumme.* 29. *Veteris:* cod. *veteres.*

20. V. supra, f. 26 B–D. 26. Luc. x. 37.

52C] iuris ewangelici. Nos autem propter defectum inhyamus temporalibus propter honorem ac voluptatem seculi et non propter officium Domino debite ministrandi, et hinc sunt nobis divicie onera collo affectus ligata, que secundum apostolum *mergunt homines in interitum*, et non sunt nobis gradus scale ascendendi in celum; quia deficit nobis doctrina vere divitum. Nam Psalmo lxi. 11, *Divicie si affluant, nolite cor apponere;* et Iob xxxi. 16, *Si negavi, quod volebant, pauperibus, et oculos vidue expectare feci;* et sic de multis miseracionibus ab isto sancto in exemplum divitum succedencium recitatis.

Unde nimis sinistre concludunt seculares per locum ab obliqua similitudine: 'David fuit adulter, Nabochodonosor 'ydolatra, et sic de ceteris mundi divitibus; ergo licet 'nostris divitibus similia facere, cum illi secundum opinionem 'ecclesie sunt salvati.' Patet defectus consequencie, et spei, cum non exhinc laudatur sed pocius condempnatur. In talibus ergo sanctis lapsis notandum est opus peccati ut D caucius caveatur, et opus * meriti ut salubriter perficiatur; et non sinistre ex eorum iniusticia concludere quod sit nequicia facienda. Et tunc quantumcunque mundo dives iniustus fuerit, possibilis est ex infinita misericordia Dei speranda salvacio, si faciat confessionem salutiferam et veram penitenciam: et sic omittat sequi eos in devio, sed secundum similitudinem operis in eis laudabilis; resipiscendo iuxta illud Iacobi v. 1, *Agite nunc, divites, plorate ululantes in miseriis vestris*: memorans defectum compoti de suo ministerio a summo Iudice allocandi, subdit, *Divicie vestre putrefacte sunt et vestimenta vestra a tineis comesta sunt: aurum et argentum vestrum eruginavit, et erugo eorum in testimonium vobis erit:* et sequitur, *Thezaurizatis vobis iram in novissimis diebus.*

As well might we allege the case of sinners, such as David and Nebuchadnezzar, because they were ultimately saved.

Their penitence, not their sin, is our example.

16. *spei:* cod. *spes*. 31. *novissimis:* in cod. *no* bis legitur.

5. 1 Tim. vi. 9.

XXIII. [52D

THE CONTEMPLATIVE LIFE IS BETTER THAN THE ACTIVE.
1. The contrary position is argued
a. from the necessity of the active life to the government of the church,

Gracia hic dictorum et dicendorum in posterum, restat discutere utrum vita contemplativa sit melior quam vita activa, et videtur quod non tripliciter: 'primo ex hoc quod 'illa sit utilior que est plus necessaria ad regimen ecclesie 'militantis; huiusmodi est vita activa, ergo conclusio. Nam 'secundum vitam activam potest homo salvari; cum pars 'Marthe sit Veritatis testimonio, Luc. x. 42, implicite com'mendata: Maria enim non *elegerit optimam partem* divini 'servicii, particulariter ad sentenciam Veritatis * nisi ministracio [53A] 'Marthe Deo accepta fuerit, ut bona, et per conse'quens meritoria; et cum secundum vitam activam potest 'tota ecclesia salvari, sequitur quod vita contemplativa non 'sit necessaria ad salutem. Vita enim activa requiritur ad 'regimen et ad sustentacionem ecclesie, melior ergo est vita 'que est per se sufficiens necessaria, quam ista que sine reli'qua non est sufficiens sed solum ad bene esse ex habun'danti superaddita.

b. from its use in adding fresh members to it,

'Iterum secundum vitam activam procreantur partes ecclesie, 'ut patet de filiis in matrimonio generatis; secundum vero 'vitam contemplativam, ecclesia solum in accidentibus est 'perfecta: sed melior est substancia quam accidens; ergo 'opus vite active est perfeccius opere vite contemplative: et 'cum vita capit suam perfeccionem ab effectu vel opere quod 'producit, videtur quod vita activa sit melior. Et illud argu'mentum fit communiter ad probandum quod status coniuga'lis sit melior statu virginitatis, quia secundum illam pro'creantur anime ad fundacionem ecclesie et integritatem 'seculi requisite. Et hinc in Veteri Testamento laudantur

5. super *sit*, *est* scriptum exstat. 9. *elegerit:* cod. *elegit.*

8. We may notice here and in p. 165 the curious inferences drawn from an accidental and inexact superlative in the Vulgate. Gregory the Great says, Ecce, pars Marthae non reprehenditur sed Mariae laudatur. Neque enim *bonam* partem elegisse Mariam dicit, sed optimam, ut etiam Marthae iudicaretur bona: Hom. in Ezech. ii. 2. § 9; vol. i. 1324 C.

53A] 'patriarche et matrimonii thoro, et excusantur a bigamia de 'multitudine uxorum, et exprobrantur virgines et steriles, ut 'patet de filia Iephte (Iud. xi. 37, 38) et de Elizabeth (Luc. 'i. 25).

and *c*, from its obligation upon its chief officers.

'Iterum supreme persone ecclesie limitantur ad vitam 'activam, sed persona est eo melior atque superior quo vita B 'sua est melior, ergo * vita activa est melior contemplativa 'atque superior. Argumentum patet de papis, regibus, et 'ceteris principibus, qui debent esse maxime virtuosi; cum 'ergo istorum sit iudicare et politice regere, quod pertinet ad 'vitam activam, sequitur argumentum probandum. Et istam 'sentenciam videtur Decretalis tenere (extra, de Renunc'ciacione, *Nisi cum pridem*), ubi inter multa sic scribitur: '*Licet pars Marie sit magis secura, ista tamen* (pars Marthe) '*est magis fructifera; et licet illa sit magis suavis, hec tamen* '*est magis utilis; cum in fecunditate sobolis lippitudo Lye* '*Rachelis pulchritudini sit prelata:* ponit exemplum quomodo 'pastores debent vicissim in utraque vita, ut expedit, alternare 'exemplo Moysi, *qui nunc ascendebat in montem, ut ibi gloriam* '*Domini cum maiori cerneret libertate, nunc vero descendebat* '*in castra ut cum utilitate necessitatibus populi provideret.* Et 'hinc monet papa episcopum, *ut laborem pastoralis regiminis* '*non recuset.*'

2. But *a*. the contemplative life is commended above the active by philosophers,

Quantum ad istum articulum, pars affirmativa indubie est tenenda. Unde Aristoteles, gentilis philosophus, septimo Politicorum, capitulo primo movens illud dubium, secundo capitulo illam tenet; sed et celestis Philosophus, cui non est phas Christiano discredere, illam determinat et decidit, dicens quod Maria contemplando humiliter sentenciam veritatis *optimam partem elegit:* sed et vivax racio hoc edocet. Nam C in patria * et in statu innocencie est vita pure contemplativa, et in utroque istorum statuum est vita humani generis melior

for i. it is the life of heaven and of the state of innocence;

3. *Iephte:* cod. perperam *Rebece*. 14. *licet* e corr. 2dae manus (pro *sed*) inter columnas insertum. 15. *illa* (pro *ista*) inter columnas insertum.

12. Decret. Greg. IX. lib. i. tit. ix. cap. 10. § 11: Corp. Iur. canon. vol. ii. 111, ed. E. Friedberg, Leipzig, 1881, quarto.
26. Arist. Polit. vii. 1, 2.

quam vita media; ergo vita contemplativa est melior quam [53C activa.

ii. is not transitory but eternal;

Item vita contemplativa propter sui perfeccionem modo caritatis non excidit in via sed manet perfeccior in patria; vita autem activa propter sui inperfeccionem non intrat patriam; ergo contemplativa est melior quam activa. Per hoc autem argumentum probat apostolus, 1 Cor. xiii., quod caritas est maior et eminencior spe vel fide.

and iii. is nearer God:

Item, contemplativus est Deo in amore propinquior quam activus, sicut eius vita est spiritualior, emanans a nobiliori potencia; et felicitas speculativa quam practica, ut patet decimo Ethicorum: ergo vita contemplativa est melior quam activa. Consequencia patet ex hoc quod proporcionaliter ut aliquid est melius, est a Sponso ecclesie plus dilectum, et econtra; cum sua dileccio sit regula bonitatis. Nec dubium quin actus contemplacionis ac delectacionis sit melior quam operacio corporalis: ymmo si vita contemplativa sit activa securior ac suavior, ut Decretales asserunt, est eligibilior et per consequens melior.

b. the terms *contemplative* and *active* are ambiguous:

Sed pro ulteriori declaracione huius materie, notandum quod in equivocacione quiditatis vite active ac contemplative laborant plurimi. Quidam enim intelligunt utramque vitam substanciam anime, que est vita, et sic non differunt iste vite; nec dubium, propositum habet difficultatem pertinentem. Secundo modo accipitur pro con*versacione vel opere a D vita prima procedente, et sic supponatur quod accipiatur in proponenti. Verumtamen in hoc equivocacio est ulterior inter multos: nam quidam distinguunt vitam activam et contemplativam per hoc quod omne opus meritorium corporale in obiectum extrinsecum terminatum sit vita activa; actus vero mentis meritorius manens ut speculacio atque delectacio in causis altissimis, est vita contemplativa: et sic videtur Decretalem concipere.

we consider them as ministering respectively to the body of the church,

Aliis autem videtur, cum quibus et mihi, quod vita activa sit conversacio corporalis meritoria, secundum quam providetur parti ecclesie primo et princi-

32. *et*: cod. *est*.

10. Arist. Ethic. Nicom. x. 7.

53D] paliter quoad corpus, ut exercicium in septem operibus misericordie: vita autem contemplativa est conversacio meritoria, secundum quam primo et principaliter suffragatur parti ecclesie quoad mentem; et sic predicacio, sacramentorum ministracio, oracio, peregrinacio, et huiusmodi, qui primo et principaliter directe tendunt ad profectum anime, sunt pars vite contemplative. Nec tota vita ecclesie sufficienter dividitur in has duas, quia infantes baptisati dormientes et sine opere deliberativo promerentes, nec, ut sic, contemplative conversantur promerentes nec active. Hinc Veritas, Luc. x. 42, innuens tres gradus sibi meritorie serviencium in ecclesia militante, dicit quod *Maria optimam partem elegit:* pars bona Domini servicii est vita neutra, melior est vita activa, sed pars optima est vita contemplativa.

and to her mind;

and we add a neutral class

subordinate to them.

54A Accedendo ergo ad difficilitatem * concluditur quod utilior pro statu ecclesie militantis est vita contemplativa quam activa, cum prima sit quasi anima corporis Christi mistici et altera quasi corpus. Ad primum obiectum conceditur consequencia cum maiore et negatur minor: cum enim sit impossibile ecclesiam reconciliari nisi mediante merito viacionis Christi, et non sit possibile Christum vivere nisi vixerit vita contemplativa; patet quod non est possibile ecclesiam innocentem stantem vel lapsam regulari nisi vita contemplativa principaliter reguletur: et hoc patet de triplici statu, scilicet, statu innocencie, statu lapsus, et statu glorie. Nam in extremis statibus, dicunt doctores, cum non inest miseria, non est vita activa; in medio statu, cum non posset esse meritorius nisi mediante vita corporali Christi, quia vita peccatoris non cadit sub aliquo predictorum, patet quod pro medio statu necessaria est vita contemplativa: ymmo, plus accedendo difficultatem, dicitur quod cuilibet predestinato necessarior est sua vita contemplativa pro statu vie quam sua activa, quia oportet quemlibet predestinatum vivere contemplative huius vite.

3. In respect of the alleged objections,

a. we do not dispute the usefulness of the life of action;

but it is not sufficient for salvation.

Pro quo notandum quod oportet de communi cursu meritorie viantem incipere a vita neutra infima que est bona, et

Our life passes through three stages, neutral,

7. *vita:* cod. *vite.*

active, and contemplative.

tunc necessitatur affici circa sensibilia; secundo oportet [54 A vigentem racione ad vitam activam mediam, priore meliorem, procedere, quoniam, secundum Augustinum in De vera Religione xlvi., est prope necessarium quod intendat sensibus; sed de necessitate est quod contemplative vivat in articulo mortis ad minimum, quando * vita circumpalpitans attrahit B contraccionem membrorum ad actum vite, vitalem spiritum sicut lumen in lintheo consumptum oleo circumsaltat: qui enim tunc non convertitur ad Deum suum, dimissis curis temporalium, non video quomodo sit salvandus.

The life of action can be dispensed with, though necessary in the state of fall; but the life of contemplation is universally indispensable.

Et patet quod de nullius hominis salutis necessitate simpliciter est vita activa, cum potest salvari in statu triplici sine illa: patet de statu innocencie et statu beatitudinis; et quoad statum medium, quilibet potest mori infans baptisatus vel vivere pure contemplativa, ut Baptista et multi consimiles sancti. Cum ergo cuilibet homini in quolibet horum trium statuum necessaria sit vita contemplativa, et specialiter in fine, qui ponit maximam necessitatem rebus (ex secundo Phisicorum), patet quod vita contemplativa sit necessarior quam activa. Huic tamen non repugnat, sed sequitur, quod vita activa sit bona et necessaria, supposito peccato, ut sit medium ad vitam alteram, que est eo melior quo est finis; et sic vita contemplativa est simpliciter necessaria ad salutem, cum nemo potest salvari sine illa, activa autem, secundum quid, est necessaria in aliquo supposito pro suo tempore, supposito lapsu. Unde et istam veritatem videtur mihi Salvator plane innuere, Luc. x. 42, quando dicit, *Porro unum est necessarium:* nam vita contemplativa terminata obiective ad divinam essenciam est necessaria omni statui, si quis debeat finaliter premiari; tedium autem vite active circa plurima in penam peccati inducitur: et patet responsio * ad primum. C

8. *lintheo:* an *lichno* legendum? 15. *pure:* cod., ut videtur, *prave.*

3. August. de ver. Rel. xxiv. § 45: His ergo carnalibus vel corporalibus formis inhaerere amore pueros necesse est, adolescentes vero prope necesse est, hinc iam procedente aetate non est necesse: vol. i. 763 c.

18. Arist. Phys. ii. 9?

54C] Ad secundum dicitur quod consequencia non valet: sed ulterius accedendo dicitur quod opus vite contemplative humane est melius quam proprium opus vite active humane. Homo enim non producit hominem secundum spiritum, qui a Deo creatur proprie, sed secundum disposiciones materiali essencie accidentales; et indubie beatitudo et multi huiusmodi actus, quos homo coagit cum suo Deo, sunt longe meliores quam ille animaciones; et sic accidencia sunt multis substanciis meliora. Unde si illa argucia petulantis procederet, concluderet quod perfeccior actus esset, ignem vel irracionale producere sibi similem, quam foret hominem Deum suum beatifice intueri: unde manifestum est perfeccior coniugali. Cui notandum est, quod coniugatus sit aliunde, scilicet, ex maiori caritate, beatis virginibus perfeccior. Nam status virginitatis angelicus propter sui perfeccionem consequitur in non aliunde, non corruptis ad statum glorie, et in cunctis beatis delibatus, vel necessitatis virginitas. Illi autem statui repugnat actus coniugii, cum secundum testimonium Veritatis inponentis silencium Saduceis, in celis *nec nubent nec nubentur, sed sunt sicut angeli Dei* (Math. xxii. 30.); ergo status virginitatis est coniugio perfeccior: et hinc Christus, filius Dei naturalis, in illo statu dignatus est degere, et post ipsum Baptista, ewangelista, Paulus, et ceteri multiplicius laureati; ipse autem speciali prerogativa natus est de
D matre virgine, * que omnia testantur preeminenciam huius status. Unde primo Cor. vii. 38: *Qui matrimonio iunxit virginem suam bene facit, et qui non iunxit melius facit.* Et istam conclusionem tenet Augustinus, et ceteri doctores concorditer: verumtamen notandum quod castitas mentis est castitate corporis prestancior et per se causa unde ista meritorie est laudanda, et per consequens corporis integritas virginalis est, in comparacione ad habitum virginitatis, laudabilior quam actus carnalis copule, respectu puri habitus coniugalis.

b. The spiritual being above the animal, and the act of generation being limited to the latter, this can furnish no argument against the superiority of the life of contemplation. Moreover, that virginity is better than marriage is proved by Christ's teaching and example.

11. *producere* e corr. 2dae manus in margine apposita: cod. *procedere*.

Marriage was a duty under the old covenant to bring to fulfilment the prophecy of the Messiah;

Causam autem spergendi lapides tangit Augustinus in De [54D Bono Virginitatis, quod de patriarchis prophetatus est Christus secundum carnem procedere, quomodo in Veteri Testamento, quod carnale at figuratum fuit ad Novum, debuerunt patres carnaliter procreando multiplicare fideles de genere Messie. Et hinc divina dispensacione accepit Iacob, cuius omnes filii sunt fideles, duas uxores que zelo procreandi Messiam multipliciter laboraverunt, sicut alie tenebantur multiplicare carnaliter fideles in Domino. Nunc autem, incarnato Christo et lege nova spirituali tradita, eciam omni genti volenti recipere, colligendi sunt lapides vivi per semen fidei in matrice ecclesie et cessare debet ceremonialis procreacio carnalis. Et hinc Christus plus appreciatus est coniugium spirituale, cognacionem spiritualem, parentes spirituales et filios, quam carnales, ut patet Math. xii. 50, *Quicunque fecerit voluntatem Patris mei qui* in celis est, ipse meus frater* 55A *est, soror, et mater*, ut exponitur alibi; unde Luc. xi. 28, *Quin ymmo beati qui audiunt verbum Dei et custodiunt illud.* Cum ergo Deus meliorando nutriat sponsam suam, patet quod necesse est ab etate mundi puerili, carnali, et inperfecta secundum hunc ordinem ad spiritualem procedere.

but now it is superseded by the spiritual relation of faith.

Bigamy was at all times odious,

Quantum ad bigamiam, patet quod in utroque Testamento fuerat tamquam a lege nature devians odiosa; unde Lamech, qui sine dispensacione divina ipsam introduxerat, est multipliciter punitus, ut patet Gen. iv. 23, 24. Eterno quidem consilio ordinatum est quod carnale coniugium sponsacionem Christi ad ecclesiam figuraret, ut docet apostolus, Ephes. v. 32, *Sacramentum hoc magnum est; ego autem dico in Christo et in ecclesia:* et exhinc quidem nullo modo licet eandem uxorem simul multis viris matrimonialiter copulari, eo quod defectus non potest esse in Christo, sponso ecclesie, ut alter coniugum

though less intolerable than polyandry, since the church can have but one Spouse,

8. *laboraverunt:* cod. *laberunt.* 23. *Lamech:* cod. *Lameth.*

1. The reference may be either to the treatise De sancta Virginitate, i. § 1, vol. vi. 341 B, or to that De Bono coniugali, xvi. §§ 18, 19, ibid. 330 E–331 C; xxii. § 27, col. 335 C; and especially xxvi. § 34, col. 338 G.

55A] spiritualium dividatur, sed occasione peccati ecclesie potest ipsa sponsa dividi; et in huius testimonium idem sponsus occasione peccati simul potest multis uxoribus copulari. Omnia enim tam Novi quam Veteris Testamenti, sive cerimonialia sive legalia, sive in una persona sive in tota ecclesia, figurant Christum qui est prima mensura exemplaris omnium actuum humanorum, caput ecclesie, et tocius legis finalis complecio. Sicud ergo potest esse nisi unus Deus, sed B ecclesie possunt esse multiplices, * ut Iudeorum et gentilium, activorum et contemplativorum, nunc spiritualiter fornicando et nunc ad Deum secundum cultum debitum revertendo, ut innuitur Ier. iii. 1; sic in carnali coniugio debet unicus sponsus unice sponse matrimonialiter et inseparabiliter, excepta occasione peccati, coniungi. Quod si peccatum vigeat figurare bigamiam, ut in Veteri Testamento, debet esse multiplicacio in sponsa, signante ecclesiam multiplicabilem, non in sponso, et propter solam fornicacionem illegitime copulatis celebrare divorcium, ut docet Veritas, Math. v. et xix. capitulis, ad denotandum quod solum spirituali fornicacione possunt Christus et ecclesia separari. Unde quantam operam dederunt patriarche in lege carnali, que currebat sub etate mundi vite active, ad procreandum debite carnaliter; tantam operam daret ecclesia, tempore legis gracie contemplacioni deputato, ad gignendum spiritualiter fideles secundum semen legis ewangelice, et specialiter prelati qui sunt frater senior post Christum primogenitum mortuum huic mundo; illi enim suscitarunt spiritualiter semen fratris senioris defuncti et vocarunt eum, secundum legem, Deut. xxv. 5, 6, nomine primogeniti, Christianum.

of whom all things in the Bible are figures.

The examples of the carnal law have a spiritual application for us who live under the law of grace.

6. *figurant*: cod. *figurat*. 11. *ut*: cod. *nunc*. 14. *coniungi*: cod. *coniungii*. 29. Ad finem capituli nota additur rubricata, ad sequens capitulum spectans, videlicet: *et q. artum* (leg. *quantum*) *ad tercium argumentum*.

8. *Potest esse*. I do not supply *non*, since Wycliffe is plainly following the English idiom, 'there can be but one God.'
18. Matth. v. 32, xix. 9.

XXIV. [55B

THE ACTIVE LIFE OF PRELATES IS SECONDARY TO THEIR LIFE OF CONTEMPLATION.

Tercium vero argumentum movet plurimos et specialiter mundiales qui palpabilia ac sensibilia bestialiter prosequuntur: certum tamen est et ex fide consequens, cum ecclesia * triumphans [C] perfeccius vivit quam militans, quod vita contemplativa, quia pure sibi inest, est melior quam activa; sed et in ecclesia militante est contemplativa perfeccior et magis utilis, quia aliter coniugati maxime activi foret pars perfectissima ecclesie militantis, et patet quod consequencia non procedit.

1. Being related as extrinsic to intrinsic,

Nam vocando omnem operacionem meritoriam viatorum ad extra vitam activam, et omnem operacionem meritoriam ad intra vitam contemplativam, adhuc papis et prelatis ecclesie limitantur tales operaciones et actus intrinseci, actus autem intrinseci principalius, ut plus necessarii; nam non est possibile quod prelatus predicet, iudicet, vel pro ecclesia debite ordinet, nisi operacio extrinseca ab actu intrinseco intellectus processerit.

the latter ought to regulate the conduct of the officers of the church,

Cum ergo omnis actus intellectus aut voluntatis in Deum finaliter tendens sit vita contemplativa, videtur quod oportet omnem vitam activam predictam per contemplativam comitantem, ymmo dignificantem, universaliter regulari. Ideo non est fingendum quod actus cogitandi secundum virtutem prudencie de regimine ecclesie sit vita activa, quia termini habent, Summi contemplativi, eciam beati in patria.

and the former be subordinate to it.

Nec est racio quare aggregatum ex actu intrinseco atque extrinseco sit vita activa, quin a principaliori sit vita contemplativa; specialiter cum principaliter et directe tendit ad Dei honorem et regimen animarum: quantum autem in actu predicandi oportet operacionem intellectus concurrere, ex hoc * evidet quod aliter ewangelizans barbarizando [D] tamquam ydiota vel craculus loqueretur. Unde 1 Cor. xiv. 19 docetur ista sentencia tam oracione quam de predica-

20. *comitantem*: cod. *commitantem*.

2. Referring back to p. 163.

55D] cione: *Volo,* inquit, *quinque verba sensu meo loqui ut alios instruam, quam decem milia verborum lingua* aliena.

Ex quo patet quod propositum mentis intendentis edificare auditorium secundum omne de fide, de virtutibus, de viciis, de penis et gaudiis, sit eligibilius quam quotlibet vociferaciones in aëre; et idem est iudicium de qualibet prudenti sentencia, promulgacione, vel ordinacione prelati ecclesie: oportet enim omnem talem, si valeat, procedere a contemplacione Scripture veritatis; et patet quod sicut corpus non vivit sine anima, sic vita activa non est meritoria nisi habeat contemplativam. Nam impossibile est quod actus extrinsecus sit meritorius nisi procedat a prudencia et caritate, ut hic supponitur; sed non est possibile esse vitam activam nisi precedat contemplativa: et quod ista sit melior ex hoc videtur quod regulat aliam, dans sibi quod sit bona moraliter, habens tam melius subiectum quam obiectum: nec hoc debet verti in dubium, cum oportet voluntatem hominis primo servire Deo, quia aliter opera extrinseca in homine non plus haberet racionem meriti quam in bruto. Oportet
56A ergo prelatos ecclesie primo * et principaliter vivere contemplative, et accessorie pro loco et tempore ad vitam activam condescendere. Sed et hoc exemplificatum est a Christo, priore nostri ordinis, quia nunc pascit populum corporaliter, nunc predicat, et nunc orat. Unde Gregorius, sexto Moralium, capitulo xxi., postquam ostendit quod vita contemplativa sit melior quam activa et quod predicator debet vicissim utrique intendere, loquitur sic de Christo: *Hinc humani generis Redemtor per diem miracula in urbibus exhibet et ad oracionis studium in monte pernoctat* (patet Luc. vi. 12), *ut perfectis predicatoribus innuat quatenus nec vitam activam amore speculacionis funditus deserant, nec contemplacionis gaudia*

The merit of the life of action rests on its basis of contemplation.

2. *lingua:* cod. *ligua.*

24. Greg. Moral. vi. 37. § 56: Hinc est quod humani generis, &c.: vol. i. 207 B. The passage goes on, after 'refundant': Speculando quippe in Dei amorem surgitur; sed praedicando ad proximi utilitatem reditur.

penitus operacionis nimietate contempnant; sed quieti contemplantes sorbeant quod occupati erga proximos loquentes refundant. [56A

2. As for the statement [supra, p. 163] that the active life is the more useful and fruitful, [illegible] reply that in respect of the church,
a. the greater the merit, the greater is the use;

Sed quod Decretalis videtur dicere, quod vita contemplativa est securior atque suavior, activa vero utilior atque fecundior, expedit discutere. Videtur enim quod vita contemplativa sit vita activa utilior: nam proporcionaliter ut vita est magis meritoria, est ecclesie utilior; sed vita contemplativa est plus meritoria quam activa, ergo est ecclesie utilior. Maior patet ex hoc quod maior est utilitas alicui acquirere bonum gracie, quod sit per meritum ecclesie, quam quodlibet bonum corporale * vel fortune possibile (ut patet B superius, de quinque modis bonorum hominis): nec hoc verti debet Christiano in dubium, cum expedit homini subire omnem penam possibilem in bonis corporalibus vel fortune pro minimo bono gracie. Cum ergo meritorium dicitur authonomatice respectu bonorum gracie, patet maior et minor ex dictis: nam vita activa non est meritoria nisi in respectu vite contemplative, ergo illa est magis meritoria; magis enim meritorium est diligere Deum in animo quam facere opus aliquod corporale, cum primum per se placet Deo et secundum solum ut producitur a priori; et diligere Deum est vita contemplativa.

b. the intrinsic act is more useful than the extrinsic;

Illud confirmatur ex hoc quod quantumcunque utile ecclesie est opus hominis extrinsecum, subducta virtute, capta ab actu intrinseco, tam utilis atque utilior est operacio iumentorum; sed omnem talem precellit in utilitate quelibet vita contemplativa, ergo et omnem vitam activam: et si dicatur quod non in se sed comparative est vita melior, quia procurat bonum corporis et anime necessarium pro hac vita, revera ita facit opus carucarii, opera celestium corporum, et opera iumentorum, et tamen non sunt ecclesie magis utilia; sed omnis actus intrinsecus meritorius est utilior anime hominis quam actus extrinsecus, ergo probandum.

while,
c. conversely, the

Similiter omnis actus peccati intrinsecus * est homini noci- C

1. *sed quieti*: cod. *secundum quidditatem.*

56c] vior quam aliquis extrinsecus, quia maius peccatum (ut patet supra, capitulo iv.); cum ergo bonum utile et malum nocivum ex opposito correspondent, sequitur quod omnis actus intrinsecus meritorius sit homini utilior quam opus extrinsecum, quia plus meritorius. Et videtur mihi plane figuratum Ex. xvii. 10–12, ubi oracio Moisi fuit utilior in vertice montis ad complendam victoriam contra hostes, quam quotlibet robustissimi pugnatores. Et patet quod utilitas bonorum corporis et fortune consequitur ad utilitatem bonorum anime; quia acquire graciam, et totus mundus est tibi utilis: ergo vita contemplativa pro tempore viandi est ecclesie utilior et per consequens fertilior. Decretalis autem modo civilis politici loquitur de utilitate palpabili boni sensibilis, modo quo heremita dicitur *neuter* quoad vitam politicam, quia nec utilis nec nocivus; nos autem oportet aliter loqui, cum nemo potest esse neuter in ecclesia, cum ex divisione quilibet est in gracia vel peccato. Unde pluris profuit Baptista, heremita in deserto, quam tota multitudo scribarum et Phariseorum in Iherusalem, secundum suas tradiciones populum regulantes; cum enim Deus facit cuncta opera communitati utilia patet quod pocius faceret utile communitati ad instanciam magis grati. Ille ergo qui non subverteret Sodomam propter decim iustos (ut patet Gen. xviii. 32), provideret communitati de
D bonis * utilibus propter speculativos commixtos, quorum conversacio magis placet. Illud ergo est veritas, sed mundani ex grossicie oppositum arbitrantur. Membra enim humani corporis que videntur viliora esse, necessariora sunt, secundum apostolum, prima Cor. xii. 22; correspondenter in corpore Christi mistico speculativi, qui politicis censentur superflui et abiecti, sunt vita ecclesie.

intrinsic act of sin is more harmful than the extrinsic, and use and damage stand in inverse proportion:

d. external goods are consequent upon those of the soul,

whereas,

e. the latter by themselves may be of the highest use.

Quantum ad evidenciam decretalis de Rachele et Lya, videtur quod potest oppositum retorqueri. Nam Iacob plus dilexit Rachelem quam Lyam, Gen. xxix. 30, plus Yoseph et Benyamyn quam quatuor natos. Nam Gen. xxxvii. 3, dicitur quod Ioseph a patre plus cunctis filiis amabatur; et de

3. Nor will the analogy *a.* of Rachel and Leah support the opposite argument: for Jacob loved Rachel and her sons more than Leah and hers;

10. *tibi:* cod. *sibi.* 18. *Phariseorum:* cod. *Pharisearum.* 27. *necessariora:* cod. *necessiora.* 29. *qui:* cod. *quia.*

dileccione Beniamyn patet Gen. xlii.; pauci enim filii Ra- [56D chelis erant ceteris magis fructiferi, cum duo filii Ioseph equivalent duabus tribubus aliorum (Gen. xlviii.). Sicut igitur mistice Iacob signat Sponsum ecclesie, Lya vero activos et Rachel pulchra contemplativos; videtur quod correspondenter ad litteram Deus plus diligit paucos contemplativos, et plus proporcionabiliter eis de hereditate sua distribuit quam alios qui minus habent de pulchritudine speculandi.

and this is a type of the relation of the church's Spouse to her contemplative and active children,

Unde Gregorius, sexto Moralium, capitulo xxiv., alludit eidem historie ad sensum misticum, ponens quod sicut Rachel, pro qua *videbantur Iacob * dies pauci pre amoris magnitudinem* 57A (Gen. xxix. 20, 30) cum *amorem sequentis priori pretulit*, non tot filios de Iacob habuit sicut Lya. Corespondenter contemplativus, cui Deus deliciose cohabitat, minus Deo filios generat; sed tamen, cum oportet predicatorem secundum ambas vitas vivere, et per consequens per contemplativam activam ut instrumentum suum dirigere, patet quod a vita contemplativa principaliter procedit omne meritum: et per consequens, sicut homo est magis laudabilis quam manus vel gladius, sic vita contemplativa hominis interioris est laudabilior quam activa hominis exterioris; quia operacio corporalis non habet plus racionem meriti quam peccatum inest sagite, letaliter vulneratori post mortem homicide culpabiliter sagittantis. Et patet quod predicare, orare, et ceteri actus meritorii ducunt vitam contemplativam, cum omnia debent fieri in gloriam Dei (ut docet apostolus, prima Cor. x. 31) et per consequens Domino contemplato; et sic aggregatum ex activa et contemplativa est in casu utilius ecclesie, quia, secundum Gregorium, sic conversans *minus videt sed plus parit*. Credo tamen quod Christus plus profuit ecclesie pro instanti incarnacionis pro mensura oracionis, passionis,

implying that

the preacher should combine both lives, but prefer the contemplative:

3. *xlviii.*: cod. 47. *Sicut*: cod. *Sic*. 4. *ecclesie*: cod. *ecclesia*. 28. *aggregatum*: cod. *agregatum*.

10. Greg. Moral. vi. 37. § 61 (vol. i. 210 B).
16. Cf. supra, ff. 55 D, 56 A.
30. Greg., l. c., 210 B, C.

57A] et interpellacionis post ascensionem, pariendo filios ecclesie, quam fecit secundum operacionem corporalem; et sic est de nobis pro morula contemplandi in mortis articulo. Unde **B** sequitur in textu Gregorii, *Quia enim contemplativa* * *minor quidem tempore sed merito maior est quam activa, sacris Ewangelii verbis ostenditur* (de comendacione Marie et Marthe). *Magna quidem sunt active vite merita sed contemplative pociora*, et hoc docet exemplo multiplici Scripturarum; et idem docet Augustinus, quarto super Genesim ad Litteram, xvi., et alii doctores sancti concorditer.

Et si arguatur quod supradicta gloria Decretali non sufficit, cum Decretalis expresse dicit quod *pars Marthe est magis utilis atque fructifera*, et illa sentencia contradicit; potest dici quod per activam vitam intelligit aggregatum ex contemplacione et practica, sicut est exercitacio in operibus misericordie, martirisacio, predicacio verbi Dei, cum sibi similibus: unde Iohannis xv. 13, *Maiorem hac caritatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis;* et sic Christus, qui de Lya (quia de tribu Iuda) descenderat, fuit fructu fecundissimus, quia fecundior quam alius in statu innocencie posset esse. Nam servato statu innocencie ex integro, nemo potest Christo sincerius contemplari; et super hoc Christus addidit opera meritoria penalia paciendo et opera misericordie, que non convenissent illi statui excludenti miseriam: ergo aggregatum ex vita contemplativa et activa Christi fuit utilius atque fertilius quam aliqua vita creature pure contemplativa. Sed revera ego non video quomodo illa vita diceretur pocius activa **C** quam contemplativa, nisi * forte propter manifestacionem practice et absconsionem contemplacionis. Nec dubium quin Christus plus meruit nobis ex speculacione quam ex pura praxi potuit meruisse.

nor yet *b.* that of Mary and Martha; for the active life in the case of the latter was an aggregation of the contemplative and practical.

Unde relinquo politicis planiorem sentenciam Decretalis, addens quod sepe in dictis beati Gregorii et aliorum sanc-

4. In one sense the active life may be said to

14. *aggregatum:* cod. *agregatum.* 17. *hac* addidi ex Evang. 21. *integro:* cod. *intego.* 24. *aggregatum:* cod. *aggāt.*

9. Aug. de Gen. ad Litt. iv. 14. § 25; vol. iii. pt. i. 168 G, sq.

precede the contemplative; but in a higher sense the reverse is true, though on earth the combination of both is most useful,

torum vita contemplativa sumitur pro vita pure contemplativa 57C sine inmixtione active, et sic vere dicit quod sicut prius tempore Lya peperit et post Rachel, sic sponsa Christi prius tempore meretur secundum vitam activam quam secundum pure contemplativam. Sed cum nemo potest diligere Deum nisi ipsum cognoverit contemplando, nec aliquis potest mereri opere extrinseco nisi prius Deum dilexerit, patet quod vita contemplativa, licet cum quadam lippitudine, est prior simpliciter quam activa; sed vita ex illis aggregata est pro statu vie ad spiritualiter prolificandum utilior: sed utrobique est pure contemplativa simpliciter melior, que hic incipitur et in patria consumatur.

they being as the two eyes of the head. Therefore a clergyman must follow both, now as Jacob, now as Israel.

Unde ad denotandum quod vita activa non potest esse sine contemplativa, sed econtra, dicit Gregorius, sexto Moralium, xxii. capitulo, quod vita activa et contemplativa servantur in mente una, tamquam sinister oculus et altera tamquam dexter; non ergo foret utraque in mente nisi activa vita contemplativam requireret, tamquam causam superiorem, a qua per se caperet racionem meriti. Et patet quod necesse est omnem curatum esse binomium; nunc Iacob, supplantando secundum vitam activam * triplicem inimicum; et nunc D Israel, videndo Deum et ex lucta cum angelo rectificando motum circa temporalia et appetitus singulos bestiales: quando enim est mutua exercitacio hominis et angeli sui boni, ut ex caritatis vinculo colliguntur, et angelus prebens merita Deo suo, est lucta laudabilis, in qua oportet miliciam consumare; tunc est enim homo sic fortis quod colligat

6. *cognoverit*: cod. *cōgnouerit*.

2. Greg. Moral. vi. 37. §§ 59-61; vol. i. 209 D-210 B.

11. So Greg. Hom. in Ezech. ii. 2. § 9: Contemplativa autem hic incipitur ut in caelesti patria perficiatur: vol. i. 1324 D.

14. Moral., l. c., § 57: Duae quippe vitae, activa videlicet et contemplativa, cum conservantur in mente, quasi duo oculi habentur in facie. Dexter namque oculus vita contemplativa est, sinister activa: ib. 208 B.

20. Compare again the Hom. in Ezech. ii. 2. § 12, ib. 1325 D, E; also Moral., l. c., § 56: Neque enim perfectus praedicator est, qui vel propter contemplationis studium operanda negligit, vel propter operationis instantiam contemplanda postponit: ib. 207 A. For the rest see Gen. xxvii. 36, xxxii. 24-32.

57D] sibi Deum ex vinculo caritatis; patet supra xv. capitulo: ideo, etc.

XXV.

THE ACTIVE LIFE IS NOT TO BE NEGLECTED. 1. *a. Contrary Argument of the Beghards:* 'We must choose the better of two goods.'

Ut pateat questio, solvenda est argucia Beghardorum: 'Si,' inquiunt omnes, 'vita contemplativa est melior quam 'activa et nullum magis bonum omitti debet pro minus bono, 'videtur quod nemo debet curis vite active intendere. Con- 'firmatur per deducens ad inconveniens. Sit Petrus curatus 'qui ommittat contemplacionem pro predicacione vel cura 'aliqua pastorali: contra, ista cura est minus bona quam 'contemplacio a qua cessat, in qua scit se libere melius, 'facilius, ac delectabilius continuare, et tamen (per falsi- 'graphum) ista est cura pocius eligenda; ergo, posita adop- 'cione duorum bonorum, eque libitum est in casu minus 'bonum eligendum, consequens contra morale principium 'per se notum. Argumentum, quoad primam partem, dat 'hec posicio: et secunda pars ex hoc patet quod vita con- 'templativa est suavis et quieta, recreans corpus et animam,
58A 'ut patet de Moise, Helia, et Daniele *, qui ex vita con- 'templativa quodammodo sunt felicitati cum Domino; vita 'autem activa, cum sit laboriosa, anxiat, et fatigat. Nec 'valet dicere quod vita ista activa sit subdito melior non 'curato, eque vita contemplativa curatis; nam, cum omne 'utilius curato est sibi plus meritorium (ex predictis), con- 'tinuacio vite active foret, in casu posito, curato utilior (ut 'dicitur), ergo plus meritoria, et per consequens secundum 'illam plus proficeret subdito, cum plus merentis sit maior 'communio: non ergo peccaret contemplativus ommittendo

4. *Ut:* ita scriptum littera *u* minuscula, quae autem *E* rubricata circumdata est. 14. *eque libitum:* cod. *eqlibu*. 23. *cum* addidi.

1. V. supra, f. 34 A.

4. Compare the section on the Beghards in Alvaro Pelayo's (Pelagius) treatise De sancte Ecclesie katholice Planctu, ii. 52, especially ¶ B b: 'Sextus error istorum Beghardorum est quod se exercere in actibus virtutum est hominis imperfecti, et perfecta anima licentiat a se virtutes:' Ulm, 1474, folio.

'curam officii pastoralis; quod est impossibile. Nec valet [58A 'dicere contra dictum morale principium quod minus bonum 'homini dicitur in casu sibi pocius eligendum; quia indubie, 'si quis preeligit sibi inutilius, mala eleccio est in culpa; 'cum notum sit quod ommittens bonum facere dicitur in casu 'sibi pocius, ad quod habet a Deo incitamentum sufficiens, 'sic ex ommissione sine excusacione fingibili arguendus: 'quantum (queso) excusacionem redderet summo Iudici 'querenti, Cur non fecisti tibi utilius? et sic magis bonum 'ac minus placencius non est excusacio, cum ipsa Veritas 'dicit, *Servus sciens voluntatem Domini et non faciens plagis* '*vapulabit multis* (Luc. xii. 47).'

b. The Answer: The virtue of goods is relative, being determined by circumstances.

Quantum ad illud videtur mihi quod prima consequencia est tenenda: unde, posito casu de Petro curato, dicitur quod debet intendere officio pastoralis officii. Nam duo sibi offeruntur de possibili, scilicet, * continuacio puri actus B contemplativi et, cum remissa contemplacione, prosecucio pastoralis officii; unum autem esset bonum (ut ponitur), scilicet, remissa contemplacio cum opere pastoralis officii: ideo requiritur quod aliud sibi incompossibile foret malum: et sic bene elicitur, cum ommittit non magis bonum, nec bonum, sed illud quod posset facere, quod si cum datis paribus eligeret, foret malum;—patet quod non propter minus bonum ommittit eligere magis bonum. Nam continuacio contemplacionis que non est, non est bona: et si dicatur quod ommittit contemplacionem que secundum sui duracionem non individuatur a tempore, dicitur quod illam non ommittit, cum habet eam quamdiu expedit; nec est tunc in eleccione sua illam habere, cum eleccio sit respectu futuri possibilis. Sed unde sequitur quod in casu dimitti debet magis bonum pro alio minus bono? Sed habicio illius pro tempore dimissionis foret minus bona quam habicio minus boni: vel ut occasione peccati oportet compati necessitatibus infirmorum, non ommittendo utilius sed dimitendo propter bonum utroque melius, ut in statu innocencie pro-

In the present state of sin that which is better in itself may be the less preferable:

8. *queso:* cod. *quēso.* 21. *elicitur:* cod. *elicit.* 22. *facere:* cod. *ferre.*

58B] cessisset homo, quidquid corporaliter faciendo, continue contemplando Deum intensius, et sic usque ad translacionem crescendo semper in merito; quia, stante bonitate dileccionis, stat et meritum, quidquid homo corporaliter operetur. Christus autem, cum continue stetit in gradu intensissimo contemplandi, C * et successive superaddidit ad regulam operaciones meritorias corporales, processit crescendo continue; quia meritorium est ipsum dormire cum eque intenso gradu amoris, sicut miracula facere; ymmo dileccio sua est plus meritoria quam eius operacio corporalis. In nobis autem, quos oportet in penam peccati per actus corporales distrahi, non est ita, ideo oportet nos, nunc secundum meliorem vitam, nunc secundum minus uberem, alternando procedere; et vita que foret minus bona simpliciter est nobis ex supposicione utilior: ut, supposita crapula medicinalis, est nobis penalis abstinencia corporalis, et tamen simpliciter melius foret, subducto vicio, inpune uniformiter dietari; sic simpliciter esset melius quoad medium cuicunque quod nec ipse nec proximus egeret vita activa: quod autem penalitas vie sit operacione beatitudinis melior quam foret status innocencie, hoc est per accidens ex gracia Salvatoris; et patet in parte solucio evidencie Beghardorum.

we must combine the two,

Sicut enim duplex est bonum, scilicet, bonum in genere et bonum in comparacione ad finem; sic duplex est melius scilicet melius quoad genus et melius ex supposicione in ordine quoad finem. Unde melius est quoad beatitudinem hominis, supposito peccato, quod nunc contempletur et nunc desistat a contemplacione vel remittat dileccionem Dei D * intentendo opus misericordie, quam quod continue intensius contempletur; quia sicut non proficeret quod quelibet pars quantitativa hominis sit oculus (ut docet apostolus prima Cor. xii. 17), sic non proficit quod quelibet pars conversacionis viantis sit contemplacio. Nam tota multitudo operum meritoriorum est quasi corpus ethrogenum, ad modum

adapting the means to the end.

6. *superaddidit*: cod. *superaddit*. 27. *et nunc*: cod. *et non*.

loquendi Veritatis, Math. vi. 22, *Si oculus tuus fuerit simplex,* [58D *totum corpus tuum lucidum erit;* et illis operibus, sicut et qualibet parte alicuius eorum, meretur predestinatus totam beatitudinem, et non appropriate partem beatitudinis parte operis: Christus autem conversatus est tota vita summe ad regulam, et vita cuiuscunque membri sui est eo melior quo vite Christi similior, quia virtute illius est plus meritoria quam foret statu innocencie conservato. Sicut ergo oculus in sua natura est manu perfeccior, sic contemplacio excedit in bonitate generis absoluta opus extrinsecum; et sicut ad comedendum est manus utilior, sic vita activa pro loco et tempore, dum tamen contemplativa sub gradu debito ipsam respiciat, quia ipsa est vita active. Unde speculativus videns necessitatem fratris et torpens a iuvamine, deficit a fraterna dileccione et per consequens a dileccione connexa, et tunc non meruit contemplative que completur in divina dileccione; sed non curiosa philosophorum spe*culacione patet quod vita 59A contemplativa, in qua originaliter consistit meritum, sit melior quam activa.

2. The practice of the active life however affords no excuse for churchmen to engage in secular pursuits.

Sed ulterius cavendum est de generali vulpecula que amplius intoxicat sponsam Christi. Dicunt enim pastores (qui post dotacionem ecclesie indubie venenati, et per consequens indispositi ad discernendum cibum anime) quod necessarium est ad regimen ecclesie ut intendant curis secularibus; quam vitam activam vivant, et per consequens serviant mundo pro cumulacione temporalium, nunc adulando, nunc temporalia bona pauperum, postposito cultu divino, trutannis et discolis prodigaliter parciendo, nunc tempus in venacionibus, commessacionibus, et aliis vocatis societatibus, cum vultu, cultu, et victu quem fastus seculi exigit, plurimum occupando. Et iste fucus, si non fallor, est causa precipua exterminandi ecclesiam, cum predicta non sunt partes corporis conversacionis meritorie, sed corrupcio huiusmodi corporis ecclesie infectiva: equivocant enim turpiter, accipiendo vitam secularem (que est secularia desideria)

22. *qui*: cod. *quod*.

59A] pro vita activa, quam Gregorius ponit precipue in predicacione verbi Dei et ceteris operibus misericordie secundum exigenciam officii pastoralis; et sic qui in lege Domini meditarentur assidue textant continue telas aranee.

B Nam vita hominis secundum modum loquendi * Scripture contexitur ad telam iuxta illud cantici Ezechie, *Precisa est velud a texente vita mea* (Ysa. xxxviii. 12): quod notabiliter Gregorius, octavo Moralium, capitulo x., exponens illud Iob vii. 6, *Dies mei velocius transierunt quam a texente tela succiditur.* Ymaginatur enim doctor, et veritas est, quod complexio radicalis humana super substanciam anime, tamquam lignum vel axem solidum, moveatur. Caro enim est tegumentum interioris hominis (iuxta illud 2 Petr. i. 14: *Sum certus quod velox est deposicio thabernaculi mei*), et illa complexio radicalis mensurat naturaliter diuturnitatem vite humane, sicut longi- 3. The life of man is as a web,

8. *x.* e corr. marg. accepi: in cod. ipso 1° legitur. 9. *vii.*: cod. 8. 13. *i.*: cod. 2°.

1. In Ezech. ii. 2. § 8: Activa enim vita est, panem esurienti tribuere, verbum sapientiae nescientem docere, errantem corrigere, ad humilitatis viam superbientem proximum revocare, infirmantis curam gerere, quae singulis quibusque expediant dispensare, et commissis nobis qualiter subsistere valeant providere: i. 1323 E.

8. Mor. viii. 11. § 26: Congrua valde similitudine tempus carnis telae comparatur: quia sicut tela filis, sic vita mortalis diebus singulis proficit: sed quoad augmentum proficit, eo ad incisionem tendit: quia sicut et superius diximus, cum tempora percepta praetereunt, ventura breviantur: et de universo vitae spatio eo fiunt pauciora quae veniunt, quo multa sunt quae transierunt. Tela quippe infra supraque ligata, duobus lignis innectitur, ut texatur: sed quo inferius texta involvitur, eo superius texenda deplicatur: et unde se ad augmentum multiplicat, inde fit minus quod restat. Sic nimirum vitae nostrae tempora et transacta quasi inferius involvimus, et ventura a superiori deplicamus: quia quo plus fiunt praeterita, minus esse incipiunt futura. Sed quia nec tela ad expressionem nostri temporis sufficit (nam eius quoque festinationem vitae nostrae velocitas transit), recte nunc dicitur, *Dies mei velocius transierunt quam a texente tela succiditur.* Tela quippe tarditatem provectus habet: vita autem praesens moram defectus non habet. In illa namque cum laborantis manus figitur, adventus terminus elongatur: in ista vero, quia tempus semper desinens indesinenter consuminius, ad finem nostri itineris, etiam quiescendo pervenimus, et per cursum nostri transitus, etiam dormientes imus. Electi igitur, quia praesentis vitae momenta decurrere sub festinatione conspiciunt, nequaquam in hoc tantae mobilitatis itinere, cordis intentionem figunt: vol. i. 253 B-D.

formed of two strains

tudo tele longitudine staminis mensuratur. Sed aliud lignum, [59B super quo prius taliter vita humana in quodam involucro complicatur, est constans essencia celestis corporis: et conversacio, quam interior homo secundum ludum anime, tamquam texentis radium, vite naturali addicit, ac etas periodica, quam designamus solem ut radium iniit ex transverso, sunt duplex licium huius tele quam celestis et subcelestis texens ex adverso continue ordiuntur. Et deficiente calore, ut stamine, succiditur vita a corpore tamquam tela, remanentibus tam in corpore quibusdam signis vitalibus, tam filis tamquam stamen; itaque rumpitur et per consequens vita hominis breviatur, quando ex commessacione, inanicione, vel inordinata mundi solicitudine complexio naturalis extinguitur: * et sicut unum lignum tela induens ac ad ex C transverso telam exuens displicatur; sic proporcionaliter ut plus transit de vita hominis, minus restat de ipsa taliter in constellacione celestis corporis. Sed cum tempus consequitur motum velocissimum et successio periodi inevitabile secundum successionem temporis mensurantis, signanter dicit iste philosophus quod dies sui *velocius transeunt quam a texente tela succiditur*. Textor vero terrenus sepe pausat in suo motu tardo, et per consequens texio non est continue successiva; sed motor celestis corporis, per hominem instrumentaliter texens vitam, movet continue, et per consequens vita cuiuscunque inevitabiliter transit uniformiter successive.

and woven through life unceasingly.

4. We must take heed

Et ista consideracio multum prodest mortalibus, cogitando quomodo vita preterita est expensa, et vita futura periculosa et incerta inevitabiliter ducit ad mortem naturalem et ex nobis dubio spiritualem. Nam diabolus texit vitam hominis tamquam stipulam in temptando, ut supra exposui tractatu primo, quinto capitulo. Peccator vero texit vitam suam ut telam aranee, dum totam vitam consumit in tradicionibus hominum, solicitudinibus huius mundi; unde Psalmo lxxxix. 9 signanter dicitur, *Anni nostri sicut aranea meditabuntur*. Est

that it be not a spider's web,

6. *designamus*: cod., ut videtur, *designatum*. 13. *inordinata* conieci; cod. *ordinata*. 26. *mortalibus* 2da manu in margine appositum.

59C] enim aranea animal ex putredine procreatum, multipes, venenosum, quod ex interioribus suis in angulis orditur telas D in quibus * usque ad mortem solicitudo suspenditur, ut subtilitate tactas muscas accipiat; et signanter signat peccatores, quorum procreacio est putrida, cum Psalmo xxxviii. 12 dicitur, *Thabescere fecisti sicut araneam animam eius;* affeccio multiplex, cum turbantur erga plurima; veneno peccati inficiunt eciam cervos qui fontes aquarum desiderant. Tela est humana tradicio que occasione peccati, declarata superius capitulo xviii., est humanitus adinventa, et revera, ut plurimum, in angulis (Veritate, Math. vi. 5, de Phariseis dicitur quod *amant in sinagogis et angulis platearum orare*); et in istis legibus usque ad mortem eorum solicitudo suspenditur: et si quisquam filum huius tetigerit, statim percipitur et plus quam prevaricator legis dominice cruciatur. Cuius causa est, quia mens in medio residet, cogitaciones et affecciones circum quaque proiciens, non ad capiendum bonum quo spiritualiter nutriantur, sed ad capiendum sibi inutiliter vanitates volatiles tamquam muscas. Unde Psalmo xxxviii. 12, 7, statim subiungitur, *Verumtamen vane conturbatur omnis homo. Thezaurisat et ignorat cui congregabit ea.* Declarata autem superius est ingratitudo volubilis terrenorum.

made in sin

and of human traditions.

Et propter tales tradiciones ac affecciones ad temporalia, conspiraverant scribe et Pharisei in mortem Christi, sicut 60A et ipsam opere comple*verunt. Caiphas enim dedit consilium ut moreretur, ne terram eorum Romani conquirerent, ut patet xviii. Iohannis; cum Ioh. xix. 7, dixerunt Pilato, *Nos legem habemus, et secundum legem debet mori.* Nec Pilatus ad hoc induceretur, nisi propter timorem servilem displicendi Romanis principibus, qui voluerunt omnes reges terre sibi civiliter subiugare. Nam Ioh. xix. 12, 13, 8, scribitur: *Omnis qui se regem Iudeorum facit, contradicit Cesari. Et Pilatus cum audisset hos sermones magis timuit.*

4. *tactas*: cod. *tactus*. 24. *et* addidi. 25. *dedit*: cod. *d*[t] (i.e. *dicit*).

8. Psalm xlii. 1. 10. V. supra, f. 40 C. 21. E. g., supra f. 45 B, C. 25. John xviii. 14; cf. xi. 48.

Et revera per proporcionales tradiciones phariseicas et civiles [60A leges Romanas nituntur adversarii legis et prophetarum Christum in suis membris extinguere, trahentes simplices, in quibus formatus est Christus, ad examen in lege Christi vetitum propter peccunias.

5. Such traditions and human devices we have to flee,

Nos autem curati precipue debemus prophetiam Psalmi ii. 2 attendere, que Act. iv. 26 ad litteram exposita est de Christo: *Astiterunt reges terre et principes, convenerunt in unum* (ut Anna, Caiphas, et alii phariseice regulantes) *adversus Deum et adversus Christum eius.* Sed sequitur: *Dirumpamus vincula eorum* (hoc est, tradiciones phariseicas, quibus *onera inportabilia humeris populi alligaverunt*, ut dicitur Math. xxiii. 4) *et proiciamus a nobis iugum ipsorum* (hoc est, adinvenciones civiles quibus Romani populos subiugarunt). Nec est hoc Christiano * difficile, cum Ysa. lix. 5, B de illis dicitur, *Telas aranearum texuerunt;* et specialiter si legiferum Christum dilexerunt, quia Math. xi. 29, 30, suis precipit, *Tollite iugum meum super vos;* et innuendo illud esse legem caritatis, subdit, *Discite a me quia mitis sum et humilis corde; iugum enim meum suave est et onus meum leve.* Et revera parum diligit legiferum, qui non observat mandatum tam leve et salutiferum, quia Ioh. xiv. 23 dicitur, *Si quis diligit me, sermonem meum servabit.* Revera dileccionis Dei negacio est communis a lege sua diversio, cum nunquam tam consentanee diverterent homines, eciam de patrimonio Christi dotati, ad tradiciones humanas, nisi mundum et Mamona diligerent plus quam Christum. Ad legem quidem Christi moverent facilitas, delectabilitas, et utilitas. Nam de quanto hec lex servatur plus sedule, de tanto est facilior atque suavior; econtra, de lege hominum. Et quo ad utilitatem patet quod se habet ut bona temporalia ad gaudium sempiternum. Consideret ergo Christianus de nuditate in die novissimo; quia hec tela aranee nec tegit a frigore interioris hominis sed procurat, nec vestem nupcialem caritatem inducit sed oppugnat: et cum solum sub

accepting in their place the easy law of Christ.

9. *phariseice:* cod. *philosophice.* 12. *inportabilia:* cod. *inportibilia.* *alligaverunt:* cod. *assignaverunt.* 28. *facilitas:* cod. *facultas.*

60B] ista veste consistit requies animabus, patet quantam operam Christianus apponeret ut cognoscat et consenciat illi legi, C cum * in illa sola sit salus hominis (patet supra, quintodecimo capitulo); lex quidem aranee hoc solum bonum habet quod sistit sanguinem peccatorum, sed revera plus mortificat sanguinem amicicie naturalis.

XXVI.

Consequenter restat videre utrum expedicius sit communitatem regi tantum secundum legem Domini a iudicibus, quam secundum legem civilem regibus, vel econtra; prima enim policia vocatur aristocratica vel naturalis, et secunda vocatur monarchica vel regalis: et questio supponitur, monarchiam vel regaliam esse licitam ac meritoriam. Fundatur illud tripliciter: primo ex hoc quod lex civilis est necessaria (supposito peccato) ad regimen ecclesie, sed illa foret inutilis sine persona principaliter exequente, ergo talis persona est necessaria in ecclesia militante; et illa, ut huiusmodi, est rex: ergo regalia est necessaria. Confirmatur ex hoc quod David, Ezechias, Yosias, et ceteri reges Veteris Testamenti fuerunt eleccione et approbacione Domini in illo officio ministri Dei precipui, ut patet ex processu libri Regum et Paralipomenon: unde dicit Dominus de David, *Inveni virum secundum cor meum.* Sed in lege nova fuerunt reges multi, gloriosi martires et devotissimi confessores, ut patet de regibus Anglie et regnorum plurium aliorum.

Of Kingship.

1. It is alleged that a king is necessary
a. to carry out the law,
as history teaches us;

Item cuiuscunque ordinis est dare gradus, et per consequens infimum et supremum; sed policia civilis stat in D quodam ordine, ergo illius * est dare gradum summum: sed quamcunque personam in illo gradu positam in populo supponamus ipsam, ergo de racione naturali (supposita civilitate)

b. to keep the order of the state

9. *a*: cod. *an.* 11. *policia*: cod. *polia.* *aristocratica*: cod. *aristocatica.* 17. *ecclesia*: cod. *ecclesie.* 21. *Regum*: cod. *regis.*

8. The third main division of the book extends from this chapter to the thirty-fourth inclusively, treating of government and servitude, and of heredity in either relation. 22. Acts xiii. 22.

sequitur regem esse. Si enim multi fuerint in populo domi- [60D nantes, sed illis concurrentibus pro regimine reipublice, necesse est esse aliquem principalem; quia aliter non foret ordo in execucione actus politici, si omnes forent simpliciter equeparium potestatum. Et ista est racio Aristotelis quarto Politicorum, duodecimo Metaphysice, quod oportet ponere monarchiam tamquam policiam dignissimam. Patet ex hoc quod omnis humana ordinacio procedit exemplariter a natura, quia ars imitatur naturam in talibus: sed omne totum naturale, ex partibus diversarum naturarum compositum, habet aliquem principalem; ergo sic debet esse in lege politica exemplata. Nam omne corpus habet formam que est perfeccior quam eius materia; omne eciam etrogenum habet partem quantitativam principalem, a qua alie regulantur (ut patet de corde in corpore animalis); oportet ergo in plebe (que est quasi materia) et populo (qui est congeries ethromogenia) esse aliquod formale et vitale a quo alia regulantur. Sic enim in maiori mundo inferiora supra celestibus regulantur.

even as in nature one part is subjected to another;

Item necesse est exercere civiliter contra rebelles vim coactivam, que non potest esse sine regibus executa, ergo necessarium est in policia regis * officium. Argumentum 61A patet de iustis iudiciis in suspensionibus, lapidacionibus, combustionibus, et aliis mortibus latronum et iuris civilis prevaricatorum. Illa enim exemplata sunt de mandato Domini in Veteri Testamento, ut patet Num. xxv. 8, Iosue viii. 19–28, Levit. xxiv. 10–23, et Iudic. xv. 8–15, et alibi sepius in Scriptura. Sed et Christus coaccionem talem docuit, faciendo flagellum exagitando bestias de templo, mensasque nummulariorum cum ere subvertendo, ut patet Math. xxi. 12. Et hoc docuit cum, Luc. xiv. 23, precipit post invitacionem ad cenam novissimam quosdam cogi: *Exi*, inquit, *in vias et sepes, et compelle intrare;* quod et practisavit in Paulo (Act. ix.), quem prostravit in terra, qui post plus omnibus in

and c. to subdue rebels, according to God's command

21. *policia*: cod. *polia*. 25. *xxv.*: cod. 26.

6. Arist. Polit. iv. 2? or more probably, iii. 13; Metaph. xi. (xii. in the old editions) 10, from Hom. Il. ii. 204.

61A] ecclesia laboravit. Unde Augustinus, epistola xxxiii., ad Bonifacium, notat quod hii vocati sunt miraculis, ut apostoli; hii adducti predicacionibus, ut fideles per apostolos conversi; et hii coacti, ut herctici et scismatici qui *a viis et sepibus*, id est, heresibus et scismatibus, per regum potencias cohercentur. Unde Augustinus, epistola xxx., et ex isto facto Christi revocat errorem quo quondam putavit Christianos non esse cogendos in lege perfecte libertatis ad ministrandum Domino.

Sed et illud docetur in natura, cum membrum putridum, corruptivum residui corporis, sit naturali ingenio prescindendum, et appetitus parcium hominis refrenandi: ergo per locum, a sufficienti similitudine, notorii corruptores boni B * publici sunt morte tollendi de medio, et minus turbantes corporaliter castigandi; racio enim dictat bonum communitatis tamquam prestancius preferendum, et ex opposito malum communitatis caucius precavendum. Et ista est racio beati Augustini, epistola xxxiii., ad Bonifacium. Minor autem argumenti patet ex hoc quod contingit unam parcialem communitatem iniuriari altcri civiliter; sed non est iniuria secundum aliquam legem perfectam commissa pro qua non ordinatur remedium vel emenda; ergo communitatis, vel persone, est peccatum tale corrigere. Cum ergo non sit processus in infinitum in talibus appellacionibus vel recursibus ad remedium, sequitur quod est dare unam communitatem et caput eius supremum ad quod in ordine politico est recursus: nec est vis, sive vocetur comes, sive dux, sive locum eius tenens, dum tamen non sit super eadem communitate aliquis habens potestatem superiorem civiliter dominandi.

and the dictates of natural instinct.

Et patet conclusio, dum apostolus, Rom. xiii. 1-4, clare probat utilitatem brachii secularis in vindicando ministerialiter peccatorum iniurias, et Salvator solvit didragma, et secundo

3. *adducti:* cod. *aducti.* 4. *id est:* cod. *et.* 5. *scismatibus:* cod. *scismaticibus.* 12. *corruptores:* cod. *corruptoris.* 13. *publici:* cod. *publiti.* 20. *commissa* (i. e. *9missa*): cod. *ōmissa.*

1. Aug. ep. clxxxv. 6. §§ 22-24: vol. ii. 652 D—653 E.

6. Ep. xciii. ad Vincent.: vol. ii. 230 seqq. The fact is also alluded to in the next following passage of the letter cited in the preceding note; ch. 7 § 25; col. 653 F, G.

attestatus quod que sunt Cesaris, nummisma sive alius census, [61B Cesari sunt reddenda: et apostolus hinc obsecrat, 1 Thim. ii. 1, 2, *primo fieri obsecraciones, oraciones, postulaciones, graciarum acciones pro omnibus hominibus,* et primo *pro regibus et pro omnibus qui in sublimitate constituti sunt;* et Baruch i. 11 precipitur, *Orate * pro vita Nabochodonozor:* quanto magis C Christiani pro vitis regum Christianissimorum orarent sedulius, qui indubie essent infideles, si eorum officium, in quantum huiusmodi, foret malum; habent enim officium divinitus approbatum.

2. A king's duty therefore is

Hoc ergo supposito, videndum est quod debet esse officium regis in quantum huiusmodi; et constat quod non solum custodire bona mobilia regni sui, quia hoc officium in ecclesia est plus abiectum, ut patet ex dictis, capitulo xxii. Cum ergo regis sit ministerium Dei, secundum eminenciam virtutis gradui correspondens, patet quod regis est regere secundum legem divinam homines regni sui; et cum partes iusticie sunt declinare a malo et facere bonum, patet quod rex debet rebelles divinis legibus et aliis subministrantibus cohercere, et factores iusticie secundum caritatis regulas promovere. Patet ex hoc quod reges habent a Deo potestatem subiectos suos ministraliter regulandi; non est regulacio hominis, si non ista: ergo habent a Deo potestatem ut illud faciant. Et cum hoc sit precipuum Dei ministerium, quod est principaliter exequendum, patet quod hoc principaliter spectat ad regum officium. Unde apostolus, Rom. xiii. 1, 2, subditos alloquitur in hec verba, *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit:* et probando quod hoc debet facere, sic subiungit, *Non est* (inquit) *potestas nisi a Deo; que autem sunt, a Deo ordinata sunt: itaque qui resistit potestati, ordinacioni Dei resistit.* Ecce racio apostoli.

to rule in conformity with God's law,

exacting obedience, *a.* by virtue of the commission he holds from God,

Sed quia Iudei et ceteri * Christiani credunt se esse liberos D et nullis principibus subiciendos, probat apostolus secundo

and *b.* because of the benefits which result to

1. *attestatus:* cod. *atestatus.* 9. *huiusmodi:* cod. *huius.* 18. *debet* addidi.

1. Matth. xvii. 24-27, xxii. 21. 14. V. supra, f. 51 C. 18. Psalm xxxvii. [Vulg. xxxvi.] 27.

61D] quod obediendum est principibus ex utilitate sui officii: nam principes solum sunt ad puniendum iniuste operantes, et iustos a contrario premiandos; sed pro isto officio tamquam bono utili est gaudendum: ergo, cum illud officium sine obediencia subditorum non potest exequi, patet quod istis principibus est parendum. Unde apostolus ibidem contra timentes subieccionem: *Vis autem non timere potestatem; bonum fac, et habebis laudem ex ipsa: Dei enim minister est tibi in bonum.* Ecce quod regum officium est Dei ministerium, quod debent omnino preponere. *Si autem malum feceris, time; non enim sine causa portat gladium. Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum fecit.* Ecce, sensus apostoli est, quod sive iustus sis sive iniustus, non est compossibile quin potestas principis sit ad bonum. Nam si iustus fueris et ipse in te non abutitur sed utitur potestate, tunc premiat sive fovet: si potestate sua tecum abutitur, serva caritatem et est tibi occasio promerendi; si iniustus fueris, iustum est et tibi utile quod a principe puniaris.

the state from his righteous government.

Ex isto textu apostoli ellicit Augustinus, epistola xxxvii. ad Macedonium, predictum regis officium. Unde, epistola xxxiii. ad Bonifacium, hoc idem expressius declarat, recolligens totum officium regis in quatuor: primo, leges iustas legi Dei 62A consonas sanxiendo; secundo, secundum dictas * leges divino cultui contraria destruendo; tercio, ad placandum Deum populum compellendo; et quarto, ad pacificandum populum tam extrinsecus quam intrinsecus seculare brachium apponendo. In istis quatuor consistit iusticia regis. Ex hoc concludit Augustinus quod, licet in primitiva ecclesia, quando *astiterunt reges terre et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum eius* (ut secundo Psalmo

Wherefore 3. according to S. Augustin a king is bound *a.* to ordain righteous, and *b.* annul unrighteous, laws, *c.* to constrain his people to serve God,

29. *astiterunt:* cod. *assisterūt.* *convenerunt:* cod. *ꝯuenu't.*

19. Aug. ep. cliii. 6. § 19: vol. ii. 531 D–G.
25. Three of these rules are gathered from the instances produced by Augustin in the passage cited below. The fourth appears to be an inference from the tenour of the Epistle, and not to rest upon any specific sentence: hence Wycliffe treats it separately and alleges his own proofs.
28. Aug. ep. clxxxv. 5. § 19: vol. ii. 650 G—651 C.

dicitur), apostoli non pecierunt auxilium a brachio seculari; [62A verumtamen, cum eodem Psalmo dicitur, *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam*, et consequenter applicatur regum officium, cum infertur, *Et nunc, reges, intelligite, erudimini qui iudicatis terram: servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore*,—auxilium est ab eis securius exspectandum. *Quomodo*, inquit, *reges Domino serviunt in timore, nisi ea que contra iussa Domini fuerint, religiosa severitate prohibendo atque complectendo? Aliter*, inquit, *servit quia homo est, et aliter quia rex est: quia vero homo est, vivendo fideliter; quia vero rex est, servit leges iusta precipientes et contraria prohibentes convenienti vigore sanxiendo.* Et probat hoc per exempla regum Veteris Testamenti: *Sic*, inquit, *servivit Ezechias, lucos et templa ydolorum destruendo, et illa excelsa que contra Dei precepta fuerunt constructa* (patet historia, 4 Reg. xviii. 4); *sic servivit Iosias, talia et ipse faciendo* (patet 4 Reg. xxiii.); *sic servivit* [*rex Ninivitarum universam civitatem ad placandum Dominum compellendo*] (Ione iii. 6); *sic servivit Darius idolum frangendum in potestatem Danieli dando et inimicos eius leonibus ingerendo* * (patet Dan. xiv. 25, 41); *sic servivit* B *Nabochodonozor, omnes in regno suo positos a blasphemando Deo lege terribili prohibendo* (patet Dan. iii. 96). *In hoc ergo serviunt reges Domino, in quantum sunt reges, cum ea faciunt ad serviendum illi que non possunt facere nisi reges.* Hec Augustinus.

and iv. to keep them at peace.

Et quoad quartum regis officium, patet ex dictis apostoli, 1 Thim. ii. 2, ubi postquam docuit orare pro regibus, subdit pro causa sui officii fructum, *ut* (inquit) *quietam et tranquillam vitam agamus.* Unde illud est vulgo cognitum, quod sicut rex debet debellare exteros volentes in regnum iniuste irruere, ita debet iustificare intraneos et rebelles legibus secundum coactivam potenciam cohercere; et hinc Deus influit regibus instinctus abditos, et in sompno et in vigilia (ut patet de sompno Pharaonis, Gen. xli., quod Ioseph exposuit; de

5. *qui* in cod. bis legitur. 8. *fuerint:* Aug. *fiunt.* 16. *xxiii.:* cod. 22º. 17. Verba uncis inclusa, quae in cod. desunt, ex Aug. sumpsi. 18. *Ione:* cod. *Iosue.* 18. *Darius:* cod. *Idarius.* 27. *ii.:* cod. 4º. 34. *xli.:* cod. 40.

62B] sompno Nabochodonozor, Dan. ii., quod Daniel explicat): et cum officium, in quantum huiusmodi, sit bene regere gentem suam, et hoc non potest facere nisi instruendo eos in caritate, que consistit in dileccione Dei et proximi, sequitur quod hoc debet. Et cum ad talem instruccionem requiruntur hec quatuor recitata, sequitur quod ista iam incumbunt regis officio.

4. A king therefore

Iusticia ergo punitiva et regitiva est regi summe necessaria, cum Prov. xvi. 12, dicitur, *Abhominabiles regi qui agunt impie, quoniam iusticia firmatur solium.* Si ergo reges Veteris Testa-
C menti eciam infideles tam sedule * servierunt Deo suo, quanto magis tempore gracie, qui ampliora carismata receperunt. Patet quod necesse est omnem regem precipue cognoscere legem Christi, eo quod in quolibet predictorum quatuor oportet eum secundum legem Christi principaliter regulari: et hinc David, Salomon, et ceteri reges laudabiles insistebant precipue studio legis Dei, ut patet in scriptis eorum. Et racio hoc convincit: Nemo sine sapiencia est ydoneus ad regnandum, sed non est sapiencia nisi in lege Domini, ergo sine huiusmodi legis noticia nemo disponitur ad regnandum. Unde Psalmo cxviii. 97, *Quomodo dilexi legem tuam, Domine; tota die meditacio mea est:* et Salomon, 3 Reg. iii. 11, 12, commendatur a Domino quia peciit sapienciam ad populum regulandum: unde Prov. xx. 26, *Dissipat impios rex sapiens;* et Eccles. x. 17, *Beata terra cuius rex est sapiens;* quia Prov. viii. 15, dicit Sapiencia, *Per me reges regnant.* Nec credat aliquis quod oportet reges esse scolasticos, quia satis est quod sciant in facto se ipsos regere et servitores secundum gradus debitos ad subexequendum suum officium ordinare. Et ista est sentencia Aristotelis in libro primo de Regimine Principum, octavo capitulo; et Deut. xvii. 18, 19, precipitur regem legere continue secundum Levitarum consilium legem Dei.

must before all things know the law of Christ,

the one source of wisdom,

2. *quantum:* cod. *quam.*

29. The reference is to the spurious work, De Reg. Princ., printed under the title of Secreta Secretorum Aristotelis, f. ix. verso, ed. Paris 1520; where no division into chapters is given. In MS. the passage appears in lib. i. 9 (cod. C. C. C. Oxon. cxlix. f. 7).

being ware of the assaults of the devil.

Et hinc antiqui serpentis caliditas est reges temptare [62C sedulius, cum ab ipsis debet regimen legis Dei derivari radicitus. Et * hortatur apostolus *primum omnium* orare *pro* D *regibus:* primo, propter excellenciam ministerii; secundo, propter periculum temptacionis diaboli (sicut enim *totum pondus prelii versum est in Saul*, primo Reg., ultimo, sic exercitus dyaboli existit acutissime ad reges spiritualiter dampnificandos); tercio, propter obligacionem maioris debiti. Sicut enim cordi hominis propter necessitatem officii maxime providetur, et per consequens sibi diligencius subministratur, proporcionaliter senciendum est de rege in medio regni sui, lex quidem nature requiritur, quod superiori, utiliori, et per consequens ad regimen ecclesie meliori, subditus obligetur servicio ampliori, specialiter cum in penam peccati nostri, quo vel committimus a Deo vetitum, vel ommittimus iuvare oracionis suffragio regem nostrum, contingit ipsum irruere in dyaboli vinculum ad nostri dampnum et maximum communitatis dispendium. Nec dubium quin de lege communionis sanctorum rex teneatur ex officio populo sibi subdito rependere vices suas.

XXVII.

OF ARISTOCRACY.
1. The best form of government in the abstract is by judges and the divine law alone: *a.* because that polity is likest i. to the state of innocence,

Habito ergo supposito in questione proposita, probatur quod optima policia foret, populum regi pure secundum legem divinam per iudices. Nam de quanto policia est, pro statu lapsus, statui innocencie propinquior, de tanto est melior atque perfeccior; sed policia predicta aristocratica foret statui innocencie similior, ergo perfeccior. In statu quidem innocencie * forent pure leges naturales, nulle exacciones vel civile 63A dominium, que omnia racione inperfeccionis in policia civili monarchica exiguntur. Et illud patet de lege Christi, in qua interdicitur apostolis monarchia: Luc. xxii. 25, 26, scribitur, *Reges gencium dominantur eorum et qui potestatem habent super eos benefici vocantur; vos autem non sic.* Et idem tercio patet

ii. to that enjoined by Christ, and iii. to that of the

3. 1 Tim. ii. 1, 2.

63A] de regimine ecclesie triumphantis, ubi cessabit omne civile dominium, secundum apostolum, 1 Cor. xv. 24, *Cum evacuaverit omnem principatum*, etc. Cum ergo quidquid est in genere, sit eo perfeccius quo est perfectissimo generis sui propinquius, sequitur quod aristocratica foret melior monarchia.

church triumphant;

Item de quanto status capitis, lex que est mistici corporis, et partes eiusdem communitatis, sunt disposita ut Deo plus placeant, est policia Deo accepcior et per consequens simpliciter melior; sed sic aristocratica iudicibus regulata respectu regalie, ergo ipsa est regalia prestancior. Minor quoad primam partem patet tripliciter: Primo ex hoc quod vita contemplativa, quam, ut plurimum, vivunt iudices, est vita activa prestancior (ut patet supra, capitulo xxiv.): vitam activam vivunt communius domini temporales: secundo, reges gencium sunt proniores ad abutendum diviciis, ad libidinosius dominandum, quam iudices, et ad sibi usurpandum honorem Domini capitalis: tercio, potens est co plus de bonis communibus dominanter consumere, plus
B * servitutis a subiectis exigere, in regimine spirituali populi subditi minus intendere, que omnia remittunt perfeccionem politicam: ergo conclusio.

b. because it is most pleasing to God,

i. judges being less liable to temporal temptations,

and ii. kings more liable,

and iii. more able, to hinder the welfare of their subjects;

Et quoad legem, patet ex dictis xxv. capitulo quod Dei lex sit humana perfeccior, quia secundum Augustinum (ubi supra) lex civilis plus tendit ad bonum sensibile et bonum apparens corporis quam bonum anime, et tamen est simpliciter utilius communitati. Et hinc leges humane communiter illaqueant subditos et peyorant, ex hoc specialiter quod ipse sunt seminarium litigandi, et per consequens unius de populo suo proximo dolose iniuriandi, et terminos ditacionis presidum proporcionales ad bonum publicum excidendi; quorum omnia opposita faciunt lege Dei: ergo videtur quoad legem, quoad regem, et quantum ad subditos, quod policia iudicialis sit prestancior quam regalis. Et hinc assumit Aristoteles, septimo

c. because the law of God excels human law.

1. *omne* in margine additum 2da manu. 28. *unius* (i.e. *uni9*): cod. *vnio*. In margine stat *nun u*, quaeque ubi littera potest aeque *n* et *u* legi; utrimque autem sensus aeque deest.

13. V. supra, f. 55 c, &c. 22. V. supra, f. 60B.
33. Arist. Polit. vii. 2.

Politicorum, (et est principium per se notum) quod illa policia [63B est melior, secundum quam maior pars populi est virtuosior sive felicior.

Wherefore 2. judges were *first* set by God over Israel.

Item illam policiam Deus populo peculiari instituit et aliam policiam gencium reprobavit; sed ipse non potest decipi, ymmo ordinacio sua trahenda est a politicis in exemplum; ergo illa policia est gentili policia prestancior. Argumentum patet de populo Israelitico a tempore dacionis legis (Exod. xx.) regu*lato per iudices secundum leges Domini, usque ad C tempora Samuelis, in quo tempore currebat regimen populi Dei in quatuordecim iudicibus, ut patet libro Iosue, Iudicum, Ruth, et primo Regum.

Secondly, monarchy with them was a sign of falling away from the divine rule.

Et secunda pars argumenti patet 1 Reg. viii. 5–7, ubi populus sic álloquitur Samuelem: *Constitue nobis regem ut iudicet nos, sicut universe habent naciones. Displicuitque sermo in oculis Samuelis, eo quod dixissent, Da nobis regem ut iudicet nos; et oravit ad Dominum. Dixitque Dominus ad Samuelem, Audi vocem populi in omnibus que loquitur tibi. Non enim te abiecerunt, sed me, ne regnem super eos.* Ecce plane reprobacio policie regalis. Et causa innuitur ex hoc quod populus recognoscens terrenum dominum, sive regem, est pronior ad ponendum spem in homine, et dimissa latria docta per iudicem, fiant irreligiosi et inpii sicut gentes. Et illud expressius declaratur Osee xiii. 9–11, ubi sic scribitur: *Perdicio tua ex te, Israel, tantummodo ex me auxilium tuum. Ubi est rex tuus? maxime salvet te in omnibus urbibus tuis: et iudices tui, de quibus dixisti, Da michi regem et principes? Dabo tibi regem in furore meo*, etc. Et patet quod policia quam Deus instituit sit melior policia gencium extorta culpabiliter a Iudeis.

Thirdly, still worse was the priestly government which succeeded that of the kings,

In cuius signum Iudei tempore iudicum erant optime regulati; * tempore regum minus bene, cum in penam peccati D idolatrie et aliorum qui multiplicaverant, septuaginta annis tempore Ieconie in Babilonia captivati (ut patet Ier. ultimo).

27. *meo* correxi: cod. *tuo*.

11. *Quatuordecim;* apparently reckoning Deborah and Barak together, and omitting Samuel ('usque ad tempora Samuelis'). Joshua, not being styled a judge, is not included in the enumeration; and the period of his government is presumably counted in the time 'dacionis legis.'

63D] Sed tercio tempore sacerdotum usque adventum Christi erant pessime regulati. In cuius signum, propter peccata sacerdotum principum in mortem Christi conspirancium, sunt captivitati patule usque hodie mancipati: quod Christus deflevit Luc. xix. 41, *Videns Iesus civitatem*, etc. Et huius causa fuit indubie tradicio phariseica et adinvencio Quirina, que illo tempore legi Domini sunt permixta. Exhinc enim a Romanis principibus officium summi pontificis fuit venale tempore Salvatoris, ut tangit glossa Bede super illud Luc. iii. 2, *Sub principibus sacerdotum Anna et Caipha factum est verbum Domini super Iohannem Zacharie filium in deserto.* Nam primo anno predicacionis Iohannis fuit Annas summus pontifex, postea Eleazar filius Anne, postea Simeon; demum Solippus, qui et Caiphas dictus est, cuius socer fuit Anna, Ioh. xviii. 13: hii omnes in triennio sibi successerant in summo sacerdocio; quia emptum fuit, non observato sacro unccionis ordine. Quod si hodie officium prelati in Christi ecclesia sit venale, hoc indubie est propter inmixtionem tradicionis humane super temporalibus, quibus ecclesia est
64A dotata. * Multi quidem honorem mundi fundatum in diviciis appetunt, et onus quod foret precipuum Dei servicium, gracia cuius divicie forent medium ordinatum, prepostere separando aufugiunt: quos defectus (ut patet posterius) est regum corripere. Ex istis probabiliter potest colligi quod optimum esset ecclesiam katholicam regi pure per non avaros apostolorum successores secundum regulam Christi; minus bonum esset quod cum illo regimine permixta sint coactiva dominia potentatuum seculi; sed pessimum omnium est quod prelati ecclesie secundum tradiciones suas inmisceant se negociis et solicitudinibus civilis dominii.

and which prevailed in the time of Christ:

for this was infected by human tradition

and wholly corrupt.

It is best therefore to be ruled by judges and God's law; less good, by kings and a mixed law; but worst of all by priests and man's traditions.

Sed contra dicta, ut magis appareant, instatur tripliciter. Videtur primo 'quod regalia sit omnino illicita, cum Deus in 'furore suo ipsam concessit.' Sed planum est sequi

3. *Objections:*

a. 'Monarchy was granted by God in his anger.'

4. *captivitati*: cod. *captivati.* 9. *iii.*: cod. 2°. 19. *tradicionis*: cod. *tradiciones.*

9. Bed. in Luc. expos. i. 3: Migne, xcii. 351 B, C.

14. *Solippus*; a mistake for *Josephus*, whose name is given by Josephus, Ant. xviii. 2, § 2. The passage is quoted by Bede, ubi supra.

Answer: His grant proves its lawfulness: sin indeed occasioned the grant, but the punishment of sin is not itself sinful; nor is God's anger as man's.

oppositum, cum ex verbis Domini notatur quod regnum sit [64A licitum, eo quod Deus ipsum concesserit. Sed bene sequitur quod occasio vel causa concedendi, cum sit peccatum, sit omnino illicita. Nam in penam peccati, ad puniendum humanitus Domino repugnantes, introducta est in populo Israelitico regalia; ymmo propter peccata populi creverunt regum tyrannides (iuxta illud Iob xxxiv. 30, *Deus regnare fecit yppocritam propter peccata populi*): pena ergo est racionalis et salubris sed occasio venenosa. Unde post declarabitur quod licet regi temporali, quamvis de difficili, penas civiles infligere, et tributa exigere, cum sint baculi, virge, * et moderata B flagella Domini ad sibi subditos cohercendum. Unde certum est quod totum genus civilitatis et exercicium coactivum in penam peccati fuerat introductum. Et quantum ad modum loquendi Scripture, de ira et furore Domini utendum est regula Augustini, secundo contra Simplicianum: *De ira*, inquit, *hominis detraho turbulentum anime motum, ut remaneat vigor vindicte; atque ita utcumque assurgo in noticiam illius quod dicitur ira Dei. Item de misericordia si auferas compassionem, cum eo quem miseraris participate miserie, et remaneat tranquilla bonitas subveniendi, et a miseria liberandi, insinuatur misericordie divine qualiscunque cognicio. Zelum eciam Dei non repudiamus cum scriptum invenimus; sed auferamus de humano zelo pallidam tabem doloris et morbidam perturbacionem animi, remaneatque illud solum iudicium quomodo corrupcio castitatis inpunita esse non sinitur, et assurgimus ut incipiamus aliquomodo capere zelum Dei. Quapropter consideremus cum legimus Deum dicentem, Penitet me; consideremus omne quod solet in hominibus esse opus penitendi: et procul dubio reperitur voluntas mutandi in homine cum dolore; reprehendit enim se quod temere fecerit. Auferamus ergo que de humana infirmitate et ignorancia veniunt, et remaneat solum velle ut aliquod non ita sit quemadmodum prius erat. Et potest intimari menti nostre * qua* C

17. *vigor* correxi ex Aug.: cod. *vigore;* sicut et 18. *ita utcumque:* cod. *ira ut cum;* et 20. *miseraris participate miserie:* cod. *miserias participante misere;* et 21. *bonitas:* cod. *levitas;* et 24. *tabem:* cod. *talem;* et 32. *aliquod:* cod. *aliquando.*

16. Aug de divers. Quaest. ad Simplic. ii. 2, §§ 3. 4: vol. 6. 114 C F.

64C] *regula dicatur Deum penitere.* Sic enim tollerare perfecciones analogas in creaturis philosophorum est proprium.

Secundo videtur 'ius regis, ut ex eodem 1 Reg. viii. 11-17, 'innuitur, non esse ius verum, sed solum pretensum, cum 'sapit tiranidem: *Hoc*, inquit, *est ius regis qui imperaturus est* '*in vobis: filios vestros tollet et ponet in curribus;* et sic pro-'lem utriusque sexus familiarem, terre nascencia, ac bestias, 'cum cunctis que possident, ad votum accipiet tamquam sua, 'ut ibi diffuse narratur quoad multos usus illicitos: quod nemo 'dubitat non esse iustum simpliciter, cum Deut. xvii. 16, 17, 'ubi tangitur regis constitucio, regi precipitur quod *non multi-*'*plicet sibi equos, nec argenti et auri immensa pondera.* Cum 'ergo omnis lex legi Dei contraria sit iniqua, videtur quod ius 'ibi recitatum sit solum ius nomine tenus; ut dictum est su-'perius, capitulo xix., de rege, de dominio, et sibi similibus.'

b. 'The right of kingship is merely fictitious, since it leads to acts of tyranny 'which are admittedly unlawful.'

Hic videtur mihi quod cum Scriptura sit multum gravidata sentencia quod utraque significacio iuris intenditur, scilicet tyrannis (que est ius usurpatum, prophetice ac cominatorie illis dictum ad revocandum eos ab intencione corrupta) et ut ius promulgatum (quod in penam peccati eorum est), rex posset exigere pro necessitatis tempore. Unde in evidencia primi sensus patet 1 Reg. xii. quomodo Samuel ostendit primo sui innocenciam non utendo lege huiusmodi coactiva;
D et secundo, in con*testacionem immanitatis peccati in petendo sibi regem, Deus miraculose et insolite ostendit pluvias atque tonitrua: ideo indubie petendo sibi regem graviter peccaverunt. Et cum unum peccatum inducit reliquum, sicut filii Samuelis peccando erant occasio quare populus sic peccavit, sic peccatum populi fuit occasio quare habituri erant principes punituros, et erant eis regum tyrannides prophetate. Quantum ad secundum sensum, cum tales exacciones non sunt per se male, patet quod virtuose potuerunt exerceri: ut, posito quod princeps consideret vulgus ex habundancia temporalium domino rebellare, sic quod subieccio et tempo-

Answer: 'King' in the Bible has a double sense, denoting i. a tyrant set to punish people, ii. a lawful ruler who keeps his people in subjection as they need,

2. *analogas:* cod. *anologas.* 7. *familiarem:* cod. *familiam.* 22. *xii.:* cod. 13°.

15. V. supra, ff. 43 D, 44 A. 28. 1 Sam. viii. 5.

ralium subtraccio foret eis salutifera, tunc posset meritorie [64D secundum omnes penas de iure legis recitatas populum cruciare; illud tamen foret nimis multum, quia oporteret regem, servando humilitatem et sequestrando dominandi libidinem, honorem Dei principaliter intendere, et utilitatem reipublice exaccionis huius finaliter mensurantem, considerando se esse flagellum Domini ad puniendum peccata populi, de quo debet compaciens condolere. Et verisimile est mihi, reges aliquos sic fecisse. Et in ista rebellante superbia cecatus est populus Israeliticus, cum, 1 Reg. viii. 19, 20, respondit exhortacionibus Samuelis, *Nequaquam: rex enim erit super nos, et omnes erimus quoque sicut gentes; et iudicabit nos rex noster, * et egredietur ante nos et pugnabit bella nostra* 65A *pro nobis.* Ecce quomodo dimiserunt confidenciam in Domino expertam sepius, et carnaliter sapientes pro bono sensibili voluerunt se homini subiugare: unde de quatuor regis officiis officium quartum minimum meminerunt.

yet is himself restrained by a sense of his own responsibility.

4. *Conclusion.* On the whole, it is more expedient in this state of sin that men should be under a kingly government than under one purely apostolical; yet so that such government be guided by the law of the gospel.

Ex dictis verisimile est, inquit, sicut in statu vie est pro loco et pro tempore expedicius ecclesie vite active, cum remissa contemplacione, intendere, quam foret cum illis paribus pure speculari (ex vicesimo quinto capitulo); sic est expedicius ecclesie, supposito peccato populi effreni ex rebellione divinis legibus durius cohercendi, quod sint reges civiliter punientes, quam quod cum illis paribus sint soli apostolici, pure secundum legem ewangelicam populum regulantes: verumtamen sicut vita activa non valet ad meritum sine contemplativa vivifice, sic nec lex humana vel regis officium, nisi de quanto ex lege ewangelica est directum; specialiter quod reges et presidentes, postposita cupiditate, non parcant pro munere execucionem iusticie. Exhinc enim Saul cum suis posteris, 1 Reg. xv. 26, de regno Israel est proiectus. Nec minus est avara iustificacio impii pro munere in consiliariis et ministris regum quam in personis propriis precavenda. Scio tamen quod melius foret

6. *huius* in margine 2da manu additum. 22. *effreni:* cod. *effrenis.*

16. Cf. supra, f. 61 D, 62 A. 21. V. supra, f. 58 B-D.

65A] simpliciter totam ecclesiam pure secundum legem ewangelicam regulare; cum melius foret quod peccatum populi B illud officium non exigat, sed servaret ex * integro regulam caritatis; ut melius simpliciter foret quod nemo sentencia mortis plecteretur: et tamen, multiplicato reatu ultimati supplicii, est expedicius esse reges; ergo a malo est, quod reges terre vel sue leges sunt utiles, etc.

XXVIII.

Of Obedience to Tyrants.

1. It is right to obey tyrants, because *a.* Christ so obeyed;

Sed tercio lacius dubitatur, si Christianus debet potentatibus tyrannizantibus obedire, et videtur quod sic: nam Salvator obedivit quoad bona corporis Herodi, Pilato, et principibus sacerdotum, cum tamen facilime potuisset restitisse; sed omnis Christi accio est nostra instruccio; ergo nos debemus eciam tyrannizantibus quoad bona fortune minus valencia obedire. Et hinc dicitur 1 Petr. ii. 18, *Servi subditi estote in omni timore dominis; non tantum bonis et modestis, sed eciam discolis.*

b. no suffering in itself is unrighteous, and all obedience to tyrants is suffering;

Item, iuxta dicta superius capitulo ix., nulla passio est simpliciter iniusta; omnis obediencia vel subieccio tyrannis consistit in passione; ergo nulla huiusmodi est iniusta: et cum modus vivendi hominis non potest esse neuter, sequitur quod Christianus debet obedire eciam malis prepositis. Et hinc dicit apostolus, 1 Thim. vi. 1, *Quicunque sub iugo sunt servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur*, scilicet, interius reverendo et exterius exequendo: et subditur causa, *Ne nomen Domini blasphemetur;* dixerunt enim gentiles domini infideles quod lex Christi iniuste ageret, quia contra iura C civilia, si servos * suos ab illis subtraheret.

c. God ordains no end without a means, and since he ordains worldly powers, he ordains also

Item, eo ipso quod Deus ordinat finem aliquem, ordinat media necessaria ad eundem; sed Deus ordinat potentatus seculi, sive fideles sive infideles, facere multa opera ecclesie utilia et bona de genere; ergo ordinat media necessaria ad

14, 15. *Obedire* in cod. etiam post *tyrannizantibus* legitur. 18. *ix.:* cod. 7.
31. *sive infideles* in margine addita 2da manu.

18. V. supra, f. 20 B.

the tributes and taxes needful for their support; the payment of which Christ also sanctioned.

eadem: sed necessaria sunt tributa et vectigalia, ergo illa [65C sunt infidelibus dominis exsolvenda. Et hinc dicit apostolus, Rom. xiii. 7, 8, *Cui tributum, et cui vectigal. Nemini*, inquit, *quidquam debeatis nisi ut invicem diligatis;* instructus indubie ex verbis et opere Salvatoris, Math. xxii. 21, censum dandum Cesari: et Math. xvii. 26, opere hoc implevit cum staterem de ore piscis fecit Petrum accipere; et postquam ostendit quod racione filiacionis regalis non debuit illud civiliter, precepit ex debito legis sue, que est lex caritatis, obediencie, de suo miraculoso erario eis dare.

Corollary: Churchmen cannot rightly object to pay taxes and subsidies demanded by the civil power, i. because of Christ's example, ii. because the temporalities of the church are a part of the country, and to be used for its defence, iii. because churchmen ought to be least of all attached to the goods of fortune; their complaint of taxation is a symptom of their secularisation.

Et patet quomodo inconsonanter et avare nostri ecclesiastici murmuraverant contra principes seculares colectas vel decimas pro regni tuicionibus exigentes, eo quod incessanter inhyant pro temporalibus perquirentibus, et iuribus humanis se subiciunt, et consulunt civiliter quod defendantur, et cum instant in mediis requisitis. Si ergo Christus, qui nichil possedit civiliter, pro pace continuanda et iusticia exequenda persolvit staterem, quanto magis obligatus * ad bona pro- D pria civiliter defendendum: 1 Reg. viii. 15, dicitur quod una particula iuris regis *segetes vestras et vinearum redditus addecimabit ut det eunuchis suis et famulis.* Confirmatur ex hoc quod de lege nature pro defensione patrie sunt bona eiusdem, usibus necessariis incolarum minus occupata, primitus exponenda; huiusmodi sunt temporalia prepositorum ecclesie, ut videtur, ergo conclusio. Confirmatur ex hoc quod contemplativi stricte debent paucissimis contentari, non dare scandalum pro bonis fortune, sed ad augmentum meriti *rapinam bonorum cum gaudio* sustinere. Debemus ergo non remurmurare contra seculares ius politicum exequentes. Unde inter alia signa occupacionis civilis bonorum fortune et connexionis amoris illiciti, hoc est unum, quod nostri ecclesiastici remurmurando sic dolent pro tributis, specialiter cum dolor perditi et amor habiti correspondent: et Deus novit si nos principaliter condolemus propter tyran-

3. *inquit* in margine additum 2da manu. 11. *nostri*, i.e. *nri*: cod. *irã*.
13. *incessanter*: cod. *cessanter*. 33. Post *amor*, *perditi* omisi.

28. *Rapinam*, etc.: Hebr. x. 34.

65D] nidem rapientis, propter defectum instrumenti communitatis Deo religiosius obsequentis, vel propter destruccionem rei publice occasione principis bonum publicum consumentis; quin pocius propter pompam seculi, propter libidinem dominandi, et propter desiderium ventribus serviendi.

2. *Objection:* 'To pay tribute to a tyrant is to be a consenter to his evil deeds.'

Sed obicitur communiter per hoc quod 'consencientes et 'facientes sunt conformiter puniendi; iuxta illud apostoli, 66A 'Rom. i. 32, post * recitacionem multorum peccaminum dampnandorum, *Non solum qui faciunt ea, sed eciam qui consenciunt 'facientibus.* Cum ergo gratis dare tributum infidelibus vel 'tirannis sit eis in operibus consequentibus consentire, videtur 'quod Christianus non debet hoc facere, specialiter cum 'bonorum fortune (quod sunt organa tyrannizandi) sub'traccio foret peccati destruccio.' Hic dicetur quod dupliciter contingit iuste obedire mundi potentibus: vel pure paciendo, servata caritate, quod non poterit esse malum; vel active ministrando in bonis fortune aut ministerio corporali, quod indubie, servata de possibili caritate, foret bonum. Unde, cum potentatus seculi faciunt multa bona de genere, que (ex secundo capitulo) multipliciter proficiunt ecclesie et per consequens placet Deo; quare ergo non gracia illius obedienter ministrarent Christiani stipendia mundi principibus? et hoc creditur Christum (Math. xvii. 27) et apostolum (Rom. xiii. 7) docuisse. Nec sequitur quod † consencio in quotlibet occasionaliter et contingenter consequens ex eodem, quod tunc nemo bene faceret alteri, cum ex sibi dubio beneficiatus exhinc occasionem accipiet ad peccandum: satis ergo est quod Christianus solvat tributum potentibus ut bonum faciant, non ut tyrannizent; et talis intencio laudabilis non est consentanea tyrannidi sed bono operi. Verumtamen, si esset verisimile homini per subtrac-B ciones temporalis iuvaminis de*struere potentatus tyrannidem vel abusum, debet ea intencione subtrahere.

Answer: If we preserve charity, our passive obedience to worldly powers cannot be wrong, and our active assistance or contribution must be right, especially since worldly powers in many ways profit the church.

If we should look on to all the future acts of him we benefit, we should refrain from doing him any kindness at all.

Still, if our refusal to aid a tyrant were likely to end his misrule, we should be right in refusing.

Unde peccant nostri ecclesiastici, qui ante beneficium exhibitum obligant se ad primos gradus fructus, vel quemvis

If payment is to be made it should

20. Apparently a verbal reference to p. 14. ll. 5, 6, supra.

not be by means of a quibble, as when our churchmen pretend to receive as a gift a benefice for which they have previously bound themselves to pay first-fruits, etc.

alium redditum peccuniarum; quod ad onus periculosum [66B subeundum, faciunt symoniacum cambium equivalens empcioni. Quid, rogo, refert dare peccuniam pro gracia vel bullis, seu aliis sine quibus beneficium huiusmodi non habebunt? Revera videtur sophisma consimile ac si philosophus diceret quod peregrinus cibum non emeret, sed salsiamentum, vultum hilarem, vel tale inappreciabile; pro quo tamen solvet precium plenum alimenti vel alterius appreciabilis, quod emitur in effectu. Nec minus calidum sophisma, videtur tale interloquium: 'Re vel voce, innuicione mediata vel inmediata, nolo vendere beneficium quod 'exoptas; sed dabis mihi tantum ad coquinam, ad gwerras, 'vel expensas alias necessarias, aut aliter non habebis:' indubie, quod sic *sophistice loquitur, est* adeo *odibilis* (Ecclesiastici xxxvii. 23).

If a man holding a benefice and holding it to good account become liable to an unrighteous exaction, it is lawful for him to surrender his property, so as to avoid worse evils.

Quando autem quis est in beneficio et credit verisimiliter, ac operam exhibet Deo debite ministrare, et supervenit iniusta exaccio prelati vel alterius tyranni, cui non est verisimiliter sibi negando resistere; licet conferendo temporalia vexacionem iniustam redimere, et specialiter si alias a verisimili contingeret minus bonum. * Non enim fiunt tales exac- C ciones ecclesiastice quin per illas serviatur in aliquo ecclesie;

We should sacrifice the lesser good to the greater,

et tales utilitates debet multatus intendere, et non de bonis minimis aut mediis contendere, ubi verisimiliter eveniret grave scisma ecclesie. Unde, propter scandalum fraternum et Dei blasphemiam evitandam, sunt multe personales

only be sure that the good we seem to aim at, be not but a cloak for evil:

iniurie tollerande. Quod si intencione corrupta, vel propter superbiam, gulam, vel abusum, alium beneficium, quod videtur de iure possessum, redimitur, peccatur graviter utrobique. Et in isto confinio insurgunt multa mala ecclesie; in hiis

23. *debet:* cod. *debent.*

30. The sequence of thought appears to be as follows: We are apt to confound the border-line of good and evil, and it is therefore best to keep to the rule of Christ, which lies inland, as it were, and far from that border. But that law enjoins obedience to the civil power: and the reason of this is (p. 203, ll. 14 sq.) that the frontier of Christ's domain, the point at which the spiritual domain touches the temporal, is not in the region of civil lordship but of service.

66C] quidem que possunt bene et male fieri, pretextu boni, subrepunt amarissima: ideo regula Christi in talibus, excludens ista confinia et tenens medium, est securissima, abiciens omnia talia que in negociis secularibus involverent possidentem: unde, si nude secundum regulam apostolorum ecclesiasticis incumberet onus cum parcis vite necessariis, non forent tot contenciones in ecclesia seminate. Ideo verisimile est quod maior pars licium est pro cupiditate temporalium, et non recti intencione propter divinum obsequium sustinendum quoad ministerium corporale. Patet quomodo apostoli precipiunt servis dominis suis subici, et eis ministrare in nomine Domini; ut patet 1 Cor. vii. 21, Ephes. vi. 5, 6, Colloc. iii. 22, prima Thim. vi. 1, ad Titum ii. 9, 10, prima Petr. ii. 18, et 2 Petr., et ceteris. Et racio huius est quia civilis servitus et libertas D perfecta * sunt magis confinia quam libertas et civile dominium: lex enim perfecte libertatis est caritas; libertas vero civilis est libertas malicie. Ideo secundum regulam apostolicam, pro tranquilla vita agenda, debent Christiani in casu subici servituti, cum hoc possit meritorie fieri.

for in fact contentions in the church arise mainly through deflection from the rule of the apostles and through lust of worldly goods.

Ex istis colligi potest differencia inter iudicem atque regem: iudex enim ad propositum est contemplativus populi regulator pure secundum exigenciam legis Dei; rex autem est activus capitalis secundum iura humana populi regulator. Unde iudex non debet inniti exaccionibus temporalibus, ut rex facit; quod patet de duobus extremis iudicibus similibus, scilicet, Moise et Samuele. Unde Num. xvi. 15, legitur Moisen sic dixisse Domino, postquam Chore et socii sui voluerant coactive in officio sacerdocii dominari: *Tu scis, Domine, quia nec asellum unquam acceperim ab eis, nec afflixerim quempiam eorum.* Secundo, postquam filii Israel pecierunt sibi regem, Samuel protestatus est sentenciam consimilem sub hiis verbis: *Conversatus sum coram vobis ab adolescencia mea usque ad diem hanc. Ecce, presto sum:*

3. *a.* A judge differs from a king

in that he ought not to seek temporal gain, after the example of Moses

and Samuel.

18. *casu:* cod. *casum.* 19. *servituti:* cod. potius *servitui.* 30. *afflixerim:* cod. *aflexerim.* 33. *ecce:* e corr. 2dae manus in margine apposita (pro *ecclesie*).

13. Perhaps 2 Pet. ii. 10. 31. 1 Sam. xii. 2–4.

loquimini coram Domino et coram Christo eius, utrum bovem 66D] *tulerim cuiusquam aut azinum, si quemquam calumpniatus sum, si opressi aliquem, de manu cuiusquam munus accepi; et contempnam illud: hodie restituam vobis. Et dixerunt, Non es calumpni*atus nos, neque oppressisti nos, neque tulisti de manu* 67A *alicuius quippiam.*

Wherefore our judges and prelates, living in this time of grace,

ought much more to abstain from temporal cares.

Et utinam nunc iudices nostri, ymmo prelati ecclesie, quorum typum gerebant hii iudices, attenderent hanc doctrinam. Si enim isti iudices extremales populi rudis Veteris Testamenti non acceperunt a quoquam munera, nec per exaccionem temporalium oppresserunt, quanto magis nostri iudices et prelati tempore legis gracie, quando spiritualius viventes debent renunciare temporalibus magis stricte.

For a prelate who exchanges his spiritual function for money

i. is a traitor to God;

ii. yea, he sells truth or righteousness, which is God himself;

iii. and his act proves him a hater of God and man.

Cum ergo avaricia principum secularium sit abusus plurimum detestandus, quanto magis amor temporalium in prelato, pro quibus usurpat donum Deo proprium pro peccunia vel alio quod sibi equivaleat comutare. Primo usurpat sibi potestatem et per consequens dignitatem Deo propriam et sic (ex quarto capitulo) est proditor Dei sui: solus Deus potest iusticiam, veritatem, aut potestatem talem tribuere; ymmo, cum talis veritas sive iusticia sit essencialiter ipse Deus, quantum in ipso est, vendit Deum suum in contemptum, dum dispensat pro vili precio officium inhabili super rebus quas scit Dominum maxime preciare. Et tercio contraveniendo mandatis districtissimis Domini de eligendo pastorem ydoneum, odit mens realiter Deum et proximum, et per consequens quamlibet creaturam; Christus enim terna monicione diligentissima monuit Petrum, et per consequens omnes * eius successores, sub obtentu sue dilec- B cionis pascere gregem suum (Ioh. ultimo capitulo, 15–17). Que ergo maior, periculosior, atque stulcior prevaricacio, quam in statu tali dignissimo positum spergere iocale Dei dignissimum predonibus rapiendum, navem thezauri regni celestis inter piratas et maris procellas sine remige vel gubernaculo fluctuandam, gregem dominicum inter feras

29. V. supra. p. 29.

67B] rapidissimas sine pastore vel tutore pro vilissimo precio lacerandum? Precium, inquam, est peccunia ab inimico Christi traditum, et commutatum est sponsa Christi pro qua animam suam dedit, quam tu exponis adulteris deturpandam. Si ergo nullus Christianus declinaret a minima iusticia pro infinitis mundis salvandis, quanto magis in negocio tam arduo non flecteret pro vilissimo precio personali.

Et hinc prohibentur secundum leges humanas omnia genera munerum in officiis spiritualibus dispensandis; ut munus a manu a ministerio aligena et quodcunque sibi equivalens interdicitur, utrumque sub maximo anathemate: sic quod cuicunque ad honorem Dei et utilitatem ecclesie plus habili debet, sine persone accepcione vel muneris, officium limitari; quia Prov. xvii. 23 dicitur, *Munera de sinu impius accipit ut pervertat semitas iudicii:* unde Exod. xxiii. 8 de lege precipitur, *Non accipies munera, que prudentes eciam* C *excecant;* et * hinc vere dicit Eccli. xx. 31, quod munera *excecant oculos iudicum.*

Consequently all gifts in spiritual offices are forbidden.

Patet ergo quod iudicum est pure lege Dei regulare populum et regum civiliter cohercere. Unde distinguuntur secundum vitas activas et contemplativas, civiliter et ewangelice regulatas (de quibus xix. et xiii. capitulis); et patet quod melius esset ecclesiam pure per iudicem quam per civiles dominos regulari, quia officium regis pronius est ad tyrannidem et officium iudicum pronius ad ewangelicum regimen. Et ista videtur mihi sentencia Aristotelis, tercio Politicorum, capitulo xvi., ubi vult non expedire unum regnare super plurimos pariter virtuosos, sed aristocracia foret prestancior, cum cura multorum virtuose regencium magis proficeret. Sed, posito uno excessive virtuoso, policia regalis foret expediens: sic autem est de Deo quoad mundum, et de Christo quoad ecclesiam militantem; sic quod regalia Dei est optima, dum tamen homines regulantes se senserint

b. Judges and kings being thus distinguished by their following respectively the law of God and that of men, it is plain that government by the former is better for the church,

unless one person markedly preeminent in virtue can be found to be its king:

16. *accipit* correxi e Bibliis: cod. *accepit.* 18. *xx.* cod. *20.*

23. V. supra, ff. 43 A, B, 30 D–31 B. 27. Arist. Polit. iii. 15.

nevertheless, by consequence of sin, kingship has many advantages.

ministros prepositos ad serviendum populo secundum regulas [67C huius Regis; licet per accidens, occasione peccati populi, dominium humanum civiliter coactivum sit multum expediens.

XXIX.

Of Hereditary Lordship and Election.

1. *Arguments in favour of heredity:*
a. It was established by God's law among the children of Israel,

Sed dubium videtur aput politicos utrum expedicius sit civile dominium iure hereditario vel eleccione succedere; et videtur quod iure hereditario, cum ex lege Dei ordinata sit policia inter filios Israel de successione hereditaria: cum ergo illa policia sit optima, quia eius legifer est summe sapiens, * videtur quod conveniencius et legi Dei con- D formius sit dominia succedere illo iure. Unde de divisione terre promissionis secundum ius successionis hereditarie, patet Gen. xvii. 8, Iosue xv.; et patet quod ex promissione Domini, ut supra exponitur, capitulo xxi.; et Num. xxvii. 8–11 ac alibi sepius patet idem. Sed et sacerdocium successione hereditarie debuit procedere, ut patet de primogenitis Levi, Num. iii. 9, 10, xviii., et Iosue xxi.: ymmo usque ad filias habuerant ex sentencia Domini legem istam, ut patet de filiabus Salphat, Num. xxvii. et xxxvi., ubi patet lex ista a Domino promulgata.

and extended even to the priesthood

and to women.

b. The righteous is restored to the same lordship which man held before the fall,

Item omnis iustus post lapsum habet eque plene vel plenius restitutum dominium, sicut in statu innocencie habuisset tam plenum dominium quod potuit et debuit illud in posteros dominasse; ergo post lapsum dominus temporalis restitutus ad graciam habet eque plenum dominium: et

7. Verba *vel eleccione* et sequentia usque ad *hereditario*, errore manifesto omissa, in inferiori margine 2da manu suppleta sunt. 12. *dominia:* cod., ut videtur, *divinam.* 23. *restitutum:* cod. *restitum.*

6. The purpose of this chapter is to place in a clear light the doubts which hang over every human arrangement, in order to prepare the way for the doctrine laid down in the ensuing chapter, that all these arrangements, as heredity and election, rest merely on a title 'per accidens,' and that we have to seek deeper for a real title, the 'racio per se principandi.' This of course is the same with that which Wycliffe has already laid down as the essential basis of all lordship, namely, grace. Granted this title, he expresses his preference for hereditary succession, below, p. 214.

15. V. supra, f. 49 A–C. 22. V. supra, cap. x.

67D] cum titulus naturalis sit prestancior titulo humanitus adinvento, sequitur quod ius hereditarium sit iure eleccionis prestancius. Confirmatur: Omnis terrenus dominus temporalis habet naturalem inclinacionem ad providendum necessaria suo filio naturali; sed naturale desiderium non est frustra, ymmo eius complecio est arte humana prestancior; ergo successio hereditaria est de iure naturali melior quam eleccio humanitus adinventa. Argumentum est universale experimentale satis notum. Unde Gen. xv. 2 conqueritur 68A Abraham Domino in hec verba: * *Domine Deus, quid dabis mihi? Ego vadam absque liberis, et filius procuratoris domus mee, iste Damascus Eliezer, erit heres meus:* et 2 ad Cor. xii. 14, recitat apostolus istam legem; *Nec*, inquit, *filii debent thezaurisare parentibus, sed parentes filiis.*

and the natural title, that of descent, is superior to one of human invention: moreover, the natural instinct of providing for offspring points to the same conclusion.

Item filii possunt capere a parentibus bona nature et gracie, que sunt bonis fortune magis prestancia; ergo et possunt capere ex titulo parentum bona minima. Consequencia patet ex ista maxima regula quod quicunque potest in maius, potest in minus: et antecedens patet de bonis nature, que notum est filium contrahere a parente (unde arthritica passio et lepra et alie infirmitates quas filius contrahit a parente, vocantur morbi hereditarii, et sic contrahunt filii complexiones, virtutes, mores, ymmo esse existere, a suis parentibus; multo magis ergo bona fortune possunt ab eis recipere); et de bonis gracie ex hoc evidet quod parentes possunt promereri cuilibet confratri, in filiacione adoptiva, bona gracie,—a maiori ergo vel a pari, et filio naturali. Nec hoc vertitur fideli in dubium, cum filii ex virtute parentum specialiter habent laudem; cum Eccli. xliv. 13 scribitur *filiorum* adoptivorum *hereditas propter illos usque in eternum manet:* nec aliter salvarentur filii in fide parentum. Confirmatur tripliciter: primo per hoc quod divites possunt tribuere alienis bona fortune successione perpetua, ergo multo magis vel perinde filiis naturalibus; et cum voluntas ab instinctu B * nature non deficit, sequitur ita esse. Secundo confirmatur

c. Children inherit from their parents their natural characteristics of body and mind; they may even receive through them the goods of grace: besides, i. if one may grant riches to an alien, surely parents may to their children; ii. if this were not the rule, a

8. *adinventa:* cod. *adinvento.* 21. *arthritica:* cod. *arthiti*[ca].

man would have no interest in acquiring property; iii. as children inherit sin, it is reasonable that their compensation should be also heritable.

ex hoc quod aliter periret animositas dominantis ad procu- [68B randum bona dominio quod occupat, si non crederet genus suum succedere in eodem. Tercio confirmatur ex hoc quod filii contrahunt peccatum originale a parentibus, et Deus est pronior ad premiandum quam ad puniendum; ergo multo magis possunt habere de parentibus titulum ad bona minima.

2. *Arguments to the Contrary:* *a*. Sons often succeed who are unfit to be lords, therefore their lordship cannot be of divine institution.

In oppositum sic: Multi primogeniti succedunt parentibus indispositi dominari; sed nemo potest habere dominium nisi principaliter a Deo habuerit; ergo non ex hoc quod quis succedit primogenitus parentis taliter dominantis, sequitur eum a Deo dominari. Argumentum patet de multis primogenitis pessimis regum Israel et multis primogenitis aliorum nacionum continue deficientibus in moribus et natura.

b. The fitness or unfitness of children is a matter of chance, which is not the case with election, such as takes place in the Roman empire, &c.

Item casuale est filios regum nasci orbatos, monstruosos, vel aliter in naturalibus defectivos, ut patet ex secundo Phisicorum et experiencia communi; sed bonum nature consequitur, ut plurimum, bonum moris; ergo casuale est filios succedere virtutibus habiles ad regnandum: sed nullum principium policie exponi debet casui vel fortune, cum ars humana rectificat positos; ergo conveniencius esset secundum elecciones humanas regalias succedere. Confirmatur ex hoc quod monarchia Romanorum et ducatus optime regulati ex eleccione procedunt, et ex isto videtur quod eleccio sit sorte prestancior.

c. The security of one's tenure and transmission of lordship is an inducement to tyranny; that system therefore is best which admits of redress by deposition.

Item certitudo * regis regnandi pro se et suis heredibus C est ut plurimum occasio tyrannizandi, ubi frenum foret regis deposicio post delictum; sed illa policia que includit remedium contra culpam possibilem est melior quam policia que nullum remedium contra peccatum verisimile sic includit; ergo melior foret policia secundum legem regem prudentem instituere quam solum hereditarie. Confirmatur:

Finally, if hereditary succession be i. of purely natural right, it involves false conclusions;

Vel esset ius institucionis hereditarie pure naturaliter vel humanitus institutum: si pure naturaliter, tunc foret generaliter aput omnes,—consequens falsum, tum quia loca in quibus

16. Arist. Phys. ii. 8.

68C] cadit eleccio facerent contra legem nature, tum eciam quia sic civile dominium foret pure naturale, sicut ius ad illud; si sit solum humanitus institutum, tunc foret institucio nimis ceca ordinare quod Petrus vel aliquid generis principium habeat cum omnibus heredibus datum dominium, cum hoc solum ordinacioni divine subiaceat.

and if it be ii. of purely human institution, it must arrogate powers proper to God alone.

In isto dubio sunt due vie contrarie propter evidencias topicas non fundatas, ut hii ad tantum appreciantur elecciones quod putant possibile non esse omnes ad eleccionem concurrere, qui habeant interesse, cum hoc quod eleccio sit iniusta. Sed notum est quod satis possibile; ymmo in maiori parte post lapsum evenit quod communitas eligens est, secundum totum vel secundum maiorem partem, crimine viciata, et per consequens contingit ipsam in eleccione deficere, sicut in D aliis operibus * eque concernentibus Deum atque rem publicam: ymmo, si aut raro evenientibus tota communitas eligens observet pro isto tempore caritatem, et hoc est possibile in penam peccati populi vel proprii peccati preteriti, quod eleccio sit iniusta quoad personam electam. Sic enim dicitur, Iob xxxiv. 30, quod Deus *regnare facit yppocritam propter peccata populi;* et Ezech. iii. 26, dicitur quod lingua sancti prophete adherere debeat palato, *quia domus exasperans est.* Si ergo sanctus propheta fuit necessitatus deficere propter peccatum auditorii in promulgacione legis Dei (ut exponit Gregorius), quanto magis posset hoc de secularibus eleccionibus evenire in eligendo, secundum tradiciones humanas, prelatum in populo, que in parte sapiunt oppositum legis Christi; ut contingit in eleccionibus imperatoris et prelatorum ecclesie iam dotate.

3. Both positions are in fact questionable: for *a.* if it be said that an election in which all qualified persons take part must be right, it may be answered that the electing body or the majority of it may be disqualified by crime; or, if this is not the case, the election of an unworthy person may be ordered as a punishment for sin:

Secunda via dicit quod prepositura civilis debet iure hereditario succedere, ymmo constitucio summi pontificis, sicut in Veteri Testamento, nisi continencia et incompossibilitas coniugii repugnarent. Et movet eam triplex racio: ex parte principis, et ex parte liberorum, et ex parte populi guber-

b. so too, concerning hereditary succession, it may be argued,

21. *lingua:* cod. *ligna.* 25. *hoc* in margine additum 2da manu.

25. Greg. Moral. xxx. 27, § 82, vol. i. 993 D–994 A; cf. Hom. in Evang. i. 17, § 3, ibid. p. 1496 B, C.

i. with regard to the prince, that the prospect of his son's succeeding to his power is a stimulus to good government; and yet experience often teaches the opposite:

nandi. Ex parte principis, cum affectat naturaliter bonum [68D prolis, custodiret, gubernaret, et ampliaret rem publicam magis solicite, si sciret hereditatem suam ad natos suos succedere; non sit autem si ex pura eleccione procederet genus regum. Sed revera * contingit in pluribus oppositum 69A evenire; quis, rogo, auxit plus rempublicam quam Augustus, et quis communius tyrannisavit quam mundo prepositus, superbus, avarus, et cupiens contra legem ewangelicam mundi divicias propter continuacionem inanis nominis in posteris relinquendam. Unde sapiens, Eccles. ii. 18, de ista vanitate conquerntur sub hiis verbis: *Detestatus sum omnem industriam meam qua sub sole studiosissime laboravi, habiturus heredem post me, quem ignoro utrum sapiens aut stultus futurus sit; et dominabitur in laboribus meis quibus desudavi sive solicitus fui: est quidquam tam vanum?* Ex quibus verbis patet inutilis solicitudo dominorum, que ut plurimum contra legem ewangelicam perturbat rem publicam, cum radix omnium malorum sit cupiditas que occasione huius est accensa.

ii. with regard to the heir, that whereas a man suddenly raised to a high station is apt to play the tyrant, a king's son is less likely to be affected by his accession to power; and yet it may be urged that the greatness of the former's elevation may rather produce humility, and that a poor man's son may in all things excel a king's, as in the case of David:

Secundo ex parte filii coloratur racio sub hac forma: Communiter exaltatus a statu abiecto ad statum principis, propter insolitas divicias et honores, tyrannice mutat mores, ubi filius regis propter honestam educacionem in vita et moribus, et conversacionem in statu prope consimili, non inflatur. Sed revera oppositum in maiori parte posset contingere, scilicet, quod exaltatus ex titulo pure gracie ad talem gradum eximium exhinc senciat humiliter de se ipso, contingitque filium pauperis tam in naturalibus quam in moralibus excellere natum regis. Exemplum patet * de B David qui *de post fetantes* acceptus fuit ad regimen Israel, ut patet 1 Reg. xvi. 11: *Adhuc*, inquit Ysay, pater David, ad Samuelem, *reliquus est parvulus, et pascit oves*. Et propter istam eleccionem graciosam dicit David Micol (2 Reg. vi. 22), *Ludam et vilior fiam plus quam factus sum, et ero humilis in oculis meis*. Filii autem eius, Salomon et Ro-

15. *sive solicitus* : cod. *solicitus sive*. 33. *Micol* : cod. *nicol*.

30. Psalm. lxxviii. 71 (Vulg. lxxvii. 70).

69B] boam, degeneraverunt: Salomon carnis petulancia (3 Reg. xi.) et Roboam superbia (3 Reg. xii. 14: *Pater meus cecidit vos flagellis*, etc.).

Tercio ex parte populi coloratur opinio: nam populus ex suecione, que est natura altera, quodam innato amore obedit filio principis post parentem; ubi regnante persona de abiecta prosapia, populus dedignatur obediencias, servicia, et honores regios sibi impendere: et circa elecciones talium contingerent lites plurime, que per lineam consanguineitatis regie sunt extincte; ymmo confederacio cognacionis principum est regnis communiter ad tutelam. Sed revera et illud et eius oppositum potest contingere, et quod eorum verisimilius non est humani iudicii perfecte discutere. Nam si rex iure dominanter regnare voluerit (quod convenit facilime), populus occasione patris odiet filium vel timebit serviliter; ut patet 3 Reg. xii. 16, de abieccione Roboam propter ius severum dominii Salomonis. Nec est divisio immediata, personam abiectam regnare vel hominem
C de nobilissima pa*rentela, cum contingit electores preponderantes virtute condescendere ad medium virtuosum; et tali principi tractanti prudenter populum contingit subditos debite obedire. Sed eciam confederacio parentele suscitat de possibili, cum adiecta superbia, iniurias, contumelias, et bella rei publice destructiva, quia nullus populus habitat securius quam humilis et abiectus. Et quantum ad dissensiones ex eleccionibus regum, non est facile discutere utrum plura mala exinde consurgerent quam conspiracionibus in mortem principum per eos qui indebite aspirant ut post illos extinctos regnent civiliter: sed scrutetur homo cronicas tam Scripture sacre quam gentilium, et habebit pociorem evidenciam quod ignorancia regnature persone plus sapiet homicidium magnatorum. Et hinc papa non concedit expectanciam singulariter super dicta persona, ne expectans conspiret in mortem eius ex libidine dominandi.

iii. with regard to the people, that it is more likely to love a son succeeding to his father, than a ruler of mean birth, whose election may be disputed, whereas there is safety in the union of the king's kin; and yet a son may inherit but the hatred which his father excited: besides, it does not follow that an elected ruler should be of mean birth; he may be chosen simply for his virtue, and thus merit and receive obedience: the king's kin may only promote faction and civil war: and as to disputed elections, it may be argued that plots arise equally out of succession.

2. *xi.*: cod. 2º (ex 11, scilicet, corruptum). 5. *suecione* conieci: cod. *successione*. 16. 3 *Reg.*: cod. 2 *Reg.* 20. *virtute*: cod. *virtutem*. 33. *singulariter*: cod. *sin^r*.

4. *Conclusion:* There is therefore a basis of truth both in election, as directed by God, and in heredity, as better in itself and liker to the state of innocence.

Habet ergo prima via illud infallibilis veritatis, quod non [69C est possibile communitatem in eleccione deficere, nisi peccatum pertinens sit in causa; Deus enim non potest deficere ab instinctu regitivo populi secundum sibi utilius, cum hoc quod populus utrobique Deo faciat quidquid debet: et ideo ex privatis eleccionibus cupiditate infectis, non * vocata vel D consulta parte que debuit interesse, pululant in ecclesia multa mala. Secunda vero posicio sapit aliam veritatem, scilicet, quod esset simpliciter melius et statu innocencie conformius, si disposicio aliunde sic suppeteret quod dominium regni hereditario iure succederet.

XXX.

The Title of a King stands in no human Right, but in Grace.

Sed cum omne per accidens reducibile sit ad aliquod per se, accidentaliter evenit nunc uno titulo, nunc alio, principari, videndum est que sit per se racio principandi. Et patet ex sentencia Aristotelis, tercio Politicorum, capitulo xxviii. recitata, quod virtus superexcellens in rege est precipua causa regnandi civiliter. Ipsa enim per se sufficit ad regnandum ewangelice, et est sufficiens cum approbacione populi ad regnandum civiliter: unde, sicut titulus acquirendi non per se sufficit (ex xxi. capitulo) sed oportet precipue superaddere titulum caritatis, sic indubie nec successio hereditaria nec popularis eleccio per se sufficit.

1. As to hereditary succession, *a.* charity, the one basis of lordship is, in consequence of the fall, not transmitted from father to son; a new title has therefore to be sought: now a king's son cannot succeed

De successione hereditaria sic probatur: Non est possibile creaturam aliquam dominari sine titulo caritatis (ex xxii. capitulo); nullus post lapsum succedit ex traduce sine interrupcione caritatis (ut patet de originali peccato incompossibili caritati); ergo nemo post lapsum sic procedit continuando dominium: oportet ergo inniti alteri titulo pro habendo dominio. Confirmatur: Sit Petrus primogenitus regis, * cuius ambo parentes sint mortui, nondum baptisatus, qui ex 70A

14. *accidentaliter:* cod., ut videtur, *accidenter.* 18. *Ipsa:* cod. *ipsi.* 21. *xxi.:* cod. 12º. 30. *Sit:* cod. *sic.*

16. Arist. Polit. iii. 17. 21. V. supra, f. 48 D. 25. V. supra, f. 51 A.

70A] lege humana ex Christianismo debet iure hereditario succedere parentibus in regno; et patet, cum Petrus sit infidelis in mortali peccato, caret vero dominio, eciam iuxta iura civilia non correcta, et habebit post baptismum; ergo acquiret verum titulum: et cum nullus quem non habet sufficiat, nullus est signandus nisi titulus partis gracie baptismalis; ergo istum oportet addere ad lineam naturalis propagacionis, manentis continue cum mortali. Cum ergo ecclesia Christiana non sineret de lege civili talem regnare intra ecclesiam, patet quod omne peccatum mortale actuale excludit dominium; peccatum quidem originale est minimum mortalium, mitissime puniendum.

to lordship until he is baptized; baptism therefore confers a true title, and this must be of grace.

Ex quo patet quod omnis rex Christianus, miles, vel quomodolibet civilis dominus plus tenetur Patri spirituali (qui est Dominus capitalis ex successione hereditaria) quam patri carnali; quia ius suum reviviscit ex regnacione Domini per graciam baptismalem: ille enim qui sine ista generacione per quam sit adoptivus Dei filius et sic heres, non potest intrare in regnum celorum (Ioh. iii. 5), non potest sine ista gracia iuste simpliciter intrare dominium aliquod temporale. Et illud videtur michi Scripturam crebro innuere, que vocat in multis secundogenitum, non primogenitum, iure hereditario B dominari. Sic * enim non primogenitus Adam Caym, sed postgenitus Seth, fuit constitutus in se et suo genere heres mundi; ab illo enim descendit Noe, toto genere alterius submerso in diluvio (ut patet Gen. vii. 23). Nec hereditas data Abrahe successit per Ismahel primogenitum, sed per Ysaac minorem (Gen. xvii. 19–21); et sic de Iacob filio minori, expulso Esau (Gen. xxvii. 37). Et sic non de Ruben primogenito Iacob, sed de Iuda descendit Dominus: patet Hebr. vii. 14; *Manifestum est*, inquit, *quod ex Iuda ortus sit Dominus;* unde tribus illa exercuit ius primogeniture

b. God therefore is the immediate liege lord of every earthly lord; and by his ordinance the right of succession may often be transferred from the eldest to a younger son, as in the cases of Seth, Isaac, Jacob, Judah,

3. *iuxta* addidi. 8. *manentis:* cod. *manente.* 16. *reviviscit;* ita, pro *remisit*, correctum. 28. *xvii.:* cod. 15°.

3. *Iura civilia non correcta*, apparently, 'not corrected,' or 'checked,' 'by reference to the divine law.'

23. Gen. iv. 25, v. 3.

and David; (Num. ii. 3): et sic de David (1 Reg. xvi. 11–13) et multis [70B similibus patriarchis. Nec video quid pertinencius figuraret taliter proporcionatus descensus Christi ex patribus, nec alternatim ex primogenitis ut Noe, Sem, et Abraham, et nunc ex secundogenitis ut Isaac, Iacob, et Iuda, et David;

where if the title of grace did not make that of heredity valid, a wrong would have been done to the first-born son.

nisi quod titulus gracie preficiens primogenitum in heredem requiritur ad hoc quod valeat titulus descensus hereditarii carnalis. Aliter enim Deus iniuriatus fuisset primogenitis quos in hereditate exposuit. Et si queritur utrum assistente gracia sit validior sive perfeccior titulus hereditarius quam ex eleccione humana, videtur quod assistente pari gracia titulus hereditatis, ut patet * ex primis duabus racionibus, est pocior. C

2. *a*. Sonship is of five kinds:

Sed notandum quod quot modis dicitur filius, tot modis potest intelligi hereditas. Est enim quintuplex filius, secundum Augustinum (primo Retractacionum, capitulo xxii.), scilicet, filius naturalis, filius legalis, filius adopcionis, filius

i. by nature,

imitacionis, et filius informacionis. Primo modo Christus est Dei filius naturalis (Ioh. vii. 35: *Filius manet in eternum*); et humanitus filius hominis inmediatus homini naturali (ut patet Luc. ii. 7: *Peperit filium suum primogenitum*); vel est filius eius naturalis mediatus multorum hominum, ut David et Abraham (Math. i. *Liber generacionis Iesu Christi, filii David, filii Abraham*): et sic filius naturalis dicitur creatus vel increatus, primogenitus vel postgenitus, inme-

ii. by law,

diatus vel mediatus. Filius legalis est filius naturalis fratris primogeniti, respectu fratris primogeniti mortui, secundum legem Deut. xxv. 5, 6, tactam superius capitulo xxiii. De

27. *tactam:* cod. *tactis.*

12. The reference apparently is to f. 67 C, D, above.

15. There is an error here. In his book Contra Adimantum Manich. discip. v. 1 (vol. viii. 116 C) Augustin had said, 'Tribus enim modis in Scripturis sanctis filiorum nomen accipitur,' in respect, that is, to birth, teaching, and imitation. In the Retractations, i. 22 (vol. i. 33 E, F) he corrects this statement: 'Alios enim quosdam modos sine dubio praetermisimus, sicut dicitur filius gehennae vel filius adoptivus: quae utique nec secundum naturam, nec secundum doctrinam, nec secundum imitationem dicuntur.' Thus the 'filius legalis' is Wycliffe's addition; as are also all the examples he gives, with the exception of the reference to 1 Cor. iv. 15.

27. V. supra, f. 55 B.

70c] filio adopcionis scribitur Gal. iv. 5, *Ut adopcionem filiorum reciperemus.* De filio imitacionis, Eph. v. 1: *Estote imitatores Dei sicut filii karissimi.* Unde filius imitacionis non solum dicitur de filio naturali patrem nature consimilis imitantem, sed respectu inanimati sive in bonum sive in malum, sive utrumque: in bonum, Ioh. xii. 36, *Ut filii lucis sitis;* in malum, ut 1 Reg. xxv. 17, dicitur, Nabal *filius Belial;* D mixtim, Ezech. iv. 1, * dicitur propheta, *filius hominis.* Filius informacione: 1 Cor. iv. 14 dicit apostolus, *Ut filios meos carissimos moneo:* et est similitudo analoga ad filium naturalem; nam semen, verbum Dei, seminatum est in animam informati, Deo dante formam gracie; unde 1 Cor. iv. 15, *Per ewangelium ego vos genui.*

iii. by adoption, iv. by imitation, v. and by instruction:

Et patet primo quod oportet theologum discere novam gramaticam, logicam, phisicam, et metaphisicam, cum proficere voluerit in noticia Scripturarum. Patet secundo, ut notat Augustinus (secundo de Concordia Ewangelistarum), quomodo oportet, concordando Math. primo capitulo et Luc. tertio capitulo, in loquendo Christi generacionem carnalem, notare quomodo multe persone Veteris Testamenti sunt binomie, ut Iacob Israel, Ysay et Yesse: oportet secundo notare quomodo Lucas nunc ascendit per filios naturales, et nunc per filios adoptivos vel legales: oportet tercio notare quomodo Matheus quandoque pretermittit parentes medios, intelligendo generacionem et filios mediatos; Lucas autem capit filios immediatos. Unde signanter et vere de virtute sermonis dicit Matheus quod pater talis *genuit* hunc vel illum, Lucas autem quod fuit huius *filius* vel illius;

b. Wherefore, we must learn a new language and philosophy in order to understand the Bible, so that, for instance, we may be able to reconcile the accounts given by S. Matthew and S. Luke of the descent of Jesus Christ.

2. *Eph.*: cod. *Gall.* 5. *in bonum* iuxta correctionem 2dae manus in margine appositam: pro *bonum.* 7. *xxv.*: cod. 15°.

17. August. de Consensu Evangelist. ii. 3, 4 §§ 5–12; vol. iii. par. ii. 28 D–32 E: cf. Serm. li. de Concordia Matth. et Luc. 4–9, 17–24, §§ 5–15, 27–35; vol. v. 285 C–290 G, 296 G–301 F. The reference, however, is of the most general character: Wycliffe's first remark does not occur, and his third is only implied, in the places cited. It is worthy of notice that he has not adopted, or at least not mentioned, the mystical explanation given by Augustin of the different numbers reckoned in Christ's genealogy by the two evangelists.

[70D] Matheus detegendo quomodo Christus humanitus naturaliter descendit ex patribus, et Lucas quomodo humanum genus per Christi sacerdocium spiritualiter in Deum ascenderit: et patet solucio apparentis controversie Scripturarum.

3. Accordingly, *a.* the Christian's right to lordship must be derived by inheritance from Christ,

Istis premissis, patet tercio quod oportet omnem lapsum predestinatum habere titulum * [71A] ad quodcunque eius dominium ex iure hereditario derivato a Christo, patre et fratre primogenito speciali: patet illud Ioh. i. 12, *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri;* et secundum apostolum, Rom. viii. 17, *Si filii, et heredes; heredes autem Dei, coheredes autem Christi.* Sicut autem anima prius naturaliter et essencialiter est quam corpus, sic titulus dominandi ex iure hereditario Christi per graciam est prius naturaliter et essencialiter requisitum post lapsum ad hoc quod quis quomodolibet dominetur. Et hinc dicit apostolus 1 Cor. xv. 22, *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.*

and *b.* be by adoption, imitation, and instruction,

Et patet secundo quod oportet omne genus Dei salvari iure hereditario correspondente filio adopcionis, filio imitacionis, et filio informacionis; cum oportet Deum ex gracia adoptare omnem talem in filium, et per consequens oportet ipsum imitari Christum in moribus, quod non potest nisi Christo illapso fuerit informatus.

c. in relation to the three Persons of the Trinity.

Et sic patet tercio quod triplex ius hereditarium spirituale preexigitur ad omne civile vel hereditarium corporale; et pertinet adopcio quadam proprietate ad Patrem, imitacio ad Verbum incarnatum, et informacio ad Spiritum sanctum. Et istam generacionem tangit beatus Iohannes (1 Ioh. v. 1), *Omnis qui credit quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est:* et sequitur de tali hereditate, *Scimus quoniam omnis qui natus est ex Deo non peccat*, suppone, forisfaciendo quoad regnum, *sed generacio Dei conservat eum.* * [B] Ecce titulus hereditarius ex genere spirituali: quantam ergo operam daremus ad observandam legem patris et fratris nostri Iesu

12. *autem* bis correxi: cod. *aut.* 27. *imitacio:* cod. *imitacione.*

30. 1 Jo. v. 18.

71B] Christi, sine cuius observancia et generacione non possumus quidquam civiliter possidere.

4. Thus spiritual generation is antecedent to the natural;

Sed est post illud triplex ius hereditarium carnale, ut vir ewangelicus habet titulum ex patre suo, Adam, Noe, et aliis dominis mundi a quibus descendit carnaliter; sed hoc non potest esse nisi generacio spiritualis precesserit, et sequamur eos in moribus. Unde apostolus, Rom. iv. 16, determinat quod filiis imitatoriis Abrahe, et non pure carnalibus, facta est promisso hereditaria tam terre corporalis de qua septem gentes expulerant, quam terre vivencium figurate ad quam patriarche magis intenderant. *Non*, inquit apostolus, *omnes qui ex Israel sunt, hii Israelite sunt; neque qui semen sunt Abrahe, omnes sunt filii; sed In Ysaac vocabitur tibi semen:* id est, Non qui filii carnis, hii filii Dei, sed qui filii sunt promissionis, estimantur filii promissionis. Et idem dicitur Gal. iv. 28, 29. Nec dubium de hoc, cum nulla hereditas temporalis datur homini nisi primo a Deo per graciam.

wherefore the promise was not to the natural, but to the spiritual, descendants of Abraham:

and the higher title overrides all considerations of human policy;

Si enim politici est discutere de moribus regnaturi, dicitur indubie quod tunc non pertinet illi discutere quis regnabit, quia non est possibile sine virtute regnare civiliter. Et si queratur in casu particulari, utrum expedicius sit isti regno C iure hereditario vel * eleccione regem succedere, dicitur quod non est humanum leges universales sive perpetuas in istis tribuere, sed utrobique foret expedicius regnum secundum istam viam succedere, que via duceret ad regem disposiciorem virtute pro regni regimine. Unde ex hoc quod regnicole innituntur universalibus humanis principiis in suis iudicibus, sine attendencia ad legem caritatis que est per se causa regnandi, sunt pluribus erroribus processu temporis involuti. Lex enim humana, et non divina, facit legistas perplexos; cum nemo potest hereditarie aliquid possidere nisi Deus ipsum elegerit, et racione successionis hereditarie filii imitacionis idem sibi donaverit. Illud autem est ab oculis humanis

for human laws are not eternal or universal,

and have to be checked by the law of charity:

and God controls human arrangements

for reasons hidden from us.

3. *est:* cod. *et*. 19. *Si:* cod. *Sic*.

11. Rom. ix. 6, 7.

absconditum, cum apostolus (Rom. xi. 33, 34) sic proclamat, *O altitudo diviciarum sapiencie et sciencie Dei; quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles vie eius: quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit?* [71C

The theologian therefore will lay down no fixed rule with respect to human laws.

Unde videtur mihi quod non est theologi consulti super hiis legibus quidquam temere diffinire, sed secundum legem asserere quod melius foret esse omnia communia; et quacunque via perfectus fuerit, poterimus orare pro ipso et hortari ut satisfaciatur virtutibus: unde, propter neg*ligentes D inadvertencias ad legem Dei, variat Deus, propter tradiciones humanas, nunc mortibus heredum, nunc conquestibus regnorum, et nunc inpugnacionibus hominum, tam maiora dominia quam minora. Quando enim persone vel communitates ad tantum offendunt Deum suis adinvencionibus quod legi Dei repugnat iniurias inpunitas ulterius cumulari, necesse est vindictam eius dissipativam iniurie, ad servandum statum ecclesie, distillari. Scio tamen quod ista sentencia reputaretur stulticia propter defectum fidei aput seculi sapientes.

XXXI.

Objections:
1. 'A title can only he conferred by that which has a present existence, whereas ancestral right exists only in the past.'
Answer: It right is derivable from parents living in the flesh, much more from them who live in the spirit in heaven.

Contra dicta de titulo hereditario carnali adinvento generaliter argumentatur quod non valet; primo ex hoc: 'Illud 'quod non est, non dat titulum; ius paternum non est, 'ergo non dat titulum:' sed benedictus Dominus veritatis qu nos liberavit de istis arguciis. Nam pater noster Abraham, Moises, et ceteri patres tam Novi quam Veteris Testamenti iuxta veritatem ewangelicam regnant modo et in seculum in celis cum Christo, eo quod tota personalitas hominis servatur in spiritu (ut hic supponitur); et per consequens si ius humanum sufficit derivare a parentibus viventibus corporaliter ius hereditatis in filios, multo magis ius celeste, fundatum in patribus regnantibus in spiritu super tota universitate, sufficit derivare ius ad bona minima in filios * patri- 72A

2. *altitudo*: cod. *alti*de. 15. *repugnat* conieci: cod. *recipit*. 21. *generaliter* conieci: cod. *grē* (i.e. *gracie*).

72A] santes, specialiter cum interpellant continue aput Dominum capitalem pro liberis sequentibus ipsos in moribus. Quod si degenerant et iuris advocacionis huius sunt expertes, ymmo, sicut generacio omnium iustorum patrum precedencium est causa generacionis tam carnalis quam spiritualis succedencium filiorum, sic ius quod tempore suo habent est causa iuris derivati in filios; et patet quod multi patres vel iura eorum nunc sunt, cum *omnia tempus habent*. Omnia ergo nunc elapsa, quantumcunque multum a nobis distiterint quoad tempus, dum tamen ordinata sunt ante succedere in ordine ad futura, sunt quodammodo illis cause. Et hinc in antiquitate primogenitorum et aliorum priorum tempore, ex causacione, quedam dignitas est stabilita; unde succedentes debent naturaliter inpendere honores patribus.

But in any case the present depends upon the past as in some wise its cause;

Et super isto fundatur lex peccati originalis. Nam sicut naturale est quod culmi et arborum frondes vivant et floreant per virtutem derivativam a stipite vel radice, sic naturale est quod tota generacio successiva virtutem aut infeccionem recipiat a patriarcha qui est principium illius generis: hoc tamen non capiunt gramatici, qui non concipiunt quod tota successiva generacio sit quoddam unum cuius omnes partes se iuvant pro suo tempore. Sicut enim de lege nature est B * quod Adam ex observancia innocencie causaret in sua sobole naturalem iusticiam, sic eadem lege sequitur quod Adam deficiens a pura innocencia deficiat a derivacione originalis iusticie; et originalis defectus in posteris, quem quilibet proprium in se causat, cum prevaricacione potestaria, vocatur peccatum originale contractum; et (sicut supra dixi, capitulo xxi.) *filius non portabit iniquitatem patris* nisi propriam addiderit ad minimum materialiter communicando. Sicut ergo racionale est quod filius participet in iusticia a patre derivata, sic racionale est deficere a participacione illius iusticie, deficiente suo principio. Et sicut primum Adam oportet redimere per secundum Adam

and this is the reason of original sin, every following generation taking its character from its first father. For Adam by his fall failed to transmit original righteousness to his descendants, and this original failing, produced by each man in himself, is original sin: he lacks his share in original righteousness because his father lost it. Wherefore it is necessary that the second Adam

27. *potestaria*: cod. *pria* [a]. 29. *xxi.* supplevi. 32. *in*: cod. *a*.

8. Eccl. iii. 1. 29. V. supra, f. 49 D; Ezek. xviii. 20.

should supplant the first,

sui generis, sic oportet illum secundum Adam temporali [72B origine supplantare primum Adam dignitate primogeniture, et constituere novam radicem nove generacionis spiritualis per graciam.

restoring him to grace, but not to original righteousness;

for grace is the gift of the new birth:

Et patet quomodo, primum Adam restituendo ad graciam sed non ad originalem iusticiam (cum revocacio preteriti non fuit possibilis), necesse est quod non restituatur ad originandum originalem iusticiam in suis posteris, sed oportet quod illam vel sibi equivalens capiat a priori. Et hoc est quod Ioh. i. 12–14 dicitur de hiis qui *non ex sangwinibus*, vel ex carnalibus volicionibus maris et femine, *dedit* Deus *potestatem filios Dei fieri* per Verbum incarnatum, *plenum* * *gracie et veritatis*, de cuius plenitudine nos accepimus. C Et hoc est quod idem Verbum dicit Ioh. iii. 5, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei;* cuius regeneracionis figura est baptismus fluminis: et istam novam spiritualem regeneracionem meminit apostolus, 1 Cor. xv. 22, *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Unde primogenituram attribuit sibi, ibidem, Rom. viii. 29 et Coll. i. 18.

so that,
a. God could not restore mankind to original righteousness, since Christ must be the head of a new stock,
b. born to him in spiritual sonship.
c. The law of original sin exemplifies human forfeiture and restitution.

Et patet quare Deus non potuit reintegrare Adam terrenum ut originaret in liberis naturalem iusticiam, cum originem omnis succedentis iusticie oportet esse Christum, qui rectificat primum Adam, sic quod, habita nova radice, habeatur proporcionabiliter novum genus. Patet eciam, cum iste Pater non gignit carnaliter, quod omnem salvandum oportet esse triplicem eius filium spiritualem. Patet tercio quod ista lex est exemplum forisfacture secundum legem humanam, quomodo racionabiliter filii exhereditantur in patribus, et quomodo non est restitucio possibilis nisi primo per graciam Salvatoris.

2. 'On our showing, the same merits and sins must he restored numerically, whereas the past cannot be recalled:

Secundo principaliter obicitur per hoc quod 'videtur ex 'dictis idem ius, eadem merita, et eadem peccata in numero 'redire post sui disicionem; quod videtur impossibile cum 'instans vel tempus individuans non potest redire: et

26. *oportet* in margine correctum, pro *patet*.

20. *Ibidem:* ver. 23.

72C] ‘consequencia sic probatur quod peccans post graciam ‘baptismatis perdit tam ius quam dominium, dum incidit in D ‘mortale; et propter revocacionem * ad graciam per peni- ‘tenciam tam ius quam dominium reviviscit: ymmo, de ‘iure hereditario sopito ante graciam baptismalem, videtur ‘mirabile quomodo generatur defunctis parentibus, quia ‘gracia baptismalis per se non generat nisi pure dominium ‘ewangelicum, non civile; et conformis videtur racio de ‘merito et peccato.’

‘consequently right and lordship are lost and restored by individual desert, ‘not by any hereditary title.’

Hic notandum quod loquendo de ista materia necesse est tres methaphisicas supponere: primo quod omne preteritum et futurum existit pro suo tempore; secundo quod omne totum integrum sit sue partes coniunctim; et tercio quod accidens respectivum potest dici idem numero, quoad tempus vel instans generacionis, quoad materiam, vel commixtim.

a. Distinctions as to the terms.

Istis suppositis patet propositum quoad quodlibet horum trium. Sicut enim instans numero quoad subiectum manet perpetuo, sic omnia eadem peccata in numero redeunt, dum Petrus predestinatus prius in gracia recidivat; et omnia merita sui patris mortua reviviscunt, posito quod salubriter resipiscat. Et hinc dictum est supra, decimo capitulo, quod oportet spiritualiter resurgentem resurgere in tanta gracia a quanta ceciderat, vel maiori. Nam omnia merita que umquam fecit, totale sunt unum meritum, pro quo est perpetue premiandus; et proporcionabiliter de peccatis vel de meritis in prescito. Absit a iusto Iudice quod militem suum qui pro maiori parte vite sue super hostibus in causa 73A Domini triumphavit, et prope finem * vite semel devicto, tercio graciose resurgit et in observancia mandatorum per horulam perseverat, tantum pro agone illius horule tam parce premiet; quin pocius pro omni virtuosa milicia qua in armis Domini militavit.

b. Answer to the Objection: As a moment remains perpetual in respect of its subject, so do all sins return in the state prior, and all merits of one's father in that posterior, to grace received. A man is restored to the same stage of grace as that from which he fell: his former merit is reckoned to him if, after sin, he repent and persevere.

Redeunt ergo opera meritoria tam quoad subiectum quam quoad fructum; quod patet ex positis terminis: cum pro tempore secunde gracie redit quod idem Petrus meretur

Works of merit therefore are restored with respect both to their subject and their fruit,

21. V. supra, f. 23 B.

[73A] hanc vitam eternam quam meruit ante casum, et interim pro tempore casus cessavit quod talem promeretur; nec solum hoc, sed redit quod Petrus vitam eternam meretur pro omni vita meritoria quam vixerat ante casum: non tamen redit eadem vita vel operacio quoad tempus, sed fructu et subiecto. Et correspondenter dicitur de peccato: nam quotquot peccata, quantumcunque gravia, precesserunt, dum tamen succedit caritas in eodem peccante, in qua finaliter perseverat, Deus nullarum iniquitatum illarum ad puniendum perpetuo recordatur. Et hinc dicitur 1 Petr. iv. 8, quod *caritas operit multitudinem peccatorum:* sed intelligitur de illa caritate que supervenit vel succedit, et non de ista caritate presciti que culpam extinguentem graciam antecedit; et sic intelligitur illud Psalm. xxxi. 1, *Beati quorum tecta sunt peccata.*

albeit not with respect to time.

c. Cautions against inferences misapplied

Nec oportet timere instancias sophisticas, quas emuli Scripturarum obiciunt de vicio cecitatis; 'Si,' inquiunt, 'peccata Petri sunt tecta vel operta, tunc sunt; et si Petrus '* tunc meretur beatitudinem propter vitam preteritam, tunc [B] 'sequitur illam esse:' cum concedi debet utraque pars consequencie; cum tam peccatum tectum quam meritum premiatum est pro suo tempore, modo in fructu, et prius in effectu. Nec sequitur, 'Christus nunc liberat nos per mortem, 'passionem, vel ascensionem suam, ergo nunc moritur, pati'tur, vel ascendit': sed bene sequitur quod nunc liberat nos propter hoc, quod suo tempore moritur, patitur, vel ascendit; et sic semper manet fructus meriti Christi in fructibus quem ante tempore suo gignit. Et patet quomodo Lincolniensis, ponens quod eadem peccata redeunt in peccante, et alii doctores, ponentes quod non redeunt eadem numero (supple, secundum individuacionem temporis), sententialiter sunt concordes. Notandum tamen quod infans ante baptismum non habet actualiter ius ad aliquid; sed post baptismum parentes, quorum merita sunt in celis, cum

or logically fallacious.

1. Verba *et interim pro tempore casus cessavit* in margine superiori sunt addita 2da manu; *cessavit* vero et in codice ipso exstat. 2. *talem:* cod. *tali.* 3. *meretur* addidi. 13. *intelligitur* conieci: cod. *inter.* 14. *xxxi.:* cod. 3[ii]. 16. *Scripturarum* conieci: cod., ut videtur, *scripcionaliter.* Cf. autem locutionem consimilem, supra, p. 28, ll. 19, 20. 19. *cum* inter columnas additum 2da manu. *pars* addidi. 27. *fructibus* (i. e. *fruct9*): cod. *fruct9.*

73B] gracia infusa et principio politico de successione hereditaria, gignunt civile dominium in effectu quod parum sopitum fuit in causis propinquis.

Sed tercio obicitur per hoc 'quod nullum ius generis 'hominis foret perpetuum, eo quod foret in quolibet sup-'posito illius generis per defectum originalis iusticie inter-'cisum: consequens contra Scripturas plurimas. Nam 'Num. xviii., ubi Deus tribuit mercedem pro laboribus sacer-'dotibus et Levitis, sepe dicit quod habebunt talia regimine 'sempiterno et iure perpetuo. Cum ergo nulla pars Scrip-C 'ture * potest veritate deficere, videtur quod possessiones 'huiusmodi non fuerant per peccatum mortale originale vel 'actuale in sacerdotibus intercise; et sic staret dominium 'cum mortali.' Hic dicitur quod necesse est sacerdotes Levitici generis habere perpetuo premia pro suo ministerio repromissa; et per consequens iure perpetuo, ut Scriptura sentenciat, non solum iura colligendo parcialia tocius generis, que integrant aggregative unum ius perpetuum, sed in quolibet predestinato Levitici ad promissum; ut Moises et Helias, qui sine ficticia apparuerunt de Verbo sibi in transfiguracione Domini (Math. xvii. 3), habent iure perpetuo primicias, oblaciones, et decimas, cum similibus que Veritas repromisit. Nam nunc regnantes in celo dominantur omnibus essenciis quas unquam habuerant; et aggregatum ex omnibus dominabilibus succedentibus manet perpetuo, sicut et illi habent perpetuum ius ad illud. Et cum idem sit iudicium de sanctis ceteris, patet quomodo Deus manet universaliter fidelissimus in promissis.

3. 'Our theory denies the perpetuity of any right,

'whereas such rights were plainly granted by God to the priests and Levites.'

Answer: The grant to the priests assuredly was in perpetuity,

for they now enjoy it completely

in the heavenly kingdom,

with the other saints to whom the promise was given.

Unde non est putandum quod Deus promisit patriarchis terram Israel ad civile dominium hic in via, cum Abraham, Ysaac, Iacob, quibus specialiter facta est promissio huius terre, viarunt peregrinando penaliter, tale dominium non spectantes, sicut notat apostolus, Hebr. xi. 8: *Fidelis*, inquit, *vocatur Abraham, obedivit in locum exire quem accepturus* D *erat in hereditatem, * et exivit nesciens quo iret.* Patet historia Gen. xii. Unde sequitur in textu apostoli: *Fide demoratus*

For the promise to the patriarchs was not of temporal lordship, since they to whom it was specially made lived as *strangers and pilgrims on the earth:*

36. Hebr. xi. 9.

est in terra repromissionis, tamquam in aliena, in casulis habitando, cum Ysaac et Iacob coheredibus promissionis eiusdem. [73D

the kingdom for which they looked is in heaven.

Causa autem longanimitatis horum patrum fuit, quod sciverunt se regnaturos in celis cum Domino, et per consequens dominari perfecte terre illius et eciam toti mundo, ut patet superius nono capitulo. Unde sequitur in textu apostoli: *Abraham expectabat fundamenta habentem civitatem, cuius artifex et conditor Deus;* que civitas est celestis Ierusalem, ut patet Gen. xii. *Iuxta fidem,* inquit apostolus, *defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes et salutantes et confitentes quia peregrini et hospites sunt super terram. Qui enim hoc dicunt, signant se patriam inquirere,* non sublunarem de qua exierant, sed celestem.

As Jacob

accounted the days of his life on earth to be *few and evil*

by comparison with the future promise;

so should our potentates give up

their vain pretension of making 'grants in perpetuity' on earth,

and seek the eternal inheritance of the whole

Et istam sentenciam vellem potentatus attendere. Iacob quidem, cui promissum est, Gen. xxviii. 13, *Terram in qua dormis dabo tibi et semini tuo,* quando introductus est ad Pharaonem interrogantem, quot sunt dies annorum vite sue, sic signanter respondit: *Dies peregrinacionis vite mee centum triginta annorum sunt, parvi et mali; et non pervenerunt usque ad dies patrum meorum, quibus peregrinati sunt* (Gen. xlvii. 8, 9). Illud notat apostolus, quomodo iste sanctus patriarcha, particulariter * modificando, responderat Pharaoni iuxta sen- 74A tenciam questionis, sciens se habere dies plurimos in terra vivencium; qui non sunt dies peregrinacionis *parvi et mali,* sed dies una amplissima melior quam mille hic in via. Si, inquam, potentatus nostri pollerent hac fide, tunc non tam frustra quererent hic *manentem civitatem,* scriptis hominum impossibilibus innitentes; quibus dicitur, 'Do et concedo 'in perpetuum tibi et heredibus tuis datam terram, reddendo 'inde annuatim granum piperis sive rosam:' sed hereditatem celestem inquirerent, de qua Dominus capitalis dat cartam

3. *longanimitatis* in cod. deest; stant autem in margine superiori verba *longanimitatis patrum fuit.*

6. V. supra, f. 20 c, &c.
7. Hebr. xi. 10.
9. Ver. 13, 14; cf. 16.
27. Hebr. xiii. 14.
28. The terms of the alternative grants are closely modelled on the formulae of medieval charters.

74A] certissimam (quia libro vite inscriptam), qua concedit, pro momentaneo servicio fideli, hereditate perpetua totum mundum, reddendo sibi continue servicium delectabilissimum, quod tocius mundi regnacio necessario comittatur.

universe to be held of God by the surest charter on the condition of continual and delectable service.

XXXII.

Cum superius capitulo xxviii. dictum sit quod servi debent dominis obedire, dubitatur si domini conformiter ad legem Christi exhigant huiusmodi servitutem. Pono quod servus in proposito capiatur pro servo civili sive mancipio, qui vel emitur, vel vivens servatur in exercitu superatus, vel de tali prosapia procreatur. Ille autem qui naturaliter habet corporis ruditatem et ingenii exilitatem vocatur aput philosophum, primo Politicorum capitulo iii., naturaliter servus, quantumcunque generosus fuerit reputatus.

OF SERVICE.

Distinction: Slaves are either civil (by purchase, capture, or birth), or natural (by disposition).

B Loquendo vero de servo aliquo modo trium * modorum priorum, videtur quod sit licitum hominem constringere servituti. Nam, ex xxvi. capitulo, racionale est et iuri divino consonum plectere hominem ad tantum in perpetuum delinquentem; sed longe minor pena est servitus quam mors; ergo contingit hominem tantum delinquere quod proporcionalis pena sit servitus. Et per idem contingit hominem tantum delinquere quod totum genus suum sit dignum in servitutem redigi. Ille ergo qui iuste posset captivum suum occidere, iuste posset et pie in servitutem redigere, cum per accidens habet instinctum naturalem sic facere, et instinctus huiusmodi non potest esse obvius racioni. Confirmatur ex hoc quod omne quod potest bene fieri potest aliquod agens bene facere, sed servilis subieccio passiva potest bene fieri (ut patet Deut. xxviii. capitulo, 48), ergo agens potest ipsam bene exigere.

With respect to the former sort, I. it is argued that slavery is lawful,

a. because it is lawful to put a man to death for crime, and slavery is a less penalty than death;

so that it may be right to enslave a great criminal's posterity:

besides, that which may be beneficial to suffer may also be beneficial to inflict.

Item omnis insolencia indomita, legi Dei contraria, est per suum contrarium racionabiliter refrenanda; sed dominium

b. License must be punished by its opposite,

22. *tantum* addidi.

6. V. supra, f. 65 B.   13. Arist. Polit. i. 5.

17. V. supra, ff. 60 D, seqq.

[74B secularis superbie, qua quis recognoscere obliviscitur sui servitutem et dominium Dei sui, est huiusmodi insolencia; ergo debet per contrarium refrenari: sed constat quod contrarium est civilis servitus; ergo ita est populus in casu racionabiliter castigandus. In cuius signum Iudei, qui (Ioh. viii. 33), menciendo Veritati dixerunt, *Semen Abrahe sumus, et nemini servivimus unquam*, captivati sunt per Titum et Vespesianum abiectissima servitute. Serviebant enim Egipciis * servitute satis dura, ut patet Exod. i. 11–14; sed et C Gen. xxxvii. dicitur, *In servum venum datus est Yoseph:* unde et illam servilem captivitatem (de qua 4 Reg. xxiv.) predicit eis Ieremias, xxxviii. 18–23: sed pessima servitus et captivitas fuit qua per Tytum et Vespesianum fuerant usque hodie captivati. Cum ergo Deus nichil ordinat in effectu nisi quod eius instrumentum potest bene facere, sequitur quod dominus civilis potest fratrem suum servituti civili meritorie mancipare.

i. e. by slavery; as we are taught by the history of the Jews.

c. The apostles had no fear of exposing themselves to servitude; indeed they expressly approve it by making rules for its governance.

Item apostoli post missionem Spiritus sancti, parati mori pro fide Christiana timerent potentatus seculi reprehendere, quos sciverunt mancipare Christianos civiliter servituti, si talis per se foret adicio legi Dei contraria vel peccatum, sicut per se evidet cuicunque pio theologo; sed modo approbarunt servitutem huiusmodi, dantes legem quomodo domini debeant tractare civiliter servientes, ut patet de servis in locis superius allegatis: ergo hoc non est contrarium legi Christi, et per consequens non est peccatum. Et confirmacio illius est quod apostolus, epistola ad Philemonem, 14, scribit sibi de servo suo fugitivo, ut patet racio quomodo ipsum genuit in vinculis, utens eius servicio et remittens domino: *Consilio*, inquit, *tuo nichil volui facere.* Ecce quod sanctus apostolus non restitueret servum ad culpam alterius abutentis. Nec peteret consilium super per se

11. 4 *Reg.*: cod. 3 *Reg.* 19. *Christiana* conieci: cod. *Christi non.* 21. *adicio:* cod. *addicio.* 27. *Philemonem:* cod. *Philomonem.* 30. *domino:* cod. *divino.*

10. *Gen. xxxvii.* The quotation is taken from Psalm cv. (Vulg. civ.) 17.

74C] malo, sed pocius preciperet peccatum dimittere, cum tam
D fidu*cialiter scribit sibi in aliis imperando. Unde narrant
doctores notantes historias quomodo quidam sanctus episcopus Paulinus subiecit se ipsum servituti cuiusdam tyranni pro filio cuiusdam vidue Christiane.

In oppositum sic: Omne quod est lege nature contrarium est iniustum, sed omnis homo ordinatus est ex institucione primaria soli Deo servire, ergo conclusio. [Minor videtur ex hoc quod omnis homo ordinatus est ex institucione primaria soli Deo servire; ergo nemini licet infringere illam legem, specialiter cum libido dominandi et inpedicio a cultu Dei, seu divino, inseparabiliter comitantur civiliter dominantes; et indubie utrumque istorum manifeste sapit peccatum.] Confirmatur ex hoc quod omnis homo naturaliter appetit libertatem, quod non esset nisi libertas esset de lege nature, ergo et de lege Dei. Unde argumentum est universale experimentale satis evidens, in tantum quod a feris et volucribus est quedam libertatis maneries appetita. Avis enim plus appetit circumvolare in deserto famelica, quam coacte includi cum quantumcunque delicato cibo in cathasta aurea: et proporcionabiliter est de feris.

2. On the other hand,
a. Slavery is contrary both to the law of nature, which ordains that man must serve God alone,
and to that which implants in every creature a desire for freedom.

Item omnis homo tenetur de lege Christi diligere proximum quemlibet ut se ipsum (ut patet Math. xxii. 39); omnis servus est proximus omni civili domino (ut patet superius
75A tractatu primo, capitulo ii.); ergo omnis civilis * dominus
tenetur diligere quemlibet servum suum ut se ipsum: sed ab instinctu nature habet omnis dominus aufugere servitutem (ut patet proximo), ergo de lege caritatis tenetur nulli fratri

b. We must love our neighbours, and thus our slaves, as ourselves;
but slavery is abhorrent from our own instincts; and therefore

8. *soli*: cod. *sibi*.

3. The legend of S. Paulinus of Nola's voluntary captivity to a kinsman of the king of the Vandals forms the subject of one of Gregory's Dialogues, lib. iii. 1; Opp. 2. 277–281. It is however disputed to which of more than one Paulinus the story refers: see Alban Butler, Lives of the Saints, vi. 306, note; ed. 1847.

8. *Minor*, etc. The following sentence, which I have enclosed in brackets, must be misplaced. The minor premise of the preceding syllogism, instead of being proved, is here taken as the major of another argument irrelevant to the present purpose.

we ought not to force it on any-one.

in Christo servitutem indicere. Confirmatur ex regula [75A Christi, Math. vii. 12, *Omnia quecunque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis;* sed omnis homo naturaliter vult non redigi in servitutem humanam, ergo debet nullum confratrem suum in servitutem redigere. Quis, queso, regulatus racione non appeteret libertatem, qua contemplative Deo serviret, et liberius, postpositis operibus servilibus, eciam secundum vitam activam meritoriis? Et hinc dicit apostolus, 1 Cor. vii. 21, 23, *Si potes fieri liber magis utere. Noli servus fieri hominum.* Cum ergo de lege indispensabili, quilibet debet facere fratri suo quidquid ille debet racionabiliter ab ipso velle fieri, et quilibet servus debet velle racionabiliter manumitti, videtur plane sequi ex principiis ewangelicis quod nemo debet coacte proximum in servitute detinere.

c. If to the Hebrews perpetual slavery was forbidden, much more must it be forbidden to Christians,

Item in lege veteri fuit inter Hebreos perpetua servitus interdicta; lex nova est omnino spiritualior, et confederacio cognacionis spiritualis in Christo perfeccior; ergo in lege nova debet amplius interdici. Argumentum patet Ex. xxi. 1, 2, ubi sic dicitur: *Hec sunt iudicia que propones eis. Si emeris servum Hebreum, sex annis serviet tibi; in septimo egredietur liber gratis:* quod si voluerit * propter affeccionem uxoris B aut filiorum gratis servire, tunc coram iudicibus perforabitur auris sua et serviet tibi pro tempore perpetuo, sed non pro toto genere. Et hinc Salomon, qui maxime civiliter dominatus fuerat Israel, non redegit in servitutem personas sui generis: 3 Reg. ix. 22 scribitur de filiis Israel, non constituit Salomon servire quemquam. Et minor argumenti ex hoc evidet, quod omnis Christianus est frater, soror, et mater Christi (ut patet Math. xii. 50, et exponitur tractatu primo, capitulo —) et per consequens generis nobilissimi spiritualis, quod indubie est melius corporali: et hinc dicit Petrus quod Christiani sunt *genus electum, regale sacerdocium, gens sancta, populus acquisicionis* (1 Petr. ii. 9); et hoc intendit apostolus, 1 Cor. vii. 23, quando dicit *Precio empti estis; nolite fieri servi hominum.* Cum ergo Christus perfectissime

who are of the kindred of Christ,

being freed by him.

4. *nullum*: cod. *ullum*.

75B] liberavit genus Christianorum cur forent servi? Et conservi non debent ab eis exigere servitutem, specialiter cum minus debent intendere civili dominio sub lege gracie quam per-ante.

In illa materia indubie tenendum est ex principiis legis Christi quod, sicut Christianus potest meritorie subici servituti, sic confrater potest ab ipso meritorie servitutem exigere: triplex autem causa principii colligitur ex Scriptura; prima ad peccata preterita deplangendum, secunda ad meritum inserendum, et tercia ad vicia precavendum. Prima, inquam, est ut homo habeat occasionem deflendi lapsum humani C generis, cum occasione eius fuit * servitus introducta. Unde Augustinus, undecimo super Genesim ad litteram, 22, notat quomodo Gen. ix. 25 Cham, qui non velavit verenda patris sui, primo in toto corpore Scripture nomen servi accepit: *Maledictus*, inquit, *Chanaan puer; servus servorum erit fratribus suis.* Unde et tota generacio gencium maxime innitebatur civili dominio, addicens servituti tam genus proprium quam Hebreos. Et illis gentibus fuerunt maxime civiliter dominantes. Unde Abraham, Gen. xviii. 6, 7, convivando angelos tres, dixit Sare, *Festina, tria sata simile commisce et fac subcinericios panes: et ipse ad armentum cucurrit et tulit inde vitulum tenerrimum;* et sic butirum, lac, et vitulum quem coxit, posuit coram eis. Eodem autem tempore regnavit multa facesia et dominativa civilitas inter gentes: unde Gen. xl. 1–3 legitur quomodo duo eunuchi Pharaonis, quorum alter preerat pincernis et alter pistoribus, missi sunt ex mandato regis in carcerem militum; talis autem modus dominacionis civilis non legitur in Hebreis. Et patet Gen. x. 6, quomodo de Cham descendunt Egipcii: unde, quia capitales illius generis fuerunt dominaturi et inferiores subdendi servituti, ideo hec est una causa quare Noe prophe-

3. With respect to these arguments it appears,
a. that slavery may be required
i. to give opportunity of repentance for past sin
as in the case of the children of Ham;

8. *principii* conieci: cod. *primi*. 27. *alter*: cod. bis *aliter*.

13. August. super Gen. ad Litt. xi. 37. § 50: vol. iii. par. i. 293 E, F. But the reference here is solely to the fall of Adam, not to the sin of Ham. 23. Ver. 8.

tavit non Cham servum futurum in propria persona, sed [75C Chanaan natum eius.

ii. for the exercise of humility;

Sicut ergo prima causa subieccionis servilis est dolor * et penitencia, sic secunda causa est humilitas et obediencia D meritoria. Unde Eph. v. 5, 6: *Servi obedite dominis carnalibus cum timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo; non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi facientes voluntatem Dei.* Ecce quod de voluntate Dei est quod Christiani serviant terrenis dominis, non finaliter gracia illorum, sed gracia Christi qui precipit humilitatem, pacienciam, et obedienciam; ideo, cum ipse sit ubique presens, retribuens observantibus mandata infallibiliter pro labore in dominorum temporalium absencia, sicut in eorum oculis fideliter deservirent, cum capitalis Dominus semper intuens non potest fraudare de premio: aliter enim non discerent Christiani quomodo Christus sit *mitis et humilis corde*, Math. xi. 21; nec Luc. xxi. 19, *In paciencia vestra possidebitis animas vestras.* Et sic dici posset quod Christus habet inobedientes discipulos. Ideo 1 Thim. vi. 1 precipit apostolus honorare dominos *ne nomen Domini et doctrina blasphemetur.*

and iii. to curb pride:

Tercia causa est ut servitus sit frenum superbie atque inobediencie, et occasio tollendi scandalum exactorum. Et hinc Deus dedit filiis Israel in furore regem, ut tangitur vi. et xxvii. capitulis. Istam eciam causam tangit Petrus (1 Petr. ii. 19) quia, ut dicit, paciendo ab iniustissimo propter Christum est passio meritoria superans eorum maliciam.

b. with the condition that lords i. be in charity, ii. love their slaves, and iii. employ them to useful service,

Sed, quoad dominos, oportet indubie quod sint in * cari- 76A tate, quia aliter non forent domini alicuius; et per consequens oportet secundo quod diligant servos ut se ipsos, quia sine universali dileccione Christi non inest caritas, ut patet Rom. xiii. 9, 10. Ex quo tercio sequitur quod non exigerent ab eis ministerium, nisi eis utile vel ad suum vel alterius meritum; et per consequens non subtraherent eos a cultu Deo

20. *et doctrina* in margine additum 2da manu. 25. *et xxvii.*: cod. 28.

25. V. supra, ff. 14 C, D, 64 A.

76A] debito. Et patet quod, sicut conquestus sit civile dominium super fratrem, vix habetur sine peccato: quia solum naturaliter servus ad sui stulticiam refrenandam, vel activus indispositus ad vite perfeccionem propter premium cumulandum, debet subici servituti a domino caritative hec exequente, gracia huius finis. Unde ad Eph. vi. 9: *Et vos, domini, eadem facite illis*, remittentes minas, scientes quia Dominus illorum videt, qui est in celis, et personarum accepcio non est aput Deum. Ex quo patet quod ex lege caritatis domini debent obedire et servire fideliter servis suis, licet civiliste illud derideant.

to carry out the right object of slavery.

They must serve their slaves.

Et patet ad primum argumentum in oppositum quod necesse est occasione lapsus tollerare iniurias et subire penalitates que statui innocencie repugnarent: ideo (ut dictum est tractatu primo, capitulo v.) Deus habet leges alias repugnantes, tamen utraque est bona pro suo tempore. Ad secundum dicitur quod dominus non debet facere servo suo nisi sicut racionabiliter debet velle sibi fieri in casu consimili: unde sicut ocians debet velle se excitari ad operam, freneticus debet velle obligari ne inferat sibi dampnum; sic debet
B quilibet * servus velle. Ad tercium patet quod domini Christiani non debent appetere servitutes propter libidinem dominandi, sed specialiter propter honorem Dei, ad castigandum vel proficiendum spiritualiter servis suis, et per consequens ad edificandum ecclesiam: et sic dominari civiliter est onus magnum, ut dictum est superius xxii. capitulo; cum domini debent racionem reddere de custodia et quacunque negligencia circa servos, et sic micius tractarent eos quam gentiles domini vel patres Veteris Testamenti; nisi forte ex rebellione obstinati plus severitatis exigerent, quod grave est homini iudicare cum fastus seculi excecat iudicium.

c. With respect to the arguments against slavery, i. wrongs and penalties are incident to our state of fall,

ii. a lord ought to treat his slave as he would wish to be treated in the like case,

iii. Christians ought not to desire slaves from lust of lordship, but to the honour of God.

6. *Eph.* correxi: cod. *Phil.* 15. *primo* in margine suppletum 2da manu.

26. V. supra, ff. 50 C—51 C.

[76B

XXXIII.

FURTHER CONSIDERATIONS TOUCHING SLAVERY: 1. No one should be ashamed of being a slave;

Ex istis patent alique veritates: prima, quod homo non debet verecundari condicionem servilem sed equanimiter tollerare. Patet ex hoc quod ewangelium hoc requirit, et servitutis officium est divinum ministerium: unde Luc. ix. 26 dicit Veritas, *Qui me erubuerit et sermones meos, hunc Filius hominis erubescet cum venerit in maiestate sua;* et hinc dicit apostolus, Rom. i. 16, *Non enim erubesco ewangelium.* Sicut enim nemo debet erubescere de logica vel methaphysica ewangelii, aut veritatem ewangelicam predicare, etsi politicis ignaris reputetur stulticia; sic nemo debet propter exprobracionem de servili prosapia dimittere verbum Dei. Et hinc dicit apostolus, 1 Cor. vii. 21, *Servus vocatus es? non sit tibi cure.*

for *a.* Christ *took upon himself the form of a slave,*

Et moveret ex hoc quod Christus servilem naturam * pro C nostro amore sustinuerit, et operibus servilibus se subiecit: Phil. ii. 7, *Christus exinanivit se ipsum, formam servi accipiens;* et Math. xiii. 55, *Nonne est filius fabri?* et Ioh. xiii. 4, 5 linteo se precinxit et misit aquam in pelvim et lavit pedes discipulorum. Notandum tamen quod Christus fuit servus servorum a ministerio, non ab exaccione civili, quia vita activa tam abiecta exacta non erat sibi consona: civilitatem itaque omnimode detestatus est. Secundo moveret, quod Christus in approbacionem humilis prosapie non milites, nobiles, vel potentes elegit discipulos, sed ignobiles et contemtibiles, ut confunderet mundi superbiam, ut dicit apostolus, 1 Cor. i. 27, 28. Unde beatus Ieronimus, epistola ad Paulinum, capitulo iv.: *Rusticum Petrum, rusticum dicimus et Iohannem.*

b. he chose his disciples not of noble but of simple men;

21. *ab exaccione* ex emendatione in margine adiecta: in textu vero exstat *ab execucione* deletum.

27. Hieron. ep. l.; vol. iv. par. ii. 570: . . . Nisi forte rusticum Petrum, rusticum dicimus Iohannem; quorum uterque dicere poterat, Etsi imperitus sermone, non tamen scientia. Iohannes rusticus, piscator, indoctus? et unde illa vox, obsecro, *In principio erat Verbum?* Wycliffe, it will be seen, misses the irony of S. Jerome's language.

76C] *Iohannes*, inquit, *rusticus et piscator indoctus? et unde illa vox, obsecro, In principio erat Verbum*, etc.? Tercio moveret ad idem, quod parentum abieccio non subiacet filii potestati, sed ingenuitas virtutis ex propriis; cum gracia Christi elicita exhinc est magis laudabilis: cum, iuxta philosophorum principium, propter nobis possibile et non propter illud quod non est in potestate nostra sumus laudandi racionabiliter vel culpandi. Scio tamen quod parentum nobilitas patrisantibus est ad laudem, cum in statu innocencie homo illud D bonum nature naturaliter habuisset. Et hinc quodam * naturali instinctu, sed in facto, plus appreciatur generacionis nobilitas quam propria virtuositas; plus naturalis solercia quam sciencia laboriose quesita: quod indubie sapit fastum, unde quicunque quoad virtutem a patre Christo degenerat est ex generis nobilitate magis verecunde dampnabilis.

c. our birth does not lie in our own power, as virtue does, and we can only deserve praise for that which lies in our own power.

Secunda veritas est: Summa ingenuitas atque libertas Christiani quoad corpus et animam est observancia caritatis. Quantum ad generis nobilitatem, patet quod commune est omnibus Christianis carnaliter procreari de nobilissima parentela; nam omnes ex patre Adam, omnes processimus corporaliter de parentela nobilissima: unde quilibet Christianus potest dicere sine ficticia quod processit corporaliter ex utroque parente maxime generoso. Nam si generositas ex parente contrahitur, generositas propinquior formati generis, que est causa aliis, erit maior, ut filii non sunt generosi parentibus. Ex quo patet quod Adam fuit generosissimus hominum citra Christum: ipse enim habuit Deum inmediate parentem (ut patet Luc. iii. 38), et fuit pure innocens, sine peccato pro morula; ergo generosissimus tam moribus quam natura. Non enim debet capi generositas solum ex parentibus proximis, sed pocius a progenitoribus; cum proximi parentes possint ex predacione, mercacione, vel eventu fortuita, ex temporali adiacencia, reputari ingenui, 77A cum hoc quod sint quantumcunque * ignobiles: cum ergo progenitores cuiuscumque nostrum fuerant eque nobiles,

2. If we observe charity we are entirely free.

a. Our descent from Adam is the noblest lineage,

for nobility proceeds from the remotest, not the nearest progenitors.

16. *secunda*: cod. *secundo*.

videtur quod omnes Christiani quoad nobilitatem corporis [77A erunt pares.

b. All Christians being thus equally noble, their distinctions of rank must depend either on virtue, which gives true nobility, or on temporal accidents which are of no account; not on the combination of the two qualifications. Ancestry then cannot be ignoble, even in a civil regard; for there is no man but has an ultimate nobility of blood.

Confirmatur: Omnes Christiani in radice Adam, Seth, et Noe sunt eque nobiles; si ergo in aliquo signo linee generacionis fuerint secundum nobilitatem et ignobilitatem generis disparati, hoc vel erit ex virtute vel ex adiacencia temporalium, vel istis oppositis: si primo modo, tunc magis virtuosi sunt magis generosi; si secundo modo, tunc gentiles, in quibus floruit ritus temporalium secundum fastum seculi, forent magis nobiles quam Hebrei; quod est inpossibile, cum illi manentes virtuosi de Sem progenito descenderent. Nec valet dicere quod mixtim a nobilitate parentum et copia adiacencie diviciarum cum informacione virtutum attendi debet nobilitas. Confirmatur: Nemo est ex parentela ignobilis cuius parentes sunt nobiles, sed cuiuslibet hominis proximi parentes sunt nobiles, ergo nemo est ex parentela ignobilis. Et loquamur de ignobilitate civili; et patet minor per dacionem oppositi de Petro: nam, cum non sit processus in infinitum parentum, est devenire ad parentes qui non sunt civiliter ignobiles; quibus habitis, sequitur quod filii sui non sunt ex parentela ignobiles et sic usque ad novissimum. Non ergo superest naturalis ignobilitas civilis, nisi homo in servitutem posset vendere genus suum; quod probatur * post B esse racioni contrarium.

c. Since therefore nobility or its contrary is determined by a man's own character, it follows that all men are equal: primogeniture by itself is nothing, nor is interruption of nobility a bar to restoration:

Ex istis colligitur quod omnis homo, ut virtuosior est, nobilior est; ut vicivior est, ignobilior est; et econtra. Patet ex hoc quod omnes homines quoad generacionis principium sunt pares; et quoad mores atque divicias, cum iusti sunt omnia, iniustus autem nichil possidet nisi ficte, patet utrobique sentencia. Et iuvat ad hoc quod primogenitura carnalis nichil proficit, nisi rectificante gracia (ut patet supra, capitulo xxix.); nec discontinuacio nobilitatis linee generacionis deturpat consequens, cum hoc quod filii

20. *sui non* in margine 2da manu suppleta.

32. The reference is rather to the tenour of ch. xxx.: see above p. 206, n. 6.

77B] resurgant in gracia (ut patet ex decimo capitulo): et patet quod, sicud caritas est mensura rectificans dominium, famam, et ius hereditarium, sic et generis nobilitatem, libertatem, et omnem condicionem laudabilem. Et quoad mundiales illud spernentes, dicitur quod cecati sunt ex advertencia ad sola sensibilia vel presencialia. Et quantum ad istas condiciones ingenuitatis et libertatis secundum generacionem spiritualem, que est regeneracio facta a Christo per graciam, patet quod tanto proprius et excellencius reperiuntur in illa, quanto principium illius generacionis, *secundus homo de celis celestis*, excedit primum hominem de terra terrenum. Regeneracio quidem facta a Christo per graciam Iesu Christi, qua filii Dei nominamur et sumus, est per se finis perpetuus, gracia cuius est generacio naturalis: et ista est
C nobilitas Christicole preciosa, cum non * permittit hominem perpetuo condempnari; quia Ioh. v. dicitur quod generacio salvat eum. Sicut enim repugnat quod filius regis non generans carceri propter honorem generis mancipetur, sic repugnat de filiis Regis summi.

for charity is the measure of nobility and freedom,

and the second birth through the Spirit

is the end by virtue of which human generation exists.

Tercia veritas: Summa servitus et abiectissima prosapia stat cum reputatis nobilissimis et ditissimis quoad mundum. Patet ex hoc quod servitus peccati non solum stat, sed ut plurimum consequitur huiusmodi divites et nobiles: illa autem servitus est abiectissima et pudicissima, quia a Deo plurimum elongata; ergo conclusio. Sicut enim generacio predestinatorum inter Christum sponsum et ecclesiam, sponsam suam, per semen, verbum Dei, coagulatum in huiusmodi virtuosos producentem ex utero opera virtutis, ut filios, fructum et beatitudinis messionem perpetuam: sic generacio prescitorum est inter dyabolum et homines mundiales, cuius semen sunt tradiciones hominum callide et dolose, que coagulate in viciva producunt opera viciosa; ex quibus sequitur messio dampnacionis perpetue. Et sic

3. A man may be most rich and noble in the eyes of the world, and yet the lowest slave.

As the predestinate are the offspring of Christ and the church by means of the word of God,

so the foreknown are of the devil and worldly men by means of human traditions:

27. *coagulatum*: cod. *coaginatum*. Cf. autem l. 32, infra.

1. V. supra, ff. 22 C, D, 23 C.

10. 1 Cor. xv. 47. 13. 1 John iii. 1.

intelligitur Veritas, Ioh. viii. 44, *Vos ex patre dyabolo estis et* [77C *desideria patris vestri vultis facere:* et frequenter Ioh. xiv. et xv. et xvi. dicit generacionem suam non esse de mundo; hoc est, secundum Augustinum, de numero prescitorum mundialiter vivencium, qui metaphisice dicuntur *mundus*, id est, mundum affeccione prepostera diligentes. Inimicus homo seminans zizaniam (de quo Math. xiii. 25, 39) est dyabolus seminans discordias, civitatem dyaboli contra civitatem Dei duro et retardante vinculo * indurato peccatis et D viciosis operibus complectentes.

the former are born in the highest liberty; the latter in the lowest slavery,

Sicut in prima generacione, cuius principium est Christus, fundatur libertas maxima creature; sic in generacione contraria, cuius principia sunt mundus, caro, et diabolus, est summa servitus. Unde de prima generacione, que exposita est capitulo —, loquitur apostolus, Act. xvii. 29: *Genus,* inquit, *cum sumus Dei, non debemus estimare auro et argento,* etc.: quilibet enim naturaliter amaret sui generis principium et non inponeret inanimatis, inperfeccioribus homine in natura, quod capiti generis sui est proprium.

since they dishonour God

Sic enim blasphemando plus quam Cham, quantum in se est, deturpat, dehonestat, vel diffamat serviliter primum Patrem;

and worship the creature,

et sic ydolatrando in dileccione indebita creature ad pungentem verecundiam sui generis, incurrit abiectissimam servitutem.

which is the lowest slavery;

Cum ergo mundi divites, ut plurimum, hoc peccatum consequitur, quod addicit maxime servituti (quia minimum ens constituit super eos dominum atque regem), sequitur intentum: et cum servus civilis caritatem retinens dominatur toti mundo, et per consequens corpori mundo divitis super

14. *que:* cod. *quo.*

4. Quotiescumque mundi nomen in mali significatione ponitur, non ostendit nisi mundi istius amatores: August. in Ioh. evang. tract. lxxix. 2; vol. iii. par. ii. 701 C. Cf. tract. lxxiv. 4 col. 692 E, F; lxxxvii. 2–4 col. 715 A—E. Homines mali mundus vocantur, homines infideles mundus vocantur. Inde acceperunt nomen ex eo quod amant. Amando Deum efficimur dii; ergo amando mundum dicimur mundus: Serm. cxxi. 1; vol. v. 595 F.

15. Cf. supra, ff. 71 A, B, 72 C.

77D] eius anima dominantis; patet abiecta servitus mundo divitis, cum servus suus civilis suo domino dominetur.

Ista sequuntur demonstracione certissima, licet seculum, quod fallit et fallitur, contrarium menciatur. Unde 1 Petr. ii. 16, post commendacionem generis Christiani, sic scribitur, *Quasi liberi, non quasi velamen habentes malicie libertatem, sed*
78A *sicut servi Dei;* ubi plane innuit quantumcunque * servos civiliter, observando legem Christi, esse vere liberos: sed quia civilitas pretermittens libertatem gracie est velamen oculis infidelium, ac si fumus terrestris reverberaret lucem mentis, ne in veram lucem obtutus figeret; ideo vocat apostolus libertatem mundi fantasticam tam velamen quam malicie libertatem, cum sit occasio reddendi eos liberos iusticie, et per consequens servos malicie.

whereas the service of God is true freedom.

Et hinc beatus Iacobus, primo capitulo, comparat mundiales Christum sequi in operibus rennuentes, *viro consideranti vultum nativitatis sue in speculo.* Est enim universitas creata, secundum singulas eius partes, speculum in quo creatura racionalis potest Deum suum prospicere; quod si sine penetracione radii visualis reflexerit in se ipsum, visionem, intelleccionem, et affeccionem propriam diligendo, non habens Deum pre oculis, fantasmata infixa faciunt eum oblivisci qualis fuit in statu creacionis et lapsus, et qualis erit in finali examine, quia omnes iste tres consideraciones inplicant consideracionem creatorum, recreatorum, et Iudicis. Unde sicut sunt septem genera speculorum a quibus regulariter sit reflexio (ex quinto Vitulonis, conclusione viii.), scilicet speculum planum, et curvum tripliciter variatum, scilicet, spericum, columpnare, vel piramidale, que duplicata secundum concavum et convexum sex genera speculorum constituunt; que aptari possunt a generibus peccatorum, ut
B patet subtilibus geometris: * sic, inquam, correspondenter se

4. *Exposition of James* i. 23–25

a. The universe is a mirror, into which if a man look without penetration, he will see but a disordered image of the truth, varied according to the seven sorts of mirrors, i. e. the seven sorts of sins:

22. *infixa* e corr. in margine apposita, pro *inflixa*. 23. ante *lapsus*, *et* addidi.

27. Vitellonis Optic. iv. 8; printed in F. Risner's Opticae Thesaurus, p. 193, Basle 1572 folio.

habet universitas creata involvens mundiales in septem [78B maneries peccatorum.

and as there are seven causes of error in looking into a mirror,

Et sicut quatuor sunt cause propter quas erratur circa situm, distanciam, quantitatem, figuram, posicionem, et cetera accidentalia intuitu speculari (sicut patet quinto Vitulonis, conclusione vii.); sic quatuor sunt cause proporcionabiliter, quare mundialis errat in sui ipsius noticia. Prima causa est intemperancia lucis reflexe, que propter reflexionem elongantem a suo principio est debilior; sic indubie lumen intelligencie create, reverberatum ad temporalia velancia Deum nostrum, exhinc est debilius quod mundi opacitas irradiaconem luminis spiritualis eclipsat: oportet ergo virtutem passivam hominis acui per opera meritoria, penetrando totam universitatem creatam (ut docetur xvi. capitulo); quia ex commixtione luminis gracie cum lumine operis meritorii completur intencio recta, dicente Iacobo, ut supra, *Si quis est auditor verbi Dei, et non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum nativitatis sue in speculo:* oportet enim non solum passive, sed active cum Deo concurrere.

so in looking upon the world we may err, i. from defect of light,

ii. from diversity in the position of the beholder,

Secunda causa erroris est situs diversitas: sic, inquam, mundus, cum sit superbus, ponit se reputative in synu Dei, et per consequens indisponitur ad recipiendum ab eo influenciam radiosam. Unde signanter querit Deus ab Adam terreno, Gen. iii. 9, post dislocacionem prepediende superbie, *Adam, ubi es?* Omnis * itaque superbus errat in iudicio situs C sui ipsius, cum de Lucifero Ysa. xiv. 13 dicitur, *In celum ascendam, super astra celi exaltabo solium meum.*

iii. from the distance of the point of view,

Tercia causa est remocio puncti visi a qua forma efluit:

24. *prepediende:* cod., ut videtur, *perpediende.*

5. Vitell. Optic. v. 7: Universaliter enim quibusdam modis contingit decipi visum circa intentiones visibilium per simplicem visionem visorum: eisdem etiam modis contingit visum decipi in visione quae fit per reflexionem. . . . Plurimum tamen et manifestius fit hoc in speculis: vel propter debilitatem lucis; vel propter diversitatem situs, propter quas lineas reflexionum removeri accidit ab axibus visualibus; vel propter remotionem puncti rei visae, cuius forma reflectitur a superficie ipsius speculi.

14. V. supra, f. 36 B. 16. James i. 23.

78c] quamvis enim oculus intuens se in speculo non distat situaliter a se ipso, tamen magna est longitudo radii visibilis egredientis ab oculo ad speculum et reverberati cum forma visibilis ad situm oculi, unde apparet ymago infra speculum profundari; sic, licet Deus sit inmediatus peccatori secundum essenciam, tamen quando oculus non simplex sed reflexus vel fractus, deficiens ab intuicionis rectitudine, error est quoad distanciam vie tendendi in Deum per graciam. Nam Gen. vi. 12 dicitur: *Omnis quippe caro corruperat viam suam;* unde Eccl. ii. 14 reprobatur cor ingrediens vias duas. Sicut enim visio perficitur per commixtionem luminis visibilis cum lumine oculi incedentis per viam rectam, fractam, vel reflexam; sic tendencia hominis in Deum fit per commixtionem gracie primi luminis et vite merentis, quod si Deum directe in omnibus habuerit pre oculis, erit rectum iudicium.

iv. from the variation of the centre of vision from the surface of the mirror.

Quarta causa est variacio centri visus a superficie speculorum. Lex quidem visionis est quod compleatur in puncto radii visualis cum cathetico visibilis: secunda lex est quod iudicium situs visibilis compleatur in situ concursus utriusque cathetici, tam visus quam visibilis rectissime concurrentis: et hinc tercio evenit quod radio visuali D * penetrante recte ad visibile, comprehenditur in situ proprio, cum radius visualis existens in eadem superficie concurrit cum primo puncto cathetici visibilis; sed in speculari visione apparet suppositum esse supra, et suprapositum esse subtus. Correspondenter semper videtur primum visibile in concursu radii visualis cum cathetico divine influencie: quod si directe conspicitur, videtur in gradu in quo est; si refracte vel reflexe, tunc oculis mentis iudicat ipsum qui

8. *quoad distanciam* conieci: cod. *quod distancia.* 9. *quippe caro:* ita in margine correctum 2da manu; textu *qui.*

17. Cf. Vitell. iii. 17 tit.: Visio distincta sit solum secundum perpendiculares lineas a punctis rei visae ad oculi superficiem productas: p. 92. Cf. lib. iv. 14: Locus ergo rei visae comprehenditur a sentiente ex comprehensione situs rei visae apud visionem per directionem lineae radialis ab illo loco ad visum: p. 124. See also ch. xxx. p. 132. It may be observed that the word *catheticus* (καθετικός) is regularly translated (*perpendicularis*) in Wycliffe's original.

est Bonum primum, nunc esse supraposituin bonum sensibili [78D et nunc suppositum. Unde sicut video astrum in aqua videtur esse aque suppósitum, sic sinistre videndo bonum simpliciter in fluxu temporalium, videtur esse illis abieccius, et gradu abiectissima videntur esse gradu bonitatis eminencia; et sic Deus in infimis melior quam in summis; et sic *lux vera, illuminans omnem hominem* ut ipse recte prospiciat, vel oblique, videtur in creaturis tam varie: in lege autem ewangelica, que est Scriptura sacra et per consequens verbum Dei, videtur directe.

b. But he who looks into the law of liberty,

Et ideo dicit Iacobus, ubi supra, *Qui autem prospexerit in lege perfecte libertatis et permanserit in ea, non auditor obliviosus factus sed factor operis, hic beatus in facto suo erit.* Lex ista indubie est lex caritatis, et per consequens Christus, liber vite, quem studentes et conformiter ad Deum viventes consequentur plenam visionem, que est inmediata intuicio * prime lucis vise, sicuti est per assimilacionem et quieta- 79A cionem perfectam cuiuscunque potencie. Et illa cognicio iuxta testimonium Veritatis (Iohannis xvii. 3) est vita eterna, quia si opertum est ewangelium finaliter in filiis generacionis adultere, qui pereunt, opertum est eis quos deus huius seculi excecavit (2 Cor. iv. 3, 4). Et illa consideracio de servitute et libertate aperit sensum Scripture, confortat eius cultores, et est tyriaca contra superbos civiliter dominantes. Sicut enim triplex est servitus, scilicet Dei, hominum, et peccati; quarum prima est optima, media neutra, et tercia pessima: sic est dare triplicem libertatem, iusticie que est pessima, libertatem peccati que est optima, et libertatem hominis que est neutra; etc.

i. e. of charity, has direct vision of the first light, which is eternal life.

XXXIV.

Of Hereditary Servitude.

Sed ulterius dubitatur si iura civilia de servitute hereditaria sint legi Christi conformia, et videtur quod non:

1. *nunc:* cod. *non.* 19. *xvii.:* cod. 15°. 21. *eis* addidi. 31. *civilia:* cod. *servilia.*

6. *Lux:* John i. 9. 11. James i. 25.

79 A] nam *filius non portabit iniquitatem patris* quoad Deum nisi propriam addiderit; ergo multo magis pro peccato in hominem non subibit penam ab illo nisi culpam propriam addiderit: sed non generaliter filii servorum adiciunt propriam culpam, vel causam ut mancipentur civili servituti; ergo lex illa de servitute hereditaria sapit iniusticiam. Item, iuxta probata proximo capitulo, servitus ex parentela non posset esse [B] nisi pater posset legitime * vendere suum genus; sed hoc non potest; ergo servitus talis non per se procedit ex parentela. Minor videtur ex hoc quod nemo vendit legitime nisi illud quod possidet; sed pater servilis non possidet filios sic distantes; ergo non legitime vendit eos, nam per totam vitam suam privatur eis: et, posito quod haberet eos, non habet in eis civile dominium; quomodo ergo sunt venales? non enim est civile dominium sive possessio filii a patre; ymmo, posito quod homo vendat se ipsum vel filios, cum persona hominis sit infinitum melior munificante vel bono quolibet alio, videtur quod communiter sit illegitima. Si ergo, fraudato commutante ultra valorem medietatis veri precii, sit sic secundum tradiciones hominum commutacio illegalis, quanto magis ubi pro vili precio commutatur persona pro qua redimenda Christus dignatus est tradere vitam suam? Item ex lege indispensabili quilibet tenetur facere fratri suo cuilibet sicut debet velle in casu consimili sibi ipsi; sed nemo dispositus ad vitam contemplativam debet velle servicio mancipari; ergo nemo debet velle progeniem servi sui dispositam ad prophetandum et contemplandum adicere servituti.

1. *Arguments a. against it:* i. a. The innocent child shall not bear the iniquity of his father, much less his temporal punishment;

β. one can only sell what one possesses,

but a slave does not possess his children,

at least as civil property;

but in any case how can one sell for a money price that for which Christ died?

γ. one must do to others as one would do to oneself.

Nec valet dicere quod natus servi in principio naturaliter est servus, quia hoc est commune omni homini lapso. [C] Omnis enim civilis dominus * naturaliter est nativus. Demonstratur sic: Omnis natus in servitute abiectiva est nativus, omnis civilis dominus est huiusmodi, ergo conclusio.

ii. If it be said that one born in slavery is born a slave, it is answered that all fallen men are born slaves;

4. *adiciunt:* cod. *addiciunt.* 11. *servilis* e corr. 2dae manus in margine apposita. 17. *infinitum* e coni.: cod. *in filium.* 27. *adicere:* cod. *addicere.*

1. *Nam filius*, etc.: Ezek. xviii. 20. 7. V. supra, f. 77 A.

Cum enim secundum Veritatis sentenciam omnis qui facit [79C peccatum, servus est peccati (Ioh. viii. 34), et omnis civilis dominus facit proprium originale peccatum; palam sequitur quod nascitur servus peccati, et sic nativus abiectissima servitute. Et hinc dicit apostolus, Eph. ii. 3, quod natura sumus *filii ire;* patet ergo, cum non reviviscit dominium hereditarium per graciam baptismalem nisi de quanto Deus ex lege caritatis hoc approbat, quod non exinde quod pater est servus civilis sequitur filium sic esse servum; Deus enim non plus approbat quod dominus temporalis tractet servum ad eius deterioracionem quam approbat quod iniurietur proximo cum sit idem.

whatever lordship they hold is only through the grace of God.

b. in favour of it:
i. A man is lord of his body, and therefore of his offspring; therefore he can sell it,
or,
ii. bind it to servitude:

In oppositum sic: Homo dominatur toti corpori suo, ergo et proli, cum sit pars corporis; ergo potest prolem vendere, sicud et totum corpus proprium: cum pater potest dare proli tam bona naturalia quam bona fortune; ergo et adeo potest eum privare. Sicut ergo dat filio totum corpus, sic potest obligare servituti pro necessitate propria totum corpus. Sic enim sancti secundum legem ewangelicam obligarunt se servituti pro familiaribus in Christo fratribus; sicut ergo homo debet animam suam ponere pro fratre, quanto magis corpus pro naturali patre? et per consequens pater debet hoc in necessitate requirere. Item multi sancti domini temporales usi sunt hereditaria servitute, ergo hoc licet. Si enim quis sit servilis * servus alterius, tunc quidquid habet D est domini; sed filios habet, ergo illi sunt domini: et per idem tota genelogia generacionis servi est domini. Et super isto fundantur multe varietates iurium humanorum, ut in lege Quirina proles consequitur ventrem et non patrem propter incertitudinem generantis. In lege quidem Anglicana proles consequitur digniorem parentem in servitute, quia vir dat formam, et aliter ab Adam non peccassemus ex radice.

iii. the custom is of pious example,
and has the sanction both of Roman
and of English law.

2. General Considerations:
a. Birth does not make a slave; else Christ would have been one,

In illo dubio tenendum est quod non sufficit, nec est possibile, ordinare, si quis ex servo civili processerit, tunc est servus civilis; cum tunc Christus foret servus civilis,

18. *pro* in margine additum 2da manu.

79 D] eo quod processit ex tribu Iuda, que tota fuit subacta servitute Egiptica tempore Moisi, ut patet Exod. primo capitulo; et Deus iniuriatus fuisset Egipciis, aufferendo ab eis servos suos: nec Deus posset tunc liberare servos suos servorum a servitute civili, cum necesse foret continuare dominium et servitutem civilem, si continuari debeat generacio servorum civilium. Et patet quod posita paritate servitutis in filiis, quod frequenter evenit, tam racione robustionis corporis quam morum, tenetur dominus civilis mancipare filium servituti secundum tres regulas supradictas capitulo xxi., et aliter non.

as the Israelites had once been, nor could God have delivered the latter without doing wrong to their masters.

Unde pretense ordinacionis humane in talibus palam deficiunt; quod declaratur tripliciter: primo ex hoc quod si dominus temporalis tractat servum suum non eadem mensura
80 A qua debet sibi velle metiri * in casu consimili, excidit a caritate et per consequens a civili dominio; et tamen dominus et servus dicuntur ad aliquid: patet quod servus excidit respectu illius a servitute civili. Ad hoc enim ordinatur a Deo civile dominium, ut habens potestatem coherceat coactive servos rebelles ad observanciam legis Christi (ut innuitur Luc. xxii. 25, *Reges gencium dominantur eorum*, etc.): si ergo deficiunt ab illa per se causa, deficiunt a dominio.

b. Human ordinance is incompetent; i. because if a lord ill-treats his slave, he ceases to be a lord, and thus the slave ceases to be a slave; for lordship exists only to carry out God's purpose:

Item nullum est dominium, nisi de quanto Deus ipsum approbat ad correspondenciam legis divine; sed Deus non approbat quod civilis dominus tractet servum suum nisi ut expedit ecclesie, et per consequens ipsi servo; ergo non oportet natum servi tractari ut civilem servum: ut, posito quod Deus disponat eum ad ymmolandum sibi itinere trium dierum in deserto religiose penitencie, tunc indubie inpediens tyrannisaret cum Pharaone super filios Israel. Et patet, ut supra, quod domini tractarent servos suos humiliter, sciendo se habere a dono prerogativo Dei potestativam prudenciam ad servos caritative regulandum: et per consequens non subirent adiacencia officii, cum debent ex diligencia sue custodie

ii. lordship must be exercised for the benefit of the slave:

19. *coherceat*, pro *coherceri*, e corr. 2dae manus in margine adiectum.

10. V. supra, f. 48 D. 28. *Ad ymmolandum:* Exod. iii. 18.

summo Domino respondere; et revera, cum hoc sit onus, [80A deberent velle se esse ab illo officio deonustos.

iii. if we admitted the sufficiency of the human grant, we should be involved in inextricable puzzles;

Item, esto quod Petrus habeat Paulum et Linum servos suos civiles et libertet utrumque cum cartha solempni; Paulum, sub illa condicione quod, si primus homo sit liber cui obviaverit, tunc sit liber; et Linum, sub illa condicione *quod si pri- B mus homo cui obviaverit sit servus, quod sit liber: et obvient sibi primo Paulus et Linus pro instanti medio hujus hore: tunc querunt logici si pro illo instanti Paulus sit servus vel liber. Et quacunque parte data, infertur ex condicione oppositum: nam Paulus pro instanti obvie fit servus, tunc ex casu Linus est liber, et per consequens Paulus est liber; si autem Paulus pro instanti obvie sit liber, tunc patet ex condicione quod Linus est servus et sic Paulus. Licet autem illud sophisticum videatur, tamen est planum insolubile cuicunque vero theologo; qui enim scit quod propter nullius creature concedere aliquis est liber vel servus civiliter plus vel minus, nisi de quanto Deus prime servituti mancipat vel libertat. Unde inpertinens casui posito, utrum Paulus sit servus vel liber pro instanti obvie, qua indubie non ex obvia, cum condicione adiecta a Petro, est alter libertatus. Ideo querendum est si racio vel prima veritas sentenciat utrum tunc vel ante sit alter liber vel servus; et iuxta illud respondendum est. Sicut enim homo pro instanti alienacionis non possidet illud civiliter quod alienatum est, sed Deus tunc donat et perficit commutacionem in casu quo Scripture sacre sit consona; sic pro instanti liberacionis est civilis dominus exutus a dominio, et Deus libertatem consumat quam prius iniciat; et sic non ex cartis vel humanis concessionibus est commutacio iustificata, sed ex Deo. * Unde quia signa humana raro concur- C runt cum approbacione divina, ideo communiter sunt falsa, ecclesiam decipiencia sive negocia secularia.

whereas it is not on that grant

but on the act of God that slavery or freedom depends.

The conditions attached to the

Et potest poni ad hoc triplex exemplum: primo, posito

7. *liber* correxi: cod. *servus*. 21 et 23. *alter*: cod. *aliter*. 25. *est* addidi. 32. *sive*: cod. *sn̄e* (i. e. *sentencie*).

3. Cf. supra, p. 39 n. 1.

33. Only two of the three examples promised (and referred to in

80 C] quod Petrus libertet Paulum servum suum, sic quod in proxima hora non dicat nisi verum, et dicat Paulus eadem hora, Ego non ero liber et nichil aliud pertinens libertati; tunc si, cum casu posito, libertabitur Paulus in hac hora, tunc verum erit quod non erit liber, et per consequens non liberabitur; et si, cum paribus, non liberabitur, tunc dicendo quod non erit liber solummodo dicit verum, et per consequens complendo concessionem et ordinacionem domini erit liber. Secundum exemplum: quod Petrus dominus concedat Paulo servo suo libertatem sub condicione quod non obliget se in hora proxima nisi conformiter racioni; et cum Paulus potest legitime obligare se et heredes perpetue servituti, ut dicitur, obliget se Paulus Petro et heredibus suis pro eadem hora secundum totum genus suum perpetue servituti, subducta omni alia obligacione pertinenti: tunc si, cum paribus, Paulus in hac hora libertabitur, obligabit se conformiter racioni, et per consequens servabit promissam servitutem; si permanebit servus Petri, tunc oportet, cum paribus, quod irracionaliter obliget se; et per consequens contra racionem est quod maneat servus Petri. Talia sunt multa ex quibus infallibiliter sequitur quod vocata humana ordinacio est imper-D tinens racioni, sic quod non propter eam * sequitur plus vel minus; sed, posito quod contractus humanus sit regulatus, tunc est ab ordinacione divina, cuius est signum: et per consequens, cum plene sit ordinatus antequam homo recte promulget, non debet dici humana ordinacio, nisi forte equivoce. Non enim dicitur quod scriba politici ordinat illud quod totum consilium statuit ordinandum; quanto magis creatura non ordinat illud quod Trinitas eterno consilio ordinavit? sic enim non donat creatura, nisi in nomine Domini, ut patet inferius xxxvi. capitulo.

grant of freedom to a slave may make its fulfilment impossible or absurd.

Ad primum argumentum dicitur quod non omne super quo ordinatur est venale civiliter. Patet de virtutibus et actibus anime; ymmo celestia corpora et sublunaria cum quot-

3. *Answer to the foregoing arguments in favour of hereditary slavery:*

34. *quotlibet:* cod. *quodlibet.*

the register, infra, f. 151 B) are given; unless indeed we are to take that in the preceding paragraph as making up the number.

31. V. infra, f. 85 A. 32. Referring back to p. 242.

a. possession does not necessarily involve power of sale; that only can be sold which has a money-value: but if a man cease to be lord of his own body he falls from grace; therefore he cannot rightfully sell it.

libet accidentibus spiritualibus hoc testantur; ymmo de [80D humano corpore probatur quod non legitime civiliter ipsum vendi possit: eo quod nichil est venale civiliter nisi eius dominium potest pro precio transferri a vendente in ementem. Sed hoc non potest legitime fieri de humano corpore, eo quod homo non potest manere in gracia nisi dominetur proprio corpori. Homo ergo potest vendere vel obligare se ad laborem corporis, non autem legitime corpus suum; ymmo quam primo hoc temptetur, propter contrarietatem racioni excideret a dominio corporis proprii, et sic presumeret vendere alienum. Sic enim dicit Scriptura peccatorem venumdatum sub peccato, Rom. vii. 14. Sed talis dominacio vel commutacio est pretensa; cum diabolus * et peccatum iniuste 81A dominantur homini, sicut diabolus solum nuncupative est rex super omnes filios superbie et princeps mundi: sed in tali commercio utrobique commutacio est iniusta, et sic solum pretensa empcio sive vendicio. Est autem alia empcio naturalis qua creatura absque precio emit a Deo, ex proprio merito, dominium ubi non perditur a venditore dominium venditi, nec abdicatur a datore dominium dati (ut Ysa. lv. 1, *Emite absque ulla commutacione vinum et lac*). Tercia vero vendicio est substancie in suis accidentibus, vel pretensa substancie, ut Ioseph vel alii servi dicuntur venditi in Scriptura.

b. There are distinctions in gifts: a man may bind his son to the service of God or of sin; or, for a special reason, to civil servitude:

Ad secundum dicitur quod multa potest homo alteri dare et ab eis ipsum privare, ut patet de sacramentis; multa eciam potest homo alteri dare a quibus non potest ipsum privare, ut patet infra, xxxv. Unde pater potest obligare filium servituti Dei et servituti peccati, quia illa de lege Dei consequuntur ad esse naturale et esse viciosum contractum a patre; potest eciam esse causa quare servituti civili filius mancipatur vel in empcione ingenii quam ex parente contrahit, vel ex voluntaria obligacione qua pro parente se obligat, quod in casu esset valde conveniens (cum secundum regulam apostolicam, alter

7. *Homo* in cod. stat etiam post *ergo*. 12. *peccato*: cod. *precio*. 22. *substancie*: ita (*sbē*) in margine 2da manu correctum; in textu vero *subest* legitur.

23. *Ioseph*: Gen. xxxvii. 28, 36. 27. Perhaps, ch. xxxvi.

33. Gal. vi. 2.

81A] alterius onera portabit), vel tercio pro parente in tempore necessitatis relevando, posito quod aliud ignoretur medium conveniencius: sed utrobique est impossibile, et per consequens inordinabile, quod si filii descendunt a parentibus ita servis, B * tunc sint homini ita servi; nec potest homo obligare taliter genus suum.

but this servitude is not a consequence of the latter's birth.

Unde propter libidinem dominandi, propter defectum divinis legibus consulendi, et propter cecitatem credulitatis civilis principii, putant potentatus quod sit tam iustum et tam naturale totum genus servi sui servire sibi et generi suo civiliter, quam naturale est quod ignis ardeat. Unde propter illud peccatum conquesta est Iudea, ut patet Ier. xxxiv. 8, 9: *Verbum*, inquit, *quod factum est per Ieremiam a Domino postquam percussit rex Sedechias fedus cum omni populo in Ierusalem, predicans ut dimitteret unusquisque servum suum et unusquisque ancillam suam.* Sed quia reversi commaculaverunt nomen Domini, subiugantes eos eidem servituti, *Propterea*, inquit, *hoc dicit Dominus: Vos non audistis me ut predicaretis libertatem; ecce ego predico vobis libertatem, dicit Dominus, ad gladium et ad famem et ad pestem, et dabo eos in commocionem cunctis regnis terre.* Unde Sedechias exhinc adductus fuit maxime servituti: nam Ier. xxxix. 6, 7, scribitur, *Rex Babilonis filios Sedechie in Reblatha in oculis eius et omnes nobiles Iuda occidit; oculos quoque Sedechie eruit, et vinxit eum in compedibus ut duceretur in Babilonem.*

The custom of hereditary slavery is in truth the consequence of man's lust of lordship, to the destruction of a nation.

Ad tercium patet quod consequencia non valet, cum multi domini sancti temporales erant prius crudelissimi peccatores: nec est verum quod omnia bona servi sunt civiliter C domini temporalis; sed de Deo verum est, cum per se * donat omnia bona servo, quod habet secundum sibi competens dominium omnia bona mundi, et servus civilis in caritate habet dominium ewangelicum super omnia bona domini sui civilis, longe verius quam dominus eius, posito quod sit in gracia

c. Precedents are fallacious,

21. *adductus*: cod. *aductus*. 25. *duceretur*: cod. *duceret*. 29. *temporalis*: cod. *temporales*.

16. Jer. xxxiv. 16, 17.

ampliori. Unde istam sentenciam recollerent domini tempo- [81C rales, complentes mandatum Domini, Ysa. lviii. 6, *Eos qui confracti sunt, dimitte liberos.*

and human laws imperfect

Unde non dubium leges humane in ista materia sunt plurimum defective, ex hoc quod per accidens causam reputant per se causam, et super causis per accidens fundant leges universales legi Dei contrarias. Et videtur mihi quod lex Anglicana habet minus vicii quam Quirina, nam utrobique posset esse illusio: ideo Anglici racionabiliter supponunt in matrimonio thorum legitimum; filios autem populi extra matrimonium non mancipant servituti, etsi mater sit ancilla. Unde racionabile videtur quod filius Petri servi sit liber, propter hoc quod procreatus est de matre ancilla extra matrimonium in mortali; ubi procreatus ab eisdem parentibus in matrimonio esset natus ad dampnum tam corporis quam

and mixed with iniquity.

anime, si lex huiusmodi foret iusta: licet itaque lex humana est mixta multa nequicia, ut patet de usurariis, sortis concionatoribus, et regulis civilibus, ex quibus pululant multa mala; lex autem ewangelica est immaculata, ideo debet clerus pure secundum ipsam * vivere, cum maxime accedit ad legem in- D nocencie, neminem reddit perplexum, nec sinit cultores suos perfectos ire in interitum.

Conclusion: As the slavery of sin is inherited from our first parent and not from any intermediate, so civil slavery, which is of far less potency, does not proceed from a man's next progenitors, but is determined by the Lord of lords.

Servitus itaque naturalis peccati contracta est ex patre Adam, sic quod illo stante haberet postgenitus ex principio sui generis libertatem etsi parentes posteriores peccaverint; sicut enim ex mediis parentibus non contrahitur originalis iusticia, sic nec originalis iniusticia: quare ergo ex proximis parentibus, tamquam ex per se causa, incurreretur civilis servitus? Numquid non est servitutis peccati contagio violencior? Numquid est Dominus dominancior quam dominus temporalis? Unde iste fuit sextus decimus articulus pro quo obiit sanctus Thomas Cantuariensis, scilicet, quod domini impedirent filios servorum suorum generaliter ad sacros ordines promoveri.

31. *Articulus:* Constit. Clarend. xvi.: Filii rusticorum non debent ordinari absque assensu domini de cuius terra nati esse dinoscuntur: ap. Gervas. Cantuar. Chron., a. 1164, vol. i. 180, ed. W. Stubbs. Cf. infra, f. 94 D.

81D]

XXXV.

Gracia dictorum de iure hereditario xxx. et xxxi. capitulo, dubitatur si contingit hominem dare et concedere alteri pro se et heredibus in perpetuum quodvis dominium. Et videtur quod sic tripliciter: primo ex hoc quod homo potest manere perpetuo communicando alteri hereditatem celestem, ergo multo magis dominium sublunare. Argumentum patet ex hoc quod elemosinarii *recipient* divites *in eterna thabernacula*, et *effluentem mensuram dabunt in sinum* benefactorum, Luc.
82A vi. 38; ab illo qui habet unam mnam aufferent et * dabunt habenti decem mnas, Luc. xix. 24: nec aliter forent iudices Christi assessores, contra ewangelium, Math. xix. 28.

Of Grants in Perpetuity.

1. *Arguments*

a. in favour of their legitimacy:

i. As a heavenly inheritance can be granted in perpetuity, much more can the inferior lordship of earthly things;

Item quam amplum dominium habet aliquis potest transferre in alium, sed multi habent dominia pro se et heredibus in perpetuum, ergo et tam amplum dominium possunt transferre in alios. Argumentum patet tam de civili dominio quam ewangelico: Nam omne civile dominium potest quis a se abdicare, stante caritate, ut patet capitulo xviii.; aliter non esset plenum civile dominium, nec libere posset vendi: et de dominio caritatis est evidencius, cum quis potest mereri alteri caritatem consumantem, et per consequens dominium perpetuum.

ii. many lords hold lordship granted them in perpetuity, which therefore they can give away on the same terms; for freedom of alienation is of the nature of civil lordship.

Item aliter sequeretur inconveniens, scilicet quod nemo posset facere elemosinam perpetuam in fundando collegia; et per consequens non obligare se et heredes suos, sed tantum pro suo tempore; et per idem non forisfacere nisi solummodo pro se ipso, quod destrueret policiam, et per consequens rempublicam: et idem videtur de privilegiis, consuetudinibus, statutis, iuribus, que ordinata sunt totum genus in multa secula obligare; et per consequens contingit hominem tam ampla privilegia illi dare. Aliter enim non foret com-

iii. To deny the lawfulness of such grants would be to put an end to charitable endowments, to limit contracts and forfeitures to a single life, and thus to destroy the existence of the state; since political arrangements proceed upon

24. *tantum* in margine suppletum 2da manu.

1. With this chapter Wycliffe begins the fourth main division of the book, treating first of the extent of human grants, and then, by the help of the conclusions thus arrived at, passing to the question of the relation of the state to church-property.

2. V. supra, ff. 69 D–70 B, 73 B–74 A. 8. Luc. xvi. 9.

18. V. supra, f. 41 C.

the principle of continuity in obligations, as also is shown by the example of holy Writ.

mutacio, permissio, vel obligacio, nisi solummodo personalis [82A respectu dandi individui, quod nimis infringeret Scripturam sacram; cum Gen. xxiii. asseritur quod Abraham emit spelun*cam duplicem a filiis Heth, confirmatam Abrahe in B possessionem sepulchri; et idem patet Ier. xxxii. 9, 10, ubi propheta emit agrum, scripsit cartam, et post sigillacionem testes adhibuit. Et confirmacio omnium istorum est quod ius hereditarium est ex Scriptura infallibili approbatum, ut patet supra capitulo xxix.: et per consequens contingit hominem illud dare; aliter enim non dominaretur illius, nec posset alienum adoptare in filium.

b. against it: i. Civil lordship is held by a man personally for his lifetime; therefore only to that extent can he grant it away:

In oppositum sic: Nemo potest dare ius uberius quam ipsemet habet; sed nemo habet in persona propria ius ad civiliter dominandum ultra suam periodum, ergo nec ius ultra illud tempus in alterum potest refundere. Quomodo, queso, darem tibi quod ego in persona mea non possem habere? si enim do tibi hoc vel illud, quod sum in causa quare habes illud, tunc possum dare Spiritum sanctum et omnia eius carismata; quod blasphemum est dicere.

ii. Perpetuity of grant would imply a perpetuity of responsibility for the actions of one's successors however remote;

Item sic: Cuilibet danti generaliter foret incognitum de valore et amplitudine dacionis; cum per idem do quidquid heres meus vel beneficiatus meus dederit, et sic de faccione tam bona quam mala; quod videtur nimis extensum, cum tunc pater faceret omnia mala que faceret genitus suus, quantumlibet mediatus, et sic beati in celo peccarent * continue, C cum habeant tam carnales filios quam beneficiat[os] qui sic peccarent. Et consequencia videtur eo quod, cum nemo dat hereditatem pro tempore mille annorum post mortem suam, nisi quia dat inmediate uni, et ille alteri, et sic ad novissimum cui datur per idem,—ergo facit omnia huiusmodi opera mediate, † calefaciente et quolibet agente distanter per organum operante, de patre distanter per filios mediatos generante, vel opus quodlibet faciente.

but grants are in fact not made to all time, but in terms from A to B, and from B to C, &c.:

iii. admitting

Item, si politicus daret civiliter filio, heredi, vel assignato,

17. Post *enim* in cod. *non* legitur. Verba a *quod* usque ad *illud* in margine 2da manu suppleta. 20. *foret*: cod. *fuit*. 22. alterum *meus* in margine suppletum 2da manu.

9. V. supra, f. 67 C, D.

82C] tam distanti in tempore, tunc oportet quod ille accipiat a datore; et hoc maxime virtute iuris humani quo sic ordinatum est hereditatem per generacionem aut assignacionem succedere: sed utrumque istorum videtur deficere; ergo et dacio communiter pretensa in populo. Prima ex hoc evidet quod non est possibile Deum dare graciam alicui nisi ipse accipiat; exhinc enim, secundum Anshelmum, Deus non dat lumen gracie obstinato, quod ipse non aperit capacitatem anime, ut lumen recipiat: multo magis ergo creatura non dat quidquam alteri nisi datarius ab ipsa ipsum receperit. Non enim sequitur, 'Si volo quod Petrus habeat datum dominium, 'tunc do sibi illud;' cum tunc voluntas mea foret infrustrabilis sicut Dei: non ergo sequitur, 'Politicus sic scribit in 'cartha, *Do tibi et omnibus tuis heredibus vel assignatis datum*
D '*donabile*, ergo * donat;' quia sic quilibet posset dare cuilibet facilime totum mundum.

however the existence of such a legal grant, it requires a personal contract between the giver and the recipient, which is impossible in the case of posterity.

Et quantum ad maximam patet quod nuda est et impossibilis de virtute sermonis; quia totum genus hominum concurrencium, citra Christum, non habet potestatem ordinandi simpliciter quod Petrus et omne genus suum dominetur politice super datum; et per consequens non potest esse lex quod, si heredes et assignati Petri, quantumcunque successerint, habeant ius ad datam hereditatem civiliter possidendam. Patet, sicut non est in potestate hominum ordinare quod sint habiles ad civiliter dominandum, ergo nec civiliter dominentur. Quando enim sunt duo factibilia convertibilia ad essendi consequenciam, et unum non subiacet ordinacioni

But further, it is totally beyond the competence of law. or of the whole race of mankind, to ordain that any man shall hold lordship civilly over a given grant; for the ability to hold lordship is not in man's power to confer, therefore neither is that lordship itself:

21. *datum:* in exemplaribus impressis *mundum*. 22. *et* addidi.

18. *Totum genus . . . datum.* This sentence forms the first article of the Conclusiones selected from Wycliffe's writings and condemned by Gregory XI. in bulls dated May the 22nd (or, as some copies state, the 31st), 1377: Walsingham, Hist. Anglic., sub anno, vol. i. 353 seq., ed. H. T. Riley, 1863. It is defended in the Declarationes Iohannis Wickliff ['die quo coram episcopos apparuit . . . apud Lambhithe'], ibid., p. 357, and in the contemporary Libellus magistri Iohannis Wycclyff quem porrexit parliamento regis Ricardi contra statum ecclesiae, printed in the Fasciculi Zizaniorum, p. 245. The date of this parliament is almost certainly October 1377: Shirley, n. ad loc., and introd., pp. xxxi., xxxii.

both grants belong to God

humane, nec reliquum; cum ergo sunt huiusmodi, Petrus [82D dominatur civiliter, et Petrus est iustus, a Deo ad illud officium approbatus, videtur quod, sicut secundum non subiacet ordinacioni humane, sic nec primum cum sit idem. Et ex ista adversancia divinis legibus contingit error inenarrabilis in ecclesia sancta Dei.

2. *Preliminary Considerations:* *a.* God can grant to a man and his heirs for ever the lordship of charity,

Premissis itaque suasionibus thopicis, hinc et inde colligende sunt quedam infringibiles veritates: prima quod Deus potest dare homini pro se et heredibus suis in perpetuum caritatis dominium. Patet de iustis predestinatis cum suis filiis imitatoriis, quos ex fide oportet concedere cum Christo eternaliter regnare: unde Gen. xvii. 8 pro*mittit Abrahe Veritas, que 83A non potest fallere, *Dabo tibi et semini tuo post te terram peregrinacionis tue in possessionem eternam.* Sed et hoc patet de quolibet beato quem oportet, ex superius capitulo xxxi. dictis, concedere tam subcelestibus quam supracelestibus dominari.

but *b.* not civil lordship;

Secunda veritas est, Deus non potest dare homini, pro se et suis heredibus in perpetuum, civile dominium. Probatur ex hoc quod status imperfectus sponse Christi non potest in infinitum viando continuari; tunc enim perpetuo langwerent anime beate, a coniunccione corporum frustrate, cum non stat cum misericordi Dei iusticia: civile quidem dominium, ex tradicionibus hominum coactum, non potest intrare regnum, ut patet 1 Cor. xv. 50. Et patet correlarie, quod carte humanitus adinvente de hereditate civili perpetuata sunt inpossibiles. Non enim durabit civile dominium nisi usque

much more then are human charters to such purpose impossible.

8. Post *Deus* in cod. stat *non;* quod autem sensui repugnat, neque in breviario huiusce capituli, infra f. 151 c, invenietur. 15. *xxxi.* cod. 32°. 18. *in perpetuum* in margine 2da manu correctum: textu, ut videtur, *inperium.* 25. *perpetuata:* exemplaria impressa *perpetua.*

15. V. supra, f. 73 D.

17. *Deus non potest . . . civile dominium.* The second article, as above: Walsingham, vol. i. 354, 358; Fasc. Ziz., p. 246.

18. Compare Wycliffe's defence, 'quod sit locutio de Dei potentia ordinata. . . . Loquendo autem de Dei potentia absoluta, videtur multis probabile quod Deus non potest continuare aeternaliter viationem sponsae suae, eo quod tunc fraudaret eam praemio, aut corpori diaboli iniuste differret dare poenam quam meruit;' Fasc. Ziz., l. c.

24. *Carte . . . inpossibiles.* The third article, as above: Walsingham, ll. cc.; Fasc. Ziz., l. c.

83A] ad destruccionem Antichristi, vel ultimate usque ad diem iudicii.

Tercia veritas: Homo potest solum ministratorie dare tam naturali filio quam imitacionis in scola Christi capaci, tam temporale dominium quam eternum. Patet ex hoc quod heredes regni Deus constituit distributores bonorum patrie, ut patet ex principio huius capituli; multo magis ergo ministratores bonorum fortune: et additur *administratorie*, quia omnis creatus dominus est solum ministrator, dispensator, vel ex officio, prebitorum muneris, ut capitalis Dominus
B limitat. Ex quo patet quod, licet discolus, hoc est,* dissipans scolam Christi, ministraverit alteri dominium quem capitalis Dominus auctorisat, valet titulus, et non ab illo ministro sed a capitali Domino ius accrescit. Et hinc precipit apostolus, Coll. iii. 17, quod omnia *in nomine Domini* faciant Christiani. Unde quot modis contingit accipere, tot modis dare. Aliquis enim eciam dat administratorie, ut creatura; et aliquis autentice, ut Deus: aliquis enim dat alteri ad usum; aliquis vero donat ad caritativum sive civile dominium, et aliquis confirmat vel approbat ministratum. Unde gramatico hec regula, *Do* significat *concedo*, *prebeo*, *dico*: magnificus enim in mente ministrat datario, sed concedit et limitat ministro suo ut tempore debito prebeatur; et post ministracionem confirmat vel approbat ministratum, dicendo quod placet sibi in particulari de ministrato vel prebito dacio prius in ultimo. Et hinc non est timendum de sophismate sophistarum, quo arguunt quod dominus, dicendo, Volo quod habeas talem rem (vel sub terminis equivalentibus), nichil donat. Unde et illa triplex dacio correspondet quodammodo Trinitati: Deus in eterno consilio concedit cuilibet creature quidquid vult sibi pro suo

c. Man can only grant lordship of any kind by way of administration, since all human lords are but stewards of the Lord-in-chief,

on whose title the validity of their grants depends.

We must distinguish between different manners of giving, and different stages in the grant,

i. in the counsel of the giver, ii. in its carrying out under specific conditions, and iii. with final confirmation;

even as the grants of God in his eternal counsel

3. *dare tam naturali filio quam;* correxi ex Walsingh. p. 354: cod. *sortem naturali filio.* 10. *prebitorum* (pro *presbiterum*) in margine 2da manu correctum. 14. *accrescit:* cod. *acrescit.* 20. *gramatico:* cod. *gramaticus* (*gramatic9*).

3. *Homo . . . quam eternum.* The fifth article, as above: Walsingham, ll. cc.; Fasc. Ziz., p. 247. (The fourth is the sentence, Quilibet existens in gracia gratificante, &c., supra, p. 1, which forms the text of the greater part of the first division of the present book.)

7. V. supra, f. 81 D.

are brought to effect on earth through the incarnation of the Word, and in heaven through the grace of the holy Spirit.

tempore ministrari; sed nunquam preberetur in effectu ad [83B creature lapse dominium, nisi Verbum fuerit incarnatum; nec confirmaretur ad fructum patrie, nisi ex gracia Spiritus sancti confirmante: et est in Trinitate, sicut eciam in hiis rebus, prioritas et ordo originis.

3. *Discussion of the first Arguments* (supra, 1 *a*): *a.* The first is correct; man can communicate natural lordship, but, *b.* not on the same terms as those on which he received it; as is plain from the fact that it originates with God, whose lordship is of an incommunicable perfection: while civil lordship is not eternal, but will have an end put to it by the second coming of Christ; it cannot therefore be granted as an absolute or perpetual possession.

Istis pre*missis, patet quod veritatis sapiunt tres prime C raciones; nam prima racio vere concludit, iuxta terciam veritatem, quod homo potest dare alteri ministratorie perpetuum dominium naturale.

Quoad secundam racionem, dicitur quod primum argumentum est inpugnabile; cum Trinitas habeat excellencius dominium quam est communicabile creature; ymmo creatura originans alteri dominium, cum pari gracia, habet prerogativam perfeccionis et amplitudinis super dominium dominatum. Civile vero dominium non potest intrare patriam, in qua oportet lites, coacciones, et fastus mundi deficere, cum Rex regum tradiderit Patri regnum, pure secundum legem perfecte libertatis, exclusis humanis tradicionibus, regulatum (ut dicitur 1 Cor. xv. 24); potest ergo dari ministraliter bonum donum iuste et meritorie ex utraque parte pro toto tempore viacionis ydonei servi Christi, et communitati pro toto tempore quoad genus innititur legi Christi: quod si in altera parte desit caritas, deest illi parti dominium. Unde nullus viator habet nisi defectivum civile dominium, cum pure minister Domini ad custodiam temporalium pro tempore suo, quo in officio suo bene se gesserit, deputatus; cuius in signum infallibile est quod potest, stante caritate, ymmo meliorato titulo dominandi, abdicare a se dominium, ut patet superius, xviii. capitulo.

This is in fact the principle of the law of England,

Unde in lege Anglicana ordinatum est in pluribus quod hereditas sit persone et suis heredibus pro titulo * peregrina- D cionis tempore talliata; et illud plus conformatur legi nature

1. *preberetur*: cod. *prebetur*. 4. *confirmante*: cod. *confirmate*. *eciam*: cod. *enim*. 11. *inpugnabile*: cod. *inpūgnabile*. 19. 1 *Cor.*: cod. *Cor.* 20. *toto* inter columnas additum 2da manu. 26. post *cuius*, *in* 2da manu additum inter columnas.

29. V. supra, f. 41 c.

83D] quam ius Quirinum, servata gracia, sicut dictum est xxix. capitulo de successione hereditaria et titulo eleccionis, et xxxiv. capitulo de servo naturali ex parte patris plus quam matris. Sed perplexitas infinita consurgit ex hoc quod tradiciones humane appetunt esse perpetue, etsi non lege caritatis fuerint regulate. Exhinc enim traduntur dominia de heredibus quoad corpus quantumcunque inhabilibus quoad Deum, et excommunicantur qui ista dissolvunt; et sic paulative subrepunt iniusticie, destruuntur policie, et extinctis virtutibus pululant multa mala: quorum omnium causa est quod mundani volunt hic in loco peregrinacionis habere quietem perpetuam, et ad hoc inpossibile tradiciones multiplicant, frustra contra legem Christi invincibilem innitentes.

and the neglect of it is the root of infinite abuses in the state.

Quantum ad tercium patet solucio: nam elemosina, obligacio, empcio, vel quevis alia commutacio, de tanto est iusta et stabilis, de quanto legi ewangelice est conformis; et de tanto iniqua et invalida, de quanto ab illa exorbitat. Et patet quod multa in facie ecclesie reputantur iustissima, que tamen simpliciter sunt iniqua; nec est possibile expellere illum Iebeseum de Christi ecclesia antequam David et eius milicia 84A dereliquerit armaturam telarum aranee et plene * se armaverint lege Christi. Hodie quidem plus attendimus ad cartas, instrumenta, vel bullas, quam ad fructum operis sic bullati; cum tamen scimus quod non potest esse possibile quod vicarius Christi pure ex bullis talibus, vel ex illis cum volicione et consensu suo aut sui collegii, quemquam habilitet vel inhabilitet; cum Deus non potest in alteracionem huiusmodi, nisi conferendo graciam vel graciam subtrahendo, cui indubie bullaris testificacio est inpertinens; cum † nec bullam nec bullas exinde aiterat bullatum, nisi forte occasionaliter dando sibi audaciam ad perturbandum ecclesiam solum secundum

c. Beneficiary deeds, contracts, and other human instruments are only in so far valid and durable, as they accord with the law of the gospel.

The grant of the pope is null without the approval of God.

17. *invalida*: cod. *valida*. 27. *huiusmodi*: cod. *huius*.

1. V. supra, f. 69 D. 2. V. supra, ff. 79 D, 81 C.

20. *Iebeseum*; cf. 2 Sam. v. 6–8.

24. *Scimus . . . inhabilitet.* The seventh article, as above; Walsingham, vol. i. 359, Fasc. Ziz., p. 249: the eighth, in Walsingham's other copy, p. 355 (see below, p. 269, n. 12). The sixth article will be found in the next chapter, p. 267.

faciem iudicantem. Et patet quod quicunque confirmat [84A oppositum, inplicat papam esse inpeccabilem, et sic Deum; potest ergo errare in iudicio. Et patet, ubi asscrit lex caritatis intrinsccus, nemo potest propter cartas vel bullas huiusmodi habere habilitatem vel iusticiam plus vel minus; sed posita caritatis inexistencia, plenam habet iusticiam sine bullis. Unde quando ecclesia respexit ad opera sacerdotum appreciancium temporalia, que officio suo adiacent, et fructificacionem subditorum ex importuna inieccione seminis legis Christi, tunc fructificavit uberrime; postea vero intendens tradicionibus hominum, decrevit continue. Tales ergo carte vel bulle valent ad pacificandum et testificandum super approbacione persone: quod si subsit * veritas, quod raro evenit, B sunt signa vera; et deficiente communius veritate dignitatis persone bullate, sunt signa plurima paliancia multa mala. Omnia ergo signa et ordinaciones humane de tanto sunt valida, de quanto sunt volicioni Dei conformia, et persone quibus prosunt sunt habiles, et non ultra.

As for the argument that Abraham and Jeremiah sanctioned legal transactions by their example, we observe i. that the growth of legal forms was coincident with the decline in righteousness of the Hebrew race: in the time of the patriarchs they were few and simple;

Quantum ad duas Scripturas Genesis et Ieremie allegatas, patet attendenti seriem Scripturarum, quomodo in statu legis nature a statu innocencie modicum declinante, Hebrei specialiter non intendebant tantum tradicionibus arcium humanarum sicut fecerunt postea, quando caliditas dolosa involvit simplicitate innocentie declinante. Unde Abraham non legitur cartam aliam habuisse possessione sepulcri nisi testimonium populi, quod Ephron sibi notorie dedit; et sic quando Iacob et Laban sibi coniuraverant, non carta sed tumulus lapidum fuit testis, Gen. xxxi. 46–48. Et sic tempore legis nature, nunc possessio, nunc iuramentum, nunc aque vel sanguinis effusio, vel aliud signum notorium suffecit pro carta; sed invalescente subtilitate tradicionis humane, sicut secundo tempore legis date et specialiter post regum regnum, tempore Ieremie multiplicata sunt signa contractuum, ut hodie. Et ista multiplicacio attestatur indubie mundi maliciam. Nec

but in the debased age of the monarchy they were many and intricate, even as at the present day:

28. *xxxi.*: cod. 33°. 34. *attestatur*: cod. *atestatur*.

33. Jer. xxxii. 9–15.

84C] sine causa scripta sunt ista * sed *ad nostram doctrinam*, ut dicit apostolus, Rom. xv. 4. Sic enim inter gentiles multiplicata est de cibariis artificialis invencio (ut patet superius xxxiii. capitulo), et sic de edificiis, conviviis, et aliis communicacionibus artificialibus, specialiter multiplicatis in gentibus; ut patet Gen. xi. 3, 4, de edificacione turris Babel, Hester i, de convivio Asueri, et sic de multis artificialibus quod Deus reprobat.

the like loss of simplicity is also seen among the Gentiles:

Notandum tamen quod Ieremias, sicut et alii prophete, non propter affeccionem civiliter dominandi, sed ad prophetandum in signo sensibili reditum populi, post captivitatem Babilonicam, emit agrum; sicut enim portavit vincula et catenas in collo per tempus notabile (Ier. xxvii. 2): sic eciam Ysaias ivit nudus et calciatus (ut patet Ysaie xx. 2): sic Ezechiel cubavit penaliter super unum latus sine altera conversione, Ezech. iv. 4: sic Osee cepit uxorem fornicacionum et procreavit ex ea filios fornicacionum, ad prophetandum fornicacionem terre a Domino, Osee i. 23. Unde Salvator, Math. xxi. 19, approbando tales prophetias operales, maledixit ficui ad designandum malediccionem Iudaeorum. Talia ergo signa sunt laudabilia, quando a Domino regulantur et principaliter attenditur ad signatum: quando autem multiplicantur adinvencionibus humanis, postposita attencione legis Christi,
D * signant fornicacionem spiritualem a Domino; Math. xvi. 3 scribitur, *Generacio mala et adultera signum querit*, etc.

ii. that Jeremiah only bound himself by civil contract for the purpose of his prophetic mission, just as particular acts were performed to the same end by Isaiah, Ezekiel,

Hosea,

and Christ himself.

XXXVI.

Materia autem trium argumentorum sequencium includit aliquas difficultates utiles ad dicenda: prima, si contingit hominem dare alteri pingwiorem possessionem, quam ipsemet habeat. Et videtur quod sic, cum dans ministratorie dat in virtute Domini capitalis, qui indubie dat secundum capacitatem

On the extent of human Grants:
1. A man can grant a fuller possession than he himself possesses

4. *conviviis* (i. e. 9*uiuiis*): cod. *qu*t*niis*. 21. *principaliter*, i.e. *principat'*: cod. *principat'*. 23. Verba *legis Christi* 2da manu addita in inferiori margine.

4. V. supra, f. 77 A.

in proportion to the capacity of the recipient.

subiecti; sed contingit subiectum cui datur esse capacius mi- [84D nistrante, ergo et datum secundum ius possidere uberius. Sic enim lumen agit in virtute alterius ultra gradum per purum elementum, secundum qualitates primas et formam substancialem, et generat qualitates secundas et formas substanciales superadditas, quantumlibet plus perfectas: sed et minister Christi in mortali peccato dat sacramentum, sicut et iudex iniustus dat iustam sentenciam; sicut minister domini temporalis dat donum domini in possessionem civilem donatorii, quod ipse in persona propria civiliter non possidet. Aliter enim omnes divites forent elemosinarii dominorum.

But there is a distinction in gifts: some stand in the power of the creature, others belong to God alone; and the latter can only be given by man as the instrument of God, e.g. in the rites of the church.

Ideo quoad istam materiam notandum est quod aliqua dona sunt in potestate vel dominio creature, ut bona fortune et nature; aliqua autem dona sunt soli Deo propria, ut bona gracie et glorie, * cuius modi sunt omnes virtutes morales, 85A omnia iura eterna, et omnes proprie potestates. Omnia quidem ista Deus appropriate donat, creatura ministrat; in dispositoriis antecedit ad ista: ut sacerdos dicit ministratorie verba, infundit aquam, vel ungit personam; et Deus, ex lege graciosa quam statuit, superaddit graciam: in cuius dacione ministrans dispositorie non concurrit.

Of earthly things on the contrary man may be lord, and he may give them to whom he please, but still solely by virtue of ministration under God; without whose good pleasure the gift is unrighteous.

Res autem palpabiles, cuiusmodi sunt bona infima, quorum potest esse dominus, dat et ordinat in nomine Domini dominus temporalis; et committit ministro suo dacionem ministerialem, sicut ipse solum ministerialiter dat sub Deo. Et sicut oportet servum suum parere suis monitis, vel alias dacio non valebit; sic oportet ipsum ad mandata Dei, que in Scriptura sacra specificat, conformare suum mandatum, vel aliter dancia est iniusta: et si Paulus econtra sit iniustus pro tempore dacionis, et Petrus iustus qui tribuit, tunc dancia est iusta et recepcio est iniusta. Quorum omnium causa est, quod capitalis Dominus, non respiciens personam hominis, approbat vel reprobat quidlibet secundum suam propriam qualita-

3. *per purum* conieci: cod. *perpetuum*. 5. prius *et* addidi. 7. *sacramentum*: cod. *sacramento*. 9. *donum*: cod. *domum*. 17. *ista* in margine suppletum 2da manu. 21. *palpabiles*: cod. *palpabilis*. 25. *dat*: cod. *det*.

6. Cf. supra. f. 7 c.

85A] tem. Et patet quod non sequitur, 'Petrus est in causa 'quare Paulus habet ius, potestatem, vel graciam; ergo dat 'sibi huiusmodi vel ministrat:' sed ministrat sensibilia sacramenta, ad que res sacramenti consequitur.

B Unde in equivocacione qua vulgus minus provide * accipit sacramentum pro sacramentali gracia, prorumpunt illiterati in multas blasphemias; ut quod si ipsi dant gracias, quod dant vel auferunt, augent vel minuunt potestates, quod ex nuda auctoritate sua habilitant et inhabilitant, iustificant, vel exemplificant suos subditos, eo ipso quod volunt vel approbant scripta, voces, vel alia signa, secundum formas suorum rituum promulgari. Nec videtur michi quod creatura donat proprie quidquam, sed, ut loquitur Scriptura, dat, communicat, vel ministrat; quia omnis creatura, eciam natura angelica, est solum administratoria. Si ergo elemosinarius terreni domini non donat bona domini cui ministrat, quia sic esset nimis magnificus; sic omnis homo, cum sit infinitum proporcionaliter abieccior minister Dei, nichil donat alteri, sed ministrat sic quod gracie debent reddi Deo pro donacione, et homini grates pro fideli ministerio. Similiter omnis homo est pure prestarius, accomodarius, et balivus Dei sui, ut patet de Dominio divino, capitulo —; sed balivus non donat bona que dominus accomodat sibi et precipit in nomine suo tribuere; ergo nec homo, qui debet in nomine Domini facere quidquid facit. Similiter non est possibile hominem dare donum Dei legitime recipienti nisi Deus ipsum prius donaverit; cum sequi-C tur, si creatura digne recipit donum aliquod, tunc * donat ipsum Deus, et per consequens prius natura Dei est donacio quam est creature ministracio. Et cum illa donacio cum ministracione creature sufficit, videtur superfluum donacionem geminare.

The common confusion between original and administrative power is the source of much blasphemous error;

whereas no man has any original power of himself to grant anything;

a. he is but the almoner of God,

b. with no more authority than a bailiff or steward,

and *c.* incapable of making any gift without the antecedent grant of God.

Unde manifestum est quod alienacio loquendi a modo Scripture surrepit a ceca superbia dominorum et adulacionis oleo cupidorum. Scio tamen quod terminis istis contingit uti equivoce; ut sacerdos absolvit contritum a peccato, id est,

It is only by an inaccuracy of language that we speak of the priest as 'absolving' the penitent,

5. *qua*: cod. *quam*. 16. *cui*: ita, pro *qui*, correctum.

21. De Dom. div. iii. 6; cod. Vindob. 1339, especially f. 89 c.

when he speaks the words of absolution. for God alone can remit sins; or as 'making the body of Christ,' 'excommunicating' sinners, etc., which acts he can only perform by way of administration; and so too when we speak of a man as 'committing power' to another.

verbis sacramentalibus in facie ecclesie absolutum ostendit: [85C sed tunc oportet quod Deus prius naturaliter absolvat et peccatum remittat, occasione qua creatura non potest cum ipso concurrere. Et proporcionabiliter de eukaristie confeccione, de peccatorum excommunicacione, et sibi similibus, est dicendum. Sacerdos enim conficit corpus Christi, id est, facit ministratorie, quod corpus Christi sit sub accidentibus per verba sacra. Et sic homo committit alteri potestatem, id est, facit ministratorie quod Deus appropriate det alteri huiusmodi potestatem. *Facere* enim est analogum equalis ambitus cum *causare*.

2. *a*. The value of a good work, or of its contrary, remains unknown in this present life:

Et quoad secundam racionem concedendum est quod valor boni operis et dotarium iniqui operis sunt pro statu vie nobis incognita: et hinc dicunt sanctus Bernhardus et alii doctores sancti ecclesie quod heresiarche peccant de tanto gravius, quanto maior populus suis heresibus est seductus; et e contrario predestinatus, eo * quod plus meretur, quo ex D suo merito plus boni appropriate pervenit. Sciendum autem post diem iudicii mensuram ipsorum, quando regnum Antichristi erit finaliter consumatum, universitate predestinatorum finaliter premiata, et universitate prescitorum finaliter condempnata.

its goodness or badness is to be estimated in proportion to its use hereafter;

Nam proporcionabiliter ut meritum predestinati plus proficit ad integritatem et consumacionem huius regni, est ipsum melius; et proporcionabiliter ut demeritum presciti plus auget ad penam collegii dampnatorum, est ipsum deterius: et patet quod utrobique bonitas et malicia humanorum operum finem habent.

without which fruit it has no merit in itself.

Sed preter hos duos modos operum est dare duos modos qui non inmediate intrant regnum ad fructum operancium proximorum; ut bona de genere que mali presciti vel predestinati faciunt extra caritatem: licet enim illa prosint ecclesie in virtute caritatis catholice, tamen neuter inmediate operancium meretur aliquid in patria per opera sic mortua. Et sic de malo quod predestinatus iniuste facit in

10. *analogum*: cod. *anologum*. 19. *regnum* in margine suppletum 2da manu.

12. This *secunda racio* has not been previously stated: it is presumably the second of the *difficultates* referred to at the beginning of the chapter. 29. Cf. supra, f. 4 B–D.

85D] propria persona vel mediante aliquo quem ad hoc movet. Non enim init penam perpetuam ex tali malicia, cum generacio salvat eum, et caritas consumata operit illam nequiciam, ut exponitur xxxi. capitulo.

b. The head of a race is in effect the doer of all things done by his posterity: *Illustrations.*

Istis premissis, conceditur quod principium generacionis 86A sicut et quodcunque inicians * aliquem ordinem operum, facit opera omnia que sequuntur; ut Adam facit quidquid genus suum facit. Et ad hoc potest fieri triplex exemplum manuducens: primum de homine qui generat filium domini antequam ille actualiter generetur in utero vel ex utero; et sic actus generancie precedit generacionem geniti per tres menses, quando primo generans incipit esse pater: vel si est mortuus, tunc est pater secundum carnem in omni tempore complente generanciam et generacionem, sed in nullo eius instanti; ut patet logicis. Secundum exemplum est de sagittante occidente hominem, sed mortuo antequam sagittatum occiderit; in quo casu loquendum est de actu occidentis et passione occisi, conformiter sicut prius. Tercium exemplum est de voce quam vociferans format distanter in aere, que est vox animalis, etsi vociferans sit mortuus, cum sit sonus articulatus ab aere et virtute ymaginaria, per tracheam arteriam et cetera organa exspirato: et proporcionabiliter de similibus Aliter enim foret Scriptura falsa, Math. i. 8, que dicit quod Yoram genuit Oziam, cum tres reges intercedentes literaliter sunt obmissi, scilicet Occosias, Yosias, et Amasias, ut patet 3 Reg. xxii. 50: fuit ergo Yoram pater naturalis Ozie; et ipse eius filius naturalis, sed mediatus, ut patet superius xxx. capitulo.

Thus the Bible says that *Joram begat Ozias*, although three generations intervened:

Et si queratur quando Adam genuit me, dico quod pro B illo tempore quo genuit Seth, * quia partem materie, que per adventum aliene materie crevit in corpus magnum, transfudit in Ewam, in qua fuit seminaliter totum genus. Sic enim

and thus I say that Adam begat me at the time when he begat Seth, since in him were the elements of the whole human race;

1. *mediante*: cod. *mte*. 21. *vox* conieci: cod. *lex*. 22. *ab aere* in margine correctum 2da manu: text. *ab ore*.

2. *Generacio*, &c.: 1 John v. 18. 4. V. supra, ff. 72 D, 73 A.

26. *Occosias*, 2 Kings viii. 24; *Yosias* (a mistake for *Ioas*), ch. xi; *Amasias*, ch. xiv. 1.

29. V. supra, f. 70 D.

dicit apostolus quod Levi decimatus est in lumbis Abrahe [86B (ad Hebr. vii. 5–10). Sicut enim idem caput manet secundum formam adveniente et defluente materia, sic eadem massa manet secundum formam que fuit in primis parentibus, et cum illa anima ultime conascitur. Et patet quod Adam non nunc gignit, ambulat, comedit, et sic de aliis actibus personalibus quibus sui filii informantur: sed sequitur quod Adam facit omnes illos actus; sicut Deus facit commescionem, sessionem, vel dormicionem meam, et tamen non commedit, sedet, vel dormit. Et patet quod beatus in celo, licet facit continue multa mala in filiis imitacionis qui sua mala imitantur, que tamen ipse caritate expiavit: ideo non sequitur quod ibi peccat, quia caritas consumata operit multitudinem peccatorum (ex xxxi. capitulo). Sicut ergo Adam nunc est in causa quare ego sic operor, sic facit nunc me taliter operari. Et sicut non sequitur, 'Deus actus facit peccati quoad substanciam, 'sed non quoad defectum, ergo Deus peccat;' ita non sequitur, 'Iste sanctus patriarcha nunc facit actum peccati, ergo 'nunc peccat;' quia generacio salvat eum: tamen probabiliter potest dici quod sancti patres continue usque ad diem iudicii merenter in filiis, sicut patriarche de generacione adultera continue in filiis demerentur. Et hinc nimirum * dicit Iohannes, epistola iii. 4, *Maiorem graciam non habeo quam ut audiam filios meos in veritate ambulare.* C Quo contra de reprobis dicitur, *Ex iniquis omnes filii qui nascuntur testes sunt nequicie adversus parentes* (Sap. iv. 6). Non tamen sequitur ex istis quod patres Veteris Testamenti sint beaciores sanctis apostolis; quia merita et caritas personalia correspondent beatissimum, et secundarie provenit ex merito cuiuscunque beati tota beatitudo regni; cum beatitudines se causant reciproce, et meritum insensibile pululat in maiore parte quam

all our acts are Adam's; not that he now does them,

but because he is the cause thereof:

wherefore the patriarchs also partake of the merits or the demerits of their descendants.

5. *conascitur* conieci: cod. *conatur*. 6. *gignit*: cod. *gīgnit*. 10. *licet facit continue multa mala*. Sententia primum deinde ita processit, *tamen non sequitur*, etc.: errorem vero manifestum ipse statim animadvertit scriba, qui verba *Sis cautus* in margine notavit. Correctionem itaque (usque ad *ideo non sequitur*) quae 2da manu in eodem margine addita est, in textum referre non dubitavi.

14. V. supra, f. 73 A.

86C] elemosina sensibilis quam maxime mundiales preciantur. Unde licet pars quantitativa beatitudinis non correspondeat appropriate parti quantitative meriti (ut dictum est superius capitulo —), tamen pars integralis unius meriti correspondet speciali parti beatitudinis perpetue; ut martiri, doctori, et virgini correspondet exhinc appropriate eterna laureola.

3. Since, as has appeared, no human ordinance or grant has any validity without the antecedent approval of the Lord-in-chief,

Quoad tercium, patet indubie quod nulla ordinacio, dacio, vel concessio, sicut nec aliqua creatura, est legittima sive laudabilis, nisi de quanto summus Dominus, qui est lex prima, scriptura sacra, et exemplar regulans omne bonum, ipsam limitat, regulat, auctorisat. Patet ex dictis in prima parte huius capituli, ex dictis xxxiv. de servitute, et ex dictis de iure tractatu primo, capitulo tercio; nec phas est catholico D dubitare, cum omnis ordinacio, dacio, sive concessio, si * est iusta, est Deo placita et ab eo ordinata et legi sue consona.

it is evident how false are many of the legal maxims current among the worldly;

Ideo tales regule universales politice, in quibus non consulitur lex Scripture, involvunt ecclesiam in magna perplexione. Unde menciuntur politici fabulantes quod non est regula quin fallit vel capit instanciam: forte verum est de humanis regulis; sed regula superior que est caritatis, ad quam ecclesiastici debent attendere, non capit instanciam, cum voluntati Dei inscripta sit infallibili et insuperabili, cui nichil potest inpeditive resistere.

as when they prefer their own ordinances to the law of the gospel: whereas Christ rebuked Peter

Unde inter alias presumptivas cecitates ecclesie hec est una, quod mundiales preponunt suas ordinancias legi ewangelice, quod manifeste docetur, Math. xvi. 21–23, ubi *Iesus cepit ostendere suis discipulis quod oportet eum ire Iherosolimam, et multa pati a senioribus et scribis et principibus sacerdotum, et occidi, et tercia die resurgere. Et assumens illum cepit Petrus eum increpare, dicens, Absit a te, Domine, non erit tibi hoc. Qui conversus dixit Petro, Vade post me, Sathana; scandalum michi es, quia non sapis ea que Dei sunt, sed ea que hominum.*

13. Verba *nec phas est catholico dubitare cum* in inferiori margine sunt addita 2da manu. 15. *placita*: cod. *placida*. 24. *Vnde* (*vn̄*): cod. *bene* (*bn̄*).

4. *Capitulo* —: perhaps ch. x. f. 23 A.
12. V. supra, ff. 85 A–C, 80 C, D.

with extreme sharpness, as for a grave sin, for arrogating to himself an equality with, or a precedence to, the divine will, instead of subjecting his own will thereto and following its ordinances in his own life.

In quo dicto patet primo quod Christus nunquam tam acute [86D alibi reprobavit Petrum vel quemvis alium discipulum, et per consequens peccatum suum fuit diligentissime precavendum. Patet secundo quod presumpcio Petri fuit convenire vel prevenire voluntatem divinam, et per consequens legem Christi, in hiis que concernunt salutem ecclesie. Patet tercio efficacia * reprobacionis doctrinalis, cum dicitur, *Vade post me, Sathana*, 87A etc.; debet enim quilibet adversans legi vel ordinacioni ewangelice subicere voluntatem et ordinacionem suam voluntati et ordinacioni divine, et non precipitanter precedere lege Christi inconsulta: ideo dicet Petro, *Vade post me*, ducem tuum, sequendo me tam conversacione quam passione, et noli antecedere me ceca presumpcione. Omnis quidem homo tenetur conformare voluntatem suam, sicut et totam vitam ac opera, voluntati divine priori, tamquam regule essencialiter directive.

Conclusions: *a.* In all human ordinances or acts their conformity to the law of Christ is presupposed as the condition of their legitimacy.

Et patet primo quod in ordinacione et operacione humana debet subintelligi condicionaliter conformitas legi Christi. Aliter enim liceret homini ordinare, obligare, vel statuere humano ingenio sine essenciali direccione voluntatis divine; quod est notorie inpossibile. Et illud declarat beatus Iacobus, quarto capitulo 13–15, de humanis legibus, ex quibus oriuntur bella et lites in seculo: *qui*, inquit, *dicitis, Hodie aut crastino die ibimus in civitatem illam, et faciemus annum, et mercabimur, et lucrum faciemus; qui ignoratis quid sit vobis in crastino. Que est enim vita vestra? vapor est ad modicum parens, et deinceps exterminabitur. Pro eo dicatis, Si Dominus voluerit et si vixerimus, faciemus hoc * vel illud.* Ecce racio huius facti est B quod oportet omnem ordinacionem vel actum flexibilem presupponere legem Christi.

b. All human covenants and contracts are liable to be dissolved: because i. they may happen to be contrary to God's will; ii. if the covenant

Secundo patet quod quantumcunque fedus vel pactum fortune formatum fuerit iuramentis, munimentis, vel aliis tradicionibus humanis, potest solvi legitime. Patet primo ex hoc quod in omni pacto huiusmodi subintelligenda est Dei volicio, cui potest quicunque talis contractus humanus esse contrarius; ergo conclusio. Item omne pactum quod Deus pepegit cum

2. *reprobavit* 2da manu in margine suppletum. 25. loco prioris *est*: cod. *ē est*

87B] filiis Israel de terra promissionis, vel alio bono vie vel patrie, subintelligendum est condicionaliter et si non forisfacerent erga Deum, ut patet Deut. xxviii. Cum ergo cuicumque vianti citra Christum sit forisfactura possibilis, videtur quod omne pactum huiusmodi quod Deus cum creatura tali pepigerit, ex defectu creature dissolvi poterit; multo magis ergo pactum initum inter partes peccabiles, que possunt utrimque divine ordinacioni regulari. Item, secundum variaciones temporum, legis execucio que iam est racionalis potest esse irracionalis, et econtra, ut pulchre declarat Augustinus, primo de libero Arbitrio, xiii., et infra in epistola v. ad Marcellinum; et patet de cessacione legalium Veteris Testamenti: ergo cuiuscunque pacti vel legis humane execucio circa bona minima potest racionabiliter ex varietate circumstancie interdici. C Si ergo potest papa * dispensare cum iuramento, privilegiare vel eximere quantumcunque prius obligatum a superioris obediencia sive servicio, in tantum quod legiste tradunt in omni tali iuramento subintelligi, *nisi papa dispenset*; quanto magis de summo Pontifice (de quo Hebr. iii. 1.) erit verum.

between God and the children of Israel was conditional on their right-doing, as also are all the relations between God and man, much more are contracts between men liable to dissolution; iii. times and circumstances alter, and contracts and laws must be adjusted to these changes

If then the pope can dispense with oaths and exempt from obligations, much more is this possible to the great high Priest.

Tercio patet quod multe sunt leges cum quibus non poterit dispensari: patet de obligacione qua creatura tenetur servire Deo, de debito observancie mandatorum in patria, et de quotlibet legibus Christi condicionalibus; ut, puta, si quis peccet in Spiritum sanctum dampnabitur, si finaliter perseveret in gracia salvabitur, si perfecte confidit in Domino protegetur, et sic de quotlibet similibus, etc.

c. Some laws, those namely which concern the service of God, etc., are immutable.

XXXVII.

Ex istis videtur correlarie plane sequi quod quacunque communitate vel persona ecclesiastica habitualiter abutente

Of the Right of the State touching

2. *subintelligendum:* cod. *subintelligenda*. 3. *xxviii.:* cod. 18º.

11. August. de lib. Arbitr. i. 6, § 14, vol. i. 574 F–575 C; Epist. cxxxviii. 2–8, vol. ii. 411 C–413 C.

29. Wycliffe here opens, as a corollary from the statements made in the foregoing chapters, what was doubtless one of the principal objects he had in writing the book, namely, the assertion of the rights of the

CHURCH-PROPERTY.
The temporal power may lawfully deprive any ecclesiastical person or corporation of its property, if it abuse it.
1. Albeit this proposition is irrefragably demonstrable,—since all orders of the clergy ought to hold aloof from civil obligations and the desire of property, and devote themselves entirely to their spiritual office of providing for the good of the church,—

diviciis, reges, principes, et domini temporales possunt legitime [87C et valde meritorie ipsas auferre, eciam quantumcunque tradicionibus humanis eis fuerint confirmate. Et licet illa conclusio sit valde predicabilis, quia infringibiliter vera, ex sacris canonibus eliquata, et debite executa tocius ecclesie directiva (cum necesse est clericos seculares, possessionatos, regulares, et fratres, omnem civilitatem laudabiliter abdicantes, rogare obnixius quod abducant indignacionis * supercilium, D relinquant affectum proprietarium, et sic *curramus omnes simul in virum perfectum* ad edificandum sexum femineum, populum scilicet laycalem: clericis quidem volentibus discutere cum aquillis et columbis, videndo sine differencia personali quid foret utilius sponse Christi, nunc quidem oportet nos irreverberatis obtutibus contemplari cum aquillis, iuxta vocem Veritatis, Luc. xvii. 37, *Ubicunque fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquille;* quod apostolus, Coll. iii. 1, 2, hortatur expressius, *Si consurrexistis cum Christo, que sursum sunt querite, ubi Christus est in dextra Dei sedens; que sursum sunt sapite, non que super terram:* et nunc oportet, cum columbis circumvolando ad fenestras ecclesie, pabulare fideles in Domino per *granum frumenti cadens in terram mortuum*, in mente predicatoris, tamquam matris Christi, conceptum et auditorio predicatum; ex hoc quidem grano, quod est veritas ewangelica, consurgit totus fructus ecclesie); nec dubium quin omne quod foret ecclesie universali utilius, foret

8. *obnixius:* cod. *obnoxius.* 23. *auditorio:* cod. *auditoria.*

civil state over the property of the Church, in the case of the latter misusing her trust. He recurs to it constantly in the sequel: see, for example, book ii. 12, especially f. 198 A–C. The passionate energy of the exordium of the present chapter, in which grammatical coherence is forgotten, and the earnestness of his appeal to his hearers at the close of it, show eloquently the vital importance which Wycliffe attached to the doctrine now announced and his almost defiant consciousness of the opposition to which its avowal would necessarily expose him. Yet it is to be observed how carefully he guards against any present application of it, such belonging, as he points out, f. 88 D, to the function of the statesman, not to that of the theologian.

9. Eph. iv. 13. 20. *Columbis:* Isa. lx. 8.
21. John xii. 24.

87D] cuicunque persone eiusdem utilius:—obsecro ergo benivolos auditores, non sinistros reportatores; veritatis liberatores, non personalitatis affectores; Dei et ecclesie adiutores, non verbis 88A et operibus malivolis inpugnatores:— * licet autem predicta conclusio sit absolute necessaria, cum sequitur formaliter ad Deum esse; tamen necesse est ipsam in particulari exponere.

Nam si Deus est, pars clericalis ecclesie potest abuti diviciis; et si hoc, domini temporales possunt meritorie ab ipsis aufferre divicias; ergo ex Deum esse infertur conclusio: non enim posset Deus sinere tale malum, nisi posset precipere servis suis sub obtentu premii ipsum punire, et ipsos in execucione meritoria sui beneplaciti regulare; ideo indubie si Deus est, tunc Domini temporales possunt legitime ac meritorie aufferre bona fortune ab ecclesia delinquente.

Item quilibet Christianus sufficiens tenetur suum proximum, in hiis specialiter que concernunt bonum publicum, adiuvare; sed magnum iuvamen foret ecclesiastico diviciarum ablacio, posito quod retardarent eum ab officio debito Deo suo; ergo sufficiencior ad hoc tenetur ex lege Christi in tali casu bona fortune excipere. Sed sufficientissimi ad hoc sunt reges et domini temporales, ut patet ex officio regis xxvi. capitulo declarato; et indubie hoc precipue concerneret bonum publicum, cum tali deoneracione bonorum fortune, que sunt pondus nature (ut patet capitulo xvi.) habilitati forent ecclesiastici ad influendum vitam spiritualem in populum, per cuius subtraccionem summe periculose iniuriantur ecclesie.

Item quidquid ecclesiasticus debet a brachio seculari exi- B gere * iuxta legem Christi, debet brachium seculare de eadem lege perficere; sed ecclesiasticus prepeditus diviciis debet exigere a brachio seculari iuvamen in dispensando illas divicias; ergo secularis debet in tali casu de lege Christi subire

nevertheless by reason of the prejudice which opposes it, it is necessary to prove the statement point by point.

a. By the very fact that God exists, he cannot suffer an evil to be, without providing a remedy for it; the state therefore may deprive the church of goods which she abuses:

b. Every Christian is bound, so far as in him lies, to help his neighbour, and to take away a churchman's goods, provided that they hinder him from the service of God, is to give him great help; wherefore so to deprive him is the duty of all Christians, and especially of temporal rulers who are appointed to the end that they protect the common weal.

c. There must be a reciprocity of obligations between church and state; and if the clergy, being loaded with riches, are to expect help from the state in

11. *punire* conieci: cod. *premiare*.

12. *Si Deus est . . . delinquente.* The sixth article of Wycliffe's Conclusiones (see above, p. 251, n. 18): Walsingham, vol. i. 354, 359; Fasciculi Zizaniorum, p. 248. Walsingham quotes the sentence also in p. 324.

21. V. supra, 61 D.

24. Apparently f. 37 C.

administering their property, the state must possess the right of acquiring, guarding, and taking away that property; since no one has riches except under the responsibility of performing a particular duty, and if the property be a hindrance to the performing of that duty, it is necessary to take the property away:

officium acquirendi, custodiendi, et distrahendi divicias. Maior [88B
patet ex hoc quod nemo debet habere divicias nisi de quanto
sunt adminicula promovencia ad officium quod est sibi a
Sponso limitatum; ergo in casu quo civilis possessio prepe-
diat ecclesiasticum ab illo officio, debet ipsam abnuere. Et
hoc est quod Veritas precipit, Math. xviii. 8, 9, *Si manus, pes,*
vel oculus scandaliset te, erue et proice abs te, vel abscide. Si
ergo operacio, affeccio, vel intencio eradicari debet per abdi-
cacionem nomine obiecti vel mediate concurrentis communi-
cative, in casu quo faciat hominem moveri ab observancia
legis Christi; quomodo temporalium possessio, in casu quo

so that if the possession of temporal goods be a hindrance to the clergy from carrying out the law of Christ, they must abandon or be deprived of it;

prepediat ab observancia legis huiusmodi. Ideo indubie, si
civilis possessio vel pretensum dominium temporalium sit
occasio parti clericali ecclesie ne proficiat in observancia
legis Christi, tunc et ipsi debent renuncciare bonis huiusmodi,
et pars secularis debet ab ipsis obstinatis invitis eripere.

and such a case is furnished if the possession of earthly goods leads them i. into the lust of lordship, ii. into entanglement with the affairs of this life, iii. into sensual indulgence,

Et intelligo adiacenciam terrenorum tunc scandalisare
ecclesiam clericalem, quando est illis occasio iuxta fastum
seculi dominandi, contra illud 1 Pet. v. 3, *Neque dominantes in*
clero; * vel secundo quando est illis occasio se negociis secu- C
laribus inplicandi, contra illud 2 Thim. ii. 4, *Nemo militaris*
Deo inplicat se negociis secularibus; vel tercio quando est illis
occasio in petulancia vel carnis ingluvie conservandi, contra
illud Luc. xxi. 34, *Attendite vobis ne forte graventur corda*

iv. into strife and variance,

vestra in crapula et ebrietate et curis huius vite; vel quarto
quando est illis occasio contencionibus, litigiis, vel pugnis
ecclesiam perturbandi, contra illud Math. v. 39, 40, *Si quis te*
percusserit in dextram maxillam, prebe ei et alteram; et ei qui
vult tecum in iudicio contendere et tunicam tuam tollere, dimitte

v. into injuring the state by avarice,

ei et palium; vel quinto quando avara diviciarum servacio est
ad dampnum reipublice, ymmo ex inequa bonorum pauperum
distribucione occasio eis iniuriandi, contra illud Math. vi. 19,

vi. into neglecting their duty of preaching the gospel.

Nolite thesaurisare vobis thesauros in terra; sexto quando
temporalium occupacio sive cupiditas est impeditiva officii

5. *abnuere:* cod. *annuere.* 9. *communicative:* cod. *9ītīe.* 10. *moveri:* cod. *mereri.* 19. Verba *neque dominantes in clero vel secundo* in margine suppleta 2da manu.

88C] Christi ewangelii predicandi, contra illud Marc. vi. 7. 8, *Vocavit duodecim et cepit eos mittere binos, et dedit eis potestatem spirituum inmundorum, et precepit eis ne quid tollerent in via nisi virgam tantum*, quod exponit apostolus, 1 Thim. vi. 8, *Habentes alimenta et quibus tegamur, hiis contenti simus:* virga enim est ballivi vel ministri Christi potestas vite necessaria ab auditorio repetendi, ut probat apostolus, 1 Cor. ix. 14.

2. These being the circumstances which require that the clergy should be deprived of temporal possessions, to compare them with the state of the church now existing belongs not to my province, but to that of the statesman: since it lies in the king's power to examine and amend the state of his realm.

D * Talia igitur que in disciplinatum Christi prepediunt, si occasione adiacencie temporalium clericis molestant, tunc sunt temporalia ipsa per manum laicam a clericis subtrahenda. Utrum autem hodie sit ecclesia in casu isto, non est meum discutere, sed politicorum qui intendunt praxi et statui regnorum. Protestor quidem me dicere veritates condicionatas et de possibili, relinquendo illis iudicium de inesse. Scio quidem quod dominorum temporalium est illud examinare; et posito defectu debent illud secundum caritatis regulas emendare. Unde Augustinus, epistola xxxiii: *Postquam scriptum est, Adorabunt eum omnes reges terre, omnes gentes servient ei; quis mente sobrius dicat nostris regibus, Nolite curare in regno vestro a quo teneatur vel obpugnetur ecclesia Domini nostri: ad vos pertinet quis velit esse religiosus sive sacrilegus; quibus dici potest, Nonne ad vos pertinet, quis in regno vestro debet esse pudicus, quis inpudicus?*

20. *dicat*: cod. *dicat*. 22. *quis* (pro *qui*) 2da manu in margine correctum.

12. *Utrum . . . statui regnorum.* The seventh article of Wycliffe's Conclusiones, according to one of the lists given by Walsingham. p. 354: it is absent from his other copy (p. 359) and from that in the Fasciculi Zizaniorum. Walsingham's text differs materially from that of its presumed original. It runs as follows: Nunquid ecclesia est in tali statu vel non, non est meum discutere, sed dominorum temporalium examinare, et posito casu confidenter agere, et in poena damnationis aeternae eius temporalia auferre. The substance of the sentence is however entirely contained in Wycliffe's sequel. Still, as Walsingham's editor, Mr. Riley, observes, p. 354, n. 6, the passage 'seems to be neither a conclusion nor part of one;' and it has doubtless obtained its place in the series by accident.

18. August. epist. clxxxv. 5, § 20; vol. ii. 651 E, where the sentence runs differently from that in the text, '. . . non ad vos pertineat quis velit esse sive religiosus sive sacrilegus; quibus dici non potest, Non ad vos pertineat,' etc.

Et consequenter declarat quod coactiva potestas quoad [88D bona naturalia et fortune super omnes regnicolas ad regem pertineat.

This power may be proved as follows: *a.* if the king may use the secular arm to repel foreign invasion, he is bound to employ the same means against the more present danger of intestine wrong-doing.

Et potest sic ostendi: Si hostes forinseci invaserint regnum, predando populum de bonis nature et fortune, rex debet seculari brachio eis resistere; sed periculosior invasio regni foret de domesticis iniuriantibus, tam in bonis fortune quam gracie, * populo regni sui; ergo familiarius debet rex 89A eis resistere: in omnibus enim que concernunt regnicolarum bona fortune et corporis, habet rex interesse, quia custodiam regitivam.

b. The king has, under God, the supreme coercive power in his realm, so that if the clergy are to be deprived of temporalities, it is the king's duty to enforce the measure; for i. if one part of the church fall into sin, the other part must redress the evil; ii. if the sin consist in the usurpation of secular power, it must be punished by secular power;

Item rex habet potestatem coactivam humanam universalissimam regni sui; ergo posito, per possibile, quod expediat clerum per subtraccionem invitam temporalium castigari, hoc principaliter spectat ad regis officium. Illius enim est superflua subtrahere, cuius est defectum supplere; illius est auxilium corporale contra hominis legii sui vesaniam tribuere, cuius est ab hoste forensi defendere. Patet ergo, cum ecclesia secundum maiorem partem et principalem cleri peccare potest irremediabiliter circa affeccionem temporalium (ut patet 1 Thim. vi. 9, 10), Deus potest ordinare partem aliam ecclesie secundum coactivam potenciam et remedium reductum. Sed et illud est legi Dei consonum, cum Deus punit hominem per consimile in quo peccat: clerus ergo peccans in usurpacione potencie secularis per secularem potenciam debet deprimi; aliter enim domini seculares, si hoc non poterint, frustra portarent gladium, contra apostolum, Rom. xiii. 4. Et patet plane illud ex dictis xxvi.

14. *invitam* in margine additum 2da manu. 19. *secundum* in margine additum 2da manu. 20. *irremediabiliter*: cod. *remedia*[r]. 21. 1 *Thim.*: cod. *Thim.*

1. See the passage quoted from the same letter, above, f. 62 A. Further on Augustin says, Hinc ergo factum est ut imperator religiosus et pius, perlatis in notitiam suam talibus caussis, mallet piissimis legibus illius impietatis errorem omnino corrigere, et eos qui contra Christum Christi signa portarent, ad unitatem catholicam terrendo et cöercendo redigere, quam saeviendi tantummodo auferre licentiam, et errandi ac pereundi relinquere: cap. 7, § 28, col. 655 D.

28. V. supra, ff. 61 D–62 B.

89A] capitulo, ubi declaratur quadruplex regis officium. Et confirmacio illius est quod verus Christi discipulus, cuiusmodi potissime debent esse veri ecclesiastici, debent obtemperare tyrannis, ut patet xxviii. capitulo; multo magis ergo Christianis regibus ewangelice castigantibus.

and iii. as obedience is required of all Christians even to tyrants, much more is it due to Christian kings:

B Confirmatur ex dicto * Ysidori, et ponitur in Decretis xxiii.: *Principes*, inquit, *seculi nonnunquam intra ecclesiam potestatis adepte culmina tenent, ut per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticam iuvent; ceterum intra ecclesiam potestates necessarie non essent, nisi ut quod non prevalent sacerdotes efficere per doctrine potenciam, potestas hoc inperet per discipline terrorem.* Et sequitur: *Cognoscant principes seculi Deo se debere esse racionem reddituros propter ecclesiam, quam a Christo tuendam accipiunt; nam sive augeatur pax et disciplina ecclesie per fideles principes, sive solvatur, ille ab eis racionem exigit, qui eorum potestati suam ecclesiam credidit.* Ecce sentencia huius sancti, quod reges et domini temporales sunt dampnabiles nisi quoscunque subditos suis legibus, et specialiter aliunde non efficacius corrigibiles, cogant per subtraccionem tardancium Christi legibus mancipari.

wherefore this principle is expressly laid down in the Decretal of Isidore.

Item iuxta dicta xxxvi. capitulo, nomine *dacione creature* debet subintelligere approbacionem divinam, sic quod precise de tanto est valida; sed Deus non approbat appropriacionem temporalium ecclesie sue, nisi de quanto sunt adminiculum promovens ad observanciam legis sue; ergo si temporalium adiacencia facit oppositum, deest approbacio divina, et per consequens iusticia possidendi: nec hoc verti debet in dubium, cum iniustus iniuste occupat quidquid habet. Cum C ergo per se causa finalis * quare domini temporales dotarunt ecclesiam, fuit ad religionem Christianam ampliandam,

c. Since the divine approval furnishes the sole title for human grants, and God does not approve the acquisition of temporalities by the church, except in so far as they promote the observation of his law, it is plain that, failing this condition, the possession is unrighteous; and with the cessation of the

4. *Christianis*: cod. *Christianus*. 9. *ecclesiasticam*: cod. *ecclesiam*. *iuvent*: Isid. *muniant*. 10. *necessarie*: cod. *necesse*. 15. *ille* in cod. etiam ante *solvatur* legitur. 21. *nomine*: cod. *noī*.

4. V. supra, f. 65 B, C.

6. Isid. Sentent. iii. 51, § 4; Migne lxxxiii. 723 B:—quoted in Decret. II, ca. xxiii, qu. v. cap. xx; Corpus Iuris Canonici i. 936, ed. Friedberg. Compare Wycliffe's treatise De Ecclesia i., pp. 13 seq., ed. J. Loserth.

12. Isid., ubi supra, § 6, p. 723 C; Decr., l. c.

21. V. supra, ff. 85 A, 86 C, D.

purpose for which the church was endowed, its endowment must cease also: wherefore in the case supposed it behoves temporal lords to resume that lordship;

videtur quod cessante illa causa, cessare debet dotacio; non [89C ergo ex titulo dotacionis, sic modificate, potest ecclesiasticus legi Christi contrarius vendicare dominium. Nec dubium, cum iustum sit tales privare dominio, quin Deus potest inponere dominis temporalibus, potestatem et officium complendi talem iusticiam.

for if it be not their duty, to whom can it belong?

since such functions are expressly forbidden to the spiritualty.

Sed et hoc habent, quidquid adinvenciones hominum in oppositum ecce statuerunt. Cui, queso, adiaceret civile dominio nisi domino seculari? quis coactive disponeret pro bonis regnorum, nisi reges quibus eorum custodia deputatur? Revera parti spirituali ecclesie est illud officium interdictum; ut Luc. xiv. 33, 27, scribitur, *Omnis qui ex vobis non renunciat omnibus que possidet, non potest esse meus discipulus*, et *Qui non baiulat crucem suam et venit post me, non potest meus esse discipulus*. Videant ergo reges si dotacio temporalium sit ecclesiasticis occasio proprietarie et civiliter secundum fastum seculi dominandi, aut relicta simplici vita et paupere, sit causa volvendi se in volutabro voluntatum; et tunc indubie contraveniunt, occasione temporalium, legi Christi: et tunc nedum licet ab eis bona fortune subtrahere, sed tenentur ad hoc sub pena dampnacionis; posito quod sit eis evidens quod clerus foret * ex superhabundancia temporalium in dictis D viciis induratus. Aliter enim rex foret manifestus traditor Dei sui, quia notorius socius et fautor sui publici inimici, et cum hoc nequissimus iniuriator in bonis utilissimis regni sui. Mancipacio quidem in lege Christi est regnicolis et pro statu presentis peregrinacionis perutilis, et pro bono patrie inducendo; non enim sine huius legis observancia stabit regnum.

3. *Illustrations*:

a. We should rouse our brother from a deadly lethargy of the body, much more then from the more dangerous lethargy of the soul.

Potest autem ad palpandum istam claram sentenciam triplex exemplum adduci: primo, posito quod frater civilis domini, quem care in Christo diligit, laboret morbo litargico, debent ex regula caritatis impedire ipsum a sompno letifero: cum ergo sompnus quo ecclesiastici divites soporantur sit infinitum gravior et periculosior sompno corporis (ut patet

12. *ut*: cod. *Nc*. *vobis*: cod. *nobis*. 24. *socius*: cod. *socer*.

89D] ex dictis xvi. capitulo), videtur quod domini temporales debent ex lege caritatis fraterne expergefacere taliter sompniantes; et convenientissime facerent denudando eos a temporalibus in quibus iacent racione cecati et desideria militandi secundum legem ewangelicam provoluti.

b. We should force a sufferer to undergo a necessary operation;

Secundum exemplum est de confratre racione cecato, qui habens spinas infixas pedibus saniem et vinolenciam generantes, tocius residui corporis infectivas, sed ex timiditate feminea non vult has spinas extrahere; nonne esset ele-
90A mosina spinas tales et vinolenciam * a fratre invito, eciam ligato si oporteat, semovere? *Pes* in Scriptura, ad sensum misticum, est creature racionalis affeccio, ut patet Math. xviii. 8: *spine* vero, secundum parabolam Salvatoris, Luc. viii. 14, sunt mundi divicie, que tunc infiguntur pedibus, causando putredinem, quando temporalia secundum tantam inordinatam affeccionem in collegiis vel in domibus includuntur, quod in sua substancia putrefiant, quod ex eorum congregacione et detencione inprovida iniuriatum sit populo, et tepescat in eis Christiana religio: magna Christi elemosina esset, spinas huiusmodi prudenter extrahere.

c. If one member of the body absorb more than its proper nutriment, it must be checked for the good of the whole body.

Tercium exemplum Lincoliensis est, Dicto quodam: ymaginatur enim (et veritas ewangelica, quam recitat apostolus, Rom. xii. 5 et 1 Cor. xii. 27, contestatur) quod tota ecclesia sit corpus Christi misticum, et singule communitates vel persone in dicta ecclesia sint officialia eius membra; quod si unum membrum nimis avide et quantitative et proporcionaliter trahat ad sui nutricionem de canpio, nimirum membra residua emarcescunt, unde consequitur discrasia tocius corporis vel ex superhabundancia vel defectu. Virtus ergo regitiva corporis deficeret a suo officio, nisi discrasiam talem ad temperamentum reduceret, evacuando superflua membra canino appetitu nimis avido, et confortando membra residua,
B quibus alimentum iniuste subtrahitur. * Et patet exempli aptacio, cum rex (ex dictis xxvi. capitulo) sit quasi cor in

8. *timiditate* conieci: cod. *temeritudine*. 23. 1 *Cor.*: cod. *Cor.* 32. *avido*: cod. *avidi*.

1. V. supra, f. 37 B-D. 34. V. supra, f. 60 D.

quo fundatur virtus regitiva, vallatus in medio regni sui: et si [90B non fallor, inequa temporalium distribucio est precipua causa furti, homicidii, et aliarum iniuriarum sensibilium in communitate regnancium; nam Deus dat vite necessaria cuicunque populo Christiano, si inequa particio non perturbet. Quotlibet itaque racionibus talibus et exemplis vallari potest dicta sentencia.

XXXVIII.

Of Excommunication. If it be said that 'our doctrine would render those practising it liable to excommunication,'

Contra dicta obicitur tripliciter: videtur enim 'quod seculares contra ecclesiam hoc temptantes, excommunicari debeant, cum destruccionem ecclesie machinantur; ymmo quilibet ecclesiasticus debet, cum sancto Thoma Cantuariensi, pro defensione iurium et libertatum ecclesie usque ad martirium militare.' Sed hic dicitur, quoad primum, quod non est possibile hominem excommunicari nisi excommunicetur primo et principaliter a se ipso. Demonstratur sic: *Nemo potest ledi*, vel peyorari, *nisi peyoretur principaliter a se ipso*, ut dicit Crisostomus et declaratum est tractatu secundo,

we reply, 1. that no one can be excommunicated unless he be first excommunicated by himself, *i.e.* by his own proper fault;

12. *Cantuariensi:* cod. *Cātur'*.

12. *Sancto Thoma Cantuariensi:* cf. supra, f. 81 D.

15. *Non est possibile hominem excommunicari nisi excommunicetur primo et principaliter a se ipso.* The eighth article of Wycliffe's Conclusiones according to the text given in Walsingham, vol. i. 359, and in the Fasciculi Zizaniorum, p. 250, where the words 'ad sui damnum' are added after 'excommunicari.' In Walsingham's other copy, p. 354, it is reckoned as the ninth article; see above, p. 269, n. 12.

17. *Nemo potest ledi*, &c. This sentence is quoted frequently by Wycliffe: see above, p. 58, n. 14, where I have verified the place in S. Chrysostom's homilies on the Romans; and the Fasciculi Zizaniorum, p. 250, where Shirley suggested that it occurred in the fifty-fourth homily on S. John. Both these citations are incorrect, and I have been led to the true source by a manuscript in the Bodleian library, entitled, *Liber Iohannis Crisostomi: Quod nemo leditur nisi a semetipso* (Bodl. 436, f. 1 A). This work, Λόγος ὅτι τὸν ἑαυτὸν μὴ ἀδικοῦντα οὐδεὶς μὴ παραβλάψαι δύναται, will be found in Montfaucon's edition of S. Chrysostom, vol. iii. 444–464; where the particular sentence is repeated in various forms.—The words, 'In mentem vero nullus ledi potest nisi a semet ipso,' appear also in Grosseteste's twenty-first Dictum, cod. Bodl. 830, f. 23 B.

90B] capitulo ii.; sed omnis excommunicacio est magna peyoracio, cum secundum illam ponitur excommunicatus extra communionem fidelium; ergo nemo potest excommunicari, nisi primo et principaliter excommunicetur a se ipso.

Ex quo patet correlarie quod nemo debet dimittere correccionem ewangelicam propter timorem pretense excommunica-
C cionis, interdicti, vel censure * consimilis fulminande. Patet ex hoc quod sicut mala non sunt facienda ut bona eveniant, Rom. iii. 8, sic bona non sunt ommittenda ut penalia caveantur; specialiter cum commitante exprobracione vel prosecucione propter iusticiam est passio beacior, et quantumlibet oportet pati, tantum vel amplius ante mortem: felix ergo causa tam pie, et ad beatitudinem tam necessarie, passionis. Christus enim propter pretensam excommunicacionem vel scandalum auditorum non pretermisit predicare salutiferam veritatem. Nam Iohannis ix. 22 scribitur, *Iam enim conspiraverant Iudei, quod si quis confiteretur eum Christum, extra sinagogam fieret:* et Ioh. xii. 42, 43, *Ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter Phariseos non confitebantur, ut de sinagoga non eicerentur; dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei.* Utinam inferiores persone ecclesie non deciperentur in hoc casu; malediccio enim vel excommunicacio non ligat simpliciter, sed de quanto fertur in adversarium Christi legis. Unde Ieronimus super Psalterium (et concordant experti) dicit quod Iudei usque hodie Christum excommunicant ter in die; et constat ex fide quod talis excommunicacio non descendit in Christum, sed excommunicantes inficit redundando. Noli ergo inniti proprie

wherefore no man should swerve from his duty as a Christian for fear of pretended excommunication, interdict, or censure,

which in fact have no potency except they be directed against a resister of Christ's law.

9. *iii.:* cod. 7°. 13. *necessarie:* cod. *nccē* (i.e. *necesse*). 26. *constat;* ita in margine correctum: textu *patet.*

22. *Malediccio . . . Christi legis.* The tenth article of Wycliffe's Conclusiones according to the text in Walsingham, vol. i. 360, and in the Fasciculi Zizaniorum, p. 251; the eleventh, in Walsingham's other copy, p. 354. The article next preceding will be found below.

24. The passage does not seem to occur in the Breviarium in Psalterium attributed to S. Jerom, who, however, notices the fact referred to, several times in his commentaries on Isaiah.

28. Rom. xii. 16 Vulg.: Nolite esse prudentes apud vosmetipsos.

prudencie (hoc est, tradicionibus humanis, quibus proprium [90c est decipere secundum mundanam prudenciam), sed prudencie Trinitatis increate (que indubie * est lex Christi); et D ipsi opere vel obmissione non detrahas propter censuras humanitus palliatas, quia Psalmo cviii. 28 scribitur, *Maledicent illi et tu benedices.*

Accordingly, 2. excommunication and the like acts are only legitimate in the cause of God, *i.e.* for offences against God; *a.* because excommunication can only be because of sin.

Secundo sequitur quod nemo ad sui deterioracionem excommunicatur, suspenditur, vel aliis censuris ecclesiasticis cruciatur, nisi principaliter in causa Dei; ut puta, si principaliter offenderit contra Deum. Patet ex hoc quod non peccatur nisi principaliter peccatum fuerit contra Deum; sed non potest esse excommunicacio nisi propter peccatum; ergo non potest esse excommunicacio excommunicati ad deterioracionem nisi in causa Dei; unde excommunicacio est terminus adinventus preter Scripturam sacram: et utinam terror innatus non sapiat avariciam.

i. It is the act of mortal sin that makes the sinner excommunicate; ii. the priest merely publishes the fact,

Nam hoc est certum, quod omnis peccans mortaliter, ut sic, excommunicat se ipsum, id est, ponit se extra communionem fidelium; et ad secundum sensum minister ecclesie excommunicat publicum peccatorem, id est, excommunicatum denuncciat et aliis communicacionem eius in nomine Domini vetat. Sic enim precans malediccionem vel penam corporis, aut pro illa rogans, in digno sic puniri a Domino, excommunicat.

and is bound according to the examples of holy Scripture never to utter a curse except against transgressions of the divine law;

Sic enim David montibus Gelboe maledixit (primo Reg. ultimo); sic Christus maledixit ficui (Math. xxi. 19); sic Paulus maledixit principi sacerdotum (Act. xxiii. 3); et sic multe malediciones facte sunt in Veteri Testamento in transgressionibus legis Christi, ut patet Num. v., Deut. xi. 28, xxviii.

iii. when the apostles had the

Unde, sicut in primitiva ecclesia discipuli

11. Verba *sed non potest esse excommunicacio nisi propter peccatum* in superiori margine sunt addita 2da manu. 21. *precans* conieci: cod. *peccans*. 22. *a* addidi.

7. *Nemo . . . in causa Dei.* The ninth article as above, according to Walsingham, vol. i. 360, and the Fasc. Ziz. p. 250; where the sentence runs, 'Nemo debet, nisi in causa Dei, excommunicare, suspendere, interdicere, vel secundum quamcunque censuram ecclesiasticam vindicando procedere.' Walsingham's other copy, p. 354 (nr. 10), agrees, except for two trivial variants, verbatim with the original as printed above.

23. The reference is to 2 Sam. [2 Reg., Vulg.] i. 21.

90D] habuerunt potestatem eiciendi demones a corporibus obsessis 91A * (Luc. x. 19), sic habuerunt potestatem tradendi corpora enormiter peccancium demonibus affligenda: unde 1 Cor. v. 3–5, iudicavit apostolus publicum fornicarium cum uxore patris tradendum Sathane, ut spiritus salvus fiat; et 1 Thim i. 20, tradidit apostolus Allexandrum et Hymeneum Sathane propter blasphemiam. Et sic utrobique non debet exerceri excommunicacio, nisi in notorie peccatores ad medicinam eorum vel populi terrorem ut peccatum caucius caveatur. Nec habet ecclesia potestatem quemquam aliter excommunicandi.

actual power of delivering men to Satan, they never used that power except on account of heinous sin, with a view to their spiritual good, or for a warning to others.

Unde cece et sine fundacione pretendunt ecclesiastici hodie excommunicaciones principaliter propter temporalia eis danda. Apostolus enim et omnes Christi disciPuli in ecclesia primitiva nescierunt istam potestatem; sed antequam scandalisarent ecclesiam, vel eciam pro vite necessariis, que plus debebantur eis a populo quam nobis decime, paterentur famem, sitim, et penalem corporis nuditatem (ut 2 Cor. vi. patet), sed eciam labori manuali se exponerent, ut patet Act. xviii. 3: *Ego scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi; et ex vobis ipsis exurgent viri loquentes perversa, ut abducant discipulos post se:* et sequitur, *Argentum autem et aurum aut vestem nullius concupivi, sicut vos scitis, quoniam ad ea que opus michi erant et hiis qui mecum erant, ministraverunt manus iste.* Qualem professionem B * fecerint Moises et Samuel, ut patet supra xxviii. capitulo; nec aliter consuleret viro ewangelico, 1 Cor. iv. 12, quod magis laboret manibus suis: unde 2 Cor. xi., supersedit apostolus, propter Corintheorum avariciam, a strictis vite necessariis, ne eos scandaliset. Non enim exemplata est potestas a Christo

Wherefore *b.* the practice of modern churchmen to issue excommunications for the purpose of obtaining temporal goods, supposes a claim unknown to the primitive church; in which rather than give offence by demanding even the necessaries of life, men were content to endure privation and to labour with their hands.

2. *x.* cod. 12. 8. *medicinam:* cod. *medicinalem.* 17. *patet* inter columnas 2da manu additum. 26. 1 *Cor.:* cod. 2º *Cor.* 27. *xi:* cod. 25. Quem autem locum textus re vera spectet, incertum.

18. *Act.* xviii. 3. Apparently after this reference a sentence has been accidentally omitted, which should serve to introduce the following citation from Act. xx. 29, 30, 33, 34.

25. V. supra, ff. 66 D, 67 A.

29. *Non enim exemplata . . . sed econtra.* The eleventh article as above; Walsingham, i. 360, Fasc. Ziz. p. 251: the twelfth in Walsingham, p. 355.

vel suis discipulis excommunicandi subditum precipue propter [91B negacionem temporalium, sed econtra; cum in necessariis maxime debitis apostolis fideliter laborantibus docuerunt temporalia non esse exigenda.

3. Hence it follows that we have no right to compel temporal exactions by ecclesiastical censures.

Tercio manifeste capitur quod nos superhabundantes diviciis, ociantes a spirituali ministerio, et per consequens deficientes a iure vendicandi vel possidendi hec temporalia, non debemus per palliatas censuras ipsas tam stricte exigere.

a. An act, to be meritorious, must be voluntary,

Confirmatur ex hoc quod omne opus meritorium, in quantum huiusmodi, debet esse voluntarium; omnis huiusmodi ministracio temporalium prelato per subditum secularem debet esse opus meritorium; ergo debet esse opus voluntarium: ergo

so that to enforce the payment of temporal exactions is to deprive them of any merit:

prelati coacte hoc exigentes, ewangelicam necessitatem extinguunt, meritum ministrantis, et per consequens cupiditate se ipsos inficiunt, et rempublicam dampnificant et perturbant.

whereas the maintenance of God's ministry, however much a duty,

Et hinc sanctus apostolus vocat collectam huiusmodi, quantumcunque debitam, *benediccionem*, sicut facit scriptura Veteris Testamenti. Rom. xv. 26, 27, scribitur, *Probaverunt Macedonia et Achaia colleccionem aliquam in pauperes sanctorum facere qui sunt in Ierusalem; placuit enim* * *eis, et debitores sunt* C *eorum.* Et probat hoc dicens, *Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent et in carnalibus ministrare eis.* Et istam sentenciam plane detegit, 2 Cor. ix. 5, 7, ubi rogat substanciam eis dari *quasi benediccionem, non quasi*

should be provided by men's free will.

avariciam; unusquisque enim prout destinavit in corde suo, non ex tristicia aut necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus. Unde propter ministerium voluntarium observandum sic scribit, 1 Cor. xvi. 1, 2: *De collectis enim que fiunt in sanctos, unusquisque vestrum aput se reponat, recondens quod sibi placuerit.* Patet ergo evidenter quod pastorum ecclesie est cavere precipue de exaccione peccunie subditorum. Unde epistola ad Philemonem, 14, postquam asseruit se non fuisse sibi iniuriatum ex sui detencione, sed magis utrilibet profuisse, sic

9. *omne*, quod in cod. etiam post (vel, ut librarius monet, rectius ante) *meritorium* invenitur, prorsus omittendum iudicavi. 19. *sanctorum:* cod. *sic.* 32. *Philemonem:* cod. *Philomenem.*

24. *Benediccionem:* cf. 2 Kings v. 15.

910] scribit: *Sine consilio tuo nichil volui facere, ut ne velud ex necessitate bonum tuum esset.*

Ex dictis patet, si Scripture sacre et racioni debemus credere, quod discipuli Christi non habent potestatem coacte exigendi temporalia per censuras; sed hoc temptantes sunt filii Hely, filii Belial, de quibus 1 Reg. ii. 12, 13, 16, dicitur quod *nescierunt Dominum neque officium sacerdotum ad populum,* sed dixerunt, *Nunc enim dabis; alioquin tollam vi.* Ponderet, rogo, prelatus ecclesie quomodo vite necessaria sunt magis debita ewangelisantibus quam post dotacionem ecclesie, ad excludendum exaccionem decime vel collecte tradicionibus D humanis excogitate; ut patet Rom. xv. et 2 Cor. * ix.: et cum illa non debuerunt apostoli a plebe exigere, ergo minus modo.

Consequently those who take this support by force are *sons of Belial,* like the sons of Eli; since they make a claim which was expressly rejected by the primitive church.

Secundo confirmari potest per locum a maiori ex precepto Veteris Testamenti. Nam Exod. xxv. 1, 2, scribitur: *Locutus est Dominus ad Moisen, dicens, Loquere filiis Israel ut tollant mihi primicias;* et specificat modum accipiendi, dicens, *Ab omni homine qui offert ultroneus, accipies eas:* et infra, xxxv. 5, scribitur de primiciis quas Deus precipit sibi solvi, *Omnis voluntarius et proni animi offerat eas Domino.* Licet autem † non quelibet confitenda est a quolibet Christiano pro suo tempore esse vera, et sensus eius misticus ab auctoribus Novi Testamenti expositus est nobis autenticus; sicut et locus a maiori in ea fundatus est validus: ut si populus rudis et carnalis Veteris Testamenti temporalibus deditus specificari debet ad dandum ultronee, et prepositi illo pacto recipere, multo magis Christiani, qui omissis exaccionibus temporalium, debent mite, non rigide, celestibus aspirare, sicut plane exemplatum est nobis a Christo et suis discipulis.

b. If the rule of freewill offerings was enjoined in the Old Testament, much more must it hold good under the spiritual dispensation of the New.

1. *nichil volui:* cod. *volui.* 4. Pro *coacte,* quod et in Walsingh. i. 355 legitur, cetera exemplaria (Walsingh. p. 360 et Fasc. Ziz. p. 252) habent *coactione civili.* 6. ante *Belial, filii* addidi. 12. 2 *Cor.:* cod. *Cor.* 21. *suo:* cod. *sua.* 22. *tempore* superscriptum, pro *parte.*

4. *Discipuli Christi . . . per censuras.* The twelfth article, as above; Walsingham, i. 360, Fasc. Ziz. p. 252: the thirteenth in Walsingham's other copy, p. 355. It occurs also nearly in the same words in Wycliffe's treatise De Officio pastorali, i. 6: Curatus non debet decimas a suis subditis per excommunicacionem vel censuras alias extorquere: p. 14, ed. G. V. Lechler, Leipzig, 1863, quarto.

c. As punishment is regulated by the gravity of the crime, and this is increased by the near presence of authoritative sanctions, so we find transgressions more severely punished in the Old and New Testaments than has been the case since; how then can we presume to claim a power of excommunicating for pecuniary default, which has no authorisation in the Bible?

Ultimo confirmatur sic: Iuxta communem sentenciam tam [91D iuris divini quam humani iuris, penalia sunt stringenda, non laxanda—mitiganda, non acuenda—in comparacione ad culpam: et hinc in primitivis legum promulgacionibus, transgressores severius sunt puniti, ut legem plus auctorisent et timeant. Sic enim post legis promulgacionem de observacione * sabbati, Exod. xx. 8–10, homo, quia collegit ligna in 92A sabbato, postquam incarceratus est, consulto Domino, precipitur lapidari; sic eciam post promulgacionem legis caritatis per apostolos, post missionem Spiritus sancti inspiratos, quia Ananias et Zophira uxor eius fraudarunt de precio agri venditi, tamquam yppocrite superbiendo de peccunia, menciendo ex avaricia, de Dei providencia desperando, statim ex vindicta Domini exspirarunt, ut patet Act. v. 1–10: post vero non est exercita proporcionaliter pena tanta.

Cum ergo ex neutro Testamento fundatur talis excommunicacio peccuniaria, unde nobis auctoritas ad tantum laxandum vel acuendum talem excommunicacionem penalem? Revera deest nobis tam racio quam auctoritas, cum sancti, quibus pertinuit punire striccius, longe micius et nunquam sic ex humano debito punierunt: unde non video quod non tyrannizarent nostri desides, plus exigendo quam sancti apostoli, vel quam sit fundabile ex Scriptura. Considerent dictum apostoli 1 Cor. viii. 9, 13, *Videte ne hec licencia vestra offendiculum sit infirmis:* et sequitur, *Si esca scandaliset fratrem meum, non manducabo carnem in eternum.* Ecce quod homo debet abstinere ab esu licito propriorum propter fratrum scandalum evitandum; quanto magis ab execucione superflui non fundata. Numquid nobis dispensatum est ultra sanctos apostolos, ex hoc quod sumus tam * mundiales B contra regulam ewangelicam, tam torpentes desidia, et tantum affluencia temporalium abutentes? Sicut ergo honor et doctrina Dei non debet dimitti pro scandalo; sic utilitas personalis in bonis infimis, que non precipimur a Deo excipere

23. *fundabile* in margine 2da manu correctum: text. *laudabile.* 26. *carnem:* cod. *carnes.*

7. *Homo*, &c.: Num. xv. 32–36.

92B] dimitti debet pro scandalo, nec censure legitime ad hoc arcent.

Quod si obicitur, primo, Math. xvi. 19, *Quodcunque ligaveris super terram erit ligatum in celis, et quodcunque solveris super terram erit solutum et in celis*, quod 'dictum est 'Petro et omnibus successoribus suis;' precipue dicitur quod istud verbum ex defectu intelligencie terret serviliter multos simplices Christianos, et alios decipit presumentes de plenitudine potestatis. Ideo supponendum est primo quod dictum Salvatoris sit necessarium de virtute sermonis, eo quod non est possibile sacerdotem vel laicum quidquam solvere vel ligare, nisi illa solucio vel ligacio sit in celis, nedum in celesti corpore quod continet orbem sublunarium et omnia que in illo sunt, sed in approbacione divina et nature angelice que sunt celi.

4. If it be objected that 'the power of the keys was conferred by Christ on Peter and all his successors,' whence arises the deceitful doctrine of 'plenitude of power;' we observe *a.* that the promise to Peter means that nothing can be bound or loosed on earth, except it be also bound or loosed in heaven;

Secundo notandum est quod ex confessione fideli Petri, apostolorum capitanei, Deus pepigit cum eo fedus, dando sibi et successoribus suis universis privilegium solum sacerdotibus concessum; scilicet quod, si aliquid secundum potestatem clavium non errancium sentenciant signo sacramentali vel alio pertinente, Christus assistet graciose complendo sen-
C tenciam: et hoc est unum de maioribus * privilegiis concessis mortalibus. Postquam enim Petrus exclusis heresibus confessus est Christi deitatem et humanitatem, concessit sibi Veritas quod *super hanc petram*, que secundum apostolum erat Christus, edificaret ecclesiam Christianam, cuius petre Petrus meruit esse successor proximus. Et confortando eum de firmitate ecclesie, subdicit secundo quod *porte inferi non prevalebunt adversus eam*. Sicut enim Christus est ostium, per quod singulariter stricta via transitur ad regnum (ut patet Math. vii. 13, 14 et Ioh. x. 9); sic perversitates homi-

b. it contains a statement of the contract made by God to Peter and his successors, whereby Christ engages to effectuate their unerring sentence; the church being founded on the rock, *i.e.* upon Christ, against which no evil can prevail:

1. *debet*: cod. *debēt*. 4. *terram*: cod. *terra*. 29. *ostium*: cod. *hostium*. 31. *Ioh.*: cod. *Rom.*

3. Compare the argument of Marsiglio of Padua, Defensor Pacis, ii. 6, in M. Goldast's Monarchia s. Romani Imperii, iii. 204 sqq., Frankfurt, 1621, folio.

23. Matth. xvi. 15–19.

25 *Secundum apostolum*: 1 Cor. x. 4.

num prescitorum et temptaciones spirituum malignorum sunt [92c multe porte, per quas *lata via* precipitanter descenditur ad infernum: sed non prevalebit civitas diaboli, cum sapiencia vincit maliciam.

c. it superadds the grant of *the keys of the kingdom of heaven*,

Tercio tangitur medium per quod instrumentaliter stabit regnum, cum subditur, *Tibi dabo claves regni celorum.* Claves enim spirituales sacerdotum sunt potestates quibus clauditur et aperitur dictum ostium, quod de facto est regnum celorum.

which, albeit properly the exclusive possession of God,

Licet autem sola Trinitas habet huiusmodi potestatem autenticam principalem, sola Christi humanitas habet potestatem huiusmodi subautenticam ab intrinseco personalem, cum

are yet committed to the prelates of the church as his instruments, authorising them to know and to judge upon that knowledge:

simul sit Deus et homo; tamen prelati ecclesie habent sibi commissam potestatem instrumentalem, que est potestas iudiciaria consistens principaliter in duobus, scilicet, in potestate arbitrarie cognoscendi et in potestate incidentaliter iudicandi. Et prior * istorum vocatur in foro penitencie clavis D consciencie, et est dispositiva ad secundam principaliorem; cum nemo habet potestatem diffinitive sentenciandi, nisi prius habeat potestatem cognoscendi in causa qua dicitur arbitrari sentenciam: unde prior clavis non est actus vel habitus sciendi, sed potestas sic antecedenter cognoscendi. Omnis ergo potestas ordinis sacerdotalis instrumentaliter aperiendi hominibus ostium, quod est Christus, vel claudendi a subdito dictum regnum, est clavis ecclesie data Petro et aliis, ut patet Math. xviii. 18 et Ioh. xx. 23.

15. *et* addidi. 19. *cognoscendi*: cod. *cōgnɔscēdi*. 24. *est* addidi.

3. *Sapiencia:* cf. Wisd. vii. 30.

14. *Duobus.* John of Paris, whose exposition of the subject is illustrative of Wycliffe's, distinguishes a quintuple power granted to the church. Of these five sorts the second corresponds to Wycliffe's former, 'potestas administrationis et praecipue sacramenti poenitentiae, quae est potestas clavium vel spiritualis iurisdictionis in foro conscientiae; et consistit in discernendo lepram et non lepram, et in potentia absolvendi a culpa, et commutandi reatum poenae aeternae in reatum poenae temporalis. Et haec potestas in spirituali foro promissa fuit Petro,' &c. The fourth power is the 'iudiciaria potestas, scilicet correctionis in foro exteriori, . . . auctoritas discernendi in dicto . . et auctoritas coercendi seu puniendi per ecclesiasticam censuram:' De Potest. reg. et papal. xii, Goldast, iii. 124 seq.

92D] Sed quarto oportet notare diligenter, pro heresi precavenda, quod non est possibile, si papa vel alius pretendit se quovis signo solvere vel ligare, tunc eo ipso solvitur. Nam hoc concedens habet consequenter concedere papam esse inpeccabilem, et sic deum; aliter enim posset errare et facere difformiter clavi Christi. Et constat quod quam inpossibile est figuram clavis aperire, deficiente subtracta substancia; tam inpossibile est Christi vicarium vel prelatum aperire vel claudere, nisi de quanto conformatur clavi Christi prius aperienti vel claudenti: aliter enim esset alter deus Deo nostro contrarius. Sicut ergo Christus, *primogenitus ex multis fratribus* et *primicie dormiencium*, penetravit regnum; sic solus ille potuit capitaliter promereri regnum spirituale, universaliter clausum a prevaricacione primorum parentum usque
93A ad ipsum: et sic * in qualibet appercione vel clausione particulari est dicendum. Unde illas primicias potestatis non potuit committere Petro vel alteri. Oportet ergo, tam essencialiter in virtute sui faciat quicunque eius vicarius quidquid facit, quam essencialiter facit figura opus incisionis in virtute corporis figurati.

d. yet it is impossible for the pope or any other man to loose or open,

unless his action be in conformity with the law of Christ;

for else he would be another god acting in contrariety to our God:

Et patet, cum omnis Christi vicarius errare poterit, eciam in hiis que concernunt fidem et claves ecclesie, ut noverunt notantes cronicas, vult quod non est possibile si vult, asserit, vel bullis testatur, quod si ligat vel solvit, tunc proporcionaliter ita facit: quia hoc dicere esset sibi imponere peccatum Luciferi (Ysa. xiv. 12) et presumpcionem Petri (Math. xvi. 22, 23), ex qua, ut patet xxxvi. capitulo, Sathanas est vocatus.

whereas it is certain that any vicar of Christ may err, even in matters of faith;

5. *errare* in margine 2da manu correctum: text. *creare*. 24. *si*: cod. *sic*. 25. *quia*: cod. *quod*.

2. *Non est possibile . . . solvitur.* The thirteenth article of Wycliffe's Conclusiones, according to the text given in Walsingham, i. 361, and the Fascic. Ziz. p. 252; the fourteenth, in Walsingham's other copy, p. 355. The words in the two former (from which the third hardly at all differs) run thus: Non est possibile, de Dei potentia absoluta, quod si papa vel alius Christianus praetendat se quovismodo solvere vel ligare, eo ipso sic solvit vel ligat.

11. *Primogenitus*, &c.: Rom. viii. 29.

12. *Primicie dormiencium:* 1 Cor. xv. 20.

27. V. supra, ff. 86 D, 87 A.

Unde non sine misterio, statim post predictum insigne [93A privilegium datum Petro, tam acute ipsum redarguit ex adversancia legi sue, innuendo indubie quod nullum opus suum est validum nisi de quanto superiori regule facienti opera est conforme. Cavere ergo debet ne paliet nidum sophisticum, et exhinc deficiat in minori huius argucie: 'Quodcunque 'vicarius Christi ligaverit super terram erit ligatum et in 'celis; sed hunc fidelem laicum, nolentem sibi dare peccu'niam, ligat super terram; ergo ligatur in celo.' Minor enim peccat in materia, nisi datus fidelis prius se ipsum ligaverit, vel aliquis corporale ligamentum adiecerit, quod * est in- B pertinens dictis Christi. Et utinam domini temporales attenderent veritatem huius materie; tunc quidem cognoscerent quod omittendo, propter excommunicaciones, resistere sophisticantibus legem Christi, excommunicari possunt a Domino et se ipsis.

nor can he bind any man

except he first bind himself.

Et si ex isto invehitur, quod Christianus debet dubitare quando sacerdos rite ligat vel solvit, et quando non; dicatur quod oppositum sequitur, cum credere debemus quod solum tunc ligat vel solvit quando ministrat conformiter ad regulas legis Christi, et de quanto exorbitat pretendit se ligare vel solvere, sed non facit. Non enim est de substancia fidei, sed pocius oppositum, 'Si successor Petri in bullis suis sic acces'serit, ergo verum.' Ideo cum magna diligencia scrutarentur prelati Scripturas, antequam inducerent in ecclesiam civiles dominaciones, abditas reservaciones in easdem prefecciones, pro temporalibus excommunicaciones, a pena et a culpa absoluciones, peccunie exacciones, bella corporalia et contenciones, cum sibi similibus. Hoc ergo catholice credi debet, quod quilibet sacerdos rite ordinatus habet potestatem sufficien-

If, lastly, it be doubted in what case a priest can rightly exercise his power, we reply that such exercise is only rightful in so far as it is done in accordance with the rules of Christ's law; else it is vain]

but every priest duly ordained is competent to confer the sacrament

1. *misterio*: cod. *ministerio*. 5. *nidum*: cod. *nedum*. 25. *inducerent*: cod. *inducerentur*. 26. *easdem*: cod. *hasdem*.

19. *Credere debemus . . . legis Christi*. The fourteenth article, as above, Walsingham, i. 361, Fascic. Ziz. p. 253; the fifteenth, in Walsingham's other copy, p. 355.

29. *Hoc ergo catholice . . . absolvendi*. The fifteenth article, as above, Walsingham, i. 361, Fascic. Ziz. l. c.; the sixteenth, in Walsingham's other copy, p. 355, which agrees more closely with Wycliffe's text than the others.

93B] tem quelibet sacramenta conferendi, et per consequens vere contritum a peccato quolibet absolvendi. Nec aliter potest papa absolvere; nam quantum ad potestatem ordinis omnes sacerdotes sunt pares, licet potestas inferioris racionabiliter sit ligata, ut patet posterius, etc.

and to absolve the contrite; nor has the pope, being as priest no more than any other priest, any further power.

XXXIX.

C * Sed pro ulteriori solucione argumenti sunt tria dicenda per ordinem: primo, quod edificacio ecclesie (de qua apostolus Rom. xiv. 17–19, 1 Cor. xiv.; et alibi legitur) non consistit in bonorum fortune appropriacione sed in virtutum accumulacione; sic quod proporcionaliter ut ecclesia virtutibus melioratur, sic plus edificatur, et econtra. Adiacencia vero bonorum fortune est huic inpertinens. Patet ex hoc quod sancti apostoli, martires, et confessores, ante dotacionem ecclesie maxime edificarunt ecclesiam; illi autem, conformiter ad conversacionem et doctrinam Christi, non dotarunt eam temporalibus civiliter eis appropriatis, sed penitus abiurarunt (ut patet inferius); ergo in accumulacione bonorum fortune non consistit ecclesie fundacio vel edificacio. Minor patet ex practica et auctoritate Veritatis superius exposita: *Super hanc petram edificabo ecclesiam.* Similiter, cum bonorum nature subtraccione stat edificacio et profectus ecclesie, ut patet de sanctis martiribus qui exhinc ecclesiam consecrarunt; sed longe remociora a profectu ecclesie sunt bona fortune quam bona naturalia corporis; ergo cum bonorum fortune subtraccione stat edificacio profectus ecclesie. Et hoc intelligit apostolus, 2 Cor. v. 1: *Si,* inquit, *terrestris domus*

ON THE CONDITIONS OF MARTYRDOM.
1. The church is built up not of temporal goods but of virtues.
α. i. This is proved
a. by the fact that it was built up by the apostles and their successors at a time previous to its endowment:
β. by the fact that it can progress even without natural goods;
much more without the goods of fortune:

15. *conformiter ad conversacionem*: cod. *ad conversacionem conformiter.* 17. *abiurarunt*: cod. *abivierunt.* 18. *accumulacione*: cod. *acumulacione.*

6. The argument of this chapter is directed (cf. infra, f. 97 B) against the objection noticed at the beginning of the chapter next preceding, namely, that a Christian is bound to resist, even unto death, the doctrine enounced by Wycliffe of the power of the state with reference to church-property. Since, he reasons, the nature of the church is spiritual, it is idle to suppose that martyrdom can be reached in defence of temporal possessions.

20. Matth. xvi. 18; supra, f. 92 C. 24. Cf. supra, f. 29 B, C.

nostra dissolvatur, edificacionem habemus a Deo. Non ergo [93C sequitur, si quis aufert temporalia ab ecclesia, quod exhinc eam destruit. Similiter habundancia bonorum fortune potest esse * occasio petulancie, et per consequens destruccionis D virtutis, ut superius patet xxii. capitulo; ergo illorum subtraccio potest esse causa contrarii; et per consequens licet cum casu hec bona subtrahere. Cum enim bonum virtutis (ex xiii. capitulo) sit infinitum melius bono fortune, quilibet Christianus debet incomparabiliter plus inniti ad inferendum bonum virtutis ecclesie quam bonum fortune.

γ. whereas temporal possessions may be the destruction of virtue,

and may therefore rightly be taken away.

Et ista est sentencia apostoli, Eph. ii. 19–21, alludentis dicto Salvatoris, Math. xvi. 18: *Iam,* inquit, *non estis hospites et advene, sed estis cives sanctorum et domestici Dei superedificati super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu; in quo omnis edificacio constructa crescit in templum sanctum in Domino.* Ecce quod ecclesia post Christi ascensionem est amica Christi et consors angelis, quia secundum partem triumphantem regnat in celis; et ecce secundo quod in fide et caritate Christi et non in mundi diviciis crescerit ecclesia, que est templum sanctum et spirituale, quia habitaculum Trinitatis: unde tercio subinfert quomodo debent ad illum sensum spiritualem crescere, *in quo,* Christo, inquit, conformando vos vite sue, *et vos edificamini in habitaculum Dei in Spiritu sancto.*

ii. Such therefore is the teaching of S. Paul,

namely, α. that the church is the friend and partner of Christ,

β. advancing not in worldly riches but in faith and charity,

and thus γ. being built up into *an habitation of God* in the holy Spirit.

Et patet non cecatis hiis temporalibus, quod non in mundi diviciis sed in observancia legis Christi stat construccio ecclesie, et in eius opposito eius destruccio: absit enim quod nos credamus Christum, fundantem ecclesiam sanguine et aqua effluxis de latere * suo soporati in cruce (Ioh. xix. 34), 94A sicut sponsa primi Adam formata est de grossiori ac exteriori parte sui lateris compositi, Gen. ii. 22, fundaret sponsam suam in infimis bonis; cum carnale coniugium stat sine illis

iii. The church then consists not in worldly riches but in the observance of the law of Christ,

1. *nostra:* cod. *vestra.* 23. *conformando:* cod. *confortando.* 29. *soporati:* an *suppurato* legendum? 31. *Gen. ii.:* cod. *Gen.* 3º.

5. V. supra, ff. 51 C–52 B.
8. V. supra, ff. 29 C–30 B.
22. Eph. ii. 22.

94A] in bonis nature. Sed iuxta doctores stat ecclesia in fide septuplici filii Dei (de quibus articulis patet in simbolo apostolorum), in dono septuplici Spiritus sancti (de quo Ysa. xi. 2, 3), et eciam in medela septuplici sacramentorum ecclesie. Si enim fundacio ecclesie staret necessario sive precipue in appropriacione bonorum fortune, Christus prudens fundator non ommisisset hoc medium, nec tam attente docuisset abieccionem temporalium.

i.e. in the sevenfold faith of the Son of God, in the sevenfold gift of the holy Spirit, and in the seven sacraments of the Church.

Sed notandum, pro modo loquendi in illa materia conformiter ad Scripturam, quod ecclesia secundum peritos linguarum est nomen Grecum et interpretatur *convocacio*; sicut *synagoga* interpretatur *congregacio*, quod nomen appropriatur cetui Iudeorum: nunquam enim appellant patres Novi Testamenti *sinagogam* Christianorum, sicut econtra crebro in Veteri Testamento congregacio Iudeorum vocatur *ecclesia*, ut patet Num. xix. 20, 1 Reg. xvii. 47, et 1 Paralip. xxix. 1. Racionem autem ponunt primi doctores triplicem: primo ad distinguendum Iudaismum a Christianismo; secundo ad notandum vitam spiritualem ecclesie Christi supra vitam corporalem et bestialem sinagoge (nam convocacio est solum racionabilium, congregacio est eciam bestiarum); tercio ad commendandum
B graciam Iesu Christi qui vocavit fidelem * inspiracione interna ad fidem ecclesie, ut sepe notant apostoli in suis epistolis.

b. With respect to the meaning of the word *church*, i. its primary sense is, a *convocation*: it is never called a *synagogue* (*i.e.* a *congregation*); although conversely the congregation of the Jews is often called a church: but the distinction is preserved, α. to note the difference between Judaism and Christianity, β. between the sensual and the spiritual essence of the two religions, and γ. to show forth the grace of Christ.

Dicitur autem ecclesia primo modo domus principaliter deputata multitudini hominum ut extollat Deum suum: et sic loquitur apostolus, 1 Cor. xi. 22, *Numquid non domos habetis ad manducandum, aut ecclesiam Dei contempnitis?* Et talium ecclesiarum sunt distincciones multiplices, ut alia est metropolis, alia est cathedralis, alia parrochialis, et alia oratorium vel capella.

ii. It is applied α. to the building devoted to divine worship,

Secundo modo accipitur ecclesia methaphorice pro contentis, sive sint ministri inibi spiritualiter ministrantes, qui vocantur famose viri ecclesiastici, sive quicunque fideles, laici sive clerici: et tot sunt gradus huiusmodi ecclesiarum, quot sunt

β. to those who belong to churches, whether clergy or laity

28. *aut*: cod. *autem*. 32. *methaphorice*: cod. *metha^ce*. 34. *famose*: cod. *famosi*.

congregaciones fidelium; ut alia dicitur Romana ecclesia, ut [94B dominus papa noster et universus cetus cardinalium; et ista vocatur capud ecclesie militantis. Unde hoc nomen *ecclesia* sepe authonomatice notat illam de qua Act. xx. 28: *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, regere ecclesiam Dei quam acquisivit sanguine suo.*

and, γ. most properly, to the whole body of the predestinate,

Tercio vero accipitur ecclesia propriissime pro universitate predestinatorum, et ista vocatur corpus Christi misticum, sponsa Christi, et regnum celorum. Licet enim presciti sint in fide et gracia secundum presentem iusticiam, et sic pars ecclesie secundo modo dicte, non tamen sunt pars huius ecclesie, ut ostendit Augustinus, tercio De Doctrina Christiana: et sic loquitur apostolus, Eph. v. 25, *Viri, diligite uxores vestras, sicut Christus ecclesiam, et tradidit* * *semet ipsum pro ea.* C

whether militant or triumphant, or the entire community of both.

Et illo modo intelligitur quedam ecclesia militans (ut multitudo predestinatorum viancium), quedam triumphans (ut multitudo predestinatorum regnancium), et nunc utrumque pro tota universitate predestinatorum. Et patet iste sensus ad intellectum Scripture. Nam Ioh. vi. 59, scribitur, *Qui manducat hunc panem, vivet in eternum.* Nam secundum Augustinum *panis noster cottidianus* est Christus, et per consequens Scriptura sacra, quam ille vere manducat quem Christus tamquam membrum sibi assimilat; et per consequens est incompossibile quod dampnetur, cum non potest perdere membrum suum: cibus vero iste assimilat sibi cibantem, ubi cibus corporalis econtra cibanti.

c. Wherefore the church is built upon the faith of Christ,

Ex istis patet quod domus spiritualis ecclesie edificata habet pro fundamento fidem Christi, pro parietibus spem vite, et pro tecto caritatem. *Super hanc* quidem *petram*, que

11. Verba *secundo* et sequentia usque ad *huius ecclesie* 2da manu in margine addita sunt. 25. *cibus:* cod. *cibis.*

12. August. de Doctr. Christ. iii. 32. § 45; vol. iii. par. i. 58 F, G.

20. Augustin's exposition of the Lord's prayer hardly justifies the precise identification asserted by Wycliffe: see the passage, In Serm. Dom. in Monte secund. Matth. lib ii. 7, §§ 25-27; vol. iii. par. ii. 209 F -211 A.

21. *Panis:* Luke xi. 3.

29. Matth. xvi. 18.

94C] est fundamentum quo *aliud nemo ponere potest*, fundatur ecclesia: spes autem erigitur secundum quatuor parietes, sperans omnia mala preterita virtute passionis Christi cedere sanctis ad gloriam; omnia futura in beatitudine, virtute primogeniture Christi, cedere sanctis ad beatitudinem; omnia supra hominem fruenda, et omnia citra hominem feliciter utenda: ex quibus crescit caritas tegens et consumans edificium spirituale, ut patet supra xv. capitulo. Ad istam quidem construccionem ecclesie debet prepositus laborare et ad sui
D contrarii destruccionem * insistere. Unde videtur mihi quod clerici, cecati lege Cesarea, considerarent quomodo Romani principes infideles, ut Octavianus Cesar Augustus et ceteri blasphemi maxime, quoad mundum habundarunt dominio temporalium; et quando imperatores facti sunt Christiani quoad mundum decrevit imperium: quanto magis approbat Deus quod ecclesia sua, quam non vult *hic habere manentem civitatem sed futuram inquirere*, non superhabundaret civili dominio. Virtutes itaque sunt vere divicie quibus crescit ecclesia, ad quas inserendum, ut patet ex conversacione et doctrina Christi, multum confert et paupertas voluntaria.

having hope for its four walls,

and charity for its roof,

but possessing *no continuing city* here on earth.

Secundo principaliter notandum quod graciosus martir Thomas Cantuariensis episcopus pro defensione iurium et libertatum huius ecclesie, et per consequens pro perficienda ista structura, agonisavit usque ad felix martirium, sicut et debet quilibet prelatus ecclesie ostendere se paratum. Licet autem in primo libro Vite sue, xxv. capitulo, narrati sunt articuli sedecim pro quibus obiit, quos non hic pertinet nec expedit particulariter recitare; tamen hoc indubie patet respicere volenti, quod nullus illorum articulorum repugnat conclusioni precedenti, scilicet quod liceret regibus auferre divicias ab

2. If the example of S. Thomas of Canterbury be thought to oppugn our position, we reply that it was indeed in defence of the rights and liberties of the church that he suffered,

but that his resistance did not touch the question of depriving an unworthy church of her possessions,

7. *caritas* in margine suppletum 2da manu. 17. *superhabundaret:* cod. *superhabundare.* 22. *Cantuariensis:* ed. *Cantur'.* 23. *libertatum:* cod. *libertate.*

1. *Aliud:* 1 Cor. iii. 11.

8. V. supra, f. 35 D.

16. Hebr. xiii. 14.

26. The reference is probably to William of Canterbury's Vita s. Thom. Cant. i. 17 (Materials for the History of Thomas Becket, i. 18–23, ed. J. C. Robertson), where however the articles are misnumbered. Wycliffe's copy had the right numeration; cf. supra, p. 248, l. 31.

but principally that of withdrawing spiritual causes from the archbishop to the royal courts.

ecclesiastico ipsis habitualiter abutente: quin pocius omnes [94D vel pars maior eorum incidit quod rex prohibuit archiepiscopum in curia sua causas sibi pertinentes discutere, sed devolvi voluit ad curiam regis, ubi frivole tractarentur, utraque parte peccante enormiter, rege ac magnatibus * partem ream foven- 95A tibus ad eorum peccatum dampnabile et regni maximum detrimentum. Et sic pro iure ecclesie virtuosius exequendo et pro peccato principum expurgando passus est iste sanctus, confiscacionem temporalium archiepiscopatus cum aliis iniuriis personalibus equanimiter tollerando.

a. The prelates of to-day stand in like case with regard to the church of Rome, which, according to Grosseteste, infringes the liberties of the church of England

i. by provisions, whereby the most improper appointments may be made

and can only be resisted under pain of excommunication;

ii. by exemptions,

which may protect the most infamous vices;

Et patet quod hodie (si phas est dicere) sunt episcopi Anglie quoad Romanam ecclesiam in casu consimili, ut Lincoliensis in sermone suo conqueritur Romano pontifici sub hiis verbis: *Potestas pastoralis officii, que data est apostolis super omnia demonia, ut et langwores curarent, data est episcopis, apostolorum filiis, natis pro patribus, constitutis principibus super omnem terram*; *sed nimium coartata est in Anglia* per insolitas provisiones et peccuniarias exempciones, et per frivolas appellaciones. Quantumcunque quidem inhabilis episcopus cum bullis papalibus fuerit presentatus; ymmo, quod plus est, papa providente curato non presentato sed disposito ut curam pastoralis officii nuncquam exerceat; si episcopus non mandatis pape in illo paruerit, excommunicatur, suspenditur, et inhabilitatur. Numquid non consencientes in talibus tamquam heretici sunt dampnandi. *Exempciones*, inquit, que *non sunt in ecclesia triumphante*, perturbant in Anglia curam officii pastoralis. *Exempti*, inquit, *etsi extra septa monasteriorum aut cenobiorum suorum forni***centur, adulterentur, seu* B *quecunque talia agant enormia et dyabolica, per eorum demonia eos totaliter obsidencia, nichil in eorum curam possunt episcopi vel pastores; licet videant suas oves a lupis talibus rapacibus strangulari: cum per exemptorum privilegia sic obstruuntur pastorum ora quod nec modica vociferacione poterunt eos abstra-*

19. *appellaciones*: cod. *apellaciones*. 24. *Numquid*: cod. *Nuncquid*. 26. *in Anglia* e correctione 2dae manus in margine apposita: cod. *in ecclesia*.

13. *Lincoliensis*. Grosseteste, Serm., ap. Brown., Fascic. Rer. expet. et fug. ii. 255.

95B] *here ; sic ligantur pastores quod lupis in gregem crassantibus nec modicum possunt occurrere. Cum*, inquit, *summus Pastor in districto iudicio sanguinem ovium, sic in pastorum oculis perditarum, de manibus eorum requiret districcius, quam possunt ipsi in suam excusacionem afferre racionem, nisi forte in exemptores ac privilegiatores huiusmodi criminis defensati refusionem?* De appellacionibus dictum est superius xx. capitulo. Ista quidem foret episcopis causa martirii, cum ad subeundum omnem penam corporalem possibilem non admitteret in sua diocesi scienter unum inhabilem ad curam officii pastoralis.

and iii. by appeals. To resist such abuses would involve real martyrdom.

Si ergo episcopi et ceteri ecclesiastici desunt notabiliter in officiis istis, ad reges pertinet cum discreta moderacione ipsos corrigere. Unde quia Hely corripuit filios lenitate patris, non auctoritate pontificis, privatus est (secundum Ieronimum) in suis posteris officio sacerdotis, ut patet 1 Reg. ii. 30–34. C Unde Sadoch prefecit Salomon in summum pontificem * loco Abiathar sacerdotis: patet historia, 3 Reg. ii. Quando autem graduati debite ministrant in curis propriis, sunt fovendi, et peccatum esset eos ab officio illo ad examen infectivum abstrahere; et taliter iniuriatum est ecclesie tempore sancti Thome: et quando notabiliter delinquunt, peccatum esset ipsos defendere, specialiter contra pios principes catolice cohercentes, qualiter prelati non sufficiunt: quod si ecclesiastici observantes legem ewangelicam suppressi fuerant per tyrannos, pium esset pastorem in gregis defensionem se ipsis obicere.

b. If then the churchmen fail in these duties it belongs to kings to punish them: but if they do their duty aright, it is a sin to interfere with them; and it was against this sin that S. Thomas's contention was directed.

Et patet quomodo circumstancie variacio invadencium et defendorum attendi debeat in causa martirii, cum nunc sit iustum Dei cultores defendere, et nunc iniustum, ipsis deviantibus in prevaricacione. Non ergo invitamur exemplo talium operum, tamquam in legem perpetuam trahendorum, cum secundum variaciones temporum et factorum tales leges

c. Martyrdom therefore is determined by various circumstances; for what is right in one state of things is wrong in another:

3. *ovium:* sic a recentiori manu correctum; textus vero *omnium* habet. *oculis:* cod. *caulis.* 14. *lenitate:* cod. *levitate.* 20. *eos* in margine suppletum 2da manu. 29. *attendi:* cod. *attenti.* *nunc:* cod. *non.* 33. *factorum:* cod. *sanctorum.*

7. V. supra, ff. 47 C–48 A.

15. Hieron. Dial. adv. Pelag. i., vol. iv. par. ii. 498.

thus i. the promise of God to the house of Eli was annulled through its sin:

opporteat variari. Patet exemplo triplici: primo, quomodo [95C Deus dicit Heli, 1 Reg. ii. 30, *Locutus sum ut domus patris tui ministraret in conspectu meo usque in eternum; nunc autem dicit Dominus, Absit hoc a me, sed quicunque honorabit me, gloriabo eum.* Et hinc dictum est xxxvi. capitulo quod promissiones et leges temporales Dei debent intelligi sub condicione tacita, si paria maneant, conformia racioni.

ii. The woman and her seven sons, in the Book of Maccabees, became martyrs for refusing to eat swine's flesh; but now a converted Jew might equally endure martyrdom for eating it:

Secundum exemplum est, quomodo tempore Machabeorum fuit causa gloriosi martirii abstinere a carnibus porcinis, ut patet 2 Machab. * vii., de matre et septem filiis. Nunc autem D posset esse quod Iudeus conversus pateretur a gente sua gloriosum martirium ex hoc quod verbo et opere approbaret aput Iudeos esum carnium porcinorum; cum apostolus, 1 Cor. x. 25, dicit, *Omne quod in macellum venit manducate, nichil interrogantes propter conscienciam:* et ita contingeret de quotlibet legalibus, quorum exercicium olim fuerit illicitum, nunc iustum; ut patet de sanctis martiribus persecutis ad mortem per Iudeos pro cessacione legalium.

iii. Any external act may be good or bad according to circumstances: if Herod had married Herodias, John would not have been a martyr; as neither would S. Thomas have been, had the king of England treated the clergy aright; which might equally well have been the case, since who can doubt but profligate clergymen may be righteously punished by the laity?

Tercium exemplum est ex parte circumstancie operis persequentis. Nam nullum est opus extrinsecum quin poterit cum aliquibus circumstanciis esse iustum; ut, posito quod copula carnalis Herodis et Herodiadis fuisset in legitimo matrimonio, quod faciliter potuit esse, indubie Baptista non sic passus fuisset propter iusticiam: correspondenter si rex Anglie et ministri eius laici tractassent clericos et causas eorum caritative, secundum leges iusticie, ipsis per prelatum minime castigatis, defuisset sancto Thome causa gloriosi martirii. Hoc quidem esse potuit, cum omnis Christianus, in quantum filius Dei adoptivus, habet potestatem defendendi apud quosdam adversarios famam Patris, ecclesiasticus racione et exhortacione, et secularis civili coaccione. Quis, inquam, dubitat quin omne bonum opus de genere posset bene fieri, et per consequens castigacio effrenis clerici posset fieri a laico virtuose, * quia in caritate, propter honorem Dei et 96A

5. *xxxvi.*: cod. *tercio.* 13. 1 *Cor.*: cod. *Cor.* 16. *illicitum*: cod. *licitum.* 23. *potuit*: cod. *potest.*

5. V. supra, f. 87 B.

96A] dileccionem proximi cum moderamine castigandi? Non enim sequitur, 'Laicus non habet potestatem ordinis, ergo per 'idem non habet potestatem corrigendi quemcunque blasphe- 'mantem nomen Christi:' modus tamen correspondendi est precipue attendendus. Et hinc habemus martirium sancti Thome tamquam preciosum antidotum contra inmoderanciam fidelium fratres fideles persequencium; sicut habemus martiria aliorum sanctorum contra detestanda opera infidelium Romanorum ad ydolatrandum cogencium. Et sic utrobique salubri et doctrinali martirio est ecclesia decorata.

Ex istis tercio elicitur quod tres condiciones decorant martirium, scilicet cause iusticia, martirisati caritativa paciencia, et persequentis iniusticia. Requiritur enim primo quod causa sit iusta pro qua quis patitur, que non potest esse nisi lex Christi. Solum enim talis qui patitur propter legem Christi, que est lex caritatis et iusticie, et omnis talis habet causam iustam martirium rectificantem. Et hinc dicit Veritas, Math. v. 10, *Beati qui persecucionem paciuntur propter iusticiam, quoniam ipsorum est regnum celorum:* et hoc ostendit Augustinus, epistola xxxiii. ad Bonifacium, ponens exemplum quomodo Agar passa est a Sara, sed propter iniquitatem propriam (Gen. xxi.), sed David a Saule propter cultum Dei (primo Reg. xx.): signanter notat Augustinus illud Psalmo xlii. 1, *Iudica me,*
B *Deus, et discerne causam * meam; Non dicit Discerne penam meam, sed Causam meam. Potest enim esse impiorum similis pena, sed martirum est dissimilis causa: cum ipse Dominus*

3. Wherefore *a.* martyrdom depends i. on the righteousness of the cause for which one suffers,

2. *potestatem:* cod. *ptēm.* 4. ante *tamen*, *autem* in cod. legitur. 6. post *antidotum* cod. *vel añtodū* addit. 23. *xx.:* cod. 10.

20. August. epist. clxxxv. 2 § 9; vol. ii. 646 F, G: Nam et Agar passa est persecutionem a Sara, et illa erat sancta quae faciebat, illa iniqua quae patiebatur. Numquid huic persecutioni, quam passa est Agar, comparandus est sanctus David, quem persecutus est iniquus Saul? Valde utique distat, non quia patiebatur, sed propter iustitiam patiebatur. Et ipse Dominus cum latronibus crucifixus est; sed quos passio iungebat, caussa separabat. Ideo in Psalmo vox illa intelligenda est verorum martyrum, volentium se discernere a martyribus falsis, *Iudica me, Deus,* &c. (as in Wycliffe's extract).

22. *Gen. xxi.* The reference to persecution comes from Gal. iv 29.

cum latronibus est crucifixus; sed quos passio iungebat, causa separabat. [96B

ii. on the righteousness of the sufferer,

Nec est homo proprie martir, licet propter veritatem ewangelicam paciatur seu moriatur, nisi observet consumatam caritatem, libenter sufferendo propter defensionem iusticie et destruccionem iniusticie usque ad mortem. Sic enim sancti martires leti susceperunt martirium, ut Stephanus, Laurencius, Tomas, cum sibi similibus; quorum martirium fuit proporcionaliter gloriosius secundum quod accensi sunt in gradu intensiori caritatis. Nec debet homo per se affectare occidi, sed in defensione virtutis ewangelice, ad Dei placenciam, edificare ecclesiam. Quod si mors minata fuerit, tunc debet homo prudenter et devote Deum consulere; et inspirato sibi quod paciencia sit apcior, debet pacienter et gratanter morti se exponere: a qua inspiracione, quoad fugam vel aggressum, quoad exortacionem et pacienciam, Deus non potest fideli suo deficere, nisi ex peccato priori ipsemet prius sit in causa. Observancia igitur caritatis in persecuto est summe necessaria, ne paciens irritetur, ne propter zelum vindicte persequatur aut propter tumorem superbie, sed pure propter defensionem iusticie.

iii. on the unrighteousness of the persecutor.

Tercio requiritur ad martirium * (sicut dictum est superius C xxi. capitulo, ad conquestum) iniusticia prosequentis. Nam licet homo propter ferventem laborem in ewangelio moriatur vel a lapide casualiter occidatur, non tamen proprie exinde est martir, sed observando karitatem multipliciter mereatur. Et per idem Ysaac occisus a patre merente, in occisione ex implecione precepti Domini, quod fieri potuit (ut patet Gen. xxii. 2), non foret martir, quia non fuisset paciencie correspondens persecucio iniusta. Et ideo notat Augustinus, ubi supra, quomodo Veritas dicit illos beatos qui persecucionem paciuntur, et Psalm. cxviii. 86, dicitur, *Iniqui persecuti sunt me.* Non enim est defensio iusticie, ubi non est invasio contra

6. *destruccionem* (pro *distruccionem*) 2da manu correctum.

22. V. supra, f. 48 D.
30. August., l. c., col. 646 E–G.

96C] iusticiam; nec refert quoad causam, sive homo sit martir propter iusticiam (ut Abel, Gen. iv. 4–8), sive pro lege (ut Machabei, 2 Mach. vii.), sive pro salvacione populi (ut Christus, Math. xxvii.), sive pro fide Christi (ut Stephanus, Act. vii.), sive pro Christo (ut innocentes, Math. ii. 16), sive pro libertate ecclesie (ut sanctus Thomas), sive pro argucione vicii (ut Baptista), sive pro assercione veritatis (ut Ysaias, Ieremias, et ceteri sancti prophete persecuti usque ad mortem, ut testatur Veritas, Math. xxiii. 34, 35). Utrobique enim fuit lex Christi, que est veritas, caritas, atque iusticia, causa propter quam omnes isti mortui sunt; lex enim ewangelica est eterna veritas docens universaliter bonum facere et malum fugere, et habet quotlibet particulas racione distinctas: ideo satis ample adest nobis causa martirii.

D Nota tamen, secundum * distincciones famosas doctorum, quod duplex est genus martirii, scilicet voluntate et actu, ut in Stephano; voluntate solum, ut in Iohanne; actu solum, ut in inocentibus: et quantum ad martirium attinet, iste tres maneries se habent in ordine bonitatis ut istorum sanctorum in natali Domini se secuntur. Ille enim natus est cuius tota vita fuit martirium. Videtur tamen domino Ardmachano, octavo libro de Conclusionibus Armenorum, xxxvii. capitulo, quod catholice dici possit innocentes circumcisos fuisse martires, et alios infra octo dies nocentes ex originali peccato fuisse dampnatos (quia Gen. xvii. 14 dicit Deus, *Masculus cuius prepucii caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo; quia pactum meum irritum fecit*); illos quoque innocentes quorum festa solempnisat, eciam non plus meruisse quam infantes baptisatos naturaliter morientes, cum passio invita non sit meritoria; a voluntate quidem procedit omne opus meritorium: quod si Deus coagit cum illis antequam anima a corpore separetur, baptizans eos Flamine et causam

b. Martyrdom may consist in will and deed, or in will or deed alone; but the last-named kind can hardly be established in the case of the unregenerate, or indeed with respect to any unwilling victims, except they have been baptized secretly by the divine spirit.

3. *Machabei, 2 Mach. vii.*: cod. *Machabeorum* 2° *M*th 7°.

2. *Abel:* cf. Matth. xxiii. 35.

20. *In natali Domini.* The three festivals next following that of the nativity in the church kalendar.

22. Richard fitzRalph, Summ. in Quaestionibus Armenorum, viii. 37 f. lxiv. B, C [Paris 1511].

faciens eis martirii, et per consequens se ipsum diligere, tunc [96D aliter est dicendum. Consimile quidem videtur michi, cum Deus creature sue non potest deficere nisi ipsamet sit in causa, quod omnes illi, per quos non stetit nisi per parentes eorum quominus fuerant circumcisi, propter causam tam piam a Deo fuerint illustrati. Hoc autem sancti elliciunt ex * Scriptura, 97A quod omnes predestinati, caritative pacientes propter iusticiam sive contumelias sive bonorum subtracciones vel quascunque alias penas, dici martires possunt; cum Veritas, Math. xx. 23, testatur ewangelistam, qui non est occisus, bibiturum calicem sue passionis.

But *c.* martyrdom can never arise from the defence of temporal goods in themselves, since these are indifferently righteous and unrighteous *per se*, while martyrdom must depend upon actual righteousness.

Hoc tamen audenter assero, quod nemo ex defensione temporalium erit martir: *ex* enim signat per se causam originalem, quam in martirio oportet esse iusticiam; divicie autem nunc iuste et nunc iniuste adiacent (ex predictis sex primis capitulis); ideo ex hoc presumens subire martirium, malam causam capit pre manibus, et patet quod per se causa martirii est iusticia defendenda et iniusticia destruenda. Quod si temporalium occupacio vel eorum spoliacio sit iniusta, tunc potest, racione correpcionis fraterne, esse causa martirii: Christus enim martirisatus est propter iniusticiam sacerdotum irreligiosorum, quam patenter redarguit et iuste destruendam predixit, ut patet, Math. xxiii. 38, *Ecce, relinquetur vobis domus vestra deserta*, et Ioh. xi. 48, *Si dimittimus eum sic, multi credent in eum et venient Romani et tolent locum nostrum et gentem:* inde Cayphas prophetavit, *Expedit ut unus homo moriatur pro populo.*

To attack the unrighteous use of temporal possessions may lead to martyrdom;

as may also the defence of the church against her despoilers

Potest eciam esse quod propter correpcionem iniuste spoliatorum ecclesie quis fiat martir, cum aliis paribus requisitis; ut, puta, quod si servando caritatem per se intendat iusticiam, temporalia parvipendens; ut sanctus Thomas * rapinam B suorum temporalium, contumelias personales, et proscripciones sui generis gaudenter sufferrendo, obiit per se propter iusticiam. Unde miror quare nostri clerici dicentes ablaciones temporalium ab eis iniustis esse per se causam martirii,

(so that on their own principles our clergy ought

2. *videtur:* cod. *est.* 12. *audenter:* ita, ex *ardenter* correctum. 21. *iniusticiam:* cod. *iusticiam.* 24. *credent:* cod. *credn̄t.*

now to die in defence of their temporalities):

97B] non exponunt se modo martirio, complectentes temporalia usque ad mortem, que latrones ab eis fugientibus violente auferunt; morerentur enim antequam desererent iusticiam: ideo solum pro dacione illius rei que est vita carnali prestancior subiret prudens martirium, quia aliter indubie commutacio foret ceca. Docet ergo Salvator, Luc. xiv. 26, quod si quis venit ad eum per fidem et non odit genus suum ac temporalia, *adhuc autem et animam suam*, exponendo ipsam pro Christo, qui est iusticia, non potest esse eius discipulus; hoc autem non docet facere pro temporalibus, sed utrobique docet ipsa contempnere et bonum nature preponere; ideo possessionis civilis servacio non est per se causa martirii.

but the renunciation of temporal goods is essential to the following of Christ,

and therefore no keeping of them can be the cause of martyrdom.

Example.

Probatur sic: Ponatur quod Petrus in qualibet caritate, in nullo sibi conscius, cum quantumcunque caro iocali, ad quod habet pro se et suis heredibus carissimum civile dominium, incidat in latrones, et sic necessitatus ex coaccione latronum vel perdere dictum dominium vel occidi; tunc quero utrum Petrus racionabiliter, et de lege Christi, adopcione posita, pocius subiret mortem quam perderet hoc iocale et viveret, ex posicione quod pocius subiret mortem: 'propter 'possessionem civilem debet homo subicere se glorioso C 'martirio, nulla civilis * possessio foret pertinencior quam 'signata, ergo in casu posito exponeret se ad mortem; nam 'ex parte possidentis, ex parte possessi, et ex parte modi 'possidendi, non foret circumstancia plus rectificans hoc genus 'martirii assignanda.' Sed data hac parte videtur quod moriens ex avaricia in defectu regule caritatis (eo quod bonum fortune abiectius preponit bono nature corporis meliori, et per consequens ex inordinata affeccione ad temporalia), deest sibi caritas que inciperet a se ipsa, et per consequens verum martirium. Similiter sufferendo rapinam dati iocalis Petrus crederet, a verisimili, non esse tantum scandalum depredanti; ergo de lege caritatis fraterne que *omnia suffert* (ex dictis xv.

8. *adhuc*: cod. *ad hoc*. 19. Verba a *perderet* usque ad *subiret mortem* in margine addita 2da manu. 20. *viveret*: cod. *vi*[e]. 26. *assignanda*: cod. *asignanda*.

33. V. supra, f. 35 c.

capitulo) debent rapinam equanimiter tollerare; tunc enim [97C non peccaret invasor tam homicidio quam rapina. Et ex alia parte, ipso invadente foret restitucio iocalis verisimilior suo generi succedenti. Et similiter quilibet Christianus tenetur de lege Christi renuncciare civilitati cunctorum que possidet, ut patet inferius; et sic, cum veritas sequitur quod Petrus tenetur in casu posito relinquere dominium iocalis positi, et per consequens de lege Christi non tenetur pro dicto iocali subire martirium. Vivens enim in caritate fraterna haberet centuplum ad idem, eciam in hac vita, ut patet ex dictis septimo capitulo. Civile quidem dominium non superaddit ad meritum, sed pocius diminuit super domino naturali, * ut D patet ex xxii. capitulo.

Conclusions: i. Martyrdom has nothing to do with temporal goods. ii. Combat in defence of them is wrong, because the exposure of life is unlawful except it involve martyrdom. iii. To lay down one's life for another is justifiable according to varying circumstances, but if it be from

Ex istis colligitur quod non pro bonis fortune, sed solum pro bonis gracie fieret. Perdicio vero temporalium est inpertinens illi dampno. Secundo videtur michi quod pro temporalibus nec persona nec populus debet se exponere singulari certamini in bello, eo quod nemo debet se exponere tali periculo nisi in casu quo mortuus foret martir, quia aliter se exponeret dampnacioni perpetue; sed (ex dictis) talis causa non facit martirem; ergo conclusio. Tercio colligitur quod multum differret mori pro aliquo, et illud esse per accidens occasionem vel causam unde sic moriens moriatur. Nam pomum vetitum, serpentis mocio, cum quotlibet eis similibus, erant occasiones et cause remote unde mortuus erat Christus; et tamen non dicimus quod Christus mortuus est pro illis: *pro* enim signat circumstanciam cause finalis, ut hic supponitur, que debet esse equivalens vel complecior quam causa medians ad eandem. Sic enim dicimus quod *homo emit equum sex solidis*, et nec accidencia nec caudam nec aliquam talem partem. Possunt ergo iniuriantes in minimo dare occasionem offendendo contra iusticiam, pro qua potest secundum spiritum consilii meritorie exponere se ad mortem. Sed caveat

3. *invadente* conieci: cod. *inuente.* 4. *generi:* cod. *genere.* 6. *veritas:* cod. *v'is.* 15. *fieret:* cod. *fiet.*

11. V. supra, f. 17 A–D.
13. V. supra, f. 51 D.

97D] ne presumpcio sapiat avariciam, quia indubie exhinc conficitur fetens martir. Miror insuper quare nolunt se exponere martirio pro mundi diviciis, corripiendo magnates Anglie in
98A substancia causarum pro quibus* obiit sanctus Thomas; maior enim pars causarum pro quibus ille sanctus obiit iam exercetur quoad substanciam: sed quia circumstancie puniencium, punitorum, et prelatorum quibus punirentur, reccius variantur, ideo non mirum si clerici, et specialiter avari desides, fluctuent in hac parte. Sed unum puto me scire: si nostri possessionati scirent, cum oportunitatibus quas habent, quod domini Anglie in istis infringerent legem Christi et a correpcione fraterna ingrate desisterent, merentur a dotacionibus suorum temporalium spoliari.

avaricious motives, it makes but a stinking martyr.

XL.

Ut supradicta de excommunicacione videantur lucidius, obiciam multipliciter et dissolvam. Videtur enim primo 'quod 'nemo excommunicare debeat fratrem suum; cum quilibet 'tenetur non deteriorare proximum, omnis excommunicacio 'est deterioracio, ergo quilibet tenetur non excommunicare 'proximum.' Maior patet eo quod de lege caritatis quilibet tenetur diligere proximum, eciam inimicum; sed omnis deterioracio est effectus inimicicie, quem nemo debet appettere sibi fieri; ergo nemo debet deteriorare aliquem. Et hinc dicit Augustinus, LXXXIII. Questionum questione tercia, quod *Nullo sapiente fit homo deterior;* et sic non est possibile quod Deus deterioret aliquam creaturam. Patet ex isto articulo quod minor est neganda, cum provida excommunicacio est medicina; et per consequens nemo debet excommunicare aliquem nisi ad sui melioracionem, in casa quo deberet velle fieri confirmiter cum se ipso.

THE CONDITIONS OF EXCOMMUNICATION (*resumed*).

1. *a.* No one can excommunicate another to his hurt,

since the law of charity is that we should love one another;

but this does not involve the consequence that all excommunication is wrong, since it is to be inflicted not for the injury but for the healing of the sinner.

Ideo quando assumpsi superius excommunicacionem esse
B de*terioracionem, intellexi de prima excommunicacione,

By the act of sinning he puts himself *extra communionem*

2. *nolunt* conieci: cod. *volentes*. 7. *punirentur*: cod. *punirent*. 16. *primo* in marg. additum 2da manu.

24. August. de div. Quaest. lxxxiii. 3; vol. vi. 1 C.

fidelium, and so far to his own hurt,

but not hy any other man's action:

qua quis peccando deponit se extra communionem fidelium, [98B id est, indisponit se ipsum ad participiendum meritis ecclesie, ut est de quolibet mortuo per peccatum. Sic autem nemo debet excommunicare aliquem, cum illam activam excommunicacionem Deus auctorisare non potest; sed passiva excommunicacio, que est pena per se consequens, est iusta, quam inferre est Deo proprium. Est autem alia excommunicacio qua ecclesia denuncciat notorie peccatorem esse positum extra communionem huiusmodi, et interdicit sibi communionem socialem fidelium ac sacramentorum percepcionem, ut pocius peniteat et ne alios inficiat: et de illa famosius loquitur ecclesia. Et istam voco *excommunicacionem* ad cuius rectitudinem, tam ex parte excommunicantis quam excommunicati, oportet ecclesiam diligenter attendere.

his state of excommunication is formally declared by the church

for his own future benefit and for that of the community.

b. As in the opposite case of martyrdom, three conditions are requisite to justify excommunication:

i. that it be inflicted on account of sin,

Unde sicut tres condiciones (ex dictis proximo capitulo) rectificant martirium, scilicet, cause iusticia, martirizati caritativa paciencia, et persequentis iniusticia; sic in excommunicacione requiritur excommunicati iniusticia, obstinati invidia, et ecclesie exequentis iusticia. Primum ex hoc evidet, quod nemo sic excommunicatur nisi materialiter pro peccato. Omne peccatum est iniusticia vel ipsam inferrens. Ad huiusmodi excommunicacionem legitimam requiritur cause iusticia; nec huic obest, sed consonat, quod homo excommunicetur propter honorem Dei, propter utilitatem sui ac populi, cum quotlibet legitimis finalibus causis similibus, ut patet de pena dampnati. Secunda circumstancia patet ex hoc quod ad excommunicantem ecclesiam requiritur triplex fraterna * cor- C repcio (de quo posterius); et nisi correptus manserit obstinatus usque ad quartam penam, que est mors ecclesiastica, quia a fidelium communione proscripcio, non est huiusmodi excommunicacio legalis. Sicut ergo oportet martirem usque ad mortem naturalem observare caritatem fraternam, sic oportet excommunicatum usque ad mortem politicam obser-

ii. that the offender continue obstinate in his wrongdoing,

1. *peccando:* cod. *peccatando*. Cf. supra, p. 105 not. crit. 31. 5. *passiva:* cod. *passive*. 12. *excommunicacionem* conieci: cod. *ecclesiam*. 17. *sic:* cod. *Si*. *excommunicacione:* cod. *exgnica°*. 25. Verba *finalibus causis* usque ad *pena dampnati* in margine inferiori adscripta sunt.

15. V. supra, f. 96 A–C. 28. V. infra, ff. 107 B–108 C.

98C] vare invidiam fraternam. Tercia circumstancia ex hoc patet, quod non est posibile poni extra communionem, si illa non fuerit; licet ergo persona prescita auctoritate ecclesie excommunicat, tamen ecclesiam presupponit.

iii. that the excommunicating body be righteous, *i. e.*, the church, even though he who declares its sentence be wicked.

Et sic videtur quod solum hereticus in effectu excommunicacioni ecclesie subiacet, et talem excommunicacionem, cum sit iusta medicina, mitigatur accipere, cum ex hoc non peioratur sed melioratur, vel saltem sua malicia mitigatur. Sed causam istius excommunicacionis debet horrere et medicinam ad tempus amplecti, exuendo a se peccatum per absolucionem sacramentalem et capiendo humiliter aliam absolucionem iuridicam ab excommunicante, virtute cuius poterit communicare fidelibus et sacramenta percipere. Et licet illa medicina ad tempus sit bona, sanitas tamen consequens est longe melior.

c. Therefore i. only a heretic can be liable to excommunication, which he should take as a medicine for his recovery;

Et racione illius prohibicionis a communicacione fidelium et perceptione sacramentorum, cum non sit sacramentum, ponunt quidam quod layco licet in virtute ecclesie sic excommunicare et absolvere. Verumtamen, quando quis post terciam correpcionem fraternam remanet inobediens, et nedum denuncciari debet excommunicatus (quod a quibusdam D vocatur *excommunicacio* * *minor*), sed sibi debet sacramentorum percepcio et fidelium communicacio interdici (quod vocatur *excommunicacio maior*); tunc racionabiliter ordinat ecclesia quod sacerdos illam solempniter perficiat, extinctis cereis et campanis repulsatis, semper tamen caritative intendendo bonum excommunicati et utilitatem ecclesie.

ii. such a sentence, albeit some hold that it may be uttered even by a layman, is rightly entrusted by the church to the solemn office of the priest:

Sed videtur Parisiensis, libro suo de Sacramentis, innuere excommunicacionem aliam, qua licet excommunicare iustum sine suo demerito, ut interdicendo sibi fratrum communicacionem vel sacramentorum percepcionem, ut ex obediencia

iii. but the doctrine that excommunication may be pronounced against a righteous person as an admonition,

18. *Ponunt quidam.* The question as to whether a layman has the power of excommunication is raised in the canon law (Decret. 1. dist. xcvi. 1, vol. i. 337, ed. Friedberg) and decided in the negative. See also the gloss to Extravag. de Elect., tit. i. 2 'vel personis,' in the Paris edition of 1561.

28. *Parisiensis:* William of Auvergne, bishop of Paris, de Sacramento Ordinis xii. (Guilielmi Alverni Opp. p. 518, Venice, 1591 folio).

can only be defended by peculiar circumstances and distinctions, with which we are not here concerned.

mereatur, ut peccator terreatur, vel ob aliam causam con- [98D similem: sed certus sum quod illa excommunicacio non potest sine causa racionabili exerceri, nec sufficit nuda volicio prelati; nec tenetur homo propter excommunicacionem huiusmodi omittere predicare, vel aliud quod de lege Dei tenetur facere; potest tamen quoad actus neutros meritorie ad tempus desistere et ex obediencia promereri. Si quis autem bene fundaverit istam excommunicandi maneriem, ego consencio; sed nostrum est loqui de excommunicacione ecclesiastica supradicta, relinquendo sex alias, scilicet, excommunicacionem que est mortale peccatum, vel ipsam consequens tamquam penam, excommunicacionem que est malediccionis inprecacio vel effectualis malediccio, excommunicacionem que est iusti sequestracio a communicacione fidelium et percepcione sacramentorum, et demum excommunicacionem qua quis excommunicat iustum tamquam contrarium legi Christi; illa enim solum est nominetenus vel pretense excommunicacio, et satis equivoce, sicut dictum est de dominio.

2. It is not right to excommunicate on account of money, as for tithes or any temporal possession.
a. Excommunication is only to be pronounced in brotherly charity for the good of its object, which is not the case if money be the guiding motive.

Secundo probo quod nemo debet * excommunicare eccle- 99A siastica excommunicacione principaliter propter peccuniam et per consequens nec propter decimas vel bonum aliquod temporale. Probatur sic: Nemo debet excommunicare nisi caritate fraterna ad excommunicati medelam; sed nemo excommunicans principaliter propter peccuniam excommunicat ex huiusmodi caritate; ergo conclusio. Minor probatur per deducens ad inconveniens, dando Petrum qui rite excommunicat principaliter propter peccuniam. Contra: Petrus est in caritate fraterna (ex posito) amans proximum et debitam sibi peccuniam; sed contra legem caritatis est plus amare peccuniam quam proximum, eo quod quilibet debet diligere proximum ut se ipsum; ergo Petrus plus diligit proximum quem excommunicat quam peccuniam quę debetur, et per consequens plus salutem excommunicati quam solucionem

12. *excommunicacionem*: cod. *excommunicacionis*. 13. *excommunicacionem* cod. *excommunicacioni*. 25. ante *excommunicat* in cod. *ex* legitur.

99 A] sui debiti; et per consequens principalius excommunicat pro salute proximi, quoniam plus appreciatur, quam pro peccunia vel lucro quolibet temporali. Examinemus ergo nos ipsos si in excommunicacionibus nostris istum ordinem observamus.

b. A Christian is bound to be most severe in respect of a wrong done to God and most lenient in respect of one to himself:

Item quilibet Christianus, ultor iniurie, debet quoad Dei iniuriam esse ultor severissimus, et quoad propriam iniuriam indultor mitissimus; et per consequens nemo debet excommunicare principaliter propter sibi debitum sed ad Dei iniuriam vindicandum. Argumentum primo patet ex eo quod, sicut Dei dileccio, ita vindicacio divine iniurie est a quolibet preferenda.

i. For the vindication of the former is a first duty,

ii. expressly enjoined by the precept of Christ,

Secundo patet idem ex precepto Salvatoris, Math. xviii. 15, *Si peccaverit in te frater tuus, corripe*, accuendo usque ad
B excommunicacionem, ut exponitur * inferius; sed, vindicacioni proprie innuere, ibidem Petro precipitur quod iniuriam suam usque ad septuagesies sepcies dimittatur, id est, quociescunque frater in ipsum peccaverit. Nam, secundum Augustinum in De Verbis Domini, septuaginta septem resultant ex ductu septennarii in undenarium: septennarius autem significans universitatem, et undenarius significans universalem transgressionem decalogi, significant quod generaliter quandocunque quis offendit proximum in prevaricacione cuius-

6. *severissimus*: cod. *sevissimus*. 9. *primo* in margine additum 2da manu. 19. *septennarius*: cod. *septuagesimus*.

14. V. infra, ff. 107 B–108 C.

18. August. Serm. lxxxiii. de Verb. Evang. (al., Serm. xv. de Verb. Dom.) capp. v., vi. §§ 6, 7: In septuagesimo-septimo numero mysterium est remissionis peccatorum . . . Nam lex in decem praeceptis commendatur . . . Ipse est ille memorabilis decalogus . . . Lex enim denarius, peccatum undenarium. Lex enim per decem, peccatum per undecim. Quare peccatum per undecim? Quia transgressio denarii est, ut eas ad undenarium. In lege autem modus fixus est: transgressio autem peccatum est. Iam ubi transgrederis denarium, ad undenarium venis . . . Quid autem amplius quaeris? Vis nosse omnia peccata contineri numero isto septuagesimo-septimo? Septuplum solet pro toto computari; quoniam septem diebus volvitur tempus, et finito septenario rursus ad caput reditur ut eadem forma volvatur . . . Omnia enim peccata dixit, quando septuagies septies dixit; quia illud undecim duc septies, fiunt septuagies septies: vol. v. 450 B–G. It will not be forgotten that the term to which this interpretation is attached is ἑβδομηκοντάκις ἑπτά, Matth. xviii. 22.

libet mandatorum, debet proximus sibi remittere quoad zelum [99B vindicte proprie vel comodum temporale; sed ad vindicandum Dei iniuriam debet prosequi accutissime.

iii. and confirmed by the example of Moses

Tercio confirmatur idem ex facto Moysi et Christi qui fuerunt duo legiferi duplicis Testamenti. Nam Ex. xxxii. legitur Moysen pro adoracione vituli viginti tria milia hominum occidisse; et tamen Num. xii. legitur quod quando locuta est Maria et Aaron contra Moisen, iratus est Dominus: *Erat*, inquit Scriptura, *Moises vir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra;* et postquam Maria pro detraccione lepra percussa est a Domino, clamavit Moises ad Deum, *Obsecro, sana eam.* Sic et Christus, Math. iv., duplicem diaboli temptacionem humanitatis sue pacienter sustinuit; sed quando tercio ad latriam soli Deitati debitam aspiravit, acute fugavit eum Dominus, *Vade, Sathana:* super quo verbo Crisostomus verba predicta dixit ut nos illius discamus exemplo nostras quidem iniurias magnanimiter sustinere, Dei autem iniurias nec usque ad auditum sufferre; quoniam in propriis iniuriis esse * quemquam pacientem C laudabile est, iniurias autem Dei disimulare nimis inpium est. Et sic Christus Phariseis in causa Dei accutissime restitit in opere et sermone, ut patet Math. xxiii.: iniuriam autem sue humanitatis nedum pacienter sustinuit sed pro inferentibus exoravit; nam Luc. xxiii. 34, scribitur, *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quod faciunt.* Et utinam nos, in quibus pro affeccione temporalium refrigescit caritas, istam leccionem, que est principium fidei et mandatorum observancie, disceremus; quod in causa Dei, remittendo nostras iniurias instar Christi, quem debemus sequi in moribus, diligencius sequeremur: aliter indubie deficimus in primo mandato et primo fidei articulo tamquam a fide devii.

and of Christ himself.

Wherefore this is also the distinct teaching of the canon law,

Unde in Canone XXIII., questione iv., sub auctoritate Am-

26. *affeccione*: cod. *afeccione*. 27. *observancie*: cod. *observancia*.

16. S. Jo. Chrysost. Hom. xiii. 3 [in Matth. iv. 8-10]; vol. vii. 172 A, B, ed. Montfaucon.

32. Decret. II. ca. xxiii. qu. iv. 26; vol. i. 911, ed. Friedberg:—from S. Ambrose, Expos. evang. Luc. vii. 27, Migne xv. 1706 A.

98 C] brosii, pulcre docetur ista conclusio, per hoc quod *Christus discipulos suos increpavit quando voluerunt* super Samaritanos *ignem de celo descendere*, ut patet Luc. ix. 55. Et hinc immediate sequitur alia conclusio Canonis, quod nemo debet excommunicare principaliter in causa propria; nam sub auctoritate Gregorii sic scribit ecclesia, *Inter querelas multiplices Ysidorus, vir clarissimus, a fraternitate tua frustra se esse excommunicatum anathematizatumque conquestus est; quod quam ob rem factum fuerit, dum a clerico tuo, qui presens erat, voluissemus addiscere, quod nulla alia causa nisi quod tibi iniuriaverat factum innotuit: que res nos vehementer afflixit, quia, si ita est, nil te cogitare de celestibus ostendis, sed terrenam* D *te habere conversacionem significas; dum * pro vindicta proprie iniurie (quod sacris regulis prohibetur) malediccionem anathematis invexisti. Unde de cetero omnino esto circumspectus atque sollicitus, et talia cuiquam pro defensione tue iniurie inferre denuo non presumas. Nam si tale aliquid feceris, in te scias postea vindicandum.* Ex istis patet quod nemo debet excommunicare principaliter pro temporalibus, cum non debet, iuxta textum, excommunicare pro sua iniuria, quod est magis. Unde glossa Iohannis: *Episcopus*, inquit, *non potest excommunicare aliquem pro iniuria sibi illata, ut hic, et infra, eadem, questione v. De occidendis; nec potest esse iudex in causa sua, ut* IV., *questione iii.*, quod inteligendum est potissime, nemini licere excommunicare principaliter pro causa propria.

which furthermore ordains that no man may excommunicate another for his own cause or injury;

much less then on account of temporal goods.

2. *increpavit*: cod. *increpat*. 6. *scribit*: cod. *scribitur*. 7. *Ysidorus*: cod. *Ysiod'*. 8. *anathematizatumque*: cod. *anathematizatum qui*. 9. *presens*: cod. *prius*. 10. *addiscere*: cod. *adiscere*. 11. *nos*: cod. *suos*. 12. *ostendis*: cod. *ostendi*.

4. Ibid., can. 27, 'Pro iniuria propria episcopo aliquem excommunicare non licet;' p. 912. The following extract is from S. Gregory, epist. ii. 49, vol. ii. 613 C, D.

21. The gloss of Johannes Teutonicus, printed in the margin of the edition of the Decretum Gratiani published at Paris in 1561, pp. 1372 D–1373 A.

23. *Eadem*: ca. xxiii. qu. v. 8, p. 932, ed. Friedberg.

24. *IV., questione iii.*: ibid., ca. iv. qu. iv. 1, p. 541. Wycliffe's error in the number is accounted for by the fact that the second and third quaestiones are combined under one head in the original text.

c. i. Punishment must be in proportion to the offence, and it is clear that excommunication stands parallel to civil proscription which ranks next to bodily death; it can therefore only be pronounced in consideration of notorious sin,

Item omnis pena iusta debet esse proporcionalis delicto, [99D maxime quoad genus; cuiusmodi non est debitum temporalium, que nos exigimus; ergo pro illis non est excommunicacio principaliter infligenda. Maiori existenti per se nota, minor ex hoc evidet, quod sicut mors corporalis est simpliciter ultimatum corporale supplicium, et post ipsum proscripcio, que est mors civilis; sic mors spiritualis est simpliciter ultimatum supplicium, et excommunicacio, que est spiritualis exulacio, et per consequens mors ecclesie, post ipsum est pena gravissima: respicit enim mortem civilem, sicut bona gracie respiciunt bona naturalia vel fortune. Ex istis patet quod notorium et grave oportet esse peccatum pro quo sit excommunicacio inferenda.

i. e., as is held, for contumacy alone, according to the precept of Christ,

Unde archidiaconus in sexto, de Excepcionibus, capitulo *Pia*, super verbo *contumacie*, * declarat quod maior excom- 100A municacio propter solam contumaciam est ferenda, et fundat hoc lege multiplici: et quantum ad omnes alias leges que videntur dicere hominem debere excommunicari pro crimine adulterii, furti, vel huiusmodi, dicit quod intelligunt ex tali crimine descendente; et huius sentencie dicit fuisse Hugwicium et Inocencium dicentem pro solo crimine non est quis excommunicandus si velit se corrigere. Et concordat cum sentencia Salvatoris, Math. xviii. 15–18, ubi excommunicacio est fundata; ubi patet quod oportet triplicem correpcionem precedere, et quarto, stante contumacia, exhinc ex-

19. Post *dicit*, in cod. *inquit* legitur. 22. *velit:* cod. *vellit.*

14. *Archidiaconus:* Guido de Baysio, archdeacon of Bologna, gloss. in Sext. Decret. lib. ii., tit. xii. de exceptt., cap. i, *Pia:* p. 364, ed. Paris, 1561. Guido's full comment,—the 'Rosarium' which encircled the text of the Corpus Iuris canonici,—on the sixth book, I have been unable to discover. The question whether excommunication could be pronounced for any cause other than contumacy was decided in various ways by the canonists. Wycliffe seems to have the support of the gloss on the Secunda Pars, ca. xi. qu. iii. [8.] *Episcopi*, p. 965. But see the glosses on the later canons of the same quaestio, e.g. 41, *Nemo episcoporum*, p. 978; and on ca. xvii. qu. iv. [23.] *De presbyterum*, p. 1237; and on the Decretals of Gregory IX, lib. v. tit. xl. de verb. signif., cap. xxiii. *Ex parte*, p. 2114.

20. *Hugwicium:* cf. J. F. von Schulte, Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts, i. 156 seqq.; Stuttgart 1875.

100A] communicacionem succedere. Sicut enim nemo sine perseverancia, secundum Gregorium, coronatur; sic nemo sine contumacia condempnatur. Et proporcionaliter ad contumaciam oportet esse dampnacionem: ut si fuerit finalis contumacia, que est peccatum in Spiritum sanctum, tunc est eterna dampnacio adaptanda; et si contumacia post triplicem monicionem hominis legitimam, tunc est excommunicacio inferenda. Et patet cum quanto examine procedendum est antequam ad excommunicacionem huiusmodi procedatur. Unde XI., questione iii., dicit ecclesia, *Nemo episcoporum quemlibet sine certa et manifesta peccati causa a communione privet ecclesiastica:* et racio est, quia omnis iniuste excommunicans, ut sic, excommunicat se ipsum; patet quia, ut sic, peccat mortaliter, diffamans vel scandalisans proximum ex invidia, nunquam debet excommunicare nisi ex caritate fraterna ad medicinam contra peccatum notorium.

the punishment being proportioned to the crime,

and sentence given only after clear proof of the offender's guilt.

Unde XI., questione iii., sub auctoritate Augustini, sic
B dicitur: *Secundum catholicam fidem nec Dei nature * nocere quisquam potest, nec natura Dei iniuste nocere cuiquam nec noceri iniuste patitur quemquam: Qui enim nocet, ut ait apostolus, recipit hoc quod nocuit.* Ex quo tunc dicto patent tres conclusiones notabiles: prima, quod sic Deus non potest peiorari sic, nec potest aliquem peiorare; secunda, quod Deus non potest sinere noceri homini ad sui peioracionem nisi ipsemet originaliter sit in causa, et per consequens quotcunque excommunicaciones non obsunt sed sic prosunt iusto perseveranti in sua iusticia. Non enim aufert excommunicacio ecclesiastica iusticiam vel virtutem, nec infert peccatum, quia tunc esset iniusta; sed separacionem a communione sanctorum ostendit, et communicacionem cum ecclesia vel eius sacramentis medicinaliter interdicit. Unde archidiaconus, in

ii. Besides it is to be noted,

α. that God can neither be wronged nor suffer man to be wronged;

β. that man can only be injured by an excommunication if he be himself primarily in fault; for the excommunication does not deprive him of righteousness and make him sinful, it can but declare his separation for his own benefit,

10. *XI.*: cod. 2[a]. *quemlibet*: cod. *quilibet*. 17. *XI.*: cod. 2[a].
19. *quisquam*: cod. *quidquam*. *iniuste*: cod. *iuste*.

10. Decret. II. ca. xi. qu. iii. 41; vol. i. 655, ed. Friedberg.

17. Ibid., can. 47, pp. 656 seq.: from S. August. de Nat. Boni, xl.; vol. viii. 511 C, D.

20. *Qui enim*, &c.; loosely cited from Col. iii. 25.

31. Rosar. in Decret. II. ca. xxiii. qu. v. [49.], f. 314 C; ed. Venet. 1601.

and only hold good when it is conformable to the laws of Christ:

Rosario, XXIII., questione V., *Remittuntur*, postquam ostenditur [100B quod claves ecclesie solum qui discrete conformantur clavibus Christi ligant vel solvunt, sic inquit, quod *ligacio vel absolucio prelati non est causa quare aliquis ligatur vel solvitur in celo; sed sic dicitur quod frequencius se commitantur, et quia debent se commitari*, ut patet XI., questione iii., *Tunc vera*. Est enim concors doctorum sentencia quod claves errantes non ligant vel solvunt similiter quoad Deum.

γ. that an unrighteous excommunication can only injure the promulgator of it,

Et tercio patet quod iniuste excommunicans, quoad faciem ecclesie, nocet principaliter sibi ipsi; quia abutitur potestate data sibi solum ad edificacionem ecclesie, dum zelo vindicte vel cupiditate temporalium excommunicat fratrem suum. Sicut enim omnis caritas incipit a se ipsa, sic omnis invidia * vel deterioracio hominis incipit a se ipsa. Licet C enim contingit sic fatue excommunicantem esse causam perdicionis excommunicati et multorum, cum quibus communicando eos in via fidei et virtutis instrueret; tamen antequam ista mala eveniant excommunicacio intoxicat et occidit

since he is thus guilty of sacrilege.

clavibus abutentem. Unde XXIV., questione ii., *Non in perpetuum*, dicit archidiaconus quod *qui subditos iniuste excommunicat incurrit sacrilegium, quia sacrilegium est violare sacrum; qui ergo iniuste excommunicat, violat sacrum, quia corpus ecclesie, a quo evellit membrum eius iniuste.*

Still any excommunication is to be feared, even in the case of one against whom it is unrighteously pronounced;

Nec negatur quin quelibet excommunicacio sit timenda, cum iniuste excommunicatus debet diligenter examinare se ipsum iuxta Scripturam sacram ne in aliquo sit conscius sibi ipsi; debet secundo timere de iniuste excommunicantis periculo, et tercio de dampno sanctorum quod ex prohibicione

as we see by the history of bishop Grosseteste.

sue communicancie doctrine eveniet. Et ita timuit dominus Lincoliensis de quo Cestrensis scribit, libro vii., capitulo iii.,

1. *ostenditur:* an *ostenderit* legendum? 28. *sanctorum:* cod. *factum.* 30. *Cestrensis:* cod. *Crestrensis.*

6. Decret. II. ca. xi. qu. v. 62, p. 660.

19. Guid. Rosar. in id., ca. xxiv. qu. iii. [5.], f. 322 C.

24. *Excommunicacio sit timenda;* referring back to Sext. Decret. ii., tit. xii. de exceptionibus, cap. i. 'ut ex hoc magis censura ecclesiastica timeatur;' vol. ii. 1005, ed. Friedberg.

30. Ranulph. Higden. Polychron. vii. 36; vol. viii. 242, ed. H. R.

100C] post multa commendabilia sciencie et virtutis, quomodo *ad curiam pape vocatus, cum ibid i multipliciter molestaretur, appellavit constanter a curia Inocencii quarti ad tribunal Christi. Unde contigit quod Roberto in Anglia obeunte, audita est vox in curia pape, Veni, miser ad iudicium; repertusque est in crastino papa exanimis tamquam cuspide baculi in latere percussus. Hiis de causis, licet perspicacius efulserit* D *Robertus miraculis, transferri tamen et poni in * sanctorum cathalogo nondum est permissus.*

Redeundo itaque ad conclusionem, patet quod innitendo logice archidiaconi nedum concedi debet, nemini licere excommunicare principaliter propter divicias; sed nec excommunicare simpliciter propter decimas: quia iuxta eum solum propter contumaciam debet excommunicari, omnes omissiones decime non sunt contumacia, ergo propter nullas decimas debet excommunicari. Si enim non propter furtum, adulterium, vel homicidium, sed propter inobedienciam exinde contractam, sit excommunicacio (ut doctor asserit) fulminanda; multo magis non propter decimas, sed propter contumaciam ex earum detencione iniusta.

iii. It is therefore unlawful to excommunicate not only for the sake of money but even for tithes *per se*, since the simple omission to pay them does not constitute contumacy;

Quod si intelligit *propter* dicere circumstanciam cause materialis principalis, ut dictum est proximo capitulo de *pro* preposicione, indubie orthodoxe loquitur. Non enim videtur excommunicandum propter decimas, nisi quia iniusta detencio decimarum est per accidens causa quare est excommunicandum. Sed per idem sequeretur quod excommunicandum est propter volicionem Dei eternam, propter caritativam elemosinam, et propter penam iustissimam a Deo inflictam: ut posito quod Petrus pauper parrochianus Pauli rectoris racione

unless we are to use the expression 'for the sake of' in an ambiguous sense, in which case we might be led to absurd conclusions.

4. *contigit:* cod. *contingit.* *obeunte:* cod. *obediente.*
14. *omissiones* addidi e coniectura. 22. *pro preposicione:* cod. *proposicione.*

Luard. It is worthy of notice that Wycliffe's citation, while it differs throughout from the text of the printed edition, agrees nearly word for word with the readings collated by Dr. Luard from two manuscripts of an older date than those which serve as the basis for his text. These two (designated C and D) are preserved at Magdalen College, Oxford (cod. clxxxi.), and S. John's College, Cambridge (cod. A. xii.). See Babington's introduction to the first volume of Higden, pp. l., li.

11. V. supra, p. 306. 22. V. supra, f. 97 D.

decime debeat sibi x, et quod occurrente paupere det sibi [100D totum victum suum, et prosequatur Paulus contra ipsum exinde insufficientem, exigendo decimas per excommunicacionem; et patet, iuxta logicam a logica archidiaconi variatam, quod Petrus excommunicatur propter implecionem voluntatis divine et elemosinam iuste factam; ymmo cum pena unius peccati potest esse causa contumacie, pro qua quis iuste excommunicari debeat, sequitur de possibili quod quis debet iuste excommunicari propter * iustam penam, 101A propter volicionem Dei eternam, et quotlibet iusticias; quod non consonat, cum *propter* signat substanciam: licet enim in genere cause finalis debeat excommunicari pro honore divino, pro utilitate ecclesie, et persone excommunicate; non tamen materialiter pro illa.

3. With respect to the question whether tithes are rightly payable to a wicked clergyman,

a. the cardinal of Ostia decides in the negative,

granted the wickedness of the clergyman to be notorious;

Sed dubitatur si parochianus tenetur decimare preposito quem novit abuti habitualiter bonis Dei. In illa materia nolo ego ex causa quidquam asserere, sed dicam sentenciam Hostiensis in Summa super tercio Decretalium de Decimis, Primiciis, et Oblacionibus, *Et quare*, ubi patet, sic, inquit, quod si clericus non fecerit servicium ut deberet, vel notorius fornicator sit, laicus non tenetur ei dare decimam. Argumentum supra, de Cohabitacione Clericorum et Mulierum, et capitulo *Tua* et capitulo ultimo: sed tunc laicus tenetur dare decimam proximo superiori, et superior in utilitatem ecclesie, cui dari debeat decimam, ipsam debet convertere; et sequitur Hostiensis causa huius opinionis: dico, inquit, de clericis secularibus quod sibi caveant: nam, quamvis licite exigant decimas que eis licite solvantur, tamen si in malos usus convertant, licite receptis illicite abutuntur.

1. *X:* cod. *decem* (cf. infra, p. 312, ll. 4, 5). 11. *propter:* cod. *propria*.

18. Henr. de Segusio, card. Host., in iii. Decr. lib. comment., [tit. xxx.] cap. xxvi. 17, fol. 103; Venice, 1581, folio. The initial *Et quare* does not appear either in the Decretal or in the commentary.

22. *Supra:* [tit. ii.] cap. vii. fol. 6. 'Capitulo *Tua*' refers to the following chapter of the same title and 'capitulo ultimo' to chapter x. They concern the definition of the word *notorius*.

23. *Sed tunc;* returning to the argument of Henry de Segusio first cited, l. c., fol. 103 b.

101A] Potest autem ista sentencia doctoris tripliciter confirmari: primo, sicut per se causa quare solvende oblaciones sunt, vel decime, cuicunque preposito, est ut exinde Deus in caritate colatur et ecclesie debite serviatur; sed ista causa tollitur presidente tali preposito; ergo medium est racionabiliter auferendum. Quandocunque enim per se finis tollitur
B tollenda sunt media ad hunc finem; aliter * enim forent media per se frustra, quod perficere non est licitum Christiano. Maior patet ex hoc quod generaliter gracia huius donantur quecunque habet ecclesia; non enim potest Deus nisi gracia huius donare quidquam ecclesie. Minor autem ex hoc evidet, quod ex habundancia bonorum tales prepositi in suis lasciviis nutriuntur, bona pauperum in abusus illicitos consumuntur, et subditi a spirituali ministerio excluduntur.

and this position may be supported by three arguments: i. tithes and offerings are granted as a means to an end, *viz.*, the service of God and the ministry of the church; and if the end be taken away, the means falls with it.

Item omnis talis prepositus, pro tempore quo sic induratur peccato, iniuste occupat quidquid habet, et per consequens caret iusticia ad recipiendum decimas vel oblaciones a subditis; ergo subditi non debent scienter tali donare decimas ecclesie vel proventus. Probatur consequencia ex hoc quod nemo debet scienter auctorisare iniustum; sed iniustum foret talem prepositum recipere bona ecclesie, eo quod omnis iniustus (ut patet in principio huius operis) iniuste habet quidquid habet; ergo parochianus in istis instructus non debet huiusmodi preposito talia temporalia ministrare: ministerium quidem huiusmodi principiaret recepcionem iniustam. Cum ergo scitur quod Deus non potest donare quidquam homini dum sic indisponitur, videtur quod non liceret homini, qui debet omnia opera sua exemplare in Deo, donare aliquid huiusmodi notorio peccatori. Confirmatur ex hoc quod prepositus debet esse post tantam induracionem *sicut ethnicus et publicanus* (ex doctrina Christi, Math. xviii. 17); sed talibus non licet communicando contribuere; ergo nec sic notorie excommunicatis.

ii. since a wicked clergyman only holds what he has unrighteously, he can have no right to tithes; to grant him them would be but to aid him in his wickedness; the parishioner therefore is bound in such a case to withhold his offerings, and treat the clergyman as *an heathen man and a publican*:

C Item omnis homo tenetur non iniuriari proximo; * sed

iii. Since we are bound not to

2. *primo:* cod. *posito.*

22. V. supra, f. 1 c, &c.

wrong our neighbours, and since all oblations and tithes are the due of the poor, it follows that to them and not to the wicked clergy should tithes be paid;

omnes huiusmodi oblaciones vel decime sunt bona pauperum, [101c et non huiusmodi pseudorectorum; ergo subditi tenentur bona huiusmodi dare pauperibus et non illis. Nam si debeo Petro x et ipso presente subtraho ab ipso, dans suo capitali inimico, cui ista x non sunt debita, quomodo non iniurior dicto Petro? Patet autem maior argumenti ex fide qua quilibet tenetur esse iustus declinando a malo iniusticie, et minor patet ex secunda veritate qua docetur quod iustorum pauperum sunt omnia. Posito ergo quod Petrus dives dominativus habeat me vel alium prepositum, et cognoscens proximum suum in caritate in summa indigencia positum, det sibi illud quod daret iusto preposito, videtur quod non facit illi preposito iniuriam, eo quod sibi, racione peccati, non debentur he decime, et alteri egeno, cum solvit sibi debitum, facit complementum iusticie; ergo facit undique sicut debet, et per consequens faciendo, cum paribus, istis oppositum faceret aliter quam deberet.

even as the saints distributed to the poor the goods of heathen princes.

Ex istis racionibus videbatur sanctus Thomas apostolus motus qui thesaurum infinitum regis Gundofori, cum ductus fuit in Yndiam, non in fabricam temporalis pallacii sed in relevamen pauperum, quos novit dominari hiis bonis, in absencia regis distribuit: sic et beatus Laurencius, petendo a Decio inducias triduanas, pauperibus dedit bona ecclesie. Licet autem (ex supradictis xxviii. capitulo) temporalia sunt danda iuxta * informacionem Christi discolis et tirrannis, hoc D tamen non per viam donacionis sed per viam ministerii ad faciendum bonum opus de genere. Sed, sicut ibi dictum est, si subditus crederet verisimiliter se sufficere per subtraccionem temporalium dominantem a tyrannide sua extrahere, ac in

9. *dominativus*: cod. *dominaturus*. 14. *he*: cod. *hec*. 24. *xxviii.*: cod. 18.

8. *Secunda veritate;* supra, f. 15 D, &c.

18. *Thomas*. This story will be found in the Greek Acta Thomae, xvii.–xx., pp. 30–33, ed. J. C. Thilo; Leipzig, 1823.

22. *Laurencius;* v. Ado, Martyrolog. iv. Id. Aug.; Migne cxxiii., 323 B, C.

24. V. supra, ff. 65 C–66 B.

28. *Si subditus*, &c.: v. supra, p. 201, ll. 31–33.

101D] alios pios usus subtracta sine perturbacione convertere, hoc deberet: ad quod discuciendum requiritur spiritus specialis consilii.

Nec moveat quod 'factum personale non debet vergere 'ad dampnum ecclesie;' nam licet non debeat, tamen hoc nimis communiter evenit in effectu. Sed vellem quod allegantes hoc verbum attenderent primo quod ecclesia ad quam debemus primo attendere sit universitas fidelium; et quod secundo attenderent hanc ecclesiam de tanto meliorari de quanto in ipsa virtutes creverint et vicia subtrahantur; et tunc viderent tercio quod non ad dampnum sed ad lucrum ecclesie redunderet, quod temporalia in casu subtraherentur a nobis discolis et darentur alteri parti ecclesie illis digne, sicut non vergit ad dampnum persone quod una pars eius onusta pannis sit exonerata, parte alia frigida illis tecta. Nec moveat quod, 'succedente alio curato bono, subditi ex mala 'consuetudine subtrahendi non solverent sibi debitum deci-'marum;' quia prudens decimacio vel ministracio decimarum pro tempore viciosi rectoris disponeret virtuosos subditos ad fideli servo succedente debite decimandum. Non enim debet dimitti legittimum et committi illegitimum propter
102A * spem boni aut timorem mali quod inde ingrueret. Et, si non fallor, nos curati habemus ampliorem materiam conquerendi de viciis quam de subtraccione temporalium subditorum: raro quidem vel nunquam visus est prepositus in officio suo deficere propter defectum vite necessariorum, sed pocius propter habundanciam temporalium, propter inerciam prelatorum, et propter viciosam repugnanciam subditorum. Nec oportet, iuxta sentenciam Hostiensis, 'quod pro quacunque 'decima recurratur ad episcopum vel papam, posito quod 'ipsa verisimiliter virtuose dispergerent:' sed videtur sufficere per ydoneum intervenientem transmittere, vel habita notoria probabilitate de subtraccione ministracionis debite, illam decimam in nomine capitis ecclesie pauperibus errogare; sicut Thobias primicias et decimas in tercio anno prose-

b. It avails not to object i. 'that personal misdeeds should not involve the church's loss,' since this is in fact their common result; besides α. the church being understood as the body of the faithful, and β. this body being advantaged by growth in virtues and loss of vices, it follows γ. that it is a gain to it for goods to be taken from the froward and given to worthy members of it: nor ii. 'that the custom thus established of refusing tithes may turn to the detriment of a future good curate,' since the parishioners' sound judgement in the one case will make them act rightly in the other: nor iii. 'that the tithes thus withheld from the clergyman should revert to the bishop or the pope for him to distribute,' since the requirements of the case are satisfied by their administration through an agent, or by their gift, in the name of the head of the

2. *deberet:* cod. *debet.*

church, to the poor directly.

Corollary. Tithes are to be withheld from any church or corporation, or any foreign holder of a benefice, provided that it or he fail notoriously in performing the duties of that cure; on the same principle as that which forbids archdeacons to demand procuration in their visitations, except they visit in person.

litis et advenis ministravit, ut dicitur Tobie primo capitulo, 7. [102A

Ex istis dictis doctorum, si sint vera, videtur concludendum consimili racione quod particulari ecclesie, conventuali domui, vel alteri appropriata, aut beneficio, curato vel non curato, cardinali, vel alteri alienigene collato, dum notorie subditis deficiunt in servicio quod eis incumberet, vel aliunde sint notorie publici peccatores ab officio vel religione Christi degenerantes, licet parochianis decimas et oblaciones subtrahere, cum par sit racio huius. Et inde et illud vidi notabiliter tactum in constitucionibus Wallussibus, quintodecimo capi- B
tulo, de archidia*conis, sub hiis verbis: *Cum*, inquit, *non sit porrigendus retribucionis denarius nisi in vinea laborantibus, et operarius mercede sua sit dignus*, † *et sustentacio visitantis; precipimus quod archidiaconi ab ecclesiis quas personaliter non*

13. *nisi* conieci: cod. *nec*. 14. *sit*: cod. *sic*. *et sustentacio visitantis.* E capitulo in annotatione infra laudato plane liquet sententiam ita fere restituendam esse: *Et procuracio aliud non sit nisi sustentacio visitantis.*

11. *Constitucionibus Wallussibus.* The actual constitutions referred to by Wycliffe under this manifestly corrupt form I have not been able to discover. Similar enactments occur repeatedly in the capitules of English synods. See for instance those of the Exeter synod of 1287, cap. xl.: Aeterni largitor praemii laborantibus panem manducare concessit, quem otiosis omnibus interdixit: idemque Dominus omnium solis operariis in vinea sua laborantibus retributionis denarium est largitus . . . Ex his sancti patres provide informati in suis canonibus decreverunt ne quisquam praelatorum, cui visitationis incumbit officium, pro procuratione reciperet, nisi quando personaliter visitaverit, cum procuratio aliud non sit nisi sustentatio visitantis; alioquin duplici infamia, negligentiae scilicet et avaritiae notaretur. Hinc est quod singulis archidiaconis praecipimus ut ab ecclesiis, quando personaliter non visitant, procurationes exigere vel percipere non praesumant . . . In suis visitationibus evectionum numerum in concilio Lateranensi statutum nullo modo excedant; sed in equis, familia, victualibus, et aliis necessariis [se] habeant per omnia moderate: Wilkins, Conc. magn. Brit. ii. 150 sq. Compare too Concil. Oxon. [1222], cap. xxii., vol. i. 588; and the constitutions of cardinal Otho [1237], cap. xx., ibid., p. 654, and of bishop Cantilupe of Worcester [1240], p. 671; which however do not approach so near to Wycliffe's text as the passage cited. The number of horses which an archdeacon might claim for his journeys in visitations ('numerus evectionis' or 'evectionum') was fixed by the Third Lateran Council in 1179 as five or seven 'pro diversitate provinciarum et facultatibus ecclesiarum:' cap. iv. Mansi, Conc. Coll. ampliss. xxii. 219 E–220 A.

102B] *visitant, procuracionem exigere vel recipere non presumant: cum autem visitaverint, eveccionum numerum in concilio Lateranensi statutum, nullo modo excedant, sed tam in equis et familia, in victualibus et aliis necessariis, ita se habeant moderate quod summa, iuxta constitucionis tenorem archidiaconumque contingentem, ipsorum procuracionem non excedit.* Quotlibet leges humane ex legibus eternis elaborate que idem senteneiant. Quis enim conveniens cum operario corporali cum denario diurno, et cernens notorie desidentem a labore convento, nonne racionabiliter subtraherit ab ipso denarium? quanto magis in ministerio spirituali, ubi causa Dei agitur et infinitum uberior profectus deponitur? Numquid est racionabile sive legittimum quod pro nichilo habeamus temporale stipendium?

Sed in omnibus istis est triplex fucus sophisticus: primo quod 'non est laicorum defectus sacerdotum discernere.' Et patet ex dicendis tractatu —, capitulo quinto usque ad duodecimum, quod secularium est facta clericorum degenerancium in defectu prepositi spiritualis discutere. Oportet enim laicos, quibus alimentum spirituale et ministerium corporale summe necessarium subtrahitur, cum causa sua agitur, ex defectu conqueri; cum navigantes absenciam naute qui C * naulum receperat, racionabiliter reprehendunt.

c. It is sophistical to combat our view by arguing i. 'that it is incompetent for the laity to examine the failings of priests,' whereas it is plainly in their right to complain of the withdrawal of their spiritual support and bodily ministry:

Secundus fucus est quod 'curati in universalioribus negociis ecclesie utilioribus occupantur.' Hic oportet videre si occupacio et temporalium consumpcio sit consona legi Christi. Ad hoc enim actus et vitas apostolorum legimus post ewangelium Christi, ut videamus si nos curati faciamus eis conformiter: si autem negociis universalibus in toto intendimus, sorciamur nomen correspondens officio; et non usurpemus nomen spiritualis curati, ius ecclesie, subtrahendo temporalia et ministerium quod sibi incumberet, sed vivamus stipendiis ecclesie quam curamus. Non enim bene curat

ii. 'that the non-resident clergy are occupied in greater businesses, more useful to the church,' whereas we are bound to act in conformity with Christ's law, and if we employ ourselves in those larger businesses we had best adopt a name agreeable to our occupation, or else attend to our own cures;

2. *concilio:* cod. *consilio.* 9. *desidentem:* cod. *deside[t].*

17. *Tractatu —.* The reference is to the second book De civili Dominio, infra, ff. 165 D–204 C.

for no advantage to the church universal can be purchased by the injury of our own church :

negocium universalis ecclesie qui particulari facit iniuriam. [102C Et indubie tunc iniuriamur quando bona ecclesie excessive, ultra necessitatem officii nostri consumimus vel profectum ecclesie particulari debitum occasione nostri episcopis subtrahimus.

iii. 'that a clergyman may obtain dispensation from his superior;' whereas such dispensation can only be given in accordance with the law of Christ, revealed in holy Scripture, beyond which no vicar of Christ has power to prescribe ;

Tercius fucus est 'quod superior, ut episcopus, metropolitanus, vel papa, dispenset cum talibus [officiis.' Sed patet quod non potest cum talibus] dispensare contra legem Christi vel racionem : ideo oportet Scripturam sacram esse speculum et regulam in omni tali dispensacione vel habilitacione ; cum sit per se notum theologo quod nullus Christianus potest habilitare prepositum vel cum aliquo dispensare, nisi Scriptura sacra hoc prius faciat. Ideo oportet ipsam prius consulere, ne propter fastum seculi vel propter consuetudines seculariter introductas deviemus a talibus quos Christus instituit, quia indubie nullus Christi * vicarius habet ad D hoc potenciam ; eo quod non est potestas nisi a Deo, sed Deus non potest dare potenciam ad peccandum, sed quando quis ex potencia sua peccat, tunc abutitur potestate : Deus ergo non potest dispensare cum homine, ut sit curatus specialis ecclesie et non exerceat eius officium; quia, cum omnia predicta sunt nomina officii, Deus tamen contra primum principium dispensaret faciendo idem simul esse et non esse. Ideo quando cessabit omnis exaccio et precludetur palliacio in facie ecclesie contra primam iusticiam, videbitur quam retrograda sit humana auctorisacio in hiis que sunt obvia legi Christi. Licet autem oporteat extorsiones ecclesiasticas in pauperes plebeos ad tempus transcurrere, subtraccio tamen modesta temporalium, ut oblacionum et decimarum, facta concorditer per laycos zelantes pro bono publico, posset plurimum effrenem sacerdotum rabiem mitigare, ut patet inferius capitulo xlii.

and God cannot make dispensation to a man that he hold a cure of a certain church and not do duty therein.

7. Verba uncis inclusa, quippe quae ex homoeoteleuto facile omitti potuissent, supplevi ipse. 13. *ipsam :* cod. *ipsum.* 19. *sua* in margine additum 2da manu. 32. *xlii.:* cod., ut videtur, 12°.

102D] XLI.

Of the Nature of Tithes.

Secundo sic argumentatur: 'Oblaciones et decime debentur clericis pro Christi ministerio subeundo; ergo et media 'aptissima, in casu quo ille subtrahantur, aptanda sunt ad 'illas debite exigendum: huiusmodi sunt excommunicacio'nes; ergo licet excommunicare pro hiis temporalibus: multi 'quidem subditi non darent decimas, nisi excommunicacio 'deterreret; et sic periret divinum dominium ex defectu or'gani ministrandi.'

1. It is objected: 'Tithes being the due of the clergy, they must be enforced by the fittest means, and thus by excommunication.'

Hic primo videndum est, si decime debeantur sacerdotibus Christi sicut debebantur sacerdotibus Veteris Testamenti.
103A Non enim * videtur per locum a simili quod debentur nobis, sicut non oportet nos observare ritus et cerimonias quas Levite et ministri synagoge servaverant; sed sicut oportet nos eis esse spiritualiores, ita videtur quod debemus instar Christi et apostolorum minus ad temporalia anhelare. Et videtur quod non in toto Novo Testamento cavetur expresse quod decime sacerdotibus Christi sunt solvende. Quod autem Phariseus dixit, *Decimas do omnium que possideo* (Luc. xviii. 12), et quod Christus (Math. xxiii. 23) dicit Phariseis quod oportet decimacionem mente, aneti, et cimini non ommittere, dictum est pro sta u et tempore Veteris Testamenti. Unde non legitur Christum vel aliquem eius apostolum decimas exegisse.

As to the obligation of paying tithes, *a.* although it may be argued that the laws of the Jews are not binding on Christians and that the payment of tithes is not enjoined in the New Testament;

Quoad istud videtur michi quod pro tempore gracie decime racionabiliter sint solvende. Nam pro tempore legis nature patriarche ex naturali instincta dederunt Deo decimas, ut creditur Gen. iv. 3, de filiis Adam; Gen. xiv. 20 dicitur de Abraham quod dedit decimas Melchisedech; Gen. xxviii. 22 professus est Iacob quod de omnibus que sibi Deus dederat, offerret decimas. Pro tempore autem legis Mosaice patet ex precepto Domini quod decime sunt solvende, Exod. xxii. 29,

yet it should seem that tithes were given by the patriarchs by a natural instinct as well before as after the promulgation of the Mosaic law.

2. *Secundo.* The first 'objection,' that which opens the preceding chapter, supra, p. 299, relates to the *nature* of excommunication; the present one concerns its *application.*

Levit. xxvii. 30, 32, et Num. xviii. 21–30, limitans Dominus [103A decimas ad Levitas: quotlibet sunt talia dicta Veteris Testamenti, tam legalia quam prophetica, et idem sonancia.

b. The number *ten*, the symbol of universality, is rightly due to the Lord of the universe;

Et dicunt doctores racionem quare pocius decima quam alia aliquota sit solvenda. Denarius enim est numerus universitatis; ideo est * racionabile quod Dominus universitatis B sit illo numero adoratus.

manifested as it is i. in the tenfold composition of the material substance,

In omni quidem substancia materiali creata, secundum Lincolniensem, tractatu suo de Luce, relucet denarius. Forma enim secundum suam racionem analogam, representat universitatem que est prima forma omnium exemplaris; ab illa enim quelibet creata essencia est formosa. Materia vero, cum sit potencia nature ad actum, dualitatem includit, ex quibus ternarius colligitur: unio vero materie cum forma, que distinguitur a duobus prioribus, habet in unitate increata numerum ternarium exemplantem; ex quibus numerus senarius colligitur. Suppositum vero, hec tria principia presupponens, habet quaternarium exemplantem; ex quibus numerus denarius colligitur: et idem reperies, licet simplicius, in qualibet spirituali essencia creata.

ii. the structure of the material

Et hinc extracti sunt novem orbes celorum, scilicet, celum non stellatum, octava spera, et septem spere planetarum, et sub hiis omnibus spera decima sublunaris. Sic eciam, se-

5. *numerus* e corr. 2dae manus: text. *iturg.* 8. *Luce:* cod. *luc̄.*
20. *extracti:* ita in margine correctum 2da manu.

8. Grosseteste, Tract. de Luce, cod. Digb. (bibl. Bodl.) ccxx. f. 107 c: Est igitur in primo corpore in quo virtualiter sunt cetera corpora quaternarius, et ideo radicaliter numerus ceterorum corporum non nltra denarium reperitur. Unitas namque forme et binarius materie, ternarius composicionis et quaternarius compositi, cum adinvicem agregantur, denarium constituunt. Et propter hoc est denarius numerus corporum sperarum mundi, quia spera (*cod.* speram: *I correct from two other manuscripts, Digb. xcviii. f.* 153 *b and civ. f.* 110 c) elementorum, licet dividatur in quatuor, una tamen est participacione nature terrestris corporalis. Ex hiis autem patet quod denarius sit numerus universitatis et perfectus; quia omne totum et perfectum aliquid habet in se sicut formam et unitatem, aliquid sicut materiam et binarium, aliquid sicut composicionem et ternarium, et aliquid sicut compositum et quaternarium: nec potest ultra hec quatuor fieri quinti addicio. I may observe that the text of the manuscript from which I cite is notably superior to that presented by the other two with which I have compared it.

103B] cundum Scripturam sacram, sunt novem ordines angelorum, et sub illis ordo decimus humane nature, quem Salvator, Luc. xv. 8, in sua parabola vocat dragmam decimam. Et sic in natura corporali et spirituali, simplici et aggregata, relucet denarius tamquam numerus universitatis. Unde et omne genus hominum quodam naturali instinctu, cuiuscunque lingwe fuerit, nominat omnem numerum *digitum* nominacione simplici usque ad denarium inclusive, et ab illo primo C limite adaptat nomen * compositum, sive fuerit numerus articulus sive compositus. Dignum ergo est ut ille, cuius sapiencie non est numerus, numero denario exemplari, qui est sapiencia obiectiva quemcunque numerum creatum efficiens, sit numero denario confitendus, cuius universale dominium adoratur. Sic enim secundum Aristotelem, primo de Celo, capitulo iv., *tamquam a nature legibus accipientes, numero ternario utimur ad deorum sanctificaciones.*

and of the spiritual universe; and even iii. in the instinctive arrangement of the digits.

Unde licet decimacio Veteris Testamenti fuit moralis et ideo racione naturali in omnis legis tempore observanda, tamen cum omnia contingebant in figura patribus Veteris Testamenti, ut dicit apostolus, 1 Cor. x., figurabat illis Christum, qui appropriate est sapiencia et numerus, ut sepe sentenciat Augustinus. Sic enim intelligitur illud Sap. xi. 21, *Omnia in mensura, numero, et pondere disposuisti;* id est, in Trinitate, cuius medium est numerus vel sapiencia Dei Patris, ut exponitur Super Genesim ad litteram. Unde tres dabant maneries decimarum: Levite quidem sacerdotibus decima-

c. Wherefore i. the payment of tithes thus belonging to the moral law, and the law of the Old Testament shewing forth the figure of the New,

6. *lingwe:* cod. *ligwe*. 12. *confitendus:* cod. *confitente*.

4. *Unde et omne genus*, &c. Cf. De Officio pastorali, i. 14, p. 24: In huius signum omnes homines exprimunt omnem numerum usque primum articulum et singulas eius partes nomine simplici. Et expost utuntur nomine composito numero articulo et parte eius secundum congruenciam numeri adaptato. Unde arithmetici dividunt numerum in tres partes, numerum digittum, numerum articulum, et compositum: numerum *digittum* vocant quemlibet citra decem; numerum *articulum* quemcunque qui potest dividi in decem partes equales; et numerum *compositum* vocant quemcunque alium numerum ex numero digitto et articulo integratum.

14. Arist. de Cael. i. 1.

23. August. de Gen. ad Litt. iv. 3, 4 §§ 8, 9, vol. iii. par. i. 163 E–G.

it follows that in the more religious state of Christianity tithes are even more binding upon us than they were upon the fathers.

verunt sicut ipsi receceperunt decimas a populo, ut patet Num. [103C xviii. 26–28; sed tercio anno dabantur decime communicande Levitis, peregrinis, et viduis, ut patet Deut. xiv. 18, 19: et omnes ille figurarunt quod Christus sacerdos, Levites, et peregrinus, fuit de genere suo descensurus et dragmam decimam reparaturus. Ex istis formetur talis racio: In quinque etatibus mundi preeuntibus Messiam, solverunt fideles decimas de omnibus naturaliter innovatis, sed post adventum Messie debent esse * religiosiores, Dei dominium devocius D confitentes; ergo multo magis in tempore gracie debent seculares Christiani decimas tales persolvere: et cum verisimiliter sacerdotes de sorte Domini renunciantes seculo optime disponerent pro illis decimis, sequitur quod illis, ut in Veteri Testamento, sunt decime persolvende.

ii. The gifts which under the law of nature were offered as burnt-offerings, and under the law of Moses were granted to the priestly tribe, are now under the law of grace transferred to the poor, to whom the clergy are bounden to minister;

Sicut ergo tempore legis nature, quando fuit seculum aureum, ex fertilitate terre quolibet fideli temporalibus habundante, comburebantur decime, ut offerencium oracio ac devocio in celum ascenderet instar flamme vel fumi decimarum; sic tempore legis date, quando fuit seculum ferreum, erant decime striccius tribui Levitice reservate, ut ipsi suppleant exemplar populo attendendi per devocionem in Deum, quod prius fecit combustio decimarum: sed tercio tempore legis gracie, quando debet esse seculum argenteum resonans legem Christi, et Christicole renunciarent seculo conversantes in celis, sunt decime lacius dande pauperibus quorum procuracione clerici debent fungi; et hinc tam crebro dicunt doctores quod omnia bona ecclesie sunt bona pauperum. Patet ergo quod hoc tempore sunt decime maxime a laicis debite, cum ex maiori fervore caritatis debent benediccione elemosine habundare. Et hinc, si non fallor, in Novo Testamento non sub nomine decime sed sub nomine renunciacionis totalis, cum omnia debent esse communia, precipimur decimare. Sic enim Zacheus dimidium bonorum promisit dare pauperibus (Luc xix. 8); * sic apostoli audientes a 104A Christo, *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia que habes et*

4. *figurarunt*: cod. *figararunt*. 32. *communia* addidi.

104A] *da pauperibus* (Math. xix. 21), relinquerunt omnia et secuti sunt ipsum. Et sic alii fideles domini seculares, communicantes temporalia sua egenis, ad istum finem de redditibus suis dotaverunt ecclesias.

even as archbishop Peckham teaches.

Unde venerabilis doctor Pechamensis, archiepiscopus Cantuariensis, in libro suo de Perfeccione ewangelica, sexto capitulo, ita scribit: *Cum* (inquit) *omnes possessiones ecclesie sunt vota fidelium, sicut precia peccatorum sunt elemosine divitum, non pro quorumcunque usibus, sed istorum qui ecclesie militant et pauperibus provident, cum nemo habeat ius in illis nisi racione donacionis a suis possessoribus, non habent ex dono sed ex furto et rapina, qui illam pro qua hec data sunt non observant honestatem et pietatem.* Et sequitur: *Sed dicunt quod res ecclesie non sunt res mundi sed Dei, quia Domino consecrate; sed qualiter non sunt mundi que de terra, sicut alie, egrediuntur, similiter inpugnant, materiam superbiendi ministrant, afficiunt possidentes, et plus ceteris excitant lites: sed pro tanto dicuntur res Dei, quia servorum suorum, non malorum hominum vel mundanorum, usibus habent ministrare.* Hec doctor. Unde inter alios abusus nostros videtur michi abusus maxime detestandus, quod nos, qui debemus esse pauperes elemosinarii secularium dominorum, nedum ex elemosinis eorum dominemur in clero, sed plus secularibus dominis, in populo laycali et ad sustinendum fastum nostrum pomposum, in
B manifestam * iniuriam pauperum, abutimur elemosinis plurimum egenorum. Debemus enim humiliter, parce, et penaliter vivere, et de elemosinis que supersunt hilariter pauperibus errogare.

iii. This principle is shown by the facts

Et ex ista radice dicta de decimis fundantur leges quare

5. *Pechamensis:* cod. *Pechm̄.* 8. *sicut:* cod. *sunt.* 10. *ius* addidi. 11. *possessoribus:* cod. *possesoribus.* *non* addidi.

5. John Peckham, archbishop of Canterbury, de Perfectione evangelica in generali, cap. vi.: cod. C. C. C. Oxon. clxxxii. f. 14 c. The second quotation, after 'Et sequitur,' I have not succeeded in verifying.

11. *Possessoribus.* The words which follow in the original, 'nec donacio excedat intencionem donatoris,' Wycliffe has omitted, I have no doubt, in order to avoid a conflict with his own doctrine on this point, supra, f. 84 D.

23. *Dominemur in clero:* cf. 1 Pet. v. 3.

α. that tithes are not due from tithes, since these are required to be entirely devoted to their proper object; β. that they are paid on other sources of income than was the case under the old law; and γ. that they are not chargeable on rents.

clerici de oblacionibus vel decimis non debeant decimare. [104B Debent enim de parcis alimentis et tegumentis contenti omnia habere in communi, et sic esse quasi decime in abstracto. Per idem patet secundo quare tempore nove legis debent decime de milicia, negociacione, et artificio dari pauperibus, licet hoc non sit fundabile ex Veteri Testamento; quia nedum omnes sacerdotes Christi non debent, secundum doctrinam apostoli, secularibus negociis inplicari, sed multi laici sancti, quorum Deus tangit corda, ultra tribum Levitarum Veteris Testamenti: ideo oportet activos ecclesie suis contemplativis in temporalibus copiosius providere. Et patet tercio quare domini seculares non debent de civili reditu decimare, non solum quia eorum tenentes decimant de frugibus, pascuis, silvis, et animalibus domesticis, que vocantur decime prediales (cum dominis secularibus supercrescit novum lucrum reditu, preter lucrum tenencium decimatum, sicut enim racione innovacionis redecimant semel decimata); nec solum quia tales domini cum gleba et mansa dotarunt ecclesias; nec solum quia reditus preter opus nature sunt humanitus adinventi: sed, pensatis * hiis omnibus, limitatum C est in prima fundacione ecclesie, ex quibus et quantis elemosinis temporalibus possit omni tempore preposito et necessariis contemplativis adiacentibus de temporalibus ministrari. Nam de lege nature est quod parrochiani et omnes mercantes, simpliciter viventes, sive artifices, non habentes unde solverent decimas prediales, ministrent rectoribus et contemplativis suis de lucris arcium vel bonorum licite excrescencium, cum ipsi eis in spiritualibus reministrant. Ille autem vocantur generali nomine decime personales.

The foundation of the payment of tithes consists in the continuance of a voluntary grant,

Et patet ex variacione consuetudinis patrie quod in grata donacione continuata decimancium fundatur nobis ministerium spirituale retribuentibus ius ad decimas vendicandum. Unde

1. *decimare* in margine additum 2da manu. 12. *domini* in margine suppletum 2da manu. 17. *semel:* cod *semina.*

29. *Decime personales:* cf. G. Lyndwood, Provinciale, i. 3. p. 21, note d, ed. Oxford 1679 folio.

104C] vane videntur michi contenciones de decimis lignorum veterum, de silva cedua, de mineris, de lucris mercancium, et stipendiis conductorum: possunt enim sacerdotes ab offerentibus decimas istorum vel illis oblatum recipere, et intercidente oblacione vel consuetudine modeste repetere; sed oblaciones ex lucro artis illicite, ut meretricii, usure, ioculacionis, vel alterius consimilis tenentur abnuere, saltem dum offerentes in suis abusibus perseverant.

not in any details about their payment.

Et in ista racione de decimis fundatur responsio qua dicitur nos ieiunare quadraginta diebus, ad solvendum Deo decimas tam carnis quam corporis, instar Christi. Constat quidem D quod decima * trecentorum sexaginta dierum est numerus 36 dierum, quibus infra quadragesimam ieiunamus; et racione quinque vel sex dierum anno communi vel bissextili crescencium, ieiunamus feria quinta precedenti, cum tribus aliis feriis ieiunio consuetis: et sic inperfecte contingimus ad numerum quadraginta dierum quos Christus perfectissime ex integro ieiunavit.

Illustration.

Habito ergo quod decime ex purissimo debito clericis sunt solvende, videndum per quod medium ab iniuste detinentibus fuerint requirende: et videtur michi quod nec vi auferendo, nec in foro contencioso per censuras ecclesiasticas exequendo, cum utrumque istorum sit extorquere vel coacte exigere. Sunt ergo quatuor media citra excommunicacionem ad decimas acquirendum, scilicet, vite sanctitas, predicacionis verbi Dei vivacitas, sacramentorum ac sacramentalium perfecta ministracio, et prudens fraterna correccio. Ista sunt media, non dico exactiva, sed secundum caritatem ewangelicam allectiva, ad temporalia viris ewangelicis ministrandum. Et suppono quod primo loquamur de vite necessariis ad ministerium sacerdotis subductis decimis, modo quo vixerunt apostoli et hodie vivunt fratres; et tunc videtur quod predicta media ad hoc sufficiunt.

2. The best means of securing the payment of tithes are not force or legal process, but personal holiness, activity in preaching, regularity in ministering, and judgement in reproving.

2. *cedua*: cod. *ced'ua*. 4. *vel* in margine additum 2da manu.
6. *meretricii*: cod. *meretrice*. Cf. tract. de Offic. past. xv., p. 26, ed. Lechler.

9. S. Gregory has a like explanation, Hom. in Evang. i. 16, § 5, vol. i. 1494 E–1495 A.

a. The first two qualifications were found sufficient in the primitive church in the face of the greatest opposition of unbelievers: much more must they now suffice when no such opposition exists; their adequacy being shown in fact by the life of the friars.

Nam duo prima suffecerunt in primitiva ecclesia, inter [104D auditores infidelissimos et copiosissime et acutissime legem ewangelicam inpugnantes, ut patet in Actibus Apostolorum et concremento primitive ecclesie; ergo multo magis non deficerent modo fideles et devoti laici, tam * spissim positi, 105A prepositis regnum celorum exhortantibus eciam cum modica sanctitate. Sic enim videmus ad oculum fratres et alios Christum et apostolos imitantes habere satis copiose, sine exaccione huiusmodi excitativa, temporalia ministrata: quanto magis haberent domestici familiarius ministrantes.

Such then was the injunction of Christ, who forbade his disciples the possession of any temporal goods

and yet assured to them the necessaries of life:

Nec difideret de hoc aliquis fidelis prepositus in usu temporalium moderatus: nam Math. x. 9, 10, mandat Veritas, mittens discipulos suos ad praedicandum, ne quid appeterent possidendum, *nec aurum neque argentum, neque peccuniam in zonis vestris; non peram in via, neque duas tunicas, neque calciamenta, neque virgam:* perque octo indubie intelligitur prohiberi omnibus sacerdotibus Christi, sub pena peccati mortalis, quod ipsi afferant sive possideant quidquam temporalium quod retardaret eorum officium, in quantum tales. Unde providens de necessariis vite eorum subdit, Math. x. 10: *Dignus est operarius cibo suo.* Ideo licenciat ac precipit quod sint *edentes et bibentes que aput eos sunt*, ut dicitur Luc. x. 7. Multo magis ergo possessionati, in pace ecclesie recumbentes, non maledicentes, sed pacem Domini (ut precipitur Math. x. 12) inprecantes, non deficeremus in temporalibus necessariis ad nostrum officium. Nam Luc. xxii. 35, 36, scribitur: *Quando misi vos sine sacculis et calciamentis numquid defuit vobis? Et dixerunt, Nichil.* Cum ergo idem sit Deus qui tunc, eque potens, eque cogitans, et eque benivolus, populusque laicalis devocior quam tunc * fuit; patet ergo quod B eque provideret dignis ministris suis, legem suam servantibus, ut tunc fecit. Revera mundanus discredens huic sentencie foret infideli deterior.

and he who supplied them then will supply us now.

1. *suffecerunt:* cod. *sufficerent.* 14. *possidendum:* cod. *posidendum.* 18. *afferant:* cod. *afferent.* 27. *numquid* in margine additum 2da manu.

16. *Octo.* The 'two coats' are reckoned as separate items in the enumeration.

105B] Et patet quod radix defectus ecclesie stat in sacerdotibus torpentibus a suo officio. *Si videris*, inquit Crisostomus, *arborem ariditate in culmis deficere, noveris defectus originem in radice.*

b. i. Wherefore *a.* if we lack, it is owing to failure in our duty;

Patet secundo quod accusacio quam emuli inponunt fratribus et aliis viris ewangelicis non sit vera, scilicet, quod illi non sufficerent sibi in temporalibus nisi mendaciis, adulacionibus, et aliis duplicitatibus uterentur, nec possessionatis adesset copia temporalium nisi preter legem Christi uterentur censuris humanitus adinventis. Absit, fidelem credere quod lex Christi redderet aliquem sic perplexum vel quod non per se sufficiat in cunctis necessariis ad statum ecclesie. Ideo indubie sive fratres sive seculares duplicitatem sic pallient, sine coaccione vel deficiencia legis Christi hoc faciunt. Tercio videtur quod excommunicative exacciones, preter ewangelium adinvente, originantur ex nobis preter alimenta et quibus tegamur propter curiositatem fastus solicitis; et sic, si quis auderet dicere, exacciones huiusmodi multiplicant ad onus ecclesie predatores. Nam pastores non venientes per viam ostii, qui est Christus, propter sacerdotis officium sunt tamquam *fures et latrones* propter affecciones temporalium et libidinem ad civiliter dominandum; furantur enim bona ecclesie in nocte ignorancie et peccati, predanturque in cursu meridiano aliena sub palio sanctitatis.

β. it is false to charge those who (as the friars and others) subsist without temporal possessions, of obtaining their livelihood by flattery and fraud;

γ. it is owing to the demand for more than the necessaries of life that exactions, enforced by excommunication, have arisen:

they are the booty of thieves and robbers.

C Omnis enim exaccio * temporalium a tumultu indigno preposito per censuras warias ecclesiasticas est violenta predacio cum tumultu: et ista secundum beatum Bernhardum, super Cantica, sermone xxxiii., et secundum abbatem Ioachim, est *incursus demoniumque meridianum*, quo mercenarii tam instanter et publice simplices et pauperes depredantur; et ita, ut elicit ex textu Psalmo xc. 5, 6, inter quatuor plagas ecclesie, scilicet, *timorem nocturnum, sagittam volantem in die, negociumque perambulans in tenebris*, est quarta finalis et

ii. The practice of enforcing temporal exactions is the fourth great plague of the church:

3. *culmis*, ita 2da manu in margine correctum. 10. Verba a *vel quod* usque ad *statum ecclesie* in margine sunt addita 2da manu. 15. *propter:* cod. *preter.* 19. *sunt:* cod. *sed.*

18. *Ostii . . . fures et latrones*, John x. 8, 9.
26. Bern. Serm. in Cant. xxxiii. 4, vol. i. 1392 B, C.

α. in the first age the martyrs contended against unbelievers;

β. in the second the holy doctors defended the faith against heretics;

γ. in the third arose the plague of simony;

and δ. in the fourth the clergy itself breaks out into open violence,

until the coming of Antichrist.

amarissima plaga ecclesie. Primo enim erant pauci martires [105C *timore* infidelitatis nocturne quoad corpus suppressi, sed virtuose superando carnifices, a timore inimici erepti, edificarunt ecclesiam. Secundo, tempore sanctorum doctorum, erat *sagitta* hereticorum patenter *volans in die* fidei illucentis, quas Augustinus, Martinus, Ambrosius, Ieronimus, Gregorius, et ceteri sancti doctores scuto fidei ab ecclesia defenderunt. Tercio, sopitis hiis duabus plagis ab ecclesia, subrepit adintra *negocium perambulans in tenebris*, peccatum (scilicet) simonie, quo negociatores laboriosi ponunt cum cubiculariis summas monstruosas in deposito pro mercandis beneficiis ecclesiasticis, comerciis tenebra sophisticatis sophistice Deo odibilibus palliatis. Sed quarto, nactis huiusmodi beneficiis, faciunt effrenes prepositi *incursus* irreligiosos in subditos et patule in fervore malicie perpetrant omne genus facinoris. * Et iste summus gradus malicie in adventu Antichristi per D temporalia confederantis sibi complices terminatur. Licet autem hec scriptura habeat sensus alios secundum quatuor gradus temptacionum hominis, tamen non obest, sed propter fertilitatem sensus Scripture consonat, quod sit quatuor temptacionibus ecclesia gravidata.

iii. Sin therefore is the cause through which any priest is left without the necessaries of life.

Ex istis omnibus et fide colligitur quod si vite necessaria desint sacerdoti Christi vel cuiquam Christiano, peccatum prius originans est in causa; quia aliter deficeret argumentum Christi, Math. vi. 26, 28, de volucribus celi et liliis, quibus Deus non deficit in nutrimentis et tegumentis, ergo multo magis non deest, nisi in pena peccati, Christicolis. Sic debemus ex fide credere quod nobis legem Christi sine obliquitate servantibus, non est compossibile Deum deesse in bonis maximis; multo magis ergo in bonis minimis, si adiacenciam eorum, quecunque contigerit, cum illis paribus, debemus suspicari nobis plus utile.

c. The sacraments are to be administered,

Quoad sacramentorum ministracionem, patet quod debet esse expers avaricie, non requirendo pro confessionibus con-

2. *suppressi* ex emendatione 2dae manus in margine apposita: textu *suspensi*. 10. *ponunt*: cod. *possunt*. 12. *sophisticatis*: cod. *sophis*. 13. *odibilibus*: cod. *odibilis*. 25. *liliis*: cod. *filiis*.

105D] fitentis denarium, non pro communicacionibus, purificacionibus, vel quibuscunque sacramentis a sacramentalibus; sed gratis, promte, et rite ministrando et recipiendo quod gratis offerunt. Quod si a raro contingentibus unus populus desit sacerdoti in vite necessariis ad ministerium subeundum, opus supererogacionis foret pati penuriam, exhortando et ministrando illi populo, et vivendo stipendiis alterius populi vel
106A labore manuum, * instar apostoli, ut dictum est xxxviii. capitulo, dum ille populus non fuerit desperatus. Et aliter subtrahendum est sacerdotale ministerium, et excuciendo pulverem pedum a sic obstinatis, ad populum alium convertendum, ut docet Veritas, Math. x. 14: que doctrina practizata est a Paulo et Barnaba, Act. xiii. 46, 47, 51; *Quoniam*, inquiunt, *repellitis verbum et indignos vos iudicatis vite eterne, ecce, convertimur ad gentes; sic nobis enim precepit:* et sequitur, *At illi, excusso pulvere pedum in eos, venerunt Yconium.*

Excussio quidem pulveris, cum Christus nichil puerile gessit in doctrina vel opere, significat secundum doctores inmunitatem affeccionis ewangelizancium ad temporalia subditorum; quod non pro temporalibus eorum, que excusserant, ut materia terrestris a caritate segregans, sed auro ignito caritatis Dei et proximi, taliter ministrarent. Secundo significat excussio pulveris avarorum a Christo, et per consequens ventilacionem instabilem ex temptacionum multitudine per tres hostes; seiuncti quidem a petra ecclesie, et in se divisi, ex multiplicitate affeccionum circa temporalia, sunt, iuxta psalmiste sentenciam, Psalmo i. 4, *tamquam pulvis quem proicit ventus a facie terre.* Tercio vero significat talis excussio promtitudinem discipulorum Christi ad affectuose ewangelizandum et solicite calcatis terrestribus ewangelice ministrandum. Pes quidem affeccionem significat, et pulveris contricio eius laborem, sicut excussio terrestrium alienacionem; et hoc est dictum Christi testificans pro die iudicii quod non

not for money, but freely and with a ready will. If the people fail their priest in the means of his support, it is a righteous work of supererogation for him to endure poverty, obtaining a living from others or by the labour of his hands. If the people persist in their misdoing, he is to quit that ministry and shake off the dust of his feet against them, according to Christ's precept; whereby is indicated i. the preacher's freedom from the lust of temporal goods, ii. the scattering of the covetous by God, and iii. the readiness of the disciple of Christ to stamp upon earthly things for the sake of his evangelical ministry.

10. *excuciendo:* cod. *exuendo.* 25. *divisi:* cod. *divise.* 33. *dictum* addidi.

8. V. supra, f. 20 A, B. 21. *Auro ignito:* Rev. iii. 18.
23. *Avarorum:* subaudi *excussionem.*
33. *Testificans:* cf. Matth. x. 15.

stetit per suos discipulos, * sed per obstinatos verbum Dei 106B repellentes, quominus in illo iudicio sunt salvati.

Howbeit this rule against covetousness is now generally disregarded, even as the other precept which forbids the assumption of civil power by Christ's disciples.

Et patet quomodo tam Christi discipulis quam laicis datur doctrina saluberrima ad excuciendum radicem omnium malorum, que est, secundum apostolum, 1 Thim. vi. 19, *cupiditas*. Nunc autem, contra Christi regulam, non pulvis a nobis excutitur, sed sanguis capitis, per gladios et baculos quos portamus, extrahitur; et tamen Math. x. 10 et Luc. ix. 3 precipimur non ferre baculum, in signum abdicacionis potencie civiliter coactive, sed virgam (ut patet Marc. vi. 8, et concordat Augustinus in De Concordancia iii.) in signum potencie ewangelice correptive, ad modum loquendi apostoli, 1 Cor. iv. 21, *In virga veniam ad vos?*

3. With respect to reproving those who are unwilling to support the ministry there are special rules and a general law: *a*. The special rules are educed from the words of S. Paul, i. *Who goeth a warfare any time at his own charges?* which we explain by reference to the necessary support of the church militant.

Ulterius, quoad quartum modum, notandum quod ad propositum est duplex correpcio, scilicet, specialis et generalis. Specialis tangitur 1 Cor. ix. 7, ubi apostolus facit ad hoc propositum triplex efficax argumentum; supponens primo hoc principium per se notum, quod nemo debet in negocio communi militare suis stipendiis, eo quod carente dotacione civili, que tempore defensionis patrie debet communitas de patria, pro qua militat, in vite necessariis subveniri. Ex istis formetur racio sic: Omnes viri ewangelici debent militare pro universali ecclesia et nullum temporalium habere in proprio; ergo debent de bonis ecclesie in ista milicia sustentari: supposito antecedente pronunc, patet quod milicia sacerdotum expugnat demones hereticos et cetera membra dyaboli que ecclesie spiritualiter et per consequens periculosissime * adversantur. C

ii. *Who planteth a vineyard, and eateth not of the fruit thereof? or who feedeth a flock, and eateth not of the milk of the flock?* understood of the church's husbandmen and pastors.

Secundum argumentum apostoli est de agricola et pastore, quibus de lege nature est licitum sustentari de fructu vinee quam colit, et gregis peccorum quem custodit: ergo multo evidencius viris ewangelicis, qui colunt ecclesiam vicia extirpando, terram cordium temperando, et semen veritatis ewangelice seminando, et pascunt gregem dominicum spiri-

7. *sanguis*: cod. *saguis*. 10. *Marc.*, 2da manu e *Math.* correctum. 16. *tangitur*: cod. *can*[2].

10. August. de Consensu Evang., ii. 30, §§ 71-74; vol. iii. par. ii. 63 A, B, 64 D, E.

106C] tualibus alimentis, debet a subditis de vite necessariis provideri.

Confirmatur per illud Deut. xxv. 4, *non alligabis os bovis triturantis*, quod oportet secundum apostolum intelligere predicantibus verbi; eo quod Vetus Testamentum complete figurat Novum, et specialiter quoad ewangelicam sanccionem. Cum ergo non sit alius textus Veteris Testamenti figurativus plus pertinens ewangelice predicanti, videtur quod per bovem debet predicator ewangelicus intelligi. Sicut ergo nulli bovi, sic nec predicatori debent vite necessaria denegari. Ideo subdit apostolus, *Numquid Deo est cura de bobus? an propter nos utique hoc dicit?* quamvis enim Deus habeat generalem providenciam universi, non tamen curat de bobus ad beatitudinem acquirendum, et per consequens superfluum esset in lege tam solempni, cuius est ad beatitudinem servitores legis dirigere principaliter, legem boum intendere. Et ex isto patet quod sensus misticus Scripture per aliam eius partem edoctus est eque autenticus, sicut alius literalis; ymo concedi debet quod textus Deuteronomii iam dictus est eius sensus precipuus, ut docet apostolus.

Again, *Thou shalt not muzzle the ox that treadeth out the corn,* where the ox stands for the preacher of the Gospel,

D Debet ergo predicator ewangelicus, * tamquam bos, iugo suavi Domini (de quo Math. xi. 29, 30) collum submittere: Christus enim signantissime mandat suis discipulis, *Tollite iugum meum super vos.* Secundo debet terram cordium peccatorum, trahendo carucam ewangelii, id est, connexas veritates salutiferas, exarare, et *cogitaciones ex multis cordibus revelare:* sic enim faceret novale, exponendo soli iusticie virtutem anime prius abditam per peccatum, nunc verbis lingwe, tamquam cultro aspere divisivo, et nunc caritativo opere, tamquam vomere leniter ac humiliter frangitivo. Et ad istum sensum exponit beatus Gregorius illud Iob i. 14,

who is required α. to take Christ's yoke upon him, β. to plough the soil of sinners' hearts,

12. *nos*: cod. *vos*. 14. *acquirendum*: cod. *acquirendi*. 29. *divisivo* e corr. 2dae manus in margine apposita: textu *diversivo*.

3. Deut. xxv. 4; quoted through 1 Cor. ix. 9.
26. Luke ii. 35.
31. Greg. Moral. ii. 30, § 49: Quid aliud per figuram boves quam bene operantes, quid aliud asinas quam quosdam simpliciter viventes accipimus? vol. i. 57 C. Cf. lib. i. 16, § 24, p. 25 B.

γ. to water the seed,

Boves arabant et asine pascebantur. Et sic debet tercio semen [106D verbi Dei, ut uberius fructificet, irrigare, ut loquitur apostolus, 1 Cor. iii. 6, *Ego plantavi, Apolos rigavit.* Ideo signanter dicitur Prov. xiv. 4, *Ubi non sunt boves, ibi presepe vacuum est.*

and δ. to separate the grain from the chaff.

Et quarto debet separare grana virtutis a comburendis paleis viciorum; ideo vocatur ab apostolo *bos triturans.*

iii. On the principle that a man should place his money where he may obtain the clearest profit, and no profit can be so great as that of the teaching of the Gospel,

Tercia racio apostoli est ista: Quilibet bonus yconomus vel mercator debet peccuniam pro evidenti, notabili, et necessario lucro exponere; omnis laicus minister temporalium est huiusmodi, respectu doctrine ewangelice; ergo debet temporalia sua pro illa exponere margarita, que quidem est necessaria cuilibet salvando et (ex dictis xiii. capitulo) infinitum melior bonis fortune. Magna ergo foret stulticia propter avaram detencionem temporalium a curatis frustrari a doctrina ewangelica et virtute.

the apostle adds, *If we have sown unto you spiritual things, is it a great thing if we shall reap your carnal things? spiritual things* being those which make for blessedness.

Ideo dicit apostolus, *Si nos vobis* * *spiri-* 107A *tualia seminavimus, non est magnum si nos carnalia vestra metamus*; intelligens indubie per *spiritualia* bona anime que primo et principaliter ad beatitudinem ordinantur, per *carnalia* bona fortune que primo et principaliter pro statu vie ad necessitatem corporis ordinantur. Non enim vocat apostolus *bona spiritualia*, bona fortune corporalia ecclesiasticis dedicata; sed et ista vocat hic et Rom. xv. 27 *carnalia*, sive sint decime sive oblaciones sive quecunque temporalia quibus ecclesiastici corporaliter sustentantur.

Wherefore α. it is an abuse of language to call all temporal things granted to churchmen, 'spiritual things:'

Et sic videtur quod ecclesiastici nostri, phariseice baptisantes terminos locuntur infundabiliter in Scriptura, vocantes 'bona spiritualia' quecunque temporalia ecclesiasticis dedicata: sunt enim res sacre, ut patet inferius x. capitulo, supposita sanctitate sacerdotis.

3. *Apolos*: cod. *Apolo.* 6. *triturans*: cod. *tricurans.*

12. Possibly f. 29 B, C.

28. V. infra, lib. ii. 10: Appropriare autem nobis sacerdotibus Christi temporalia, vocando ipsa 'spiritualia' et sancta ex auctoritate Veteris Testamenti, videtur tam extraneum quam alienum . . . Licet autem doctores dissolvant aliter, tamen hoc est certum, quod non est color appropriandi bona nisi universali approprientur ecclesie gracia sanctitatis et observancie legis Christi: res autem dedicatas ecclesie observanti sanctitatem possumus racionabiliter dicere esse *sacras*: f. 190 A.

107A] Patet secundo quod primo ab apostolo, Act. xx. 35, allegatum, tamquam dictum Domini, quod *beacius est dare quam accipere*, non militat contra profitentes ewangelicam paupertatem. Si enim beatum sit dare, sequitur uod proporcionaliter beacius sit dare prestancius: et ex opposito, si inferioritatis condicio sit recipere, sequitur quod naturam creatam indigere recipere perfeccionem sit maior indigencia quam eandem naturam egere solummodo viliori; ut sicut perfeccius est dare doctrinam ewangelicam quam omnia mundi temporalia propter prestanciam rei date, sic magis inperfectum est egere solum sapiencia vel bonis oportunis; nam maioris boni carencia in egeno est maior egencia. Tercio patet cuilibet fideli m tivum
B sufficiens ex verbis * apostoli ad providendum suo prelato de mediis necessariis ad dictum spirituale ministerium subeundum. Ideo, si non fallor, principaliter defectus est ex parte nostrum desidium qui efficaciter hortaremur, dum ex una parte torpemus, ex alia parte bona ecclesie prodigaliter consumimus, et ex tercia multa nobis indebita extorquendo exigimus. Si enim non deficeremus in fide vel nostri officio, sed crederemus quod Deus non potest suis in quoque deficere nisi ipsimet sint in causa, tunc teneremus nos in limitibus nostri officii.

β. The doctrine that *it is better to give than to receive* does not militate against the profession of evangelical poverty:

γ. S. Paul's words furnish a sufficient motive for furnishing clergymen with the necessaries of life; if they lack them, it is through their own slothfulness in their office.

Secunda est exhortacio generalis, que tangitur Math. xviii. 15–17, de correpcione fraterna, que foret per se sufficiens ad omnem instruccionem vel coaccionem ecclesiastici peragendam. Ideo quilibet Christianus debet istam leccionem cum reverencia annotare. Pro qua primo, quod illa doctrina ligat quemlibet Christianum cui Deus donavit sufficienciam et oportunitatem corrigendi, ut notat sanctus Thomas, secunda secunde, questione xxxiii., ostendens quod cadit sub precepto. Et idem dicit glossa super Distinccione xl. *Et si papa.* Et

b. The general law of reproving is laid down by Christ, *If thy brother shall trespass against thee* (*brother* being understood of all Christians,

16. *desidium*: cod. *desiderium*. corr. 2dae manus in margine apposita. 27. *annotare*: cod. *anotare*. *primo* e *ligat* addidi.

29. Thom. Aquin. Summ. Theol. sec. sec. xxxiii.; vol. iii. 289 seq., ed. Migne.

31. Gloss. in Decret. I. xl. 6, *Si papa*: 'Cum nomine fratris quilibet Christianus dicatur:' p. 203, ed. Paris, 1561.

who are bound to help one another as brethren

fundatur racione caritatis fraterne : omnes enim homines sunt [107B fratres, cum Christus sit frater noster (Hebr. ii. 12), et dominus ac servus suus sunt fratres (1 Thim. vi. 2), et omnes fratres tenentur cum illis paribus se iuvare, cum aliter deficerent a vinculo caritatis.

in mercifulness and meekness),

Secundo notandum quod minister misericordis et mitis Domini (ut patet Math. xii. 7 et xi. 29) debet primo incipere a lenibus, et post resistenciam usque ad quartum gradum paulatim accurere.

i. *Go and tell him his fault between thee and him alone:*

Dicit ergo primo, *Si peccaverit in te frater tuus*, * *vade et* C *corripe eum inter te et ipsum solum.* Dicit ergo *in te* ut per hoc significet quod causa tua in quocunque peccante agitur; non enim est possibile quod aliqua pars ecclesie peccet in aliquem nisi peccet in Deum et quemlibet fratrem suum: ergo ex notabili iniuria qua peccat in te, ex speciali, avaricia, qua est frater tuus, debes ipsum corripere; non laudando verbis adulacionis, non fovendo auxilio instrumenti vel operis, sed corripiendo primo private et leniter, ne scandalisatus perdat verecundiam vel irritatus incidat in obstinanciam. Sic enim filii Israel, ut patet Deut. xx. 10, offerrent primo pacem civitati contrarie antequam expugnarent. Et moveret ad talem correpcionem mandatum precipientis diligenciam in correpcione huiusmodi, quod notatur per hoc quod dicitur, *Vade et corripe eum.* Secundo moveret spes lucri, cum subdit, *Si te audierit* (supple, et merito tuo conversus fuerit), *lucratus es fratrem tuum.* Et hoc indubie valet omnem questum bonorum fortune possibile, instrumentaliter salvare hominem, ut patet ex valore quesiti et perpetuitate resultantis premii. Et sic amor, mandatum, et lucrum moverent ad hoc preceptum perficientum.

if he will hear thee, thou hast gained thy brother.

ii. *But if he will not hear thee, then take with thee one or two more, that in the mouth of two or three witnesses every word may be established*

Quod si illo lenitivo amoris non corripitur, *Adhibe tecum unum vel duos* ydoneos ad hortandum et diligenciam testificandum; cum, Deut. xvii. 6, *In ore duorum vel trium peribit* * *qui interficitur.* Nec refert quantumcunque occultum D fuerit peccatum testibus, dum tamen correptori fuerit notorie reassumptum a tempore prime correpcionis; quia prudenter

2. *ii.*: cod. 20. 7. *lenibus:* cod. *levitis.* 20. *offerrent:* cod. *offerent.*

107D] puplicans peccatum piis pure intendentibus peccatorem corrigere, non diffamat, sed ipse peccator peccatum continuans, ut patet supra octavo capitulo. In istis tamen oportet correptorem primo solicitari de peccato proprio, ut docet Christus, Luc. vi. 41, 42; oportet secundo quod peccatum sit notorium et vehemens, fundatum in actu vel omnissione sensibili, cuiusmodi sunt mechia, furtum, homicidium, cum sibi similibus, et non solum abditum, ut superbia, invidia, et ira. Tercio vero oportet quod sit prudens correpcio, prima hortativa, secunda monitiva, tercia minativa, nunc verbis generalibus, nunc specialibus, ut pertinent corripienti et correpto.

(the rebuker being α. first anxious about his own sin, β. not taking such action except on account of grievous and notorious sin, and γ. proceeding gradually from exhortation to warning and then to threatening).

Quod si hac duplici correpcione, amoris et timoris, correptus non fuerit sed in peccato testibus notorie perseverans, tercio *Dic ecclesie*, id est, cuicunque congregacioni fidelium, ad corrigendum a peccato publico, ut iuvamine primi correptoris, testium, et ecclesie *spiritus salvus fiat.* Et signanter dicit *ecclesie* in communi, ad demonstrandum quod cuicunque ecclesie clericorum, laicorum, vel mixtim, licet quemcunque peccantem corripere, dum tamen recta intencione, prudenti applicacione, et diligenti execucione illud fiat, ut patet posterius de iurisdiccione. Sicut enim quodlibet membrum
108A * humani corporis tenetur iuvare quodlibet ad sanitatem et vitam corporalem, sic quodlibet membrum corporis Christi mistici tenetur stricciori obligacione iuvare, quod hii predicando et scelera populi nuncciando (quod vocatur generalis correpcio), hii orando vel aliter promerendo (ut contemplativi), et hii secundum potenciam coactivam peccatores penis corporalibus astringendo: et omittendo quodcunque pertinens officio sic vocati, peccatur in Deum et proximum, quia taciturnitate vel omissione debiti ex regulis caritatis. Unde Augustinus, xix. de Civitate Dei, capitulo xvi.: *Sicut non est beneficiencie adiuvando efficere ut bonum quod maius est amit-*

iii. *But if he shall neglect to hear them, tell it unto the church* (*i.e.* to any congregation of the faithful, in token of the mutual responsibility of all Christians).

3. *octavo:* cod. 13º. 10. *minativa* e corr. 2dae manus in margine apposita: textu *miserativa.* 15. *a peccato* e corr. 2dae manus in margine apposita: textu *apciori.* 21. *iurisdiccione:* cod. *iurisdicione.*

3. V. supra, f. 19 A, B.
16. 1 Cor. v. 5.
31. August. de Civit. Dei xix. 16; vol. vii. 560 G, 561 A.

tatur, ita non est innocencie parcendo sinere ut in malum gravius [108A *incidatur.*

iv. *But if he neglect to hear the church, let him be unto thee as an heathen man and a publican;*

Quod si frater post terciam correpcionem amoris, timoris, et rigoris manserit induratus, *sit tibi sicut ethnicus et publicanus*, id est, infidelis et temporalibus deditus: *ethna* enim *gentiles* interpretatur, et cum talibus non communicant Iudei (ut patet Ioh. iv. 9, *Non utuntur Iudei Samaritanis*) nec ceteris publicanis (cum Luc. v. 30 queritur, *Quare cum publicanis et peccatoribus manducat magister vester?*). Cum ergo solicitudo correpcionis non debet procedere infinite, patet quod debemus stare in tribus gradibus et forma quam Christus limitat, iuxta illud Amos i. 3, * *Super tribus sceleribus Damasci et super* B *quatuor non convertam eum.* Qui enim resistit correpcioni triplici deformat ymaginem Trinitatis, dum memoriam perdit de resipiscencia peccati commissi, quod unus caritative commemorat; secundo racio cecatur, dum duo testes sylogistice inferunt inconveniens quod sequitur ex peccato; et tercio si, ecclesia super tria posita increpante, resistit obstinaciter contra benivolenciam Spiritus sancti, ideo debet tali, tamquam desperato, fidelium communicacio, sacramentorum percepcio, et temporalium ministracio denegari. Ideo 1 Ioh. v. 16 dicitur, *Est peccatum ad mortem; non pro eo dico ut roget quis:* et 2 Ioh. 10 dicitur, *Si quis venit ad vos et hanc doctrinam non affert, nolite eum recipere in domum nec Ave ei dixeritis*; quicunque enim dixerit ei *Ave* communicabit operibus eius malignis; et Thit. ultimo, *Hereticum hominem post unam et secundam correpcionem devita.*

at which last stage of excommunication the sinner is wholly excluded from the communion of the church,

Isti sunt quatuor gradus excommunicacionis, et sue generacionis quarta est maxima: unde exclusio a corpore Christi mistico per communionem meriti vocatur specialiter *anathema*; alie autem exclusiones a sacramentis sensibilibus vocantur *excommunicaciones* ut patet II., questione iii., *Ad mensam.* Et cum omne anathema sit excommunicacio, patet

8. *v.:* cod. 4°. 10. *procedere:* cod. *precedere.* 29. *quarta* e corr. 2dae manus in margine notata.

26. Tit. iii. 10.

32. Decret. II. ca. xi. qu. xxiv. 1; vol. i. 651, ed. Friedberg.

108B] quod ipsa est communior. Nec credi debet quod omnis quater peccans in eodem peccato peccat in Spiritum sanctum vel irremissibiliter ††, sicut senserant Caymite ; sed quociens-
C cunque quis peccaverit * eodem genere peccati citra finem vite, remitti poterit, licet multa sint peccata hic iniciata que remitti non poterunt. Sed hoc secundum formam ewangelii est tenendum, quod quater peccans notorie aput coripientem ecclesiam, licet interim triplici vice confessus fuerit de peccato, debet quarta vice horreri, tamquam excommunicatus atque hereticus, et omnis Christiani communicacio debet sibi interdici, nisi forte appareant signa in ipso humilis penitencie; tunc enim licet communicare cum eo ad finem ut convertatur. Et ista doctrina Christi sine pluribus legibus sufficeret ad totum regimen ecclesie per censuras. Nec video quomodo, ista doctrina debite practizata, regnarent peccata notoria inter Christicolas. Nunc enim habent notorii peccatores ampliores favores quam virtuosi, et fraterna correpcio nimis dimittitur; ideo peccatum sue ommissionis perturbat ecclesiam.

albeit not necessarily guilty of the sin against the holy Ghost

and still capable of repentance

and ultimate conversion.

XLII.

Sed adhuc pendet difficultas, si licet excommunicare pro decimis: patet autem ex dictis xl. capitulo quod non licet principaliter excommunicare pro decimis; ymmo, supposita significacione preposicionis *pro* xxxix. capitulo limitata, scilicet, quod significet circumstanciam per se cause aut principalis (sicut archidiaconus legitur de preposicione *propter*, ut patet capitulo proximo), nullomodo debet excommunicari pro decimis vel aliquo temporali. Verumtamen quilibet laicus potest incidere in contumaciam et multas iniusticias ex
D iniusta detencione * decimarum, pro quibus excommunicare sit licitum ; cum quelibet iniusticia sit excommunicacionis ecclesie

OF THE CHURCH'S RELATION TO TEMPORAL PROPERTY.

1. With respect to tithes,

a. it is plain from the principles already laid down that their refusal cannot of itself justify excommunication :

3. †† Sequuntur in cod. verba *sic dya*[ter], quae quia intelligere nullo modo potui, hic seponere ausus sum. *sicut senserant :* cod. *sic senserat.* 6. *non* 2da manu in margine additum. 23. *xxxix. :* cod. 30 (2da manu ex 3° correctum).

21. V. supra, f. 99 A–100 D. 23. V. supra, f. 97 D.

26. V. supra, f. 100 D. Here and in the next page (l. 27) the reference to 'capitulo proximo' concerns ch. xl. ; whence we may perhaps suspect that chapters xli. and xlii. formed a single chapter in the original draught of the work.

inductiva, tamen nunquam principaliter aut per se pro decimis. [108D Ex quibus, cum sancto, ecclesie verisimiliter credi potest quod nimis proni sumus ad excedendum limites excommunicative potestatis propter affeccionem inordinatam ad temporalia.

for i. excommunication is only lawful when dictated by love for the offender;

Nam conclusio est demonstrabilis ex Scriptura, quod nemini licet excommunicare aliquem pretextu temporalium, nisi propter precedentem amorem excommunicati, cuius bonum preponderat temporalibus pro quibus excommunicat; quia aliter (iuxta dicta xl. capitulo) infringeret regulam caritatis. Sed si ista conclusio esset universaliter debite observata, non exigerent sic sacerdotes decimas et debita per excommunicativas censuras; ergo sic exigere est minus licitum. Si enim curatus plus diligit excommunicatum suum quam debitum temporale, et sit sibi verisimile quod utrinque foret mente quiecior et amicabilior Deo et homini, remittendo debitum aut ab excommunicato vel alio receptum redonando, videtur quod taliter faceret in effectu; cum signum infallibile dileccionis est exhibicio operis. Nam *ex habundancia cordis os loquitur*, manus et cetera organa operantur.

ii. it must only be directed, according to Christ's rule, against a notorious sinner,

Item, cum debemus, iuxta preceptum Christi iam expositum, observare formam correpcionis duplicis adiacente oportunitate, si frater noster in nos peccaverit, videtur quod debemus secundum istam formam * rectificare iniuriam decimarum; sed propter 109A detencionem temporalium per se non debet quis anathematisari ab ecclesia; ergo non debemus per illud medium decimas extorquere.

but such a case does not necessarily arise from the refusal to pay tithes;

Minor patet eo quod solum pro notorio peccato; sed stat quod decimaturus decimas iuste detineat (ut patet ex proximo capitulo), stat eciam quod curatus iniuste recipiat; ergo non est per se evidens quod date decime sint ab isto subdito isti curato cum istis positis solvende, et per consequens tam periculosa pena ex utraque parte non est in causa tam ambigua infligenda: licet enim homo debet cogi secundum legem Christi, cum solum ad illa que ad legem Christi

9. *xl.*: cod. 48. 14. *utrinque*: cod. *utrique*. 33. Verba *cum solum* et sequentia usque ad *legem Christi* in superiori margine, fortasse a librario ipso, addita sunt.

9. V. supra, f. 99 A. 18. Matth. xii. 34.
21. *Duplicis*: v. supra, p. 333, l. 12. 27. V. supra, f. 101 A–C.

109A] directe per se sapiunt, cuiusmodi non est decimarum solucio vel debiti humani in foro contenciosa repeticio. Ideo videtur (iuxta dicta xl. capitulo), cum iniuria humana agitur, debet esse paciens peccati remissio: patet inferius xiii. capitulo.

Item omnis ecclesiasticus debet habere omnia temporalia in communi; sed pro nullis bonis communibus debet tanta sedulitate contendere, ergo nec pro bonis ecclesie. Supposita maiori pro modo, minor tripliciter ostenditur: primo ex hoc quod satis est ecclesiastico quod fidelis occupet bona ecclesie, cum scit tunc illum cuius sunt bona ipsa ad sui alleviamen debite occupare; si autem infidelis vel iniustus hec occupet, sacerdotis non est ipsa contenciose repetere, ne iniustior fiat et ex avaricia diffametur Christiana religio, ut patet inferius B xiii. capitulo. Similiter ille a quo exigimus * decimas est excommunicatus, non habens unde solveret decimas nisi turpe lucrum, nedum in mortali peccato quesitum, sed per media per se mala, ex nobis ambiguo: cum ergo et nobis et sibi in exaccione decimarum per medium tam periculosum posset malum contingere, quod in condonacione evacuaretur securius, videtur quod pars securior sit tenenda. Sic enim non debemus cum excommunicatis communicare vel decimas de turpi lucro exigere. Similiter sacerdos Christi debet omnem solicitudinem suam in ipsum proicere, ministrando populo in hiis que sunt ad Deum, quod non stat cum tali contencione; ergo debet, tamquam officium vilius, ipsum abnuere: argumentum patet inferius capitulo xiii.

iii. since the churchman should hold all things in common,
a. he must not exact goods from the faithful (for their possession of them is in any case to his advantage), nor from unbelievers (lest he fall into covetousness);
β. if he from whom we require tithes be excommunicate, his earnings being tainted by his sin are dangerous both to him and us, and it is safer not to exact them;
γ. the priest's thoughts should be set on his ministry and not on wrangling about baser things.

In ista enim materia sunt duo fuci sophistici, quorum primus dicit, quod 'sacerdos non potest remittere decimas, 'cum sint bona ecclesie.' Sed iuxta hoc zophisma vulpinum non liceret alicui persone ecclesie alienare vel donare aliquid, cum quidquid habet est bonum ecclesie. Similiter ad hoc colligenda sunt bona ecclesie sacerdoti, ut rite inperciatur

b. Objections:
i. 'the priest has no power to remit tithes, since they are the property of the church;' but
a. on this shewing no priest may make any gift whatsoever, whereas
β. the goods of the church are

4. *paciens*: cod. *pacientis*. 11. *alleviamen*: cod. *aleviam̄*.

3. V. supra, f. 99 A, B. 4. Lib. ii. 13, infra, f. 204 C et seqq.
14. Ibid., f. 206 C, D. 27. Ibid., f. 205 A–C.

given to the priest to the end that they be distributed;

moreover y. if the priest has no right to remit debts, he has no right also to forgive injuries;

it is with a *seared conscience* that we devote the goods of the church to our own luxury, deprive the poor, and seek only the benefit of our own kinsfolk:

pauperibus et ad pacandum rebelles pro temporalibus contendentes, sicut fecit Christus, qui est caput ecclesie (ut patet capitulo —); ergo minister bonorum ecclesie habet auctoritatem a Christo unde hoc posset facere legittime. Similiter quelibet persona ecclesie, quantum ad personam propriam attinet, potest legittime credere iuri suo, quia aliter nemo posset iuxta doctrinam Christi iniuriam fratri remittere; persone ergo legittime volenti * pro amore Christi remittere non fit iniuria, specialiter communicando bona ecclesie quibus sunt debita. Et patet quam cautirizatam conscienciam habemus, bona ecclesie, quorum ministri constituimur, in nobis et nostris apparatibus voluptuosius consumendo, avare in clausuras ad iniuriam pauperum retinendo, cum summa personarum accepcione, affinibus nostris atque complicibus bona ecclesie inequissime parciendo. Ideo vellem quod palparemus racionem quietam, videndo si, subducta intencione corrupta triplici, pure prosequimur pro bonis ecclesie per censuras, ut habeamus unde ad edificacionem ecclesie distribuamus pauperibus. Revera quidquid lingwa sic loquitur, factum negat. Tunc enim non affectaremus sic esse proprietarii contra regulam nostram civiles domini, sed pocius insisteremus bonis communibus atque spiritualibus ad edificacionem ecclesie magis utilibus, sed et parceremus de nostris expensis quibus iniuriamur pauperibus; que omnia cum desunt, et assunt tres abusus predicti, videtur quod pocius prosequimur propter illos.

[109B ... C (folio marks in right margin)

ii. 'the priest is bound to enforce the church's right, and that excommunication is the most proper means of securing this;' whereas if the clergy abuse their grants,

Secunda responsio dicit quod 'sacerdos tenetur prosequi 'pro iure ecclesie; et occupacio, ut sic, est plus meritoria 'quam actus contemplacionis; mediumque acute ac expedite 'exigendi per excommunicacionem * est eo apcius quo resti- D 'tuit sua iura paracius.' Hic dicitur quod si communitas cleri abutitur oblacionibus vel decimis quas capit de laicis,

1. *pacandum*: cod. *paciendum*. 8. *fit*: cod. *fit*. 12. *clausuras*: cod. *clausuris*. 19. *lingwa*: cod. *ligwa*.

2. V. infra, cap. xliii., ff. 116 A, 119 B, C, &c.
10. *Cauterizatam conscienciam*; 1 Tim. iv. 2.
27. Wycliffe returns to this objection, infra, p. 353.

109D] est iustum quod non sic prosequantur vel habeant dicta bona. Unde eo ipso quod quis nimis solicite preter legem Christi pro illis prosequitur, perdit ius ad ipsas repetendum vel possidendum.

they have no right to enforce payment of them:

Unde sanctus Thomas, secunda Secunde, questione lxxxvii., articulo i., dubitat quomodo debentur decime in Novo Testamento, cum per idem omnes eque tenerentur de omnibus decimandis conformiter decimare; cum ergo multe terre Christianismi non solvunt decimas, videtur quod tam ipsi quam sacerdotes qui peterent incidunt in mortale: et respondet, *Dicendum* (inquit) *quod ministri ecclesie maiorem curam debent habere spiritualium bonorum in populo promovendorum quam temporalium colligendorum; et ideo apostolus noluit uti potestate a Deo sibi tradita, ut, scilicet, acciperet stipendia victus ab hiis quibus ewangelium predicavit, ne daretur inpedimentum ewangelio Christi. Nec tamen peccabant hii qui ei non subveniebant: alioquin apostolus eos corrigere non omisisset. Et sic laudabiliter ministri ecclesie decimas ecclesie non requirunt, ubi sine scandalo requiri non possent propter dissuetudinem vel aliquam aliam causam. Nec tamen sunt in statu*
110A *dampnacionis * qui non solvunt in locis illis in quibus ecclesia non petit; nisi forte propter obstinanciam.* Unde in aliquibus regionibus solvunt vicesimam, tricesimam, vel aliam partem aliquotam; in aliis regionibus decime dantur militibus.

besides, as S. Thomas shews, since tithes are not of universal obligation, and since the priests are to hold them as subsidiary to the performance of their spiritual office, they may refuse or remit their payment in order to avoid offence;

Unde iste sanctus nescit fundare ex Novo Testamento quod decime dande sunt clericis, nisi ex illo Math. x. 10, *Dignus est operarius cibo suo,* et racionibus apostoli, 1 Cor. ix. Sed suasum est quod iste non necessitant temporalia dare sacerdoti, nisi de quanto sunt necessaria ad complecionem sui officii, ad quod in casu non oportet dare decimas: sed propter

since moreover there is no express warrant in the New Testament for the obligation of paying tithes, such payment can only be a duty in so far as it is necessary for the priest's performance of his office

19. *dissuetudinem* e corr. 2dae manus in inferiori margine apposita. 28. *necessitant*: cod. *necessitat*.

5. Thom. Aquin. Summ. Theol. sec. sec. qu. lxxxvii. 1. § 5; vol. iii. 660, ed. Migne.
11. Ibid., sub fin., p. 662.
13. 1 Cor. ix. 12.
25. Thom. Aquin., ubi supra, p. 661.
27. Cf. supra, ff. 106 B–107 A.

hoc suasum est quod omnes gentes debent ad profitendum [110A universalitatem divini dominii decimare. Sed non video quomodo absolute necessario tenentur decimas solvere sacerdoti. Sed, ut dictum est, quia in primitiva ecclesia erant clerici victus perfectissimi, et ad procurandum, conservandum, et errogandum prudenter bona pauperum diligentissimi, ideo illis assignabantur dicta officia decimarum. Quod si phariseice subversi fuerint, plus prodigaliter consumentes bona pauperum in se et suis, et minus equaliter distribuentes propter affecciones carnales, quam faceret populus laycalis; iustum esset quod illis ministrentur vite necessaria, ut fiebat apostolis; et laycis vel cuicunque communitati que hoc opus perfeccius perficeret, committeretur procuratorium ad recipiendum, conservandum, et distri*buendum bona pauperum de decimis et B oblacionibus laicorum.

as a trustee of the goods of the poor, from which performance if he depart, he must be left with but the bare necessaries of life, and the tithes themselves must be paid to the laity for the benefit of the poor.

Ex quo videtur, cum clerici possunt perverti occasione elemosinarum, quas in nomine pauperum ecclesie Christi recipiunt, plus voluptuose, plus excessive, et plus sumtuose secundum exigenciam fastus seculi, bona pauperum quam facerent laici consumentes, et sic de conservacione et distribucione minus providi; videtur quod dicta bona iuste ab ipsis auferri poterint, et dari populo qui dicta bona plus provide dispensaret. Cum ergo populus laycalis posset virtuosius bona ecclesie ministrare quam nos clerici de facto facimus, ac universalis ecclesia posset de facto assignare illis illud officium subtractum a clericis; ponitur quod de facto, cum illis paribus, illud fiat. Et patet, cum datus populus, ex posito, virtuosius distribuat quam facit communitas clericorum, et necessario omne opus virtuosius Deus magis approbat, †datum ministerium laycorum et per consequens ipsum est magis iustum, magis legittimum. Cum ergo totum argumentum possibile sit, sequitur quod et conclusio que infert conclusionem xxxvii. capitulo recitatam. Si enim ecclesia sic faceret, in penam habitualis abusus temporalis iustum foret,

2. Wherefore, assuming that the clergy may fail in their duty as almoners for the poor, in such a case it is right that they should be deprived of their possessions; and assuming that the lay-folk may be more competent to execute that trust, it is right that in the supposed case the possessions of the clergy should be handed over to them, as the more virtuous agents, and therefore the more acceptable to God; for if the clergy be in the state supposed

7. *assignabantur:* cod. *asignabantur.* 21. *providi:* cod. *provida.* 25. *assignare:* cod. *asignare.* 29. Verba *Deus magis approbat* bis legere mallem.

1. *Ad profitendum,* &c.: cf. supra, f. 103 A, B. 33. V. supra, f. 88 A.

110B] et de regulis caritatis et correpcionis fraterne, que est lex universalissima, requisitum, quod defectus huiusmodi per quoscunque potentes secundum oculum simplicem emendetur: nec iniuriatur clericis, sed caritative iuvantur, eo quod exis- C tentes in mortali peccato * iniuste faciunt quidquid agunt, ut patet superius primo capitulo.

their loss would be their real gain, since now all they do is unrighteous.

Et adducitur hec triplex racio: prima ex testimonio Scripture, Psalm. xlix. 16, 17, dicentis, *Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras iusticias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? tu vero odisti disciplinam.* Ubi plane patet quod peccator redarguitur ex hoc quod predicat verbum Dei; cum ergo illud sit opus perfectissimum de genere in viante, videtur quod omne reliquum opus factum in mortali obliquat a iusticia, ut et docetur infra xii. capitulo. Confirmatur ex sentencia Lincolniensis, super eodem textu: Nonne, inquit, plus blasfemat qui dicit duo opposita Deo quam qui dicit solum illud quod falsum est? Contradicendo enim in termino impossibilitatis est; ergo plus, ut videtur, qui ore laudant et factis negant, quam qui solum factis negant; ergo iuste dicitur peccatori, *Quare tu enarras iusticias meas?* Verumtamen est qui scit verbum loqui, si eius locucione non credat, scandalizari sed emendari auditores; minus malum est verbum loqui quam silere, quia silendo suffocat verbum quod potest crescere in cordibus auditorum, et sic negat Deum non solum factis sed et ipso silencio. Qui ergo existens peccator narrat verbum, eo ipso peccat; sed adhuc plus peccat silendo, si scit et potest sine scandalo aliorum profectum enarrare. Non vult ergo Dominus ut nullus episcopus peccator enarret, sed vult quod non sit peccator nec sic enarret; ut innuit esse peccatum coniunccionem verbi sui D mundi cum * inmundicia peccati. Exemplum de canali sordente directo ad ortum, per quod aqua munda transfusa

For,
a. it is plain from the Bible that the most perfect acts may be unrighteous, if performed by one in mortal sin;

much more then less excellent acts;

4. *iniuriatur:* cod. *iniuriantur.*

6. V. supra, ff. 1 D–2 A.

14. Lib. ii. 12, infra, ff. 202 B–203 B.

15. This reference I have not been able to verify in the writings of Grosseteste accessible to me. Some close parallels to the following exposition may be found in his sixth Dictum, cod. Bodl. 830 ff. 8 D–9 C.

prodest quibusdam hortensibus (licet non tantum sicut si [110D semita foret munda), et aliis in radice deficientibus, quantum ad fructificacionem attinet, nichil prodest.

thus too we know that mortal sin infects i. the sinner's participation in the body of Christ,

Confirmatur ex hoc quod secundum apostolum, 1 Cor. xi. 27, 29, *Qui manducat et bibit corpus Domini indigne, erit reus corporis Domini, ad iudicium sibi manducans et bibens:* et tamen conficere corpus Christi et ipsum sumere est unum de optimis operibus viatorum quoad genus. Si ergo peccatum comitans inficit illud opus, eque evidenter opus quodlibet minus bonum.

ii. his work of preaching,

Secundo confirmatur per illud apostoli, 1 Cor. ix. 27, *Castigo corpus meum et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis predicaverim, ipse reprobus efficiar.* Si ergo peccatum carnis facit predicacionem reprobam, per idem omne peccatum inficit quantumcunque bonum actum de genere.

and iii. his very prayers:

Tercio confirmatur ex illo Psalmi cviii. 7, *Oracio eius fiat in peccatum;* ubi patet quod oracio peccatoris, in quantum huiusmodi, inficitur ex peccato. Ideo Eccli. xviii. 23 dicitur: *Ante oracionem prepara animam tuam, et noli esse ut homo qui temptat Deum.* Que, rogo, maior Dei temptacio quam publicum Dei inimicum frontose petere quod est indignus accipere? Ideo vere dicit apostolus, 1 Cor. xii. 3, *Nemo potest dicere, Dominus Iesus nisi in Spiritu sancto.* Patet hoc inferius, quomodo non possumus de iure a Deo quidquam salutare petere cum consistimus * in mortali peccato. 111A

5. all that a sinner does is a lie,

since lying is sin,

Item omne mendacium est peccatum, omnis peccator quidquid facerit mentitur, ergo et quidquid fecerit peccat. Suppono maiorem ex dictis sanctorum: omne quidem mendacium sapit duplicitatem quam Veritas increata per se odit, iuxta illud Psalmi v. 7, *Perdes omnes qui loquuntur mendacium;* et illud Sap. i. 5, *Spiritus sanctus discipline effugiet fictum.* Sed et istam conclusionem declarat Lincolniensis, Dicto vi., septemplici racione. Minor vero argumenti patet supponendo

1. *hortensibus:* cod. *horrensibus.* 3. *attinet:* cod. *actīet.* 29. *v.* cod. 4^{i}.

10. *Secundo,* &c. This 'confirmation' would more naturally be included under the main head (above, p. 341, ll. 11 seqq.); but the repetition is excused by the fact that Wycliffe is here not supporting his position by new arguments, but simply by new texts from the Bible.

111A] quod quelibet res dicat se, ymmo quod realius homo dicat, facto quam verbo. Quod ostendit venerabilis Anshelmus, in De Similitudinibus xvi., per hoc quod plus credetur facto medici comedentis herbam quam verbis dicentis ipsam esse mortiferam; ergo factum suum dicit efficacius quam loquela. Quis, inquam, non crederet inimiciciam subdole vulnerantis quam amiciciam verbaliter blandientis? Ex quibus doctor concludit, *Omne* (inquit) *peccatum est mendacium*. Probatur: Ponatur ergo quod Petrus peccator faciat quantumcunque bonum de genere non menciendo, si sit compossibile; contra, mens sua peccato mortali deformata dicit quod est proditor Dei sui, opus suum de genere dicit naturaliter (licet false) quod debite serviatur Deo suo; ergo est falsa duplicitas mentis et operis, et per consequens mendacium. Si enim opus bonum, assistente virtute, in aliquo diceret subiectum suum servire debite Deo suo, ita et assistente peccato; cum hoc facit naturaliter, sicut habitus religiosi est signum religio-

B *sitatis. Cum ideo dicit Anshelmus quod habitus et animus religiosi peccantis gignunt in ipso mendacium, et idem est argumentum de quolibet peccatore; cum imago Dei dicit se esse ad similitudinem Dei factam, et deformacio ex defectu similitudinis contradicit. Et ista est sentencia apostoli, Thit. i. 15, *Coinquinatis autem et infidelibus nichil est mundum:* et probat hoc ex duplicitate mendacii; *Confitentur*, inquit, *se nosse Deum, factis autem negant*. Ex quo patet quod omnis existens in peccato mortali quidquid responderit malefacit, quia contradicit in bonis maximis sibi ipsi. Et ista est redargucio periculosissima, quia innuitur exposicione Augustini Psalmo xxvi. 12, *Mentita est iniquitas sibi;* omnis enim iniquitas dicit subiectum suum esse hominem, et sic ad ymaginem et similitudinem Dei factum, et ex deformacione ymaginis contradicit: ideo dicit Augustinus quod mendacia, si non habeant quid decipiant, sibimet menciuntur.

and lying in act is more real than lying in word,

and thus all sin is a lie;

so that if a sinner does good deeds there exists a contradiction between his real nature and his actions,

and consequently a false duplicity of mind and act,

as S. Paul also teaches:

3. *Similitudinibus:* cod. *Similibus*. 4. *dicentis:* cod. *dicit*.

3. Pseudo-Anselm. de Simil. cxxvii. et seq.; Opp. iii. 162 *b*, ed. Picard, Cologne, 1612.

32. August. Enarr. in Psalm. xxvii. 2. § 22; vol. iv. 128 D.

c. assuming the case of one who moves another in mortal sin to repentance,

Item pono quod Petrus existens in mortali peccato quan- [111B tumcunque faciat bonum opus de genere, et Paulus in gracia, cui revelatum sit Petrum esse in mortali, corripiat eum eo quod serviat Deo inmundo corde, cum tamen solum debeat servire Deo in gracia; et resipiscat Petrus dimittendo opus extrinsecum, attritus de peccato, quousque plenarie conteratur, et post compleat opus suum meritorie in gracia, sicut debet: quo posito, patet quod uterque istorum benefacit et post graciam virtuose; sed cum nemo debet corripi * ewan- C gelice nisi pro peccato, videtur quod Petrus ante contricionem peccat faciendo bonum opus de genere, et per idem quilibet in mortali. Et si argumentatur quod attricio Petri sit viciosa, et per consequens Paulus hortans ad ipsam hortatur proximum ad peccandum, consequitur argumentum. Sed consequencia est neganda: nam idem actus attricionis factus in gracia posset esse contricio, et sic actus meritorius atque virtuosus; et sic Paulus consulit Petro quod faciat opus quod de facto est viciosum, et tamen non consulit ad viciositatem, ut dicit Lincolniensis de peccatore predicante, cui Deus precipit predicare, sed medium viciosum non precipit. Et ista est difficultas logica quam movet Aristoteles, secundo Ethicorum, utrum virtus post vicium generatur ex operibus virtuosis vel viciosis: sed responsio est quod generatur ex operibus viciosis; et sic debet facere data opera sed non illo modo, cum debet esse inmunis a peccato, faciendo idem opus in gracia; et sic actus contricionis pro instanti infusionis gracie fit ut debet, cum prius origine sit quam sit contricio.

it should seem that the latter's works, done before his perfect contrition, are sinful, inasmuch as they are done in sin;

although his attrition may lead to contrition and thus to merit:

while on the other hand his converter's exhortation has the ultimate view of producing virtue, although it leads in the first instance to a sinful act.

3. Applying then these principles,

Ex istis colligitur, cum omnis ecclesiasticus in mortali,

21. Arist. Eth. Nicom. ii. 2.

29. The register, infra, f. 152 c, says 'Tercio excusando legem probat tripliciter quod ecclesia Anglicana posset legittime ac meritorie auferre a clericis et religiosis bona pauperum in casu satis possibili;' of which triple proof there is no trace in the text. The register continues, 'Et stabilit istam conclusionem pro maxima quod Deus non potest donare aliquid creature nisi sub condicione quod serviat sibi in gracia. Secundo probat quod ista convertuntur, creaturam Deum diligere et mandata eius servare. Ex quibus concludit sextuplex correlarium, quorum tercium

111C] distribuendo bona ecclesie quantumcunque bene de genere, male facit; et multi layci habent in tali casu potenciam ad corripiendum eos ac caritative distribuendum bona pauperum, eciam ipsis invitis, pauperibus quibus debent: videtur quod hoc possunt caritative, et per consequens legittime, facere. Patet deduccio ex hoc quod omne opus bonum non repugnat D pro*cedere ex caritate, ut patet infra xii. capitulo: sed constat ex dictis primo capitulo quod distribucio decimarum facta per laicum quibus debet est bonum opus de genere, sicut et actus eius intrinsecus, ergo potest fieri legittime ac meritorie. Absit ergo Christianum ad tantum diffamare legem Anglie, ministros practizantes, et dominos approbantes, ut dicat non esse possibile quod rex auferat a clerico bonum nature vel fortune secundum opus bonum de genere, quomodocunque peccaverit: indubie tunc multe leges Anglie de forisfacturis levandis ex clericis forent per se inique; quod tamen non consequitur de opere peccatoris.

and considering that to deny the right of the king of England to take property from the clergy would imply the illegality of sundry of the laws of the land,

Ex isto videtur quod inminente casu possibili ecclesia Anglicana posset legittime ac meritorie auferre a clericis bona pauperum a domibus religiosis, posito quod consumant ipsa prodigaliter in se et suis, detineant ea pertinaciter ab egenis, et occasione illorum divertantur a religione primaria seculariter dominantes cum laycis. Patet de lege correpcionis fraterne capitulo proximo explanata, et ex dictis hic et dicendis xii. capitulo, sed ad idem hic adiciam racionem: Deus non

we conclude *a.* that in a possible state of things the church of England may righteously deprive the clergy of their temporal possessions, due properly to the poor, supposing they consume them prodigally for their private benefit;

18. *quod* in margine additum 2da manu. 22. *divertantur*: cod. *divertatur*.

est quod nulla lex,' &c. (as below, iii., p. 347). This sixfold corollary is, however, the very set of conclusions of which the two just mentioned in the register as preceding it, really form the first and second members. This difference may perhaps be explained by a considerable omission, due to an homoeoteleuton, in the manuscript; but the previous discrepancy in the register suggests rather the conclusion that the latter, and not the text of the book, is in fault.

7. Lib. ii. 12, infra, f. 202 A.

8. Apparently, ibid., cap. 10, ff. 188 B et seqq.

23. V. supra, ff. 107 B–108 B.

24. Lib. ii. 12, infra, ff. 198 A et seqq.

25. The following divisions, i.–vi., form a digression in which several of the leading principles of the earlier portions of this book are resumed and enforced with fresh proofs.

for i. the condition of God's grant to the church is that it rightly serve God, failing in which condition it lacks the divine title to the grant,

potest quidquam inpertire ecclesie nisi sub condicione quod [111D debite serviat Deo et ecclesie, et per consequens preservando se a peccato faciat vite necessaria bona pauperum, ut ipsa prudenter conservent atque distribuant. Videtur quod deficientes ab illa condicione, de natura rei consequentis deficiunt a titu*lo 112A divine donacionis; et cum nulla creatura potest quidquam dare alteri ut eius dominetur nisi Deus ipsum prius donaverit, patet quod nemo potest quidquam habere ut dominus, nisi sub condicione quod in gracia serviat Deo suo: clerici ergo deficientes ab illo officio iuste privantur dato beneficio. Unde iocacione verborum est, quasi per se notum, rotatum in ore politici quod non datur beneficium nisi propter officium. Et fundatur plane ex verbis apostoli, 2 Tess. iii. 10, *Cum essemus apud vos denuncciabamus vobis quoniam si quis non vult operari nec manducet.* Argumentum patet primo ex hoc quod Deus, ex condicione sue magnificencie, nichil donat homini nisi det se ipsum et per consequens graciam; sed eo ipso quod homo habet sic graciam, servit debite Deo suo; ergo Deus nichil donat homini nisi sub condicione quod debite serviat Deo suo: et constat si pars ecclesie servit sic Deo, tunc servit proficiendo ecclesie. Minor argumenti patet ex eo quod non est possibile hominem esse in dileccione Dei vel gracia nisi mandata eius pro tempore suo servaverit, et per consequens serviat debite Deo suo.

since God's grant involves the antecedent grant of himself;

and ii. the love of God and the keeping of his commandments are convertible terms:

Ista enim convertuntur, creaturam Deum diligere et mandata eius servare. Nam Ioh. xiv. 15 dicit Christus, *Si diligitis me, mandata mea servate;* quasi, De hoc faciendo sequitur quod me diligis. Unde consequitur exponendo quid descriptive sit Deum * diligere, ita subdit: *Qui habet mandata* B *mea et servat ea, ipse est qui diligit me.* Unde quia fingi posset quod in priori auctoritate *si* tenetur exhortative et non condicionaliter, ideo subdit eodem capitulo, *Si quis diligit me*

1. *inpertire:* cod. *parti.* 11. *verborum:* cod. *verbum.* 13. 2: cod. 1ª.

15. The same principle is stated in the De Dominio divino, iii. 2, cod. Vindob. 1339, f. 71 D, and above, cap. vii. f. 16 D.

29. Joh. xiv. 21.

32. Ver. 23.

112B] *sermonem meum servabit; qui non diligit me sermones meos non servat:* ubi patet quod Veritas non argueret ex opposito antecedentis nisi ista et eorum opposita convertantur. Patet ergo quod non est possibile creaturam Deum diligere nisi pro tempore suo mandata sua servaverit; quia non est possibile creaturam racionalem esse nisi Deus mandata sibi dederit, nec est possibile debite servare unum mandatum nisi ex commixtione eo ipso plura servaverit, ut patet Iac. ii. 10. Quicunque ergo servat *primum et maximum mandatum*, quod est Deum diligere, servat mandata. Unde quod sequitur econtra, Si quis legem Christi servaverit tunc ipsum diligit: patet Ioh. xv. 10, 13, *Si precepta mea servaveritis, manebitis in dileccione mea;* et iterum, *Vos amici mei estis si feceritis que precipio vobis;* et 1 Ioh. ii. 3, 5, *In hoc scimus quoniam cognovimus eum*, scilicet, fide caritate formata, *si mandata eius servamus;* et sequitur, *Qui autem servat verbum eius, caritas in eo perfecta est;* et 1 Ioh. iii. 24, *Qui servat mandata eius, Deus in eo manet et ipse in eo;* et 1 Ioh. v. 3, *Hec est autem karitas Dei, ut mandata eius servemus.*

C * Ex istis sequitur tercio, si non fallor, quod inpossibile est quod aliqua lex sit inpertinens legi Dei; quia da quod Petrus faciat istam legem, et quero utrum placeat Deo quod Petrus sic faciat. Si Christus preveniendo precipit ut sic fiat, et per consequens † facto non est interno, et lege eterna, que est Dei volicio, iste facit hanc legem; tunc est in gracia 'inpertinens 'legi Dei.' Similiter si Petrus meritorie facit hanc legem tunc est in gracia, et per consequens sic faciendo servat mandatum; si demeritorie, tunc est extra graciam, et non aliunde (ut supponitur) quam sic agendo: ergo repugnat quod date legis complecio sit inpertinens legi Dei. Item nulla quorum unum sequitur ad aliud sunt inpertinencia, sed Dei volicio sequitur ad omnem legem creatam, ergo nulla lex creata est sibi inpertinens; oportet enim quod placeat sibi vel displiceat de quocunque signabili. Supremus ergo et universalis Dominus non potest sinere in suo dominio aliquid

so that iii. no law can be unconnected with the law of God: for α. if the lawgiver follow the precept of Christ, his legislation must rest upon the eternal law of the divine will; and β. if he makes a law with merit or demerit, this must be in consequence of his being, or not being, in a state of grace; moreover γ. acts which have a definite sequence cannot be said to be unconnected, and such is the relation of the divine will to every human law,

32. *volicio:* cod. *volucio.*

9. Matth. xxii. 28.

which is necessarily either pleasing or displeasing to it.

esse inpertinens legi sue; cum, iuxta commentatoris testimonium, duodecimo Methaphisice, sibi sit cura de omnibus et specialiter de actibus humanis: cum non sit possibile actum vel opus hominis esse, nisi modificetur ad Dei beneplacitum vel displicenciam. Modos enim specialiter respicit: si modus rei Deo displiceat, est contraria legi sue; et si sibi placeat, est consona legi sue. Lex enim mandatorum * complectitur omnes modos agendi possibiles, si ponuntur. [112C, D]

iv. Only the law of sin is opposed to the law of God, since no law of God can be opposed to another;

Ex istis, si diligenter discutimus, patet quarto quod solum lex peccati vel peccatum aut ipso informatus opponitur legi Dei. Omnis enim creatura, sicut et Creator, est lex Dei (ut patet alibi); nulla lex Dei opponitur per se alteri, cum Deus diligit hec omnia; solum ergo defectus ordinis vel ipsum faciens est sibi contrarius: et patet conclusio. Ideo signanter, racione universalitatis sue legis atque dominii, dicitur Math. xii. 30, *Qui non est mecum contra me est.* Unde cum peccatum sit tantum elongatum a Deo quod non potest sibi servire, sed ipsum solum per se alienat a Dei servicio quemcunque qui sibi servierit; patet quantum elongatur peccator a Deo, subiciendo se peccati dominio. Ioh. viii. 34 dicitur, *Omnis qui facit peccatum servus est peccati*, et sic est summus ydolatra; quia peccatum proprium, quod non est creatura Dei, colit ut deum. Unde signanter dicitur Ysa. lix. 2, *Iniquitates vestre diviserunt inter vos et Deum.*

therefore whoso serves sin is far removed from God.

v. The law of Christ is sufficient for the government of the universal church militant:

Et ex istis patet quinta conclusio, quam sepius inculcavi, quod legifer noster Dominus Iesus Christus legem per se sufficientem dedit ad regimen universalis ecclesie militantis. Patet

1. Averrois in Arist. Metaphys. xii. comm. 37: Ex hoc videtur Deum habere curam circa omnia entia. Dicentes autem quod Deus sollicitus est circa unumquodque individuum, aliqualiter est verum et aliqualiter non; quia nullum individuum habet disposicionem propriam nisi illa disposicio inveniatur in aliquo modo illius speciei: hoc igitur modo verum est Deum sollicitari circa individua: vol. viii. f. 150 D, ed. Venice, 1552. Cf. comm. 52: Sunt enim quidam qui dicunt quoniam nihil est de quo Deus non habeat sollicitudinem: f. 158 D.

9. Cf. supra, f. 10 C, D.

22. Cf. supra, f 11 B, C.

25. V. supra, cap. xvii.

112D] primo eo quod se ipsum dedit, ut patet Ysa. ix. 26, *Filius datus est nobis ;* ipse est lex increata, per se sufficientissima ; ergo conclusio. Ipse autem vocatur *legifer noster et dux noster*, Ysa. xxxiii. 22. Item legis Christi observancia, cum sit lex mandatorum Dei, est per se sufficiens ad manendum in 113A eius dileccione (ut patet * ex dictis) ; sed quidquid mancipavit homini ad manendum in Dei dileccione sufficit ad suum regimen, cum ille sit optimus status ecclesie ; ergo conclusio. Item aliter foret legis Christi tradicio inperfecta ; cum tamen sit Deus, cuius generaliter *perfecta sunt opera* (Deut. xxxii. 4) : Deus enim irracionabiliter exigeret a servo suo quod non sibi preciperet, nec pro non prohibito racionabiliter increparet. Quantam ergo apponeremus diligenciam ad discendum hanc legem tam necessariam et completam ; nam in hac maxima, Math. vii. 12, *Omnia quecunque vultis ut faciant vobis homines, hec et facite illis.*

α. since (1) Christ, the law uncreate, gave himself to us ;

(2) his law, being sufficient to keep us in his love,

is sufficient also for our government ;

(3) if it were otherwise it would be imperfect, whereas God's works are perfect :

In hac enim lege includitur quelibet lex humana ; ideo signanter dicit Augustinus, epist. v., quod non est alia veritas que non est reperibilis in Scriptura, ut patet in hac maxima, *Quod factum est in ipso vita erat* (Ioh. i. 3, 4). Iura ergo humana includuntur in iure divino, ymo sunt lex Dei, de quanto sunt utilia de serviencia legi Dei, ut tangitur xvii. capitulo. Unde ius canonicum et ius civile dicunt aggregative huiusmodi veritates, connotando promulgaciones humanas, modo quo loquitur apostolus, Gall. ii. 17, dicens, *Post* 430 *annos* (post fidem Abrahe) *facta est lex*, et tamen illius legis substancia est eterna : sic quoscunque ritus lex Christi assumpserit, sufficiens est eos nunc deponere, quantumcunque offendunt vel tardant ab eius observancia, et nunc B * assumere de quanto promovent ad eandem. Ideo in illa residet per se sufficiencia ad regimen sponse Christi, eo quod est lex caritatis perfectissime docens artem amandi Deum et proximum, *in quibus duobus mandatis universa lex pendet et*

β. in that law are contained all human laws,

yea, they are that law, so far as they assist the service of God ;

but rites are liable to change so as best to attain their first object, the observance of the divine law, which still is by itself sufficient :

7. *homini :* cod. *hominem.* 19. *est* addidi. 23. *aggregative :* cod. *agregative.* 25. 430 : cod. 43°.

22. V. supra, f. 39 A.

prophete (Math. xxii. 40). Si ergo universa lex humana in ipsis [113B pendeat, si enim mandatum de dileccione perficitur, diligens a Deo diligitur, et per consequens non est compossibile quod per aliquid deterioretur; Deus enim diligit encia ut sunt bona: ideo nemo peioratur nisi in quantum excidit ab amore Dei, quod non potest contingere nisi deficiendo a dileccione Dei. Lex ergo caritatis est per se sufficiens ad regimen pro spiritu sponse Christi, cum hoc solo proporcionaliter procedit prospere, nec sine illo potest proficere. Ideo dicit apostolus, Rom. xiii. 10, quod *plenitudo legis est dileccio.* Adinvenciones autem hominum prosunt per accidens, de quanto facilitant ad hanc legem.

γ. it does not however follow that other laws are superfluous,

Nec sequitur, 'Lex Christi per se sufficit ad regimen tocius 'mundi, ergo omnes alie leges superflue;' sicut non sequitur, 'Homo sufficit per se ridere et movere et ceteros actus facere; 'ergo partes sue, obiectivum, medium, et cetera concur- 'rencia superfluunt:' sed, ut ostendi alias, nulle leges humane obligant nisi de quanto ministracione facilitant ad observanciam legis Christi; si enim inpediunt dileccionem Dei vel proximi sunt inique; * neutre autem non possunt esse, ut C patet ex dictis. Sed si non fallor, lex Christi sufficeret preter omnem legem humanam regere omnem ecclesiam: quia Christus non venit solvere legem sed implere, ut patet Math. v. 17; sed non venit ad faciendum aliquid quod non perfecit; ergo, cum prius Testamentum non sit aliquod tamquam perficiens, superaddendum sequitur eius per se sufficienciam qui regit ecclesiam in purgatorio et ecclesiam triumphantem perpetuo sine commixtione legis aliene; ideo quod in via amplius est a malo est. Et illa videtur michi esse sentencia Augustini, epist. iii., et ostenditur capitulo xvii.; de quo inferius. Leges ergo dominorum temporalium sunt utiles ecclesie, ut docet Augustinus, epist. xxxiii. ad Bonifacium, et patet capitulo xvii. huius.

albeit none are binding except they bend towards the observance of the divine law.

15. *obiectivum:* cod. *obm̄.* 20. *Christi:* cod. *Cristi.* 26. *qui* addidi.

20. V. supra, f. 39 A.
29. August. ep. cxxxvii. ad Volus. 5, § 17; vol. ii. 409 D, E.
30. V. supra, f. 39 B.
31. August. ep. clxxxv. 2, § 7, vol. ii. 645 E, F; et passim.

113C] Et patet sexto quam periculosum est hereticare legem humanam, nisi forte patenter posset doceri quod sit Scripture sacre contraria; quia aliter indubie nec ipsa nec eius execucio est iniqua, ut patet ex tercio correlario. Si enim opus legis sit, tunc est legi Dei consonum; si extra graciam est, tunc est legi Dei contrarium. Ideo, ut sepe dixi, non est possibile quod sit aliquod opus hominis Deo neutrum. Unde illi qui inficiunt leges Anglicanas de aufferendo bona ab ecclesiastico delinquente, quod non possunt esse sine mortali execute, nimis presumunt; cum non repugnat sed consonat Scripture sacre nullum clericum civiliter dominari. Multe D ergo leges sunt * bone et sancte; et tamen istarum abusus, ex interpretacione sinistra et sensu erroneo, est iniquus. Unde Augustinus, epist. xxxvii. ad Macedonium: *Plurimum interest quo animo quisquam parcat. Sicut enim aliquando est misericordia puniens, ita est crudelitas parcens.* Et ponit exemplum de puniente et corrigente puerum volentem ludere cum serpente.

Indeed, vi. it is perilous to call human law heretical unless it plainly conflict with holy Scripture.

Secundo principaliter argumentatur ad conclusionem principalem quod non sit possibile Deum donare quidquam homini nisi sub condicione ut serviat in gracia Deo suo. Nam inpossibile est hominem tenere de Deo dominium, ut capitali domino, nisi pro tentivo servicio Deo debito (ut patet superius ex vehemencia divini dominii); sed omne servicium creature racionalis preter servicium in caritate est indebitum; ergo inpossibile est hominem tenere de Deo dominium nisi sub condicione quod serviat sibi in caritate. Nam summa caritas requirit sui dileccionem, et per consequens observanciam mandatorum: et hoc est quod Psalmo civ. 44, 45 dicitur: *Dedit eis regiones gencium, et labores populorum possederunt, ut custodiant iustificaciones eius et legem eius requirant.* Unde quando lapsi sunt a gracia detinendo debitum Deo servicium dicitur quod *pro nihilo habuerunt terram desidera-*

b. That the condition of God's grant is that man serve him in grace is further proved by the fact that no service is right except such as is done in charity;

14. *xxxvii.*: cod. 36. 33. *nihilo*: cod. *nullo*.

4. V. supra, f. 112 C.
14. August. ep. cliii. 6, § 17; vol. ii. 530 E, F.
33. Psalm cvi. [Vulg. cv.] 24.

and that service is required is evident from the fact that God alone is exempt from service,

bilem. Nec licet catholico dubitare quin omnis creatura [113D racionalis debet servire Deo continue in caritate, racione beneficii accepti ab eo, tamquam domino capitali. Nam si Deus daret quidquam homini sine onustate sui * servicii, cum 114A proprium sit Deo habere bona sine subieccione vel servitute domini superioris, tunc gloriam suam daret alteri coequando sibi; quod est inpossibile, cum Ysa. xlviii. 11 scribitur, *Gloriam meam alteri non dabo:* Christus ergo, secundum hominem, non potuit nisi illa condicione recipere donum Dei; quomodo ergo alius minus liber?

and his glory will he not give to another.

The principle therefore of the conditionality of God's grant of earthly things to his creatures is repeatedly enforced in holy Scripture and by the fathers;

Unde creberrime exprimitur in Scriptura ista condicio; et quia consequitur ad naturam rei, ubi non exprimitur, inplicatur. Unde Augustinus, secunda parte sermonum, sermone xix. de divite avaro, quo nullus est pauperior, quoniam ad illum finem concessit ei Deus temporalia ut bene eis uteretur; quod si non fecerit, nullum ius habet ea retinendi, quia sub condicione recepit quam infringit. Et beatus Gregorius in omelia ix.: *Cum augentur dona, raciones eciam crescunt donorum. Tanto ergo humilior atque ad serviendum promcior Deo quilibet debet esse ex munere, quanto se obligaciorem esse conspicit in reddenda racione:* ubi patet quod in quantum Deus plus donat homini, in tantum obligatur plus sibi servire; et ad illum finem Deus donat ut ipse meritorie diligatur, et per consequens sibi debite serviatur. Quomodo, queso, Deus posset michi plus donare nisi inde tenerer eum plus diligere et per consequens in caritate servire? Revera tunc Deus donaret michi ad mei deterioracionem blasfemam, quod sibi non convenit.

Unde Augustinus in xix. de Civitate Dei inquit, * *Deus enim* B *naturarum omnium sapientissimus conditor et iustissimus ordinator dedit hominibus pacem et ea que sibi adiacent, eo pacto equissimo ut qui recte eis usus fuerit, accipiat pociora; qui*

14. *de* addidi. *quo:* cod. *quia.* 18. *ix.:* cod. 9ē (i. e. *commune*).
30. *iustissimus* correxi ex August.: cod. *infalsissimus.*

17. Greg. Hom. in Evang. i. 9, § 1; vol. i. 1463 E–1464 A.
29. August. de Civit. Dei, xix. 13; vol. vii. 558 C, D.

114B] *autem perperam, nec illa accipiat sed hec amitat.* Et infra, xxi. capitulo, probat quod *nunquam fuit Romana respublica* quando gens illa non fuit secundum fidem Deo subdita, quia descriptive *respublica est res populi:* populus autem descriptive est *cetus multitudinis, iuris consensu et utilitatis communione sociatus;* qui, abutens iurisdiccione sua, ymmo omnino perdit illam. Non ergo est possibile quod creatura deobligetur servire summo Domino secundum summam eius potenciam, scilicet volitivam; et per consequens super omnia diligat Deum suum. Nec est possibile aliter dominari, cum enim *dominari* dicit *regere*; si vero homo dominetur inique, tunc regeret inique, quod esset unum regimen, sive Deo approbante sive non approbante, blasphemum edicere, ut patet Sap. xvii. 2, de illis qui *persuasum habent iniquos posse dominari*, etc.

Ex istis patet quod Deus non potest donare quidquam homini nisi sub condicione quod serviat sibi in gracia: et cum oportet omnem donacionem hominis exemplari a donacione divina, patet quod nemo potest donare quidquam ecclesie nisi sub condicione ut serviat Deo in gracia; oportet enim Deum prius donare omne quod creatura sua donat. Si ergo populus laicalis videt quod genus clericorum inve-
C *teratum abusu disolvit istam condicionem Deo et homini, quoad bona pauperum abutenda, et recta intencione hoc auferat, dans populo conservanti ipsam debite Deo et homini; videtur quod iusticiam iuste facit. Nec credo quemquam dicere quin domini temporales sic possunt de facto facere, sicut et alius populus. Ideo est melius quoad Deum hec bona expendere.

and thus, since our actions ought to follow the example of God's, it is clear that grants to the church should be limited by the same conditions, and revoked if those condicions be not observed.

Sed redeundo ad secundam responsionem sophisticam conceditur quod inferiores ecclesie possunt decimas et alia eius debita moderate repetere, et propter contumaciam, occasione iniuste detencionis eorum exortam, excommunicare.

4. Returning then to the question whether the clergy may enforce the payment of tithes, by excommunication, if necessary, on account of contumacious refusal,

6. *iurisdiccione*; cod. *iurisdicione*. 7. *omnino* conieci: cod. *omnia*. 23. *abusu*: cod. *abusum*.

2. Ibid., cap. 21, col. 564 B, C.

14. *Iniquos*. The Vulgate, following the Greek, has *iniqui*.

a. it is certain that such action is lawful if it be not employed for the sake of the tithes as a principal object, but only for them accessorily, as a means for the welfare of the disobedient, unless we be infidels and reckon earthly things to be our chief good.

Sed Deum contestor quod nunquam audivi evidenciam vel [114C solucionem racionis in oppositum militantis, quomodo licet ecclesiastico per se, aut principaliter, sic prosequi propter decimas per censuras. Conceditur tamen quod per accidens accessorie potest ecclesiasticus per censuras cogere suos subditos decimare. Nec est talis coaccio exaccio, sed medicinalis et gratuita curacio; ut pius frater carnalis cogit per accidens fratrem suum egere, in hoc quod cogit eum medicinam salubrem laxativam recipere. Ille ergo qui principaliter intenderet bonum fortune ipsum exigeret, quod est nimis crebrum hodie, eciam in religiosis profitentibus ewangelicam paupertatem. Dici quidem potest hodie, cum Stoycis et Epicureis infidelibus, illud Psalmi cxliii. 13, 15, *Promptuaria eorum plena, eructancia ex hoc in illud. Beatum dixerunt populum, cui hec sunt* * (ut exponit Augustinus epist. xxxiv.). D Nos autem fideles econtra dicimus, *Beatus populus cuius dominus Deus eius;* respondentes ad illud Ier. xii. 1, *Quare via impiorum prosperatur, bene est hiis qui agunt malum?* quod factum assumitur, quia Ysa. iii. 10, 11, scribitur, *Dicite iusto quia bene*, etc.; et sequitur, *Ve inpio in malum.* Quis, inquam, fidelis dubitat quin dominari vel regnare secundum legem Christi sit vere regere; et econtra stultissime regere secundum legem humanam in peccato mortali, contrarie legi Christi, sit inpie et dampnabiliter dominari. Iterum certum est quod Augustinus non asseret oppositum racionis in isto errore laborantibus pro omnibus bonis mundi.

On the other hand,

Ex istis credi debet quod cum vita contemplativa sit activa melior (ex xxiii. capitulo), et observancia legis Christi sit optime, expeditissime, et utilissime directiva ecclesie (ex xvii.

13. *cxliii.*: cod., ut videtur, 14 *scilicet.* 29. *xvii*: cod. *isto.*

13. *Psalmi cxliii.* 13. It may be desirable to point out that the translation of the last four verses of the Psalm (cxliv. in the Hebrew) contained in the Septuagint and Vulgate gives them an exactly opposite application to that presented by the English text, which however is plainly truer to the Hebrew original.

15. August. ep. clv. 2, §§ 7, 8; vol. ii. 538 D–539 A. The reference to the Stoics and Epicureans may come from ep. cxviii. 3, §§ 14, 15, ibid., col. 334 D–335 D.

28. V. supra, ff. 52 D et seqq. 29. V. supra, ff. 38 C et seqq.

114D] capitulo), quod melius foret prosequi pro temporalibus secundum quatuor vias proximo supra tactas, dimittendo solicitudines et censuras humanitus introductas; quia, si non fallor, exhinc homines aspirant ad ordines prelacie, multiplicantur sacerdotes indocti ad onus ecclesie, et seminario licium ministrato, dimissa religione Christi, contenciones et desideria mentalia invalescunt clericis et monachis in temporalibus monstruose superhabundantibus, et vulgaribus nimis egentibus, et per consequens bonis fortune contra seriem utriusque Testamenti inequaliter distributis. Non tamen ne-
115A gandum * est quin licet accessorie excommunicare pro decimis, sed active viventibus (ut patet ex dicendis xiii. capitulo); cum execucio huius exaccionis sapit negocium seculare, et 1 Cor. vi. 4 scribitur, *Negocia enim secularia si habueritis, contemptibiles qui sunt in ecclesia, illos constituite ad iudicandum.*

the better method of enforcing temporal grants is that fourfold reproof recommended by Christ:

but if excommunication is to be pronounced on account of tithes, this duty should devolve upon the lay-folk, as a part of secular business.

Sed et istud notabiliter docetur xxiv., questione iii., *Certum est*, sub auctoritate sancte synodi et beati Ieronimi; ubi postquam ostendit quod *illicita excommunicacio non ledit eum qui notatur ea, sicut innocentes* (inquit) *ex alterius crimine condempnari non possunt*, obicit sub hac forma: *Videtur quod criminosi non sunt malediccionis sentencia feriendi. Ait enim Christus, Math. v.* 44, *et apostolus, Rom. xii.* 14, *Orate pro persequentibus et calumpniantibus vos, benefacite hiis qui vos oderunt. Iterum apostolus,* 1 *Pet. ii.: Benedicite persequentibus vos, et nolite maledicere. Item: Maledici regnum Dei non possidebunt. Item Ieronimus in epistola ad Titum: Si ergo Michael non fuit ausus dyabolo, certe malediccionis dignissimo, iudicium ferre blasphemie* (ut notat inspiratus apostolus Iudas); *quanto magis ab omni maledicto puri esse debemus? Merebatur diabolus malediccionem, sed per os angeli blasphemia*

b. The Christian is commanded to *bless and curse not;*

2. V. supra, ff. 107 B–108 B. 12. Lib. ii. 13, infra, f. 205 A.

16. Decret. II. ca. xxiv. qu. iii. 9-11; vol. i. 992 seq., ed. Friedberg.

22. *Et apostolus, Rom. xii.* The references here are misplaced. The passage from Rom. xii. is that cited as 1 Pet. ii; while the latter has no representative in the text.

25. 1 Cor. vi. 10.

26. Hieron. comm. in ep. ad Tit. iii.; vol. iv. 434.

29. Jude 9.

and it is a lesson taught by the disposition of the tribes on Gerizim and Ebal that the work of cursing belongs to the inferior members of the community.

exire non debuit. Relege veteres libros, et vide que tribus in [115A *monte Garisim constitute sunt, ut benedicerent populo, et que in altero, ut maledicerent. Ruben qui maculavit thorum * pa-* B *rentis, et Zabulon novissimus Lye filius, et ancillarum liberi in monte Ebel ponuntur, ut maledicant hiis qui maledicione sunt digni* (patet historia Deut. xxvii. 12–26). Cum ergo in singulis historiis Veteris Testamenti docemur mistice quomodo sit tempore gracie operandum, videtur quod medietas tribuum benedicens significat eos qui caritative principaliter promissionum desiderio veniunt ad salutem; alia autem medietas maledicens illos indicat qui malorum metu et suppliciorum timore legem complentes veniunt ad salutem: sed et activos et contemplativos significant, qui hiis duobus modis excitantur ad virtutes. Superiores enim ecclesie non debent maledicere pro temporalibus nec circa ipsa esse soliciti sed benedicere et predicare.

c. Nevertheless, that cursing is permitted is plain from numerous instances in the Bible,

Quod autem licet maledicere, patet ex ista historia. Item *Deus primos parentes pro transgressione mandati mortis malediccione percussit* (patet Gen. iii. 16, 17). *Caym quoque, quia fratricidium adiunxit, sentenciam malediccionis a Domino reportavit* (Gen. iv. 11). *Abrahe quoque dixit Dominus* (Gen. xii. 3), *Maledicam maledicentibus tibi: et Christus* (Math. xxi. 19), *cum esuriens veniret ad ficum, non inveniens in ea fructum, sua malediccione perpetua sterilitate dampnavit. Iterum Noe, cum verecunda sua a Cham derisa cognosceret, filio suo Canaan maledixit:* Gen. ix. 25 scribitur: *Maledictus Canaan; servus servorum sit * fratrum suorum. Item Ysaac* C *cum benediceret filio suo Iacob* (Gen. xxvii. 29) *sic loquitur: Qui maledixerit tibi, sit ille maledictus. Item in Novo Testamento Petrus Symoni maledixit, dicens, Pecunia tua tecum sit in perdicionem* (Act. viii. 20). *Item Paulus* (1 Cor. v.) *for-*

10. *promissionum*: cod. *promissionem*. 14. *excitantur*: cod. *excitant*.

6. *Cum ergo*, &c. The following sentence reproduces the meaning but not the words of the original (which is cited in the Decretal from Orig. in lib. Iesu ix. 7, vol. ii. 422 *b*): the sequel, from 'sed et activos,' &c., is Wycliffe's own.

18. Decret., l. c., cap. 11, pp. 993 seq.

115C] *nicarium Corinthium iussit excommunicari. Item* (1 Cor. ultimo, 22): *Si quis non amat Dominum Iesum Christum, anathema sit. Item* (Gal. i. 8): *Si angelus de celo veniens aliud vobis ewangelizaverit, anathema sit.* Post hec obiecta Canon sic distinguendo dissolvit: *Maledictum quod prohibetur est illud quod procedit ex voto ulcionis aut odio persequentis, non pure ex amore iusticie. Malediccio qua sancti maledicunt non procedit ex livore vindicte* vel odio persequentis, *sed amore iusticie.* Et probat hoc multipliciter ex sanctorum testimoniis. Ideo certum est quod omnis excommunicans preter instinctum Spiritus sancti, vel non intendens caritatem vel bonum excommunicati et bonum ecclesie, peccat graviter. Ideo dicit Canon, sub auctoritate Gregorii, *Sacerdotes eo malediccione non peccant, quo ab interno iudice non discordant.* Et consequenter, sub auctoritate Augustini, *Corripiantur a prepositis suis subditi correpcionibus de caritate venientibus pro culparum diversitate.* Nec credo aliquem
D catholicum * dubitare de illa sentencia.

but only that which is actuated by the love of righteousness, not by revenge or hatred,

Vellem ergo quod nostri ecclesiastici, ponderantes istam fidelem sentenciam, examinarent discrete suam conscienciam, utrum exequerentur excommunicacionem pocius propter amorem excommunicati atque ecclesie, quam propter peccuniam sive questum: et cum notum sit ex fide quod aliter non debent ad excommunicacionem procedere, credo, si non palliarent, cessarent excommunicaciones contenciose. Talis enim duplicitas in excommunicando, sine Deo prius notorie excommunicante, fuit execrabilis eciam infidelibus qui ad maledicendum erant promptissimi. Nam Num. xxiii. 8 dicit Balaam ariolus ad maledicendum conductus, *Quomodo* (inquit) *maledicam cui non maledixit Deus? Qua racione detester quem Deus non detestatur?* Si ergo iste ariolus non malediceret nisi quem noverit Deum maledicere,

far less by the mere desire of gain.

31. *detester*: cod. *detestor.*

5. Ibid., § 4, p. 994.
13. Ibid., cap. 12: from Greg. Moral. iv. 1, § 2; vol. i. 105 E.
15. Ibid., cap. 17, p. 995: from August. de Corrept. et Grat. xv. § 46; vol. x. 775 D.

eciam pro domo plena auro; qua fronte nos fideles sacer- [115D
dotes Christi malediceremus pro solo denario? Si non fallor, pocius relinqueremus omne civile dominium mundi, antequam per excommunicacionem daremus scandalum fratri nostri. Notemus ergo omnes excommunicaciones predictas, quomodo late sunt in causa Dei ad medelam ecclesie, et non propter temporalia quorum possessiones nescimus fundare; et faciamus nos ab exemplo similiter, et non incidamus propter locum ab insufficiente similitudine in Caribdim. * Conceditur 116A
ergo quod contingit accessorie excommunicare pro temporalibus, sed non principaliter, isto ordine pretermisso; et sic solvuntur omnes leges in oppositum allegande, etc.

XLIII.

Of the supreme authority in the Church. Against the argument that 'the church, i. e., the clergy and specially the Roman court, cannot err in her judgements, since upon that authority rests our faith in the authority of the Gospel,'

Sed arguitur communiter quod 'laicus et quilibet excommunicatus debet credere quod nullus sacerdos et specialiter 'Romana ecclesia quemquam excommunicaret nisi iuste, 'precipue cum auctoritas ecclesie originans auctoritatem 'ewangelii sit par ewangelio vel ipso prestancior; dicente 'Augustino, contra epistolam Manichei, *Ego* (inquit) *ewan-'gelio non crederem nisi me ecclesie moveret auctoritas*: et 'similiter arguit epistola ix. de Scriptura, si in parte standum 'sit auctoritati cuiusquam, standum sit generaliter cuicunque 'quod approbat vel difinit; nam si in minimo deficit, quid-'quid difinierit est suspectum. Verisimilius ergo est quod 'capitales ecclesie non errarent, quam una vel pauce private 'persone eis subdite.'

we reply: *A*. The Church is the entire body of the predestinate, past, present, and future, whose head is Christ.

Pro solucione huius materie necesse est supponere unam veritatem methaphysicam, necessariam ad explanacionem propositi et multorum sensuum Scripturarum, scilicet, quod ecclesia catholica sive apostolica sit universitas predestinatorum, quorum aliqui sunt mortui, aliqui vivi, et aliqui generandi; et istam ecclesiam necesse est esse sponsam Capitis, qui racione preordinacionis ac promissionis non potest ipsam deserere.

32. *qui*: cod. *quam*.

1. *Domo*, &c.: Num. xxii. 18, xxiv. 13.
19. August. contra epist. Manich. v. § 6, vol. viii. 154 A.

Because 1. All things, whatsoever have been or shall be, are present to God.

116A] Ista supposicio continet primo quod aput Deum omnia B que fuerunt vel erunt sunt tempore suo * presencia. Patet ex Scriptura, cuius modus loquendi non est minus autenticus quam eius sentencia. Unde Ioh. iii. 13 testatur eadem Scriptura quod *Nemo ascendit in celum nisi qui descendit de celo, Filius hominis qui est in celo:* ubi patet quod ascensum suum, sicut et quotlibet temporalia, testatur esse pro suo tempore, que tamen non sunt quando sic loquitur. Et iste est modus loquendi naturaliter innatus tam Novi quam Veteris Testamenti. Nam 1 Thim. vi. 15, dicit apostolus quod *adventum Domini nostri Iesu Christi suis temporibus ostendit beatis.* Et Ecclesiastes, *Quid est quod fuit? Ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est? Ipsum quod faciendum est. Nichil sub sole novum.* Super quo Hugo de sancto Victore sic loquitur: *Supra solem eat, ubi solum non est novum aliquid, sed nec transitorium; ubi et priorum memoria et presencia futurorum, ymmo omnia preterita presencia sunt:* quam sentenciam cum alias diffuse exposui, nunc suppono.

2. The whole church is one single whole, i.e. one person, an animated rational body,

Secundo continet hec supposicio quod tota ista ecclesia, sicut est sponsa Christi et corpus Christo spiritualiter coniugatum, sic est una persona, quia corpus animatum racionabile, quod non potest esse multarum personarum: quelibet ideo est racionalis nature individua substancia, et per consequens incommunicabilis singillatim multis suppositis, ut persona. Unde beatus Gregorius, quarto Moralium, capitulo C ix.: *Sicut*, inquit, *Redemptor noster una persona est * cum aggregacione bonorum (ipse namque caput est corporis et nos huius capitis corpus), ita antiquus hostis una persona est cum cuncta colleccione reproborum, quia ipse eis ad iniquitatem quasi caput preminet.* Et iterum xxxv. Moralium, capitulo ix., *Quia*, inquit, *Christus et ecclesia, id est, caput et corpus, una*

10. 1 *Thim.*: cod. *Thio.* 11. *Christi*: cod. *Cristi.* 15. *eat*: cod. *erat.*
25. *singillatim*: cod. *sigillatim.* 28. *aggregacione*: cod. *agregacione.*

12. Eccl. i. 9, 10.
14. Hug. de S. Vict. in Eccles. Hom. ii.; Migne clxxv. 146.
26. Greg. Moral. iv. 11, § 18; vol. i. 112 B, C.
31. Ibid., lib. xxxv. 14, § 24; p. 1153 C.

persona est, sicut beatum Iob diximus modo figuram capitis, [116C *modo corporis designare.* Et inter ceteras logicas ac methaphisicas hec est una subtilior, ad sensum Scripture cognoscendum utilior, et ad instancias sophisticas evacuandum securior. Sic enim intelligitur illud 1 Cor. x. 17, *Quoniam unus panis et unum corpus multi sumus:* et infra, xii. 27, *Vos autem estis corpus Christi:* et Gal. iii. 28, *Omnes vos unum estis in Christo Iesu.* Illud autem unum est corpus Christi misticum, ex omnibus predestinatis aggregatum; ut loquitur apostolus, Rom. xii. 5 et 1 Cor. xii. 12. Et sic intelligitur dictum Christi, Marc. x. 8, sine terrore sophistico; *Erunt,* inquit, *duo in carne una.* Sicut enim unitiva virtus, que est omnis caritas, requirit *cor unum et animam unam* (ut dicitur Act. iv. 32); sic esse coniugatum requirit aggregatum ex duabus personis esse unam personam ac nullam carnalem, et tollit divisionem que est in duobus non coniugatis.

even the mystical body of Christ composed of all the predestinate:

Alias autem declaravi hoc esse commune omnibus individuis eiusdem speciei, quantumcunque * semotis: quelibet D duo vel alia quotlibet sunt unum aggregative, et illud unum est illa collectim, sed nullum illorum; quo modo loquitur Porphirius, capitulo iii., dicens quod *participacione speciei plures homines sunt unus homo.* Species enim humana participatur a tota multitudine hominum, que est tota persona speciei humane, et a qualibet persona hominis, eius parte. Aliter enim sacramentum ecclesie, sonus, oracio, et omnis quantitas discreta non foret aliquid; nec mundus, nec aliquid, nec accidens, ut situs, tempus, vel magnitudo, pannusque, et singulum artificialium non foret aliquid, nec aliqua persona foret membrum ecclesie; quia membrum vel pars non dicitur nisi respectu sui tocius, sed 'non est dare 'ecclesiam que est aliquod totum, ergo nec aliquod eius 'membrum:' consequens contra apostolum, Rom. xii. 4, 5,

for
a. this unity is that by virtue of which all individuals make up a species,

and are one by participation in that species;

without which no individual would be anything:

9 et 14. *aggregatum:* cod. *agregatum.* 14. *coniugatum:* cod. *coniugum.*
19. *aggregative:* cod. *agregative.*

21. Porphyr. Isag. iii. in the translation of Boëthius (Aristot. Opp. i. f. 3 c., ed. Venet. 1553).

116D] *Sicut*, inquit, *in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent; ita multi unum corpus sumus in Christo.* Nec moveat quod ecclesia sit iam isti multi fideles et nullus eorum, quia, sicut omne totum est sue partes et nulla eorum, teste apostolo, 1 Cor. xii. 12 (*Sicut*, inquit, *corpus unum est et membra habet multa, omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum corpus sunt; ita et Christus*); sic est de numeris, et per idem de omni continuo

117A eis subiecto, cuius partes non superadduntur a toto, nisi * secundum formam accidentalem que est unio vel continuacio. Aliter enim materia prima divisa ad omnem punctum foret annichilata in induccione successiva forme elementaris cum cuiuslibet partis materie qua pars erit divisa.

the church is all its members, but none of them severally;

else the original matter would be destroyed by continual division.

Iterum Christus plus dilexit ecclesiam quam se ipsum secundum humanitatem, sed omnis dileccio vel proporcio bonitatis requirit duo extrema, ergo oportet ecclesiam esse unum extremum talis habitudinis relative. Pro assumpto dicit apostolus, Eph. v. 25–27, quod *Christus dilexit ecclesiam et semet ipsum tradidit pro ea*, et mundavit eam ut non haberet maculam neque rugam. Sed ad quid hoc? cum non potuit habere maculam vel rugam, sicut nullam aliam maculam potest habere; nec potest esse mater nostra vel sponsa Christi vel virgo casta, nec habere auctoritatem, potestatem, regimen, fidem, vel aliud sacramentum; nec potest mereri vel agere, sentire vel pati. Non enim sufficit quod isti sic se habeant, ex quod aliquis istorum sic se habet, nisi ipsi sint aliquod unum; quia sic prescitus et predestinatus forent simul dampnati et salvati; Christus et Scarioth forent horribilimi peccatores et non forent peccatores, quia tantum alter eorum; sic enim de mille hominibus non foret possibile unum eorum esse virtuosum, pravum, vel quomodolibet denominatum, nisi omnes illi taliter denominentur. Nam ideo dicitur quod ecclesia

B regitur isto regimine, utitur * ista potestate vel auctoritate, habet hoc vel illud; quia aliqua persona de minimo illorum fidelium sic se habet; cum tamen illi fideles, ut dicitur, non

b. i. Christ's love for the church must have had a single object;

and if that object were not one whole we should be involved in absurd contradictions,

since it is impossible to argue the character of a number of things from that of any given individual among them, unless they form one whole;

12. *annichilata*: cod. *anichilata*. 17. *assumpto*: cod. *asumpto*. 30. *virtuosum*: cod. *victum*.

for on this shewing we should have to deny that a community can do a thing unless every single member of it do it also.

sint aliquod unum: aliter enim nichil fieret ab exercitu, a [117B communitate, vel ecclesia, nisi quelibet persona illius communitatis hoc faceret. Non enim potest dici quod talis communitas sic se habet secundum potestatem nisi ipsa foret quoddam totum; et rex non est pars sui et uxoris sue nisi ipsi sunt unum maius quam pars illa; quia de racione partis est componere suum totum, sicut de racione membri est quod est pars corporis vivi sensibilis.

ii. If the church were not one, then would Christ be guilty of bigamy, howbeit he prayed that all might be one,

which unity is realised in the unity of the catholic church;

Item nisi ecclesia foret quoddam unum, Christus foret bigamus propter defectum unius sponse; consequens contra illud Cant. vi. 8, *Una est columba mea, perfecta mea.* Ad quid, queso, aliter rogaret Christus tam crebro ut omnes credituri in eo sint unum, sicut tres Persone sunt unum, ut patet Ioh. xvii. 20, 21? Et cum unitas ecclesie catholice facit illam unum (ut patet ex diffinicione unitatis qua unaqueque res una dicitur, ut declarat Boecius), sequitur quod ecclesia illi unitati subiecta sit res una. Sequitur enim, Hoc est unum, ergo unum est hoc, et sic una res est hoc; transcendencia enim sunt superiora, etc., sic quod mne huiusmodi est res et aliquid, ut patet expositorie; ut si ecclesia est in gracia vel regimine, tunc est dare graciam vel regimen in quo est.

iii. whereas it is a deformity to be capable of being conceived as variously one and two.

Iterum monstrum a dyafragmate * versus superius gemi- C natum, secundum duo corda et duo capita, est duo homines, secundum principia philosophorum, in tantum quod contingit unum mori vivente altero, secundum experimentatores; et ipsum idem monstrum est unus homo; et ergo duo homines sunt unus homo. Et cum continuacio sibi sit accidentalis, sequitur quod dissoluta continuacione manere poterit eciam unus homo; et per idem omnes duo homines et quotlibet signandi forent unus homo. Est enim illud monstrum unum corpus vere continuum bifurcatum, ergo per idem est corpus animatum racionale, et sic homo; et sic videtur unum esse ex commixtione seminum coeuncium, iuxta apostolum, 1 Cor. vi. 16, *Qui adheret meretrici unum corpus efficitur. Erunt, inquit, duo in carne una.*

117C] Item cumulus sabuli, boscus populi, et cetera discreta possunt videri per quantumlibet magnam distanciam, et non distincte nisi propria specie; ergo est dare eis propriam speciem, et per consequens eius proprium subiectum terminans visionem. Non enim agit quelibet pars propriam speciem per tantam distanciam, quia tunc distincte videretur quod non habet colorem, cum tunc eque per se videretur, nisi partes se mutuo iuvarent in agendo huiusmodi speciem. Non ergo est dare distinctas species aggregatas, sed unam distinc-
D tam qua totum apprehenditur distincte: * aliter enim mundus non foret sensibilis nec divisibilis nec ad corpus in mundo.

iv. In distant objects we see not the individual but the species; they cannot be apprehended except they form one species.

Item, ut alias difuse exposui, omnis continuacio est accidentalis corpori, in tantum quod quomodocunque corpore lacerato vel discontinuato non exinde sequitur illius corporis desicio; cum corpus remanens non potest dici fuisse pars corporis desinentis eo quod est par sibi in materia, in forma, qualitate, quantitate, et ceteris accidentibus: non ergo fuit pars quantitativa. Et per idem sequitur quod, discontinuata quacunque multitudine parcium abinvicem remanet idem corpus; cum nulle substancie inest primo et per se corrupcio, sed tantummodo accidenti quod est continuacio. Posito ergo quod universitas hominum continuetur secundum corpus, ex Dei omnipotencia, patet quod est unum magnum corpus humanum compositum, quod remanet idem post discontinuacionem. Universitas ergo hominum, sicut est una res, sic est unum corpus.

v. The continuity of its parts is not essential to the existence of a body; and thus the church may continue one body in spite of the interruption of its several members:

Confirmatur ex hoc quod aliter populus non plus tenderet ad unitatem nisi poterit esse unum. Similiter transcendencia non forent summe communia, cum non communicantur universitati create nec alicui multitudini. Si enim omnis talis multitudo foret res vel aliquid, per idem foret aliqua multitudo, substancia, et corpus; alia vero qualitas
118A * et alia quantitas, dicente Aristotele, primo Periermenias, quod

α. otherwise a people could not tend to unity, β. nor could the transcendental be the most universal of expressions;

9. *aggregatas:* cod. *agregatas.* 19. *invicem* e corr. 2dae manus in margine apposita: cod. *idem* (quod exstat etiam post *remanet*). 20. *nulle:* cod. *mille.* 33. *Periermenias:* cod. *per Ieras.*

33. Arist. de Interpr. i. 4.

oracio est vox significativa ad placitum. Quis, queso, negaret [118A quin oracio, disputacio, operacio populi, et quelibet talis accio communitatis vel persone, licet interpolata, sit aliquid? Simi- liter ordo subiectus religioni est aliquid compositum ex omnibus personis post datum patriarcham talis religionis sibi succedentibus; ergo tale aggregatum oportet concedere. Argumentum videtur ex hoc quod aliter nullus talis ordo esset alio senior vel novellior, peior vel melior, et per consequens, nullius valoris, quia nullius entitatis aut bonitatis; nec foret possibile ipsum proficere. Si enim meretur, aliquo merito meretur, cum eque potest meritum aggregatum signari nomine singulari sicut et verbo: ut si communitas talis vivit, tunc vita vivit; quia aliter foret falsum quod tam ista communitas quam quelibet eius pars vivit. Sicut ergo verbum, sic nullum sub figura singularis numeri potest significare sua supposita collective, ut patet de ista, Populus est vivens, et nisi foret talis unitas inpertinens esset quod una pars ecclesie meretur aut demeretur alteri. Et sic negantes talem unitatem non ascendunt in celum cum Capite, ut ostendit Augustinus, omelia xii. super illo Ioh. iii. 13, *Nemo ascendit in celum:* *Unum*, * inquit, *estote, unus estote;* et super Psalmum xviii. 10, B *Secundum talem unitatem unus homo in omnibus gentibus lingwis omnibus loquitur;* et explanat illum magnum hominem sic dispersum: *Unus*, inquit, *homo caput et corpus, unus homo Christus et ecclesia, videlicet, ille perfectus sponsus et ista sponsa. Erunt, inquit, duo in carne una. Ille*, inquam, *homo ascendit in celum*, et non plures, cum sint omnes homines salvandi. Solum ergo ipse vel sui pars ascendit vel descendit. Et sic exponitur exclusiva atque exceptiva gracia materie, ut dicunt logici.

γ. nor again could a religious order preserve its corporate unity

or have any merit.

ε. Explanation of difficulties that may be raised from the bearing of the principles here

Quantum vero ad obiectus oppositos, ostendi diffuse alias quod exemplum non sequitur, tres Personas divinas esse unam aggregatam personam ita quod in toto sint septem Persone

6. *aggregatum*: cod. *agregatum*. 21. *xviii.*: cod. 10m. 25. *videlicet*: Aug. *vir.* 32. *aggregatam*: cod. *agregatam*.

20. August. in Ioh. Evang. Tract. xii. 9; vol. iii. par. ii. 387 G.
21. Eiusd. in Psalm. xviii. Enarr. ii. 10; vol. iv. 85 G, 86 A.

118B] divine ; quia primo conveniunt in natura, que non dicit aggregatas essencias Personarum, et ista communis natura est Trinitas et quelibet Persona divina ; et per consequens racione communicabilitatis non est formaliter persona, nec per idem nec commune principium Spiritus nec commune principium Patris. Ubi enim non est multitudo essenciarum vel naturarum, non est ex talibus combinacionibus personarum pluritas ; et sic licet Christus et membrum suum constituant unam creatam, quia cum solum secundum humani- C tatem que est pars illius persone, * et non secundum divinitatem personam aggregatam constituit, ideo persona Christi est infinitum perfeccior quam illa persona aggregata, sed non secundum naturam secundum quam componit cum persona creata. Et cum nemo per accidens sit homo, concedendum videtur quod solum predestinati componant adinvicem personam hominis perfeccionem ultimam attinentis, modo quo peccatores vocantur bestie, cum ut dicit singulariter naturas aggregatas in specie vel unitas, sicut singulus predestinatus, componit eciam cum singulo prescito unam personam hominis ; et sic suppositum nature specie aggregatum ex omnibus sibi succedentibus consistit in successione ; et ita in quolibet instanti sunt multa supposita aggregata in genere illius speciei, licet non secundum se tota, ut patet de tempore ; et ita concedi potest quod sunt multa supposita aggregata in genere, et non in specie, ut aggregatum ex inteligencia et orbe ; ymmo secundum philosophos est dare aggregatum ex substancia et accidente.

laid down as to the relation of parts and whole, i. upon the doctrine of the nature of the Trinity;

Ostendi secundo quod si sunt duo homines tunc sunt tres, quia persona aggregata ex duobus hominibus est tercius homo. Sicut enim non possunt esse due Persone divine nisi sit tercia, sic non possunt esse due persone create nisi sit tercia aggregata et correspondencialis, licet possunt esse solum tres homines : tamen non possunt esse quatuor nisi sint septem,

and ii. from the apparent contradiction which they involve to arithmetical laws,

2 et 18. *aggregatas :* cod. *agregatas.* 11. *aggregatam :* cod. *agregatam.*
12, 22, 24, 29, 32. *aggregata :* cod. *agregata.* 16. *perfeccionem :* cod. *perfecionem.*
20, 25, 26. *aggregatum :* cod. *agregatum.*

nec possunt esse octo nisi sint quindecim, ut patet in com- [118C binacionibus numerorum. In principio autem erant * tot D homines secundum partem quot sunt combinaciones hominum ad Adam, sed non infiniti: licet totum et sue partes sint multa, non tamen plura vel alia quam omnes sue partes; et sic licet tres homines sint quatuor homines, et quatuor, septem, tamen numeri quibus formaliter sunt totidem ex opposito distinguuntur. Licet autem aliqui hec audientes derideant istam sentenciam ut insanam, ego tamen malo reputari aput mundanos ignaros stultus propter Christum, cuius ista est logica, quam negare Scripturam de virtute sermonis, que est fides mea; vel ista nominetenus concessa inconsequenter abicere que secuntur: Christus enim concessit quod vir et mulier sint *una caro;* apostolus, 1 Cor. xii. 12, dicit quod *omnia membra corporis, cum sint multa, unum corpus sunt.* Sed et commentator, primo Phisicorum, movens dubium de toto et partibus dicit quod omne totum est sue partes collectim et non divisim, quia potissime caperet evidenciam de discretis. Nec negabit compos mentis quin tales multitudines tendant ad unitatem quandam, ut sint: populus Christi unus est, sic est unum; cum Ioh. xvii. 22 rogat Veritas quod sui discipuli *unum sint*, et apostolus, Gal. iii. 28, dicit quod omnes illi unum sunt in Christo Iesu. Et cum idem sit *unum* et *una res*, patet quod est dare rem que est huiusmodi numerata, que quidem res subi*citur numero et ceteris accidentibus 119A que sibi tribuimus. Sic ergo potest inteligi Scriptura sine domigerio sophistarum, in forma qua dicitur, intelligendo omnes terminos, quando pertinet, collective.

and iii. *to logic.*

Tercio vero concedendum est quod idem homo dormit et vigilat, vincit et vincitur, salvatur et dampnatur; et sic de

14. Mark x. 8.

16. Averr. in Arist. Phys. i. comm. 17: Omnis pars est alia a toto, et totum nihil aliud est quam congregatio partium, ergo totum est aliud a se. Et istud sophisma est compositionis et divisionis, quoniam unaquaeque partium dicitur esse aliud a toto, sed omnes insimul non possunt dici aliud a toto: Arist. Opp. iv. f. 7 c, ed. Venet. 1550. Cf. comm. 21: Potest esse aliquid unum secundum compositionem, secundum autem divisionem plura, v. g., totum et partes: f. 8 B.

119A] quotlibet denominacionibus contrariis, que secundum partes possunt eidem accidere: ut alias declaravi idem possibile esse et azurum et nigrum, licet non secundum totum; quia denominacio contraria non impedit suum contrarium nisi quoad subiectum primum. Ideo sicut pedale subducta nigredine foret azurum secundum quartam partem azuram, ita coexistente nigredine per totam partem residuam. Ideo Aristoteles, primo Elenchorum, modificat opposita quod non insunt eidem *secundum idem, similiter, et in eodem tempore.* Sicut ergo idem populus est bonus et malus, sed secundum partes; verumtamen non sequitur quod sit monstruosus, habens mille capita, est sic de aliis membris parcium. Sicut enim non sequitur, 'Hoc est caput meum, ergo est meum 'caput,' propter habitudinem relativam inclusam in consequente, ultra habicionem simplicem in antecedente inplicitam; ita non sequitur 'Quodlibet membrum cuius- 'cunque persone date ecclesie est eiusdem ecclesie, ergo est 'membrum illius ecclesie,' quia sicut non quelibet pars quantitativa hominis est eius membrum, sic non quelibet pars
B quantitativa ecclesie est membrum ecclesie; * sed homo est minimum membrum ecclesie. Et patet quod caput unius persone ecclesie non est caput eiusdem ecclesie, sed persona que regit eam capitaliter in spiritualibus ac temporalibus, ut papa vel imperator ac alii capitanei particularium ecclesiarum; et per consequens quelibet ecclesia habet unicum caput sublime racionis.

What is true of the whole is not necessarily true of each individual part.

Et sic intelligendi sunt sancti dicentes ecclesiam sponsam Christi esse virginem, eo quod ex ea Christus gignit spiritualiter sine carnali copulacione filios adoptivos; modo quo loquitur apostolus, membrum Christi, 1 Cor. iv. 15, *In Christo Iesu per ewangelium ego vos genui.* Et huiusmodi filios dicit apostolus se despondi se *exhibere virginem castam uni viro qui est Christus,* 2 Cor. xi. 2. Omnes enim Christianos dicit apostolus *vocatos in uno corpore* quod est ecclesia,

1. Arist. Soph. Elench. i: 4.
13. Cf. supra, f. 32 D.

Col. iii. 15. Et patet quod compositum ex viro et muliere non [119B est ermofrodita, cum sit tam vir quam mulier, non habens in eodem corpore quod non est multi homines talis sexus. Et sic intelligunt calculantes homines in vulgari : intelligunt enim de suppositis non communicantibus quoad partes quantitativas, ut dando tres nobiles dantur tres marce communicantes pro transeundo bipedale vel biduum, transeuntur huiusmodi communicancia infinita; ut norunt pueri quibus remitto reducentes tales conclusiones quando deficiunt argumenta.

3. Christ is the head of the church, over which his influence cannot cease.

a. That he is head is proved by the teaching of holy Scripture:

Tercio principaliter continet dicta supposicio quod Christus sit caput ecclesie in quam * non potest cessare influere. C Prima pars patet per apostolum, Eph. i. 20–23, ubi dicit quod Deus *operatus est in Christo, suscitans eum a mortuis et constituens ad dexteram suam in celestibus, supra omnem principatum, potestatem, et virtutem, et dominacionem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo sed eciam in futuro; et omnia subiecit sub pedibus eius, et ipsum dedit caput supra omnem ecclesiam, que est corpus ipsius.* Ubi videtur michi apostolum arguere quod Christus ex duplicitate nature sit capitaneus cuiuscunque collegii sanctorum. Nam racione divinitatis est ubique influens sensum et motum, ad modum capitis, specialiter cuilibet membro suo; sicut promittit Math. ultimo, *Ecce, ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consumacionem seculi.* Et racione humanitatis integrat cum ceteris unum corpus, quod est ecclesia, cum singulo particularem ecclesiam, ut patet capitulo xxiii. primi huius.

as God, he is present in the whole church,

as man he forms one body with it;

for a head may be either intrinsic

or extrinsic.

Christ is not only head of the church,

Unde dupliciter potest intelligi caput ecclesie vel intrinsecum vel extrinsecum: intrinsecum, ut capitalis persona eiusdem ecclesie: et hoc dupliciter, vel quod presideat quoad bona corporalia eiusdem ecclesie, vel quoad bona spiritualia in regendo. Caput extrinsecum est persona presidens subditis sue nature, sed extra eorum numerum, que, dum influendo regit eos, dicitur illis caput. Et sic Christus est caput intrinsecum unius persone venerabilissime create, que * est univer- D

3. *talis*: cod. *tales*. 7. *pro*: cod. *per*. 13. *Eph.*: cod. *Colo.*

119D] sitas predestinatorum. Illa, inquam, est homo qui descendit de celo et ascendit in celum (ut dicitur Ioh. iii. 13), non secundum se totum sed secundum caput; cuius descensus non fuit localis mocio sed incarnacio vel inanicio, et ascensus fuit localis mocio qua partes alias corporis secum trahit. Unde cum secundum divinitatem sit omnia in omnibus, eo quod est omne ens secundum esse intelligibile (ut ostenditur in materia de ydeis), quelibet persona ecclesie citra eius humanitatem dicitur membrum Christi. Ipse enim sinonimice et autonomatice dicitur universalis ecclesia; nedum quia omnis res est Christus et per consequens ecclesia est res que est Christus, sed quia Christus est persona que foret eadem ecclesia, non existente vel corrupta quacunque alia persona ecclesie. Sicut enim anima manet eadem persona, quomodocunque corpus adveniens et defluens varietur; sic est de Christo quoad ecclesiam, qui semper fuit secundum divinitatem, et in causis secundis continue fuit cum ecclesia secundum humanitatem. Et patet quomodo Christus est caput extrinsecum cuiuscunque particularis preter ipsum. Et sic sine monstruositate habet eadem persona hominis multa capita disparium racionum, ut multa capita extrinseca subordinata.

but he *is* the church universal in his own person.

Quod autem Christus non potest cessare in corpus suum influere ex hoc patet quod dedit sponse sue omnia presencia sua vel futura, ut dicit apostolus, 1 Cor. iii. 22, et per conse-
120A quens dedit ei beatitudinem futuram: sed ab illa * nemo potest excidere; ergo dedit illi donum a quo non potest excidere; et cum non potest habere illud donum sine sua speciali influencia, sequitur quod Christus non potest cessare in ipsam influere. Ipsa enim potest non esse, sed non potest desinere esse. Et ad istum sensum dicit apostolus, Rom. viii. 38, 39, quod nichil potest eos separare a caritate, ut exponitur superius. Ista supposicione premissa, dico quod Augustinus et ceteri sancti rectiloqui intelligunt de ecclesia catholica supra-

Wherefore *b.* it is impossible but that he should eternally influence it:

and this is the catholic doctrine touching the re-

6. *cum* addidi. 33. *supposicione*: cod. *suspōne*.

4. *Inanicio*: cf. Phil. ii. 7.

lation of Christ to the church.

dicta vel quacunque alia, cuius Christus est caput, secundum [120A racionem qua influit motum ad caritatem operandum, et sensum catholicum ad intelligendum; et isti ecclesie, tamquam ab auctoritate Christi, oportet omnem salvandum credere, sed nulli alteri.

B. THE POPE MAY EXCOMMUNICATE UNRIGHTEOUSLY: for *a.* a pope may be in mortal sin and thus excommunicate unduly from motives of cupidity;

Ex quo patet primo quod licet predestinatum credere quod dominus papa et Romana ecclesia excommunicent ipsum minus iuste. Probatur ex hoc quod tam papa quam totum residuum illius ecclesie potest mortaliter peccare et dampnari, et per consequens abuti potestate sua in excommunicando minus licite propter cupiditatem honorum vel bonorum fortune; ecclesiasticus enim qui non potest isto peccato infici, cum sit *radix omnium malorum* (1 Thim. vi. 10), non potest ceteris infici. Et argumentum videtur illis qui considerant quam libere contradictorie Deus, qui preveniendo omnem creaturam in agendo agit adextra, potest subtrahere graciam, non agendo cum quocunque citra Christum ad actum eius meritorium, sed conservando ipsum * in esse nature quo facto B dampnaretur; ergo quelibet ecclesia citra Christum dampnari poterit. Posset enim Christus istas creaturas nunc producere, sed omnino dispares, quas posset constituere corpus suum; ergo per idem vel a maiori posset permittere eas dampnari. Aliter enim non mererentur, sed absolute necessitarentur ad agendum.

and that any man may sin mortally is clear from the fact that God, who can grant, can also abstain from granting grace; and thus any man may be damned:

b. S. Peter himself sinned thrice after he was chosen apostle, i. immediately after he had been given the keys of heaven,

Item beatus Petrus, qui fuit apostolus preelectus, gracia et informacione Christi principaliter sibi assistentis dotatus, peccavit tribus vicibus post eleccionem, consecracionem, et potestatis vicarie commissionem; ergo multo magis quilibet alius papa posterior poterit peccare. Argumentum patet Math. xvi. 22, 23; ubi, postquam ex confessione fideli dictus est Petrus et claves celorum sibi sunt tradite, dictum est sibi a Domino, ex adversancia sua qua dixit, *Absit hoc a te, Domine,—Vade post me, Sathana:* ubi non dubium quin pecca-

13. *ceteris* addidi e coniectura. 14. *considerant:* cod. *considerantes.* 26. *assistentis:* cod. *asistens.*

8. Cf. supra, f. 93 A, et infra, lib. ii. 11 ff. 193 C et seqq.

120B] vit. Similiter Math. xxvi. 69–75, patet quod peccavit mortaliter blasfemando et negando infideli periurio Deum suum. Similiter ex temeritudine ceca peccavit saltem venialiter post missionem Spiritus sancti, annuendo suis conversis negacionem communicacionis cum gentibus Christianis, ut patet Gal. ii. 11, 12, et declarat Augustinus, epistola ix. contra Ieronimum. Si ergo tantus sanctus ex testimonio Scripture sic peccavit, quis dubitat quin minores succedentes in suo officio peccare potuerint?

ii. in his denial of Christ, and iii. in his refusal to admit gentiles to the communion of the church:

C Item non eo ipso quo quis fit papa est confirmatus in *gracia; sed eo est vita sua ab hostibus spiritualibus acucius inpugnanda; ergo stat cum illo officio pape dampnacio, et per idem cum quocunque reliquo officio hic in terris. Argumentum patet de officio apostolatus immediate a Christo commisso Scarioth, cuius episcopatum post dampnacionem accepit Mathias, ut patet Act. i. 20–26; multo magis ergo cum quocunque officio humanitus instituto stat dampnacio in prescito. Nam cum sacramentis baptismatis et penitencie, cum quibus Deus pepigit regulariter conferre graciam, stat dampnacionem succedere; multo magis ergo cum quocunque officio humanitus limitato, cum quo Deus non determinavit se conferre graciam. Non enim necessitant electores Deum ad conferendum electo graciam predestinacionis, nec habetur in Scriptura quod talia officia et huiusmodi gracia consecuntur. Nec obest eligere prescitum existentem in gracia, cum contingit errando eligere existentem notorie in mortali; et confirmacio illius est ex effectu inferius xi. capitulo recitando.

c. election to the papacy does not ensure grace to the elected person; being by his elevation exposed to greater temptations, he is the more liable to fall away:

the sacraments of baptism and penance, though necessarily accompanied by God's grace, do not ensure salvation; far less can human appointments which are not necessarily so accompanied, and to which plainly God cannot be compelled to add the grace of predestination.

Ex isto videtur quod applaudentes prelatis per eorum inpeccabilitatem, sicut et acceptantes talem blasphemiam, sunt

Hence follow three conclusions:

1. *xxvi.*: cod. 27º. 7. *Ieronimum*: cod. *Iouia*m.

6. August. epist. lxxxii. ad Hieron. 2 §§ 4–15; vol. ii. 191 A–195 C. Cf. epist. xl. ad Hieron. 4 § 5, p. 85 D, E. The former is distinguished by Wycliffe as 'contra Ieronimum,' presumably because it controverts S. Jerom's view on this particular question. S. Augustin, I observe, seems to avoid the word 'peccavit.'

18. Cf. G. V. Lechler, Johann von Wiclif, i. 607.

27. Lib. ii. 11, infra, ff. 193 C–195 D.

1. It is blasphemous to say that the pope or any other prelate is impeccable.
a. If it be said
i. that 'the pope cannot commit simony because all the goods of the church are his,'
we reply that he is only their trustee, and that by the commission of mortal sin he ceases to possess them:
ii. that 'he cannot sin or err *qua* pope,'
any logician will detect the sophism,
which amounts to the assertion that the pope cannot sin at all;

notabiliter increpandi. Illi ergo qui dicunt quod 'papa iste [120C 'non potest committere symoniam' attribuunt creature quod Deo est proprium. Solus ergo Christus, qui est simul Deus et homo, est viator qui * peccare non poterit. Nec movet D quod 'pape sunt omnia bona ecclesie;' quia, cum solum sit accomodarius eorum, eo ipso quod abutendo potestate sua ministrat indebite ista, peccat mortaliter excidens ab eorum dominio. Ideo notum est quod gracia favoris, nummismatis, vel sangwinis conferendo indigno beneficium ecclesiasticum potest faciliter committere symoniam. Et eodem modo destruitur glosa sophistica qua dicitur 'quod papa, sub racione 'qua papa, nec peccare poterit nec errare.' Constat quidem logicis naturam reduplicatorum noscentibus, quod omnia similia reduplicative intellecta sunt inpossibilia; eo quod, signo reduplicacionis affirmato, inplicatur quod papa nullo modo peccare poterit: quod si intelligitur simpliciter quod papa non sub racione qua papa peccare poterit, revera nichil ad dificultatis propositum; tum quia hoc queritur, scilicet, si quis, cum hoc quod maneat papa, peccare poterit et dampnari, tum eciam quia non in hoc habet papa prerogativam ultra dignitatem cuiuscunque sacerdotis vel simplicis Christiani. Ideo si hoc moveret concedere quod nullus papa peccare poterit, moveret eciam concedere quod nullus Christianus peccare poterit, cum non peccat in quantum huiusmodi, eo quod Christianitas non est cuiquam peccandi racio. Unde reor papam percipientem clericum * tali 121A adulacionis oleo blasphemantem, debere sibi negare ecclesiasticum beneficium tamquam indigno. Conformiter destruitur sophismus de cardinalibus vel quibuscunque membris ecclesie, quod 'contingit aliquos eorum dampnari peccando 'mortaliter, sed non omnes.' Nam iuxta primam racionem omnis persona ecclesie citra Christum peccare poterit et dampnari, quecunque talis particularis ecclesia est persona citra Christum, ergo conclusio.

on the same shewing we might say that no Christian can sin, because he does not sin in virtue of his being a Christian:
iii. that 'although some cardinals may fall into mortal sin, yet all cannot;'
whereas any man, and therefore any church, may fall into sin.

b. If office ensured sanctity

Similiter si homines, in quantum talis officii, fuerint con-

20. *tum*: cod *cum*.

121A] firmati, sanctissimi viri avidissime aspirarent ad illud officium; sed et ecclesia, que debet Christianis cunctis proficere, crearet propter certitudinem beatitudinis quotlibet cardinales. Et idem est argumentum de quantumcunque multitudine occupante ecclesiam Romanam vel aliam. Si autem multe persone date multitudinis dampnari potuerunt, sed non omnes, capiendi sunt omnes dampnabiles, et residui blasphemandi sunt eque confirmati et inpeccabiles cum Beghardis; quia destructis suis sociis vel non pacatis, dampnari non possent, ut fingitur. Sed constat quod mors fratrum non confirmat residuos, cum mutuo se iuvant, vel non tantum retardant quantum eque mali illis succedere possunt; et, quomodocunque fingatur, nec mala societas possibilitat ad dampnacionem, nec B mors graciam predestinacionis in*ducit: ideo oportet sic errantem dicere quod nunquam posset dampnari, quod repugnat divine potencie. Unde et istam sentenciam tenet Hostiensis, in lectura super quinto Decretalium *A nobis*, quod papa, sicut et tota Romana curia, errare poterit in via morum, sicut sepe errat in iudicio veritatis. Nec oportet si non deficiet fides ecclesie Catholice, quod non deficiet fides huius curie; quia ipsa potest apostotare ab ecclesia, habente caput aliud, quod tamen non est presumendum sine patente errore a lege Christi.

all the best men would press towards it,
and the church would be bound to create cardinals without number;
it is admitted however that some officers of the church are damned,
and even that the pope and the whole court of Rome may err in matters of morals, as also of doctrine,
and thus become apostate from the catholic faith.

Item superiores persone ex minori evidencia peccarunt gravissime, ergo multo magis papa cum toto suo collegio peccare poterit. Argumentum patet de Lucifero cum suis complicibus apostatis (Ysa. xiv. 12–15), de primis parentibus in statu innocencie (Gen. iii.), de cetu apostolorum in triduo infidelitate

c. Angels, our first parents, and the apostles have sinned; much more may the pope with his whole college sin,

10. *confirmat:* cod. *confirmans.* 13. *fingatur:* cod. *fungatur.* 17. *Hostiensis:* cod. *hostis.*

5. *Si autem*, &c., returns somewhat awkwardly to the last question (iii) raised in the preceding paragraph. But the whole passage is apparently corrupt.

17. H. de Segusio super quinto Decret. xxxix. 28: '*Ecclesiae* [in the passage quoted by Wycliffe, below p. 375 l.5], scilicet, militantis: intelligas tu specialis vel etiam Romanae generalis; nam simul congregata nunquam errare potest . . . a recta fide,' f. 111 C.

26. *Lucifero:* cf. supra, f. 93 A. See too Grosseteste, epist. cxxviii. pp. 434 seq. (ed. Luard, 1861), cited below, f. 126 A.

especially in these last days when men are above all eager for temporal advancement.

percusso (Ioh. xviii. scribitur: *Percuciam pastorem et dispergentur oves gregis*). [121B Cum ergo *in novissimis* hiis *diebus* instant *tempora periculosa*, in quibus *homines se ipsos amantes* instant pro dignitatibus et temporalibus, plus solito blasphemantes, patet quomodo cetus quicunque modo superstes peccare poterit. In cuius signum nunquam surrepisset usurpacio inpeccabilitatis pocius quam in primitiva ecclesia, nisi fuisset Luciferina superbia.

Even the apostles declared concerning themselves,

If we say that we have no sin we deceive ourselves and the truth is not in us.

Apostoli quidem post missionem * Spiritus sancti, cognoscentes propriam fragilitatem, confessi C sunt se esse nedum peccabiles sed actualiter peccatores: 1 Ioh. i. 8 scribitur, *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus et veritas in nobis non est;* unde apostolus ewangelice videtur, ad humiliacionem et destruccionem superbie dignificacionis ecclesie, opinionem huius inpeccabilitatis destruere. Et patet, licet quamlibet personam ecclesie predestinatam sit inpossibile (ex supposicione) ut dampnetur, et paucas preordinatas ut non actu peccent mortaliter sic taliter inpossibile est sic peccare; tamen omnem personam ecclesie citra Caput est possibile simpliciter peccare mortaliter et dampnari: personaliter autem intelligo et non simpliciter, predestinacionis graciam commutando. Nemo ergo cui non sit revelacio specialis debet presumere scire vel credere absque formidine quod amore vel odio tali sit dignus.

From all this it follows that if the Roman church excommunicates for improper reasons,

we are bound to hold that the church is in error,

the possibility of such a case

Quo supposito, quod si Romana ecclesia ex ignorancia Scripture, zelo vindicte, vel appetitu commodi temporalis, excommunicet quemquam illegitime, et Deus revelet sibi in Scriptura suam excommunicacionem esse erroneam (ut credo fuisse de domino Lincolniensi); tunc nedum licet sed oportet ipsam personam credere ecclesiam Romanam excommunicando errare. Cum ergo totum antecedens ex * dictis sit D possibile, patet conclusio, scilicet, quod licet predestinatum credere quod Romana ecclesia ipsum excommunicet minus

28. *domino Lincolniensi:* cod. *dn̄io Lincolñ.*

1. *Ioh. xviii.*: actually Matth. xxvi. 31. 2. 2 Tim. iii. 1, 2.

28. Cf. Higden, Polychron. vii. 36; vol. viii. 241 seq., ed. Luard. On the origin of the story about Grosseteste's excommunication, see Dr. Luard's note in the preface to his edition of the Epistolae, p. lxxxi.

121D] iuste: non enim est articulus Christiane fidei quod omnis eius excommunicancia sit legalis. Unde libro quinto Decretalium de Sentencia Excommunicacionis, *A nobis*, sic dicitur: *Iudicium Dei veritati, que nec fallit nec fallitur, semper innititur, iudicium autem ecclesie nonnumquam opinionem sequitur, quam et fallere et falli sepe contingit: propter quod interdum evenit ut qui ligatus est apud Dominum, apud ecclesiam sit solutus, et qui liber est aput Deum, ecclesiastica sentencia sit nodatus.* Et eadem est sentencia xxiv., questione iii., *Si quis*, ubi sub auctoritate Ieronimi dicitur quod *si illi qui presunt errando quemquam foris miserunt, si ipse antea non exiit, hoc est, si non ita egerit ut mereatur exire, nichil leditur in eo quod non recto iudicio ab hominibus videtur expulsus: et ita fit ut interdum ille qui foras mittitur intus sit, et illa foris qui intus videtur retineri.* Et idem patet eadem questione, *Cum aliquis*, sub auctoritate Origenis. Et hinc dixi superius, xxxviii. capitulo, quod *nemo excommunicatur nisi excommunicetur principaliter a se ipso:* oportet enim excommunicacionem, que est divisio a corpore Christi, et sic lesio vel peioracio spiritualis, originari ab excommunicato se ipsum dampnificante; opus igitur apostolicum foret predicare fragili-
122A tatem * humanam ad observanciam mandatorum Dei astringere, et non prohibendo tractatum huius materie dignitatem inpeccabilitatis blasphemando assumere.

being admitted also in the canon law;

according to which the excommunicated person suffers no injury through such a sentence.

Secundo patet quod, licet necesse sit nos credere ecclesie apostolice pro direccione in via Domini, tamen nulli particulari ecclesie credi debet nisi de quanto sensus credendi emanat a capite nostro Christo. Patet prima pars ex hoc quod necesse est viatorem credere multa a sensibus elongata,

2. While we are bound to believe the church apostolic, any particular church is only to be believed in so far as its judgement proceeds from Christ, our head.

17. *xxxviii.:* cod. 39. 28. *Christo:* cod. *Cristo.*

2. Decret. Greg. IX. v. tit. xxxix. 28; vol. ii. 899, ed. Friedberg.

9. Decret. II. ca. xxiv. qu. iii. 4; vol i. 990:—from Origen, in Levit. Hom. xiv. 3, in the Latin translation formerly ascribed to Jerom; Orig. Opp. ii. 260 *a*.

15. Decret., l. c., cap. 7; p. 992. The extract from Origen is the same passage which has just before been erroneously attributed to Jerom.

17. V. supra, f. 90 B.

a. That faith in the church is necessary, is proved by the fact that without it we could not believe things remote from the observation of the senses, such as the facts of the life of Christ, &c., which are by God's grace handed down by tradition, else we should have no warrant for the articles of the Christian faith. We must know that a thing is before we can know why it is. We should have no protection against unbelievers unless Christ had left witnesses in our mother the church; wherefore the knowledge of faith is described as *through a glass*

quoad locum, quoad tempus, et quoad evidenciam; ideo [122A necesse est fidem fore fundamentum scole Cristi. Quomodo, queso, adheret viator dictis Ducis de gaudiis sensibilibus in celo aut de penis sensibilibus in inferno, nisi per fidem? Ideo dicit apostolus, ad Hebr. xi. 6, quod *sine fide inpossibile est placere Deo.* Aut quomodo adheret fidelis dictis de predicacione, passione, et conversacione Christi, et ceteris vitis patrum qui non fuerunt secum simul in tempore, nisi fide narracioni ecclesie adheserit? Oportet enim ex Christi gracia Dei genus fidelium sibi succedere, patribus narrantibus filiis que senserunt, ut patet Deut. xxxii. 7, *Interroga patrem tuum, et narrabit tibi.* Et hoc innuit sanctus ewangelista: *Quod,* inquit, *audivimus, quod vidimus oculis nostris, et quod manus nostre tactaverunt de verbo vite, annunciamus vobis,* 1 Ioh. i. 1, 2. Unde in premium talis fidei Christus dicit, *Beati qui non viderunt, et crediderunt.* Quomodo, queso, crederet cathecumenus Trinitatem et alios articulos insensibiles, nisi prius crediderit ex auditu predicantis missi a Deo * ad lumen fidei seminandum, ut dicit apostolus, Rom. x. B 14–17? Ymmo, ut alias ostendi, non est possibile hominem quodcunque demonstrabile cognoscere ostensive, nisi prius ipsum crediderit; cum noticia quia est oportet precedere noticiam propter quid est, saltem tempore vel natura; et illa prima simplex adhesio est fides qua creditur.

Patet eciam per locum a maiori quod elongata a sensibilibus loco, tempore, vel natura, oportet credere; aliter enim negaret infidelis proterviens Scripturam nostram fuisse Christi vel alicuius sancti sentenciam, sed fictum aut apocrifum, nisi mater ecclesia haberet testes sibi succedentes secundum internam inspiracionem Christi, tam doctores quam discipulos informantes. Ideo Psalmo xliv. 17 dicit Spiritus sanctus matri ecclesie, *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii;* unde noticia fidei vocatur noticia specularis, dicente apostolo, 1 Cor. xiii. 12, *Videmus nunc per speculum et in enigmate, tunc*

19. *x.*: 11°. 25. *Patet eciam*: cod. *eciam patet.*

16. John xx. 29.

122B] *autem facie ad faciem.* Sicut enim, iuxta perspectivos, contingit per specula vel media diversarum dyafanitatum, quantumlibet parvum per quantamcunque magnam distanciam apparere ex elargicione anguli piramidis radialis: ita contingit fide videre ea que sunt in principio mundi et die iudicii ex fideli narracione fidelium sibi succedencium tam disparium fidei speculorum. Sicut ergo quilibet nostrum carnaliter generatur ex Adam et ceteris patriarchis, ita spiritualiter gignitur ex fide Abrahe et ceterorum patrum, mediantibus C quibus fides est ad posteros * derivata. Ideo apostolus, Rom. ix. 7, quod gentiles conversi sunt *semen Abrahe.* Oportet ergo unum membrum ecclesie precedens membro sequenti conum fidei elargire.

which makes distant things visible.

Et si queratur, que sit maior auctoritas, Scripture sacre sive ecclesie, dicitur, quia Scripture sacre auctoritas non est prestancior quam auctoritas Christi circa ecclesiam, quia ecclesie auctoritas est nulla nisi de quanto emanat a capite suo Christo (ideo dicit apostolus, Rom. x. 17, *Auditus autem per verbum Christi*): unde proporcionaliter videtur de doctrina Christi et doctrina ecclesie, sicut est de noticia intelectus et noticia sensitiva. Sicut enim in via ementacionis vel ordinis ascendendi, noticia sensitiva precedit intelectivam exposterum, et econtra in via fruicionis vel ordinis naturaliter est; correspondenter fides matris ecclesie est fidei Christi supposita. Et sicut contingit interiorem hominem, sine adminiculo sensuum, de quocunque obiecto noscibili habere noticiam; sic contingit fidelem, per purum instinctum verbi Dei, habere fidem ecclesie, ut patet de Moyse et ceteris prophetis. Et sicut sunt sensus multiplices, a quorum quolibet contingit hominem elaborare noticiam intelectus; sic sunt multe partes ecclesie, a quarum qualibet contingit discere fidem Christi. Quecunque ergo persona fidelis ecclesie, laycus vel clericus, Latinus vel Grecus, masculus vel

With respect to the relative authority of the Bible and of the church, considering that the latter's authority only exists in so far as it proceeds from its head, Christ, the two teachings may be compared to the knowledge of the understanding and that of the senses.

As we may have knowledge without the help of the senses, so we may have the faith of the church purely through the word of God; and conversely, as there are many senses through any one of which we may attain to the knowledge of the understanding, so there are many parts of the church, any

25. *supposita* : *susp^la*.

1. Cf. Vitellonis Optica, vii. and ix., in Risner's Opticae Thesaurus.
11. *Rom ix.*: rather ch. iv. 16.

one of which, whether lay or clerical, may serve to produce faith, granted only that its judgement emanate from the Head; for as the senses are liable to error unless controlled by the understanding, so it is with the members of the church, unless guided by the Head; whereas holy Scripture alone is entirely free from error.

femella, sufficit ad fidem * instrumentaliter ac occasionaliter [122D gignendam, dum tamen sentenciat sensum emanentem a capite. Et sicut contingit in sensibus error, nisi de quanto ab intelectu reguntur; sic contingit error in membris ecclesie, nisi de quanto reguntur a capite. In Scriptura vero sacra, que est unicus liber vite non est error possibilis, licet in nostris codicibus incorrectis, sinistre conceptis, et aliter defectivis, sint errores plurimi. Et patet quod natura, dignitate, et origine precedit influencia Capitis doctrinam ecclesie, licet ipsa per accidens precedat quandoque temporaliter ac inferribiliter infusionem fidei; et sic credere nos oportet ecclesie, qui deficimus a prophetica illustracione.

b. That any particular church is only to be believed in so far as its judgement proceeds from Christ, is evident, i. *α.* because the divine action is antecedent to any action of man, so that Christ must move a man to believe before he can believe; *β.* because Christ, being all truth, must alone be believed; *γ.* because we are only to obey God's commandments, and these all proceed from Christ;

Secunda pars conclusionis patet ex hoc quod necesse est Deum prevenire in accione quelibet creature; ideo non est possibile animum humanum moveri ad credendum aliquid nisi Christus moveat ad credendum. Sed propius accedendo patet quod solum veritas est credenda; Christus est omnis veritas, sicut est omnis entitas; ideo solum Deus est credendus. Sed quia non omnes concipiunt quomodo quodlibet esse intelligibile creature sit Deus, et sic omne quod est creatura, licet non sit quelibet creatura, ideo plus ad homines sit argumentacio: Solum in mandatis Dei obediendum est homini, omnia mandata Dei emanant a capite Iesu Christo, ergo conclusio. Maior probatur ex eo quod solum in illis quibus * conplacet Deo obediendum est homini; solum in 123A observancia mandatorum conplacet Deo; ergo solum in observancia mandatorum obediendum est homini. Minor huius ex hoc evidet quod hominem diligere Deum et observare eius mandata (ex proximo capitulo) convertuntur; sed hominem diligere Deum et ipsum diligi a Deo, et per consequens ipsum diligere, convertuntur; ergo solum in obser-

6. *error:* cod. *herror.* 8. *natura (n°a):* cod. *nulla (nª).* 22. *argumentacio:* cod. *arguº.* 25. *homini:* cod. *hiis.*

6. *Licet in nostris codicibus*, &c. The qualification is probably suggested by the words of S. Augustin, ep. lxxxii. ad Hieron., 1 § 3; which are in fact quoted below, f. 133 C.

29. V. supra f. 112 A, B.

123A] vancia mandatorum conplacet homo Deo. Si enim quis observat unum mandatum, observat et quodlibet; et si solvit unum, tunc propter connexionem solvit et quodlibet: sed si placet Deo, observat unum mandatum; ergo si placet Deo, observat eius mandata, et econtra. Non ergo obediendum est homini nisi observando Dei mandata. Ex quo patet ulterius, cum Dei mandata explicantur sufficientissime in sacra Scriptura, eo quod lex Dei est per se sufficiens ad regimen universalis ecclesie (ex proximo capitulo), sequitur quod solum in hiis que fundantur ex sacra Scriptura obediendum est homini.

and since these commandments are sufficiently declared in holy Scripture, to that alone is obedience necessary.

Similiter, cum divisio immediata humanorum operum sit quod vel sunt virtuosa vel viciosa, sequitur quod omne mandatum prelati ad opus sit vel ad opus virtuosum vel ad opus viciosum; si virtuosum, mandatum est fundabile in Scriptura, sed viciosum est repellendum tamquam Scripture contrarium. Argumentum patet eo quod si homo sic viciosus agit quid-
B quam, tunc agit viciose; quia sicut vicium * inficit universaliter actus subiecti, sic virtus vivificat, in tantum quod existens in gracia dicitur mereri et orare dormiendo et quomodolibet operando. Aliter enim non ponerent philosophi eutrapoliam virtutem moralem; nec apostolus, 1 Cor. x. 31, preciperet, *Omnia in gloriam Dei facite.* Totus ergo modus vivendi caritativi est virtuosus. Ex quo patet quod sicut nemo potest esse neuter quoad virtutem et vicium, sic nulla conversacio hominis potest esse neutra. In virtuosis igitur obediendum est preposito, et in viciosis preceptis resistendum.

ii. Human actions must be either virtuous or vicious, in other words agree or disagree with holy Scripture; and this distinction determines the duty of obedience or resistance.

Similiter, ex parte mandantis, patet quod nichil precipit primo auctoritate propria, et non, ut sic, sibi est obtemperandum, quia Psalmo cxxxviii. 16 dicitur, *Dies formabuntur et nemo in eis,* vel ut minister Christi vel ut minister diaboli;

iii. No man can ordain anything of his own original authority, nor can command obedience as such;

5. *obediendum:* cod. *obidiendum.*

9. V. supra, ff. 112 D–113 C.

21. *Eutrapoliam:* the word (*eutrapelia*, εὐτραπελία) is given by Averroës, comm. in Arist. Eth. Nicom. ii. 7 (Arist. Opp. iii. f. 14 A). The Latin version has 'facetudo.'

since he must be minister either of Christ or of the devil.

cum hii duo capitanei dividunt inmediate totum genus [123B hominum: si ut minister Christi, obtemperandum est sibi tamquam habenti auctoritatem emanantem a Capite; si tamquam minister diaboli, resisti sibi debet universaliter : et patet conclusio.

3. No pope or body of cardinals is necessary for the government of the church of God: *a.* because i. the pope may fall into mortal sin, and thus cease to be a member of the church; ii. God's grace is granted, and the mystical union of Christ with the believer takes place, without the need of any human mediation. iii. Christ is of himself sufficient for the governance of the church; and to add another chief ruler would be to invest the latter with divine prerogatives.

Ex istis colligi potest quod nullum papam cum cetu cardinalium citra Christum sit absolute necessarium capitaliter regere ecclesiam sanctam Dei. Primo patet ex hoc quod omnem talem personam sit possibile peccare mortaliter et dampnari (ex proximo dictis), sed tunc non est pars ecclesie, ergo conclusio. Item Deus libere contradictorie dat sua carismata cuilibet Christiano, * constituens cum eo, C tamquam membro suo, unum corpus misticum; ad nullam talem influenciam requiritur persona hominis disparata; ergo nulla persona Romane ecclesie requiritur tamquam mediamen absolute necessarium ad regulandum ecclesiam. Item caput Christus cum sua lege est per se sufficiens ad regulam sponse sue, ergo nullus alius homo requiritur tamquam sponsus: tunc enim ille foret yperdulia adorandus, mensuraret tamquam Deus accionem spiritualissimam Dei adextra (ut iustificacionem cuiuscunque persone ecclesie), et ad votum suum spectaret dependenter cuiuscunquam virtutis infusio, quia ad beatitudinem habilitacio; quod blasphemum est dicere. Sufficit enim modo, sicut suffecit in primitiva ecclesia, quod Christianus sit in gracia, credendo in Christum, licet nullum aliud caput ecclesie ipsum direxerit. Unde igitur somniatur articulus fidei quod aliud sit caput universalis ecclesie? Scio enim quod non sequitur, '*Credo ecclesiam catholicam*, ergo hos 'homines.'

Moreover the church has in fact, during intervals of the papacy or in other extraordinary circumstances, subsisted without a head; so that such a person cannot be considered absolutely necessary.

Confirmatur illud in effectu ex hoc quod Petro cum ceteris apostolis deficiente infideliter in triduo, papa cum suo collegio facto heretico, et tempore medio inter mortem pape precedentis et eleccionem pape sequentis, militat ecclesia

20. *adextra*: cod. *ad dextra.*

30. *Petro*, &c.: cf. supra, f. 121 B.

123C] sponsa Christi; ergo conclusio. Nec credo aliquem sentire oppositum nisi hereticum vel blasphemum. Ergo absolute necessarium est quod ecclesia Christi non desinat nec ex D peccato dyaboli destruatur; sed nulla persona * citra Christum absolute necessaria requiritur ad componendum dictam ecclesiam. Persone autem quas Deus elegit, quod est nobis incognitum et contingens, sunt necessarie ex supposicione: sed nemo cui non fit specialis revelacio debet presumere se esse sic electum; licet ex permissione Dei habeat in facie ecclesie quantumlibet pretensam dignitatem.

Certain persons whom God may choose may be necessary to the church, but no man can assume without special revelation that he is such a person.

Unde pro dictis doctorum et legum de Romana ecclesia est notandum quod sponsa Christi, que incepit ab origine mundi, et durabit secundum partem militantis usque ad diem iudicii, secundum partem quiescit in purgatorio, et secundum partem triumphabit in celo, extunc integre in perpetuum triumphabit. Ipsa autem sponsa secundum loca que inhabitat capit nomen, et precipue post passionem beati Petri vocatur Romana ecclesia, quia tempore suo et longe post ibi peregrinatur. Ideo sicut quartum imperium (de quo Dan. ii. 40) est imperium Romanorum, sic consenserunt sancti et iura canonica vocare dictam sponsam, secundum quandam excellenciam, Romanam ecclesiam; non negando quin sit ecclesia Indica, Greca, Gallicana, Anglicana, et sic de quibuscunque locis que secundum partem papa inhabitat. Papa ergo, ubicunque fuerit, cum nullam personam citra Christum absolute necessario requirit aliam, non potest ab amore vel auctoritate Christi deficere; et sic de aliis que sancti et leges loquuntur 124A de ecclesia Christi. Ipsa autem ecclesia Novi Testa*menti est generacio iustorum que nunc residet in una gente et uno loco, nunc vero in aliis, sicut in tempore Veteris Testamenti; ut ostendit Crisostomus super illo Math., *Venient hec omnia super generacionem istam.*

b. The church, the spouse of Christ, which begins with the creation of the world and continues unto the day of judgement, bears divers names according to its local habitation, and thus is called the Roman church in honour of the work and passion of S. Peter there, but not so as to exclude other churches, as the Indian, Greek, Gallican, or English church;

Unde credere debet catholicus quod nec imperator nec

but no power can ordain that a

16. Cf. de Ecclesia, iv. pp. 86 seq.

31. S. Io. Chrys. in Matth. [xxiii. 26] hom. lxxiv. [al. lxxv.] 2; vol. vii. 716 seq.

man, by virtue of his succession to S. Peter and his name of bishop of Rome, is therefore head or even a member of the church.

ecclesia universalis nec Deus, deposita sua absoluta, ordinare [124A potest pro eo ipso quo quis succedit post Petrum, vocatus in facie ecclesie Romanus episcopus vel papa, eo ipso sit caput vel pars ecclesie, cui obediendum esset ut ewangelio Iesu Christi. Patet sic: Derogaretur omnipotencie Dei nisi quicunque talis dampnari possit et esse pars corporis dyaboli. Verumtamen pie credere possumus et debemus quod Romanus pontifex sit caput particularis ecclesie, cui obediendum est in terris pre ceteris, de quanto in ipso Christus loquitur legem suam. Si autem homo in honore tali positus non intellexerit istam sentenciam, sed credit maniace quod ab ipso dependet essencialiter regimen universalis ecclesie, opus caritatis foret ipsos instruere.

But even as the Jews of old thought that because of the temple God would never leave them, not understanding that the promises were conditional;

Unde in isto errore laboraverunt pontifices et sacerdotes tempore sinagoge, quos reprobat propheta, Ier. vii. 4: *Nolite*, inquit, *confidere in verbis mendacii, dicentes, Templum Domini, templum Domini est.* Posuerunt enim tantam constanciam gentis sue ex dignitate sinagoge, quod Deus non relinqueret eos, quomodocunque * peccaverunt, scilicet, ex triplici pro- B missione, ex triplici servorum Dei ministracione vel oblacione, triplicis partis legis observacione, que partes sunt cerimonie, iudicia, et precepta, non peribit gens Iudaica, quomodocunque peccaverit; ignorantes quod condicionaliter facta est eis promissio, ut docet apostolus, Rom. xi. Unde apostolus, videns figuralia legis veteris consumata et tres maneries gentis Iudaiçe dissipatas, ait, 1 Cor. i. 20, *Ubi* (inquit) *sapiens? ubi scriba? ubi conquisitor huius seculi?* Nam sacerdotes et prophete, doctores et scribe, reges et brachium seculare, erant ternarius in quo postponentes legis observanciam et per consequens Dei amiciciam temere confidebant. Unde Ier. xviii. 18: *Non, inquiunt, peribit lex a sacerdote, neque consilium a sapiente, neque sermo a propheta.*

so now our prelates appeal

Correspondenter nostri prepositi nunc dicunt, 'Nonne

9. *in terris* in cod. bis legitur. 12. *ipso*: cod. *ipsis*.

10. *Homo*, &c.: Psalm xlix. 12, 20 [Vulg., xlviii. 13, 21].

124B] 'Christus dicit Petro in persona ecclesie, Luc. xxii. 32, *Ego 'rogavi pro te ut non deficiat fides tua ;* et Math. ultimo, *Ego 'vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consumacionem seculi?* 'et Ioh. xvii. 11, 20, *Sancte*, inquit, *Pater*, *serva eos ;* et 'sequitur, *Non pro eis rogo tantum sed pro eis qui credituri sunt 'per verba eorum in me.*' Ideo dicunt quod 'navis Petri 'fluctuari potest, non submergi,' ignorantes quod nichil ad illos nisi de quanto servaverint legem Christi : credant ergo C *in Christum et non sint de mundo, et indubie salvabuntur : et alii sunt filii perdicionis, ut loquitur Scriptura, Ioh. xvii. 12.

to the promises given to Peter, and deem that his ship may be tossed but never sunk.

Quod si obicitur oportere in corpore ecclesie, sicut in humano corpore, esse ordinem membrorum sibi influencium, ut testatur apostolus, Rom. xii. 4–8 et Eph. iv. 16, concedi conclusio debet : sed oportet vocacionem et officii limitacionem quam Christus edocuit observari ; scilicet, quod omnes sibi ministrent reciproce ad edificacionem ecclesie in via morum, et eo sit membrum ecclesie maius sive superius, quo in isto officio humiliter ministravimus. Unde repugnat quod contendat circa dignitatem, quod usurpet ad supportacionem sui ecclesie necessitatem, vel quod aspiret ad maioritatem secularem ; patet Luc. xxii. 26 et Rom. xii.

c. If it be said that in the church, as in the body, there must be an order among the members ; we reply that this order should be one of reciprocal service, not of contention for dignities, money, or worldly superiority :

Sed est inter membra ecclesie et membra humani corporis ista distancia quod membra ecclesie possunt in se reciproce transformari, quod unum membrum potest supplere officia multorum, et quod unumquodque istorum membrorum potest, stante eorum corpore mistico, prescindi vel gratis deficere ; eo quod caput huius corporis est Vita prima existens in medio quorum unque duorum vel trium eo ipso quo in nomine suo congregantur. Est enim *murus et antemurale*, non requirens cor aliud ut influat in membra cetera ; sed ut dicit Petrus, Act. x. 34, 35, sine accepcione personarum *in omni gente qui timet Deum et operatur iusticiam acceptus est illi :* secus est D de vita * creata quoad suum corpus inperfectum quod natu-

for there is this difference between the members of the church and those of the human body, that the former can change places among themselves or even be cut off without injury to the whole, since not one of them is necessary to the rule of the divine Head.

21. *sui ecclesie :* cod. *ecclesie sui.* 27. *prescindi :* cod. *prescidi.*

28. Matth. xviii. 20. 30. Isa. xxvi. 2.

raliter informat. Et istam sentenciam docuerunt apostoli in [124D diversas terras dispersi, ex pura auctoritate Christi sine requisita auctoritate Petri eorum capitanei populos convertentes.

Christians are therefore bound to obey one another, and especially the Roman church, but the Roman pontiff only in so far as his action is governed by the Head of the church, even Christ, whose sentence is founded in holy Writ; since it is possible that the dignitaries of the church may be so worldly as to think the church destroyed if they lose civil lordship, or so mad as to account their ordinances as of like authority with the Gospel. Should such a case occur, the Christian is bound to resist, if need be, unto death.

Unde oportet quod omnes Christiani sibi sint reciproce obedientes, et precipue instanti Romane ecclesie, de quanto dirigit secundum regulam legis Christi. In isto ergo errore bestiali fallaciose consequentis cecantur plurimi, 'Credendum 'et obediendum est necesse, ergo illi Romano pontifici.' Non autem nego, sed profiteor, quod obediendum est sibi, sed non nisi in quantum obeditur ecclesie; ymmo in quantum ipse cum suo collegio recipit influenciam a capite ecclesie, qui est Christus, cuius iudicium capiendum est ex hoc quod eius sentencia est fundata ad edificacionem ecclesie in Scriptura sacra, etc. In hoc autem est possibile ipsos ignoranter deficere, et ad tantum attendere civilitati quod credant ecclesiam destrui si dominio civili caruerint; credant maniace quod nichil in ecclesia particulari sit licitum nisi de quanto originatur et autenticatur a sua curia; sed eo ipso quo mandat epistolas, parendum sit illi pari obediencia cum ewangelio; et sic de multis blasphemiis inpossibilibus in quas possibile est ipsos incidere, declinando a religione Christi et preparando ad blasphemiam Antichristi. Non autem assero ita esse, sed sic possibile esse: quo posito, * clamo quemlibet Christianum 125A sufficientem debere resistere non solum scissis vestibus sed membris, si oporteat, laniatis.

C. OF THE LIMITS OF OBEDIENCE TO THE POPE.

1. Bishop Grosseteste lays down

Unde Lincolniensis, in responsione ad litteras Romani pontificis de preficiendo quendam cognatum in canonicum Lincolniensis ecclesie, sic respondet: *Mandatis*, inquit,

15. *credant*: cod. *credat*. 16. *credant*: cod. *credantur*. 19. *parendum*: cod. *per eundem*. 22. *Antichristi*: cod. *anticristi*. *assero*: cod. *asero* 23. *clamo*: cod. *clama*.

26. Grosseteste's famous letter to pope Innocent IV, 1253, refusing to induct one Frederick of Lavagna into a canonry at Lincoln to which he had been preferred by the pope: epist. cxxviii., pp. 432 seqq., ed. Luard. Dr. Lechler argues that this letter, though plainly intended for the pope's eyes, was not addressed to him directly, and suggests that it was written to the pope's agent, who was also named Innocent: Johann von Wiclif, i. 197 n. 3.

125A] *apostolicis affeccione filiali omnino devote et reverenter obedio; hiis quoque que mandatis apostolicis adversantur, paternum zelans honorem, adversor et obsto: ad utrumque in racione filiacionis realiter teneor ex divino mandato. Apostolica quidem mandata non sunt nec possunt esse alia quam apostolice doctrine et ipsius Domini nostri Iesu Christi, apostolorum magistri, cuius typum et personam maxime gerit in ierarchia ecclesiastica dominus papa.* Ex istis conclusionibus istius sancti, indubie satis provide inculcatis, primo sequitur quod, licet papa dixerit verbaliter vel in scriptis quod quamquam provisionem vel aliam sentenciam mandat fieri auctoritate apostolica, ita fiat;—sic enim blasphemando asserere, foret innuere papam esse Illum inpeccabilem qui *dixit et facta sunt* omnia;—oportet ergo in minori capere quod papa sic mandando non discrepat a sentencia apostolica vel Domini Iesu Christi: cuius tamen oppositum est satis possibile; quo contingente papa excideret a papatu, et episcopus pareret mandatis apostolicis atque ecclesie resistendo. Unde Lincolniensis, B * ubi supra, *Non*, inquit, *est predicte littere tenor apostolice sciencie consonus sed absonus plurimum atque discors.*

the rule that it is equally a duty to obey the apostolic commands and to resist whatever runs counter to them:

so that the pope's commands are to be taken as apostolical

so far as they accord with the teaching of the apostles and of Christ, and not otherwise.

Sic enim scriptum est in littera Lincolniensi directa: *Nos per apostolica scripta mandamus, quatenus dictum Fridericum vel procuratorem suum in corporalem possessionem* (vel quasi) *canonicatus et prebende auctoritate nostra inducatis, et defendatis inductum, contradictores per censuram ecclesiasticam, appellacione postposita, compescendo: non obstantibus aliquibus consuetudinibus vel statutis, iuramentis vel confirmacionibus, auctoritate sedis apostolice seu quacunque alia firmitate roboratis; vel quod dictus Fridericus presens non fuerit ad prestandum iuramentum de observandis consuetudinibus eiusdem ecclesie consuetum; sive si prefato episcopo vel capitulo ipsius ecclesie com-*

Letter of Innocent IV providing his nephew to a canonry in Lincoln cathedral.

10. *quamquam*: cod. *quemquam*. 19. *predicte*: cod. *pridem*. 20. *absonus*: cod. *obsonus*. 31. *capitulo*: cod. *capitali*.

13. Psalm xxxiii. [Vulg. xxxii.] 9.
18. Grosseteste, ubi supra, p. 434.
22. Letter of Innocent IV, usually prefixed to that of Grosseteste and printed ibid., p. 432 note.

muniter vel singilatim, seu quibuscunque aliis personis a dicta [125B *sede indultum existat, quod ad recepcionem vel provisionem alicuius compelli nequeant, sive quod quivis alius in eadem ecclesia nemini providere valeat; vel quod interdici, excommunicari, aut suspendi non possint per litteras apostolicas sub quacunque forma verborum obtentas vel eciam obtinendas, eciamsi totus tenor indulgenciarum huiusmodi de verbo ad verbum in eisdem litteris sit insertus, sive quibuscunque aliis indulgenciis quibuscunque personis, dignitate vel officio sub quacunque forma concessis a sede apostolica vel eciam * concedendis, per quas effectus* C *provisionis huiusmodi possit impediri aliquatinus vel differri; tamen volumus eos ex certa sciencia, quantum ad provisionem factam vel faciendam Friderico predicto in ecclesia Lincolniensi, viribus omnino carere. Ceterum si aliqui predicto filio Frederico vel procuratori suo super premissis, vel aliquo premissorum, se aliquatenus dixerint opponentes; ipsos ex parte nostra citare curetis, ut infra duorum mensium spacium post citacionem vestram personaliter compareant coram nobis, eidem Friderico super premissis legitime responsuri: non obstantibus privilegiis sive quibuscunque indulgenciis personis regni Anglie generaliter vel cuivis alii persone, dignitati, vel loco specialiter a predicta sede sub quacunque forma verborum concessis, quod non possit citra mare seu extra civitatem seu dyocesim suam in iudicium evocari per litteras apostolicas sub quacunque forma verborum obtentas; que privilegia et indulgencias eisdem personis de certa sciencia nullatenus volumus suffragari, et constitucione de duabus dietis edita in concilio generali non obstante.*

To this demand, implying as it does the omnipotence of the author,

Iste autem est tenor littere quam Lincolniensis dicit non posse esse apostolicam; quia, si bene respicitur, ut inplicatur quod papa sit sicut omnipotens Dominus omnifaciens, vel aliter mandat quod recipiat dictum Fridericum, *non obstante* quod sit inhabilis, et *non obstante* quod de iure divino ac privilegio humano ecclesia * Lincolniensis debet obstare D

1. *singilatim:* cod. *sigilatim.* 2. *ad recepcionem* 2da manu in margine additum. 3. *nequeant* addidi ex exemplari impresso; sicut et 12. *quantum;* et 17. *spacium.* 27. *concilio:* cod. *consilio.* *non obstante* addidi ex exemplari impresso.

125D] inducconi huiusmodi. Posset enim esse quod dictus Fridericus esset inhabilis; quod alii humiliori iniuriaretur; quod nunquam laboraret in officio ad quod canonicatus huiusmodi ordinatur; quod episcopus debet esse ex consciencia regulatissima cognoscere inducendum; et, quod maximum est, quod episcopus consenciendo iniurietur piis fundatoribus ac curandis animabus, quas talis prebendarius custodiret. Unde duas raciones satis gravidas facit Lincolniensis ad probandum quod tenor dicte littere non emanat ab auctoritate ecclesie vel capite qui est Christus: *Primo*, inquit, *de illius littere tenore et ei consimilium longe lateque dispersarum superaccumulando 'Non obstante,' non ex legis naturalis observande necessitate inducto, staret cathoclismus inconstancie, audacie, procacitatis, et inverecundie menciendi et fallendi, diffidencie cuiquam credendi vel fidem adhibendi, et ex hiis consequencium viciorum, quorum non est numerus, Christiane religionis puritatem et socialis conversacionis hominum tranquilitatem commovens et perturbans.*

the bishop answered

a. that the heaping together of privileges and exemptions is unsettling to the faith and social tranquillity of Christendom;

Patet autem huius deduccio notanti subtracciones ordinacionum et privilegiorum quantumcunque racionabilium propter privatam affeccionem carnalem et preter necessitatem edificacionis ecclesiastice. Ubi, queso, maior inconstancia aut magis frontosa vel fallax illusio, quam hodie concedere com-
126A munitati vel persone racionabile privilegium * seu graciam, et cras sine peccato illius persone vel racione privandi ipsum subtrahere? Deus enim non potest dampnare hominem sine suo demerito, nec potest quidquam uni tribuere auferendo ab alio sine previa racione: quomodo ergo potest hoc papa peccabilis? cum non sit ille de quo verificatur hoc metricum,

as indeed is evident from the injustice and dishonesty of such proceedings:

Sic volo, sic iubeo, sit pro racione voluntas.

Cui, queso, crederetur, si caput ecclesie hodie concedit michi aliquid, non cameraliter sed manifeste, per bullas patulas ad sumptus non modicos et labores; et cras, sine obice a me

12. alterum *non* addidi ex exemplari impresso. *observande*: cod. *observanda*. 14. *cuiquam*: cod. *inquam*. 19. *propter* in margine scriptum 2da manu: textu *per*.

30. Juv. Sat. vi. 223.

posito, aversa voluntate pape, propter affeccionem affinitatis, [126A peccunie, vel sanguinis aut aliam personalem, falsificat bullas atque sentenciam hodie confectas? Numquid scriptorum ac promissorum veritas dependet ex voluntate pape vertibili, ut sibi assistatur continue per aliquem Caput ecclesie oleo retribucionis ac adulacionis continue lenientem? Revera sic dicere et actu facere foret inverecunde, quia patule inconstantissime quia ad mutacionem voluntatis pape, et periculosissime quia in materia concernente salutem anime plus quam facere debet, perturbare tranquilitatem ecclesie.

b. that there can be no more abominable sin than to sacrifice the souls entrusted to a man's pastoral charge, for the sake of his own carnal desires:

Secunda racio Lincolniensis est ista: *Post peccatum,* inquit, *Luciferi, quod idem erit in fine temporis ipsius filii perdicionis Antichristi, quem interficiet Dominus Iesus spiritu oris sui, nec est nec* * *esse potest alterum genus adversum vel contrarium* B *apostolice doctrine vel ewangelice et ipsi Domino nostro Iesu Christo, tam odibile, detestabile, ac abhominabile, et humano generi tam pernecabile, sicut animas pastoralis cure officio et ministerio vivificandas et salvandas, pastoralis ministerii defraudacione mortificare et perdere. Quod peccatum evidentissimis Scripture sacre testimoniis committere dinoscuntur, qui in potestate pastoralis cure constituti, de lacte et lana ovium Christi suis carnalibus desideriis respiciunt, et pastoralis officii ministeria in eternam ovium Christi salutem operandam debita non ministrant; ipsa enim ministeriorum pastoralium non administracio est, Scripture testimonio ovium Christi occisio et perdicio. Quod autem hec duo genera peccatorum, licet dispariter, sint pessima, et omne genus alterum peccati inestimabiliter superexcellencia, manifestum est ex hoc quod ipsa sunt duobus existentibus et dictis, licet dispariter et dissimiliter, optimis directe contraria; pessimum enim quod optimo contrarium est: quantum enim est in dictis peccantibus, unum peccaminum est ipsius*

2. *sanguinis:* cod. *saguinis.* 3. *confectas:* cod., ut videtur, *confractas.* 7. *inconstantissime:* cod. *instantissime.* 10. *facere debet* conieci: cod. *faciunt deum.* 12. *temporis:* cod. *tempore.* 14. Post *genus* sequuntur in exemplari impresso *peccati tam.* 16. Verba *et humano generi tam pernecabile* in margine sunt addita 2da manu. 20. *dinoscuntur:* cod. *dinoscunt.*

11. Grosseteste, ubi supra, pp. 434 seq.
13. *Quem interficiet,* &c., 2 Thess. ii. 8.

126B] *Deitatis superessencialiter et supernaturaliter, alterum vero Deiformitatis et Deificacionis, ex divini radii gratifica participacione, essencialiter et naturaliter, optime interempcio. Et quia igitur in bonis causa boni melior est causato, et sic in malis causa mali peior est causato; manifestum est quoniam talium* C * *pessimorum interemptorum Deiformitatis et Deificacionis in ovibus Christi in ecclesiam Christi introductores, ipsis pessimis interemptoribus sunt peiores, et Lucifero et Antichristo proximiores: et in hac peioritate gradatim magis superexcellentes qui, ex maiore et diviniore potestate sibi data in edificacionem et non in destruccionem, magis tenentur ab ecclesia Dei tales interemptores pessimos excludere et extirpare.*

Ex istis concludit Lincolniensis, simpliciter et abstractive intelligendo conclusionem quam vult defendere, in hec verba: *Non*, inquit, *potest sanctissima sedes apostolica, cui a sancto sanctorum Domino Iesu Christo tradita est potestas omnimoda, testante apostolo, in edificacionem et non in destruccionem, aliquod vergens in huiusmodi peccatum Domino Iesu Christo tam odibile, detestabile, et abhominabile, et humano generi summe pernecabile, vel mandare vel precipere, vel quoquo modo aliquod tale conari. Hoc enim evidenter esset sue potestati sanctissime atque plenissime vel defensio vel corrupcio vel abusio, et a trono glorie Domini Iesu Christi summa elongacio, et in cathedra pestilencie penarum Iehennarum duobus predictis tenebrarum principibus proxima coassessio. Nec potest quis inmaculata et sincera obediencia eidem sedi subditus et fidelis, et a corpore Christi ac eadem sede sancta per censuram non abscisus, huius-* D *modi mandatis vel preceptis * vel quibuscunque conaminibus undecunque emanantibus, eciamsi a summo angelorum ordine venerint, obtemperare; sed habet totis viribus contradicere et rebellare. Propter hoc, reverendi domini, ex debito obediencie et fidelitatis quo teneor, ut utrique parenti, Christo et sanctissime apostolice*

c. consequently, that such commands could not proceed from the apostolic seat, whose power must be directed to edification, not to destruction, and which cannot sanction anything tending to grievous sin;

no one therefore who is truly faithful to that power can obey such commands,

but is bound with all his might to resist them

1. Post *supernaturaliter* adduntur in textu impresso verba *optimae vilipensio;* in nonnullis vero epistolae codicibus *vilipensio* deest. 17. *apostolo:* cod. *apostoli.* 20. *pernecabile:* cod. *pernicabile.* 30. *sed* addidi. 32. *teneor* addidi.

15. Grosseteste, ubi supra, pp. 435 seq.
17. 2 Cor. x. 8.

sedi; et ex amore unionis in corpore [Christi cum ea; his que [126D *in predicta littera continentur (et maxime quia in pretactum peccatum] nostro Domino Iesu Christo abhominabilissimum et humano generi perniciosissimum, evidentissime vergunt, et apostolice sedis sanctitati omnino adversantur, et contrariantur catholice unitati), filialiter et obedienter non obedio, contradico, et rebello. Nec ob hoc potest vestra discrecio quidquam durum contra me statuere, quia omnis mea in hac parte diccio vel accio nec contradiccio est nec rebellio, sed filialis debita patri et matri, Christo (scilicet) et ecclesie, honoracio, quia divini mandati observacio. Breviter autem recolligens dico quod apostolice sedis sanctitas non potest nisi que in edificacionem, non in destruccionem: hec enim est plenitudo potestatis, omnia posse in edificacionem; he autem quas vocant provisiones non sunt in edificacionem sed in manifestissimam destruccionem; non ergo potest eas beatissima sedes apostolica.* Hec Lincolniensis.

for the honour due to Christ and the church.

2. From these principles it follows *a.* that the pope can sin, and sin the more grievously in proportion to the extent of his influence:

Ex quibus manifeste patet quod papa potest errare, et eo peccare gravius, quo in casu possibili peccatum suum multipliciter copiosius, intensius, et insuperabilius, ut docet Bernhardus primo libro ad Eugenium: copiosius, si per totum Christianismum; inten*sius, si circa temporalium bonorum 127A [acquisicionem et bonorum] spiritualium subtraccionem, concernencium curam animarum; et insuperabilius, si nemo audet ei contradicere, quid propter confederacionem cum brachio seculari, quid propter paliatas censuras in filios obediencie fulminatas, et quid propter promociones ac dignitates ecclesiasticas quas providet suis complicibus. Sicut enim status papalis proficiens ecclesie plus meretur, sic status papalis perversus, plus ecclesiam inficiens, amplius demeretur.

b. i. that the apostolic see to which obedience is due is the succession of holy popes

Patet secundo quod sedes apostolica, cui Lincolniensis se meminit obedire, est genus sanctorum paparum sibi succedencium, quod providet ut sentit ad honorem Dei prestancius,

1. Verba uncis inclusa ex exemplari impresso supplevi. 6. *unitati*: cod. *unice*. 9. *est* addidi. 14. *he*: cod. *hec*. 19. & 23. *insuperabilius*: cod. *inseparabilius*. 22. Verba uncis inclusa ipse supplevi. 25. *quid*: cod. *quis*.

19. See generally Bern. de Consid. ad Eugen. III.; vol. i. 407 et seqq.

127A] ecclesie sancte utilius, et presidenti ac subdito salubrius, non preficiendo indignum, non postponendo plus habilem, nec in examinante limitando cuiquam officium ecclesiasticum propter questum, sanguinem, vel affeccionem aliam personalem. Illi, inquam, ecclesie obedit Lincolniensis, et paret eius monitis, ut Christus precipit; non autem ab ea, sed a synagoga Sathane, appellat. Unde triplex est appellacio a particulari ecclesia aberrante: prima ad caput ecclesie, Dominum Iesum Christum, secunda ad proximum papam catholicum successurum, et tercia ad universalem ecclesiam militantem: et quelibet istarum est papa deviante prestancior. Est autem Scriptura sacra speculum appellandi contra talem pre-
B positum rebellan*tem ecclesie, cum nec habet potestatem mandandi, nec subditi licenciam sibi obtemperandi, nisi de quanto Scriptura sacra hoc docet et precipit. Aliter enim deberet aliquid fieri divinis mandatis contrarium. Signum autem defectus pape est, si ipse cum sede apostolica, tradicionibus hominum attendens, professores huius Scripture ac eius studium in se et prepositis eius subditis parvipendit. Nam sine huiusmodi sciencia non potest ecclesia bene regi. Secundum signum est quod papa et ecclesiastici prepositi derelinquentes conversacionem Christi sint mundo seculariter inplicati. Et tercium signum est si mercatores seculi in ministerio Christi preficiant et studeant precipue ad vitam secularem continuandum pauperes ecclesias demultare.

seeking only the honour of God and the good of the church;

ii. if the existing pope fail in his duty, an appeal still lies

α. to Christ, the head of the church,

β. to the next occupant of the papal chair, and

γ. to the universal church militant;

iii. such failure being shewn

α. by the pope's disregard of the holy Scriptures,

β. by his devotion to the things of this world,

and

γ. by his appointment of mere traffickers to the ministry of Christ:

Tercio patet quod solum in Dei mandatis que Scriptura sacra continet obediendum est creature, angelo vel homini: solum in illis creatura racionalis obedire oporteat Creatori, nulli quidem creature est obediendum sed Deo, ergo conclusio. Unde in illis que non videntur subditis sapere mandata Dei nec eorum opposita, debent ex mandato dileccionis proximi obedire prepositis cum hoc sit voluntas ut suus discipulus obediat eciam discolis, salva observancia mandatorum: sic enim humilitate vincetur malicia. Si enim alterutra

c. that obedience is only due to commands that may be found in holy Scripture

and to such as are not plainly opposed to the same;

4. *sanguinem:* cod. *saguinem.* 8. *aberrante:* cod. *oberrante.* 28. *obedire* in margine additum 2da manu.

but if they be plainly contrary to Scripture we are bound to resist them, and not be afraid of the dogma that 'inferiors have no right of judgement as touching the hierarchy,' or that 'the ship of Peter must be steered safely,' as though the ecclesiastics alone were the church, whereas its composition has varied heretofore, and whereas it might easily be conceived as consisting solely of the laity. Obedience to the true church may lie in rebellion to the existing church of Rome, if, in the language of Grosseteste, it fall into heresy,

pars ex obediencia fuerit prevaricacioni consenciens, est [127B viriliter resistendum. * Quod cognosci potest in prepositis C secundum tria signa proximo recitata: et sic *A fructibus ipsorum cognoscetis eos*, non territi resistere ex eorum preeminencia ierarchica, de qua (ut fingunt) 'non licet inferioribus 'iudicare;' nec ex eorum superhabundanti sciencia, dum verbis opera non compensant; nec ex illo fuco sophistico quod 'oportet naviculam Petri ex remigio Christi et apostolorum sine submersione possibili gubernari: fluctuari,' inquiunt, 'potest et concuti, non submergi.' Navicula quidem Petri est ecclesia militans, que nunc stat in una femina (ut patet in sancto sabbato de Maria), nunc in paucis discipulis (ut patet in die ascensionis); nunc in una gente et nunc in altera, sicut in Veteri Testamento stetit generacio electorum: nec video quin dicta navis Petri possit pure per tempus stare in laycis. Ideo nimis sophisticant qui triplicant templum Domini et referunt navem Petri tamquam ad per se causam originalem, id est, ad istam Romanam ecclesiam vel quamcunque particularem citra Christum. Obedire ergo sedi apostolice est Romane ecclesie devianti de possibili rebellare, quod potissime contingit in provisionibus que affeccionem sapiunt personalem.

Unde Lincolniensis ultimate egritudinis lecto detentus, *cognoscens in spiritu tribulaciones ecclesie in proximo iminere, recitans coram clericis suis* * *quedam facta Romane ecclesie,* D *graviter redarguit fratres, qui ideo constituti sunt in voluntaria paupertate ut peccata potentum ecclesie audacius reprehendant. Nunc autem bulle papales,* inquit, *sunt hereses contra quas*

14. *generacio*: cod. *g*[a]*no*. 20. *devianti*: cod. *deviante*.

3. Matth. vii. 16.

9. *Fluctuari*, &c.: cf. supra, f. 124 B.

23. V. Matth. Paris, Hist. Angl. a. 1253; vol. iii. 145 seq., ed. sir F. Madden: Chron. mai. v. 400 seqq., ed. Luard. The quotation is exceedingly loose. The definition of 'heresy' is cited by Wycliffe in book ii. 7, infra, f. 173 D, as occurring 'in quodam libello [Lincolniensis] speciali istius materie;' and the passage is in fact in at least one manuscript subjoined to the epistle of Grosseteste quoted above. See Dr. Luard's edition of the Epistolae, p. 437, n. 7.

127D] *omnes Christiani et specialiter fratres viriliter se exponerent. Aliter enim consenciendo sunt heretici.* Quod autem bulle huiusmodi sunt heretice ex hoc edocet quod *heresis* descriptive *est sentencia falsa, palam edocta, Scripture sacre contraria, pertinaciter defensa ;* ut infra exponitur capitulo vii. Huiusmodi autem est sentencia dictarum bullarum. Nam earum falsitas patet ex dictis ; et patencia bullarum apertarum ubilibet delatarum docet doctrine patenciam ; et cum sit maxime Scripture sacre contrarium quod preficiantur inepti prepositi, patet tercia descripcionis particula ; et cum repugnatur, excommunicatur, suspenditur, et privatur, patet quam pertinaciter ista sentencia sic defensatur. Omnes igitur episcopi et provinciales populi debent ex professione Christiana concorditer contra talem heresem rebellare. Hec Lincolniensis.

as for instance by the issuing of such bulls as were those addressed to him.

Nec timeret quisquam prudenter corripere Romanum pontificem, cum Moyses correptus fuerit a Ietro, Exod. xviii. 17, 18 : qua evidencia beatus Bernhardus Eugenium papam acute corripuit. David vero a Nathan (2 Reg. xii. 1–14), Petrus a Paulo (Gal. ii. 11), et alii pape a suis subditis, ut patet inferius, correpti sunt. Unde beatus Gregorius sepe in
128A re*gistro subdit se obedienter correpcionibus imperatorum. Unde libro ix. capitulo xiii. scribit duobus regibus Francorum, audiens quod episcopi inepti constituti sunt symoniace in dignitatibus suis pro munere ; et postquam multipliciter declaravit hoc esse ad Dei iniuriam et regum maximum detrimentum, sic subdit : *Proinde paterno salutantes affectu, petimus, excellentissimi filii, ut hoc detestabile malum de regni vestri studeatis finibus prohibere, et nulla aput vos excusacio, nulla contra animam vestram suggestio locum inveniat, quia facientis proculdubio culpam habet qui quod poterit corrigere negligit emendare ; qua de re, ut magnum omnipotenti Domino*

3. No man therefore need fear to rebuke the pope, in the example of Jethro (followed by S. Bernard), Nathan, and S. Paul, according to the precept of S. Gregory,

3. *sunt* in cod. bis legitur. 5. *defensa :* cod. *defensata.* 26. *salutantes :* cod. *solutantes.*

5. Lib. ii. 7, infra, f. 173 D et seqq.
17. Bern. de Consid. i. 2 § 3 ; vol. i. 409 D.
22. Greg. ep. ix. 110 Theoderico et Theodeberto regibus Francorum ; vol. ii. 1017 E–1018 A.

munus valeatis offerre, sinodum congregari precipite. Voluit [128A enim iste sanctus, ut Augustinus, Ysidorus (sicut recitatur capitulo xxxvii. huius), quod omnes potentes sine accepcione gradus modeste corriperent inquietos; quia torpor in ista medela vergeret contra mandatum Dei de dileccione ad iniuriam Dei et proximi, ad dampnacionem anime proprie, et ad destruccionem reipublice, cui domini tales president a Deo pro custodia constituti.

with the view of hindering any injury to God, to a man's own soul, or to the commonwealth,

Ideo nemo potest ordinare quod nulli domini corripiant clericos sub suo dominio, quomodocunque peccaverint, cum hoc foret interdicere eis legem Christi, propriam salutem, ac bonum publicum, ut declarat beatus * Gregorius, libro B secundo, capitulo xxix. et xxxiii. (ut notatur infra capitulo vii. libri proximi, capitulo iii. libri quinti), sic scribit Gregorius, *Dum omnis avaricia ydolorum sit servitus, quisquis hanc, et maxime in dandis ecclesiasticis honoribus, vigilanter non precavet, infidelitatis perdicioni subicitur, eciamsi tenere fidem quam negligit videatur.* Conbinemus ergo dicta libri primi huius, capitulo xii., de personarum accepcione in conferendo beneficia ecclesie, et dicenda libro proximo, capitulo vii. et capitulo xi., de correpcione pape; et videbimus quod Robertus verum senserat in hac parte, etc.

and thus of promoting the law of Christ, the salvation of the individual, and the public good.

XLIV.

Of the Sufficiency of the Law of Christ revealed in Holy Scripture.

Occasione dictorum duobus proximis capitulis de per se sufficiencia legis Christi, dubitatur si ipsa per se sufficeret, sine lege humana superaddita, fundare et dirigere pro statu

1. *precipite:* cod. *precipe.* 9. *Ideo:* cod. *deo.*

2. V. supra, ff. 88 D, 89 B.

13. Lib. ii. 7, infra, ff. 175 C et seqq.; where however no reference to S. Gregory occurs.

14. *Libri quinti*, i.e., De civ. Dom. iii.

15. The precise quotation I have not been able to trace. Compare however Greg. ep. ix. 106, vol. ii. 1007 B; xi. 55, p. 1140 D.

20. V. infra, lib. ii. 7, l. c.; cap. 11, ff. 193 C et seqq.

128B] vie religionem integram Christianam. Et videtur quod sic: primo, nam lex Christi sufficit regere humanitatem Christi cum omnibus discipulis suis sine tradicionis humane commixtione; sed lex illa non est nunc minus sufficiens quam tunc fuit, nec debilitatur ex pluralitate vel rebellione conversorum, sed pocius vigoratur; ergo semper sic sufficit. Item, cum sufficiencia legis Christi non sit exhausta ex conversione qua connectit populum maxime rebellem in primitiva ecclesia ad vitam apostolicam, suffecit convertisse plures, et sic usque
C ad singulos electorum (cum non possunt * nisi per illam converti); sed quoscunque suffecit, suffecit eciam in vita et moribus regulasse, cum hoc sit facilius; ergo lex Christi pure sufficit per se fundare et dirigere singulam sponsam: et cum regula religionis Christi sit melior quam regula humanitus sic commixta, quis dubitat quin sponsa Christi foret tunc viando perfeccior? Et sequitur confirmacio ex hoc quod lex vetus de facto regulavit totum populum Israeliticum pure per se usque ad reges, longe perfeccius quam post, quando ius regum est permixtum, sicut patet capitulo xxvii. huius; lex Christi est lege veteri complecior; ergo ipsa pure per se sufficit regere totum populum Christianum. Unde videtur michi quod sicut populus Israeliticus debet se habere ad legem veterem, sic populus Christianus, ymmo universitas hominum, debet se habere ad legem Christi; nam ista pure per se efficit Christianum. Item Christus precipit ecclesie sub pena peccati mortalis ad observanciam legis sue; sed nullam creaturam obligat ad aliquid quod non potest, eo quod talis obligacio foret irracionalis; ergo tota ecclesia potest perficere legem Christi: et cum de quanto servatur purius, de tanto melius (quia statui innocencie, statui beatitudinis, et Dei beneplacito conformius), sequitur quod ecclesia potest istam legem perficere inpermixte; quo posito, patet quod regularetur ad Dei beneplacitum plus quam modo.

1. *a*. The law of Christ unmixed with human traditions i. was found sufficient by Christ himself and his disciples; ii. it was sufficient to convert the heathen,

much more must it suffice for the rule of life;

even as the Israelites were better governed under the divine law alone than when they passed under the rule of kings;

iii. Christ enjoined the observance of his law under pain of mortal sin, so that its observance must be possible;

and the observance of it by itself must be better, and better pleasing to God, than any admixture of human ordinances.

11. alterum *suffecit:* cod. *sufficit.* 15. *sic:* cod. *sit.* 16. *confirmacio:* cod. *Confirmatur.* 19. *xxvii.:* cod. 26.

19. V. supra, f. 63 B, C.

The law remains fixed; it is we who fail in its observance: the fire kindled by Christ should grow stronger with the extension of its material,

whereas it has continually waxed feebler in men's hearts from the first days until now.

Lex igitur Christi manet immobiliter * per se sufficiens, [128D sed deficiunt exequentes. Si enim paucus ignis legis amoris, quem Christus venit mittere in terram ut ardeat, suffecit tantam conversionem secularem consumare in primitiva ecclesia, et alios ad religionem Christianam convertere, alios consumere; quanto magis eque incensus ignis difusior in materia tam capaci? Sed heu, iste ignis gradatim tepuit ab apostolis ad martires, ab eis ad confessores, et abhinc *refrigescebat caritas multorum* ad manifestissimos Domini proditores, sic quod mater ecclesia potest illud dictum Ezechie, Ysa. xxxviii. 17, *Ecce in pace amaritudo mea amarissima.* Amara quidem fuit ex tiranide tempore martirum, amarior ex patenti heresi tempore confessorum, sed amarissima ex ypocrisi, symonia, et ambicione honoris mundani tempore proditorum; et hoc postquam diffusum est venenum mortificans in ecclesia sancta Dei.

b Understanding therefore the law of Christ to include all that he prescribed to his disciples,

and to be identical with the law of Scripture, the law of charity, and the law of God,

Pro dicendis in ista materia suppono quod lex Christi includat omnem legem quam Christus docet suum discipulum facere vel implere, cuiusmodi est lex cuiuscunque virtutis faciende et lex vicia puniendi; et eadem est lex Scripture, lex caritatis, et lex Dei. Leges autem vocatas humanas suppono non solum se extendere ad istas, sed ad errores a iusticia obliquantes: sic enim loquitur Scriptura, Ysa. x. 1, *Ve, qui condunt leges iniquas.* Aliter enim oportet omnem legistam de iure humano quocunque * signabili originaliter 129A fundare quamlibet legem suam in ewangelio, quod non potest.

its sufficiency for the government of the church in all conditions is evident; because

i. the Bible contains all truth,

Quo supposito, patet primo quod lex Christi pure per se sufficeret pro omni statu dirigere sponsam suam. Probatur tripliciter: primo, sicut universitas legum sufficit regere totum mundum, lex Christi continet in se omnem legem particularem, ergo conclusio. Minor patet ex eo quod

3. *suffecit:* cod. *sufficit.* 4. *consumare:* cod. *consumere.* 5. *alios ad:* cod. *a'd* (i. e., *aliquid*). *alios:* cod. *alias* 2da manu in margine additum. 6. *eque:* 2da manu in margine additum.

2. *Ignis*: Luke xii. 49.
8. Matth. xxiv. 12.

129 A] Scriptura sacra (que est lex Christi) continet in se omnem veritatem, omnis lex est veritas, ergo continet in se omnem legem. Argumentum patet secundo de Doctrina Christiana, capitulo —, ut sepe allegavi: *Quidquid*, inquit Augustinus, *homo extra sacram Scripturam didicerit, si noxium est, ibi dampnatur; si utile, ibi invenitur: et cum ibi quisque invenerit omnia que utiliter alibi didicit, multo habundancius inveniet ea que nusquam omnino alibi, sed in illarum tantummodo Scripturarum mirabili altitudine, mirabili humilitate.* Et idem patet epistola tercia ad Vollusianum, et sepe alibi. Et idem tenet Iohannes Damascenus, primo Sentenciarum suarum, secundo capitulo: *Non*, inquit, *est possibile quid preter ea que a divinis eloquiis Veteris et Novi Testamenti enarrata sunt et manifestata, dicere de Deo vel universaliter intelligere.* Et istam conclusionem tenet Lincolniensis et sancti doctores concorditer. Patet eciam ex fide cum istis conclusionibus, Ioh. i. 3, 4, *Quod factum est in ipso vita erat; omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nichil*, includitur saltem inplicite omnis
B veritas nominanda, * ut sepe assumpsi, et hic necesse est repetere, sicut et illum fucum sophisticum tamquam Scripture sacre contrarium abicere, quo dicitur quod 'Scriptura sacra 'docet omnem veritatem esse, sed non omnem veritatem; 'Christus dat legem ad diligendum proximum sed non illum;

and therefore all law: as S. Augustin says, whatever a man learns elsewhere, if it be harmful, is already condemned in the Bible, and if useful, is found there.

8. *nusquam:* cod. *nunquam.* 10. *tercia ad Vollusianum:* cod. 38 *ad Collusianum.*

3. August. de Doctr. Christ. ii. 42 § 63; vol. iii. 44 C.

9. Eiusd. ep. cxxxvii. 4 § 17: Quae disputationes, quae litterae quorumlibet philosophorum, quae leges quarumlibet civitatum, duobus praeceptis, ex quibus Christus dicit totam legem prophetasque pendere, ullo modo sint comparandae? . . . Hic etiam laudabilis reipublicae salus: neque enim conditur et custoditur optime civitas, nisi fundamento et vinculo fidei firmaeque concordiae; cum bonum commune diligitur, quod summum et verissimum Deus est, atque in illo invicem sincerissime se diligunt homines, cum propter illum se diligunt, cui quo animo diligunt occultare non possunt: vol. ii. 409 D, E.

11. Io. Damasc. de Fide orthodoxa i. 2; Migne, Patrolog. Graec. xciv. 793 B.

17. *Quod factum est*, &c.: according to the division of the sentence adopted, among others, by S. Augustin, in Ioh. Evang. tract. ii. 16; vol. iii. par. ii. 295 G–296 B.

'Deus precipit quod homo observet sabbatum, sed non pre- [129B 'cipit illum hoc sabbatum observare;' et sic de aliis universalibus, que, cum sunt omnia eorum singularia, patet quod stultum est sic fingere. Et ista racio dat plenam fidem ad sensum conclusionis proposite.

ii. Else this law of Christ would not be perfect.

Secundo patet idem ex hoc quod aliter lex Christi non fuisset complete et perfecte data et per consequens Christus non fuisset Deus explicans legem suam. Et, ut breviter dicatur, omnes raciones que probant superius xlii. capitulo quod legifer noster dedit legem per se sufficientem ad regimen universalis ecclesie, probant quod lex Christi pure per se sufficit pro omni statu regere sponsam Christi; sicut et tres raciones facte in principio huius capituli.

iii. If we should assume the existence of a beneficial law supplementary to the law of Christ, any man who should perform that law might be shewn to be in effect merely performing the command of Christ; and thus the new law would be no real addition.

Tercio probatur per deducens ad inpossibile. Nam si requiritur alia lex superaddita, sit illa A, cuius execucionem oportet concedere esse utilem facienti et toti ecclesie; quia aliter non foret lex bona, dicente Augustino, primo de libero Arbitrio, quinto capitulo, *Lex mihi non videtur que iusta non fuerit.* Sicud ergo A legis conplecio sit sic utilis, tunc cum posito frater conplens A legem facit ut debet, placendo Deo et proficiendo cuicunque parti ecclesie: * sicut enim omne C peccatum fit ad iniuriam Dei, ad iniuriam cuiuslibet proximi et peccantis, sic omne meritum partis ecclesie fit ad Dei beneplacitum et profectum cuiuscunque partis ecclesie, ut patet ex vi communionis sanctorum. Ex istis sic arguo: Frater conplens A legem prodest proximo, sed sic debet de lege nature velle proximum facere sibi, ergo facit alteri ut debet sibi velle fieri; sed hoc est preceptum a Domino, Math. vii. 12, *Omnia quecunque vultis ut faciant vobis homines, hec et facite illis;* ergo faciendo A legem facit preceptum Domini. Et idem est argumentum, quidquid homo iuste fecerit. Si ergo in principiis scienciarum doctrinalium inclu-

3. *patet* addidi: ipsum vero verbum corrector margine inserens voluit ante *ista racio* in proxima sententia legere. 19. *Sicud*, ita (pro *Si*) in margine correctum 2da manu. 30. *hec:* cod. *hoc.*

9. V. supra, ff. 112 D, 113 A. 13. V. supra, f. 128 B, C.
17. August. de lib. Arbitr. i. 5 § 11; vol. i. 573 E.

129C] duntur omnes conclusiones sue sciencie ficticie, sic in dicta maxima includitur omnis conclusio moralis a quocunque racionabiliter practizanda, et (ut probabitur inferius) non oportet specialius descendere vel legem Christiani specificare quam lex Christi non specificat. Sicut enim Christus dedit oracionem dominicam in medio simpliciter quoad superhabundanciam et defectum, sic credi debet de edicione explicita legis sue. Istud patet ex dictis xlii. capitulo, quod omnis lex humana est in lege Christi inplicata vel repugnans.

2. All human ordinances not taught in the law of the Gospel are superfluous and wrong.

Ex istis secundo sequitur quod omnes tradiciones humane quas lex ewangelica non docet facere sunt superflue et inique. Quoad suppositum patet quod sunt multe huiusmodi, tam ab experiencia quam testimonio Augustini, epistola xxxiii.,
D asserentis quod cum * legibus humanis multe iniuste sunt permixte, que tamen leges secundum partes iustas directe proficiunt, et secundum partes iniustas vocatas leges occasione accepta proficiunt, ut peccata. Sola enim *lex Domini est inmaculata convertens animas*, ut dicitur Psalmo xviii. 8. Unde iura civilia et canonica, secundum id quod continent de pura iusticia, sunt lex Christi, ut patet proximo et Math. xxii. 40, *In hiis duobus mandatis.* Et cum illa dependencia sit causacio vel inclusio, sequitur quod omnis lex humana causatur et includitur in mandatis.

a. If they be not superfluous it is simply because they repeat the truth which is already expressed in holy Scripture:

Ideo, ut dixi superius xlii. capitulo, leges humane non superfluunt, cum facilitant ad observanciam caritatis; sed sicut gentiles philosophi adinvenerunt veritates multas que sunt copiosius in Scriptura, sic et invenerunt gentiles philosophi leges multas et iura que sunt compendiosius, expressius, et utilius in Scriptura. Patet ex hoc quod omnis lex est veritas; sed secundum Augustinum, secundo de Doctrina Christiana,

1. *ficticie* in margine additum 2da manu. 5. *non* addidi. 20. *sunt* conieci: cod. *sicut*.

8. V. supra, f. 113 A, B; cf. f. 112 C.
13. See generally August. ep. clxxxv., especially ch. ii. §§ 7, 8; vol. ii. 645 seq.
20. V. supra, f. 113 A. 24. V. supra, f. 113 B, C.
30. Cited supra. f. 129 A.

et epistola tercia, *Veritas que in Scriptura non est, nusquam est*. [129D] Istas ergo veritates hominum virtualiter directivas, secundum quod invente ab hominibus sunt, voco leges humanas simpliciter: alias autem tradiciones a iusticia obliquantes voco leges et iura nominetenus vel pretensa, aut cum distrahente termino dicta, vel vocata iura; non autem nunc solicitor que sunt illa, sed universaliter dico quod quecunque non facilitant ad observanciam caritatis.

b. the tradition of men by itself is a distraction from the observance of God's commands,

* Quod autem aliqua sunt talia ex fide capio, cum Math. [130A] xv. 3 dicit Christus, *Quare vos transgredimini mandatum Dei propter tradiciones vestras?* Ex quo patet quod tradicio humana retardat ab observancia mandatorum; et cum mandata sint connexa, sequitur quod tradicio humana distrahit ab observancia caritatis. Et hoc idem testatur Psalmus cxviii. 85, *Narraverunt michi iniqui fabulaciones, sed non ut lex tua.* Ex quo patet quod inpossibile est iustificare simpliciter omnes vocatas leges humanas, cum ex Scriptura sacra necessario sit tales aliquas esse fabulaciones iniquas; ideo quicunque ceperit istud opus pre manibus, opus supra possibilitatem suam suscipit. Nam quamcunque personam citra Christum possibile est peccare (ex capitulo proximo); et omnis persona vel communitas que condendo leges iniquas peccare non poterit est inpeccabilis; ideo necesse est leges humanas posse a iusticia obliquare: sed secus est de lege Dei propter perfeccionem auctoris. In cuius signum, homines nunc condunt leges et nunc revocant, tamquam minus provide latas. Ille ergo qui vult omnem iniusticiam a legibus humanis excludere necesse habet quamlibet allegandam defendere et in Scriptura sacra fundare; quia certum est quod nullum collegium viatorum habet tantam auctoritatem vel confirmacionem ex divina * assistencia, quod eo ipso quo quidquid decreverit [B] ipsum est iustum simpliciter. Cum ergo non sit articulus fidei nec demonstrabile quod nulle leges huius collegii sint

and the imperfection of human laws is shewn by their liability to repeal and re-enactment.

25. *condunt* (i.e., *9dūt*) recepi e coni. d. Herzberg-Fraenkeli: cod. *ostendunt* (*oñdūt*).

1. V. supra, p. 397 n. 9.   21. V. supra, f. 120 A et seqq.

130B] inique, ad quod redderet se Christianus solicitum circa illud?

Capiendum ergo est ex fide, quia ex Scriptura sacra, quod alique sunt vocate leges hominum pro tempore Veteris Testamenti legi divine contrarie; et verisimile est doctis quod hodie sunt tales legibus humanis commixte de quibus verifico conclusionem propositam. Nam omnes tales leges sapiunt iniusticiam, sed omnes leges tales sunt superflue et inique, ergo conclusio. Item Legifer noster dedit legem per se sufficientem ad regendum universalem ecclesiam (ex xlii. capitulo); sed non dedit aliquam legum istarum quas memini, sed patenter reprobavit, cum non sit lex ewangelica vel aliqua eius pars; ergo omnes ille superfluunt. Patet consequencia ex hoc quod finis per se, gracia cuius quecunque lex foret condita, esset ad regendum et edificandum ecclesiam; quo fine a quacunque lege frustrato, sequitur quod illius legis edicio sit per se frustra: et quod omnis talis lex sit iniqua, ex hoc evidet quod nulla lex est inpertinens legi Christi (ex xlii. capitulo), sed vel est inplicita vel repugnans; cum ergo nulla talis lex sit inplicita, quelibet huiusmodi est repugnans, C et per consequens iniqua. Item, * quandocunque aliquis finis potest per se perfici eque perfecte per pauciora media, sicut per plura, multiplicare ad hoc media foret frustra; sed regimine universalis ecclesie potest eque perfecte vel perfeccius perfici per nudam legem Christi, sicut per omnes leges alias humanas sibi superadditas; ergo talis superaddicio foret frustra. Argumentum patet per hoc principium philosophorum assumptum ab Aristotele, primo Phisicorum, *Frustra fit per plura quod fieri potest per pauciora;* et minor patet ex hoc quod ecclesia crevit inter plurimos et maximos inimicos pure lege Christi, pretermissis tradicionibus humanis; illam ergo potuit puram observasse posterius, cum maxima difficultas fuit in primordiis observancie legis Christi. Illi ergo qui a summo

c. Such then being the limitations of human laws, it is plain that, as such, they are superfluous;

because i. they are tainted with unrighteousness,

ii. Christ gave a law sufficient in itself for the government of the whole church, so that any other law must be superfluous,

iii. if we can attain an end by few and simple means, it is profitless to add to them.

28. *assumptum* conieci: cod. a^{m} (i. e. *argumentum*).

10. V. supra, ff. 112 D–113 C. 19. V. supra, f. 112 C.
28. Arist. Phys. i. 6.

gradu secularitatis suffecerunt relinquere mundum cum suis [130 C legibus, suffecerunt continuasse hanc vitam, cum omnis via virtutum ex sua continuacione facilitatur, roboratur, et (ex testimonio Aristotelis) plus delectat; oportet multiplicare argumenta ad conclusionem istam, cum omnis lex bona est lex Christi (ex conclusione proxima); superfluit igitur sibi superaddere legem malam.

3. Every Christian must be a theologian

Ex istis tercio sequitur quod omnis homo debet esse theologus et legista, nam omnis debet esse Christianus; quod tamen non potest esse nisi legem mandatorum Dei cognoverit; sequitur quod omnis homo debet * cognoscere legem D istam: cum ergo omnis homo sit eo perfeccior theologus quo perfeccius cognoverit legem Dei, sequitur quod omnis homo debet esse theologus. Unde Ieronimus in epistola ad Paulinum, sexto capitulo, innuit quod quodam instinctu naturali omnes huic legi provide vel inprovide innituntur. *Sola*, inquit, *Scripturarum ars est, quam passim omnes sibi vendicant. Hanc garula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi presumunt, lacerant, docent antequam discunt. Alii obducto supercilio verba grandia trutinantes inter mulierculas de sacris literis philosophantur.* Omnes, inquam, homines appetunt cognoscere istam artem; cum sola illa docet viam ad beatitudinem, quam omnes ex natura desiderant. Ordo igitur discendi hanc artem instar nostri Legiferi foret, primo verba legis facere et posterius edocere: et cum ars ista sit principalissima, etsi homo mille alias habuerit, patet quod non ex aliis eximitur ad denominacionem theologi, sed ipsam discendo et docendo, tamquam a forma nobilissima prima omnium denominatur theologus. Et cum lex Christi sit lex simpliciter, sequitur quod solum huiusmodi professor simpliciter sit legista, etc.

since the knowledge of the Scriptures is the essence of all knowledge.

4. The law of Christ is the only law which we ought to learn, teach, or practise:

Ex istis quarto sequitur quod solum legem Christi licet practizare, discere, vel docere. Patet sic: Solum legi bone

8 et 12. *theologus*: cod. *theo*ᶜ⁹. 17. *passim*: cod. *passiui*. 28. *et docendo* in margine additum 2da manu.

6. V. supra, f. 129 B, C. 8. Cf. supra, f. 40 B, C.
14. Hieron. ep. l.; vol. iv. par. ii. 571.

131A licet sic intendere, solum lex Christi est lex bona * (ex duabus primis conclusionibus), ergo illa conclusio vera. Quicunque ergo practisaverit legem que non dirigit directe ad beatitudinem, diligendo Deum et proximum (ex proxima), facit se ipsum dampnabilem; solum lex alia quam lex Christi est huiusmodi; ergo quicunque practisaverit legem aliam est iniquus. Item solum in ista lege est practisandum cui est obtemperandum; ergo solum in ista lege est practisandum. Si enim quis meritorie obedit vel obtemperat alicui, tunc primo et principaliter servit Deo, benefaciens Deo et toti ecclesie sicut debet; sed hoc cadit sub precepto dileccionis Dei et proximi; ergo non est possibile obedire alicui nisi obediens, ut sic, obtemperet legi Dei.

a. because it is the only good law, and any other must lead to damnation; and because we must only carry into effect a law which we obey, and any law which can be meritoriously obeyed must be a part of the law of the Gospel.

Unde propter necessitatem huius legis scribitur Deut. vi. 6, 7, post mandatum de dileccione Dei: *Erunt*, inquit, *verba hec que ego precipio tibi hodie in corde tuo, et narrabis ea filiis tuis, et meditaberis ea sedens in domo tua, et ambulans in itinere, dormiensque et consurgens.* Cum enim omnis homo naturaliter appetit beatitudinem, sicut terra centrum, nichil debet facere, discere, vel docere, nisi gracia huius finis; et per consequens in omni tempore suo debet hunc finem principaliter intendere: sed cum principalissimum medium et finis huius intenti sit Deum cognoscere et amare, sequitur quod omnis homo debet huic fini vel mediis ad illum intendere. B Unde audenter * assero quod quicunque artem liberalem vel methaphisicam didicerit que non ad hunc finem promoverit, se ipsum dampnificat.

b. Wherefore the constant practice of that law is commanded in the Bible; since it is the means to blessedness, towards which all men naturally strive and since the knowledge and love of God is both the means and the end of this intent: all other knowledge tends to damnation.

Licet autem omnis homo debet esse theologus, qui in quacunque arte sua principaliter intenderet Deum cognoscere; tamen ille qui dimissis curis seculi studet Deum diligere, secundum quod est omnia in omnibus, est secundum excellenciam quandam theologus. Quicunque ergo pausaverit in existencia vel substancia citra Deum propter curiositatem,

c. While every man should be a theologian, yet he is most properly worthy of the name who devotes himself exclusively to the knowledge and love of God, as revealed in his law.

29. *intenderet*: cod. *intendere*. 33. *vel* addidi.

1. V. supra, f. 129 A, D.
4. V. supra, f. 130 C.

quaestum, vel voluntatem corporis, illicite discit legem; cum [131B ergo omnis veritas sit ibi, solum illi libro licet intendere. Quamvis autem Legifer noster *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, inprimendo primo omnium in eo noticiam transcendentis, et per consequens docendo eum omnia; cum adhuc nondum scit quomodo oportet eum credere et intelligere, ideo necesse est legem ewangelicam in particulari studere, quomodo *omnia per ipsum facta sunt* et peccatum annichilans factum est sine ipso; et tercio de doctrina Spiritus suggerentis intelliget Christianus omnia, quando sciet quomodo omne *quod factum est fuit vita in ipso*: et sic non superfluit sed expedit iterum ac iterum in particulari addiscere prius cognitum in communi.

Caution against sophistical evasions of this law.

Inter omnia siquidem sophismata theologie contraria, est illud nephandius quo dicitur Christianum non cognoscere hoc vel illud, nisi in particulari ipsum cognoverit; quia, ut false fingitur, * 'nulla est confusa noticia in communi:' sic enim C nonnulli dicunt verbo et opere quod 'Deus non mandavit eis 'proximum diligere vel peccata cavere, sed homini in com'muni;' licet nulli ita mandaverit: contra Veritatis sentenciam, Marc. xiii. 37, *Quod uni dico, omnibus dico, Vigilate;* a quo didicit Ecclesiasticus xvii. 12, *Unicuique mandavit Deus de proximo.* Et conformiter erratur in hoc sophismate, 'Teneor 'diligere proximum, sed non hunc nec aliquem proximum 'teneor diligere;' et sic de similibus ficticiis sophisticis quas Aristoteles, primo Posteriorum, et veritas Scripture adimit.

5. All truth is catholic; *a.* for all truth we are bound

Ex istis quinto sequitur quod omnis veritas est catholica: nam omnem veritatem debet Christianus credere, discere, et studere; ad veritatem catholicam licet Christiano taliter se

4. *omnium*: cod. *omni*. 8. *annichilans*: cod. *anichilans*.

3. John i. 9.
8. *Omnia per ipsum facta sunt* et sine ipso factum est nihil, John i. 3, according to the interpretation of S. Augustin: Peccatum quidem non per ipsum factum est; et manifestum est, quia peccatum nihil est, et nihil fiunt homines cum peccant: in Ioh. Evang. tract. ii. 13; vol. iii. par. ii. 294 B, C. Cf. supra, f. 3 C.
11. John i. 3, 4: cf. supra, p. 397 n 17.
26. Arist. Anal. post. i. 16 et seqq.

131C] habere; ergo conclusio. Argumentum patet ex hoc quod Christianus debet omnia credere, ut patet 1 Cor. xiii. 7 de condicionibus caritatis. Aliter enim non crederet quod timentibus Deum *omnia cooperantur in bonum* (Rom. viii. 28), quod *ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia* (Rom. xi. 36), et sic de multis scripturis. Ideo sicut de amando naturam nostram specificam, quodlibet eius individuum amamus inplicite in confuso; sic credendo omnia a Deo facta esse, sunt omnia et singula a nobis credita, cum credimus ipsa esse: idem enim est credere Deo et credere ipsum esse. Et de discere patet idem: Nam ex testimonio Veritatis (Ioh. xiv. 26) D *Spiritus sanctus* suos discipulos * *docebit omnia;* et cum nichil eos docebit nisi quod illi discent, sequitur quod illi discent omnia; et per idem sequitur quod omnes Christi discipuli debent sic facere. Tercia pars argumenti patet eo quod Christianus debet meditari quomodo *altitudo diviciarum sapiencie Dei disponit omnia in mensura, pondere, et numero* (Sap. xi. 21). Illa autem falsa, que philosophi errantes crediderant, non sunt catholica, quia non sunt.

i. to believe,

ii. to learn,

and iii. to study.

De peccato autem est difficultas logica, utrum ipsum sit catholicum; et videtur quod non, quia tunc omnis heresis et omne hereticum foret catholicum et de fide. Sed videtur quod sicut peccatum est veritas quoad esse secundum, et sic necessarium, felix, et bonum; non autem quoad esse primum, quia deficit sibi esse, et habet deesse, quod non est, quoad illud, veritas sive bonum: sic peccatum quoad esse secundum est catholicum sicut bonum est malum, secundum disparem racionem. Nam credere debemus remissionem omnium peccatorum, et per consequens peccata, cum secuntur formaliter ex fide; irracionabile quidem foret hominem debere credere antecedens et discredere consequens: sicut ergo idem est credere peccatum, et credere ipsum esse; sic debemus credere peccata, sicut debemus credere ipsa esse. Sic enim oportet credere quod Lucipher, Adam, Iudas, et

b. i. Does this obligation to sin?

Sin is truth in the *esse secundum*

(although with respect to the *esse primum* it is non-essential) and, as truth, it is catholic:

we have to believe that sin is,

and that certain men are sinners;

17. *Dei disponit:* cod. *dei ponit.* 28. *disparem:* cod., ut videtur, *disparantem.*

16. Rom. xi. 33.

ceteri quos Scriptura meminit, sunt peccantes. Aliter enim [131D non deberemus ex integro discere veritates Scripture, cum tamen scimus quod prodest nos cognoscere * peccare ut 132A celerius resurgamus. Aliter enim non diceret psalmista in laudem sui, Psalmo l. 5, *Quoniam iniquitatem meam ego cognosco.*

and thus it is the office of the evangelist to teach that men sin,

Et ita officium ewangeliste est docere quod homines peccant, quod est peccatum. Et sic de heresibus debemus ipsas credere; cum apostolus dicit, 1 Cor. xi. 19, *Oportet hereses esse,* et per consequens oportet ipsas discere et docere, quod est valde catholicum, ut caucius caveantur. Et patet quod aliud est docere homines peccare et docere homines ad peccandum; non enim licet homines docere ad peccandum, cum talis finis foret illicitus, sed expedit docere quod homines peccant, vel ipsos peccare, vel peccata eorum, quod idem est. Oracio autem est equivoca ad exposicionem gerundivi signantis circumstanciam cause finalis, et ad exposicionem oracionis indicative dicentis simpliciter rem verbi; licet quandoque fiat limitacio ad primum sensum ex habitudine adiuncti, ut est in Ioh. xiv. 2, *Vado parare vobis locum.* Ille ergo qui probaret quod idem, secundum idem, foret hereticum simul et catholicum, deduceret ad inconveniens. Nam quelibet res est catholica, quia catholicum est ipsam esse; et aliquis homo est hereticus, quia errat pertinaciter in fide.

and not to teach them to sin.

ii. Is every law the law of Christ?

Secundum dubium est logicum; si omnis lex sit lex Christi, sicut omnis veritas est veritas catholica: et videtur quod sic 'omnis lex, eciam iniqua, est bona; non est bona nisi a 'Deo; ergo non est lex nisi a Deo, et per consequens est lex 'Dei: sic enim lex peccati secundum quam ipsum punitur, '* et *lex membrorum repugnans legi mentis* (Rom. vii. 23) B 'serviunt Deo; et per consequens sunt leges Dei. Sicut ergo 'peccatum, in quantum bonum, est a Deo; et in quantum 'est lex, est bonum: videtur quod, in quantum est lex, est

e. g. the law of sin?

8. *debemus* in margine correctum 2da manu. 13. Verba *non enim licet homines docere ad peccandum* in margine sunt addita 2da manu. 20. *Ioh*: cod. 1° *Ioh.* 27. *lex* in margine additum 2da manu.

132B] 'a Deo, quia, ut sic, est bona lex, quia placens Deo; sicut 'dictum de utilitate, punicione, et pulcritudine factis de pec-'cato. In oppositum militant quotlibet argumenta quod 'oportet omnem hominem facere legem Christi; quia in 'quantum plus peccat, plus facit legem, et sic Christus venit 'legem suam solvere, et per consequens Christus ordinavit 'inprovide leges suas adinvicem regulari.'

My answer was formerly that there were laws which in a certain sense were the law of Christ, but that the law of Christ properly speaking is the law of charity:

In istis, quando fui iunior, dixi quod lex Christi est descriptive lex quam Christus docet ad observandum; et quia Christus non docet peccatum ad observandum, sed ad destruendum vel puniendum, ideo non est lex Christi, cum sibi non serviat: lex vero membrorum, sicut lex puniendi peccata, sunt occasione peccati date et docte a Deo ad observandum, ne ex defectu earum peccetur gravius; et ita sunt leges Dei: sed lex Dei simpliciter dicta optat legem caritatis, quam Christus venit inplere, dissolvendo legem puniendi, quam occasionaliter sed provide edidit. Nunc autem non solicitor in talibus, sed voco legem Christi pro famosiori lege, que directe docet diligere; quia secundum apostolum, Rom. xiii.

now however I say simply that the law of Christ is that which teaches us to love.

C 10, *Plenitudo* * *legis dileccio.* Famosissime autem vocatur lex veritas ordinata ad regendum populum, cuiusmodi est communiter veritas extra genus.

6. *a.* All being is faith to be believed, albeit with distinctions,

Ex istis sexto sequitur quod omne ens est fides credenda: nam omne catholicum est credendum, omne ens est catholicum, ergo omne ens est credendum; et cum fides sumitur tripliciter, scilicet, que creditur ut res credita, qua creditur ut actus credendi, et per quam creditur ut habitus fidei, patet conclusio; cum ergo omne ens, quia omnis veritas, continetur in Scriptura, et illa Scriptura debet credi ex integro, sequitur conclusio. Verumtamen aliqua de necessitate salutis sunt credenda, ut principales articuli fidei et sequencia, sine quibus homo non potest salvari, nisi credat ipsa explicite vel implicite pro suo tempore; et aliqua per accidens sunt credenda, ut veritates quas Deus ordinat accidenter conco-

some as of necessity to salvation, and some as accidental accompaniments thereof.

7. *suas* in margine additum 2da manu. *regulari:* cod., ut videtur, *regulariter.*
15. *sed:* cod. *et,* verbo *sed* supra lineam scripto. 26. *tripliciter:* cod. *dupliciter.*

The faithful must believe all things and thus know all things.

mitari salvacioni credentis : fidelis enim confuse credit om- [132C nia preterita vel futura, ut patet ex condicione caritatis. Sicut ergo ex fide teneor credere omnia esse, sic ex fide teneor credere omnia ; et per consequens omnia teneor scire et credere, modo quo Veritas loquitur Ioh. vii. 28, *Et me scitis et unde sim scitis ;* racione cuius modi loquendi dicit Augustinus super Iohannem, omelia xxix., quod idem est credere Deum et credere ipsum esse, noscere Deum * et nos- D cere ipsum esse.

i. Is then all error error in the faith, so that the smallest fault is tantamount to the invention of a new heresy?

All error is against the faith, albeit the erring person is not necessarily an infidel : he may err, *i.e.* be unfaithful, in the particular, without necessarily erring in the universal.

Ex istis videtur sequi quod sancti doctores contrarie opinantes, ymmo omnes errantes in quacunque arte sive sciencia, errant in fide, sicut itinerator errans in itinere : ymmo homo et bestia errans in quocunque sensibili errat in fide, quia in veritate que est fides ; sicut omne operans facit novos articulos fidei, et omnis Christianus peccando facit novas hereses, quas sacerdos et iudex secularis condempnant. Tales multas conclusiones olim concessi, negando exhinc sequi omnem sic errantem esse infidelem, sed solum creaturam racionalem que defecit a caritate ; et omnem talem dixi esse infidelem, quia errat in fide quam sub pena peccati mortalis tenetur habere pro mensura erroris illius : licet ergo infidelis credat omne credendum, quia in transcendente ; tamen non tunc sicut oportet, quia in particulari discredit fidei, quando tenetur sub pena peccati mortalis non sic discredere, ut credit quod bonum est sibi sic facere. Ideo omnis viciosus actualiter ignorat in particulari fidem necessariam ad salutem : sicut ergo secundum logicos omnis ignorans idem scit et ignorat, quia scit in universali et ignorat in particulari, ymmo credit * diversimode duo opposita ; sic omnis particulariter errans 133A in fide contradicit sibi ipsi, quia illi quod scit in universali contradicit in particulari.

Consequently it is wise not to assert anything unconditionally

Ideo pium est homini non simpliciter asserere quidquam quod ambigit, sed condicionaliter

7. *super* in margine additum 2da manu. 12. supra *in* in cod. *de* scriptum est. 21. *erroris :* cod. *herroris.* *infidelis* ita correctum 2da manu : text. *fidelis.*

7. Si creditis in eum, creditis ei : August. in Ioh. Evang. tract. xxix. 6; vol. iii. par. ii. 515 D.

133A] cum quadam formidine. Quando enim credit falsum, credit contradiccionem; quia falsum suum credit in particulari, et ipsum in universali credit non esse. Ista autem credulitas aggregata est tam inpossibilis quod non potest deficere ab errore nisi Deus non esset, cum tale inpossibile inficit quidlibet; et sic non debemus nimis inniti sensui nostro vel opinioni.

in cases where there is any doubt.

Videtur insuper quod nullum sit falsum quin ex pertinaci eius defensione verus Christianus potest cadere in heresim; quia, docto quod Scriptura hoc asserit, non habet hoc negare: cum post istam doctrinam sic particulariter negare, auctoritati Scripture sacre foret contradicere, videlicet, quod non sequitur, Si quidquam asserit, ergo verum; et tunc nullum argumentum ex Scriptura sacra daret fidem catholicam, sed solam probabilitatem sive opinionem; quod est nimis hereticum. Sola autem Scriptura sacra est illius auctoritatis et reverencie quod si quidquam asserit, debet credi: ideo, cum multa asserit sine quibus homo posset salvari, patet quod multa debent credi, quia Scriptura hec asserit; licet non sint absolute necessario B * requisita ad salutem. Argumentum patet ex hoc quod sola illa inter assertores veritatis non potest decipi.

ii. Nothing is false except it can by possibility lead to heresy, as would arise from denying the truth of the Bible in any particular; whereas, although it contains many things not indispensable to salvation, yet all it says must be believed, for it alone cannot be deceived.

Unde mirum qua fronte quidam ad tantum magnificant suam auctoritatem atque scienciam, quia tradiciones sue, ut epistole decretales saltem incorporate, sunt paris auctoritatis cum ewangelio, vel maioris. Nam quelibet talis persona errare potest nedum in via morum sed facilius in via veritatis credendorum (ut patet ex proximo capitulo); nullum falsum, quod non est, debet credi; ergo non oportet, si talis persona quidquid asserit, debet credi. Si enim persona viatrix potest in penam peccati precedentis se ipsam in peccatum inducere, unde dampnetur et totum genus succedencium peioretur; sic potest errare in fide, unde ista mala evenient: ymmo (ut patet alibi) oportet quod hec mala primo insurgant

iii. Therefore it is presumptuous to magnify man's authority, *e.g.* that of the Decretals of the church, as equal to, or greater than, that of the Gospel: for

a. all men are liable to error and in such case ought not to be believed,

4. *aggregata:* cod. *agregata.* 5. *inficit:* cod. *infert.*

27. V. supra, f. 121 B.

and this error may creep into their writings and ordinances, e.g., if the pope and cardinals should be so mad as to arrogate to themselves infallibility; so that we are bound to confess with S. Augustin that the canonical Scriptures alone are absolutely free from error:

ex defectu fidei. Unde primi parentes causam sui peccati [133B pro sua excusacione infideliter retorquebant in Deum: patet Gen. iii. Si ergo persona viatrix potest sic in fide deficere, quis dubitat quin possit errorem suum in scriptis redigere et subiectis suis autenticare pretense? Sic enim contingit de Machameto et continget de Antichristo; sic ergo potest contingere de quocunque episcopo citra Christum. Verbi gracia, Romanus pontifex cum cetu cardinalium posset ad tantum desipere quod asserant * si quidquam faciendum vel C credendum docuerint, eo ipso debet fieri sive credi; quod cum sit blasphemum (ex proximo capitulo), patet quod ipsi possunt in fide errare. Ideo dicit Augustinus, epistola ix. ad Ieronimum: *Ego* (inquit) *fateor caritati tue, solis eis Scripturarum libris qui canonici appellantur didici hunc honorem timoremque deferre ut nullum eorum auctorem scribendo errasse aliquid firmissime credam: ac si aliquid in eis offendero litteris quod videatur contrarium veritati, nichil aliud quam vel mendosum codicem esse, vel interpretem non assecutum esse quod dictum est, vel minime me intellexisse, non ambigam.* Cum ergo littere papales non sint de hac Scriptura canonica, patet istum sanctum sensisse inpossibile esse quod 'si quidquam 'asserunt, ergo verum.'

β. we cannot ensure that the holy Spirit has assisted the counsels of the pope and cardinals to keep them from error; bulls are liable to be revoked, or they may rest

Item nec est articulus fidei, nec est deducibile ex Scriptura vel racione, quod si papa cum isto consensu cardinalium quidquam in bullis vel litteris suis dictaverit, quod Spiritus sanctus assistit regulans ne oberret; ergo non est de necessitate salutis hoc credere: quod tamen oportet de Scriptura sacra, ergo scriptura huius persone non est paris auctoritatis cum Scriptura sacra. Argumentum patet de bullis quas papa sepe revocat preficiendo minus ydoneum (ut patet proximo capitulo); et ita de iudiciis que secundum deponens

4. *quin* 2da manu in margine correctum: text. *quod.* 16. *errasse:* cod. *erassem.* *offendero:* cod. *ostendero.*

11. V. supra, f. 120 C.
12. August. ep. lxxxii. 1 § 3; vol. ii. 190 F.
31. V. supra, ff. 125 A et seq.

133C] testium fallacium sentenciat et confirmat: ymo de excommunicacionibus et canonisacionibus sanctorum contingit quod D moveat ecclesiam * ad credendum de beato in celis quod ex anathemate sit dampnatus, et de dampnato celebrando eius festum quod inter celicolas sit beatus. In istis enim iudicat opinative, secundum quod testes conducti vel seducti deponunt. Ideo fatetur Romana ecclesia quod opinionem sequens decipit et decipitur, ut patet proximo capitulo. Et hinc Augustinus, epistola vii. ad Marcellinum, monet eum ne det tantam reverenciam scriptis suis, et idem docet epistolis xxx. et cxli. et sepe alibi; et ponuntur in decretis, Distinccione ix. capitulo — et capitulo *Negare.* Et idem senserunt omnes doctores qui propriam fragilitatem et ignoranciam cognoverunt.

upon false evidence, being in any case subject to the risks that attend the formation of human opinion:

Si enim sentencia cuiusquam auctoritatem vel evidenciam habeat, hoc vel erit ex natura rei (ut prima principia), vel natura dicentis (ut contingit de revelacione divina), vel ab extrinseco (ut auctoritate, racione, vel testimonio). Sed constat quod non omnes papales sentencie sunt per se evidentes, ut principia per se nota; nec ex natura dicentis, cum ecclesia decipit et decipitur: si autem auctoritati innititur, cum nulla sit pertinens nisi Scriptura sacra, sequitur quod illa dicta est huius persone prestancior; si autem racione probaverit, hoc est commune omni homini quod soli debet credi de quanto racio sua docet; et testimonium vero deponencium facit solum topicam evidenciam citra fidem, et cum non potest habere a Deo vel Scriptura sacra testimonium quod 'si quidquam asserit, 134A 'ergo verum,' patet quod non est credendum alicui * particulari

they have in fact none of the elements of certain authority, (1) since they are not necessarily of the nature of axiomatic truths; nor (2) are the utterances of an unerring person; nor (3) rest upon (*a*) absolute authority, nor (*b*) reason other than that of mankind at large, nor (*c*) evidence that can in itself claim more than mere probability.

11. *capitulo—:* textu *ca*° 4° scriptum est; quartum vero Distinctionis capitulum ipsum est 'capitulum *Negare.*' Corrector itaque numerum 4° delevit et *ca*° in margine apposuit, cui tamen numerum non addidit. 24. *et* in margine, ut videtur, 2da manu additum.

8. V. supra, f. 121 D, etc.
August. ep. cxliii. 3; vol. ii. 464 B–E.
10. *Epist. xxx.:* Ep. xciii. ad Vincent. 17, pp. 237 F–238 B.
Epist. cxli. I have as yet found no means of identifying.
11. Apparently Decret. 1. ix. 3, 4; vol. i. 17, ed. Friedberg: where passages are cited from S. Augustin's prologue to his third book de Trinitate, and from the treatise de Anima et eius Origine iv. 1.

ecclesie de necessitate fidei nisi in quantum ecclesia hec est observans mandata; ergo illis mandatis que sunt Scriptura sacra est plus credendum, cum propter illam debet credi ecclesie. [134A

y. Supposing that the Roman church were to condemn all Italians as heretics for denying that obedience should be paid to it as head, on account of its being in mortal sin,— a case which might be warranted by canon law,—

Item pono quod hec Romana ecclesia conveniat Ytalicos et condempnet tamquam hereticos, quia dicunt quod non est parendum isti Romane ecclesie tamquam capiti, posito quod sit prescita et in mortali: propter quod iste casus est possibilis, eo quod in Canone, Distinccione xxii., capitulo primo, *Omnes*, Nicholaus papa sic loquitur: *Quod*, inquit, *Romane ecclesie privilegium, ab ipso summo omnium ecclesiarum Capite traditum, auferre conatur, hoc proculdubio in heresim labitur;* et loquitur de privilegio papatus super omnes alias ecclesias. Ex multis talibus canonibus credi posset quod ecclesia non deberet habere Romanam ecclesiam caput sanctum cum istis nisi istos habuerit; sic enim intelligunt nonnulli hodie: et per consequens possibile est Romanam ecclesiam esse tantum insciam Scripturarum et tam ambiciosam honorum quod condempnet quoscunque qui negaverint ipsos capitaliter regere ecclesiam sanctam Dei.

then it would be the church itself which would fall into heresy,

since it is contrary to Scripture that one foreknown to damnation should be head or even member of the church;

Pono ergo quod ipsi sint presciti et sic faciant: tunc patet quod condempnans catholicum tamquam heresim cadit in heresim, eo quod nimis pertinaciter defendit hereticum catholico oppositum, ut patet in Canone, xxiv., questione prima, *Audivimus*. Sequitur ex posito possibili * quod hec Romana B ecclesia cadit in heresim. Est enim contra Scripturam sacram quod prescitus sit caput vel membrum ecclesie, ut docet Augustinus, tercio de Doctrina Christiana, xxxii. capitulo, ubi reprobat Ticonium quia vocat corpus Christi misticum (quod est ecclesia predestinatorum) et corpus diaboli (quod est synagoga Sathane et numerus prescitorum), *corpus Domini bipar-*

1. *ecclesie* inter lineas additum 2da manu. *hec*: cod. *h^c*. 25. *Audivimus*: cod. *Audiamus*. 29. *corpus*: cod. *copus*.

9. Decret. I. xxii. 1; vol. i. 73, ed. Friedberg.

24. Decret. II. xxiv. 1, cap. 4, p. 967:—'Excommunicatus alium excommunicare non potest.'

28. August. de Doctr. Chr. iii. 32 § 45; vol. iii. par. i. 58 F.

134B] *titum. Non*, inquit, *revera corpus Domini est quod cum illo non erit in eternum*. Cum ergo ista Romana ecclesia (iuxta positum proximo capitulo probatum esse possibile) non manebit cum Sponso in eternum, sequitur quod non sit caput vel pars minima sponse Christi; condempnans ergo illam in heresim, pertinaciter cadit in heresim: et idem patet esse possibile de quotlibet casibus. Non enim habent isti plus cartam sue infidelitatis quam ecclesia Grecorum (que negat Spiritum procedere a Filio), quam abbas Ioachim cum suis complicibus (qui concedit naturam divinam gignere Verbum suum), et ita de multis heresibus que forte, si essent hodie determinande, determinarentur pro suis oppositis, ut patet respicienti cronicas de flexibilitate huius ecclesie, quomodo eius quelibet persona potest a corpore Christi excidere.

and thus its determinations might also favour heresy.

Ideo, ut sepe dixi, innitentes isti fuco sophistico, 'Ego 'occupo istud officium, ideo Deus ex promissione sua non
C 'potest michi deficere pre*servando me ab errore,' indigerent discere istum articulum fidei, Credo istam sanctam ecclesiam catholicam, quomodo quodlibet eius membrum est accidentaliter pars ecclesie huius, si sequitur Christum in moribus; tunc enim et non aliter conponit ecclesiam. Ideo, ut dixi superius, Romana ecclesia est ecclesia catholica, cum (ex processu Act. xxii. et xxviii. capitulis) Paulus et multi alii fideles ibi conversati sunt; multi eciam sancti pape, ut Petrus capitaneus apostolorum et alii succedentes, eius vicarii sunt, particularis Romana ecclesia habens primatum super alias. Sed nullus eorum percussus fuit tanta demencia quod condempnaret aliquem tamquam hereticum si negaret ipsum esse caput ecclesie; quia maior foret ista stulticia quam hereticare hominem si negaret ipsum esse predestinatum. Oportet ergo fidelem cognoscere logicam de rebus communibus ad cogno-

b. To argue that the possession of a particular office secures the continuance of God's support, is in plain conflict with the definition of the holy catholic church, according to which membership is determined by the following of Christ in life. We speak of the Roman as the catholic church by virtue of its association with so many of the saints; but no one of them condemned any man as heretical for denying his primacy as head of the Roman church.

2. *erit* correxi ex August.: cod. *fuit*. 5. *condempnans*: cod. *condēpnas*. 16. *promissione*: cod. *permissione*. 17. *indigerent*: cod. *indigeret*. 18. *istam*: an *unam* legendum? 19. *quodlibet*: cod. *quotlibet*. *accidentaliter* cod. *accir*.

3. V. supra, ff. 123 D, et seq.
15. V. supra, ff. 120 C, 124 A, et seq.
22. V. supra, f. 123 D.
23. Act. xxii. 25–29, xxviii. 16–31.

For the catholic church (as has been shewn) embraces the entire body of faithful men, who have been, who are, and who are to be.

scendum istum articulum, *Credo sanctam ecclesiam catholicam.* [134C Unde Augustinus super Psalmo lvi. 1, sic loquitur: *Totus Christus caput est et corpus, quod bene vos nosse non dubito. Caput autem est ipse Salvator: corpus autem eius est ecclesia; non ista aut ista, sed toto orbe diffusa; nec ea que nunc est in hominibus qui presentem vitam agunt; sed ad eam pertinent hii qui fuerunt ante nos et hii qui futuri sunt post nos usque ad finem seculi.* * *Tota enim ecclesia constans ex omnibus fidelibus, quia fideles* D *omnes membra sunt Christi, habet illud caput positum in celis, quod gubernat corpus suum; quia licet separatur visione, tamen nectitur caritate.* Et conformis sentencia ponitur in Decretis, XXIV., questione prima, multis capitulis. Et allegavi in primo huius, capitulo xxiii., multa dicta sanctorum in confirmacione huius sentencie.

But if any observe not the law of Christ he ceases to be a member of the church.

Istam ergo sentenciam de quidditate ecclesie oportet fidelem cognoscere, si velit cognoscere supradictum articulum; et tunc cognoscet quod, licet necesse sit pro toto tempore peregrinacionis aliquem fidelem esse ecclesiam, non tamen hunc vel illum nisi servaverit legem Christi. Unde Rom. xi. 19–22 apostolus alloquitur Romanos circa dignitatem huiusmodi contendentes: *Dicis*, inquit, *Fracti sunt rami ut ego inserar. Bene: propter incredulitatem fracti sunt rami; tu autem fide stas: noli altum sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem et severitatem* Dei.

As the high priest of the Old Testament was overthrown, so may also the chief priest of the Roman church be overthrown, yea, and be damned too:

Ecce prima opinio dicencium quod non sequitur, Summus sacerdos Veteris Testamenti depositus est pro sua prevaricacione, ergo per idem summus sacerdos Romane ecclesie deponi poterit et dampnari; 'quia illi fracti 'sunt ut Romani pontifices * finaliter inserantur; ideo non 135A

2. *lvi.*: cod. 26. 3. *nosse*: cod. *esse*. 5. *ista*: Aug. *illa*. 9. *omnes*: cod. *omnia*. 10. *separatur* in cod. bis legitur. 24. *ergo* in margine additum 2da manu. 28. *fracti* e corr. 2dae manus in margine apposita.

2. August. Enarr. in Psalm. lvi. 1; vol. iv. 530 C, D: cf. in Psalm. lviii. (i.) 5, pp. 559 G, 560 A; lxii. 2, p. 607 C, D.
12. Decret. II. xxiv. 1, vol. i. 966–982 passim.

135A] ‘superest quibus aliis Romanum pontificium devolvatur:’ unde do conclusionem sed nego consequenciam ut blasphemam. Ideo, quicunque es, Romanus pontifex, cognosce fragilitatem tuam et time, ne et tu a fide devies; quia idem est Deus, utriusque Testamenti, qui, 1 Reg. ii. 30, dicit Heli summo sacerdoti, *Loquens locutus sum ut domus tua et domus patris tui ministret in conspectu meo usque in sempiternum. Nunc autem dicit Dominus, Absit hoc a me; sed quicunque honorificabit me, honorificabo eum; qui autem contempnunt me, erunt ignobiles.*

for he who withdrew the office from the former, may for like cause do so again from the latter,

Ideo dixi superius xlii. capitulo quod Deus non potest quidquam donare homini nisi sub condicione illud donaverit. Si ergo Deus, qui Exod. xxviii. 43 promisit quod *legittimum sempiternum erit Aaron et filiis eius*, postea retractavit a naturalibus filiis promissionis officium dignitatis propter negligenciam operis; quomodo non sic faceret Romanis episcopis in illo loco sibi succedentibus? Non enim promisit quod quicunque in isto loco vel officio illo post Petrum successerit, gaudebit dignitate ut sit caput ecclesie; sed si predestinatus fuerit, principaliter influens motum caritatis et sensum Scripture sacre in membris, tunc et non aliter capitaliter presi-
B debit. Consideret ergo quomodo ordinacione * imperatorum habet primatum huiusmodi, et non a Deo racione loci sed racione meriti, ut vix potest elici ex Scriptura. Consideret secundo quod a summis sacerdotibus Veteris Testamenti, quibus Deus testimonio Scripture concessit huiusmodi dignitatem, eam abstulit pro peccato; et credat evidencius quod Deus non ponit eum caput ecclesie si eam secundum leges suas non rexerit, nisi forte equivoce. Debet tamen pie supponi de quocunque Romano pontifice quod sit caput particularis ecclesie, et sic precipue debet fieri reverencia et obediencia; nec quod quidquam sentit infideliter, nisi Scriptura sacra et facti sui experiencia doceat evidenter oppositum. Sed non

since God's grants are conditional:

he promised not that the successor of Peter in a given place or office should rank like him as head of the church, except he be righteous and rule according to the Gospel: his official dignity comes by ordinance of the emperors; he is not head of the church by God's appointment unless he fulfil the condition specified.

We may however hold the pope to be head of his particular church,

if he be not proved to act contrary to holy Scripture.

1. *pontificium:* cod. *pontificum.* 13. *xxviii.:* cod. 24. 26. *quibus:* cod. *que.*

11. V. supra, ff. 113 D–114 C.

debet sibi applaudi illa blasphemia quod si sit rite electus in [135B Romanum pontificem, tunc est caput universalis ecclesie; vel, posito quod si sit prescitus nominetenus vel putative papa, quod adhuc sit caput huius particularis ecclesie Romane.

c. Consideration of Objections: i. 'The argument that the pope's authority is invalidated by his liability to sin, equally militates against that of other men, *e. g.* of the writers of the Bible.' *Answer:* The objection is so far admitted that we do not claim for the word of S. Peter or any man absolute immunity from error;

Ex istis colligitur, si non fallor, quod nulla persona citra Christum est tam autentica ut Scriptura, cum labi potest in heresim. Hic autem obicitur quod per istam evidenciam non crederetur Petro vel Paulo aut alicui ewangeliste vel auctori Scripture, cum ipsi peccare potuerunt, et post missionem Spiritus sancti de facto saltem venialiter peccaverunt. Hic negatur consequencia: credendum est beato Petro et domino pape et cuicunque persone * fideli, et eo evidencius, C quoad argumentum topicum, quo observat diligencius legem Christi: sed nec Petro nec alicui creature citra Christum debemus ad tantum credere quod 'si quidquam asserit, ergo 'verum'; de Deo ergo hoc sequitur. Ideo cum solus ipse sit Scriptura sacra, loquendo proprie, solum Scripture sacre debemus ad tantum credere: cum ergo credimus sentenciam alicuius apostoli tamquam Dei, non sic credimus ut suam, sed ut Dei sentenciam, ad quod credendum Spiritus sanctus evidencia topica inducit Christicolas.

when we believe the word of an apostle, we believe it not as his but as the word of God;

knowing by the faith of the church that the holy Spirit was infused into their minds, and deeming that it taught them what they wrote, and confirmed the same by many miracles.

Nam ex fide ecclesie supponimus quod apostoli exarrantes legem Christi, habuerunt illam die Pentacostes scriptam inmediate a Spiritu sancto in anima, ut patet Act. ii. 4 et Ioh. iii. 34. Ex probabili eciam evidencia supponimus quod idem apostoli eandem legis veritatem quam a Spiritu sancto didicerant, conscripserunt, et ipsa exarata est in codicibus nostris: in cuius evidenciam dicti auctores fecerunt multa miracula per promulgacionem et observanciam huius legis; sed et usque hodie per istam convertuntur ad Dominum, et in fide viventes conficimus sacramenta. Et, quod multum movet, tota lex Christi nec ex contrariis operibus nec ex racionalibus evidenciis usque hodie potuit inpugnari; sed secludendo affeccionem comodi personalis, cuiuscunque vicii,

1. *applaudi:* cod. *aplaudi.* 3. *prescitus:* cod. *presitus.* 8. *crederetur:* cod. *credetur.* 23. *die:* cod. *diem.*

135D vel falsitatis, solum docet * ea que ad mores et cultum Dei pertinent, et fugienda esse quecunque peccata sapiunt; nec ista sufficerent ad fidem gignendam nisi Spiritus sanctus moveat supernaturaliter ad assensum.

Opposita autem istorum eveniunt de scriptis episcoporum apostolis succedencium, quoad omnia que dicunt sive sententiant, et non fundant ea patule ex Scripturis: ideo licet credi debet eis in talibus, tamquam fidelibus, non tamen ultra opinionem que dicit formidinem retrahentem ne quis pro illis in causa martirii exponat inprovide se ad mortem. Econtra vero Scriptura gignit ex opinione fidem mediam inter opinionem et scienciam, pro cuius certitudine Christianus debet provide se exponere ad mortem. In hoc tamen communicant quod Verbum Dei, quod est caput ecclesie, illuminat et movet ad assensum cuiuslibet veritatis quam creatura cognoverit: fideles autem movet forcius infundendo lumen fidei ad credendum suos articulos qui sunt in modo secundo aliqui ex auditu aut alio sensu cum miraculoso instinctu credibiles, ut articuli historici consistentes in facto; et aliqui preter fidem in luce prima sunt demonstrabiles a posteriori vel priori, ut articuli communes supra facta particularia. Sic ergo debet credi ecclesie, de quanto Caput ecclesie influit in doctorem; cuius speculum examinatorium est Scriptura sacra,
136A si in ipsa sit concors sentencia. * Sed non sequitur, 'Credi 'debet ecclesie, ergo episcopo vel collegio talis loci:' verumtamen inter ecclesias iam militantes nos occidui debemus precipue credere Romano pontifici cum suo collegio, si facta nomini sui officii conpensantes nichil edocent vel precipiunt, nisi quod elliciunt ex racionibus Scripturarum. Nam quidquid aliud edixerint et specialiter sapiens fastum vel avariciam est suspectum.

It is otherwise with the writings of later bishops, whose utterances we may accept according to our judgement, but not as matters of certainty; although they too may be illuminated by the holy Spirit: so far as this illumination exists, are we bound to believe the church, and so far, any officer of the church.

Quod si curiosus secundo obiciat quod 'beatus Petrus et 'quilibet scriba Scripture errasse potuit: unde nobis evidencia 'quod non erravit in scribendo istam sentenciam, quam voca-

ii. 'If we admit that the writers of the Bible could err, how can we be sure that they did

6. Verba *quoad omnia* in margine sunt addita 2da manu. 19. *historici*: cod. *hist^{a}oci*.

not err in writing it?' *Answer:* Because we know by faith that they were divinely inspired in writing; had they erred, their writing would not have been holy Scripture: it is otherwise with the writings of later pontiffs.

'mus Scripturam sacram? vel unde evidencia quod illa est [136A 'Scriptura sacra quam apostolus scripsit?' Patet ex dictis quod oportet ex fide infusa capere quod beatus Petrus et quilibet alius scriba Scripture fuit in scribendo divinitus inspiratus, et per consequens non est conpossibile Scripturam istam a veritate deficere; quin eciam quod nostri correcti codices habent eandem sentenciam: et ex illa fide ecclesie assurgimus ad fidem ac communionem. Unde si beatus Petrus vel alius scriba errasset in scribendo falsos caracteres, tunc non scripsisset Scripturam sacram, quia non sentenciam divinitus inspiratam; cuius tamen oppositum debemus credere de qualibet parte Scripture, quod soli illi non potest error illi accidere. * Et longa ac lata est differencia quare non debemus tantum B credere scripture posteriorum pontificum: debemus tamen illis credere probabili evidencia capta ex sanctitate vite, ex fulcimento racionis vel Scripture; quod si sit plana Scripture sentencia, tunc debemus illis credere, non ut illis sed ut organis Scripturarum. Et quia multi pseudoapostoli possunt fingere se seminare scripturas et in hoc manifeste deficere, ideo in huiusmodi iudicio sumus plurimum excecati. Est tamen michi pro regula quod si sentencia cuiuscunque prepositi non sapit vitam aut mores Domini nostri Iesu Christi, sed discrepat, tunc sit pseudosentencia, ut sunt sentencie sapientes fastum vel avariciam.

iii. 'As the authority of S. Peter was greater than that of the other apostles, so must that of his successors be, and not in speech only but also in writing.' *Answer:* Admitting the argument for the present, it does not justify the conclusion; for the authority of the apostolic writings exists not by virtue of

Quod si verbosus contendens tercio obiciat per hoc quod quilibet successor Petri est tante potestatis, iurisdiccionis, et ordinis, sicut Petrus, et per consequens maioris quam alius apostolus; et per idem tante auctoritatis ad exequendum suum officium et sentenciandum eciam scribendo; si ergo scripture aliorum apostolorum sint paris auctoritatis cum ewangelio, multo magis scripta quorumcunque paparum: do pronunc argumentum, sed ex illo non sequitur paritas auctoritatis ad scribendum fidem ecclesie, quia illud est speciale donum Spiritus sancti, quia donum sapiencie et intelectus; in quo omnes apostoli scribentes sunt paris auctoritatis quan-

6. *quin*: cod. *quam*. 23. *sit*: cod. *sunt*. 26. *iurisdiccionis*: cod. *iurisdicionis*.

136C] tum ad veritatem, sed non * quoad dignitatem sentencie, quia non ut ille persone sed ut organa eiusdem Spiritus hec loquuntur. Sentencie autem Scripturarum variantur in dignitate, ut ewangelium est dignius data hostia; nec oportet omnes papas vel eciam apostolos parificari in hiis donis.

their apostleship but by virtue of their direct inspiration.

Et si quis fingat parem illuminacionem cum apostolis, oportet quod ostendat paritatem fidei in factis. Ad quod cognoscendum valet illud Marc. ultimo: *Signa autem eos qui crediderunt hec sequentur: in nomine meo demonia eicient, lingwis loquentur novis, serpentes tollent; et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit; super egros manus inponent et bene habebunt.* Que quinque signa sicut excellenter consequebantur fideles magne fidei in primitiva ecclesia, sic proporcionaliter consequi debent fideles iam modice fidei; primo enim oportet quod eiciant a se cum septem peccatis mortalibus septem demonia, quia cuius vita est reprehensibilis quidquid docuerit est suspectum; et tunc post mundificacionem suam locuntur vivaciter solum caritatem sonancia ad edificacionem proximi: tercio non solum verbis sed factis tollent radicem veneni peccati in se et in aliis: quarto si inpetiti sint a proximis, D pacienter su*stinebunt, orando caritative pro suis persequentibus; sic enim non nocebit eis sed proficiet pocio passionis; et quinto nedum removebunt causam morbi sed addent sanitatem, praedicando devote virtutes, ministrando sacramenta, et communicando alia opera caritatis. Ostendat itaque episcopus ista signa, volens parificari in auctoritate cum apostolis in scribendo. Sed quia illusiones possunt fieri in signis huiusmodi sicut eveniet tempore Antichristi, ideo querunt quidam a talibus antichristis quod indicent eis quid cogitant, alii quod faciant eos capi ad videndum in verbo intuicione clara divinam essenciam: michi autem videtur optimum petere quod confirment suam sentenciam ex Scripturis.

If any man should claim the like authority with the apostles, let him shew the same faith in his works which they did,

α. purifying himself from sin,

β. speaking the word of life,

γ. casting out the root of sin from himself and others,

δ. enduring opposition with patience, and

ε. healing the sick by preaching, administering, and communicating the works of charity.

Quarto obicitur quod per evidencias factas sequitur quod

iv. 'Our argument makes no provision against the entire dis-

11. *eis:* cod. *eos*. 30. *in verbo:* cod. *ī uō*.

8. Mark xvi. 17, 18.

appearance of the faith of the church on earth.' *Answer:* We do not deny the possibility of this *per se*, but we have the promise of Scripture that it shall not happen.

potest simpliciter deficere fides ecclesie pro statu vie, sicut [136D contigit de primis parentibus in paradiso. Hic dicitur quod licet per inpossibile posset deficere fides, tamen certum est ex Scriptura quod non sic deficiet. Non enim sequitur, 'Fides deficit in istis prepositis, ergo in tota ecclesia mili- 'tante.' Sic enim narrat apostolus, Rom. xi. 2, quomodo Helias (3 Reg. xix. 10, 18) Deo conqueritur quomodo ipse solus relictus est in fide tunc temporis in Iudea: sed quid dicit ei divinum responsum? *Reliqui michi septem milia virorum qui non curvaverunt genua ante Baal.* Sic * et modo 137A fides ecclesie non dependet ab istis prepositis, sed salvatur in quacunque parte ecclesie, ipsis dampnatis, sive sint Iudei sive Greci sive Latini. Nec videtur michi quod sponsa

It is not true to say that the faith failed in the case of our first parents:

Christi posset in certis deficere simpliciter intelligendo. Illa quidem sponsa cepit a primis parentibus qui erant in gracia predestinacionis, a qua non potuerunt excidere; et Verbum Dei fuit tunc caput ecclesie novelle, que habuit eciam post lapsum fidem, licet informem, secundum presentem iusticiam: non solum igitur secundum Deitatem regulavit Sponsus tunc ecclesiam, sed ordinans eternaliter massam sanctam, quam in plenitudine temporis dignatus assumere, protexit tunc, cum exercitu angelorum forciorum exercitu dyaboli, genus suum: legiones autem et exercitus angelorum sunt partes ecclesie, secundum Augustinum super Psalmo xxxiii.

it was the devil upon whom the curse was inflicted,

Unde Gen. iii. 14, 15, post peccatum condempnavit primo diabolum, a quo originaliter genus hominum est infectum; qui cum non habuit excusacionem de peccato audivit primam malediccionem; *Maledictus*, inquit, *es inter omnia animancia et bestias terre.* Lucifer autem plus peccavit; ideo inter omnes dampnatos, dyabolos vel homines, est ipse malediccior. Non enim peccavit vel puniebatur sic serpens quem * diabolus B agitavit, sed motor lingwe eius, dyabolus, quia cessit sibi ad penam, cum superbus audivit se super terre nascencia et bestias parvipendi. Secundo audivit penam suam, cum

19 Perhaps August. Enarr. in Psalm. cxxxvii. 4; vol. iv. 1527 A, B.

137B] dicitur, *Super pectus tuum gradieris, et terram comedes cunctis diebus vite tue;* per quod signatur quod sit in superbia ac invidia perpetuo induratus, quod est summa pena: nam gressus pectoris significat perambulacionem diaboli in summo gradu corporis superbie; et per hoc quod terrenos homines corrodit invide, signatur penalis inquietudo dyaboli. Tercio predicitur dyabolo ex peccato quod continuabit in ecclesiam modus quo ille superbus superabitur ab eodem, cum dicitur, *Inimicicias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius; ipsa conteret caput tuum et tu insidiaberis calcaneo eius.*

Ecclesie quidem Christi, que est mulier fortis, et corpus dyaboli secundum omnes suos filios adversatur: ipsa enim mulier, specialiter beata virgine et eius Filio, contrivit superbiam per humilitatem maximam; corpus vero superbie, a qua constituitur inesse diaboli, secundum omnes quatuor species, quatuor regiones. Nam secundum beatum Gregorium, xxiii. Moralium, vi., prima species superbie est cum
C quis bonum ex se habere existimat, et illud * est caput superbie; secundo, quando bonum ex suis meritis a superiori habere desiderat, et istud correspondet regioni pectoralium; tercio, quando bonum quod non habet se habere pompat, et hec correspondet regioni generatoriorum (de quo Psalmo —, *Ecce concepit dolorem et peperit iniquitatem*); quarto, quando, despectis aliis, ut bona propria appareant laborat (de quo Psalmo —, *Non veniat michi pes superbie*): totum ergo corpus peccati contritum est a matre ecclesia, per Christum et sua membra, ad maximam confusionem superbi

and over whose pride the conquest of the church takes place.

18. *xxiii.*: cod. 24°. 21. *pectoralium*: cod. *p̄tsaliū*. 23. *generatoriorum*: cod., ut videtur, *generaciorum*.

17. Greg. Moral. xxiii. 6 § 13: Quatuor quippe sunt species quibus omnis tumor arrogantium demonstratur: cum bonum aut a semetipsis habere se aestimant; aut si sibi datum desuper credunt pro suis se hoc accepisse meritis putant; aut certe cum iactant se habere quod non habent; aut despectis ceteris singulariter videri appetunt habere quod habent: vol. i. 736 D, E.

24. Psalm vii. 14 [Vulg., 15].

26. Psalm xxxvi. 11 [Vulg., xxxv. 12].

spiritus. Verumtamen ex innata malicia indurata calide [137C inponit insidias: calide dico, tum quia scit quod non potest publice prevalere contra corpus Christi misticum, tum eciam quia ad partem infirmiorem ponit insidias. Sicut enim temptavit Evam solam per interrogacionem de longe experimentalem, dicens, *Cur precepit vobis Dominus ne comederetis de omni ligno paradisi?* sic temptat matrem ecclesiam per conmixtionem membrorum suorum et ad aggressum ad activos, qui cum contemplativis constituunt ecclesiam tamquam corpus et anima, vel mas et femina; ymmo temptando personam simplicem viatricem, incipit ab affeccione sensibilium, tamquam a pedis calcaneo, et sic * aggreditur D racionem. Caput ergo ecclesie, sicut ordinavit massam sanctam assumptibilem ad medelam veneni serpentis, sic ordinavit angelos bonos in forma corporea sponse sue assistere; sed post assumpcionem illius nature in unione ypostatica (facto magni consilii Angelo fratre nostro, qui est in medio quorumlibet qui in nomine suo fuerint congregati), non est tam crebra talis apparicio angelorum. Redeundo ergo dico quod non sequitur, 'Corpus Christi misticum, simpliciter intelligendo, non potest a capite separari; ergo nec iste Romanus pontifex vel alius in huiusmodi dignitate constitutus:' primum enim ponit Scriptura, non secundum.

v. 'Are not some things in the Bible plainly false?'

Answer: If there be ever any appearance of falsehood it is our own understanding that is to blame.

Quod si quinto sophista contra Scripturam obiciat per hoc quod 'multe Scripture videntur false de virtute sermonis, ut patet de Scripturis parabolicis, de Scripturis truncatis, et de Scripturis propheticis:' dicitur quod non est possibile aliquam partem Scripture sacre a veritate deficere; et quantum ad Scripturas misticas vel parabolicas, oportet sophistas sensus rectos cognoscere et illos (si potuerint) inpugnare. Non enim deficit Scriptura a veritate, licet ignarus concipiat per eius codices ex defectu suo erronee ut sola humanitas Christi et cetere creature inpeccabiles a veritate non deviant,

15. *assistere*: cod. *asistere*. 30. *potuerint*: cod. *potuerunt*.

6. Gen. iii. 1.
17. *Magni consilii Angelo*: cf. supra, p. 67 n. 1

138A licet * ignari erranter concipiant populum † quod non sit maior tigurio per secundum quod non sit persona verbi, et sic erronee de sensibus aliorum. Ideo confidenter assero cum beato Augustino et ceteris sanctis, quod inpossibile est aliquam partem Scripture sacre esse erroneam; quod si error accidit, occasio accepta ex decepti ignorancia est in causa. Nam Scriptura sacra habet suam gramaticam et loycam suam rectissimas, quas calumpniatores debent primo addiscere.

In order to learn the grammar and logic of Scripture we have to know

Unde sanctus Thomas, prima parte Summe, in fine questionis prime, sic loquitur: *Sensus*, inquit, *parabolicus sub literali continetur, nam per voces significatur aliquid proprie et aliquid figurative; nec est literalis sensus ista figura sed illud quod est figuratum. Non enim cum Scriptura nominat Dei brachium, est sensus literalis, quod in Deo sit membrum huiusmodi corporale, sed illud quod per hoc membrum signatur, scilicet, virtus Dei operativa; in quo patet quod sensui literali Scripture nunquam potest subesse falsum.* Hec doctor. Idem ergo est de calumpniatoribus Scripture ac si arguerent, 'Ego 'volo probare falsum esse quod Deus est, quia hoc intelligo 'per hec signa quod Deitas comedit:' discant itaque primo sensum auctorum, et post (si possint) inponant calumpniam.

α. that some things in it are declared under the form of a parable or figure, which takes the place of the literal meaning;

Quantum ad partes Scripture incomplete asserentes veritatem B ut * est illud Ioh. viii. 52, *Demonium habes*, cum sibi similibus de quibus emuli Scripture obiciunt; patet quod quelibet talis particula est vera, quia debet resolvi in oracionem integram, per quam adequate auctor Scripture asserit veritatem, ut predicta particula significat primo et principaliter quod Iudei dixerunt Christo, *Nonne bene dicimus nos quia Samaritanus es tu et demonium habes:* non autem significat, nisi forte insciis, quod Christus est demoniacus. Et per hec patet ad Scripturas propheticas, quod non est posibile ipsas deficere a veritate ad sanum sensum et integrum. Licet enim prophete sepe erraverunt, tamen Scriptura texendo hos errores expri-

β. other things are stated incompletely, *i. e.* are true only in relation to their context:

γ. in the case of the prophets, it is plain that they were liable to err; the Scripture elicits the truth from their error,

6. *occasio:* cod. *occasione.* 8. *addiscere:* cod. *adiscere.* 19. *volo:* cod. *nolo.*

9. Thom. Aquin. Summ. theol. I. i. 10; vol. i. 618 seq., ed. Migne.

mit veritatem; ut Ysa. xxxviii. 1 narratur quod Isaias ingres- [138B sus ad Ezechiam dixit, *Hec dicit Dominus: Dispone domui tue, quia morieris tu et non vives.* Ex quo non sequitur quod Deus sibi dixit, sed vel quod propheta deceptus est, videns in causis secundis disposicionem ad mortem, ultra quam non viveret ut viator, vel aliter quod intelexit cum condicione tacita nisi rex ex Dei gracia vitam meruit longiorem: et sic non repugnat Scripture quod sequitur, quomodo Deus adiecit quindecim annos ad vitam regis post hoc dictum. Et conformiter illud dictum Ione iii. 4, *Adhuc quadraginta dies et Ninive subvertetur.* Nam vel fuit propheta * deceptus, vel C verisimilius asseruit sub condicione tacita vel ad sensum misticum quod infra hoc tempus civitas humilitate converteretur ad Dominum, sic quod populus qui reputative fuit super se ex peccato superbie, ex humilitate quam per predicacionem Deus donaverat, fuit versus sub ista reputacione, destructa superbia.

although we may also interpret prophecies which were not verified, as spoken conditionally.

Intelligamus ergo Scripturam sacram in sano sensu et sua integritate, et non est conpossibile quin subsit sibi veritas. Unde multum confert pro distribucionibus et negacionibus Scripture intelligendum quod fiat multarum Scripturarum perfecta collacio, quia una pars docet quomodo in alia intelligenda sit distribucio accomoda. Hoc est pertinens sensui Scripture, quomodo auctor per istam debet exprimere; ut dictum angeli, Marc. xvi. 6, *Surrexit, non est hic*, signat quod Christus non est tunc in sepulcro humanitus, et ceteris modificacionibus quas ellicere possimus ex Scriptura. Nec obest multas scripturas eciam sacras vel earum codices, ipsas Scripturas explicantes, nobis deficere, quia illa que habemus, si scirentur et observarentur, sufficerent ad regimen toti mundo; ymmo hoc unicum verbum abbreviatum, *dileccio.* Nec obest scripturas eciam apocrifas esse et tam veras ut nostri codi*ces, licet non D

The Bible is then to be understood in its proper sense and as a whole, comparing passage with passage.

1. *ingressus*: cod. *ingresus.* 23. *accomoda*: cod. *a comoda.* 27. *obest*: cod. *obicere.* 31. *abbreviatum*: cod. *abreviatum.* 31. *obest* 2da manu in margine correctum: textu *obicere.*

8. Isa. xxxviii. 5.

138D] teneamur explicite ipsa sic credere. Ideo vana est solicitudo studendo hos libros aut codices, Scripturis autenticis pretermissis.

Ex dictis septimo colligi potest quod non licet Christiano post plenam publicacionem legis Christi extraneas leges sibi condere ad regimen Christi ecclesie. Patet primo tripliciter de virtute sermonis. Nam omnis bona lex est lex Christi, ergo nulla est sibi extranea. Similiter nemo citra Christum est proprie legis conditor, sed legis primus connaturalis, et per consequens conditor, promulgator; ergo conclusio. Similiter, cum lex Christi pure per se sufficit ad regimen universalis ecclesie, superflueret ad hoc novas leges condere quod non licet; omnes ergo leges humane legitime non sunt nisi lex Christi humanitus promulgata: patet tollendo de corpore cuiuscunque legis humane illud quod sapit caritatem ab eo quod sapit avariciam vel peccatum. Sed propius accedendo arguo sic ad idem: Non licet servo post formam ultimatam architectorum superinducere formam minus perfectam, sed Legifer noster induxit formam ultimam in corpus legis sue, ergo non licet nobis formam ulteriorem inducere. Argumentum patet eo quod foret presumpcio, cum ultimata forma inducta sit perfectissima; quomodo ergo presumeremus nos post consumacionem operis illius Legiferi, qui non venit legem solvere sed implere, formam aliam superaddere?

7. No Christian may frame any laws, other than the law of Christ, for the government of the church. α. For i. It has already appeared that α. every good law is the law of Christ, β. no one but Christ alone can properly frame a law, γ. the law of Christ being sufficient, any addition is superfluous; besides it is improper to add to that which is a finished work, something less perfect:

139A Item * solum lex docens artem amandi Deum et proximum est licita, et de tanto melior, de quanto brevius, reccius, et copiosius istam docet; sed quilibet extraneans a lege Christi facit legem que non ducit direccius ad hunc finem; ergo quilibet extraneans a lege Christi facit legem illicitam. Argumentum patet ex sepe dictis, eo quod per se finis inplecionis vie tocius legis Christi, extra quam non est lex licita (ex conclusione quarta), est summe diligere Deum in patria; cum ergo omnis lex docens medium ad hunc finem docet princi-

ii. That law alone is right which teaches the art of loving God and one's neighbour:

14. *tollendo:* cod. *colando.* 22. *sit:* cod. *fit.* 25. *solum* in margine additum 2da manu. 32. *quarta:* cod. *qua.*

31. V. supra, ff. 130 D, 131 A.

paliter illum finem, sequitur argumentum: et minor argu- [139A menti patet ex hoc quod oportet omnem hominem plene servare legem Christi vel extraneare ab illa, et de quanto extraneat odit Deum et proximum. Nec dubium quin lex Christi, secundum formam qua ipsam edidit, conpendiosius ducit d illum finem quam humanitus superaddita; ergo, etc.

iii. The addition of other laws would be useless, superfluous, and profane;

Item non licet condere leges inutiles, superfluas, et prophanas ad onus ecclesie; huiusmodi forent omnes leges tales extranee; ergo conclusio. Argumentum patet ex hoc quod non est potestas concessa Christiano nisi ad regimen sonans in edificacionem et non ad destruccionem ecclesie, ut hic supponitur et testatur apostolus: minor autem patet ex conclusione secunda et quarta. Voco autem legem alienam, que non est efficienter deducibilis ex Scriptura sacra, quam ex predictis oportet concedere esse inutilem, superfluam, et nocivam; et eo videtur esse prophana quod * non habet B vigorem subditum obligandi, cum non habeat auctoritatem ex Scriptura, ut patet conclusione proxima. Ymmo cum homo, secundum ultimum sui, obligatur ad legem ewangelicam, videtur quod sit ceca presumpcio sic extranee obligare; sed et omnis subditus debet obligacionem talem respicere, cum conpleciones talium legum sibi invicem adversantur.

those who say that like the Jews we must have a judicial and ceremonial, in addition to a moral, law,

Hic dicitur communiter quod 'sicut in Veteri Testamento erant 'quedam moralia, et quedam iudicialia ac cerimonialia superad- 'dita; sic tempore nove legis est dare eadem moralia que in 'Veteri Testamento, et preter ista est dare cerimonias et iudicia 'hominum, specialiter post dotacionem ecclesie, ad iudicandum 'et puniendum et conventualiter conversandum.'

forget that α. to the Jews both laws were given by God and β. were fulfilled by Christ and his apostles, and γ. that they

Sed sic loquentes non attendunt quod cerimonie atque iudicia data sunt per Deum in Veteri Testamento, et tradiciones hominum superaddite infecerunt; nec attendunt quod Christus in persona propria ac apostoli post eum fecerunt conplementum cerimonie atque iudicii; nec attendunt tercio quod omnes

15. *esse*: cod. *ē* (i.e. *est*). 28. *conversandum*: cod. *conversandi*.

12. V. supra, ff. 129 C, D, 130 D, 131 A. 18. V. supra, ff. 133 B et seqq.

139B] predicte leges erant excitantes stimuli ad observanciam mandatorum: ideo evidencia non procedit ex sufficienti similitudine.

tended immediately to the observance of the commandments:

Item illa preter legem Christi adinventa vel sunt necessaria ad regimen ecclesie vel preter necessaria: si necessaria, tunc lex ewangelica non est per se sufficiens, quod est contra C conclusionem principalem; * si sint preter necessaria, cum subtrahunt a studio legis ewangelice sicut ab eius execucione, nedum sunt superflua sed nociva legi ewangelii contraria, et sic per consequens iniqua.

iv. Additional laws if necessary would argue the incompleteness of the law of the Gospel; if unnecessary, must be injurious:

Item lex Christi suffecit per se generare fideles ecclesie cum fuit plurima ac fortissima obieccio, ut patet de cursu Actuum Apostolorum; sed dificilius est generare aliquid quam fovere genitum; ergo lex Christi sufficit per se ad completum regimen ecclesie. Hoc enim docetur hodie in practica qua fratres minores pura lege Christi convertunt infideles exteros; et Romana curia excommunicando et civiliter regnando diminuit regnum Christi.

v. The law of Christ was able to produce the sons of the church; it must therefore be able to rear them:

Item, vel sunt dicte tradiciones inpertinentes legi Christi, contrarie, vel inplicate: primo non possunt esse; si secundo, sunt abolende; si tercio modo, tunc sunt lex ewangelica fundabilis in Scriptura, et sic sunt veritates divinitus adinvente et in Scriptura sacra reperte.

vi. Human traditions α. cannot be unrelated to that law; β. if contrary to it, they are wrong; and γ. if implied in it, they are no real addition:

Item quam sufficiens est Scriptura in sensu, tam sufficiens est in forma; quia diminucio in forma plus inperficeret Scripturam quam diminucio in materia: sed sentenciam non licet mutare, ergo nec formam; quod tamen fit per novitates de lege Cayn regentes: sic enim Hostiensis vocat in Lectura sua iura civilia. Et hinc dicit apostolus, Gal. i. 7–9, *Sunt aliqui qui vos perturbunt et volunt convertere ewangelium* D *Christi; sed licet nos * aut angelus de celo ewangelizet vobis preter illud quod ewangelizamus vobis, anathema sit.* Et ad inprimendum istam sentenciam geminat apostolus, *Sicut pre-*

vii. The Bible cannot be made imperfect in form, even as in matter; but this would happen if the innovations of the *law of Cain* were admitted:

11. *suffecit:* cod. *sufficit.* 12. *fuit* addidi. 27. *mutare:* cod. *imitare.* 28. *Hostiensis:* cod. *hostis.* 31. *nos* addidi.

6. V. supra, ff. 128 B–129 C.

dixi, et nunc iterum dico de istis, Si quis vobis ewangelizawerit [139D *preter illud quod accepistis, anathema sit.* Et post declarando distinccionem inter ewangelium suum et tradiciones humanas subdit: *Notum enim vobis facio, fratres, ewangelium quod ewangelizatum est a me, quia non est secundum hominem; neque enim ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelacionem Iesu Christi:* ut patet supra, quod multe sunt vocate leges abolende.

viii. Human traditions burthen and make difficult the law of Christ, as is taught by S. Peter with respect to the observance of Jewish rites:

Item onerare vel perturbare legem Christi est illicitum, sed sic faciunt adinvenciones humane, ergo sunt illicite. Argumentum patet Act. xv. 7–11 ex sentencia beati Petri; ubi, postquam Pharisei arguerant quod oportet observare legem Moysi, convenerunt apostoli ad discuciendum hoc dubium: inter quos beatus Petrus, *Viri fratres, vos estis testes quoniam ab antiquis diebus in nobis elegit Deus per os meum, audire gentes verbum ewangelii et credere: quod qui novit corda Deus testimonium perhibuit, dans illis Spiritum sanctum, sicut et nobis, et nichil discrevit inter nos et illos. Nunc autem quid temptatis Deum inponere iugum super cervicem discipulorum, quod neque nos neque patres nostri portare * potuimus? Sed per* 140A *graciam Domini nostri Iesu Christi salvari credimus.* Ecce quomodo iste sanctus arguit ex sufficiencia brevis legis ewangelii, confirmate per dacionem Spiritus sancti, superflue observare legem veterem. Et hinc propter suavitatem et levitatem legis Christi cessare debuerunt legalia et non superinduci graviora. Minor vero ex hoc videtur, quod si omnes attendentes ad leges hominum, eciam sacerdotes Christi, tantam operam darent ad discendum, docendum, et exequendum legem Christi, cum paucis theologis iam positis, facilius, extensius, et clarius servaretur lex ewangelii quam modo, sicut contestor totum mundum. Unde alias dixi quod nulle leges humane sunt conservande vel licite, nisi de quanto ministrant et facilitant ad observanciam legis Christi.

4. Gal. i. 11, 12.

25. Compare the title of Grosseteste's work De Cessatione Legalium.

33. Compare the second argument, above, f. 139 A.

140A] Item si duarum legum una evidencius, securius, vel fervencius doceret artem amandi Deum et proximum quam reliqua, legi priori obtemperandum esset, omissa reliqua; sed sic est de lege Christi in forma qua traditur respectu cuiuscunque humanitus superaddite; ergo legi Christi herendum, quacunque reliqua pretermissa. Argumentum probatur ex hoc quod de lege nature magis bonum, specialiter facilius acquisibile, est pocius eligendum: ymmo facere oppositum foret temtare Deum; cum Petrus in casu oppositi positus exequendo secundam legem non diligeret Deum ex toto corde, B sed deficiente Spiritu * consilii exponeret se ambigue ad peccatum; quia, ubi secura ac alta via facilius potest incedere, gratis exponeret se ripe labili puteo abissi, contra divinum consilium, ubi maior Dei temptacio. Tercio vero idem patet ex parte dileccionis matris ecclesie, qua quis scit se plus honorare matrem suam plus proficiendo membris suis, viando pure secundum doctrinam capitis; cum ergo maximus maternus honor stat in bonitate virtutum in filiis, sequitur quod ille cessat honorare parentes, qui, spretis eorum consiliis, retrocedendo adheret consiliis alienis; et nisi fallor, ista presumpcio perturbat ecclesiam. Minor vero ex hoc patet quod Christus nimis foret diminutus, si alius preter ewangelium suum inveniret conpendiosiorem viam ad comprehendendum bravium. Cum ergo Christus non docuit istas leges sed repulit, videtur quod sunt illicite, semper intelligendo de illis legibus quas Christus non docet in ewangelio ut fiant.

ix. If of two laws one teaches the art of loving God and one's neighbour better and more certainly than the other, that one must be obeyed; and such is the case with respect to the law of Christ:

Item non licet a mandatis Dei quidquam subtrahere vel addere, sicut nec a mandato de dileccione Dei vel proximi, quod est omnia mandata et tota lex; sed leges humane, cum sint seminarium licium proprietatem inducentes contra formam ewangelii, sic faciunt; ergo illicite. Unde beatus Iohannes, secunda epistola, 7, 10, istam sentenciam inculcans, quomodo mandatum de dileccione sufficit ad regimen ecclesie,

x. It is forbidden to take away from, or to add unto, the word of God;

8. *acquisibile:* cod. *aquisibile.* 19. *eorum* in margine additum 2da manu. 25. ante *semper* in cod. *et* legitur. 28. *vel* in margine adiectum 2da manu: textus vero *et* habet.

hortatur * ad eius observanciam; *quoniam multi* (inquit) [140C *seductores exierunt in mundum:* et sequitur, *Si quis venit ad vos et hanc doctrinam non affert, nolite eum recipere in domum, nec Ave ei dixeritis.* Et confirmari potest per hoc quod ewangelium, quod est liber specialis Scripture, non est minus perfectum quam Apocalypsis, qui est liber prophetalis; sed de illo dicitur Apoc. ultimo, *Si quis apposuerit ad hec, apponat super illum Deus plagas scriptas in libro isto, et si quis diminuerit de verbis prophecie huius, auferat Deus partem eius de libro vite.*

when Christ did so, he did it *as one having authority,*

Et ista videtur michi sentencia Crisostomi in inperfecto super illud Matth. vii. 29, *Erat enim docens sicut potestatem habens et non sicut scribe eorum et Pharisei. Omnis*, inquit, *doctor servus est legis, quia necque supra legem addere potest aliquid de sensu suo, nec subtrahere aliquid secundum proprium intelectum; sed hoc tantummodo predicat quod habet in lege. Nec enim potest mens humana directare quod sapiencia divina dictavit; sic enim ait Moyses ac Salomon, Non addas verbis Dei neque detrahas inde: Qui enim hoc ausus est facere, se sapienciorem esse putat quam Deum, et incipit esse falsus testis. Christus autem dominus legis est, et subtrahere de lege potest, quod propter necessitatem temporis iussit; ut, puta, propter duriciam cordis iussum fuerat dare libellum repudii. Dominus illud, quasi potestatem habens, subtrahit, dicens, Quod Deus coniunxit,* * *homo non separet. Item, et addit quod propter in-* D *firmitatem hominum minus fuerat iussum; ut, puta, Antiquis dictum est, Non occides, ego autem dico vobis non irasci. Ideo ergo mirabantur, quia non quasi servus legis sub potestate constitutus illud docebat quod fuerat iussum; sed quasi dominus legis et habens potestatem, sua auctoritate, addidit supra quod*

3. *vos:* cod. *nos.* 9. *huius:* cod. *huiusmodi.* 15. *suo* addidi e pseudo-Chrysost. 17. *directare:* cod. *ditrecticare.* 18. *Moyses ac* addidi e pseudo-Chrysost. *verbis:* cod. *verbi.*

7. Rev. xxii. 18, 19.

13. Op. imperf. in Matth., hom. xx., formerly ascribed to S. Chrysostom and printed in the appendix to the sixth volume of his works, p. xcix. 18. Deut. iv. 2; Prov. xxx 6.

22. Matth. xix. 6–8. 26. Matth. v. 21, 22.

140D] *dictum fuerat antiquis, dicens, Ego dico vobis:* patet Crisost. omelia quinta.

Et patet quod illud Deut. iv. 2 non obviat facto Christi: dicit enim Spiritus, *Non addetis ad verbum quod loquor vobis nec auferetis ex eo;* licet enim pure homini non licuit hec facere, tamen dominus legis, Iesus Christus, ad hoc habuit potestatem. Verumtamen Christus legem Dei non potuit dampnare vel solvere, sed adimplere; et ita licet doctoribus legem Dei exponere, non novam et extraneam superaddere. Et sic intelligo illud Prov. xxx. 5, 6, *Omnis sermo Dei ignitus clipeus est omnibus sperantibus in se: ne addas quidquam verbis suis, et arguaris, inveniarisque mendax.* Ecce quod falsa et viciosa addicio prohibetur, non autem explanativa postilacio; quia Eccli. xxiv. 31 dicit eadem Scriptura, *Qui elucidant me,* subducta omni tradicione humana.

but man has no such power,

he can only expound but not add anything new.

Et quero utrum ecclesia perfecte regatur, vel deficiat a vero 141A regimine: si perfecte, tunc ornare ipsam tradi*cionibus humanis foret superfluum; si inperfecte, tunc lex Christi est insufficiens. Et si dicatur quod sine adminiculo tradicionis humane non sufficit lex Christi servari vel verbum ewangelii currere, patet iterum inperfeccio legis Christi, cum precipue necessarium ad eius observanciam sit ommissum. Et iterum ista responsio contradicit tam effectui quam racioni: effectui, quia pure per observanciam legis Christi sine conmixtione tradicionis humane crevit ecclesia celerime, et post conmixtionem fuit continue diminuta; concordatque racio, cum tradiciones humane provocant secularia desideria, que sunt legi Christi contraria. Ex istis evidet quod defectus regiminis ecclesie stat in defectu execucionis legis amoris, que est lex Christi. Quomodo, queso, quacunque parte ecclesie observante debite caritatem, deficeret ecclesie regimen quoad corpus vel animam? nam aucta caritate foret ecclesia carior quoad Deum, penes cuius amorem habet accendi bonitas vel

c. Application of the foregoing principle:
i. The church must gain from the adoption of the law of Christ as its single code;

for it is plain that from lack of observance of that law the errors of the church have sprung,

1. *patet:* cod. *licet.* 10. *xxx.:* cod. 3°. 14. *Eccli:* cod. *Prov.*

2. Perhaps Hom. xxv. in Matth., cap. 1; vol. vii. 306 seq.

tending as they do to covetousness

and the lust of private possession.

profectus. Sed quis dubitat quin *radix omnium malorum*, [141A *cupiditas*, minuat caritatem, ut meminit apostolus, 1 Thim. vi. 9, 10? Quis iterum dubitat quin proprietas civilis opposita communioni ewangelice refrigescere facit caritatem? Caritas enim *non querit que sua sunt*, ut dicit apostolus, 1 Cor. xiii. 5. Sic igitur ubi secundum legem Christi caritas magis ac magis * habundaret quoad Deum et proximum, affeccio pro- B prietaria plus habundat; quod fit indubio seminario legis humane, cum hec doceat Christianorum affecciones circa hec temporalia esse solicitas. Exhinc enim lex ewangelica subpeditata contempnitur et lex humana, quia temporalium lucrativa, discitur, colitur, et practisatur; que leges augmentate cum se minuunt in effectu, quis dubitat quin lex humana retardet ab observancia legis Dei? Cuius causa si non fallor est defectus clericorum. Ipsi enim, et specialiter ecclesiastici promoti de patrimonio Christi, forent legiste exequentes in se et aliis practicam huius legis.

ii. The law of Christ is also best adapted for the rule of the state, since

a. it best teaches righteousness,

Item lex Christi perfecte executa docet rectissime quomodo omnis iniusticia debeat a republica extirpari, et quomodocunque offendens in legem debet castigari; docet insuper quomodo quecunque iusticia viantis foveri debeat et finaliter premiari: sed cum declinare a malo et facere bonum due sunt partes adequantes iusticiam, sequitur quod lex Christi plene iusticiam docet rempublicam regulare. Argumentum patet eo quod lex Christi docet completissime quomodo omne peccatum debet destrui et caveri; sed non est possibile quod deterioretur respublica nisi occasione peccati; ergo, observata a quacunque persona illa iusticia, sequitur eius prosperacio; † nam de potencia sua absoluta: et per consequens tota universitas creata non posset dampnificare * hominem, C nisi occasione peccati prius dampnificantis, quia tanto peccato

3. *opposita*: cod. *apposita*. 9. *affecciones*: cod. *affeccio*. 10. *solicitas*: cod. *solicitos*. 23. Verba *sequitur quod lex Christi plene iusticiam* in margine inferiori sunt addita 2da manu.

29. *Nam*, &c. There seems to be at least one lacuna here; and the obscurity of the rest of the sentence leads me to suspect a serious corruption of the text.

141C] servatur Dei dileccio; et per consequens, cum Deus cuncta diligit ad regulam ut sunt bona, servatur bonitas in dilecto.

and β. lays down the rules for punishing offenders,

Et quantum ad penam infligendam, patet ex lege correpcionis quod ista iustissime punit: alie autem pene sunt punitoribus ambigue; ideo videtur quod dimittere illam formam puniendi foret temptare Deum, capiendo ambiguum preter legem Dei, dimissa infallibili regula puniendi. Nam leges humane graviora peccata puniunt levius, et econtra; et de quacunque pena earum restat ambiguum si declinant a medio ad superhabundanciam vel defectum, et per consequens si incurrunt malediccionem inobedienter declinando a lege Christi, iuxta illud Psalmi cxviii. 21, *Maledicti qui declinant a mandatis tuis*.

whereas human laws are apt to be unjust and thus accursed:

γ. it teaches moreover the due rewards of the wicked and the good,

Lex enim correpcionis fraterne, de qua precipit Christus, Math. xviii. 15–17, docet quod post terciam correpcionem correptus sit *sicut ethnicus et publicanus*, scilicet, gentilis infidelitate percussus, et falsus Christianus propter peccati duriciem desperatus: cum talibus enim non debet quis communicare obsequendo, defendendo, vel sacramenta ecclesiastica ministrando. Quod si servaretur, quis tyrrannus
D haberet ministros quoad vitam suam tiranni*cam obsequentes, vel sacerdotes ecclesie sacramentorum ministerio aut communicandi solacio confoventes? Revera si debite servaremus hanc regulam deesset tyrannis non solum corporale servicium sed et tegumentum atque cibarium. Prevaricacio ergo, qua postposita Dei dileccione preponimus amorem temporalium, seminat et confovet sic peccatum; et ita intoxicata est pars maior vocate ecclesie ex prevaricacione mandati correpcionis fraterne. Peccatores enim in sua malicia defenduntur, fotique recipiunt laudes obediencias et honores; et virtuosi paciuntur oppositum: ubi tamen paciendo martirium staremus concorditer ad ewangelice corrigendum proximum. Ideo fucus sophisticus vulpinus est quod in pace ecclesie non subest causa martirii. Si enim sit tanta obediencia, quare torpendo

and leaves no possible support for tyrannies,

whereas we promote and honour sinners,

instead of enforcing that rule of brotherly reproof even unto martyrdom.

8. prius *et* addidi. 33. *vulpinus* in margine additum 2da manu.

non corripimus inquietos? numquid non tenemur sub pena [141D peccati mortalis sic facere, quia aliter, secundum doctorum sentencias, dampnabiliter consentimus?

iii. If it be urged a. 'that sin and sinners are now too prevalent to admit of the adoption of Christ's rule,' we reply that it is through neglect thereof that this pollution has arisen;

Et si dicatur 'quod nunc non proficeret correpcio propter 'peccatores tam spissim positos et correptores in dampna- 'cione consimili involutos;' unde, queso, ad tantum crevit hec macula ecclesie? Certum est quod ex hac prevaricacione ociantis ecclesie. Nec est possibile quod correpcioni * ewangelice profectus deficiat; quia vel correptus emenda- 142A bitur, aut eius malicia mitigabitur tunc vel alias, aut sibi presentes aut sequentes: ad minimum correptor ex caritativo opere lucrefacit communitati cuius est pars. Sic enim propter decem iustos Deus salvaret Sodomam et Gomoram. Armemus nos ergo virtutibus, exclusis viciis, et pugnemus contra adversarios legis Christi; quia Math. x. 34 dicit ipse, *Non veni pacem mittere sed gladium:* sed, ut supra dixi, pro ista paliata pace sophistica potest lamentabiliter dicere mater ecclesia illud Ysa. xxxviii. 17, *In pace amaritudo mea amarissima.*

since it gives full power to the authorities of the state to root out evil from their midst:

Et conformiter potentatus seculi ad hoc portantes gladium (ut patet Rom. xiii. 4 et Sap. vi. 4, 5) debent prevaricatores eis subditos a proteccione eorum, quoad se et sua, abicere, et invalescentes efrenes morte corporali cum prudencia cohercere. Si ergo regula ista auferendi malum de medio nostri, quam precipit apostolus, 1 Cor. v. 13, et docetur Deut. xxi. 21, foret debite executa; ubi primo, queso, pullularet iniquitas? Est ergo legis sufficiencia, sed deficit qui practiset.

β. 'that human laws are necessary for the preservation of peace, by slaying its disturbers,' we reply that the law of Christ distinctly authorises the punishment of death,

Nec dicat aliquis quod 'leges humane conpendiosius 'pacificant ecclesiam occidendo rempublicam perturbantem, '* et sic non sufficit lex Christi per se.' Patet ex dictis quod B omnes leges iuste de occisione sunt lex ewangelica. Unde Math. xviii. 6, approbavit Christus quod *expedit* scandalisanti *ut suspendatur mola asinaria circa colum eius et demergatur in profundum maris:* ubi patet quod Christus iustificat occi-

13. Gen. xviii. 32.
16. V. supra. f. 141 D.

142B] sionem corporalem, sed lenissimam propter peccatum scandali. Non ergo increpemus nostrum Legiferum quod non onerat suos discipulos officio talis carnificis, sed facesius officio caritative correpcionis, innuendo quod secularibus ex precepto ecclesie incumbit illud officium. Correpcio itaque fraterna est honesta, est iusta, et est generaliter, faciliter, et autentice exercenda: honesta, quia vix invenies carnificem occidendo fratrem suum observare caritatem fraternam.

Est eciam iusta, cum sit actus virtutis. Alie occisiones sunt mixte iniusticia: licet enim quelibet mors corporalis sit nimis modica pena pro peccato quocunque, cum Deus punit in infinitum gravius graciam subtrahendo; tamen mortes peccatorum ordinantur communiter maxime pro peccatis in homines et pro ablacione bonorum fortune, que sunt minima. Et preterea dubium est populo si mortis talis infliccio sit C reipublice utilior quam foret fraterna * correpcio et pene addicio, cuius triplex est evidencia: prima, quod in diversis regnis pena mortis pro diversis delictis quantumlibet variatur; et cum peccata non proporcionaliter variantur, videtur quod pena et culpa non proporcionaliter correspondent. Secunda evidencia est quod furtiva ablacio temporalium punitur morte, tamquam transgressio plus nociva reipublice: et furtive vicissim furans quantumlibet magnum ex maiori malicia non occiditur, ubi alius longe minus furans simul ad minus dampnum ecclesie suspenditur; in tantum quod incrementum quadrantis in furto facit hunc suspendi, et tantum decrementum in furto alterius facit ipsum suspensionem evadere: latrocinium eciam de quantolibet inducit mortem equalem. In quibus omnibus, cum peccatum quoad Deum sit proporcionale pene, manifestum quod declinatur a iusticia. Tercia evidencia est quod peccatum gravius commissum in Deum non sic punitur ut peccatum quod homo cece preponderat; quod videtur significare quod postposita Dei reverencia in vindicando suam iniuriam preponitur amor sui:

but enforces the rule of brotherly correction by preference,
as being
(1) honourable,
(2) just,—
whereas in cases of capital punishment a doubt may arise as to their justice
(*a*) from the diversities of practice in different kingdoms,
(*b*) from the lack of proportion among the various crimes for which the penalty is exacted,
and
(*c*) from the fact that sins against God are not visited by man with the same rigour,—

20. *correspondent:* cod. *correspondet.* 23. *quantumlibet;* ita in margine correctum 2da manu.

cum enim Deus sit infinitum gravior persona quam pure [142C creata, quis dubitat quin infinitum gravius peccatur in ipsum quam in aliam huiusmodi creaturam, et per consequens puniens peccatorem severius, sub racione qua peccatur in D ipsum, quam in Deum, excidit ab ordinata dileccione Dei? et insuper, si cecitas non obstaret, videremus quod persona populi, gravius peccando in Deum, plus populum ipsum et quamlibet eius partem dampnificat. Quotlibet sunt tales consideraciones ex quibus potest opinari leges humanas punitivas esse conmixtas cum iniusticia; sed secus de lege ewangelice punitiva.

and (3) universally and easily executed.

Tercia vero condicio huius legis punitive ex hoc evidet, quod quelibet pars ecclesie habet potestatem ad taliter puniendum; ideo generalissima et facilima quoad sumptus et labores, ut constat; et (quod est maximum) ab auctoritate omnium est precepta: ideo indubie si tantam vel minorem diligenciam apponat ecclesia ad legis Christi observanciam, sicut apponit ad observanciam tradicionis humane, longe quiecius pacificaretur respublica: et patet pro restancia legis Christi.

d. Conclusions. i. No state or individual can be prosperous or kept in peace except it be by the law of Christ as its principal guide; since α. if the soul be rightly governed, all the rest must be so likewise, β. whereas he who departs from the law of Christ has no righteous possession of his goods, and γ. because the peace of God is the necessary antecedent of peace towards oneself or one's fellow-men.

Ex istis conclusionibus sequitur primo quod inpossibile est regnum, populum, vel personam regi, prosperari, vel pacificari, nisi hoc principaliter fiat lege Christi, eo quod regimen anime appropriatur illi legi; sed ab illo oportet incipere, quia illo habito satis est, cum alia ad illud consequentur, et illo deficiente totum residuum perturbatur; ergo conclusio: et cum omnis deficiens a dileccione legis Dei iniuste * occupat 143A quidquid habet, sequitur quod ista deficiente perit prosperitas, ut patet xix. de Civitate Dei, xiv., xix., et xxiv.: et cum tercia pax vera, scilicet, Dei ad hominem, primo requiritur ad alias duas paces, hominis ad hominem et hominis ad se ipsum, palam sequitur quod dissoluta ista pace prima non superest alia pax vera. Sic enim dixerunt impii, *Pax, pax;* sed quia

22. *regi:* cod. *regi'.* 30. *scilicet:* cod. *sit.*

29. August. de Civit. Dei, xix. 14, 19, 24; vol. vii. 558 seq., 563, 570 F.

143A] defecerunt a tercia pace, a qua debuerunt incipere, ideo non erat eis pax (ut dicitur Ieremie vi. et viii. capitulis); quia Ysa. xlviii. 22 dicitur, *Non est pax impiis, dicit Dominus.* Et patet quam necessarius est theologus ad rempublicam gubernandum.

ii. It is dangerous to call anything or any man heretical, or to frame any new ordinances, except the heresy be plainly proved by,

Secundo colligitur quam periculosum est quidquam hereticare vel de novo statuere. Non enim licet hereticare aliquid nisi docendo quod sit Scripture sacre contrarium, quod oporteret esse manifestum, ne hereticans incidat in dampnacionem consimilem, et per consequens non rite excommunicet vel condempnet; non enim habet potestatem sic facere, ut patet XXIV., questione prima, *Audivimus: Intelligens vero Scripturam sacram aliter quam Spiritus sanctus flagittat, qui est auctor eius, est hereticus,* ut dicit Ieronimus super epistolam ad Galatos, et ponitur in Decretis, XXIV., questione iii., *Hereses.* Ex quibus patet quod solum theologus debet hereticare dampnabile; solum enim iste scit quid est hereticum, qui scit esse Scripture sacre contrarium. Et per idem cum nove constituciones, que non fundantur in Scriptura sacra, sunt

or the ordinance be founded on, holy Scripture.

B superflue et inique, patet quam periculosum est * ipsas statuere, specialiter cum preter periculum omittende sint ad onus ecclesie.

iii. The holy Scripture, as contained in our copies of the Bible, is sufficient for the complete instruction of the church: for all that is absolutely necessary to salvation is that we believe that God is, and that he is a rewarder of his servants;

Tercio colligitur quod Scriptura sacra, secundum formam et limites quibus exprimitur in nostris codicibus, debet sufficere ad completam instruccionem ecclesie. Non enim oportet nos de necessitate absoluta salutis quidquam fidei credere explicite, nisi quod Deus est et remunerat servos suos. Illud autem oportet credere, secundum apostolum, Hebr. xi. 6. Et cum beati in patria solum cognoscunt illud

12. *Audivimus*: cod. *Audiamus*. 14. *auctor*: cod. *A^or*. Cf. autem supra p. 124, l. 10, not. crit. 21. *omittende*: cod. *omittendi*.

2. Jer. vi. 14, viii. 11.

12. Decret. II. xxiv. 1 cap. 4; vol. i. 967.

14. Hieron. comm. in Gal. v., lib. iii.: Quicumque igitur aliter intelligit quam sensus Spiritus sancti flagitat, quo conscripta est, licet de ecclesia non recesserit, tamen haereticus appellari potest: vol. iv. par. i. 302. The passage is quoted in Decret. II. xxiv. 3 cap. 27, p. 998.

explicite, sicut fideles in statu innocencie et infantes mortui [143B post lapsum in fide ecclesie possunt salvari illa sola fide explicita; patet conclusio. Beatus enim solum cognoscendo in Verbo habet Deum pro omni quod cognoscit explicite; anima eciam ante eius separacionem a corpore explicite cognoscit Deum verum in analogo, sed distinccius secundum racionem qua iustus et severus. Illa autem que explicantur in ewangelio non oportet de necessitate absoluta salutis cognoscere: si quos Deus inspirat ad ista noscendum explicite, necesse est ipsa pro salute sua cognoscere; sicut et recipientes graciam ad explanandum ista pro edificacione ecclesie peccant desistendo ab eius execucione; sed et omnes curiose sollicitantes se circa conclusiones non explicitas in Scriptura inutiles ad edificandum ecclesiam Domini: foret melius illi theologo qui sciret aliquid studere tantum quantum ad amandum Deum et ecclesiam suam proficere, et ibi sistendo sciret dicere curiosis querentibus quod conclusiones et doctrine eorum sunt * eis inutiles ad statum patrie, ubi C clare cognoscent omnia. Oportet ergo omnem Christianum de absoluta necessitate salutis quemlibet articulum fidei saltem inplicite credere, et aliquos pro suo tempore oportet credere explicite; de necessitate vero salutis, ex ordinacione Dei supposita, oportet hunc plures articulos et hunc pauciores explicite credere, sicut Deus ordinavit ad edificacionem ecclesie. Sed nunc sciremus, postposita curiositate superflua, in isto fine persistere. Sollicitudo episcopi circa ritus provinciales, consuetudinales, et personales debet excludi, suspenso amore in Deum, qui eo ipso in talibus dirigeret subditum suum ut prodesset.

the knowledge of the rest is only essential in particular circumstances.

iv. Man may do nothing except by the authority and counsel of holy Scripture: a. for it is complete for all the purposes of life

Quarto et ultimo patet quod non licet homini quidquam facere nisi auctoritate et consilio Scripture. Patet primo de actu anime, intelectu scilicet et affectu, et per illud Psalm. i. 2, dictum de beato viro exemplante totam religionem hominum, *In lege Domini voluntas, et in lege eius meditabitur die ac nocte:*

19. *Oportet* in margine additum 2da manu.

143C] et quoad locucionem, 1 Petr. iv. 11, *Si quis loquitur, quasi sermones Dei:* quantum vero ad operacionem precipit apostolus, 1 Cor. x. 31, *Omnia in gloriam Dei facite.* Debemus ergo ante omne opus nostrum Scripturam consulere, si ad honorem et secundum voluntatem eius procedit; quia Ioh. xv. 5, *Sine me nichil potestis facere.* Nam ex fide debemus credere quod quidquid humani actus ipse non autenticat, est prophanum; debemus insuper credere quod tota voluntas D sua exprimitur in Scriptura, hoc est, in multitudine * veritatum que nostris codicibus inscribuntur. Quis ergo fidelis dubitat quin auctoritate illius veritatis debemus agere, dimissa auctoritate pape vel Cesaris, nisi de quanto docetur de auctoritate Christi derivata? auctoritatem vero errabilem oportet inniti inmobili per se fixo. Nec miretur catholicus de modo loquendi et docendi in nostris codicibus. Nam si eloquencia queritur, ecce Augustinus, quarto de Doctrina Christiana, vi.: *Hic*, inquit, *aliquis quereret utrum auctores nostri, quorum scripta divinitus inspirata canonem nobis saluberrima antiquitate fecerunt, sapientes tantummodo an elloquentes nuncupandi sunt: que quidem questio aput me ipsum, et aput eos qui mecum quid dico senciunt, facilime solvitur; nam ubi eos inteligo, non solum nichil eis sapiencius, verum eciam nichil eloquencius michi videri potest.* Et si miramur de obscuritate Scripture, patet ex doctrina Augustini, capitulo iv., quod hoc est ad exercendum ingenia, ad rumpendum fastidia, ad celandum misteria, et ad dulciter retinendum inventa. Et patet quantum predicatores increpandi sunt qui, dimissa Scriptura sacra, predicant fabulas et veritates quas in Scriptura tam autentica non fundant.

and the supreme director of human action:

than it, as S. Augustin teaches,

nothing is more wise or more eloquent:

its very difficulties have their proper purpose.

Scriptura enim divinitus inspirata est utilis ad Deo placendum, ad peccatores arguendum, ad proficientes animandum, et per consequens ad bonos angelos advocandum ac malos

β. The Scripture teaches us

1. *quoad:* cod. *que ad.* 3. 1 *Cor.:* cod. *Cor.* 7. Verba *ipse non autenticat est prophanum* in margine inferiori sunt addita 2da manu. 17. *vi.:* cod., ut videtur, 60. 18. *saluberrima:* cod. *saluberrimam. antiquitate:* Aug. *auctoritate.*

16. August. de Doctr. Christ. iv. 6 § 9; vol. iii. par. i. 67 E.
24. Ibid., cap. 8 § 22, p. 72 G.

(1) to please God,

fugandum. Quomodo, queso, non placeret Domino quod [143D in nomine et mandato suo faciamus opera, * dimissis tradi- 144A cionibus hominum, quas non • vult coli ipso postposito? Unde quelibet pars Scripture est utilis catholico ad orandum,

(2) to rebuke sinners,

non sic autem tradiciones hominum. Ubi eciam magis autentica correpcio quam dicendo, *Hec dicit Dominus?* Numquid fideli est gravior persona pape vel Caesaris quam illius Regis regum et Domini dominancium, qui dicit Ysa. xlii. 8, *Gloriam meam alteri non dabo;* et Malach. i. 6, *Si ego Dominus, ubi est timor meus?* Unde 2 Thim. iii. 16, *Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad arguendum.* Et

(3) to help us in the way,

quoad tercium, Rom. xv. 4, *Quecunque scripta sunt* (suppone, in Scriptura sacra) *ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per pacienciam et consolacionem Scripturarum spem habeamus.*

(4) to call down the ministry of good angels, and (5) to drive away evil ones.

Quoad quartum et quintum, Christus, Math. iv., temptatus tripliciter allegavit Scripturam; tripliciter, ut vel sic doceret nos faciendo similiter mereri instar sui, fugare demones, et nobis assistere bonos angelos consolantes. Unde Origenes, omelia xx. super Yosue: Et si nullus inteligat preter predicatorem, adhuc debet predicare Scripturam sacram, quia pascit et fugat demones, quibus fugatis velud quodam genere incantacionis, spiritus sancti assistunt et pascuntur.

γ. All that is right is contained in Scripture:

Licet autem quidquid ad cultum Dei promovet precipitur in Scriptura, tamen totus error consistit in deduccione. Ideo est michi pro regula, dimisso ambiguo, sequi certum: Si quidquid cultum Dei pure sapiat, tunc precipitur * in Scrip- B

for we believe

tura; si autem sapiat vicium, tunc dampnatur. Tria ergo

(1) that all it says is true,

sunt que oportet de Scriptura sacra ex fide credere: primum, quod sit vera de virtute sermonis secundum quamlibet eius particulam. Nam de virtute Dei Patris, qui est sermo assertus a Christo esse veritas (Ioh. xvii. 17), est tota Scriptura vera, licet ex sinistro sensu male intelligentes falsi-

11. *divinitus* inter columnas additum 2da manu.

18. See generally Orig. in lib. Iesu hom. xx.; vol. ii. 443-445, ed. Delarue.

144B] ficant signa nostra; sed ipsa erronea falsificacio non nocet fidelibus, nec Scripturam sacram potest inficere.

Secundo patet quod licet verba dicte Scripture sint inmutabiliter vera, et per consequens proprie vera, quia iuxta sensum propriissime loquentis; tamen locuciones nostre sunt inproprie, quidquid de Deo loquitur, ut patet ex sentencia Dionisii, de divinis Nominibus, et per beatum Augustinum, tercio de Doctrina Christiana, quinto capitulo. Aliud enim est dicere, Deus inproprie est leo; et aliud, Ista locucio est inpropria, Deus est leo. Aliud enim est dicere, Deus non est proprie aliqua istarum rerum sensibilium † earum adextra, et, Deus non est proprie aliqua istarum. Est enim locucio figurativa, similitudinaria, atque equivoca (ut patet per Augustinum, super Iohannem omelia xlvii.), sed vera de virtute sermonis; licet non sit verum de virtute sermonis nostri quod est Deus, sed de virtute sermonis dicitur qui est Deus verus de Deo vero, Lumen de Lumine vero: † locucio autem ista, Deus est, est valde inpropria, cum omnis creatura ex infinita dissimilitudine Deum signat.

(2) although it sometimes expresses that truth by means of figures,

C Tercio patet quod locus ab auctoritate Scripture * sit potissimus Deo posibilis, cum illa Scriptura sit veritas (de qua Ioh. xiv. 17); quia, sicut patet Ioh. x. 35, *non potest solvi Scriptura* ista, et ipsa est verbum Dei, et per consequens sermo eius (Ioh. i. 1 et xvii. 14): locus autem quem male inteligentes elliciunt ex errore sensus Scripture, non est conputabilis inter locos. Ex istis patet quod debemus tam in eloquencia quam in logica ac methaphisica sequi hanc

(3) its authority is the one secure basis for argument.

26. *quod* addidi.

7. Pseudo-Dionys. de divinis Nominibus (tr. Ioh. Scot.) i., Migne cxxii. 1113 seqq.

August. de Doctr. Christ. iii. 5 § 9; vol. iii. par. i. 47 D, E: &c.

13. Eiusd. in Ioh. Evang. tract. xlvii. 6: Per similitudinem Christus multa est, quae per proprietatem non est. Per similitudinem et petra est Christus . . . et leo est Christus . . . Si autem proprietates discutias rerum quas videre consuestis, nec petra est, quia durus et sine sensu non est; . . . nec leo est, quia fera non est . . . Omnia ergo ista per similitudinem. Quid ergo proprie? *In principio erat Verbum*, &c.: vol. iii. par. ii. 609 D, E.

Scripturam, sicut debemus in moribus sequi Christum. [144c Nullus tamen debet presumere auctorisare hanc logicam vel eloquenciam (ut docet Augustinus quarto de Doctrina Christiana, capitulo vi., et expressius capitulo viii.); sed ipsam debemus late colere et usque ad mortem defendere; ymmo in nomine eius humanos caracteres honorare, quia Eccli. xxiv. 31 promittit eadem Scriptura, *Qui elucidant me vitam eternam habebunt*, quam nobis conferat liber vite. Amen.

FINIS TERCII LIBRI.

EXPLICIT

LIBER PRIMUS DE CIVILI DOMINIO

TERCIUS IN ORDINE

SUE SUMME IN THEOLOGIA.

11. *Explicit.* Hoc et sequentia verba colore rubro scripta sunt 2da manu.

3. August. de Doctr. Christ. iv. 20 §§ 41 seqq.; vol. iv. par. i. 81 c et seqq.

144D *Capitulum primum probat tripliciter quod iniustus in- I. 1
iuste occupat bona Dei, primo ex hoc quod peccatum inficit
substanciam et per consequens omne accidens fundatum in
eodem: et confirmando illud ex Veritatis sentencia concludit
quod omnis iniustus misere perdit animam et aliud quidquid
habet. Secunda racio probat idem per hoc quod non est 2
possibile iniustum habere sui habiti iustum usum; et con-
firmat per apostolum et testimonium Augustini. Tercia racio 3
probat idem quod oportet omne iustum dominium creature
procedere ex auctoritate et licencia Domini capitalis; et
confirmat ex Spiritus sancti sentencia, Osee viii. capitulo.

Secundum capitulum adicit aliam racionem ex hoc medio II. 1
quod nullus quidquam iuste possidet nisi Deus donando
illud sibi prestiterit. Et confirmando illud obicit tripliciter, 2
et disolvit, ostendendo primo quod Deus dat iniusto quidquid *a*
habuerit sed non donat: ostendit secundo quomodo Deus *b*
donat sue ecclesie quidquid prescitis dederit simplici dacione:
et tercio ostendit quod iniustus quidquid fecerit peccat, licet *c*
bona opera sua de genere proficiant septemplici racione.
Et concludit ex habitis correlarie triplicem veritatem: primam, 3 *a*
sicut iniustus protunc non meretur beatitudinem, sic non
meretur protunc, ut alius mereatur, sibi propriam graciam
vel bonum aliquod temporale; secunda, nullus prescitus *b*
meretur beatitudinem suam vel graciam finalis perseverancie,
148A sed aliquod bonum citra; tercia, * quod nullus predestinatus

9. *omne:* cod. *omnem.* 18. post *peccat* in cod. *que* legitur. 22. *propriam:* cod. *previam.* 25. marg.] Incipit in cod. fol. 148, numeris 145, 146, 147, ex errore praetermissis.

demeretur penam perpetuam, quia dignum non est, cuius [148A oppositum placet.

III. 1, 2 Capitulum tercium obicit tripliciter; et distingwit de triplici habicione atque iusticia, ostendens quod omne positivum est iustum et quod nichil potest Deo quoad essenciam
3 repugnare. Et exhinc descendit ad argumentum concedens quod iustus et iniustus, sicut univoce sunt homines, sic habent univoce suas partes, † vel quoad habicionem ewangelicam;
a et sic deest iniusto quidquid habet habitu naturali. Et ad primam confirmacionem ostendit, quod omnis iniustus est iustus quoad essenciam, vel passive; et ostendit racione ac Scriptura quod illa non sufficit ad beatitudinem vel titulum
b dominandi. Quoad secundam confirmacionem, ostendit quod placet Deo de quolibet positivo quod iniustus fecerit, licet defectus sibi displiceat; et concordando Scripturas ostendit
c quomodo in logica sit loquendum. Quoad terciam confirmacionem, ostendit quomodo caracteris donum, donum prophetandi, et potestas utendi temporalibus, est conpossibile cum mortali; et quomodo variantur exercicia potestatum.

IV. Capitulum quartum ostendit quod nec testium deposicio, nec iudicis sentenciacio, nec corporalis possessio, nec descensus hereditarius, commutacio, sive donacio, nec omnia ista simul dant homini ius vel verum dominium sine gracia
1 super quoquam. Et probat tripliciter quod * testium de- B
posicio nichil donat; sed si iusta fuerit, veritatem latentem
2 dilucidat: et quoad succesionem hereditariam, ostendit triplici racione forisfacture quod sit iustissimum omnem inius-
3 tum privari dominio: et demum obviat quadruplici ficcioni per quam raciones predicte poterunt infirmari.

13. *ostendit* in margine additum 2da manu. 27. *forisfacture*: cod. *foresfacturi*.

6. In the text, p. 20, I have by an oversight placed the numeral 3 against the paragraph succeeding that to which it properly belongs. The 'answer to the objections' actually begins with 'Istis premissis,' p. 19 l. 20, which words should consequently open a new paragraph.

148B] Capitulum quintum probat tripliciter quod omnis iniustus V. 1
non iuste simpliciter dominatur, ymmo ex hoc quod lex est
sibi planus adversarius; et sic incidenter ostendit quod
qui offendit in uno mandatorum factus est omnium reus.
Secunda racio procedit ex hoc quod omnis iniustus servit 2
bono commutabili, et per consequens non est dominus ali-
cuius; ostenditque incidentaliter quod omnis iniustus est
ydolatra, quia bonum conmutabile in amore suo bono in-
comutabili anteponens. Tercia racio procedit ex subtraccione 3
servicii dominis qui peccant; et confirmatur ex hoc quod
naturale dominium presupponitur ad civile.

Capitulum sextum adducit unam racionem universalem VI. 1
ex modo donandi Dei: ergo dat gratissime, securissime,
et utilissime quidquid donat; et per consequens nichil usibile
donat homini nisi bonum, quamdiu ipsum habere voluerit,
quandocunque et quomodocunque ipso uti voluerit; nec sit
qui ab invito donatum rapere voluerit, sed eo ipso quo 2
C quis * donacione abuti voluerit, auferatur. Et obiciendo de 3
facto quo videtur tirrannos habere divicias, declarat quod non
habent ipsas nisi equivoce; et narrat triplicem causam,
quare talia permittuntur: et obiciendo quod melius esset 4
Dominum auferre simpliciter bona sua quibus iniustus abutitur,
declarat tripliciter legem contrariam.

Capitulum septimum ostendit racione quintuplici quod VII. 1
omnia bona sunt iustis communia. Et exponit dictum 2
Salvatoris, Marc. x., quomodo relinquentes temporalia propter
Christum recipient centuplum in hac vita.

Capitulum octavum ostendit quod bonum fame oportet VIII.
fundari in virtute, et consequenter adicit sextuplicem veri-
tatem: prima, quod omnis iniustus pretense dominans sit 1
infamis yppocrita, et contra; tercia, quod bonum fame est 2, 3

22. *Dominum*: cod. *dominium*. 26. *Marc.*: cod. *Math.* 29. *adicit*: cod. *addicit*.

4 melius quam civilis dominacio alicui possibilis ; quarta, quod [148C
5 non est possibile defamare iustum ; quinta, quod nullius
6 hominis est fama laudabilis nisi fuerit promulgata ; sexta,
quod nichil potest privare hominem fama sua nisi ipse gratis
consenciat.

IX. 1. *a* Capitulum nonum : quod Deus non potest donare homini
quodvis donum quod sine suo defectu dampnificando quis
b auferat, vel quod iustus perseverans privetur dono aliquo,
2 nisi Deus secundum * valencius recompenset. Et exhinc D
deducit quod Deus, restituendo humanum genus ad iusticiam,
restituit ad dominium; et confirmat ex testimonio apostoli ac
3 aliunde tripliciter, tam racionibus quam Scriptura. Et de-
scendit distingwendo de dominio iusti presciti et iusti pre-
destinati ; ostenditque quod ille solus habet omnia preterita
vel futura.

X. Capitulum decimum elicit ex dictis quatuor veritates :
1 prima, quod humanum dominium, racione lapsus hominis,
est extensius et graciosius quam fuisset, toto humano genere
2 statum innocencie conservante. Secunda veritas est quod
totum genus hominum per mediatorem Dei et hominum
complecius est redemptum quam fuit perditum per peccatum.
3 Tercia : Sicut peccans post maiorem graciam peccat gravius,
sic resurgens post lapsum a gracia redit ad tantam graciam
4 vel maiorem. Quarta veritas quadrimembris est ista : Si sine
superaddicione meriti peccans originaliter baptisetur, re-
stituitur ex equo ad minimum gradum gracie secunde, que
per minimum peccatum sibi defuerat. Si mereatur sibi
secundam graciam, restituitur ad graciam ampliorem : et per
consequens Deus restituit naturam lapsam ad graciam am-
pliorem et utilius dominium quam fuit illud a quo ceciderat :
et sic neminem sanavit * corporaliter, cui non dedit spiri- 149A
tualiter graciam vel augmentum.

16. *elicit :* cod. *elidit.* 19. *statum :* cod. *statutum.* 24. *sine* in margine additum 2da manu. 27. *peccatum :* cod. *punctum.*

149A] CAPITULUM UNDECIMUM obicit contra amplitudinem dominii XI. 1
iustorum per hoc quod Ieremias prepositus gentibus et regnis
non fuit eorum dominus. Et declarando oppositum, dis- 2
tingwit de humano dominio; et ostendit tripliciter quod 3
sacerdotes Christi nedum sunt domini, ymmo reges. Et 4
obiciendo de cantu ecclesie, ostendit ad quem sensum sunt
domini, non civiles, sed spiritualiter dominantes animas: et
confirmat ex sentencia Augustini.

CAPITULUM DUODECIMUM obicit, 'Per hoc videtur Scripturam XII.
'sacram de divitate esse falsam:' et dissolvit, distingwendo 1
de divitate in Deum et in mundum, ponendo earum differen-
ciam. Ex quibus elicit tres predicabiles veritates: prima 2, *a*
quod divicie modo umbre fugiunt et sequuntur; secunda, *b*
quod mundum ingrediens, affectus transitoriis inportune, est
quasi ortum ingrediens, umbras fructuum in sumitatibus
arborum apprehendens: tercio ostenso quod *amare* et *odire* *c*
accipiuntur dupliciter in Scriptura, concludit triplicem veri- 3
tatem: prima, quod quicunque inordinate amat temporalia *a*
odit ea, et qui moderate odit temporalia amat ea; secunda, *b*
quod ordinate odiens quecunque temporalia est dominus
eorundem; tercia, quod inmoderate amans temporalia non *c*
B est dominus eorum, quantumcunque dives fuerit * aput mun-
dum: et concludit formam usus temporalium secundum pro- 4
cessum Cantici Canticorum.

CAPITULUM TERCIUMDECIMUM, distingwendo partes boni, ex- XIII. 1
planat equivocacionem amicicie; et ostendit quod omnis
amicicia requirit virtutem in altero extremorum: secundo 2
ostendit quod quinque maneries se habent secundum essen-
cialem ordinem bonitatis; et tercio quomodo illud Math. xxv., 3
de triplici numero talentorum, intelligitur de noticia quintu-
plici horum bonorum, cui homo cooperatur quando voluntas
effectu vel affectu se dirigit secundum talentum sapiencie;

10. *divitate*: cod. *divinitate*. *distingwendo*: cod. *distigwēdo*. 11. *divitate*: cod. *divinitate*. 23. *secundum* addidi; cf. supra, p. 87 l. 12.

4 quarto, debite ministrando, nec sine comercio cum tali talento, [149B
salus est possibilis.

XIV. Capitulum quartumdecimum obicit per hoc quod si omnia
debent esse communia, tunc non contingeret rapere vel
1 capere aliena. Et declarando oppositum ostendit primo
2 quod omnia debent esse communia. Secundo tollit obiectum
quo capitur quod bona communia non curantur; et probat
tripliciter quod bona communia, racione prestancie bonitatis
eorum, debent maxime ponderari; et declarat dupliciter quod
3 dominium communicatum est eo gratancius. Tercio tollit
obiectum Aristotelis, secundo Politicorum, et instanciam de
4 Nicolao dyacono. Quarto docet quomodo logice sit loquen-
5 dum, non quod quilibet sit uxoratus. Et quinto, ex testi-
monio Scripturarum et sanctorum doctorum, declarat quo-
modo iniusti quantumcunque in seculo divites rapiunt aliena.

XV. Capitulum quintumdecimum ostendit ibidem condiciones C
caritatis, de quibus I Cor. xiii.: et ostenditur in secunda
quomodo Deus est debitor creaturis, et quomodo quis potest
deleri de libro vite: et finaliter concludit fortitudinem cari-
tatis.

XVI. 1 Capitulum sextumdecimum dat triplex signum cognoscendi
2 si homo habeat caritatem, docetque ex Scriptura que in-
3 pediunt et que promovent ad observanciam caritatis. Tercio
docet quomodo arma spiritualis milicie sunt essencialiter
ipse Deus, et secundum qualem methaphisicam sunt inteli-
4 genda ewangelice predicata. Quarto ostendit ordinem trium
5 hostium anime; quinto, quomodo mundiales temporalibus
6 illusi sunt fantastice sompniantes. Sexto obicit per hoc
7 quod nemo tam stricte observat regulas caritatis: et septimo
solvendo declarat quomodo oportet in pena purgatorii hunc

9. *dupliciter*: cod. *tripliciter*. 11. *secundo* in margine additum 2da manu. *Politicorum*: cod. *policorum*. 14. *Scripturarum*: cod. *scripturorum*. 19. *concludit*: cod. *cocludit*. 27. *anime*: cod. *a nr̄e*.

149C] gradum caritatis perfici, antequam intretur in gaudium Domini; et declarat duplici exemplo, contemplativi a mundi intricacionibus sunt exclusi.

CAPITULUM SEPTIMUMDECIMUM probat tripliciter quod lex XVII. 1
Christi sit omnium legum completiva; sed hinc elicit con- 2
clusionem quam fulcit tripliciter, scilicet, quod lex ewangelica
per se sufficeret, sine lege civili vel vocata canonica, ad com-
pletum regimen ecclesie militantis; et tercio, declarando 3
triplicem conclusionem, ostendit quomodo leges theologie
D subalternate * non sunt superflue.

CAPITULUM OCTAVUMDECIMUM distingwit inter legem ewan- XVIII. 1
gelicam, canonicam, et civilem. Secundo distingwit inter 2
dominium ewangelicum et civile. Tercio vero, declarando 3
quomodo iura humana non sunt superflua, ostendit quod ex
humanis tradicionibus palliatis inolescunt conquestus et omnia
mala mundi.

CAPITULUM UNDEVICESIMUM obicit primo ex hoc quod XIX. 1
videtur quemlibet dominari civiliter; et disolvit ponendo
triplicem diversitatem inter civiliter et ewangelice dominantem.
Secundo obicit per hoc quod videtur omnem custodem bo- 2
norum esse civilem dominum eorundem; et ostendit quod
omnis iustus custos temporalium est dominus eorundem,
et quod omnis civiliter dominans est custos vel balliwus Do-
mini capitalis; detegitque equivocacionem *regis*, *usus*, atque
dominii; et declarat quod non quilibet custos temporalium
est civiliter dominans eorundem. Tercio obicit, et dissolvit 3
quod non licet civiliter dominanti uti bonis suis quomodo-
cunque voluerit; et exhinc inferendo difficultatem civiliter
dominandi ostendit quomodo Christus divites comparat ad
camelos.

9. *theologie*: cod. *theologis*. 17. *undevicesimum*: cod. 19m. 25. *non* in margine additum 2da manu; sicut et verba *temporalium est civiliter dominans eorundem. Tercio obicit et*; atque etiam 26. *civiliter*.

XX. 1 Capitulum vicesimum ostendit quod totum corpus iuris [149D
humani debet inniti legi ewangelice, tamquam regule essen-
cialiter directive: et detegendo officium theologi, exponit illud
apostoli, 1 Thim. vi. 17, *Divitibus huius seculi precipe non
sublime sapere;* declarando quomodo in solo Domino sit
2 spe*randum. Et recitando tres leges illas diabolicas reipub- 150A
lice infectivas, declarat quomodo sunt inpossibiles et legi
a divine contrarie: prima, si aliquis possidet quidquam civiliter
licet uti ipso quomodocunque voluerit sine regimine legis
b Dei; secunda, quod conquestus sufficit per se ad fundandum
c conquerenti iusticiam; et tercia, quod licet homini nocere
3 quomodocunque potuerit inimico. Ex dictis fundat inciden-
taliter quomodo ab omni iniusto iudicio humano necesse est
ad summum Iudicem appellare.

XXI. 1 Capitulum vicesimum primum probat tripliciter quod titulus
conquerendi non sit per se sufficiens ad iustum dominium:
2 et declarat quomodo requiritur ad rectificacionem conquestus
caritas conquestorum, auctoritas Creatoris, et indignitas in-
3 trusorum. Et declarando originem civilitatis ante diluvium
et post in quatuor monarchiis, ostendit quod oportet preter
successionem hereditariam capere titulum gracie Domini
capitalis; et sic contingit post iustos dominos succedere
4 heredes iniustos, et econtra: et quomodo de male quesitis
sit restitucio facienda.

XXII. Capitulum vicesimum secundum ostendit onustatem et
1 periculositatem civilis dominii: onustatem, ex dificultate ra-
cionis reddende, quantum inferunt. Et elicit triplicem veri-
a tatem: prima, quod nemo iuste dominatur nisi ex lege
b perfecte libertatis sua possi*deat; secunda, quod lex ewange- B
c lica est necessaria cuicunque parti ecclesie; et tercia, quod
2 non potest esse pax homini sine illa. Secundo declarat

4. 1 *Thim.*: cod. *Thim.* *precipe*: cod. *precipue.* 18. *Creatoris*: cod. *creatorum.* 25. post *ostendit* in cod. *quod* legitur. 27. *reddende*: cod. *redende.*

150B] periculum civiliter dominandi, ex parte corporis et anime,
sextuplici racione: et confirmando per apostolum, excludit 3
hoc principium sophisticum, 'Multi sancti erant divites, ergo
'licet quolibet habundare diviciis': et declarat quomodo debe-
mus imitare divites Veteris Testamenti.

Capitulum vicesimum tercium, movendo utrum vita con- XXIII. 1
templativa sit melior quam vita activa, declarat quod sic 2
tripliciter. Et post solvit duplicem arguciam ad partem 3
oppositam: primo declarat quod vita contemplativa sit ne- *a*
cessarior ad regimen ecclesie militantis, cum omni homini
ad minimum in fine sit hec vita necessaria; secundo declarat
quod actus vite contemplative sit melior actu vite active; et
incidentaliter narrat de bigamia et opera generandi carnaliter
in speciebus patribus Veteris Testamenti, et quomodo patres
Novi Testamenti debent spiritualiter proporcionaliter gene-
rare gracia eiusdem finis, qui Christus est, propter quod
patres Veteris Testamenti carnaliter procrearunt.

Capitulum vicesimum quartum declarat quomodo papis XXIV. 1
et regibus vita sit contemplativa necessarior quam activa: et 2
descendendo ad Decretalem probat quintupliciter quod vita
contemplativa sit fertilior quam activa; datque duplicem 3
glosam pro sentencia Decretalis: et ostendit quod vita 4
activa et contemplativa sumuntur dupliciter, et quomodo se-
C cundum Gregorium contemplativa est brevis et serotina
* pro statu vie.

Capitulum vicesimum quintum obicit, secundum arguciam XXV. 1
Beghardorum, quod nunquam vita contemplativa sit dimit- *a*
tenda propter activam: et declarat quomodo occasione pec- *b*
cati sit magis bonum dimissibile propter minus; ibi distin-
gwendo de magis bono, declarat quomodo Christi conversacio
exemplans alias est deformis. Secundo tollit vulpeculam 2
qua ecclesiastici secundum exigenciam seculi consumunt

29. *dimissibile* correxi: cod *dimit*[le].

3 mundialiter tempus datum: et declarando quomodo vita [150C
4 humana ad modum tele texte dillabitur, conversacio mun-
5 dialis fit quasi tela aranee; et quomodo illa lex adinventa
humanitus sit ex causa triplici dimittenda, etc.

XXVI. 1 Capitulum vicesimum sextum, movendo dubium utrum ex-
pedicius sit reipublice regi tantum secundum legem divinam
2 iudicibus, quam secundum legem humanam regibus; declarat
suppositum ostendens tripliciter quod regis officium sit divi-
3 nis legibus appropriatum: et tercio ostendit quod regis
a officium consistit in quatuor; scilicet, iustas leges Dei legibus
b conformes condendo, secundo predictas leges divino cultui
c contraria destruendo, tercio ad placandum Deum populum
d compellendo, et quarto ad pacificandum populum tam ex-
trinsecus quam intrinsecus seculare brachium apponendo;
4 et fundat racionibus et Scripturis, concludens correlarie quo-
modo regum est * cognoscere quadam excellencia legem D
Christi.

XXVII. 1 Capitulum vicesimum septimum probat tripliciter quod
expedicius foret ecclesie regi pure secundum legem Dei per
2 Christi apostolos quam per reges. Et declarat secundo, ex
cursu Veteris Testamenti, quod optima pollicia foret regi per
solos iudices; bona, permixtim per reges; sed pessima, per
sacerdotes, tradiciones phariseicas et Quirinas legi Domini
3 conmiscentes. Tercio obiciendo dupliciter declarat, quo-
a modo illud intelligitur Osee xiii. 11, *Dabo illis regem in*
furore meo, declarans ex regula Augustini qua arte utendum
b est in exposicionibus huiusmodi Scripturarum. In secunda
obieccione declarat quomodo ius regis (de quo 1 Reg. viii.) in-
telligitur mixtim pro tyrannide prophetata et pro exaccione
4 legittima in penam inobediencie introducta: ex quo probabi-
liter concludit quod pro statu vie, ex supposicione culpe, est
expedicius reges esse.

4. *causa*: cod. *tam*. 28. 1 *Reg.*: cod. 2° *Reg.*

150D] Capitulum vicesimum octavum dubitat si Christianus debet XXVIII. 1
potestatibus tirrannidibus obedire; et declarando quod sic
tripliciter, concludit correlarie quod ecclesiastici inconsonanter
remurmurant contra dominos seculares. Secundo obicit per 2
hoc quod videtur taliter obedire fore in tyrrannide consentire:
et declarando oppositum, ostendit sophismata odibilia in dis-
pendendo bona ecclesie. Tercio, dando differenciam inter 3. *a*
regem et iudicem, ostendit quomodo prelati ecclesie, quorum
151A iudices typum gesserant, debent sub maximo anathemate
* digniores preficere, et ex hoc concludit quomodo monarchia, *b*
quoad Dominum, et aristocracia, quoad eius apostolos, foret
optima policia.

Capitulum vicesimum nonum dubitat si expedicius sit civile XXIX.
dominium iure hereditario vel eleccione procedere: et ar- 1, 2
guendo tripliciter ad utramque partem, probat secundo quod 3
neuter titulus per se sufficiat; et concludit quid veritatis habeat 4
utraque sentencia.

Capitulum tricesimum, declarando quod virtus regis sit XXX. 1
per se causa, cum accepcione populi, regendi civiliter; probat
ex intercisione dominii, occasione peccati originalis, quod
gracia rectificat utrumque titulum dominandi: et declarando 2
quintuplicem distinccionem filii, probat quod primo omnium
requiritur ad civile dominium ius hereditarium ex triplici filia-
cione a Trinitate quodammodo exemplata. Tercio vero 3
declaratur quomodo filiis spiritualibus promittitur hereditas
in Scriptura, et quomodo ius humanum reddit homines per-
plexos ex defectu principii non dominii.

Capitulum tricesimum primum, obiciendo primo quod ius XXXI. 1
paternum, cum non existit, non dat ius filio naturali, et de-

5. *in* addidi: cf. supra, p. 201, l. 11. 16. *et* addidi.

24. *Tercio.* In the text, p. 217, I have wrongly given this as the *fourth* division of the chapter, misreading the 'patet tercio' of p. 216, which really opens the third subdivision of the preceding paragraph (2 *b*).

clarando oppositum assumpti; ostendit quomodo peccatum [151A
originale ex prevaricacione primi hominis de lege invincibili
2 consequatur. Secundo obicit per hoc quod videtur peccata,
iura, et merita eadem numero redire; et declarando quod re-
deunt eadem tam obiecto quam fructu, concordat doctorum
3 sentencias. Tercio obicit * quod nullum ius foret perpetuum, B
cum sit racione originalis iusticie intercisum; et declarat
oppositum, quomodo filiis imitatoriis promissa est et sperata
pro alio seculo eterna hereditas.

XXXII. 1 Capitulum tricesimum secundum probat tripliciter quod
contingit civile dominium proximum suum servituti civili
2, 3 adicere. Secundo obicit tripliciter ad oppositum. Et tercio
a solvit, declarando quod ex causa triplici homines debent
i, ii. subici servituti, primo ad peccata preterita plangendum, se-
iii. cundo ad merita inserendum, et tercio ad vicia precavendum:
b, i, ii. et quoad dominos oportet quod sint in caritate, quod diligant
iii. servos suos ut se ipsos, et quod non mancipent illos labori
nisi illis utili.

XXXIII. Capitulum tricesimum tercium elicit ex dictis triplicem ve-
1 ritatem: prima, quod nemo debet ex servitute civili confundi
2 vel erubescere; secunda, quod cum servitute civili stat
3 magna nobilitas; et tercia, quod summa servitus et abiectis-
sima prosapia stat cum reputatis nobilissimis et ditissimis
quoad mundum.

XXXIV. 1 Capitulum tricesimum quartum dubitat si leges hominum
de servitute hereditaria legi ewangelice sint conformes et
a, *b* swadet quod non tripliciter. Secundo, arguendo tripliciter
2 ad oppositum, respondet, declarando quomodo civilis servitus
non est hereditaria nisi genitus sit conformis patri et causa
huius servitutis: et ostendit triplici exemplo quod libertates
3 humanas oportet esse divinis legibus regulatas. Tercio vero,

1. *assumpti:* cod. *asumpti.* 4. *declarando:* cod. *declarat.* 7. *intercisum:* cod. *intercisim.* *declarat:* cod. *declarando.* 12. *adicere:* cod. *adiscere.* 23. *nobilissimis:* cod. *novissimis.* 27. *non:* cod. *sic.* Vide autem supra p. 240, l. 32.

151c ad tria argumenta * respondens, ostendit primo que sunt *a*
venalia et quot modis; ostendit secundo quomodo triplici *b*
causa filius succedit parenti in servitute civili; tercio vero *c*
ostendit quomodo servitutis exaccio fuit causa destruccionis
regnorum.

Capitulum tricesimum quintum, dubitando si contingit XXXV. 1
hominem dare alteri pro se et heredibus in perpetuum quod-
vis dominium, arguit ad utramque partem tripliciter. Secundo 2
elicit triplicem veritatem: prima, Deus potest dare homini *a*
pro se et heredibus suis in perpetuum caritatis dominium;
secunda, Deus non potest dare persone vel generi in per- *b*
petuum civile dominium; tercia, creatura potest solum dare *c*
ministratorie capaci tam civile dominium quam ecclesiasti-
cum. Tercio, detegendo equivocacionem triplicis dacionis,
respondet ad dificultates in prima, triplici racione ostendens, 3
primo quod homo potest dare alteri perpetuum dominium *a*
naturale: secundo quod non oportet omne dominium posse *b*
communicare alteri tam amplum dominium sicut habet; et
ostendit quomodo ius civile propter eius inperfeccionem non
potest intrare patriam, et per consequens non stabilit quid-
quam perpetuo: et tercio descendit, declarando quomodo *c*
elemosine et daciones divino beneplacito mensurantur, et quod
non ex bullis habilitantur persone sed per se ex gracia. Os-
tenditque quomodo Ieremias emendo agrum, modo quo alii
prophete, operabiliter prophetavit.

Capitulum tricesimum sextum ostendit primo quod con- XXXVI. 1
D tingit hominem dare * alteri pingwiorem possessionem quam
ipsemet habeat; et incidenter ostendit quod homo potest
dominabilia dare, non proprie donare, sed in spiritualibus
accesoriis ministrare. Secundo ostendit quomodo valor boni 2. *a*
operis et dampnum perversi operis in patria innotescet: et
distingwendo de triplici modo operum, ostendit quomodo *b*

20. *patriam:* cod. *penitenciam.* 21. *declarando* addidi. 31. *innotescet:* ita ex *innotescit*, forsitan 2da manu, correctum.

3 patres in filiis operantur. Tercio ostendit quomodo in omni [151D
opere vel ordinancia subintelligenda est condicio approba-
cionis divine, cum tribus correlariis exinde sequentibus.

XXXVII. 1 Capitulum tricesimum septimum infert correlarie ex pre-
dictis, quacunque communitate vel persona ecclesiastica
habitualiter abutente diviciis, reges et principes et domini
temporalis bene et valde meritorie possunt ipsas auferre,
eciam quantumcunque tradicionibus humanis eis fuerint con-
firmate: et invocata benivolencia auditorum, probat conclu-
2 sionem ex parte cleri tripliciter; secundo ex parte potestatis
3 regie confirmat idem tripliciter; et tercio confirmat eandem
veritatem tripliciter in exemplo.

XXXVIII. Capitulum tricesimum octavum obicit per hoc quod se-
culares hoc temptantes excommunicari debeant, et ecclesias-
1 tici pro iure ecclesie subire martirium: et solvendo declarat
primo quod nemo excommunicari poterit nisi excommunice-
tur primo et principaliter a se ipso; ex quo infert correlarie
quod correpcio ewangelica non est propter excommunicacio-
2 nem vel censuras pretensas ecclesie ommittenda. Secundo
a declarat * quod nemo ad sui deterioracionem excommunicatur 152A
nisi principaliter in causa Dei: ex quo infert correlarie, post
triplicem excommunicandi maneriem, quod non debet ful-
minari excommunicacio nisi in notorie peccatores ad medici-
b nalem excommunicati vel populi terrorem; et sic nemo debet
excommunicari principaliter propter peccuniam vel humanum
3 debitum exigendum. Tercio infert quod post dotacionem
ecclesie non sunt ecclesiasticis temporalia per excommunica-
cionem vel censuras ecclesiasticas exigenda: et probat
4 tripliciter, obiciendo de potestate clavium et † solvendo
clavium.

XXXIX. 1 Capitulum tricesimum nonum probat tripliciter quod edifi-

2. *ordinancia subintelligenda:* cod. *ordinanciam subintelligendam.* 7. *possunt:* cod. *posūt.*

152A] cacio ecclesie non consistit in bonorum fortune accumula-
cione, sed incremento bonorum virtutis et gracie. Secundo 2
declarat quod causa pro qua sanctus Thomas obiit, non fuit
temporalium appropriacio vel eorum spoliacio, sed legis
Christi defensio. Tercio declarat triplicem causam rectifi- 3
candi martirium; et distingwendo de multiplici martirio,
ostendit quod omnis causa martirii reducitur ad observacio-
nem legis Christi, et sic quod nemo debet pro temporalibus
subire martirium

Capitulum quadragesimum obiciendo declarat quod nemo XL. 1. *a*
debet excommunicare quemcunque ad sui deterioracionem,
sed medicinaliter ex amore: et ostendendo tres condiciones ad *b*
excommunicacionem legittimam requisitas, ponit excommu- *c*
nicacionem octuplicem. Secundo declarat tripliciter quod 2
B nemo * debet excommunicare quemquam propter peccuniam;
et narrando multas conclusiones incidentes de provida ex-
communicacione, narrat quomodo dominus Lincolniensis ex-
communicatus fuit a curia. Et tercio, movendo dubium, si 3
decime debent dari indignis prepositis, confirmat ex senten- *a*
cia Hostiensis tripliciter in hac parte: et solvendo tres ob- *b*
iectus, concludit correlarie quod eciam habentibus ecclesias
appropriatas et alienigenis notorie indignis, licet laicis de-
cimas et oblaciones subtrahere: et excludit triplicem fucum *c*
sophisticum; primum de privilegio clericorum, secundum de i, ii.
occupacione circa negocia universaliora ecclesie, et tercium iii.
de excommunicacione vel dispensacione prelati.

Capitulum quadragesimum primum obicit primo per hoc XLI. 1
quod excommunicacio est medium aptissimum ad decimas
exigendum: et solvendo dubitat, et declarat primo quod
decime debentur Christi sacerdotibus, et ostendit racionem *b*
quare pocius decima quam alia pars aliquota sit solvenda.
Secundo tangit et declarat quadruplex medium decimas ac- 2
quirendi, que sunt vite sanctitas, predicandi vivacitas, sacra-

19. *ex sentencia* addidi. 32. *acquirendi:* cod. *aquirendi.*

3 mentum ministracio, et prudens hortacio. Tercio dividit [152B
a illam in specialem, secundum tria argumenta apostoli, 1 Cor.
b ix., et generalem secundum doctrinam Christi, Math. xviii.,
de correpcione fraterna.

XLII. 1 Capitulum quadragesimum secundum epilogat, quomodo
non licet principaliter sed accessorie excommunicare pro
decimis: et declarando tripliciter quod in excommunica-
cionibus pro decimis excedimus limites potestatis, recitat
2 duas responsiones sophisticas, et dissolvit. * Secundo ponit C
conclusionaliter quod clericis per accidens committitur con-
servacio decimarum; et concludit correlarie quod ab eis
potest legittime auferri eorum custodia, eo quod iniuste occu-
pantes sunt ad iusticiam revocandi; et probat tripliciter quod
3 omnis peccator iniuste facit quidquid fecerit. Tercio, ex-
cusando legem, probat tripliciter quod ecclesia Anglicana
posset legittime ac meritorie auferre a clericis et religiosis
bona pauperum in casu satis possibili. Et stabilit istam con-
a clusionem pro maxima quod Deus non potest donare aliquid
b creature nisi sub condicione quod serviat sibi in gracia: se-
cundo probat quod ista convertuntur, creaturam Deum dili-
gere, et mandata eius servare: ex quibus concludit sextuplex
c correlarium; quorum tercium est quod nulla lex est inper-
d tinens legi Dei; quartum, Legifer noster, Dominus Iesus
Christus, legem per se sufficientem dedit ad regimen uni-
4 versalis ecclesie militantis. Quarto, redeundo ad secundam
excusacionem, ostendit quibus et quomodo sit excommuni-
cacio ecclesiastica deputanda.

XLIII. A Capitulum quadragesimum tercium, obiciendo quod cre-
dendum sit ecclesie, premittit supposicionem trimembrem:
1 quorum primum continet quod apud Deum omnia que

2. *specialem:* cod. *speciale.* 4. *fraterna* 2da manu additum. 15. *Anglicana:* cod. *Angliga.* 16. *auferre:* cod. *auferri.* 18. *donare:* cod. *dotare.* 29. *trimembrem* in margine additum 2da manu.

22. There is an error in the subdivision here: see above, p. 344, n. 29.

152C] fuerunt vel erunt, sint tempore suo presencia; secundum, 2
quod omnes et singuli homines sunt una persona; tercium, 3
quod necesse est Christum influere in suam ecclesiam.
Tunc dicit quod soli ecclesie Christi, ut ipse promulgatum
influit, est credendum: et concludit conclusionaliter quod B
licet in casu predestinando credere quod dominus papa et
Romana curia ipsum excommunicat minus iuste; et probato
illo tripliciter, concludit correlarie quod applaudentes pre- 1
latis de eorum inpeccabilitate peccant graviter in Deum et
homines; et reprobando tres responsiones sophisticas con-
firmat illud per leges ecclesie. Secunda conclusio: Licet 2
sit necesse credere ecclesie apostolice hic in via, tamen nulli
particulari ecclesie credendum est, nisi de quanto sensus
D emanat a capite nostro, Christo. * Et ostendendo pro tercia 3
conclusione quod nullum papam vel cetum cardinalium sit
absolute necessarium regere ecclesiam, declarat difuse quo- C
modo sit obediendum preposito, narrando quomodo Lin-
colniensis respondit bullis papalibus; et quod solum in man-
datis Domini obediendum est Deo, angelo, vel homini, et in
contrariis nedum obediendum, sed, non obstante gracia
dignitatis vel ordinis, resistendum; et confirmat ex racione
et dictis Gregorii in registro.

Capitulum quadragesimum quartum probat quod lex XLIV.
Christi sine lege humana superaddita sufficit fundare et
dirigere religionem integram Christianam. Ex quo infert
conclusiones: prima, quod lex Christi pure per se sufficeret 1
pro omni statu dirigere sponsam suam; secunda, quod omnes 2
leges humane quas lex ewangelica non docet facere, sunt
superflue et inique; tercia, Omnis homo debet esse theo- 3
logus et legista; quarta, solum legem Christi licet prac- 4
tisare, discere, vel docere; quinta, docens quod omnis veritas 5
est catholica, movet duo dubia et dissolvit; sexta, docens 6
quod omne ens est fides creata, probat difuse, respondendo

3. *in* in margine additum 2da manu. 22. *et dictis*: cod. *dictis et*. 33. *omne ens*: cod. *omnis*.

quintuplicem obieccionem, quod sola Scriptura sacra est [152D
istius auctoritatis quod, si quidquam asserit, debet credi;
7. *a* septima probat per decem evidencias quod non licet Chris-
tiano post plenam publicacionem ewangelii extraneas leges
b. i. condere. Et ex istis concludit quatuor veritates: prima,
quod nulla communitas potest regi, prosperari, vel pacificari
ii. sine Scriptura principaliter regulante; secunda, quod peri-
culosum est opinionem scolasticam hereticare, vel quidquam
iii. de novo statuere; tercia, quod Scriptura expressa in nostris
iv. codicibus per se sufficiat; et quarta, Nichil licet homini
facere nisi auctoritate Scripture: et narrat eius commendacio-
nem multiplicem, etc.

Explicit registrum suum proprium super primo libro de civili dominio, qui est tercius in ordine.

1. *quintuplicem*: cod. *quintam*. 6. *prosperari*: cod. *prospera*. 13. Verba *Explicit* et sequentia usque ad finem colore rubro sunt scripta 2da manu.

☞ *The Society's Issues for* 1884 *and* 1885 *will be sent only to those Members who have paid their Subscriptions. The Subscriptions for* 1885 *became due on Jan.* 1, *and should be paid at once to the Hon. Sec.* **J. W. Standerwick, Esq., General Post Office, London, E.C.** *Cheques to be crosst 'London and County Bank.'*

The Wyclif Society.

Second Report of the Executive Committee, 1884–1885.
(*June*, 1885.)

1. The Five-Hundredth Anniversary of the death of the great Englishman, John Wyclif, has come and gone; and among the tens of thousands of folk whose knowledge of the great Reformer was increast and freshened by the efforts of his honourers last year, there can have been none who was not glad that a Wyclif Society existed, that a set of English and German students had banded themselves together to rescue the Master's Works from their five centuries' neglect, and make the records of his mind and soul accessible to the scholar's gaze. As the year 1884 drew to its end, and men thought sorrowing of the zealous patriot, preacher, missioner, and englisher of the Bible, lying stricken with paralysis on his Lutterworth bed, his tongue silent, his hand still, they felt too, that he "being dead, yet speaketh," and that once more his voice would go forth, his hand point the way, as over the long tract of time his skin-books turned into paper and print, would tell them the steps he trod, the spirit in which he prest onward, as he sought the Right and fought the Wrong, during his time of struggle here on earth.

The declared purpose and constitution of the Wyclif Society prevented it joining, as a Society, in the Wyclif Quincentenary Committee's proceedings; but, as individuals, the Members of the Executive Committee, and

many other Members of the Society, especially its Honorary Secretary, took an active part in the Quincentenary Meetings and arrangements. And altho the public response to the Quincentenary Appeal was not so warm as had been hoped for, altho it did not reach the intensity of the feeling cald out by the Luther Tercentenary, yet the Executive Committee cannot but rejoice in the fresh interest which was raised last year in the memory and work of Wyclif,—interest witnest by testimonies from all ranks and estates of men, from the Convocations of Canterbury and York to Meetings and classes in Schools,—and which has left an enduring mark on the present generation of Englishmen. That the work shall continue on their posterity is to be the task of the Wyclif Society.

2. The Quincentenary work had a favourable influence on the Wyclif Society. First, the Archbishop of York assigned £100 out of the profit on *The Speaker's Commentary* to the funds of the Society; and to this sum other donors added £13 5*s*. Next, about a hundred fresh Members joind the Society, and raisd its number to 330. These accessions of money and Members enabled the Society—after paying £50 on account for *De Benedicta Incarnatione*—to close the year 1884 with a balance of £326 17*s*. 9*d*., of which it will be able to devote £300 to the printing and binding of the Books for 1884. To the Publications for 1885 it will probably be able also to allot £300, if the 200 Members who have not yet paid this year's Subscription will at once do so.

In regard to the book-issues of the Society, the Executive Committee call the attention of Members to the fact, that in the Society's first three years, 1882–3–4, it had to spend no less a sum than £491 2*s*. in the copying of Wyclif MSS., that in the first six months of this year £82 has been paid for the like purpose, and that probably £200 more will have to be spent before all the Latin works are transcribed.

Knowing what a heavy tax this copying would be on the Society's early years, the Committee appealed to Members, in its first Prospectus for five years' Subscriptions in advance. Seventy-nine Members generously answerd that appeal during the first three years, and their £414 15*s*. enabled the work to be done without undue loading on the current income of those years. The Committee trust that this forward help may still continue, as most of the Logical

and Philosophical Works, and Wyclif's *Opus Evangelicum*, have yet to be copied.

The present state of the Society's work is this:

I. Mr. Reginald Lane Poole's edition of Vol. I. of the *De Civili Dominio* (460 pages, with notes, collations, and side-notes) is all printed off, except four sheets which have still to be returned for press. A short Preface, chiefly on the Manuscript, has still to be written, the main Introduction being kept back till the work is complete. The Clarendon Press, Oxford, is printing this book.

II. The Rev. Edward Harris's edition of the *De Benedicta Incarnatione* (232 pages, with full side-notes and collations) is all printed, save the last three sheets, and these will be soon back for press; but the difficulty of the subject, and the subtlety and intricacy of Wyclif's argument, with the necessity of giving an historical sketch of the views of his near predecessors on the Personality of Christ, will cause some further delay in the issue of the book. Messrs. Austin of Hertford are printing it.

III. Prof. Loserth's edition of the *De Ecclesia*, with English side-notes by Mr. F. D. Matthew, is in proof to page 240. Another two hundred and sixty pages will finish Vol. I. of the book. The Forewords to it are written, and have been Englisht by Miss Alice Shirley, who has naturally taken interest in the Society because it is to carry out her late Father's unfulfilld purpose of printing all Wyclif's works. *De Ecclesia* is at the press of Carl Fromme, in Vienna. He has the 'copy' of the whole of it in hand.

IV. Mr. Pollard's edition of the *Dialogus* sive *Speculum Militantis Ecclesiae* has been sent to the Clarendon Press for printing, and the first sheet has been issued.

V. Mr. Rudolf Beer's edition of the *De Composicione Hominis* is with Carl Fromme for printing, and he has put forth a few specimen pages. Mr. Matthew will revise the English side-notes to it. It must be finisht by October.

VI. The following works are copied, and in Editors' hands, preparing for publication:

Summa Theologiae.

Book I. De Mandatis Divinis, ed. F. D. Matthew, nearly ready for press.
" II. De Statu Innocentiae. Ditto.
" IV.-V. De Civili Dominio, ed. R. L. Poole, M.A., Ph.D. (Book III. is printed.)
" VI. De Veritate S. Scripturae, ed. Dr. R. Buddensieg. (Book VII. De Ecclesia, is nearly printed.)

Book VIII. De Officio Regis, ed. Dr. Auerbach. (Book IX. is copied only.)
" X. De Simonia, ed. Dr. Herzberg-Fränkel.
" XI. De Apostasia, ed. F. D. Matthew.
" XII. De Blasphemia, ed. T. A. Archer, M.A.
Sermons, ed. Prof. J. Loserth (not yet all copied).

(The Sermones Mixti and the second part of the Sermones Dominicales are all copied. Prof. Loserth and his Assistant have been lately working six hours a day at copying and collating. The Sermons will fill at least five volumes.)

Miscellaneous Tracts, ed. F. D. Matthew (43, 44, Shirley); Expositio S. Matth. c. xxiii. xxiv.; (54) Contra Magistrum Outredum de Ornesima; (55) Contra Willelmum Vynham; (48) De Servitute civili et Dominio seculari; (64) De Paupertate Christi; (77) De Ordine Christiano.

Responsiones etc., ed. Dr. Auerbach; (57) ad. Radulfum Strode; (58) ad argumenta cujusdam emuli veritatis; (59) ad xliv quaestiones; (60) ad decem quaestiones.

De Dominio Divino, ed. R. L. Poole, M.A.

De Actibus Animae, ed. J. H. Hessels, M.A.

The following works are copied only, and wait for editors. The copies were made by Dr. Buddensieg (except Nos. 18 and 24), and he kindly places them at the Society's disposal.

Summa. Book IX. De Potestate Papae.
(18) De Eucharistia tractatus major.
(23) De Eucharistia et Poenitentia, sive De Confessione.
(24) De Prophetia.
(39) Sermo Pulcher.
(47) De Oratione Dominica.
(48) De Salutatione Angelica.
(61) Epistolae Octo.
(84) De Concordatione Fratrum.
(89) Descriptio Fratris.
(92) De Praelatis Contentionum.
(94) De Graduationibus.
(95) De Gradibus Cleri Ecclesiae.

Mr. J. H. Bullock has copied part of the Tractatus de Tempore, the 6th Treatise of Book I. of De Ente, sive Summa Intellectualium, and hopes soon to copy the Opus Evangelicum, sive De Sermone Domini in Monte.

3. From this statement, Members will see that, though the Society has been three years and three months in being, and has not yet issued any book besides Dr. Buddensieg's two volumes which were begun before the Society was founded, yet a solid foundation for future work has been laid; as much has been done during the time as was possible; and by the end of its fourth year the Society will be level with its work, that is, all the money paid to it will have been spent in copying and printing. The great hindrances to quicker production have been, the state of Wyclif's texts, and his habit of quoting from memory, and sometimes mistaking the name of the treatise he quoted. Occasionally an Editor reckons on preparing a sheet of 'copy' in a few hours of his scanty leisure, and soon finds himself pulld

up by a reference which his spare hours for the next six weeks fail to identify. Or, he is far away from London, Oxford, or Cambridge, and has to wait for months till he can search the Libraries there. On this point, an extract from a private letter from Mr. Reginald Lane Poole may be quoted:

"I should like to explain a little fully how it is that I am liable to be checked in preparing copy, sometimes for far longer times than I can foresee. My main reason is that, having but one manuscript to go upon, it is absolutely necessary that I should use every possible means—external means—to make the text a little correcter than the manuscript itself is. This involves regular collation of all citations; and if you compare any of my notes with the text, you will see that Wyclif's references are of the vaguest character. For instance, the Epistles of S. Augustin are quite differently numbered from the editions we have in print. The chapter-divisions of his other works are also hardly ever in correspondence with those of the editions. Consequently at every second or third page I am liable to be stopped until I have discovered the original passage, or, as has happened a few times, have had to give up the search in despair. Wyclif's references to Grosseteste and FitzRalph are mostly verifiable only in manuscript; and you can conceive what trouble this means. Still, all this work is to my mind entirely indispensable. The book is edited once for all, and no consideration of time can hurry it. I know you agree with this principle, and are only harassed by the opposing demands of subscribers. But after all, the goodness of the edition is still the chief point. Along with the difficulties of the work itself, has to be considered the fact that I can call very little time my own. I sit up late at night over the thing, but seldom am able to touch it in the day-time, except when anything has to be done in the Bodleian: and even there I can go so seldom, that I keep most of my staple books (some of them on loan from Balliol library) in my own room. I am seriously thinking over the question whether I have not undertaken more than one person ought to undertake for the Society; that is to say whether, at the present rate, I can ever satisfy you in getting the books done in any reasonable time."

Few more difficult tasks than editing a Wyclif treatise can face an Editor; and, as Mr. Harris says, even after six weeks' study of a chapter, you cannot be certain that you have caught the exact shade of meaning which existed in Wyclif's mind, with regard to some abstruse point in scholastic theology or philosophy. Members may rely upon it, that the Society's Editors have done their best, in the few hours a week which the business of life has allowed them to give to their Wyclif work.

4. The first Book finisht will be Mr. R. L. Poole's *De Civili Dominio*, Vol. I. It is estimated to cost at least £175 for printing, and £25 for binding. As Members have put £300 at the disposal of the Executive Committee for the year's publications, it is obvious that another

thin volume can be included in the Society's issue for 1884. This will no doubt be Mr. R. Beer's edition of the *De Composicione Hominis.*

5. The second Book to be completed will probably be Vol. I. of Prof. LOSERTH's edition of the *De Ecclesia*, inasmuch as its Forewords are ready, while Mr. HARRIS (as above mentioned, p. 3) is obliged to delay his. The estimated cost of the *De Ecclesia* is £150; of the *De Benedicta Incarnatione* £130. The binding and sending out of the two will come to at least £50. The money available for them is only £300. If the Society's Members will, by getting fresh men to join, enable both works to issue this year, the Committee will be only too glad to see them go out. If not, Mr. POLLARD's edition of the *Dialogus* must be issued with the *De Ecclesia* in 1885, and the *De Benedicta Incarnatione* be the first book for 1886. The second will be Vol. II. of Prof. LOSERTH's *De Ecclesia*, or Vol. I. of Mr. MATTHEW's edition of the *De Mandatis.*

Members must realize that the extent of the Society's yearly issue depends solely on them. If they do not send in money enough for two volumes a year, only one volume can be sent out. The early outlay in copying was an absolute necessity, as the getting to understand each treatise, and then preparing it for press, take so much time. Moreover, during a society's first few years, more money generally flows to it than later on. All the Wyclif MSS. ought to be copied by the end of 1886.

6. The Committee's Appeal for £1000 for the Society's Publications for the Quincentenary met with scant response, but the Committee still urge Members to try and get Donations for the Society. Interest in its work is slack; and it needs all the help that can possibly be got for it.

7. The Executive Committee cannot conclude their Second Report without repeating their thanks to the Society's Editors, Copiers, Donors, and Helpers, and specially to Messrs. R. L. Poole, E. Harris, J. Loserth, F. D. Matthew, A. Pollard, R. Beer, S. Herzberg-Fränkel, Patera, J. H. Bullock, T. A. Archer, Drs. R. Buddensieg, and Auerbach; Miss Alice Shirley; and the Archbishop of York and the Committee of the Speaker's Commentary Fund, for the gift of £100. The Society's thanks are also due to the Governing Bodies of Trinity Coll., Cambridge; Trinity Coll., Dublin; Oriel Coll., Oxford; and the University Libraries of Vienna and Prag, for loans of MSS. for the use of the Society's Editors.

The Subscription to the Society is One Guinea a year, payable on every First of January. The payment of five or ten years' Subscriptions in advance will help the Society's work. All Subscriptions and Donations,—which are much desired,—should be paid to the Hon. Sec., J. W. Standerwick, Esq., General Post Office, London, E.C., and Members will save both him and themselves trouble by sending him an Order on their Bankers, in the following form, to pay their subscriptions:—

1885.

To Messrs. ______________________

Till further order, pay to the London and County Bank, for The Wyclif Society, One Guinea now, and on every following First of January.

(*Signed*) ______________________

THE WYCLIF SOCIETY.

Patron—His Grace the Lord Archbishop of Canterbury.

President.—His Grace the Lord Archbishop of York.

Vice-Presidents.—Most Rev. Lord Plunket, Archbishop of Dublin; His Grace the Duke of Devonshire, K.G.; His Grace the Duke of Buckingham and Chandos; Rt. Hon. the Earl of Shaftesbury, K.G.; Rt Hon. Viscount Eversley; Right Rev. Lord Bishops of Bath and Wells, Carlisle, Durham, Down and Connor, Exeter, Liverpool, St. Davids, Sodor and Man; Rt. Hon. Lord Ebury; Rt. Hon. W. E. Forster, M.P.

Executive Committee.—F. J. Furnivall, 3, St. George's Square, Primrose Hill, London, N.W., *Director*; Prof. Montagu Burrows, 9, Norham Gardens, Oxford; F. D. Matthew, Quarrytou, Hayne Road, Beckenham, Kent.

Honorary Secretary.—J. W. Standerwick, General Post Office, E.C.

Local Honorary Secretaries.—*Ireland*—The Rev. C. H. H. Wright, D.D., Cliftonville, Belfast; *Scotland*—The Rev. James Kerr, 53, Dixon Avenue, Crosshill, Glasgow; *Wales* (*North*)—Principal Reichel, University College of North Wales, Bangor; *Cheshire*—Rev. A. MacKennal, Highfield, Bowdon, Cheshire; *Devonshire*—Rev. E. Harris, Wellswood Park, Torquay; *Dorsetshire*—J. C. Mansel Pleydell, Esq., Whatcombe, Blandford; *Gloucester*—The Rev. J. J. Mercier, Kemerton, Tewkesbury; *Lancashire*—Jos. Thompson, Esq., 23, Strutt Street, Manchester; *Lincoln*—The Rev. Canon Pennington, Utterby, Louth; *Middlesex* (*West*)—The Rev. E. Chester Britton, Hermosa, Ealing; *Norfolk* — Rev. O. W. Tancock, Norwich; *Somersetshire* — Rev. Aubrey Townshend, Puxton; *Yorkshire* (*East Riding*)—The Rev. Horace Newton, Driffield; *Yorkshire* (*West Riding*)—Rev. J. N. Worsfold, Haddlesey, Selby.

Bankers.—The London and County Bank, Aldersgate Street, London, E.C.

RECEIPTS AND PAYMENTS OF THE WYCLIF SOCIETY,

FROM NOVEMBER 1883, TO 31ST DECEMBER 1884.

RECEIPTS.

				£	s.	d.
Balance brought forward				131	6	0
37 Subscriptions of 5 guineas each				194	5	0
Other Subscriptions	471	16	6			
Less cost of collection	1	4	5			
				470	12	1
Donations— (Archbishop's Fund, £100, etc.)				113	5	0
				£909	8	1

PAYMENTS.

				£	s.	d.
Copying..................................				195	6	0
Printing, etc.						
Vols. i. and ii. *Polemical Works*	233	0	0			
Binding and sending out	49	14	9			
De Benedicta Inc. (on account)	50	0	0			
Circulars, etc.	30	4	4			
				362	19	1
Commissions				0	6	1
Postage and Stationery				14	18	2
Incidental Expenses				5	11	0
Office Furniture				3	10	0
Balance				326	17	9
				£909	8	1

Audited and Approved, March 10th, 1885, { EDWIN FENTON. E. C. BRITTON.

